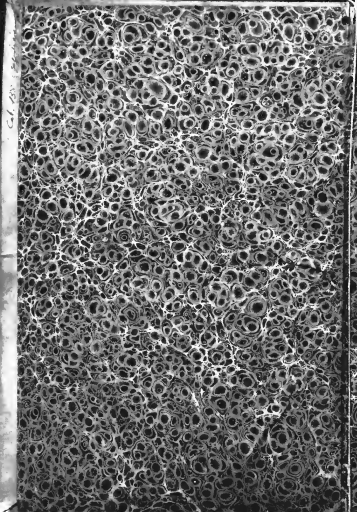
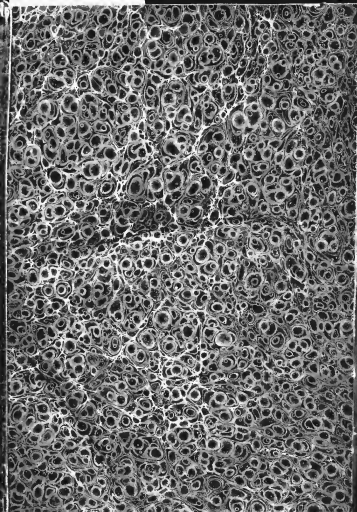

Lactantii Firmiani De diuinis institutionibus aduersus gentes. Rubricæ primi libri incipiunt.

Lactantii Firmiani de origine erroris Rubricæ libri. ii. incipiunt.

Lactantii Firmiani de falsa sapientia. Rubricæ.iii.libri fœliciter incipiunt.

Lactantii Firmiani de uera sapientia. Rubricæ libri quarti fœliciter incipiunt.

Lactãtii Firmiani de iustitia libri quinti Rubricæ incipiũt.

Lactantii Firmiani de beata uita. Rubricæ libri septimi incipiunt.

Lactantii Firmiani de Ira dei sequũtur capitula fœliciter.

Lactantii Firmiani de opificio dei uel formatione hõis Capitula sequũt

Lactãtii Firmiani errata primi libri quibus ipse deceptus est per fratrem antoniũ Raudensem theologum collecta & exarata sunt:

In secundo libro errata:

phum arguitur somniare potius q̄ litigare: ne dicam disputare uideatur. Ca.xi.
Scribit de diluuio tēpore Deucalionis. & quid antea dixerit de diluuio obliuiosus eē
(dignoscitur. Ca.xi.

Errata tertii libri.

PRimus error ī philosophia. quādo dicit si antipodes cēntcapita: deorsū habe rent: pedes uero sursum. Et ubi uere sint antipodes: ibi docetur. Ca.xxiiii.
Secundus quādo Platoni dat uitio eū audisse dicere matrimonio esse omnia: sed tā illustrā philosophum nequaq̄ intellexit. Ca.xxi.
Sequitur defensio Platonis aduersus Aristotelem qui Platonem ipsum & Socratē re prehendit: quod uoluerit uxores eē cōmunes. Ca.xxi.
Item Platonis alia defensio cōtra Aristotelem qui illū & Socratē dānat quod uolue rit facultates esse cōmunes. Ca.xxi.
Tertius quādo dixit omnē philosophiam abiiciēdam: & eam prolixius insectatur de laudibus socratis & platonis. Ca.xiiii.

Quarti libri errata

PRimus quādo spiritus sancti oīno egat substātiā: & ibi incipit tractatus de tri nitate personarum. Ca.vi.
Secundus error quādo dixit ex deo deum: scilicet filiū ex ploratione potuisse genera ri. Ca.viii. & etiam.xiii. & Ca.vii.
Tertius error qūando ait q̄ pater filium: & filius patrem facit. Ca.xxi.
Quartus est quādo ait q̄ integrum corpus christi e patibulo tractū est: ne læsū & mi nutū ad resurgendū inhabile redderetur. Ca.xxv.
Quintus error est quādo dicit christum in Galileam profectū noluisse iudeis osten dere: ne adduceret eos in pænitētiā: & improbos resanaret: Ca.xx.
Sextus error est, cū dicit pilatum in Christū mortis sentētiā nequaq̄ protulisse. Ca.xviii.
Septimus error cū dicit Christū īprincipio adoloscētiæ a Ioāne eē baptizatū. Ca.xv.
Octauus error est quando dicit nihil credēdū quod oculis mortalibus cernitur quia mortale sit necesse est. Ca.xxiiii.
Nonus error est qūādo dicit deū uirtute docere non posse: quia expers corporis nō faciet quæ docebit. Ca.xxiiii.
Decimus quando dicit Christū soluisse legē Moysi. Ca.xvii.

Libri sexti errata.

PRimus error est quādo dicit eos eē stultissimos: q̄ cādelas & cæteros ī eccle sia succendunt. Ca.ii.
Secundus error est quando dicit nō esse congruens deū in nostrum adiutorium in uocari debere. Ca.ultio.
Reprehendit Lactātius Ciceronem, quod dixerit eum uirū bonum eē qui prosit no ceat nemini nisi lacessitus iniuria: sed ibi Cicero defenditur, Lactātius uero iure re prehēditur. Ca.xviii.
Quartus quādo dicit si quis liberos ob paupertatē nō poterit educare: factius ē ut ab uxoris cōgressione cōtineat q̄ sceleratis manibus opera corrūpat. Ca.xx.
Disputatio pulcra ubi Lactātius reprehēdit Ciceronē nō recte sensisse de libertate & hospitalitate: & multis aliis: uerū calūniator est nō ueritatis assertor. Ca.xii.

Errata septimi libri.

PRimus error est qū dicit cōpletis sex milibus annorū mūdū desiturū eē. Ca.xiiii.
Secundus dum dicit q̄ oīs expectatio de fine mundi nō amplius a se q̄ ducen torū uidetur annorum. Eodem loco, &. Ca.xxii.

Tertius error & deridendus est dum dicitq in columi urbe Roma de interitu mūdi nihil esse metuendum. Ca.xxv.
Quartus de diuinatione & astrologia multa incidenter & pulcra dicuntur per Lactā tium:nescitur quo oraculo diuinare præsumpserit. Ca.xv.
Quintus quādo de fine septimi millesimi: & fine ducentorum annorū sibimet aduer fatur & contradicit. Ca.xxv.
Sextus quando mille annos illos famesissimos quibus diabolus carcerandus est: quid sibi uelint non intelligit sed delirat. Ca.xxiiii.
Septimus quādo dicit hoīes post iudiciū ad paradisum delitiarū redituros. Ca.xxvi.
Octauus error est fortasse somniaret quando dicit Romanorum imperium in Asiam reuersurū iterum. Ca.xv.
Nonus quando dcit q qui in dei iudicii erunt uiuimequaquā morient:sed p mille annos infinitam multitudinem generabunt. Ca.xxiiii.
Decimus est quando dicit q gentes in iudicio nō extinguentur oīno. Ca.xxiiii.
Vndecimus est quando dicit q peracto iudicio ciuitas sancta pulcherrima a deo ime dio terræ constituet. Ca.xxiiii.
Duodecimus error est quando implicat in suis eloquiis duos in fine mundi Antichristos eē uenturos:nec imprudens errorem suum percæpit. Ca.ultimo.
Decimustertius quando cælum medium intempesta nocte & nō ex tenebrosa aperiri debere quando dominus ad iudicium uenerit. Ca.xix.
Decimusquartus quando putat dominū Christū comitātibus angelis aduersū Antichristū in aerē descēlurū: & quarto prælio illū superari debere: Ca.xix.
Decimus quintus est quādo credit ante diē iudicii Christū uēturū de cælo cū Antichristo cōflicturū: & ita aduentus duos imprudens ponit ad modū ppinquos. Ca.xxiii.
Decimus sextus quia contra Platonem differe & disputare de mundo comtemnit sed friuolis & exilibus nimium argumentis. Ca.prio.
Decimus septimus quando dicit resurrectiōe uniuersali non erit caro illa quā deus bo mini superiecit huic terrenæ similis. Ca.xxiiii.
Decimus octauus quando dicit deū i fine mūdi facturū ne sol p triduū occidat. & de Lactātii eloquētia uideat qd seneca multis annis ante pręsenserat. Ca.penulti.
Decimus nonus error est quādo nō a deo iudicādos dicit:sed tantū eos qui in dei religione uersati sint. Ca.xxv
Vigessimus error ē quando dicit q illi quos plena iustitia & maturitas uirtutis icoxir ignem iudicii non sentiēt. Ca.xx.
Vigesimus primus error ē quādo dicit animas usq ad diem iudicii in una commnui custodia detineri reclusas. eodem loco
Vigesimus secundus est quando dicit q qui ab inferis suscitabūtur:hi præerūt uiuentib9 ueluti iudices. Ca.xxiiii.
Vigessimus tertius est quando credit ætatem auream proposkam a poetis eē ueram: quidem post diem iudicii esse futuram. Ca.ii.
Vltimus error est quādo dicit duo iudicia uniuersalia:duasq resurrectiōes uniuersales esse futuras. Tēpus autē intermedium eē mille annorum plenum omni iustitia & pace omnibusq delitiis:quo tempore finito scilicet in fine septimi millesimi soluet diabolus & persequetur fideles ut prius. Ca.ultio.

Finis huius tabulæ.

Ioannis Andreæ episcopi Aleriensis ad Paulum secundum Venetum pontificem maximum epistola

LAboriosis recognitionibus nostris plures uidemus uerax humanitatis amore delectari pater beatissime Paule secūde Venete pōtifex maxime. Iccirco alius impendio nobis crescit. uigilātius etiā q̄ antea laudabili quidē incœpto nō deesse: neq; prius conatui huiusmodi parcere: q̄ summus nobis deus dignabitur præstare ut linguæ latinæ: quibus ī facultatibus potuerimus: circulū quod aiūt: absoluamus. Sumāt igitur studiosi abs te hoc tempore per nostros ingenuos opifices Lactantiū Firmianū semel ab his iterūq; impressum prius uō nullis in locis ꝓfecto ueriorē. Hacq; opera cæterisq; omnibus quicūq; futurus est lector, sedulo sit oratus: ut ita de chartis nostris mēdas: si quæ illū offenderint: beniuolens ac minime cōtumelliosus tollat: ut nos de reliquorū libris demenda sine omni morsu uirulentiaq; curamus. Non enim errorū imputamus recognitiori ipsi amissorum ante nos codicum. Sed deprauatis exemplaribus culpam: experti satis nos quoq; in diemq; magis impendio experiētes incredibilis opus esse fœlicitatis: ut sudoribus nostris exemplorum dentur subsidia: non uulgariū Collatis profecto uigiliis nostris ad reliquorum operas: facillime extabit differentia. Tu tantum pater beatissime: quod clemētissime facis atq; sanctissime: in christiana undiq; religione pacem perpetuo foue, studiis castis opitulare. Fœlicitatē numinis tui nominisq; hac mercede meritoq; diffunde: ut tuo potissimum tempore numerus uirorū cultissimus omnibus in facultatibus singularium excellenter augeatur. Non enim frustra omnipotens deus tam uberem ac facilem latinis præbuit te tanto pontifice ad cunctas immortales artis & diuina studia facultatem: ita fiet: ut diues sapientia: ditior catholica religiōe pontificatus tuus augustissimus: omni sit futuro tempore in animis & linguis mortalium: duraturus apud immortalem deū æterno regno coronandus illius: ope cuius in terris legitimus es uicarius. Romæ āno natalis dominici. MCCCCLXX. Pontificatus tui floridissimi anno sexto.

PROOEMIVM
L.COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM ADVERSVS GENTES DE FALSA RELIGIONE. LIBRI PRIMI PRAEFATIO AD IMPERATOREM CONSTANTINVM.

Quanta sit & fuerit semper cognitio ueritatis. Et q; nec sine religione sapiētia: nec sine sapientia sit probanda religio. Cap.i.

MAGNO & excellenti īgenio uiri cū sese doctrinæ penitus dedissent: qcqd laboris poterat impendi: cōtēptis oībus publicis & priuatis actōibus: ad īqrēdę ueritatis studiū cōtulerūt: existimātes multo eē præclarius: humanarū diuinarū rerū: iuestigare ac scire rōnem: q̄ struendis opibus aut cumulādis honoribus ihærere. Quibus rebus: (qm̄ fragiles terrenæq; sūt: & ad solius corporis pertinent cultum) nemo melior: nemo iustior effici potest: Erant qdem illi ueritatis: cognitione dignissimi: quā scire tātope cupiuerunt: atq; ita ut eam rebus oībus anteponerent. Nā & abiecisse quosdā res familiares suas: & renunciasse uniuersis uolupratibus constat: ut solam nudamq; uirtutem: aut ueritatem nudi expediti sequerentur: tantum apud eos uirtutis nomen atq; auctoritas ualuit: ut in ea oē summi boni præmium prædicarent. Sed neq; adepti sunt id qd̄ uolebāt: & opam simul atq; idustriā pdiderūt: quia ueritas id est arcanū sūmi dei: qui fecit oīa: īgenio: ac ꝓpriis nō pōt sensibus cōpræhēdi. alio quin nihil inter deū hoīemq; distaret: si cōsilia & dispositiōes illius maiestatis æternæ: cognitio assequeretur hūana. Quod quia fieri nō potuit: ut homini p se ipsum rō diuina notesceret: non est passus hoiem deus lumen sapiæ reqrentem diutius oberrare: ac sine ullo laboris effectu: uagari p tenebras inextricabiles: apuit oculos eius aliqñ. & notionem ueritatis munus suum fecit: ut & humanā sapiam: nullā esse mōstraret: & erranti ac uago uiam cōsequēdæ īmortalitatis oñderet. Verū qm̄ pauci utuntur hoc cælesti beneficio ac munere: q obuoluta in obscuro ueritas lateat: eaq; uel cōtemptui doctis est: qa idoneis assertoribus eget: uel odio idoctis: ob insitā sibi austeritatē: quā natura hoium procliuis in uitia pati nō pōt. Nā quia uirtutibus amaritudo pmixta est: uitia uero uoluptate cōdita sunt: illa offensi: hac deliniti: ferunť in p̄ceps: ac bonorū specie falsi: mala ꝓ bonis amplectūtur. Succurrendū esse his erroribus credidi: ut & docti ad uerā sapiam dirigātur: & idocti ad uerā religionē. Quæ ꝓfessio multo melior: utilior: gloriosior: putanda ē. q̄ illa oratoria ī qua diu uersari: nō ad uirtutē: sed plane ad argutā malitiā iuuenes erudiebamus. Multo qppe nunc rectius de p̄ceptis cælestibus disseremus quibus ad cultum uere maiestatis mentes hoium instruere possimus. Nec tā de rebus humanis bene meretur quin sciam bñdicē di affert: q̄ qui pie: atq; inocēter docet uiuere. icicirco maiore in gloria philosophi: q̄ oratores fuerūt apud græcos. Illi. n. recte uiuendi doctores sunt existimati: qd̄ ē lōge p̄stabilius: qm̄ bene dicere ad paucos ptinet bene aūt uiuere ad oēs. Multū tñ nobis exercitatio illa fictarum litiū cōtulit: ut nunc maiori copia & facultate dicēdi cām ueritatis peroremus. quæ licet possit sine eloquētia defendi ut est: a multis sæpe defensa: tñ claritate ac nitore sermonis illustranda: & quodam mō disserenda est: ut potentius in aīos influat: & ui sua instructa: & luce orationis ornata. De religiōe itaq; nobis rebusq; diuinis instituiť disputatio. Nā si qdā maximi oratores

De quo sit dicturus

professiõis suæ quasi ueterani: decursis opibus actionũ suarũ: postremo se philosophiæ
tradiderũt eãq; sibi requiem laborũ iustissimã putauerũt: si aĩos suos ĩ earũ rerũ quæ ĩueĩ
ri nõ poterãt inq̃sitõe torquerent: ut non tam ociũ sibi: q̃ negociũ quæsisse uideant. &
q̃dẽ multo molestius q̃ ĩ quo fuerãt ante uersati: quãto iustius ego me ad illã piam: ue-
ram: diuinã sapiam: quasi ad portũ aliquẽ tutissimũ cõferã: ĩ qua oĩa dictu ꝓna sunt: au
ditu suauia: facilia ĩtellectu: honesta susceptu. Et si quidã prudentes & arbitri æquita-
tis: institutiones ciuilis iuris compositas ædiderũt: quibus ciuiũ dissidentiũ lites conten
tionesq; sopirent: quanto melius nos & rectius diuinas institutiones litteris prosequę
mur: in quibus nõ de stilicidiis aut aquis arcendis. aut de manu conserenda: sed de spe:
de uita de salute: de immortalitate: de deo loquemur: ut sup̃stitões mortiferas erroresq;
turpissimos sopiamus. Quod opus nunc nominis tui auspitio: inchoamus Constanti-
ne imperator maxime: qui primus romanorũ p̃ncipũ: repudiatis erroribus: maiestatẽ
dei singularis ac ueri: & cognouisti & honorasti. Nam cũ ille dies fœlicissimus orbi ter
rarum illuxisset: quo te deus summus ad beatum imperii culmẽ euexit: salutarem uni-
uersis: & optabilem principatum: præclaro initio auspicatus es. Cum euersam subla-
tamq; iusticiã reducens: teterrimũ aliorum facinus expiasti: pro quo facto dabit tibi de
us fœlicitatem: uirtutẽ: diuturnitatem: ut eadem iusticia qua iuuenis exorsus es guber
naculum reip. etiam senex teneas: tuisq; liberis: ut ipse a patre accepisti: tutelam romani
nominis tradas. Nam malis: qui adhuc aduersus iustos & aliis terrarum partibus sæui
unt quanto serius: tanto uehementius idem omnipotens mercedem sceleris exoluet:
quia ut est erga pios indulgentissimus pater: sic aduersus impios rectissimus iudex: cu-
ius religionem: cultumq; diuinum cupiens defendere: quem potius appellem: quem al
loquar? Nisi enim per quem rebus humanis iustitia ac sapientia restituta est. Omissis
ergo hoiusce terrenæ philosophiæ auctoribus: nihil certi afferentibus: aggrediamur
uiam rectam: quos quidem si putarem satis idoneos ad bene uiuendum duces esse: &
ipse sequerer. & alios ut sequerentur hortarer: sed cum inter se magna concertatione dis
sideant: secumq; ipsi plæruñq; discordẽt: apparet eorum iter nequaq̃ esse directum. si-
quidem sibi quique ut est libitum: proprias uias impresserunt: confusionem que ma-
gnam quærentibus: ueritatem reliquerunt. Nobis autem qui sacramentum ueræ reli-
gionis accepimus: cum sit ueritas reuelata diuinitus: cum doctorem sapientiæ: ducẽq;
ueritatis deum sequamur: uniuersos sine ullo discrimine uel sexus uel ætatis ad cæle-
ste pabulum conuocamus. Nullius enim suauior animo cibus est q̃ cognitio ueritatis:
cuius asserendæ atque illustrandæ septem uolumina destinauimus: q̃uis ea res infiniti
pene sit operis: & immensi. ut si quis hæc dilatare atq; exequi plenissime uelit: tanta il-
li rerum copia exuperet: ut nec libri modum nec finem reperiat oratio. Sed nos icc irco
breuiter omnia colligemus: q̊ oĩa quæ allaturi sumus tam clara sunt & lucida. ut ma-
gis mirũ esse uideatur tam obscuram uideri hoĩbus ueritatẽ: & his præcipue qui sapiẽ
tes uulgo putantur: uel q̊ tãtummodo instituendi nobis hoĩes erunt. hoc est ab errore
quo sunt implicitĩ: ad rectiorem uiam reuocandi. Quod si fuetimus ut spo assecuti: mit
temus eos ad ipsum doctrinæ uberrimũ fontem ac plenissimũ: cuius haustu atq; po-
tu: conceptam uisceribus sitim sedent: ardoremq; restinguant. Eruntq; illis oĩa facilia:
prona. manifesta. modo ne pigeat ad percipiendam sapientiæ disciplinã legendi uel au
diendi patientiam cõmodare. Multi.n. uanis supertitionibus perstinaciter inhærentes
obdurant se contra manifestã ueritatem: nõ tã de suis religiõibus: quas praue asserunt
bene meriti q̃ de se male: q cũ habeant iter rectũ. deuios sequũt̃ anfractus. planũ dese-

Diuisio opis in se prẽ ꝑtes

runt: ut per præcipicitiũ labãtur. lucẽ relinquũt: ut in tenebris cæci ac debiles iaceant. His cõsuledũ est: ne cõtra se pugnẽt: uelintq; se tãdẽ ab inueteratis erroribus liberari: qđ utiq; facient: si quare sint nati aliquando peruiderint. Hæc. n. prauitatis est cã ignoratio sui: quã si quis cognita ueritate discusserit: sciet quo referẽda: & queãdmodũ sibi uita degenda sit. Cuius scientiæ breuiter summam circũscribo: ut neq; religio ulla: si ne sapientia suscipienda sit nec ulla sine religione probanda sapientia.

De errore philosophorũ euacuãtiũ ꝓuidẽtiã: & publica statuẽtiũ fide. Cap. ii.

SVsceptio igitur illustrãdæ ueritatis officio. nõ putaui adeo necessariũ ab illa quæstiõe principiũ sumere. que uidetur prima eẽ natura. Sitne ꝓuidẽtia: quę rebus oĩbus cõsulat. an fortuitu uel facta sint oĩa uel gerant̃. Cuius sciẽtiæ auctor ẽ Democritus. cõfirmator Epicurus. sed & antea Pythagoras. qui deos in dubium uocauit. & postea Diagoras qui exclusit. & alii nonnulli qui nõ putauerunt deos esse. quid aliud effecerũt. ut nulla esse prouidentia putaretur? quos tamẽ cæteri philosophi ac maxime stoici acertime retuderunt. dicentes nec fieri mundum sine diuina ratione potuisse. nec constare nisi summa ratione regeretur. Sed & M. Tullius ꝙuis academicæ disciplinæ defensor eẽt. de: ꝓuidẽtia gubernatrice rerum. & multa & sæpe disernit stoicorũ argumẽta cõfirmãs & noua ipse asserẽs plurima: quod facit tũ in oĩbus suæ philosophiæ libris: tũ maxime in his qui sunt de natura deorũ. Nec difficile sane fuit paucorũ hoĩum praue sentientiũ redarguere mẽdacia: testimõio populorũ atq; gẽtiũ in hac una re nõ dissidẽtiũ Nemo ẽ enĩ tã rudis: tã feris moribus: q nõ oculos suos in cælo tollẽs: tametsi nesciat cuius dei ꝓuidẽtia regatur hoc oẽ: qđ cernitur: aliquã tamẽ eẽ intelligat ex ipsa rerũ magnitudine: motu: dispositõe. cõstãtia: utilitate. pulchritudine. tẽperatiõe Nec posse fieri quin id qđ mirabili rõne cõstat: nisi cõsilio maiore aliquo sit instructũ. Et nobis utiq; facilimũ ẽ exequi hanc ptẽ: quã libet copiose. Sed qa multũ iter philosophos agitata res ẽ: & ꝓuidẽtiã tollẽtibus satis respõsũ uidetur ab hominibus argutis & eloquentibus: & de sollertia diuinæ ꝓuidentiæ per totũ hoc opus: quod suscepimus: spatsim, dicere nos necesse est. Omittamus hanc in præsenti quæstionẽ. quæ cũ cæteris sic cohæret: ut nihil a nobis disseri posse uideatur: ut nõ simul de ꝓuidentia disseratur.

Democritus epicurus Pythagoras Dyagoras negauerũt prouidentiã: M. Tullius stoycos secratus potuit deũ rcã pare oĩa.

An potẽstate unius dei mũdus regatur: an multorum: Cap. iii.

SIt igit̃ nostri operis exordiũ quæstio illa cõsequens ac secũda. Vtrũ potestate unius dei mũdus regatur: an ne multorũ? Nemo ẽ qui deũ sapiat: rationẽq; se cũ putet. qui nõ unũ eẽ intelligat: qui & cõdiderit oĩa & eadẽ quæ cõdidit: uirtute moderetur. Quid enĩ multis opus est ad mũdi regimen sustineodũ? nisi forte arbitremur si plures sint: minus habere singulos neruorũ atq; uiriũ. Qđ quidẽ faciũt ii qui eẽ multos uolũt quia necesse est imbeciles eẽ: siquidẽ singuli sine auxilio reliquorũ: tãtæ molis gubernaculũ sustinere nõ possent. Deus autẽ qui est æterna mens: ex oĩ utiq; parte perfectæ cõsumatæq; uirtutis ẽ. Quod si uerũ est: unus sit necesse ẽ. Potestas. n. uel uirtus absoluta: retinet suã ꝓpriã firmitatẽ. Id autẽ solidũ extimãdum est: cui nihil decedere: id pfectũ. cui nihil possit accidere. Quis dubitet potentissimũ esse regem: qui totius orbis habet imperiũ? neq; immerito cũ illius sint quæ ubique sũt oĩa. cũ ad eum solum omnes. undique copie cõgregantur. At si plures ptiãtur orbẽ: minus certe. opũ: minus uiriũ singuli habebunt. cum ĩtra præscriptã portionem se quisque contineat. Eodẽ etiã. modo si dii plures sint minus ualebunt: aliis tantũdem in se habẽtibus. Virtutis autẽ perfecta natura nõ potest esse nisi in eo in quo totũ est: ꝙ in eo in quo pars exigua de toto est. Deus uero si perfectus est. quia perfectus est (tu esse debet) nõ potest

posse? Quod qa intelligunt isti assertores deorũ ita eos præesse singulis rebus: ac partibus dicunt: ut tamen unus sit rector eximius. Iam ergo cæteri dii: nõ erunt: sed satellites ac ministri: quos ille unus maximus & potens omniũ officiis his prefecerit: ut ipsi eius imperio ac nutibus seruiãt: si uniuersi pares nõ sũt: nõ igitur ditioẽs sũt. Nec. n. põt hoc idẽ eẽ qd seruit. & qd dominatur. Nã si deus ẽ nomẽ sũmæ potestatis: incorruptibilis eẽ debet perfectus. impassibilis: nulli rei subiectus. ergo dii non sunt: qoos parere uni maximo deo necessitas cogit.

Prophetarum asseri testimoniis q unus tantũ sit deus.

s Ed qa nõ frustra falluntur hi: q hoc putãt cãm hui9 erroris paulo post aperiemus. Nunc unitatẽ diuinæ potestatis testimoniis cõprobemus. Prophetæ qui fuerũt admodũ multi: unũ deũ prædicãt: unũ loquũtur. qppe q unius dei spiritu pleni: quæ futura essent. pari & cõsona uoce prædixerunt. At. n. ueritatis expertes nõ putãt his esse credẽdum. illas. n. nõ diuinas: sed humanas uoces fuisse aiũt: uidelicet qa de uno deo præconiũ faciũt: aut insani. aut mẽdaces fuerũt. Atqui ĩpleta eẽ in plærisq quotidie illorũ uaticinia uidemus: & in unã sniam congruens diuinatio: docet non fuisse furiosos. Quis. n. mẽtis semotæ: nõ modo futura præcinere. sed ẽt cohætẽria loqui possit? Nũ ergo fallaces erãt q talia loquebãtur? qd ad his tam lõge alienũ fuit: q ratio fallendi? cum cæteros ab omni fraude cohiberent. Iccirco enim a deo mittebantur. ut & præcones essent maiestatis eius: & correctores prauitatis humanæ. Præterea uoluntas fingendi ac mẽtiendi eorũ est. qui opes appetũt. lucra desiderãt. quæ res procul dubio ac illis sanctis uiris abfuit. Ita eni delegato sibi officio functi sunt: ut derelictis omnibus ad tutelam uitæ necessatiis: nõ mõ in futurũ sed ne in diẽ quidẽ laborarent: cotẽti ex tẽporali cibo quẽ deus subministrasset. & hi. nõ modo quæstũ ullũ habuerũt: sed etiã cruciatus atq mortẽ. Amata sunt eni uitiosis ac male uiuentibus præcepta iusticiæ. Itaq hi quorũ peccata arguebãtur: & phibebãtur. excruciatos eos acerbissime necauerunt. Ergo ia: quibus abfuit studiũ lucri. abfuit etiã uoluntas & cã fallẽdi. quid q aliqui eorũ principes aut etiam reges fuerunt. in quos cadere nõ posset suspicio cupiditatis ac fraudis: & tamen præconium dei singularis: eadem. quam cæteri diuinatione fecerunt.

Quomodo pphete uera dixerunt

De testimoniis poetarum.

s Ed omittamus sane testimonia pphetarũ: ne minus idonea pbatio uideat esse de quibus his omnino nõ credit. Veniamus ad auctores. & eos ipsos ad ueri pbationem testes citemus: quibus contra nos uti solent: poetas dico ac philosophus: ex his unũ deũ probemus necesse est. nõ q illi habuerint cognitã ueritatẽ: sed q ueritatis ipsius tãta uis ẽ: ut nemo possit esse tã cæcus: qui nõ uideat ingerẽtẽ se oculis diuina claritatẽ. Poetæ igitur quis deos carminibus ornauerint. & eos res gestas ãplificauerint summis laudibus. sæpissime tamẽ cõfitẽtur spiritu uel mente una: cõtineri regiq oĩa. Orpheus qui est uetustissimis poetarũ: & æqualis ipsorũ deorũ. siquidẽ traditur inter argonautas cũ Tyndaridib9 & Hercule nauigisse. deũ uerũ & magnũ πρωτογόνον .i. primo genitũ appellat: q ante ipsum: nihil sit genitũ. sed ab ipso sint cũcta generata. Eũdẽ ẽt φάνητα .i. illuminatorem nominat. quoniã cũ adhuc nihil esset: primus ex infinito apparuerit & extiterit. cuius originẽ atq naturã: quia cõcipere aio nõ poterat: ex aere imenso natũ esse dixit πρωτόγονος φαέθων περιμήκεος ἠέρος υἱός .i. pricipio genitus Pheaton longo aere natus. Aliud. n. amplius qd diceret: nõ habebat. Hunc ait esse oium deorũ parentẽ: quorũ cã cœlum cõdiderit: liberisq pspexerit. ut haberent habitaculũ sedẽq cõmunẽ ἔκτισεν ἀθανάτοις δόμον ἄφθιτον .i. condidit imortalibus

Orpheus de deo quid sentiat

posse? Quod qa intelligunt isti assertores deorũ ita eos præesse singulis rebus: ac partibus dicunt: ut tamen unus sit rector eximius. Iam ergo cæteri dii: nõ erunt: sed satellites ac ministri: quos ille unus maximus & potens omniũ officiis his prefecerit: ut ipsi eius imperio ac nutibus seruiãt: si uniuersi pares nõ sũt: nõ igitur ditioẽs sũt. Nec.n. põt boc idẽ eẽ qđ seruit. & qđ dominatur. Nã si deus ẽ nomẽ sũmæ potestatis: incorruptibilis eẽ debet perfectus. impassibilis: nulli rei subiectus. ergo dii non sunt: quos parere uni maximo deo necessitas cogit.

Prophetarum asseri testimoniis q̃ unus tantũ sit deus.

s Ed qa nõ frustra falluntur hi: q hoc putãt cãm hui⁹ erroris paulo post aperiemus. Nunc unitatẽ diuinæ potestatis testimoniis cõprobemus. Prophetæ qui fuerũt admodũ multi: unũ deũ prædicãt: unũ loquũtur. qppe q unius dei spiritu pleni: quæ futura essent. pari & cõsona uoce prædixerunt. At.n. ueritatis expertes nõ putãt his esse credẽdum. illas.n. nõ diuinas: sed humanas uoces fuisse aiũt: uidelicet qa de uno deo præconiũ faciũt: aut insani. aut mẽdaces fuerũt. Atqui ipleta eẽ in plærisq; quotidie illorũ uaticinia uidemus: & in unã sniam congruens diuinatio: docet non fuisse furiosos. Quis.n. mẽtis semotæ: nõ modo futura prædicere. sed ẽt cohærẽtia loqui possit? Nũ ergo fallaces erãt q talia loquebãtur? qđ ab his tam lõge alienũ fuit: q̃ ratio fallendi? cum cæteros ab omni fraude cohiberent. Iccirco enim a deo mittebantur. ut & præcones essent maiestatis eius: & correctores prauitatis humanæ. Præterea uoluntas fingendi ac mẽtiendi eorũ est. qui opes appetũt. lucra desiderãt. quæ res procul dubio ac illis sanctis uiris abfuit. Ita enĩ delegato sibi officio functi sunt: ut derelictis omnibus ad tutelam uitæ necessariis: nõ mõ in futurũ sed ne in diẽ quidẽ laborarent: cõtẽti ex tẽporali cibo quẽ deus subministrasset. & hi. nõ modo quæstũ ullũ habuerũt: sed etiã cruciatus atq; mortẽ. Amara sunt enĩ uitiosis ac male uiuentibus præcepta iusticiæ. Itaq; hi quorũ peccata arguebãtur: & ,phibebãtur. excruciatos eos acerbissime necauerunt. Ergo a quibus abfuit studiũ lucri. abfuit etiã uoluntas & cã fallẽdi. quid q aliqui eorũ principes aut etiam reges fuerunt. in quos cadere nõ posset suspicio cupiditatis ac fraudis: & tamen præconium dei singularis: eadem. quam cæteri diuinatione fecerunt.

Quomodo ,pphete uera dixerunt

De testimoniis poetarum.

s Ed omittamus sane testimonia ,pphetarũ: ne minus idonea ,pbatio uideat̃ esse de quibus his omnino nõ credit̃. Veniamus ad auctores. & eos ipsos ad ueri ,pbationem testes citemus: quibus contra nos uti solent: poetas dico ac philosophos: ex his unũ deũ probemus necesse est. nõ q illi habuerint cognitã ueritatẽ: sed q ueritatis ipsius tãta uis ẽ: ut nemo possit esse tã cæcus: qui nõ uideat ingerẽtẽ se oculis diuina claritatẽ. Poetæ igitur q̃uis deos carminibus ornauerint. & eos res gestas ãplificauerint sũmis laudibus. sæpissime tamẽ cõfitẽtur spiritu uel mente una: cõtineri regiq; oĩa. Orpheus qui est uetustissimis poetarũ: & æqualis ipsorũ deorũ. siquidẽ traditur inter argonautas cũ Tyndaridib⁹ & Hercule nauigisse. deũ uerũ & magnũ πρῶτογόνον .i. primo genitũ appellat: q ante ipsam: nihil sit genitũ: sed ab ipso sint cũcta generata. Eũdẽ ẽt φάνητα .i. illuminatorem nominat. quoniã cũ adhuc nihil esset: primus ex infinito apparuerit & extiterit. cuius originẽ atq; naturã: quia cõcipere aĩo nõ poterat: ex aere imenso natũ esse dixit πρωτόγονος φαέθων περιμήκεος ἠέρος υἱός .i. pricipio genitus Pheaton longo aere natus. Aliud.n. amplius qđ diceret: nõ habebat. Hunc ait esse oĩum deorũ parentẽ: quorũ cã cœlum cõdiderit: liberisq; ,pspexerit. ut haberent habitaculũ sedẽq; cõmuoẽ ἔκτισεν [illegible] ἄφθιτον .i. condidit imortalibus

Orpheus de deo quid sentiat

domũ icorruptibilẽ. Naturã igitur huc rõe ducẽte intellexit eẽ præstãtissimã potentiã
cœli ac terræ cõditricẽ. Nõ poterãt enĩ. Iouem dicere esse principẽ rerũ: qui erat satur-
no genitus, neq; saturnũ ipsum: qui cœlo natus ferebatur. Cœlum aũt tanq̃ deũ primũ
cõstituere nõ audebat: quod uidebat esse elementũ mũdi. qd ipsũ egerit auctore. Hæc
Homerus — eũ ratio perduxit ad illũ deũ primogenitũ: cui assignat & tribuit principatũ. Homerus
nihil nobis dare potuit: qd ptineat ad ueritatẽ: qui humana potius q̃ diuina conscripsit.
Hesiod⁹ posuit chaos oĩum esse principiũ — Potuit Hesiodus. q decorũ generationẽ unius libri opere cõplexus est: sed tamẽ nihil de
dit: nõ a deo cõditore sumens exordium: sed a Chao: qd est rudis inordinatæq; materiæ
cõfusa cõgeries: cũ explanare añ debuerit chaos ipsũ: unde quãdo. quomodo eẽ aut cõ
stare cœpisset. Nimirũ sicut ab aliquo artifice: disposita. ordinata effecta sũt oĩa: sic ipsã
materiam fictam esse ab aliquo necesse est. Quis igitur hãc nisi dominus fecerit: cuius
potestati subiacẽt omnia: Sed refugit hoc ille dum horret incognitam ueritatẽ. Nõ enĩ
musarum instinctu: sicut uideri uolebat: in Helicone: carmẽ illud effudit: sed meditatus
Maro — uenerat & paratus. Nostrorum primus Maro non longe fuit a ueritate: cuius de sum-
mo deo: quem spiritum ac mentem nominauit: hæc uerba sunt.

Principio cœlum ac terras: camposq; liquentes:
Lucentemq; gladium lunæ. titania astra. Spiritus intus alit: totamq; insula pẽrattus
Mens agitat molem: & magno se corpore miscet. Ac nequis forte ignoret: quisuã esset
ille spiritus: q tantũ haberet ptãtis: declarauit alio loco dicens. Deũ nãq; ire per omnes:
Terrasq; tractusq; maris: cœlũq; pfundũ. Hic pecudes. armẽta. uiros genus oẽ ferarũ
Ouidius — Quenq; sibi tenuis nascentẽ accẽsere uitas. Ouidius quoq; in principio præclari ope-
ris sine ulla nominis dissimulatione: a deo quẽ fabricatorem mundi: quem rerum opifi-
cem uocat: mundum fatetur instructum. Quid si uel Orpheus: uel hi nostri quæ natu
ra ducente sensetunt in perpetuum defendissent: eandem quam nos sequimur doctrinã
Thales milesius aquã dixit oĩum esse principium — comprehensa ueritate tenuissent. Sed hactenus de poetis: ad philosophos ueniamus:
quorum grauior est auctoritas: certiusq; iudicium: quia non rebus commentitiis sed in
uestigandæ ueritati studuisse creduntur. Tales milesius: qui unus enumero septem sa-
pientium fuit: qui primus oĩum quæsisse de causis naturalibus traditur: aquam esse di
xit: a qua nata sunt omnia. Deum autẽ esse mentẽ: quæ ex aqua cuncta formauerit. Ita
materiã oĩum rerum posuit in humore: principiũ cãmq; nascẽdi posuit in deo. Pytbago
Pythagoras — ras ita diffiniuit qd esset deus: animus qui per uniuersas mũdi partes oẽmque naturam
cõmeãs atque diffusus: ex quo oĩa quæ nascũtur animalia: uitã capiũt. Anaxagoras de
Anaxagoras — um esse dixit infinitã mẽtẽ: quæ per seipsã moueatur. Antisthenes multos quidẽ eẽ po
pulares deos unũ: unũ tamẽ naturalẽ: summæ totius artificẽ. Cleãtes & Anaximenes
Atisthenes — æthera dicunt esse summum deum: cui opinioni poeta noster assensit

Tum pater oĩpotẽs fœcũdis hymbribus æther. Cõiungis in gremiũ lætæ descendit: &
Cleantes & Anaximenes — oẽs Magnus alit: magno permixtus corpore fœtus. Chrysippus naturalem uim diuina
rõne præditã: interdũ diuinã necessitatẽ deũ prædicat. Itẽ Zenõ diuinã: naturalẽque m
Chrysippus — legem. Horũ. n. oĩum sentẽtia q̃uis sit incerta: eodẽ tamẽ spectat. ut puidẽriam unam
esse consentiant: siue enĩ natura. siue æther. siue ratio. siue. mens. siue fatalis necessitas:
Zenõ. — siue diuina lex: siue quid aliud dixeris: idem est quod a nobis dicitur deus. Nec obstat
appellationem diuersitas: cum psa significatione ad unum oĩa reuolantur. Aristoteles
Aristoteles — q̃uis ipse secũ dissideat: ac repugnãtia sibi & dicat & sentiat: in summũ tamẽ unã mẽtẽ
mũdo præesse testatur. Plato qui oĩum sapiẽtissimus iudicatur: monarchiã plene apte
Plato — que defẽdit: nec æthera: aut rationẽ: aut naturã: sed ut ẽ deũ nominat: ab eo mũdũ hunc

pfectum atque mirabilē eē fabricatū. Quē Cicero secutus atque imitatus in plurimis Cicero
deum confitetur: ac supremū uocat in his libris: quos de legibus scripsit: ab eoque regi
mundū argumentatur: cū disputet de natura deorū hoc mō. Nihil est præstātius deo
ab eo igitur mūdū regi necesse ē. Nulli igitur ē naturæ obediēs aut subiectus deus: oēm
ergo regit ipse naturā. Quid autē sit deus: in cōsolatiōe dissinit. Nec uero deus ipse q in
telligitur a nobis. alio modo intelligi pōt nisi mens soluta quædā & libera segregata ab
omni cōcertatione mortali. oīa sentiēs: & oīa mouēs. Annæus quoque Seneca qui ex ro Seneca
mānis uel accerimus stoicus fuit: q̄ sæpe summū deū merita laude ꝑsequitur. Nā cū de stoicus
īmatura morte dissereret. nō intelligis inquit auctoritatē ac maiestatē iudicis tui: recto
ris orbis terrarū: cœlique & deorū oīum dei a quo ista numina quæ singula adorem⁹ &
colimus: suspēsa sunt. Itē in exhortationibus. Hic cū prima fundamēta molis pulcher-
rimæ iaceret: & hoc ordiretur: quo neque maius qcq̄ nouit natura: nec melius: ut omnia
sub ducibus suis irent: q̄uis ipse p totū se corpus itēderat: tn̄ ministros regni sui deos ge
nuit. Et q̄ multa alia de deo nr̄is similia locutus ē quæ nūc differo: q; aliis locis opportu
niora sunt. Nūc satis est demōstrare sūmo ingenio uiros attigisse ueritatē ac pene renu-
isse: nisi eos retrorsū infucata prauis purioībus cōsuetudo rapuisset: q̄ & deos alios esse
opinabantur. Et ea quæ in usū hoībus deus fecit: tanq̄ sensu prædita eēnt: p diis hēnda
& colenda credebant.

De testimoniis ꝓphetarū & philosophorū. & de testimoniis Cotræ pontificis Trismegisti: & de decem Sibyllis Cap. vi.

Vnc ad diuina testimonia trāseamus: sed prius unū proferā: qđ ē simile diuio
n & ob nimiā uetustatē: & q; is quē nominabo: ab hoībus inter deos relatus ē.
Apud Ciceronē. C. cotta pōtifex disputans cōtra stoicos de religionibus & de
uarietate opinionū: quæ solēt eē de diis: ut more academicorū oīa faceret incerta: quinq;
fuisse Mercurios ait: & enumeratis per ordinē quatuor: quītū fuisse eum: a quo Argus
occisus sit: ob eāque cām in Aegyptū ꝓfugisse: atq; ægyptiis leges ac litteras tradidisse.
Hunc ægyptii ϖρουΥiα appellant: a quo apud eos primus anni sui mēsis. i. september
nomē accepit. Idē cōdidit oppidū: qđ et nūc græce uocatur Mercurii ciuitas: & Phae-
matæ seruāt: & colūt eū religiose. Qui tāetsi hō fuerit antiqssimus: tamē & instructissi
mus oī genere doctrinæ. adeo ut ei multarū rerū & artiū scientia Trismegisti cognomē Mercuri
īponeret. Hic scripsit libros & quidē multos: ad cognitionē diuinarū rerū ptinentes: in us eris
quibus maiestatē summi ac singularis dei asserit: hisdēque nominibus appellat quibus magnus
nos deū & patrē: ac nequis nomē eius requireret: ἀνώνυμον esse dixit: eo q; nominis pro quid de-
prietate non egat: ob ipsam. s. unitatem: ipsius hæc uerba sunt. ο δὲ θεὸς ὁ εἷς ὁ δὲ εἷς deo sētiat
τὸ ὀνόματος οὐ προσδεῖται· ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. id est. Deus aūt unus: unus autē nomine
nō eget: quin est sine nomine est. Deo igitur nomen nō est: quia solus est: nec opus ē ꝓ
prio uocabulo: nisi cū discrimē exigit multitudo: ut unā quanque personam sua nota:
& appellatiōe designes. Deo autē quia semper unus est: ꝓprium nomē est deus. Super
est de responsis: carminibus que sacris testimonia: quæ sunt multo certiora proferre.
Nam fortasse hi: contra quos agimus. nec poetis putant esse credendū: tanquam uana
fingentibus: nec philosophis. qui errare potuerunt: quia & hi homines fuerunt. M. Var
ro. quo nemo unq̄ doctior: ne apud græcos quidem neque apud latinos uixit: in Libris
rerum diuinarum. quos ad. C. Cæsarem scripsit pontificem maximum: cum de quinde
cim uiris loqueretur. sibyllinos libros ait nō fuisse unius Sibyllæ: sed appellari uno no
mine sibyllinos: q; omnes fœminæ uates. Sibillæ sunt a ueteribus nuncupatæ: uel ab
unius Delphidis nomine. uel a consiliis deorū denunciādis. σιοὺς enim deos nō ἐνό ὑς

& consilium nõ βουλὴν sed βουλίαν appellabãt æolico genere sermõis. Itaq; Sibyllã dictam esse quasi θεοβουλὴν. Cæterũ Sibyllas decem numero fuisse: easq; omnes enumerauit sub auctoribus: qui de singulis scriptitarunt. Primam fuisse de Persis: cuius mentionem fecerit Nicanor qui res gestas Alexandri Macedonis scripsit. Secundam Libycam: cuius meminit Euripides in Limiæ ꝓlogo. Tertiam Delphicam: de q̃ Chrysippus loquit̃ in eo libro: quem de diuinatione composuit. Quartam Cumæam in Italia: quam Neuius ĩ libris belli punici: Piso in annalibus nominat. Quintam Erythræam: quam Apollodorus Erythræus affirmat suam fuisse ciuem. Eamq; graiis Iliũ petentibus uaticinatam & periturã esse Troiam: & Homerũ mendaria scripturũ. Sextã samiam: de qua scripsit Erathostenes in antiquis annalibus samiorũ reperisse scriptum. Septimam Cumanam nomine Amaltheam: quæ ab aliis Demophile: vel Herophile nominat̃: eamq; nouem libros attulisse ad regem Tarquiniũ Priscum: ac ꝓ eis trecentos philippeos postulasset: regem q; aspernatum præcii magnitudinem & derisisse mulieris ĩsaniam: illã in cõspectu regis tres cõbussisse: ac ꝓ reliq̃s idẽ preciũ postulasse. Tarq̃nium multo magis mulierem insanire putasse. Quæ denuo tribus aliis exustis: cum in eodem precio perseueraret: motũ esse regem: ac residuos trecẽtis aureis emisse: quorũ postea numerus sit auctus: capitolio refecto ex omnibus ciuitatibus & italicis & græcis & præcipue erythreis coacti allatiq; sunt romam: cuiuscunq; Sibylle nomine fuerunt. Octauam Hellespõticam in agro troiano natam uico Marinesso circa oppidum Girgithium: quam scribit Heraclides ponticus solonis & Cyri fuisse tẽporibus. Nonam Phrygiam: quæ uaticinata sit Anciræ: Decimã Tiburtẽ noĩe Albuneã: quæ Tiburi colit̃ ut dea iuxta ripas amnis Anenis: cuius in gurgite simulachrũ eius inuentũ eẽ dicit̃ tenens ĩ manu librũ. Cuius sacras senatus ĩ capitoliũ abstulerit. Harũ oĩum sibyllarũ carmina & ferunt̃ & habent̃ præterq̃ Cumeæ: cuius libri a Romanis occultant̃ nec eos nisi a quindecim uiris ĩspici fas ẽ. Et sũt singularũ singuli libri: qui quia sibyllæ noĩe scribũtur: unius eẽ creduntur: suntq; confusi: nec discerni ac suum cuiq; assignari potest præter erythreæ: quæ & nomen suum carmini uerum inseruit: & erythræam se nominatum iri prælocuta est: cũ eẽt orta Babiloniæ: sed & nos cõfuse sibyllã dicemus sicubi testimoniis earũ fuerit abutẽdũ. Oẽs igit̃ hæ sibyllæ unũ deum prædicant: maxime tamẽ erythæa: quæ celebrior inter ceteras ac nobilior habet̃ siquidẽ Fenestella diligentissimus scriptor de .xv. uiris dicẽs ait. Restituto capitolio rettulisse ad se. C. Curionẽ cõ. ut legati erythras mitterenturq; carmina sibyllæ cõq̃sita Romã deportarẽt. Itaq; missos eẽ. P. Gabinium. M. Octatiliũ. L. Valeriũ: q̃ descriptos a priuatis uersus circa mille Romã deportarũt: idẽ supra ostẽdimus dixisse Varronẽ. In his ergo uersibus quos legati Romã attulerũt: de uno deo hæc sunt testimonia: εἷσ θεὸσ ὃσ μόνοσ ἐστὶ ὁ ὑπερμεγέθησ, ἀγένητοσ. i. unus de9 q̃ solus principat̃ ĩsq; amplissim9 increat9. Hũc eẽ solũ deũ sũmũ q̃ cœlũ fecerit: lũinibusq; distixerit ἀλλὰ θεὸσ μόνοσ εἷσ πανυπέρτατοσ ὃσ πεποίηκεν οὐρανὸν ἠέλιόν τε ἀστέρασ ἠδὲ σελήνην καρποφόρον γαῖάν τε καὶ ὕδατοσ οἴδματα πόντου. i. sed deus solus unus eminentissimus: qui fecit cœlum solẽq; & stellas: lunãq; fructiferãq; terrã & aquæ maris fluctus. Qui: quõ solus sit ædificator mundi & artifex rerũ uel q̃bus cõstat: uel q̃ ĩ eo sũt solũ coli oportere testat̃ αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα σέβεσθ' ἡγήτορα κόσμου ὃσ μόνοσ εἰσ αἰῶνα ἐξ αἰῶνοσ ἐτύχθη idest ipsum q̃ solus est: colite pricipẽ mũdi: q̃ solus ẽ ĩ sæculũ atq; a sæculo factus. Item alia Sibylla quæcumq; est. cum pferre se ad homines dei uocem diceret: sic ait. μόνοσ γάρ εἰμι θεὸσ καὶ οὐκ ἔστι θεὸσ ἄλλοσ: id est solus enim deus sum: & non alius. Ex-

Quot sibyllæ & quibus noĩbus nuncupent̃:

Fenestella auctor

querer nūc testimonia cæterarū, nisi & hæc sufficerēt: & illa oportunioribus locis referuaré. Sed cū defendamus cām ueritatis apud eos qui aberrātes a ueritate falsis religionibus seruiūt. quod genus probatiōis aduersus eos magis adhibere debemus: q̄ ut eos deorum suorum testimoniis reuincamus.

De testimoniis Apollinis & deorum.

Pollo enim quem præter cæteros diuinum maximeq̧ fatidicum existimāt:
a Colophonæ respondens quod Delphis credo emigrauerat: amœnitate duct⁹
Asiæ: querenti cuidam quis esset: aut quid esset omnino deus: respondit uigin Apollo
ti & unū uersibus. quorum hoc principium est αὐτοφυὴς ἀδίδακτος ἀμήτωρ ἀστυφέλικ q̄d deū eē
τος οὔνομα μηδὲ λόγῳ χωρούμενος ἐν πυρὶ ναίων τοῦτο θεός· μικρὰ δὲ θεοῦ μερὶς dixerit
ἄγγελοι ἡμεῖς: id est. Ex se ortus indoctus sine matre inexpugnabilis nomen: nec uerbo capiendum: in igne habitans modica autē dei portio angeli nos. Nunquid potes suspicari de ioue esse dictum qui matrem habuit & nomen. Quid quod Mercurius ille ter maximus: cuius supra mentionem feci. non modo sine matre: ut Apollo: sed sine patre quoq̧ appellat deum: q̧ origo illi nō sit aliunde. nec enim potest ab ullo generari: q̄ ipse uniuersa generauit. satis ut opinor & argumentis docui: & testibus confirmaui q̄d per se satis clarū est. Vnū esse regēmundi: unū patrē: unū deū. Sed fortasse quærat aliquis a nobis idem: illud q̄d apud Ciceronē quærit Hortensius. Si deus unus est: quæ esse beata solitudo queat: tanq̄ nos qui unū eē dicimus desertū ac solitariū dicamus. Habet. n. ministros: quos uocamus nuncios. Et est illud uerū q̄d dixisse in exhortationib⁹ Senecam supra rettuli: genuisse regni sui ministros deū. Verū hi neq̧ dii sunt: neq̧ deos se uocari aut coli uolunt: quippe q̄ nihil præter iussum ac uoluntatē dei faciant. Nec tamē illi sunt q̄ uulgo coluntur: quorū & exiguus & certus est numerus. Quod si cultores deorū ipsos eos se colere putant: quos summi dei ministros appellamus: nihil est q̧ nobis faciāt inuidiā: qui unū dicamus: multos negemus. Si eos multitudo delectat: nō duodecim dicimus: aut trecentos sexaginta quinq̧ (ut Orpheus) sed innumerabiles eē Orpheus
arguimus eorū errores: q̄ tam paucos putāt. Sciant tamen quo nomine appellari debe auctor
ant: ne deum uerum uiolent cuius nomen exponunt dum pluribus tribuunt. Credant Apollini suo: qui eodem illo responso: ut Ioui principatum: sic etiam cæteris diis abstulit nomen. Tertius. n. uersus ostendit dei ministros: nō deos: sed rerū ministros appellari oportere. De se q̄dē ille mētius est: q̄ cū sit e numero dæmonū angelis se dei aggregauit: dū deniq̧ in aliis responsis dæmone se esse cōfessus est. Nam cū interrogaretur quomodo sibi supplicari uellet: ita respondit ὦ πάνσοφε παντοδίδακτε πολυστρόφε κλῦθι δαῖμον: id est oīa sapiens: oīa docte: qui per cūcta uersaris exaudi dæmon. Itē rursus cum præces in Apollinem sminthium rogatus exprimeret: ab hoc uersu exorsus est: ἁρμονίη κόσμοιο φαεσφόρε πάνσοφε δαῖμον id est coaptatio mūdi & omnino lucide. & sapiens dæmō. Quid ergo superest nisi ut sua cōfessione uerberibus ueri dei ac pœnæ subiaceat sempiternæ. Nam in alio responso ita dixit δαίμονες οἳ φοιτῶσι περὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον ἀκάματοι δάμνανται ὑπὸ μάστιγι θεοῖο .i. dæmones qui degunt circa terram & circa pontum indefessi: domantur sub flagellis dei. De utrisq̧ generibus in ii. libro differemus. Interim nobis sat est q̧ dum se honorare uult: & in cœlo collocare: cōfessus est id quod: quod res se habet: quomodo sint appellandi q̄ deo semp assistūt. Retrahant ergo se hoīes ab erroribus & abiectis religionibus prauis: parentem suum: dominumq̧ cognoscant: cuius nec uirtus existimari potest: nec magnitudo pspici: nec principium compræhendi: cum ad illum: mentis humanæ intentio & acumen & memo-

ria puenerit.quæ subactis & consumatis oibus uiis substitit. Hæret: deficit. nec est ali
quid ulterius quo progredi possit.uerum quia fieri nō potest.quin id quod fit.aliquan-
do esse cœperit.consequens est.ut qm̄ nihil ante illum fuit. ipse ante omnia ex seipso sic
procreatus:ideoq; ab Apolline αὐτοφυὴς idest ex se ortus. A Sibylla αὐτογένης idest ex
se genitus:& ἀγέννητος.i.ingenitus:& ἀποίητος.i.non factus nominatur.quod Sene-
ca homo acutus in exortationibus uidit. Nos inquit aliūde pendemus. Itaq; ad aliquē
respicimus:cui quod est optimum in nobis: debemus: Alius nos edidit:alius nos istru
Erratū xit:deus ipse se fecit.

De cæcitate eorum qui plures deos opinantur:& unde hic error hūit originē: & q
corpus deo non est necessarium:nec propagatio liberorum. Cap.viii.

Is igitur tot & tantis testibus cōprobatur unius dei ptāte ac prouidentia mū
Plato au dum gubernari:cuius uim maiestatē quæ tantam esse dicit in Timæo Plato
ctor ut eā neq; mente concipere:neq; uerbis enarrare quisq̄ possit ob nimiā & in-
extimabilem potestatem. Dubitet ergo aliquis an quicq̄ difficile aut ipossibile sit deo:
qui tanta tamq; mirifica opera prouidentia excogitauit:uirtute cōstituit: ratione perfe
cit:nunc autem spiritu sustētet tempestate moderetur: inexcogitabilis: ineffabilis: &
nulli alii satis notus q̄ sibi. Vnde mihi de tanta maiestate sæpius cogitanti:q deos colūt
interdum uideri solent tam cæci:tam icogitabiles:tam excordes:tam non multum a
multis animalibus differentes:qui credāt eos:qui geniti sūt maris ac fœminæ coitu ali
quid maiestatis diuineq; uirtutis habere potuisse cum Sibylla Erythrea dicat:
ἠὰ ται ἀνδρὸς ἐκ μηρῶν μήτρας τε θεὸς τετυπωμένος εἶναι:idest non potest ex uiri fe
moribus & matrice deus formatus esse. Quod si est uerum sicuti est:apparet Hercu-
lem:Apollinem:Liberum:Mercurium: Iouemq; ipsum cum cæteris homines fuisse
quando sunt ex duobus sexibus nati. Quod est autem tam remotum a deo:q̄ id opus:
quod .p se ad propagandam sobolem mortalibus tribuit.& q sine substantia corpora
li nullum potest esse? Diis ergo.si sunt immortales:æterni: quid opus est altero sexu?
nimirum ut generentur.ipsa progeniæ quid opus est:cū successione nō egeant:qui fu
Sexus ui turi sunt semper. Nam profecto in hominibus cæterisq; animantibus diuersitas sexus
ri & mu- & coitio & generatio nullam habet aliam rationem:nisi ut oīa genera uiuentium: quo
lierisq̄ re niam sunt conditione mortalitatis obitura:mutua possint successiōe seruari. Deo aūt
ïuētu sic qui est sempiternus:neq; alter sexus neq; successio necessaria est. Dicet aliquis ut ha-
beat ministros:uel in quos ipse possit dominari. Quid ergo opus est sexu fœmineo? cū
deus qui est omnipotens:ut uocatur:sine usu & opera fœminæ possit filios procreare?
Nam si quibusdam minutis animalibus id præstitit:ut sibi e foliis natos & suauibus
herbis ore legant:cur existimet aliquis ipsum deum nisi ex permixtione sexus alterius
non posse generare? Illos igitur quos imperiti & insipientes tanquam deos & nuncu-
pant & adorant:nemo est tam inconsideratus:qui non intelligat fuisse mortales. Quo
modo ergo inquit aliquis:dii crediti sunt? Nimirū quia reges maximi ac potentissimi
fuerunt:ob merita suarum uirtutum aut munerum aut artium repertarum:cum cari fu
issent hiis qbus iperitauerāt.i memoriā sunt cōsecrati.quod si quis dubitet. res eorum
gestas & facta cōsideret.quæ uniuersa tam poetæ q̄ historici ueteres prodiderunt.

De Hercule & gestu eius atq; ortu eius ex Ioue & Alcmena & morte eius. Ca.ix.

Ercules qui ob uirtutē clarissimus & quasi africanus inter deos habetur. nō
ne orbē terræ: quē peragrasse ac purgasse narratur: stupris.libidinibus adul
teriis inquinauit? nec mirū:cum esset adulterio genitus Alcmenæ. Quid a

dẽ potuit in eo eẽ diuini: qui suis ipse uitiis mancipatus: & mares & fœminas cõtra oẽs
leges infamia: dedecore: flagitio affecit? Sed ne illa quidẽ quæ magna & mirabilia ges Herculis
sit: talia iudicanda sunt: ut uirtutibus diuinis tribuenda uideantur. Quid enim tam ma ortus &
gnificum si leonem aprũq; superauit? si aues sagittis deiecit? si regium stabulũ egessit? gesta:
si uirginẽ uicit: cingulũq; detraxit? si equos feroces cũ domino interemit? Opera sũt ista
fortis uiri: hois tamẽ. Illa. n. quæ uicit fragilia & mortalia fuerũt. Nulla est eni: (qđ ait
orator) tanta uis quæ nõ ferro aut uiribus debilitari frangiq; possit. At animũ uincere:
iracũdiam cohibere. fortissimi est: quæ ille nec fecit unq̃: nec potuit. Hæc qui faciat nõ
mõ ego cũ summis uiris cõparo: sed simillimũ deo iudico. Vellem abiecisset de libidine Vbi con-
luxuria: cupiditate: insolẽtia: ut uirtutẽ eius impleret: quẽ similem deo iudicabat. Nõ sistat ue-
.n. fortior iudicãdus ẽ qui leonẽ: q̃ qui uiolẽtiã & in seipso inclusã ferã superat iracũdiã: ra forti
aut qui rapacissimas uolucres deiicit: quã qui cupiditates auidissimas coercet. Aut qui tudo
Amazonẽ bellatricẽ q̃ qui libidinem uincit: pudoris ac famæ debellatricem: aut qui fi-
mum de stabulo: q̃ qui uitia de corde suo egerit: quæ magis sunt perniciosa: quia dome
stica & ꝓpria mala sunt: q̃ illa quæ uitari poterant & caueri. Ex quo sit ut ille solus uir
fortis debeat iudicari: qui tẽperans & moderatus est & iustus. Quod si cogitet aliquis
quæ sint dei opera: iam hæc quæ mirãtur hoies ineptissimi: ridicula iudicabit. Illa eni nõ
diuinis uirtutibus quas ignorãt: sed infirmitate suatũ uirũ metiunt̃: nã illud quidẽ ne
mo negauit. Herculẽ nõ tãtũ Euristheo seruisse regi: quod aliquatenus honestũ uideri
põt: sed impudicæ mulieri Omphale: quæ illũ uestibus suis idutũ sedere ad pedes suos
iubebat pensa faciẽtes: detestabilis turpitudo: sed tanti erat uoluptas: Quid tu inquiet
aliquis: Poetis ne credẽdũ putas? Quid ni putem? Nõ eni ista Lucillius narrat: aut Lu Lucillius
cianus: qui diis & hominibus nõ pepercit: sed potissimũ qui deorũ laudes canebant. Er auctor
go qbus credemus: si fidẽ laudãtib9 nõ habemus? Qui hos mẽtiti putat: ꝓferat alios q Luciano
bus credamus auctores: qui nos doceant qui sunt isti dii? Quomodo? unde orti? Quæ auctor
sit uis eorũ? Qui numerus? Quæ ptãs: Quid ĩ his admirabile? quid cultu dignũ? Quđ
dẽiq; certius utriusq; misteriũ: nullus dabit. Credamus igitur istis qui nõ ut reprehẽde
rẽt sunt locuti: sed ut predicarent. Nauigauit ergo cum argonautis: expugnauitq; Tro
iã iratus Laomedonti ob negatã sibi pro filiæ salute mercedẽ. Vnde quo tẽpore fuerit
apparet. Idem furore atq; insania percitus uxorem suã cũ liberis interemit: hunc homi
nes deum putant: Sed Philoctetes eius hæres nõ putauit: qui facem supposuit arsuro:
qui artus suos & neruos cremari ac diffluere uidit qui ossa eius ac cineres in Oetheo
monte sepeliuit: quo munere sagittas eius accepit.

De Aesculapio. Apolline. Neptunno ac Marte & Castore. Polluce: atq; Mercu-
rio: Cap. x.

AEsulapius & ipse nõ sine flagitio Apollinis natus. quid fecit aliud diuinis hono
ribus dignũ: nisi q, sanauit Hippolitum mortẽ sane habuit clariorem quia a-
deo meruit fulminari. Hunc Tarquinius de illustribus uiris differẽs ait incer Tarqui9
tis parẽtibus natũ expositũ & a uenatoribus inuẽtum canino lacte nutritũ Chironi tra auctor
ditum didicisse medicinam: fuisse autem Messenium: sed Epidauri moratum. Tullius Tullius
etiam Cynosuris ait sepultum. Quid Appollo pater eius nõne ob amorẽ quo flagrabat appello
turpissime gregẽ pauit alienũ: & muros Laomedonti extruxit: cum Neptũno mercede
cõductus: quæ illi negari potuit impune: ab eoq; rex ꝑfidus qcqd cũ diis pepigisset: di-
dicit abnegare. Idẽ formosũ puerũ: & dũ amat uiolauit: & dum ludit: occidit. Homicida
Mars: & p gratiã cædis crimie ab Atheniensibus liberatus ne uideretur nimis ferus & Mars

ĩmanis adulteriũ cũ Venere cõmisit. Castor & pollux dũ aliẽas spõsas rapiũt: eẽ gemi-
ni desierũt. nã liuore iniuriæ cõcitatus idas alterũ gladio trãsuerberauit: & cosdẽ poe-
tæ alternis uiuere: alternis mori narrãt: ut iã sint nõ deorũ tãtũ: sed oĩum mortaliũ mi-
Homerꝰ auctor — serrimi: quibus semel mori nõ licet. Hos tamẽ Homerus ãbos simpliciter (nõ ut poe-
tæ solẽt) mortuos eẽ testatur. Nã cũ faceret ĩ muris assidentẽ Priamo Helenã cunctos
græciæ principes recognoscere: solos ãt se fratres suos requirere: subiecit orationi eius
Mercurius — hmõi uersum. Hæc ait: ast illos retinebat terra sepulros. Fur ac nebulo Mercurius qd
ad famã sui reliquit: nisi memoriã fraudũ suarũ? Cælo dignus quia palęstram docuit: &
lyrã primus inuenit. Liberũ patrẽ ĩ senatu deorũ sũmæ auctoritatis primæq̧ esse senten-
tiæ necesse ẽ: quia pter iouem solus oĩum triũphauit: exercitum duxit. Indos debellauit
sed inuictus ille imperator indicis maximis ob amorem ac libidinem turpissime uictus
est. Delatus enim Cretã cũ semiuiro comitatu nactus est ĩpudicã mulierem in littore
ac fiducia uictoriæ inclitæ uir esse uoluit: ne nimiũ molis eẽ uideret᷑ atq̧ illã patris pro-
ditricẽ: fratris ĩterẽptricẽ ab alio relictã: & repudiatam in cõiugium sibi uẽdicauit & li-
Iuppiter — beram fecit: & cũ ea pariter ascendit ĩ cælum. Quid omniũ horũ pater iuppiter qui in
solẽni præcatione optimus maximus noĩatur: Nõne a prima sua pueritia impius ac pe-
ne parricida deprehẽditur? Cũ patrẽ regno expulit ac fugauit. non expectauit mortem
decrepiti senis cupiditate regnandi. Et cũ paternũ solium per uim per arma cepisset: bel-
lo est a Gitanibus persecutus quod humano generi principium fuit malorũ: quibus ui-
ctis & pace in perpetuũ cõparata reliquã sub uitã ĩ stupris adulteriisq̧ cõsũpsit. Omit-
Amphitrion — to uirgines quas ĩminuit: id enĩ iudicari solet tollerabile. Amphitrionem ac Tindarum
præterire non possum: quorũ domos dedecore atq̧ infamia plenissimas reddidit: illud
Tyndarus — uero sũmæ impietatis ac sceleris q̧ regiũ puerũ rapuit ad stuprũ: parũ enĩ uidebatur si
in expugnandã fœminarũ pudicicia: maculosus ac turpis esset: nisi etiã sexui suo iniuri-
am faceret: hoc est uerum adulterium quod fit cõtra naturam: hæc qui fecit uidetimus
an maximus: certe optimus nõ ẽ: quod nomẽ a corruptoribus: ab adulteris: ab incestis
abest: nisi forte nos erramus: homines qui talia facientes sceleratos uocamus ac perdi-
M.T. — tos: omnibusq̧ pœnis dignissimos iudicamus. Stultus ãt. M. Tullius qui. C. Verri ad-
Q.P.C. — ulteria obiecit. Eadẽ enĩ iuppiter quẽ collebat: admisit. Qui. P. Clodio sororis incæstũ.
At illi optimo maximo eadem fuit & soror & coniunx.

De ipsius Iouis parentibus & ortu & uita eius flagitiosissima morte & sepultura & opificio poetarum. Cap. xi.

Vis est igitur tam ẽxcors qui hũc ĩ cælo regnare putet qui ne in terra quidem
debuit? Nõ ĩsalse quidam poeta triumphũ Cupidinis scripsit quo in libro nõ
mõ potẽtissimũ deorũ Cupidinẽ: sed etiam uictorẽ facit. Enumeratis enĩ amo-
ribus singulorũ quibus in potestatem cupidinis ditioneq̧ uenissent: instruit pompã in
qua iuppiter cum cæteris diis ante currũ triumphantis ducitur catenatus. Eleganter id
quidem dicitur a poeta figuratũ: sed tamẽ nõ multũ distat a uero. Qui enim uirtutisẽ
exps: qui cupiditatibus ac libidinibus malis uicitur: nõ cupidini ut ille finxit: sed morti
subiectus est sempiternæ. Sed omittamus de moribus dicere. rem consideremus ut in-
telligant homines in quibus miseri uersentur erroribus. Regnare in cælo iouẽ uulgus
existimat: id doctis pariter & indoctis persuasum ẽ. Quod & religio ipsa & præcationes
Saturnꝰ Rhea — & hymni & delubra & simulacra demonstrant. Eundem tamẽ Saturno & Rhea geni-
tum confitentur. Quomodo potest deus uideri: aut (ut ait poeta) hominum rerumq̧
repertor: ante cuius ortum infinita hominum filia fuerunt? Eorum scilicet qui Saturno

regnante uixerunt, ac priores luce q̄ iuppiter ſunt potiti. Video alium deum tegem fuiſ-
ſe primis temporibus: alium conſequentibus. Poteſt ergo fieri: ut alius ſit poſtea futu-
rus. Si. n. regnum prius mutatum eſt: cur deſperemus & poſterius poſſe mutari: niſi
forte ſaturnus generare potuit fortiorem: iuppiter nō poteſt. A. q diuinum impium aut
ſemper immutabile eſt: aut ſi eſt mutabile: quod fieri non pōt: ſemper utiq; mutabile
eſt. Poteſt. n. iuppiter regnum amittere: ſicut & pater eius amiſit. Ita plane: nā cum
idem neq; uirginibus neq; maritatis unq̄ pepercisſet. abſtinuit ſe tamen una Thetide.
q; reſponſū fuit maiorē patre ſuo futurū quiſq; ex illa natus eſſet. Et primū in eo pru-
dentia nō dei: cui niſi Themis futura dixiſſet: ipſe neſciret. Si aūt diuinus nō fuit: ne de
us qdem fuit unde ipſa diuinitas noīatur: ut ab hoīe humanitas. Deinde cōſcientia ībe-
cillitatis. qui timuit utiq; maiorē: q; qui facit ſcit utiq; ꝓfecto non eſſe ſe maximū: qn̄ q
dem poteſt aliquid maius exiſtere. Idem pſtygiam paludē ſanctiſſime iurat: Vna ſup-
ſtitio. aut a quo reddita eſt? Ergo aliqua poteſtas maxīa eſt: quæ peierātes deos puniat
quæ tanta formido eſt paludis infernæ: ſi ſunt īmortales? qd metuunt eā quā uiſuri nō
ſunt: niſi quos mori neceſſe ē? Quid igitur hoīes oculos ſuos in cælū tollunt? qd ſupos
deierant: cū ipſi ſupi ad inferos deuoluātur? Ibiq; habeant qd ueneretur & adorent. Il-
lud uero quale ē eſſe fata: qbus dii oēs & ipſe iuppiter pateat. ſi parcarū tanta uis eſt: ut
plus poſſint q̄ cæleſtes uniuerſi: quāq; ipſe rector ac deus: cur nō ille potius regnare di
catur: quarū legibus a ſtatutis parere oēs deos neceſſitas cogit? Nunc cui dubiū eſt qn
is: qui alicui rei obſeqtur: maxīus non ſit. cū alius ſit q nō accipiat fata ſed faciat. Nūc
ad illud qd omiſeram: redeo. In una itaq; ſola fuit cōtinentior: cū eā depiret: & nō uirtu
te aliqua ſed metu ſucceſſoris. Quæ fortitudo utiq; eius eſt q ſit mortalis & ībecillis:
& nihil qppe q potuit: & tunc cū naſceretur extingui: ſicut frater eius an̄ genitus extin
ctus eſt: q ſi uiuere potuiſſet. nunq̄ minori cōceſſiſſet impiū. Ipſe āt furto ſeruatus: fur
timq; nutritus: ξευσ ſiue ζην appellatus eſt: nō ut iſti putāt feruore cæleſtis ignis: uel
q; uitæ ſit dator: uel q; aīanribus īſpiret aīas. quæ uirtus ſolius dei ē: quam. n. poſſet in
ſpirare aīam: q ipſe accepit aliunde? Sed q; primus ex liberis Saturni maribus uixerit.
Potuerunt igitur hoīes alium deum habere rectorem: ſi ſaturnus nō fuiſſet ab uxore de
luſus. At. n. poetæ iſta finxerunt. Errat quiſquis hoc putat: illi. n. de hoībus loqua ban
tur. ſed ut eos ornarent: quorū memoria laudibus celebrabant: deos eſſe dixerunt. itaq;
illa potius ficta ſunt: quæ tanq̄ de diis. non illa quæ tanquā de hominibus locuti ſunt.
quod clarum fiet exemplo quod inferemus Danaen uiolaturus iuppiter aureos num-
mos largiter in ſinū eius infudit. Hæc ſtupri merces fuit. At poetæ qui quaſi de deo lo-
quebantur. ne auctoritatē creditæ maieſtatis infringerent. finxerūt ipſū in aureo hym-
bre delapſum eadem figura qua hymbres ferreos dicunt: cum multitudinem telorum
ſagittarumq; deſcribūt. Rapuiſſe dicitur in aquila Catamitum poeticus color eſt: ſed
aut per religionem rapuit cuius inſigne aquila eſt. aut nauis in qua eſt impoſitus tutelā
habuit in aquila figuratam: ſicut taurum figuratum cum rapuit & tranſuexit Europā:
eodem modo conuertiſſe in bouem traditur Io inachi filiam: quæ ut iram Iunonis effu
geret. ut erat iam ſetis obſita. iam bos tranaſſe dicitur mare. in Aegyptumque ueniſſe:
atq; ibi recepta priſtina forma dea facta: quæ nunc Iſis uocatur. Quo igitur argumen
to probari poteſt nec Europam in tauro ſediſſe. nec Io factam bouem? quod certus di-
es habetur in faſtis: quo Iſidis nauigium celebratur. quæ res docet non tranaſſe illā. ſed
nauigaſſe. Igitur qui ſapere ſibi uidentur. quia intelligunt uiuum terrenumq; corpus

in cælo esse non posse:totam Ganymedeam fabulam pro falso repudiant: non sentiũt i
terra:id esse factũ:quia res ac libido ipsa terrena est. Non ergo res ipsas gestas finxerũt
poetæ:qđ si facerent essent uanissimi:sed rebus gestis addiderũt quendã colorẽ. Nõ.n.
obtrectãtes illa dicebãt:sed ornare cupientes:hinc hoĩes decipiunť:maxĩe q̃ hæc oĩa fa
cta esse arbitrãtur a poetis:qđ colũt:ignorãt nesciunt:q̃ sit poeticæ licẽtiæ modus quo
usq; pgredi fingẽdo liceat:cũ officiũ poetæ sit i eo:ut ea quæ gesta sũt uere: in aliquas
spẽs obliq̃s figurationibus:cũ dedecore aliquo cõuersa traducanť. Totũ ãt qđ referas
fingere.i.ineptũ esse & mendacẽ potius q̃ poetam:sed finxerũt ista:quæ fabulosa credũ
tur. Num ẽt illa quæ de diis fœminis deorumq; connubiis dicta sũt? Cur igitur sic figu
rantur:sic colũtur. nisi forte non tm̃ poetæ:sed pictores ẽt fictoresq; imaginũ mentiun
tur. Si.n. hic est iuppiter qui a uobis dicitur deus:si nõ is est q̃ ex Saturno & ope natus
est:nõ oportuit nisi solius simulacrũ in templis oĩbus collocari. Quid sibi mulierũ effi-
gies uolũt? Quid sexus ĩfirmus:in quẽ si cecidit hic Iuppiter:cũ uero ipsi lapides hoĩem
fatebuntur. Mentitos aiũt esse poetas:& his tm̃ credunt:ĩmo uero nõ esse mentitos re ip
sa pbant. Ita.n. deorũ simulacra cõfiugunt:ut ex ipsa diuersitate sexus appeat uera esse
quæ dicũt poetæ. Nam qđ aliud argumentũ habet imago cantamiti: & effigies aq̃læ:
cũ ante pedes iouis ponũtur in templis & cũ ipso pariter adorãtur:nisi ut nefandi scele-
ris ac stupri memoria maneat in æternum. Non igitur a poetis totum fictum est:aliq̃d
fortasse traductum:& obliqua figuratione obscuratum:quo ueritas inuoluta regereť:
Iuppiter sicut illud de sortitione regnorum. Aiũt enim Ioui cælum obtigisse:Neptuno mare:in
neptũnus fema Plutoni. Cur non terra potius in sortem tertiam uenit:nisi q̃ in terra gesta res est.
pluto Ergo illud in uero est:q̃ regnum orbis ita partiti sortitiq; sunt:ut orientis imperium Io
ui cederet:Plutoni cui cognomen Agesilao fuit:pars occidentis obtingeret. Eo q̃ plaga
orientis,ex qua lux mortalibus datur:superior:occidentis autem inferior esse uideca-
tur. Sic ueritatem mendacio uelauerunt:ut ueritas ipsa persuasioni publicæ nihil dero
garet. De Neptuni sorte manifestum est:cuius regnum tale fuisse dicimus: quale.M.
Antonii fuit infinitum illud imperium:cui totius oræ maritimæ potestatem senatus de
creuerat ut prædones persequeretur:ac mare oẽ pacaret. Sic Neptuno maritima oĩa
cum insulis obuenerunt:quomodo id probari potest? Nimirum ueteres historiæ do-
Eumerus cent. Antiquus auctor Enumerus:q̃ fuit ex ciuitate messana res gestas Iouis ex cætero
auctor rum qui dii putantur collegit:historiamq; contexuit ex titulis & inscriptionibus sacris
quæ in antiquissimis templis habebantur:maximeq; in fano iouis. Triphylii: ubi aure
am columnam positam esse ab ipso ioue titulus indicabat:in qua columna gesta sua per
scripsit:ut monumenta essent posteris rerum suarum. Hanc historiã interpretatus est
Ennius Ennius & secutus:cuius hæc uerba sũt. Ibi iuppiter imperiũ neptuno dat maris: ut in su
auctor lis oĩbus & quæ loca sũt secũ mare omnibus regnaret. Vera sunt ergo quæ loquũtur
poetæ:sed obtẽtu aliquo specieq; uelata. Potest & mõs Olympus figurã poetis dedis
se:ut iouẽ dicerẽt cæli regnũ esse sortitũ: q̃ Olympus ambiguũ nomẽ est & montis &
cæli. In Olympo aũt Iouẽ habitasse docet historia eadẽ:quæ dicit Eadẽ tẽpestate iup-
piter ĩ mõte Olympo maximã partẽ uitæ colebat:& eo adeũ in ius ueniebãt:siquæ res
in cõtrouersia erãt:itẽ si quis quid noui inuenerat:quod ad uitã humanã utile esset:eo
ueniebat:atq; ioui ostendebat. Multa in hunc modũ poetæ transferunt: non ut in deos
mentiantur: quos colunt:sed ut figuris uersicoloribus uenustatẽ ac leporẽ carminibus
suis addãt: qui aũt nõ intelligũt quomõ aut quare quidq; figuretur:poetas uelut mẽda
ces & sacrilegos insequunť; Hoc errore decæpti & philosophi q̃ ea quæ de ioue ferenť

minime in deum conuenire uidebantur:duos ioues fecerunt:unū naturalē:alterū fa
bulosum. Viderūt ex parte quod erat uerū:eū scilicet de quo poetæ loquūtur:homi
nē fuisse. In illo aūt naturali Ioue uulgari cōsuetudine religionis inducti errauerunt
q; i deum nomē hoīs trāstulerūt:qui (ut supra diximus) qa solus ē:non indiget noīe
Iouem autem illum esse:qui sit ex Ope Saturnoq; natus:negari nō pōt. Vana igiť
psuasio est eorū:qui nomē iouis summo deo tribuunt:Solent.n.qdā errores suos hac
excusatōe defendere:q cōiuncti de uno deo cū id negare nō possūt:ipsū se colere af-
firmant. Verū hoc sibi placeret:ut iuppiter noīetur:quo qd absurdius? Iuppiter.n.si
ne contubernio cōiugis filiæq; coli nō solet. Vnde qd sit:apparet:nec fas est id nomē
eo trāsferri:ubi nec Minerua ē ulla:nec Iuno. Quid q; huius nominis proprietas nō
diuinā uim exprimit:sed humanā? Iouē.n.iunonēq; a iuuando esse dictos Cicero in-
terpretatur. Et iuppiter quasi iuuās pater dr̄:qd nomen i deū minime cōgruit: quia
iuuare hoīs est:opis aliquid cōferentis in eū:q sit alienus & exigui beneficii. Nemo sic
deum precatur:ut se adiuuet:sed ut seruet:ut uitam salutemq; tribuat : quod multo
plus ac maius est q̄ iuuare. Et quoniā de patre loquimur:nullus pater dicitur filios
iuuare:cū eos generat aut educat. Illud enim leuius est:q̄ ut eo uerbo magnitudo pa
terni beneficii exprimatur:qn̄ id magis inconueniens est deo qui uerus est pater:p quē
sumus:& cuius toti sumus:a quo fingimur:animamur:illuminamur. qui nobis ui-
tam impertit:salutē tribuit:uictum multiplicem subministrat:non irelligit beneficia
diuina:qui se iuuati tantūmodo a deo putat. Ergo nō imperitus modo: sed & impius
est:qui nomine Iouis uirtutem summæ potestatis imminuit. Quare si iouem ex re-
bus gestis & ex moribus hominem fuisse:in terraq; regnasse:deprehendimus. Sup-
est ut mortem quoque eius inuestigamus. Ennius in sacra historia de scriptis omni- Ennius
bus:q̄ i uita sua gessit:ad ultimū sic ait: Deide iuppiter postq̄ terras q̄nq̄es circuiuit oī
busq; amicis atq; cognatis suis imperiū diuisit:reliquitq; hominibus leges mores:fru De mor-
mētaq; parauit. multaq; alia bona fecit:immortali gloria memoriaq; affectus. sempi- te Iouis
terna monumēta suis reliquit:ætate pessumata in Creta:uitam commutauit. & ad de-
os abiit. Eumq; Curetes filii sui curauerūt. decorauerūtq; eum & sepulchrum eius ē
in Creta i oppido Gnoso:& dicitur Vesta hanc urbem creauisse. in qua sepulchro eius
est i scriptum antiquis litteris græcis ξευσκρονον:id est latine:Iuppiter Saturni fili-
us. Hoc certe non poetæ tradunt. sed antiquarū rerum scriptores:quæ adeo uera sunt
ut ea sibyllinis uersibus confirmentur. qui sunt tales.

δαιμονασ αψυχουσ νεκυον ειδωλακαμον τον.
ωνκρητη και χηματαφουσ ηδησ μονοσ εχει:id est dæmones iaies cadauerū si
mulacra mortuorū:quorum sepulchra habet Creta male peritura. Cicero de natura de Cicero
orum cum tres iouis a thelogis nominari diceret:ait tertium fuisse Cretēsem Saturni tres dicit
filium. cuius i illa insula sepulchrum ostenditur. Quomodo igitur potest deus alibi es fuisse Io-
se uiuus:alibi mortuus. alibi habere templum. alibi sepulchrum? Sciāt ergo romani ca ues
pitolium suum:id est summum caput religiōum suarum publicarum nihil esse aliud
q̄ inane monumentum. Veniamus nunc ad eius patrem:qui ante regnauit:& q for-
tasse plus habet in se:q; ex coitu tantorum elemētorū genitus esse dicatur. Videam9
quid in eo fuerit deo dignum. In primis illud q; aureū sæculum narratur habuisse q;
iustitia sub eo fuerit in terra. Teneo aliquis in eo: quod in eius filio non fuit. Quid.n.
tam conueniens deo:q̄ iustum regimen ac pium sæculum? Sed cum eadem ratione na
tum esse cognitio:non possum putore deum summū:q; uideam esse aliqd antiquius

cælū ſcilicet neq; terrā. At ego deū quæro: ultra quē nihil eſt oīo: qui fons. & origo ie
rerū. Hic ſit neceſſe eſt: q cælū ipſū cōdidit: terrāq; fundauit. Saturnus aūt ſi ex his na
tus eſt (ut putatur) quēadmodū pōt eſſe deus principalis: qui aliis ortū ſuum debet:
Aut q ſpræfuit mūdo: anteq̄ Saturnus gigneretur: Sed hoc poeticū ē (ut dicebā pau
lo ante) figmentū: nec. n. fieri poterat: ut elementa inſenſibilia: tantoq; internallo ſe-
parata in unū coirent: ac filiū procrearēt: aut is q natus eſſet: nō potiſſimū genitorib9
ſimilis exiſteret: ſed eā formam gereret: quā parentes ſui nō habebāt. Q uæram9 er-
Minuti9 go q d ueritatis ſub hac figura lateat. Minutius fœlix i eo libro: q octauius iſcribitur
ſic argumentat: Saturnū: cū fugatus eſſet a filio: i Italiāq; ueniſſet: Cæli filiū dictum
q ſoleamur eos: quorū uirtutē miremur: aut eos q repentine aduenerint. de cælo ce-
cidiſſe: dicere. Terræ aūt q ignotis parentibus natos: terræ filios noiemus. Sunt hæc
qdē ſimilia ueri: nō tamē uera: qa cōſtat ē rtum cū regnaret: ita eſſe habitū. Potuit &
ſic argumētari. Saturnū cū potentiſſimū rex eſſet ad retinēdā parētū ſuorū memoria
noia eorum cælo: terræq; indidiſſe. cum hæc prius aliis uocabulis appellaretur: qua
ratione & montibus & fluminibus noie ſunt impoſita. Neq;. n. cum dicunt poetæ de
progenie Atlantis. aut Inachi fluminis id potiſſimū dicunt. hoīes ex rebus ſenſu carē
tibus. potuiſſe generari: ſed eos utiq; ſignificant: qui nati ſunt ex his hoībus qui uel ui
ui uel mortui: nomina montibus: aut fluminibus indiderunt. Nam id apud ueteres.
maximeq; græcos uſitatū fuit: ſic maria eorum traxiſſe nomen accepimus. qui decide
rant in ea: ut Aegæum: Icarium: Helleſpontum: & in Latio auentinus uocabulū mon
ti dedit: in quo ſepultus eſt. Tyberrinus uel tiberis amni, quo uerſus eſt Non ergo mi
randum ſi nomina eorum cælo terrūq; attributa eſſent: qui reges genuerant potētiſ-
ſimos. Apparet e tuo nō ex cælo natum eſſe. quod fieri non poteſt ſed ex eo hoīe: cui
Trimegi nomen Vrano fuit: quod eſſe uerū Triſmengiſtus auctor eſt: qui cum diceret admo-
ſtus dum paucos extitiſſet in quibus eſſet pſcēta doctrina: in his Vrannū. Saturnū. Mer-
Vranus curium cognatos ſuos nominauit. Hæc, ille quia ignorauit. alio traduxit hiſtoriā. qui
Saturnuſ quo potuerit argumentari. oſtendi. Nunc dicam. quomodo: ubi: a quo ſit hoc dictum
Mercuri non enim Saturnus hoc: ſed iuppiter fecit. in ſacra hiſtoria ſic Ennius tradit. Deinde
us paneum deducit in montem qui uocatur cæli ſtella. Poſt eo aſcendit contemplatus ē
Ennius latū terras: ibiq; in eo mōte arā creat cælo. Primuſq; in ea ara iuppiter ſacrificauit. in
Paneus eo loco ſuſpexit i cælum: qđ nunc nos nominamus. idq; qđ ſupra mūdum erat: quod
Iuppiter æther uocabatur. de ſui aui nomine cælo nomē indidit. idq; iuppiter q æther uocatur
præcans primum cælum nominauit. terræq; hoſtiam quam ibi ſacrauit: totam adole
Cæſar uit. Nec hic tantum ſacrificaſſe iuppiter inuenitur. Cæſar quoq; in arato refert Agla
oſtbenem dicere iouem cum ex inſula Naſo aduerſus Titanas proficiſceretur. & ſacri
ficium faceret in littore: aquilam ei in auſpicium aduolaſſe. quam uictor bono omie
acceptam tutelæ ſuæ ſubiugauit. Sacra uero hiſtoria & ante cōſediſſe illi aquilā in ca
pite: atq; illi regnum portendiſſe teſtatur. Cui ergo ſacrificare potuit iuppiter niſi cæ
Eubeme lo auo quē dicit Eubemerus i oceaniā mortuum. & in oppido Aularia ſepultum:
ruſ Q uo ſtoici figementa poetarū ad philoſophicā tranſferant rōnem. Ca. xii.
Oceania V oniam reuelauimus myſteria poetarum. & ſatumi parētes inuenimus ad
Alatia q uirtutes eius & facta redeamus. Iuſtus i rego fuit primum ex hoc ipſo iā de
us non eſt. qui fuit. Deniq; q ne iuſtus quidem fuit. ſed impius non modo i
filios quos necauit uerum ēt in patrem. cui dicitur abſcidiſſe genitalia. quod forſitan
uere acciderit. Sed homines reſpectu elementi quod dicit cælum, totam fabulam

explodũt tanq̃ ſeptiſſime fictã quã tamẽ ſtoici (ut ſolent) ad rationẽ phyſicã conant̃
traducere: quorũ ſententiã Cicero de natura deorũ diſſerens poſuit. Cæleſtẽ ĩquit: al
tiſſimã: ætbereã q; naturã: id eſt igneam quæ p ſeſe oĩa gigneret uacari uoluerũt ea p
te corporis: quæ cõiũctione alterius egeret ad pcreãdũ. Quæ rõ ĩ Veſtã potuit cõue
nire ſi mas diceret̃. Iccirco. n. uirginẽ putãt Veſtã qa ignis iuiolabile ſit elemẽtũ: ni- Vaſta
hil q; naſci q; poſſit ex eo: quippe qui oĩa quæ corripuerit: abſumat. Ouidius in faſtis. Ouidius
Nec tu aliud Veſtam q̃ uiuã intellige flãmam de faſtis
Nataq; de flãma corpora nulla uides:
Iure igitur uirgo eſt: quæ ſemina nulla remittit:
Nec capit: & comites uirginitatis amat. Vulcaneq; id potuit aſcribi: qui quidem pu-
tatur ignis: & tamen poetæ eũ nõ abſciderunt: Potuerunt & ſoli: ĩ quo ẽ natura & cãgi
gnẽtium: nã ſine ſolis igneo calore neq; naſci quicq̃: neq; augeri põt: ut nulli elemen-
to magis opus ſit genitalibus: q̃ q̃ calori: cuius fœtu cõcipiuntur: naſcũt̃: ſuſtentatur
oĩa poſtremo etiam ſi ita ſit (ut uolunt) qs mas abſciſum eſſe cælum putet q̃ omni-
no ſine genitalibus natum: Nam ſi per ſe gignit, nõ indigebat utiq; genitalibus eũ ſa
turnũ ipſum procrearet. Si uero habuit: & a filio abſciſa ſunt; ortus rerũ & natura oĩs
interiſſet. Quid q; ipſi Saturno nõ diuinũ modo ſenſum ſed humana quoq; adimunt
cũ affirmant eẽ eum ſaturnũ; qui curſum & cõuerſionem ſpaciorũ ac tẽporũ cõtinet.
Eumq; græce id ipſum nomẽ habere: κρονοσ enĩ dicitur quod eſt idẽ quod χρονοσ:
id eſt ſpaciũ tẽporis: Saturnus enim eſt appellatus: q; ſaturet̃ annis. Hæc Ciceronis
uerba ſunt exponentis ſententiã ſtoicorũ: quæ q̃ uana ſit cuius intelligere promptiſſimũ
eſt. Si enĩ ſaturnus cæli eſt filius quomodo potuit aut tẽpus a cælo gigni: aut cælum
a tẽpore abſcidi: aut poſtea tẽpus ĩperio ſpoliari a filio Ioue? Aut quomodo iuppiter
natus eſt ex tẽpore: aut quibus annis ſaturari poſſit æternitas: cui nullus eſt finis?

Quomodo poetæ & hiſtorici euacuãt ſtoicorũ traditionem de Ioue & Saturno &
aliis diis. Capi. xiii.

s I ergo uanæ ſunt iſtæ rationes philoſophorũ quid ſupereſt niſi ut uere factũ
eẽ credamus: id eſt hominũ ab homine abſciſum: niſi forte aliqs exiſtĩet deũ
fuiſſe qui timuit cohæredẽ? cũ ſi quid diuinitatis habuiſſet: non patris geni-
talia debuerit amputare ſed propria ne Iuppiter naſceretur: qui cũ regni poſſeſſione
priuauit idẽ ſororem ſuam Rheã: quam latine Opem dicimus: cum haberet uxorẽ:
reſponſo ueritus eẽ dicit̃ mares liberos educare: q; futurũ eſſet ut a filio pelleret̃: quã
rem metuens: natos ſibi filios non utiq; deuorabat (ut ferunt fabulæ) ſed necabat:
quãq̃ ſcriptum ſit in hiſtoria ſacra Saturnum & Opem: ceteroſq; tunc homines hu-
manã carnem ſolitos heſitare. Verũ primũ Iouem leges hoĩbus moreſq; condentem:
edicto phibuiſſe ne liceret eo cibo ueſci: qđ ſi uerum eſt: quæ põt in eo fuiſſe iuſtitia?
Sed fictum ſane putemus ſaturnũ filios deuoraſſe mõ cũ aliq̃ ratione: Nũc icciro q;
ait uulgus: comediſſe filios ſuos eum qui extulerit: ſepulturæq; mandauerit. Ops aũt
cũ Iouẽ pepetiſſet: ſubtraxit ĩfantem: eumq; nutriendũ furtim miſit in Cretã. Rurſũ Ops ma-
ĩprudentiã reprehendẽdam neceſſe eſt. Cur. n. reſponſum ab alio accepit potius? Cur terria io-
ĩ cælo conſtitutus in terra nõ uidebat? Cur eũ corybãtes cymbalis fefellerunt? Poſtre uis ait
mo cur extitit aliqua uis potentior aut maior quæ illius uinceret poteſtatẽ? Nimirũ
ſenex a iuuene facile uictus eſt ac ſpoliatus ĩperio. Fugit igit̃ expulſus: & in Italiã na-
uigio uenit: cum erraſſet diu ſicut Ouidius in faſtorũ libris refert.
Cauſa ratis ſupereſt tuſcum rate uenit ad amnem

Ianus Ante pererrato falcifer orbe deus. Hunc errantē atq; inopē Ianus excæpit: cuius rei argumenta sunt nummi ueteres: in quibus est cum duplici fronte ianus: & ī altera parte nauis: sicut idem poeta subiecit:

At bona posteritas puppim formauit in ære:
Hospitis aduentū testificata dei. Omnes ergo nō tantū poetæ: sed historiarū quoq; ac rerū antiquarū scriptores: hoīem fuisse cōsentiūt: q res eius in italia gestas memo-

Diodotus riæ prodiderūt. Græci diodorus & Tallus. Latini Nepos & cassius & Varro: Nā cū
Tallus agresti quodam more in italia uiueretur:

Cassius Is genus indocile ac dispensum montibus altis
Varro Composuit. legesq; dedit: Latinumq; uocari.
Maluit: hic quoniam tutus latuisset in oris. Censetne aliquis deū esse: q pulsus est: q fugit: qui latuit? Nemo tā stultus ē: q. n. fugit aut latet: & uim & mortem timeat ne-

Orpheus cesse est. Oprheus qui temporibus eius recentior fuit: aperte saturnū in terra & apud homines regnasse commemorat.

πρότιστοσ μεν αναξενε πιχθονιων κρονοσ ανγρων
εκδεκρονονηγενεταυτοσ ανοξ μεγασ ευσυπαξευσ. i. primus quidē regnauit terrestribus saturnus uiris: Ex saturno autē genitus ē rex magnus: & late iuppiter sonās.

Maro Item maro noster:
Aureus hanc uitam in terris saturnus agebat. Et alio loco:
Aureaq; (ut perhibent) illo sub rege fuere
Sæcula: sic placida populos: ī pace regebat. Neq; supius dixit ī cælo ægisse uitā: neq; īferi⁹ supos ī pace rexisse. Vnd appet illū regē fuisse terrenū qd alibi apti⁹ declarat
Aurea condet Sæcula: quæ rursus latio regnata per arua

Ennius Saturno quondam. Ennius qdē ī Euhemero nō primū dicit regnasse saturnum: sed Vranū prem. Initio inqt primus ī terris ipium summū cælum hūit. īs id regnū una cū fratribus suis instituit atq; parauit. Nō magna dissensio: siquidē maximorū auctorū de filio p̄reque dubitatio ē: sed tū utrūq; fieri pōtuit & primus Vranus eminere īter cæteros potentia cœpit. & pricipatū hr̄e nō regnū: postea saturnus maiores sibi opes cūparauerit: ac regiū nomē asciuerit. Quid ī de Ennius ducet ī sacra hi. Cap. xiiii.

n Vnc quoniā ab his quæ retulimus oñ dim⁹ q̄tū sacra historia dissentit: aperiamus ea quæ ueris lr̄is cōtinēt: ne poetarū ieprias ī accusādis religionibus seq ac p̄bare uideamur hæc. n. uera sunt. Exui saturnus uxorem duxit

Titan opē Titan qui maior natu erat: postulat ut ipse regnaret: ubi Vesta mater eorū & sorores ceres atq; Ops suadēt saturno: ut de regno nō cōcedat fratri. Ibi titan: q facie deterior eēt: q̄ saturnus iccirco & q uidebat matrē atq; sorores opam dare: ut saturnus regnaret cōcessit ei ut is regnaret. Itaq; pactus ē cū Saturno uti siqd liberorū uirilis sexus ei natū eēt ne q̄d educaret: id eius rei causa fecit uti ad suos gnatos regnū rediret. Tū Saturno filium qui primus natus est eum necauerūt. Deide posterius nati

Iuppiter
Iuno sunt gemini Iuppiter atq; Iuno. Tū iunonē Saturno ī cōspectum dedere atq; iouem
Pluto clam abscōdūt. dātq; eū Vestæ educādū cælantes Saturnū: Itē nep⁹tunū clam Satur-
Diespit̄ no Ops parit: eūq; clanculum abscōdit ad eundē modū: Tertio partu Ops parit ge-
siue orc⁹ minos Plutonē & Glaucam. Pluto latine ē diespiter alli Orcū dicūt ibi Glaucam fili-
Glauca am saturno ostendunt: ac filium Plutonem cælant atq; abscondunt. Deinde Glauca parua emoritur. Hæc (uti scripta sunt) Iouis fratrumq; eius stirpis aut cognatio in hunc modum nobis ex sacra scriptione traditum ē. Item paulo post hæc refert. Deide

titã postq̃ rescíuit Saturno filios ꝓcreatos atq; educatos eẽ: clã seducit secũ filios su
os q titani uocant᷑: fratrẽq; suũ Saturnũ atq; Opẽ cõprehẽdit. eosq; muro circũægit:
& custodiã his apposuit: Hæc historia q̃ uera sit: docet Sybilla Erythea eadẽ fere di — Sibyla
cens nisi q; i paucis quæ ad rẽ non ꝑtinet: discerpat. Iuppiter ergo liberat᷑ summi scele — Erithea
ris crimine: q; prẽm uinxisse copedibus ꝓhibet᷑. Id. n. titan patruus fecit: q; ille cõtra-
ctionẽ iusq; iurãdũ mares liberos sustulisset. Reliq̃ historia sic cõtexit᷑: Iouẽ adultũ
cũ audiuisset prẽm atq; mrẽm custodiis circũseptos atq; i uicula cõiectos: uenisse cũ
magna cretensiũ multitudine: titanũq; ac filios eius pugnãdo uicisse: parẽtes uiculis
ex emisse: patri regnũ reddidisse: atq; ita i cretã remeasse. Post hæc in deinde Saturno
datã sortẽ ut caueret ne filius eũ regno expelleret. Illũ eleuãde sortis atq; effugiẽdi pi
culi grã isidiatũ ioui: ut eũ necaret. Iouẽ cognitis isidiis regnũ sibi denuo uendicasse.
ac fugisse saturnũ: q cũ iactatus eẽt p oẽs terras ꝑsequẽtibus armatis: quos ad eũ cõ-
prehendendũ uel necãdũ iuppiter miserat: uixi Italia locũ in quo lateret: inuenit.

Qua ratione homines dii cœperint nominari. Cap. xv.

q Vibus ex rebus cũ cõstet illos hoies fuisse: non tamẽ est obscurũ qua rõne
dii cœpint nominari. Si. n. nulli reges ante Saturnũ uel uranũ fuerũt ꝓpter
hoĩnũ raritatẽ: q agrestẽ uita sine ullo rectore uiuebãt: nõ ẽ dubiũ: q̃n illis
tẽporibus hoies regẽ ipm totãq; gentẽ sũmis laudibus ac nouis honoribꝰ iactare cœ
perit: ut ẽt deos appellarẽt: siue ob miraculũ uirtutis fieri: hoc uer᷑ putãt rudes adhuc
& simplices: siue ut fieri solet i adulationẽ præsentis potentiæ: siue ob beneficia q̃bus
erãt ad humanitatẽ cõpositi. Deinde ipsi reges cũ cari fuissent his: quorũ uitã cõposu
reant: magnũ sui desideriũ mortui reliquerunt. Itaq; homines eorũ simulacra finxe-
runt ut hẽrent aliq̃d ex imaginũ cõtẽplatione solatiũ. Progressiq; longius per amo-
rẽ: memoriã defunctorũ colere cœperunt: ut & gratiã referre benemeritis uideret᷑ & — Cicero
successores eorũ allicerent ad bene impandi cupiditatẽ: Quod Cicero de natura deo- — unde ho
orũ docet dicẽs: Suscæpit aũt uita hominũ consuetudo cõmunis: ut beneficiis excellẽ — mies sint
tes uiros i cælũ fama ac uoluntate tollerent. Hinc Hercules: hinc Castor: hinc Polux. — dii appel
hinc Aesculapius: hinc Liber. Et alio loco atq; alio & i plærisq; ciuitatibus itelligi põt — lati
acuendæ uirtutis gratia: aut quo libentius rei publicæ cã periculũ adiret optimus q- — Hercules
q; uirorũ fortium memoriã honore deorũ imortaliũ consecratã: Hac scilicet ratione — Castor
Romani Cæsares suos consecrauerũt: & Mauri reges suos. Sic paulatim religiones — Pollux
eẽ cœpere: dũ illi primi q eos nouerant: eo ritu suos liberos ac nepotes deinde oẽs po — Asculapi
steros ibuerunt. Et hi tamen summi reges ob celebritatẽ nominis i prouinciis omni- — us
bus colebantur. Priuati uero singuli populi gentis aut urbis cõditores: seu uiri fortitu — Liber
dine insignes erant: seu fœminæ castitate mirabiles summa ueneratione coluerũt: ut
Aegyptus Isidem: Mauri Iubam: Macedones Gabyrum: Pœni Vranũ: Latini Fau-
num: Sabini tantũ: Romani Quirinũ: Eodẽ utiq; modo Athenæ Mineruã: Samos
Iunonem: Paphos Venerem: Lemnos Vulcanũ: Nasos liberum: Appollinem Del-
phos. Sic per populos atq; regionẽ uaria sacra suscœpta sunt: dum grati hoies eẽ i su-
os principes cupiunt. Et quos alios honores uita carentibus deferant: iuenire nõ pos-
sunt. Præterea pietas eorum qui successerãt: plurimum cõtulit ad errorẽ: qui (ut diui
uina stirpe nati uiderent᷑) diuinos honores parentibus detulerunt: deferriq; iusserunt
An potest aliquis dubitare quomodo religiones deorũ sint istitutæ cum apud Maro
nem legat Aeneæ uerba sociis imperantis:

Nunc pateras libate ioui: precibusq; uocate

Anchisen genitorem. Cui nō tātū imortalitatē: uerū etiam uētorū tribuit potestatē:
Poscamus uentos: atq; hæc mea sacra quot annis
Liber Vrbe uelit posita templis sibi ferre dicaris. Idē scilicet de Ioue Liber & Pan: & Mer
Pan curius & Apollo fecerunt ac postea de his ipsis successores eorū. Asserunt etiā poetæ
Mercuri & cōpositis ad uoluptatē carminibus i cælum eos sustulerunt: sicut faciūt qui apud re
us ges etiam malos panægerycis mendacibus adulant̃: quod malū a græcis ortū est:
Mollo. quorū leuitas instructa dicēdi facultate & copia icredibile est quātas mendaciorum
nebulas excitauerit. Itaq; admirati eos & suscæperunt primi sacra illorum: & uniuer
sis gentibus tradiderunt. Ob hanc uanitatem Sibylla siceos increpat.
ελλασ Δητι εποιτασ εμανΔρασ ηγεμονοσ
πρόσ τιΔεΔωράματαια καταφθιμνοεισανατιθησ
θυεισ ειΔολισ τιοσοι εν νωπλανην εφαλεν
ωστεσ ε ταΔε μοιειν μεγπλουθεοιο πρόσοπουαπο λεΔειμ μενον: idest Græ
cia qd confidis in uiros principes? ad qd dona inania mortuis ponis? immolas idolis qs
M.T.C. tibi in mentem errorem imposuit? ut hæc pficias magni dei ore relicto. M. Tullius q
non tantum pfectus orator: sed philosophus fuit. Siquidem solus extitit Platonis imi
tator in eo libro quo seipsum de morte filiæ consolatus est: nō dubitauit dicer̃ deos pu
blice colerentur homines fuisse. Quod ipsius testimonium eo debet grauissimum iu
dicari q; & auguralē habuit sacerdotium & eosdem se colere uenerarique testatur. Ita
q; intra paucos uersiculos duas res nobis dedit. Nam dum imaginem filiæ eodem se
modo consecraturū esse profiteretur quo illi a ueteribus sunt consecrati & illos mor-
tuos esse docuit & originem uanæ superstitionis ostendit. Cum uero inquit & ma-
res & fœminas complures ex hominibus in deorum numero esse uideamus & in eo-
rum urbibus atq; agris augustissima delubra ueneremur assentiam eorū sapientiæ.
quorū ingenii & inuentis oēm uitam legibus & institutis excultam constitutamq;
hēmus. Quod si ullum unq̄ animal consecrandum fuit illud pfecto fuit si Cadmi aut
Cadmus Amphitrionis pgenies aut Tyndari cælum tollenda fama fuit huic idē honos cer-
Amphri te dicandus est quod quidem faciam. Teq; omnium optimā doctissimamq; appro-
on bantibus diis immortalibus ipsis i eorum cœtu locatam ad opinionem omniū mor
Tynda- talium consecrabo. Fortasse dicat aliquis pro nimio luctu delirasse Ciceronem. Atq;
rus omnis illa oratio & doctrina: & exemplis & ipso loquendi genere perfecta non ægri
sed cōstantis animi ac iudicii fuit. Et hæc ipsa sententia nullū pfert iudiciū doloris Ne
q; enim puto illum tam uarietatem copiose: tam ornate scribere potuisse: nisi luctum
eius & ratio ipsa: & consolatio amicorum: & tēporis longitudo mitigasset. Quid q;
dem dicit in libris de republica? idem de gloria? Nam de legibus quo i opere Plato
nem secutus est leges uoluit ponere: quibus putaret usuram esse iustā: & sapientē ci-
uitatem que hr̃et de religione ita sanxit: Diuos & eos q cælestes habitu sunt: colun-
to. Et illos quos in cælum merita locauerunt. Herculem: Liberū: Aesculapiū: Pollu
cem. Castorē. Quirinū. Itē i Tusculanis cum diceret totum pene cælū humano ge-
nere cōpletū. Si uiro inqr scutari uetera & ex illis ea quæ scriptores Græciæ pdide-
rūt eruere conar ipsi illi maiorum gentiū dii q habent̃: hinc a nobis pfecti in cælum
reperientur. Quære quorum demonstrantur sepulchra in Græcia: reminiscere quo
niam es initiatus quæ tradūt̃ mysteriis Tū deniq; q̄ hoc late pateat intelliges. Te-
status ē uidelicet Attici conscientiā ex ipsis mysteriis itelligi posse q; omnes illi homi
nes fuerunt qui coluntur. & de Hercule Libero asculapio Castore Polluce icōran-

ter farentur. De Apolline ac Ioue patribus eorũ: item de Neptuno: Vulcano: Marte: Mercurio quos maiorũ gentiũ deos appellauit: timuit aperte cõfiteri. Et iccirco ait la te hoc parere ut idẽ & Ioue: cæterisq; antiquioribus diis intelligamus: quorũ memoriã si eadẽ ratione ueteres cõsecrauerũt: qua se imagiõẽ nomẽq; filiæ consecraturũ eẽ dicit ignosci mærentibus põt: credẽtibus nõ põt. Quis .n. tã demẽs: q cõsensu & placito inumerabiliũ stultorũ aperiri cælũ mortuis arbitret᷑? aut aliquẽ: qđ ipse nõ habeat dare alteri posse? Apud Romanos deus Iulius: qa hoc scelerato homini placuit Antonio: deus quirinus: qa hoc pastoribus uisum est: cũ alter germani fratris extiterit: alter patriæ parricida: qđ si cõsul nõ fuisset Aotonius. C. Cæsar ꝑ suis i rempubiicã meritis: & defuncti hominis honore caruisset. Et quidẽ cõsilio Pisonis soceri: & . L. Cæsaris ꝓpinqui. q uetabãt funus fieri. Et Dolobellæ consulis: qui columnã in foro: id est titulũ eius euertit: ac forum expiauit. Nam Romulũ desiderio suis fuisse declarat Ennius: apud quẽ populus amissum regẽ dolens hæc loquitur:

Iulius deus romanorum
Antooius
C Cæsar
Piso
L Cæsar
Dolobella

O Romule Romule dic
Qualem te patriæ custodem dii genuerunt?
Tu produxisti nos intra luminis oras.
O pater o genitor patria: o sanguine dii oriendũ. Ob hoc desideriũ facilius creditũ est Iulio ꝓculo mẽtiẽti: q subornatus a patribus ẽ: ut nũciaret plebi suæ uidisse se regem humano habitu augustiorẽ: eumq; mãdasse ad populũ: ut sibi delubrũ fieret: se deũ esse & quirinum uocari. Quo facto & ipsi populo persuasit Romulum ad deos abiisse & senatum suspicione cædis regiæ liberauit.

Qua ratione dii esse nõ possunt: quos secus discernit. Et q̃ i naturam dei nõ accidit aut sexus: aut coitus: aut officium generandi:

P Oteram his quæ rettuli esse contentus: sed supsunt adhuc multa suscepto opi necessaria. Nã q̃uis ipso religionũ capite destructo uniuersa sustulerĩ: liberamẽ ꝓsequi cætera: & redarguere plenius inueteratã ꝑsuasionẽ: ut tandẽ hoĩes pudeat suorũ ac pœniteat errorũ. Magnũ hoc opus & hoĩe dignũ. Religionũ aĩos nobis exoluere ꝑgo (ut ait Lucreti⁹) q qdẽ hoc efficere nõ poterat: qa nihil ueri afferebat. Nostrũ ẽ hoc officiũ: q & uerũ deũ asserimus: & falsos refutamus. Illi ergo q poetas finxisse de diis fabulas opinãt᷑: & deas fœminas eẽ credũt: & colũt: reuoluunt᷑ ĩprudẽtes ad id qđ negauerãt: coire illos ac parere. Nec .n. fieri põt: qui duo sexus generãdi cã sint instituti. Recæpta uero sexuũ aduersitate: nõ intelligũt cõsequẽs eẽ: ut cõcipiãt: qđ in deũ cadere nõ põt: sed ut isti putant: nã & Iouis eẽ filios dicũt & cæterorũ deorũ. Nascunt᷑ ergo & quotidie qdẽ dii noui: nec .n. uicũt᷑ ab hoĩbus fœcũditate. Igitur deorum inumerabilẽ plena sunt oĩa nullo scilicet moriente. Nã cum hominũ uix icredibilis numerus sit inextimabilis: que quos tamen secuti nascuntur: mori necesse ẽ: qđ deorũ eẽ tandẽ putemus: q tot sæculis nati sunt: ĩmortalesq; mãserũt? Cur ergo tam pauci colunt᷑? nisi forte arbitramur nõ generandi cã sed tantũmodo capiendæ uoluptatis duos esse sexus deorũ: & ea exercere quæ homũculos & facere & pati pudet. Cum uero dicãt᷑ aliq ex aliqbus nati: coosequens est ut semp nascant᷑: siqdem aliquando sunt nati: uel si aliquando nasci desierunt: scire nos conuenit cur aut quando desierint. Nõ illepide Seneca ĩ libris moralis philosophiæ. Quid ergo est inqt q̃re apud poetas fallacissimus Iuppiter desierit liberos tollere? Utrũ sexagenarius factus ẽ: q̃ illi lex Pappia fabulã ĩposuit? an ĩpetrauit ius triũ liberorũ? An tãdẽ illi uenit in mẽtẽ: ab alio expectes alteri quod feceris. Et timet ne quis sibi faciat: quod ipse

Lucreti⁹

Seneca

Saturno? Atq̃ sti q deos asserunt: uideant quõ respondeant huic argumento: qđ iferemus. Si duo sunt sexus deorũ: sequit̃ cõcubitus. Si coeũt. & domos habeãt necesse ẽ. Nec. n. carẽt uirtute ac pudore: ut hoc ꝓmiscue aut i ꝓpatulo faciãt: sicut multa uidemus facere animalia. Si domos habent: cõsequens est ut & urbes habeant: & qdẽ auctore. Nasone: qui ait:

Probatio ex cõcubitu deũ nõ posse generari

Plebs habitat diuersa locis: hac fronte potentes
Cælicolæ clariq; suos posuere penates.

Si habent urbes: & agros igit̃ habebũt. Iã qs nõ uidet quæ sequant̃: atare illos & colere: qđ qdẽ uictus cã sit: ergo mortales sũt: quod argumẽtũ retrouersũ idẽ ualet. Si. n. agros nõ habent: ne urbes qdẽ. Si urbes nõ habẽt. ne domos quidẽ. Si domibus carent: ergo & cõcubitu. Si cõcubitus ab his abest: & sexus fœmineus. In diis aũt uidemus & fœminas eẽ: ergo dii nõ sunt. Dissoluat hoc argumẽtum si qs põt. Ita. n. res rẽ seqt̃ ut hæc ultima necesse sit confiteri. Sed ne qdẽ illud dissoluet aliqs: ex duob⁹ sexibus alter fortior ẽ: alter ifirmior. Robustiores. n. mares sũt: fœmiæ ibeciliores Imbecillitas aũt nõ cadit i deũ: ergo nec fœmineus sexus. Huic addit̃ supioris argumẽti cõclusio: ut dii nõ sint: quoniã i diis & fœiæ sunt.

Quod stoici fidem historiarum & poetarũ figmenta inani physica ratione peruertunt: & quæ miseriæ & turpitudines de diis referant̃. Capi. xvii.

O B has rationes stoici alio uersus deos interpretant̃. Et qa non ꝑuident quid sit i uero: conant̃ eos cũ rerũ naturaliũ rõe coniũgere: quos Cice. secutus de diis ac religionis eorum hãc sententiã tulit. Videtis ne igit̃ ut a physicis rebus bene atq; utiliter iuuẽtibus tractat ratio ad comentitios ac fictos deos: quæ res genuit falsas opiniões q; errores q; turbulẽtos: supstitiões pene aniles: & formæ. n. deorũ nobis & ætates & uestitus ornatus q; nõ sunt. Genera ꝑterea: cõiugia cognatiões oẽs: oia q; traducta ad similitudinẽ ibecillitatis humanæ. Quid planius: qđ uerius dici põt: Romanæ philosophiæ priceps: & amplissimo sacerdotio ꝑdit⁹ cometicios a fictos deos redarguit: quorũ cultus supstitiones pene aniles eẽ testat̃ falsis opinionib⁹ errotibus q; turbulentis iplicatos eẽ hoies querit̃. Nã totus liber tertius de natura deorũ oẽs fundit⁹ religiões euertit ac delet. Quid ergo a nobis expectat̃ amplius? Nũ eloquẽtia supare possumus Ciceronẽ? minime id qdẽ: sed fiducia illi de fuit ignorãti ueritatẽ: qđ ipse simpliciter in eodẽ ope confitet̃. Ait. n. facilius se posse dicere qd non sit q̃ qd sit: hoc est falsa se intelligere: uera nescire. Clarũ ẽ igr̃ homines fuisse illos: qui dii putãtur. Et eorũ memoriã post mortẽ cõsecratã: eẽ ideo ẽt ætates diuersæ sunt. Et certe iagines: singulorũ q; i eo habitu & ætate figulorũ simulacra cõfigurata sũt: in q̃ queq; mors deprehẽdit: cõsideremus (si placet) et ũnas ifelitiũ deorũ. Isis filiũ ꝑdidit:

Isis Ceres Latona

Ceres filiam expulsam: & ꝑ otbẽ terræ iactatã: Latona uix isulam paruã: i q̃ pareret, iuenit. Deũ mater & amauit formosum adolescẽtẽ: & eundẽ eũ pellice deprehensum exsectis uirilibus semiuirũ reddidit. Et nũc a gallis sacerdotibus sacra eius celebrãt̃. Iuno pellices acerrime ꝑsecuta ẽ: qa parere ipsa nõ potuit ex fratre. Insulã Samũ scribit Vatro prius patteniã noiatã q; ibi Iuno adoleuerit ibiq; etiam ioui nupsit. Itaq; nobilissimũ & antiquissimũ templũ eius ẽ Sami & simulacrũ i habitu nubẽtis figuratum: & sacra eius anniuersaria nuptiarũ ritu celebrant̃. Si ergo adoleuit: si fuit uirgo primo postea mulier hoiem fuisse qui nõ itelligit: pecudem se fatet̃. Quid loquar obscœnitatẽ Venæris oibus ꝓstitutæ libidinibus: nõ deorũ tantũ sed & hoium. Hæc. n. ex famoso Mattius stupro genuit Harmoniã. ex Mercurio Hermaphoditũ: qui ẽ natus Androgynus. Ex Ioue Cupidinẽ. Ex anchisa Aeneã: & ex Bute Erycem. Ex Ado

Varto

Venus

ne quidē nullū potuit. qui ēt tū puer ab apro ictus occisus ē: q̄ prima (ut i historia sacra continet̃) artē meretriciā istituit: auctorq̨ mulieribus i Cypro fuit: uti uulgo corporū quæstum faceret. Quod iccirco iperauit: ne sola prærer alias mulieres ipudica & uirorū appetens uideret̃. Etiā ne habet hæc aliquid numinis: cuius plura numerantur adulteria: q̄ partus? Sed ne illæ quidē uirgines illibatā castitatē seruare potuerūt. Vnde. n. putemus Erichthoniū eē natū? An ex Terra (ut poetæ uideri uolūt) At res ipsa clamat. Nā cū Vulcanus diis arma fecisset: eiq̨ Iuppirer optionē dedisset pmii (qd̄ uellet) postulandi: iurassetq̨ (ut solebat) p īfernā paludē se nihil negaturum: tū faber claudus Mineruæ nuptias postulauit. Hic iuppiter optius maximus tanta religione cōstrictus: abnuere nō potuit: Mineruā tamē monuit repugnare pudicitiāq̨ defendere. Tū i illa colluctatione Vulcanū in terrā ꝓfudisse aiunt: semen unde sit Erichthonius natus. Idq̨ illi nomē īpositū: αποτησ ἐριλοσ και Χθονοσ: idest ex certamine atq̨ humo. Cur igit̃ uirgo eū puerū cū dracone conclusū & obsignatū tribus uirginibus Cecropidis commendauit euidēs (ut opinor) incæstū: quod nullo mō possit colorari. Altera cū pene amatorem suū pdidisset: qui erat turbatis distractus equis: pstātissimum medicum Aesculapiū curando iuueni aduocauit: eumq̨ sanatum Minerua Erictho-nius

Secretis alma recondit.
Sedibus: & nymphæ ægeriæ: nemoriq̨ relegat
Solus ubi in siluis italis ignobilis æuum
Exigeret: uersoq̨ ibi nomine uirbius esset.

Quid sibi uult hæc tam diligens: tā sollicita curatio? quid secretæ sedes? quid relegatio uel tam longe: uel ad mulierē: uel i solitudinē? quid deinde nois cōmutatio? Postremo quid equorū tā ptinax abominario? Quid significāt hæc oīa: nisi cōscientiā stupri? aut amorē minime uirginalē. Erat plane cur. tantū laborē ꝓ tā fideli iuuene susciperet: qa amāri nouercæ obsequiū pnegaret

Quomodo refellant̃ hi qui deos eē factos ex hoībus mentiant̃. Cap. xviii.

Oc in loco refellendi sunt ēt hi: q deos ex hoībus esse factos nō tatū fatent̃
b sed ut eos laudent: etiā gloriantur: aut uirtutis gratia: ut Herculē: aut munerū ut Cererē ac Liberum: aut artium reptarū: ut Aesculapiū uel Mineruā Hæc uero q̄ iepta sint: quāq̨ nō digna: pp quæ hoīes iexpiabili se scelere cōtaminēt: hostesq̨ deo uero fiant: quo cōtēpto mortuorū sacrā suscipiūt: ex singulis rebus ostēdā: uirturē eē dicūt: quæ hoīem tollat i cælum: nō illā de qua philosophi dixerūt: q̄ posita ē i bonis aī: sed hanc corporalem quæ dicit̃ fortitudo: quæ quoniā p̄cipua in Hercule fūit: imortalitatem meruisse credit̃. Quis tam stulte ineptus est: ut corporis uires diuinum uel etiā humanū bonū iudicet: cum sint & maiores pecudibus attributæ & uno morbo sæpe frangant̃: uel ipsa senectute minuant̃ & corruant. Itaq̨ idē ille cū deformari ulceribus toros suos cemeret: nec sanari se uoluit: nec senem fieri nequādo seipso minor aut deformior uideret̃. Hūc ergo qui uiuum seipsum combusserat: ascēdisse in cælum putauerūt eaq̨ ipse quæ stultissime admirati sūt simulacris & imaginibus expssa & cōsecrata posperunt ut in ppetuum uanitatis eorū monumenta p̄starēt qui ob necem bestiarum deos fieri credidissent. Sed hæc græcorū fortasse culpa sit: q res leuissimas pro maximis semp hūerunt. Quid nostri num sapientiores? qui athlæticā qdē uirtutē cōtēnuot: qa nihil obest: sed regia (qa late solet nocere) sic admirāt̃: ut fortes & bellicosos duces in deorū cœtū locari arbitrēt̃. Nec eē ullā aliā ad imortalitatem uiā: q̄ exercitus ducere: aliena uastare urbes delere oppida excidere liberos populos aut trucidarī aut subiicerer̃ seruituti: uidelicet quo plures hoīes afflixerit spo

liauerit:occiderit:eo se nobiliores & clariores putāt. & ianis glorię specie capti sceleribus suis nomen urtutis īponūt. Iā mallē ut & ferrarū cœdibus deos sibi fingerēt: q̄ inmortalitatē tā cruentā ꝓbarēt. Si q̄s unum hoīem iugulauerit: ꝓ cōtaminato ac nefario habeť: nec ad terrenū hoc domicilū deorū admitti eū fas putāt. Ille aūt q̄ infinita hoīum milia trucidauerit. cruore cāpos iundauerit: flumina īfecerit: nō mō ī tēplum: sed ēt in cælum admittiť: apud Enniū sic loqť Aphricanus: Si faciē do plagas cælestia scandere cuiq̄ fas ē: mihi soli cæli maxia porta patet. Silicet qa magnā prē generis hūani extinxit ac ꝑdidit. O q̄ris itenebris Aphricane uersatus es: uel potius o poeta q̄ per cædes & sanguinē patere hoībus ī cælū ascēsum putaueris. Cui uanitati & Ci. assentit. Est uero inq̄t Aphricane: nā & Herculi eadē uia ista patuit: tāq̄ ipse plane cum id fieret: ianitor fuerit ī cælo. Eq̄dē statuere nō possū: dolēdū ne potius an ridēdū putē: cū uideā & graues & doctos & (ut sibi uideť) sapiētes uiros: ī tā miserādis errorū fluctibus uolutari. Si hæc ē uirtus quæ nos īmortales facit: mori eq̄dē mali: q̄ exitio eē q̄ plurimis. Si alter parari īmortalitas nō pōt nisi ꝑ sanguinē: q̄d fiet si oēs ī concordiā cōsenserit: Q uod certe fieri poterit si ꝑnitioso & īpio furore ꝓiecto inocentes eē ac iusti uelint. Nū igiť nemo erit cælo dignus: nū ꝑibit uirtus: qa hoībus ī hoīes sæuire nō dabiť. Sed isti q̄ euersiones urbiū populorumq̨ summā gloriā cōputant ocium publicū nō ferent: rapiēt: sæuient & iniuriis īsolenter illatis humanæ societatis fœdus irrūpent: ut hr̄e hostē possint: quē sceleratius deleant q̄ lacesserint. Nūc ad reliqua pergamus. Nomē deorū Cereri ac Libero traditio munerū fecit. Possum diuinis docere litteris uinū atq̨ fruges ante ꝓgeniē cæli atq̨ Saturni fuisse ī usum hoīum sed ab his sane iuentacē fingam⁹. Nū pōt plus aut min⁹ uideri coīlegisse fruges hisq̨ fractis panē facere docuisse aut uuas de uitibus lectas expressisse uinumq̨: fecisse q̄ fruges ipsas aut uites generasse aut ꝓtulisse de terra. Reliquit hæc sane deus hūanas ingeniis eruēda: tamē fieri nō pōt qn ipsius sint oia q̄ tribuit sapientiā hoī ut iueniret: & ipsa illa q̄ possent inueniri: primus iuenit. Artes quoq̨ suis inuētoribus īmortalitatē pepisse dicunť: ut Aesculapio medicina: Vulcano fabrica. Colamus igiť & illos: qui fullonicam: sutrinā q̨ docuerunt. Cur autē figulio reptori honos nō habeť: An qa isti diuites uasa famia cōtēnūt: Sūt & aliæ artes: quarū reptores humanæ uitæ plurimū ꝓfuerunt. Cur nō etiā illis atributa sunt tēpla: sed nimirū. Minerua est que oēs repperit. Ideoq̨ illi opifices supplicāt. Ergo ab his sordibus Minerua ascendit in cælū. Est uero causa cur q̄sq̄ de delinquant eū: qui terrā cū animātibus: cælū cū astris & luminibus exorsus ē: ut eā ueneret: q̄ telā docuit ordiri: Q uid ille qui uulnera ī corpibus sanare docuit: Nū pōt eē ꝑstantior: q̄ qui corpora ipsa formauit: sentiēdi ac uidēdi rōnē dedit: Herbas deniq̨ ipsas & cætera: q̄bus medēdi ars cōstat: excogitauit ac protulit:

Quare hoīes sūt dii appellati

Aesculapius medicina inuentor

Vulcan⁹ fabri Artis reptor

Q uod deos uanos & deum uerum nemo simul potest colere. Capi. xix.

a

T enim dicet aliquis & huic somno qui fecit omnia: & illis qui partim profuerunt: suam uenerationē esse tribuendā. Primū nec factū est unq̄: ut qui hos colit: etiā deum coluerit: neq̨ fieri potest: quoniam si honos idem tribuitur aliis: ipse omnino nō coliť cuius religio est illum eē unum ac solum deum credere Clamat summus poeta eos omnes qui inuentas (uitā excoluere) ꝑ artes: apud iferos esse ipsumq̨ illum medicinæ repertorem talis & artis ad stygias nudas fulmine esse detrusum: ut intelligamus quātum ualeat pater omnipotēs qui & deos fulminibus extinguat sed homines ingeniose hanc secū habebant fortasse rationē quia deus fulminari non potest: apparet nō esse factum; immo uero quia factum est apparet homi

nẽ fuisse nõ deũ. Mendatiũ .n. poetarũ nõ ĩ facto ẽ: sed ĩ noĩe. Metuebant .n. malum si cõtra publicã psuasionẽ faterent̃ qđ erat uerũ. Q đ si hoc cõstat ĩter ipsos ex hoĩbus deos factos: cur ergo nõ credũt poetis: si qñ illorũ fugas & uulnera: & mortes: & bella & adulteria describũt. Quibus ex rebus intelligi dat̃: non potuisse ullo pacto fieri deos qa ne hoĩes qdẽ hi, pbi fuerũt: eaq; ĩ uita sua gesserũt: q̃ mortẽ pariũt sẽpiternã.

De propria Romanorum religione. Capi. xx.

u Enio nunc ad proprias Romanorum religiones: quoniã de cõmunibus dixi: Romuli nutrix Lupa honoribus ẽ affecta diuinis. Et ferrem si nõ animal id ipsum fuisset: cuius figurã gerit: cuius auctor ẽ Liuius tarẽtine esse simulacrum & quidẽ non corporis: sed mentis ac morum. Fuit enim Faustuli uxor: & propter uulcani nominis uilitatem Lupa inter pastores .i. meretrix nũcupata est: unde ẽt lupanar dicit̃ exemplũ scilicet Atheniẽsiũ ĩ ea figurandi: romani secuti sũt: apud quos meretrix quædam nomine Læena cũ tyranũ occidisset: quia nefas erat simulacrũ cõstitui meretricis in tẽplo: animalis effigiem posuerunt: cuius nomen gerebat. Itaq; ut illi monumentum ex nomine: sic isti ex, pfessione fecerunt. Huius nominis etiam dies festus dicatus est: & tarentinalia constituta. Nec hanc solam Romani meretricem colunt: sed Faulam quoq;: quam Herculis scorrum fuisse Verrius scribit: Iam quanta ista imortalitas putanda sit: quam etiam meretrices assequantur. Flora cũ magnas opes ex arte meretricia quæsuisset: populũ Romanum scripsit hæredem: certam pecuniam reliquit: cuius ex annuo fœnore sunt natalis dies celebraret̃: editione ludorũ quos appellant Floralia: Quod quia senatui flagiciosum uidebatur: ab ipso nomine argumentum sumi placuit: ut pudẽdæ rei quædã dignitas adderet̃. Deã finxerunt esse quæ floribus præsit: eãq; oportere placari: ut fruges cũ arboribus aut uitibus bene prospereq; florescerẽt: Eum colorẽ secutus ĩ fastis poeta nõ ignorabilẽ nympham narrauit: q̃ sit Cloris uocitata: eãq; zephyro nuptã quasi dotis loco id accepisse muneris a marito: ut hẽret omniũ florũ potestatem. Honeste quidem ista dicuntur sed inhoneste turpiterq; creduntur. Non debẽt (cum ueritas quærit̃) huiusmodi nos uelamẽta decipere. Celebrant̃ ergo illi ludi cũ omni lasciuia: conuenientes memoriæ meretricis. Nã præter uerborũ licentiã: quibus obscœnitas omnis effunditur: exuuntur etiã uestibus populo flagitante meretrices: quæ tunc minorũ fungunt̃ officio: & ĩ cõspectu populi usq; ad sacietatem ĩpudicorũ luminũ cum impudendis motibus detinent̃. Cloacinæ simulacrum in cloaca maxima repertum. Tatius consecrauit & quia cuius esset effigies ignorabat: ex loco illi nomẽ ĩposuit. Pauorem: Palloreq; Tullus Hostilius figurauit & coluit. Quid de hoc dicã: nisi dignum fuisse qui semp deos suos (sicut optari solet) præsentes hẽret̃. Ab hoc illud: M. Marcelli de cõsecratiõe honoris atq; uirtutis honestate nominum differt: re congruit. Eadem uanitate mentem quoq; inter deos collocauit senatus: quã profecto si habuisset: eiusmodi sacra nunq̃ suscæpisset: Magnum Cicero audax cõcilium suscæpisse Græciam dicit: q cupidinum & amorũ simulacra in gymnasiis consecrasset: adulatus est uidelicet Attico: & irrisit hominẽ familiarem. Non est enim illud magnum: aut omnino concilium dicendum fuit. Sed ĩpudicorũ hominũ perdita & deplorata nequitia: qui liberos suos quos erudire ad honesta deberent: prostituerunt libidini iuuentutis: a quibus flagitiorum deos & in illis potissimum locis: ubi nuda corpora corruptorũ liminibus patent & in illa coli ætate uoluerũt: quæ simplex & in, puida prius irritet̃: & in laqueos potest cadere: q̃ cauere. Quid mirum si ab hac gente uniuersa flagitia manarũt: apud quã ipsa uitia religiosa

Lupa nutrix romuli

Liuius

Flora

Cloris

ſunt:eaque nõ mõ nõ uitant̃ uerũ ẽt colunt̃. Et iõ huic ſniæ tanq̃ græcos prudẽtia ui-
ceret:adiecit: Virtutes.n. oportere nõ uitia cõſecrari. Q uodſi recipis o.M.tulli: non
uides forte irrũpãt uitia cũ uirtutibus:q̃a mala bonis adhærent:& i animis hoĩum po
tentiora ſunt: q̃ ſi uetas cõſecrari:reſpondebit tibi illa eadẽ Græcia ſe alios deos cole
re:ut ꝓſint:alios ne noceant. Hæc.n. ſemp accuſatio eſt eorũ:q̃ mala ſua pro diis hẽnt
ut Romani Rubiginẽ ac Febrẽ. Si ergo uitia cõſecrãda nõ ſunt:i quo tibi aſſentior
ne uirtutes q̃dẽ. Nõ.n.ꝑ ſe ſapiunt aut ſentiũt:neq; itra parietes aut ædiculas luto fa-
ctas:ſed intra pectus collocandæ ſunt:& iterius cõprehendẽdæ ne ſint fabulæ:ſi ex-
tra hominẽ fuerint collocatæ. Itaq; præclarã illã legẽ tuã derideo: quã ponis his uer-
bis: Aſt illa ꝑꝑ quæ dat̃ homini aſcenſus in cælũ:mẽtẽ:uirtutẽ:pietatẽ:fidẽ:earumq;
laudũ delubra ſunt. Atq; hæc ſepari ab hoĩe nõ poſſunt. Si.n. colenda ſũt:i hoĩe ipſo
ſint neceſſe ẽ. Si aũt ſunt exitra hoiem:q̃d opus ẽ ea colere:q̃bus caremus. Virtus co
lenda ẽ:nõ imago uirtutis & colenda ẽ nõ ſacrificio aliquo:aut thure aut ꝓcatione ſo
lẽni:ſed uolũtates ſola atq; ꝓpoſito. Nã q̃d ẽ aliud colere uirtutẽ:niſi eã cõprehende
re aĩo & tenere: Q ḋ unuſq̃ſq; ſimul acceepit uelle cõſeq̃t̃. Hic ſol⁹ uirtutis ẽ cult⁹ nã
religio & ueneratio nulla alia niſi unius dei tenenda eſt. Q uid igit̃ opus ẽ o uir ſapien
tiſſime ſupuacuis extructionibus loca occupare:quæ poſſint humanis uſibus cedere
quid ſacerdotes cõſtituere uana & iſenſibilia culturos: quid imolare uictimas: Q uid
tãtos ſumptus uel fingendis uel colendis imaginibus ipendere: Firmius & icorrupti-
us templũ ẽ pectus humanũ:hoc potius ornet̃ hoc ueris illis numinibus ipleatur:
Has ergo falſas cõſecrationes ſequit̃:q̃d neceſſe ẽ. Q ui.n. uirtutis ſic colunt.i. qui
umbras atq; imagines uirtutum cõſectãt̃ ea ipſa q̃ uera ſunt tenere nõ poſſunt. Itaq;
nulla i quoq̃ uirtus:eſt uitiis utiq; dominãtibus nulla fides uno oia ꝓ ſe quoq; rapiẽ
te nulla pietas nec cõſanguineis nec parẽtibus parcẽte auaritia & cupiditate i uenenũ
& ferrũ ruente nulla pax:nulla cõcordia publice bellis ſæuientibus:priuatis inimici-
tiis uſq; ad ſanguinẽ furentibus. Nulla pudicitia libidinibus effrenatis oẽm ſenſũ &
oẽs corpis ꝑtes cõtaminantibus:nec tamẽ deſinũt ea colere quæ fugiũt & oderũt Co
lũt.n. thure ac ſũmis digitis:quæ ſenſibus intimis horrere debuerũt:qui error oĩs ex
illius pricipalis ac ſũmi bõi ignoratiõe deſcẽdit. Vrbe a Gallis occupata obſeſſi i capi
tolio romani:cũ ex mulierũ capillis tormenta feciſſẽt:ædẽ Veneri caluæ fecerũt. Nõ
igr̃ itelligunt q̃ uanæ ſint religiones:uel ex eo ipſo q; eas his ineptiis cauillant̃. A La-
cedæmoniis fortaſſe didicerãt deos ſibi ex euẽtis fingere. Q ui cũ Meſſenios obſide-
rẽt:& illi furti decæptis obſeſſoribus egreſſi ad diripiẽdã Lacedæmonẽ cucurriſſent:
a ſpartanis mulierib⁹ fugati ſũt. Cognitis ãt hoſtiũ iſidiis lacedæmonii ſequebãt̃ His
armatæ mulieres obuiã longius exiuerũt q̃ cũ uiros ſuos cernerent parare ſe ad pu-
gnã:q; putarent Meſſenios eẽ:corpa ſua nudauerũt. At illi uxoribus cognitis: & aſpe
ctu i libidinẽ cõcitati:ſicut erãt armati ꝑmixti ſũt utiq; ꝑmiſcue. Nec.n. uacabat di-
ſcernere:ſic iuuenes ab iiſdẽ antea miſſi cũ uirginibus:ex q̃bus ſunt ꝑthenii nati. Pro-
pter huius facti memoria ædẽ Veneri armatæ ſimulacrũ poſuerũt:q̃d tametſi ex cau
ſa turpi:tamẽ honeſtus uidet̃ armatã Venerẽ cõſecraſſe:q̃ caluã. Eodẽ tp̃e Ioui quo
q; Piſtotiara appoſira ẽ:q; eos i quiete monuiſſet:ut ex oi furmẽto q̃d haberent: panẽ
facerẽt:& i hoſtiũ caſtra iactarẽt:eoq; facto ſoluta eſſet obſidio: diſperãtibus Gallis
inopia ſubigi poſſe Romanos:quæ iſta religiõnũ deriſio ẽ:ſi eorũ defenſor eſſem:q̃d
tam grauiter queri poſſem:q̃ deorũ nomẽ in tãtum ueniſſe cõtentum:ut turpiſſimis
noĩbus ludibrio hẽat̃. Q uis nõ rideat Forracẽ deã:uel potius doctos uiros celebrã

dis fornacalibus opariꝭ qs cũ audias deã Mutã: tenere risum queat? Hanc esse dicũt ex qua sint nati lares. & ipsam Larã nominãt uel Larundã. Quid præstare colẽti põt quæ loq nõ potest? Colit & Cæca quæ Herculi fecit iudiciũ de furto boũ: diuinitatẽ cõsecuta: qa pdidit fratrẽ. Et Cumina quæ isantes icunis tuet: ac falcinũ sũmouet: & Stercutius q stercorãdi rõnem primus iduxit. Et Futinus: i cuius sinu putẽdo nubẽtes præsident: ut illarũ pudicitiam prior deus delibasse uideat. Et milla alia portẽta: ut iam uaniores q hæc colẽda susciperit: q̃ ægyptios eẽ dicamus: q mõstruosa & ridicula quædã simulacra uenerãt & colunt: hæc tamẽ hẽnt aliquã imaginẽ. Quid q lapidẽ colũt informẽ atq; rudẽ: cui nomẽ erat Terminus? Hic ẽ quẽ p Ioue saturnus dicitur deuorasse: nec imerito illi honos tribuit. Nam cum Tarquinus capitoliũ facere uellet: eoq; i loco multorũ deorũ sacella eẽnt: cõsuluit eos p augutia utrũ Ioui cedere uellent: & cedentibus cæteris: solus Terminus mãsit. Vnde illũ poeta capitoli imobile saxũ uocat. Iam ex hoc ipso q̃ magnus iuppiter iuenitur: cui nõ cessit lapis: ea fortasse fiducia q illũ de paternis faucibus liberauerat. Facto itaq; capitolio: supra ipsum Terminũ foramen ẽ in tecto relictũ: ut qa nõ cesserat: libero cælo frueret: quo ne ipsi quidem fruebãt: q lapidẽ frui putauerũt. Et huic ergo publice supplicatur quasi custodi finiũ deo: qui nõ tantũ lapis sed etiam stipes interdum est. Quid de his dicam: qui colunt talia? nisi ipsos potissimum lapides ac stipites esse?

De sacrificiis & mysteriis eorum. Cap. xxi.

d Iximus de diis ipsis q colunt. Nunc de sacris ac mysteriis eorũ pauca dicenda sũt. Apud cydrios humanã hostiã Ioui Teucrus imolauit. Idq; sacrificium posteris tradidit qd ẽ nup Hadriano ipetante sublatũ. Erat lex apud thauros i humanã & serã gentẽ uti Dianæ hospites imolarẽt & id sacrificiũ multis tpibus celebratũ est. Galli Esũ atq; Theutãtẽ humano cruore placabãt. Ne latini qdẽ huius imanitatis expertes fuerunt. Siquidem latinis Iuppiter & nũc sanguine colitur humano. Quid ab his boni precat q sic sacrificãt? Aut qd tales dii hoibus pstare possunt quorũ pœnis ppiciãt? Sed de barbaris nõ ẽ adeo mirandũ quorũ religio cũ moribus cõgruit. Nostri uero q semp mãsuetudinis & humanitatis gloriã sibi uẽdicarũt nõne sacrilegis his sacris imaniores repperiũt? Hi. n. potius scelerati sunt habẽdi qui cũ sint liberalium disciplinarũ studiis expoliti ab humanitate desistũt q̃ q rudes & imperiti ad mala facinora bonorũ ignoratione labunt. Apparet tamẽ antiquũ eẽ hũc imolandorũ hoĩum ritũ. Siqdẽ saturnus i Latio eodẽ genere sacrificii cultus ẽ non qdẽ ut hõ ad barã imolaret sed uti i Tyberi de põte Miluio mitteret. Qd ex respõso quodã factitatũ Varro auctor ẽ. Cuius respõsi ultius uersus est talis καικεφαλασκρονταн καιτωπατρίπεμπετεφωτα. i. Et capita saturno & patri mittite hoĩem. Qd qauĩ ãbiguũ & fax illi & hõ iaci solet. uerũ id gen9 sacrificii ab Herc. cũ ex Hispania rediret dr eẽ sublatũ ritu tñ pmanẽte ut p ueris hoib9 i agies iacerẽt ex scyrpo ut Oui. i fastis docet

Donec in hæc uenit Tirynthius arua quot annis
Tristia leucadio sacra purata modo.
Illum stramineos in aquam misisse quirites
Herculis exemplo corpora falsa iace.

Hæc sacra uestales uirgines faciũt ut ait idẽ.

Tum quoq; priscorum uirgo simulacra uirorum
Mittere roboreo scyrpea ponte solet.

Nã de infantibus q eidem saturno imolabant pter odium iunonis: quid dicã? Nõ inuenio tam barbaros tam immanes fuisse hoĩes ut paricidiũ suo. i. tetrũ atq; execrabile humano genere facinus sacrificiũ uocarent.

eum teneras atq; inocentes: aĩas q̃ maxie est ætas parentibus dultior: sine ulllo re-
spectu pietatis extinguerent: imanitateq; oĩum bestiarũ: quæ tamẽ fœtus suos amãt:
feritate superẽt. O demẽtiã insanabilẽ: q̃d illis isti dii amplius facere possent: si essent
iratissimi: q̃ faciũt ꝓpitii? Cũ suos cultores paricidiis inq̃nãt: orbitatibus mactãt: hũa
nis sẽsibus spoliãt. Quid põt eẽ his oĩbus sancti? Aut q̃d i ꝓfanis locis faciẽt: qui iter
aras deorum summa scelera cõmittũt? Postennius Festus in libris historiarum p saty
ram refert carthaginẽses saturno humanas hostias solitos imolare: & cum uicti essent
ab Agathocle rege siculorum iratũ sibi deũ putauisse. Itaq; ut diligentius piaculũ sol
uerent: ducentos nobiliũ filios imolasse.
Tantum teligio potuit suadere malorum:
Quæ pepit scelerosa sepe adq; ĩpia facta. Cur ergo clementissimi hoies illi sacrificio
cõsulebant: cũ tãtã ptem ciuitatis occiderẽt: quãtã fortasse ne Agathocles q̃dẽ uictor
occiderat. Ab isto genere sacrorũ nõ minoris isaniæ iudicãda sunt publica illa sacra:
quorũ altera sunt matris deũ: i q̃bus hoies suis ipsi uirilibus litant. Amputato. n. sexu
nec uiros se: nec fœĩas faciũt. Alia uirtutis quã eãdẽ Bellonã uocãt: in q̃bus sacerdo-
tes nõ alieno sed suo cruore sacrificãt. Sectis nãq; humeris & utraq; manu districtos
Quitilia gladios exercẽtes currũt: efferũt' isaniũt. Optime igr̃ Qui. i Phanarico: istud iq̃t si de
nus us cogit: iratus est: ẽt ne hæc sacra sunt? Nõne satius ẽ pecudũ more uiuere q̃ duos tã
ĩpios: tã ꝓfanos: tã sanguinarios colere: sed uide isti errores: & hæc tãta flagitia ma-
nauerit: suo loco differẽus: interi uideãus cætera: q̃ carẽt scelere: ne studio insectãdi ui
deantur eligere peiora. Isidis ægyptie sacra sunt: quatenus filium paruuiũ uel perdi-
derit uel inuenerit. Nã prio sacerdotes eius deglabrato corpore sua pectora tundũt:
lamẽtantur: sicut ipsa cum pdidit: fecerat. Deinde puer ꝓducitur quasi inuentus: & in
læticiam luctus ille mutatur: ideo Lucanus:
Nunquam satis quæsitus Osiris.
Semper enim perdunt: semper & inueniunt. Refertur ergo in sacris imago rei: quæ
uera gesta est: quæ profecto (si quid sapimus) declarat mortalem mulierẽ fuisse: ac
pene orbã: nisi unicũ repperisset: quod illum ipsum poetã minime fugit: apud quem
Pompeius adolescens morte patris audita hæc loquitur.
Euoluam busto iam numen gentibus isin:
Et tectũ ligno spargã p uulgus osirin. Hic ẽ Osiris: quẽ Serapi & Serapidẽ uulgus
Osiris appellat. Solẽt. n. mortuis cõsecratis noĩa imutari: credo ne quis putet eos hoĩes fuis-
Serapin se. Nã & romulus post mortẽ Quirinus dictus ẽ: & Læda Nemesis: & Circe Mari-
Romulꝰ ca: & Inoo. postquam se præcipitauit Leucothea: materq; Matuta. Et melicertes fili-
Quirinꝰ us eius Palæmõ: atq; Portunus: Sacra uero cereris eleusinæ nõ sunt his dissimilia: Nã
sicut ibi Osiris puer plãctu matris inq̃rit': ita hic ad icæstũ patrui matrimoniũ rapta
Proserpina: quã q̃a facibꝰ ex Aetnæ uertice accẽsis q̃sisset i Sicilia ceres dr̃: iccirco sa
cra eiꝰ ardẽtiũ tædarũ iactatiõe celebrãt'. Apud Lãpsacũ Priapo lætabilis uictia ẽ asel
lus. Cuius sacrificii rõ i fastis hæc reddit' Cũ dii oẽs ad festũ matris magnæ cõuenis
sẽt: epulisq; satiati noctẽ lusibꝰ ducerẽt: q̃euisse hũi Vestã: somnũq; cæpisse: ibi Pria-
pũ somno eiꝰ ac pudiciæ isidiatũ: sed illã itẽpestiuo clamore aselli: quo Silenus uehe-
bat' excitatam: libidine uero isidiatoris esse decæptam. Hac de cã Lampsacenos asel
lũ Priapo q̃si i ultionẽ mactare consueuisse. Apud Romanos uero eũdẽ uestalibus
sacris i honorẽ pudiciciæ cõseruatæ panibus coronari. Quid turpius? Quid flagitio
sius: q̃ si Vesta beneficio asini uirgo ẽ? Aut poeta fabula finxit. Nũ ergo illud ẽ uerius

quod retulerũt hi: q phænomena cõscripserunt: cũ de duabus cancri stelis loquuntur: quas greci ονους uocaut: aselos fuisse: qui liberum patrem trãsuexerint: cum amnẽ traosire non posset: quorũ alteri hoc præmium dederit: ut humana uoce loqueretur. Itaq; inter eum Priapũq; ortum eẽ certamen de menbri obscœni magnitudine: Priapum uictũ & iratũ interemisse uictorem. Hoc uero multo magis ineptũ est sed poetis licet quicquid uelint. Non excito tam deforme mysterium: nec priapum de nudo: nequid appareat risu digoum. Finxerunt hæc sane poetæ: sed nec necesse ẽ alicuis maioris turpitudinis tegẽdæ gratia ficta sint. Quæ sint ergo quæramus. At ea ꝓfecto manifesta est. Nã sicut Lunæ taurus mactatur: quia similiter habet cornua: &

Placat equo persis radiis Hyperiora cintum:

Ne datur celeri uictima tarda deo. Ita in hoc quia magnitudo membri uirilis enormis est: oon potuit ei monstro aptior uictima reppiri. q̃ quæ ipsum cui mactatur posset imitari. Apud Lyndũ: quod est oppidũ Rhodi. Herculis sacra sunt: quorũ a cæteris longe diuersis est ritus. Siqdem non Emphemia (ut græci appellant) sed maledictis & exactatione celebrantur. Eaq; prouiolatis habent: si quando inter solẽoes rit⁹ uel iprudenti alicui exciderit bonũ uerbum. Cuius rei hæc ratio redditur: si tamẽ ulla esse in rebus uanissimis potest. Hercules cũ eo delatus esset: famemq; pateretur: aratorẽ quandã aspexit operantem: ab eoq; petere cœpit, ut sibi unum bouem uẽderet. Enimuero ille negauit fieri posse: quia spes sua omnis colendę terræ. duobus illis iuuencis niteretur. Hercules solita uiolentia usus qa unũ accidere nõ potuit utrũq; substulit. At ille ifœlix cũ boues suos mactari uideret: iniuriã suã maledictis ultus est: quod homini eleganti & urbaoo gratissimũ fuit. Nã dũ comitibus suis epulas apparet: dumq; alienos boues deuorat: illum sibi amarissime cõuitiaotem. cũ risu & cachinnis audiebat. Sed postq̃ Herculi diuinos hoores ob admirationem uirtutis deferri placuit a ciuibus ei ara posita est. quã de facto βουζυγον idest bouis iugum oominauit. ad quã duo iuncti boues immolarentur. sicut illi quos abstulerat aratori eũq; ipsum sibi cõstituit sacerdotem. ac præcepit ut iisdem maledictis semper i celebrãdis sacrificiis uteretur. q; negaret se unq̃ epulatum esse iocundius. Hæc iam non sacra sunt. sed sacrilegia in qnibus id factnm dicitur. qood in aliis si fiat seuerissime uindicatur. Ipsius autem cretici Iouis sacra quid aliud, q̃ quomodo sit aut subtractus patri aut outritus ostenditur? Capella enim Amaltheæ nymphæ: quæ uberib⁹ suis aluit infantem. de qua Germanicus Cæsar in arato carmioe sic ait: Illaq; puratur

Lyndum oppidum

Nutrix esse Iouis. si uere iuppiter infans.

Vbera cretę mulsit fidissima capræ.

Sidere quæ claro gratum testatur alumnum. Huius capellæ corio usum esse pro scuto Iouem contra Titanas dimicantẽ Musæus auctor ẽ. unde a poetis Aegiochus nominatur. Ita quicquid est gestum in abcondendo puero. idipsum ꝑ imaginẽ geritur in sacris: sed & matris eius ministerium idem continet. qđ Ouidius exponit in fastis.

Museus Iuppiter Aegiocus

Arduaiã dudũ resonant tinnitibus Idæ.

Tutus ut infaocti uagiat ore puer.

Pars clypeos sudibus, galeas par stundit inanes.

Hoc curetes habent. hoc corybantes opus.

Res latuit. prisciq; manent imitantia facti

Aera deę. comites raucaq; terga mouent.

Cymbala pro galeis. pro scutis tympana pulsant.

Tibia dat phrygios ut dedit ante modus. Hanc totã opinionem quasi a poetis fictam
Salusti⁹ Salustius respuit: uoluitq; ingeniose interpretari. Cur altores Iouis dicãtur curetes
fuisse: & sic ait: quia principes itelligẽdi diuini fuerũt: uetustatẽ ut cætera i maius cõ
ponentẽ altores iouis celebrauisse. Quãtũ errauerit hõ eruditus: iã res ipsa declarat
Si .n. princeps est iuppiter. & deorũ & religionũ: si ante illũ dii nulli colebant̃ uulgo
qa nõ dũ nati fuerãt: qui colũtur: apparet Curetes ex diuerso pricipes fuisse diuini nõ
itelligẽdi: p quos error oĩs iductus ẽ: & dei ueri memoria sublata. Ex ipsis itaq; my-
steriis & cærimoniis itelligere debuerũt hoibus se mortuis supplicare. Nõ igit̃ exi-
go: ut aliq̃s poetarũ fictiõibus credet q̃ hoc mẽtiri putat: põtifici cũ ipsorũ scripta cõ
sideret: & qcq̃d ẽ litterarũ ad sacta ptinẽtiũ reuoluat: plura fortasse q̃ nos afferim⁹
fueniet: in qb⁹ itelligat inania .i. iepta: demẽtia eẽ oĩa: quæ p sanctis habent̃. Si qs aũe
p̃cepta sapiẽtia deposuerit errorẽ: pfecto ridebit ineptias hominũ pene demẽtiũ: il-
los dico q uel inhonesto saltatu tripudiant: uel q nudi: uncti: coronati. psonati: aut lu
to obliti currunt: Quid de scutis iã uetustate putridis dicã? quæ cũ portãt deos ipsos
Furius Bibaculus se gestare humeris suis arbitrãtur Nã Furius Bibaculus inter p̃cipua pietatis exẽpla
numerat̃. Qui cũ p̃tor eẽt: tamẽ lictorib⁹ p̃eũtibus ancille portauit: cũ haberet ma
gistratus officio uacationẽ. Non ergo ille Furius: sed plane furiosus fuit: q p̃turã hoc
ministerio se putauit ornare. Merito igit̃ tũ hæc a uiris nõ imperitis ac rudibus fiant
Lucretius exclamat:

O stultas hominum mentes: o pectora cæca:
Qualibus in tenebris uitæ: quantisq; periclis.
Degitur hoc aeui quodcunq; est. Quis hæc ludibria ñ derideat: qui habeat aliquid
sanitatis? Cum uideat homines uelut mente captos ea serio facere: quæ siquis faciat:
i lusu nimis lasciuus & ineptus esse uideatur.

Quis auctor prædictarum uanitatum in italia apud Romanos fuerit: & quis apud
alias gentes. Cap. xxii.

Sabinus rex Arum uanitatũ apud Romanos auctor & cõstitutor Sabinus ille rex: qui
maxime animos hominũ rudes atq; ipentos nouis supstitionibus iplicauit:
Aegeria dea qd (ut faceret aliq̃ cũ auctoritate) simulauit cũ dea Aegeria nocturnos se
habere cõgressus: Erat q̃dã spelũca pet opaca i nemore Aricino: unde riuus perẽni fõ
te manabat. Huc remotis arbitris se inferre cõsueuerat: ut mẽtiri posset monitu deæ
cõiugis ea sacra populo se tradere: quæ acceptissima diis eẽnt: uidelicet astutiã Mino
is uoluit imitari: qui se in antrũ Iouis recõdebat: & ibi diu moratus: leges tanq̃ sibi a io
ue traditas afferebat: ut homines ad parendũ nõ mõ imperio: sed etiã religiõe cõstrin
Põtifices Flamies Salii geret. Nec difficile sane fuit psuadere pastorib⁹. Itẽq; põtifices: flamines: salios: augu
res creauit. deos p familias descripsit sic noui populi feroces aios mitigauit: & ad stu
dia pacis a rebus bellicis auocauit. Sed cum alios falleret seipsum tamen non fefellit.
Nam post annos plurimos Cornelio & Bebio cõsulibus in agro scribæ Petilii sub ia
niculo arcæ duæ ladideæ sunt repette a fossorib⁹: quarũ in altera curpus Numæ fuit
in altera septẽ latini libri de iure põtificio. Itẽ græci totidẽ de disciplina sapiæ scripti:
quibus religiões non eas mõ: quas ipse instituerat: sed oẽs præterea dissoluit. Quare
ad senatũ delata: decretũ ẽ: ut hi libri abolerẽtur. Ita eos. Q. Petilius p̃tor urban⁹ in
cõcione populi cõcremauit. Insipiẽter id quidẽ: quid eni pfuit libros eẽ cõbustos? cũ
Q. Petilius hoc ipsũ q sunt iõ cõbusti: quia religiõibus derogabãt: mẽotiæ sit traditũ. Nemo er-
go tũc in senatu nõ stultissimus. Potuerũt eni & libri aboleri. & res tamẽ in memoriã

non exire. Ita dum uolunt & posteris approbare quanta pietate defenderint religiones:
auctoritatē religionū ipsarū testando minuerunt. Sed ut Pōpilius apud Romanos in- Pōpilius
stitutor ineptarum religionum fuit. sic ante Pompilium Faunus in Latio: qui & Satur Faunus
no aut nefaria sacra constituit: & Picum patrem inter deos honorauit: & sororem suam C. bassus
sentam Faunam: eamq; coniugem consecrauit. quam. C. Bassus Fatuam nominatā tra Varro
dit: q; mulieribus fata canere consueuisset: ut Faunus uiris. Eandem Varro scribit rātæ Fauna
pudicitiæ fuisse: ut nemo eā (quoad uixerit) præter uirum suum mas uiderit: nec nomē quæ bōa
eius audierit. Iccirco illi mulieres in operto sacrificant: & bonam deam nominant. Et. C. dea dicit
sex. Clodius in eo libro: quem græce scripsit: refert Fauni hanc uxorem fuisse: quæ quia C. sextus
contra morem decusq; regium clam uini ollam ebiberat: & ebria facta erat: uirgis myr Clodius
teis a uiro usq; ad mortem cæsam. Postea uero cum eum facti sui pœniteret: & desideri
um eius ferre non posset. diuinum illi honorem detulisse: iccirco in sacris eius obuolutā
uini amphorem poni. Reliquit ergo posteris Faunus quoq; non parum erroris: quē nō
prudentes quinq; perspiciunt. Nam Lucilius eorum stultitiam: qui simulacra deos pu Lucillius
rant esse: deridet his uerbis:

Tetricolas Lamias Fauni quas Pompiliiq; Instituere Numæ: tremit hos: hic oīa pōit.
Vt pueri infantes credūt signa oīa ahæna Viuere: & esse hoīes: sic isti omnia ficta
Vera putant: credunt signis cor inesse ahænis.

Pergula pictorum. Et cætera. Poeta quidem stultos homines infantibus comparauit:
at ego multo imprudentiores esse dico. Illi enim simulacra homines putant esse; hi de-
os. Illos ætas facit putare quod non est: hos stultitia. Illi utiq; breui desinunt falli: horū
uanitas & durat: & semper crescit. Sacra liberi patris primus Orpheus induxit in Græ
ciam priusq̄ celebrauit in monte Boetiæ Thebis: ubi liber natus est proximo: qui cum Orpheus
frequenter Citharæ cantu personaret: Citheron appellatus est. Ea sacra etiam nunc Or Citheron
phica nominantur: in quibus ipse postea dilaceratus & captus est: & fuit per eandem se latin9 rex
re tempora: quibus Faunus. Sed quis ætate processerit: dubitari potest siquidē per eos Priamus
dem annos Latinus Priamusq; regnauerunt. Item patres eorum Picus & Laomedon: rex
quo regnante: Orpheus cum Argonautis ad iliensium littus accessit. Procedamus igi- Didymus
tur ulterius: & quæramus quis oīo colendorum deorum primus auctor extitit. Didy- auctor
mus in libris ἐξηγήσεως πινδαρικῆς, idest expositionis pindaricæ ait Melissea cre- Mellisci9
tensium regem primum diis sacrificasse: ac ritus nouos sacrorumq; pompas introduxis rex
se: Huius duas fuisse filias: Amaltheam & Melissam: quæ Iouem puerum caprio lacte Mellessa
ac melle nutrierunt. Vnde poetica illa fabula originem sumpsit: aduolasse apes: atq; os aq̄ millis
pueri melle cōplesse. Melissam uero a patre primam sacerdotem matri magnæ consti- se dūr
tutam: Vnde adhuc eiusdem matris antistites Melissæ nuncupantur. Historia uero sa Iuppiter
cra testatur ipsum Iouem postq̄ rerum potitus est: in tantam isolentiā uenisse: ut ipse sibi Athabyri
phana multis in locis constitueret: Nā cū terras circuiret: in quācunq; regionem ueni- us
ret: reges: principesue populorū hospitio sibi & amicitia copolabat: & cum a quoq; di- & labryā
grederetur: iubebat sibi phanū creari hospitis sui nomine: quasi ita posset amicitiæ & dus lapri
fœderis memoria conseruari. Sic cōstituta sunt templa Ioui Athabyrio: Ioui Labriādro. us
Athabiryus enim & Labryandus hospites eius atq; adiutores in bello fuerunt. Item io
ui Lapsio: Ioui Molioni: Ioui Cassio: & quæ sunt in eundem modū: quod ille astutissi- Mollion
me excogitauit: ut & sibi honorem diuinum: ut & hospitibus suis perpetuum nomen & cassius
acquireret cum religione coniunctum. Gaudebant ergo illi & huic imperio eius liben dictus
ter obsequabantur: & nōis sui gratia ritus annuos: & festa celebrabant. Simile quid

Aenea dā i Sicilia fecit Aeneas: cū eō ditæ urbi Acestæ hospitis nomē iposuit: ut eā postmodū
lætus ac libēs Acestes diligeret, augeret, ornaret. Hoc mō religiōem cultus sui p orbē
terræ iuppiter seminauit: & exēplū cæteris ad imitandum dedit. Siue igitur a Melisseo
(sicut Dydimus tradit) colendorū deorum ritus effluxit, siue ab ipso quoq; ioue: ut Eu
Euhemerus auctor hemerus tradit. De tpe tamen constat: qn̄ dii coli cœperint. Melisseus quidem nō mul
tum antecessit ætate: quippe qui educauerit iouem pronepotem. Et iccirco fieri potest
uel ut ante: uel adhuc puero ioue deos colere instituerit: id ē alumni sui matrem & auiā
Tellurē: quæ fuit Vrani cōiūx: patrē Saturnū. Et ipse hoc exēplo atq; instituto iouē ad
tantā superbiā prouexerit: ut postea sibi diuinos honores auderet assumere.

Quo tpe cœperint uanæ supstitiones: qbus sub auctoribus. Ca. xxiii.

Vnc qm̄ uanarum superstitionum originem depræhendimus: superest ut eti
Theophilus auctor am tpa colligamus, per quæ quinq; fuerint illi: quorū memoria colitur. Theo
philus in libro de temporibu ait Autolicum scripto ait in historia sua Tallum
Belus dicere: q; Belus quem Babyloni & Assyrii colunt antiquior Troiano bello fuisse inueni
Agamenon tur. CCC. xxii. annis. Belū autem Saturno æqualē fuisse: & utrūq; uno tempore adole
uisse. Quod adeo uerū est: ut ratione ipsa collegi possit. Nā & Agamēnon (q gessit bel
Achilles lū troicū) Iouis abnepos fuit: & Achilles: Aiaxq; pnepotes: & Vlyxes eodem gradu p
Aiax ximus: Priamus qdem lōga serie. Sed auctores quidā tradūt & Iasiū Coriti filios fu-
Vlyxes isse: non Iouis. Nec. n. si ita fuisset: ad usus impudicos Ganymedem pronepotem suum
Dardanus hēre potuisse. Itaq; parentib9 illorū quos supra nominaui si cōgruēter annos diuidas:
Iasius numerus consentiet. Ab excidio autem troianæ urbis colliguntur anni mille quadringē
ti septuaginta. Ex hac temporum rōe manifestū est ante annos nō āplius q̄ mille octigē
tos natum esse Saturnum: qui & sator oium deorum fuit. Non ergo isti gloriētur saco-
rum uetustate: quorū & origo: & ratio, & tpa deprehensa sunt. Restant adhuc aliqua:
quæ ad arguendas religiones falsas plurimū ualeant. Sed iam finem facere libro decre
ui: ne modū excedat. Ea. n. pleni9 sunt exequenda: q ut oibu9 resanatis quæ ueritati ui-
dentur obstare hoies qui bonorū ignorātia: uagant incerti ad religionē uerā possimus
ibuere. Prim9 aūt sapientiæ grad9 est falsa itelligere. Secund9 uera cognoscere: Ergo
apud quem hæc prima institutio nostra pfecerit: qua falsa deteximus: excitabit ad ue
ri cognitionem: quia nulla est hoi iucundior uoluptas: & erit iam sapia cælestis discipli
næ dign9: qui ad cognoscenda cætera libens ac parat9 accesserit.

Lactantii Firmiani institutionum diuinarum aduersus gentiles: liber secund9.

Quod rationis obliuio & ignorantia sui facit hoies ingratos ueri dei: qui colitur in aduer
sis, & prosperis contemnitur.

Vanq̄ primo libro religiōes deorū falsas esse mōstrauerim: q; hi quorū
uarios dissimilesq; cult9 p uniuersam terrā consensus hoium stulta per
q suasiōe suscæpit: mortalesq; fuerit: functiq; uita diuinæ necessitati mor
te cōcesserint tamen nequa dubitatio relinquat hic secund9 liber fon-
tem ipsū patefaciet errorū causasq; oēs explicabit qb9 decepti hoies &
primit9 deos esse crediderunt & postmodum inueterata persuasione in
suscæptis prauissime religionib9 perseuerauerint. Gestio. n. conictis ianib9 & hoium
impia uanitate detecta singularis dei asserere maiestatē suspiciens utili9 & mai9 effici
um scilicet reuocandi hoies a prauis itinerib9 & in gratiā secū ipsos reducēdi ne se (ut q
dam philosophi faciūt) tāt ope despiciāt neue se infirmos & supuacuos & nihil & fru-
stra oio natos putēt quæ opinio plerosq; ad uitia cōpellit. Nā dum existimant nulli deo

noseẽ curæ:aut post mortẽ nihil eẽ futuros:totos se libidinibus addicũt: & dũ licere sibi putant:hauriendis uoluptatibus scienter incũbunt:p quas imprudentes in laqueos mortis incurrant:Ignorant.n.quæ sit hoīs ratio:quam si tenere uellent:in primis deum suũ agnoscerent:uirtutem:iustitiamq; sequerent̃:terrenis figmentis aīas suas non substernerent:mortiferas libidinũ uoluptates nõ appeterent.Deniq; seipsos magni æstimarent.atq; intelligerent plus esse in hoīe q̃ uidetur:cuius uim:cõditionemq; nõ aliter posset:retineri:nisi cultũ ueri parentis sui deposita prauitate suscæperint.æq̃dem sicut oportet de summa rerum sæpenumero cogitans:admirari soleo maiestatem dei singularis:quæ continet regit oīa:in tantã uenisse obligationẽ.ut quæ sola coli debeat:sola potissimum negligatur.Homīes aũt ipsos ad tantam cæcitatem esse deductos:ut uero ac uno deo mortuos anteferant:terrenos ãt ĩ terraq; sepultos ei qui fundator ipsius terræ fuit:& tamen huic impietati hoīum posset uenia concedi:si oīo ab ignorantia diuini noīs ueniret hic error.Cum uero ipsos deorum cultores sæpe uideamus deũ summũ & confiteri & prædica:quã sibi ueniã sperare possint impietatis suæ:qui non agnoscunt cultum eius:quem prorsus ignorari ab hoīe fas nõ est.Nã & cũ iurant:& cũ optant: & cũ gr̃as agunt:nam Iouẽ aut deos multos:sed deum noīant:adeo ipsa ueritas(cogente natura) etiam ab inuitis peccatoribus erũpit.Quod q̃dẽ non faciũt in prospis rebus.Nam tũ maxime deus ex memoria hoīum elabitur:cum beneficiis eius fruentes honorem dare diuinæ indulgentiæ debent.At uero si qua necessitas grauis præsserit:tunc deum recordantur.Si belli terror infremuerit:si morborum pestifera uis incubuerit:si alimenta frugibus longa siccitas denegauerit:si sæua tempestas:si grando ĩgruerit:ad deum confugiunt:a deo petitur auxilium:deus ut subueniat oratur.Siquis in mari uento sæuiente iactatur hunc inuocat.Siquis affictatur:hunc potius implorat.Siquis ad externã mendicandi necessitatem deductus:uictum precibus exposcit:deum solum obtestatur: & per eius diuinum atq; unicum nomen hoīum sibi misericordiam quærit. Nunq̃ igitur dei meminerunt:nisi dum in malis sũt.Postq̃ metus deseruit:& pericula recesserunt:tũ uero alacres ad deorum templa concurrunt.His libant,his sacrificant: hos coronant. Deo autem:quem in ipsa necessitate implorauerunt:ne uerbo q̃dem gratias agũt adeo ex rerum prosperitate luxuria:ex luxuria uero uitia oīa:sic impietas aduersus deum nascitur.Qua:nã istud ex causa fieri putemus:nisi esse aliquam peruersam potestatem:q̃ ueritatis sit semper inimica: quæ humanis erroribus gaudeat.Cui unum ac perpetuum sit opus effundere tenebras:& hominum cæcare mentes:ne lucem uideant ut deniq; in cœlum aspiciant:ac naturam corporis suis seruent.Nam cum cæteri animantes pronis corporibus in humum spectent:quia rationem ac sapiam non accæpunt:nobis stat9 rectus:sublimis uultus ab artifice deo dat9 sit:apparet istas religiones deorũ non esse rationis humanæ:qa curuant cæleste aīal ad ueneranda terrena. Parens.n.nr̃ ille unus & solus cum fingeret hoīem.i aīal intelligens & rationis capax:eũ uero ex humo subleuatum ad cõtemplationem sui artificis erexit:quod optime ingeniosus poeta signauit

Pronaq; cũ spectent aīantia cætera terram: Os hoī sublime dedit:cælumq; uidere Iussit:& erectos ad sidera tollere uultus.

Hinc utiq; ἀνθρωπος græci appellauerũt q; rursum spectatet.Ipsi ergo sibi renunciant:seq; hoīum nomine abdicãt:q; nõ sursum aspiciant:sed deorsum:nisi forte idipsũ q; recti sumus:sine causa homini attributũ putãt Spectare nos cælũ deus uoluit:utiq; nõ frustra nã & aues & ex mutis pene omnia cælũ uident:sed nobis proprie datũ est cælũ rigidis ac stantibus uidere:ut religionẽ ibi quæramus ut deum cuius sedes illa est:quem oculis nõ possumus:aīo cõtemplemur. quod

ꝑfecto non facit. qui æs aut lapidem: quæ sunt terra venerat̃. Est aũt prauissimũ cũ rõ
corporis tecta sit. quod est temporale: ipsum uero aĩum qui sit æternus: humilem fieri:
eum figura & status nihil aliud significent: nisi mentem hoĩs eo spestare oportere: quo
uultum & aĩum tam tectum esse debere q̃ corpus: ut id cui dominari debet: imitetur ue
rum hoĩes & noĩs sui & orationis obliti. oculos suos ab alto deiiciũt: soloq; defigunt: at-
q; timent opa digitorum suorũ quasi quicq̃ esse possit artifice suo maius.

Quæ fuerit prima causa fingendi simulacra: & q; uerissima dei imago est hõ. Et q;
extra se deum nemo fideliter colit. Ca: ii.

Væ igitur amentia est: aut ea fingere quæ ipsi postmodum timeant: aut tiere
q̃ finxerint. Nõ ipsa inquit timem⁹ sed eos ad quorũ imaginẽ ficta: & quorũ
noĩbus cõsecrata sũt. Nẽpe iõ timetis: q; eos eẽ in cælo arbitramini. Neq; .n. si
dii sunt aliter fieri põt. Cur igitur oculos ĩ cælũ nõ tollitis: & aduocatis deorũ noĩbus ĩn
apto sacrificia cælebratis. Cur ad parietes & ligna: & lapides potissimũ q̃ illo spectatis
ubi eos eẽ credatis. Quid sibi tẽpla. qd aræ nolũt. Quid deniq; ipsa simulacra: quæ aut
mortuorũ: aut absentiũ monumẽta sunt. Nã oĩo fingendarũ similitudinũ rõ icciroo ab
hoĩbus ĩuenta ẽ: ut posset eorũ memoria retineri: qui uel morte subtracti: uel absentia
fuerãt sepati. Deos igit̃ in quorũ numero reponemus. Si ĩ mortuorũ: qs tã stult⁹ ut co
lat. Si ĩ absentiũ: colendi ergo nõ sunt: si nec uident quæ facimus: nec audiũt quæ præ-
camur. Si aũt dii absentes esse nõ possunt: q; (qm̃ diuini sunt) in quacunq; mundi parte
sunt: uident & audiũt uniuersa. Supuacua ergo sunt simulacra illis ubiq; præsentib⁹:
cũ satis sit audientiũ noĩa præcibus aduocare. At .n. præsentes non nisi ad imagines su-
as adsunt: ita plane) quẽadmodũ uulgus existimat) mortuorũ aĩas circa tumulos & cor
porum suorũ reliquias aberrare. Sed tñ postq̃ deus ille præsto esse cœpit: iã simulacro
ei⁹ opus nõ ẽ. Quæro .n. siqs imaginẽ hoĩs peregre cõstituti cõtẽplet̃ sæpi⁹: ut ex ea so
latium capiat absentis: nũ idẽ ĩsanus esse uideat̃: si eo reuerso atq; præsente ĩ cõtẽplãda
imagine pseueret: eaq; poti⁹ q̃ ipsi⁹ hoĩs aspectu frui uelit. Minime ꝑfecto. Et tñ hoĩs
imago necessaria tũ uidet̃: cũ ꝓcul abest supuacua futura cũ præsto est. Dei aũt cuius
spũs ac numen ubiq; diffusum abesse nunq̃ põt: semp utiq; imago supuacua est. sed ue
rentur ne oĩs eorũ religio inanis sit & uacua si nihil in pñti uideant. quod adorent. & iõ
simulacra cõstituunt. quæ qa mortuorum sunt imagines similia mortuis sunt oĩ .n. sen
su carent. Dei aũt in æternum uiuentis uiuũ & sensibile debet esse simulacrum. Quod
si a similitudine id nomẽ accæpit qũo possunt ista simulachra deo similia iudicari quæ
nihil sentiũt nec mouent̃. Itaq; simulacrũ dei nõ illud est qd̃ digitis hoĩs & lapide aut
ære aliaue materia fabricatur sed ipse homo qm̃ & sentit & mouet̃ & multas magnasq;
actiones habet. Nec intelligunt hoĩes ineptissimi q; si sentire simulacra & moueri pos
sent ultro adoratura hoĩes fuissent a quib⁹ sunt expolita quæ essent aut incult⁹ & hor
ridus lapis aut materia informis & rudis. nisi fuissent ab hoĩe formata. Homo igitur il-
lorum quasi parens putandus est p cui⁹ man⁹ nata sunt p quem speciem figuram pul-
chritudinem hr̃e cœperunt. Et iõ melior est q fecit q̃ illa quæ facta sunt. Et tamen fa-
ctorẽ ipsum nemo suscipit aut ueretur. Quæ fecit timet tãq̃ plus possit esse in ope q̃ in
Seneca auctor opifice. Recte igit̃ Seneca in libris moralib⁹ simulacra inqt deorũ uenerant̃ illis suppli
cant genu posito illa adorant illis ꝑ totum assident diem aut astant illis stipem iaciunt.
uictimas cædũt & cũ hæc tã ope suscipiãt fabros q illa fecere cõtẽnũt. Quid iter se tã
cõtrariũ q̃ statuarũ dispicere factorẽ statuã adorare & eũ ne in cõuictu quidẽ admitte-
re qui tibi deos faciat. Quam ergo uim quam potestatem habere possunt cum ipse

qui fecit illa: non habeat: sed ne hæc qdē dare his potuit: quæ habebat uidere: audire: loq: moueri: Quisq̄ ne igit̄ tā ineptus est: ut putet aliqd esse in simulacro dei: in quo ne hoīs qdem quicq̄ est præter umbrā: sed hæc nemo cōsiderat: infecti sunt.n. psuasione: ac mentes eorum penitus succū stultitiæ pbiberunt. Adorāt ergo insensibilia: q sentiūt irrationabilia q sapiūt: ex aīa q uiuūt: terrena q oriuntur e cælo. Iuuat ergo uelut in aliqua sublimi specula cōstitutū unde uniuersi exaudire possint: Persianū illud proclamare: O curuæ in terras aīe: & cælestium inanes. Cælū potius intuemini: ad cuius spectaculū uos excitauit ille artifex ueru̇s deu̇s. Ille uobis sublimem uultū dedit: uos in terrā curuamini: uos altas mētes & ad patrem suum cū corporibus suis erectas ad inferiora deprimitis: tanq̄ uos pœniteat non quadrupedes esse natos. Fas non est cæleste aīal cum terrenis: in terraq; uergentibus uersari. q d nos beneficiis cælestibus orbati: pronique in terrā uestra spōte ,pcūbitis: Humi.n. miseri uolutamini: cū deorsum quæritis: quod in sublimi quærere debuistis. Nā ista mortaliū digitorum ludicra & fragilia figmenta: ex quolibet materiæ genere formata: qdq̄d aliud sunt: nisi terra ex qua nata sūt: qd ergo rebus inferioribus subiacetis: quid capitibus uestris terrā superponitis: Cū ergo uos terræ submittitis: humilioresq; facitis ipsi uos ultro ad inferos mergitis: ad mortēq; damnatis: q̄a nihil est ex terra inferius & humilius: nisi mors & inferi: quæ si effugere uelletis subiectā pedibus uestris terrā cōtēneretis: corporis statu saluo. qd̄ iccirco rectū accepistis: quo oculos atq; mētē cū eo q fecit cōferre possetis. Cōtēnere aūt & calcare terram nihil aliud ē: q̄ simulacra nō adorare q̄a de terra ficta sunt. Itē diuitias non concupiscere uoluptates corpis spernere: q̄a opes & corpus ipsū cuiu̇s hospitio utimur: terra ē. Viuū colite: ut uiuatis. Moriatur.n. necesse est: qui se: suāq; aīam mortuis adiudicauit.

Quod Cicero & alii q uidebātur sapiētes: cæteris deterius peccauerūt. Cap. iii.

s Ed quid ,pdest ad uulgus & ad hoīes impitos hoc mō concionari: cū uideamu̇s ēt doctos & prudētes uiros cū religionum intelligant uanitatē nihilominus tñ ēt in his ipsis quæ damnant: colendis (nescio qua prauitate) præstare. Intelligebat Cicero falsa esse quæ hoīes adorarent. Nā cū multa dixisset: quæ ad euersionē religionū ualerēt: ait tñ non esse illa uulgo disputanda ne susceptas publice religiones disputatio talis extinguat. Quid ei facies: q cū errare se sentiat: ultro ipse i lapides impingāt: ut populus oīs offēdat: ipse sibi oculos eruat: ut oēs cæci sint: qui nec de aliis bñ mereatur: quos patitur errare: nec de seipso. q alienis accedit erroribus: nec utitur tandem sapiæ suæ bono: ut factis ipleat qd̄ mente pcepit: sed prudēs & sciēs pedē laqueo iserit. ut simul cum cæteris quos liberare ut prudētior debuit & ipse capiat̄: quin potiu̇s siqd tibi Cicero uirtutis ē: experire populū facere sapientē. Digna res est: ubi oēs eloquentiæ tuæ exeras. Non.n. uerendū est ne tibi in tam bona cā deficiat oratio: q sæpe etiam malas copiose ac fortiter defendisti. Sed nimirū Socratis carcerem times: iōq; patrociniū ueritatis suscipe non audes. At mortē ut sapiens cōtēnere debuisti. Erat multo pulchrius: ut ob bene ptius dicta: q̄ ob male dicta morereris. Nec tibi laudis plus philippicæ afferre potuerunt: q̄ discussus error humani generis & mentes hoīum ad sanitatē tua disputatione reuocatæ: sed concedamus timiditati: quæ in sapiæ esse non debet. Quid ergo ipse in eodem uersaris errore: Video te terrena & manufacta uenerari. Vana esse intelligis & tamen eadem facis: quæ faciunt ipsi: quos ipse stultissimos confiteris. Quid igitur ,pfuit uidisse te ueritatem, quam nec defensurus esses nec secuturus: Sed si libenter errant hi qui errare se sentiunt: quanto magis uulgus indoctum: quod pompis inanibus gaudet: animisq; puerilibus spectat omnia: oblectatur friuolis: & specie simulacrorum ca-

sacrorum capitur: nec ponderare secum unamquãq; rem potest: ut intelligat nihil cole-
dum esse: quod oculis mortalibus cernitur: quia necesse est mortale sit. Nec mirãdum
esse si deum non uideant: cum ipse ne quidem hoiem uideant: quem uidere se credunt?
Hoc enim quod oculis subiectum est: non homo sed hois receptaculum est: cuius qua
litas & figura non ex liniamentis uasculi (quo continetur) sed ex factis & moribus pui
detur. Qui ergo colunt simulachra: corpora sunt aiabus carentia: quia se corporalibus
dedetunt: nec uident plus aliquid mente q̃ corpore: cum sit ai officium ea subtilius cer-
nere: quæ acies corporalis non põt intueri. Quos hoies idem ille philosophus ac poe-
ta grauiter accusat: tanq̃ humiles & abiectos: qui contra naturæ suæ rationem aduene
randa se terrena prosternant. Ait enim.

Et faciunt aios humiles formidine diuum: Depressosq; premunt ad terram.

Aliud quidem ille cum hoc diceret. sentiebat: nihil utiq; esse colẽdum: quia dii humana
non curent. Deniq; alio loco religiones deorũ & cultus inane esse officium confitetur:

Nec pietas ulla ẽ: uelatũ sæpe uideri Vertere se ad lapidem: atq; oẽs accedere ad aras
Et procumbere humi prostratum: & pandere palmas
Ante deum delubra: nec aras sanguine multo
Spargere quadrupedũ: nec uotis nectere uota.

Quæ ꝓfecto si cassa sunt: nõ oportet sublimes & excelsos aios auocari: atq; i terrã ꝓmi
sed nihil aliud q̃ cælestia cogitare. Impugnatæ sũt ergo a prudẽtioribꝰ falsæ religiones:
qa sentiebãt eẽ falsas: sed nõ est iducta uera: qa qualis aut ubi esset ignorabãt. Itaq; sic
hũerũt tanq̃ nulla eẽt oĩo: qa uerã nõ poterãt iuenire. Et eodẽ mõ iciderũt in errorẽ mul
to maiorẽ: q̃ illi q falsam tenebãt. Nã & isti fragilium cultores q̃uis sint inepti: quia cæ-
lestia cõstituunt in rebus corruptibilibus atq; terrenis: aliquid tamẽ sapientiæ retinent
& habere ueniã possunt: quia summum hois officiũ & si non re ipsa: tamen proposito te
nent: siqdem hoium atq; mutorum uel solum uel certe maximũ in religione discrimen
est. Hi uero quãto fuerint sapientiores: q, intellexerunt falsæ religionis errorem: tanto
facti sunt stultiores: q, esse aliquam uerã non putauerunt. Itaq; quoniam facilius est de
alienis iudicare: q̃ de suis: dum aliorũ præcipitiũ uidẽt: nõ ꝓspexerunt quid ante suos pe
des esset. In utraq; igitur parte. & summa stultitia iuenitur: & odor quidem sapientiæ:
ut possis dubitare quos dicas potissimum stultiores. illos ne qui falsam religionem su-
scipiunt. an eos qui nullam. Sed (ut dixi) uenia cõcedi posset imperitis: & qui se sapiẽtes
esse non fateantur. His uero non potest qui sapientiam professi stultitiam potius exhi-
bent. Non sum equidem tam iniquus. ut eos putem diuinare potuisse: ut ueritatem per
seipsos inuenirent. quod fieri ego non posse confiteor sed hoc ab his exigo: quod ratiõe
ipsa præstare potuerunt. Facerent enim prudentius si & intelligerẽt esse aliquam uerã
& falsis impugnatis aperte ꝓnunciarent eam: quæ uera esset: ab hominibus non teneri
Sed mouet eos fortasse illud q, si qua uera esset religio exerceret se ac iudicaret nec pa
teretur esse aliud quicq̃. uidere. n. nullo modo poterant quare aut quo & q̃ẽadmodũ
religio uera opprimererut quod est diuini sacramenti & cælestis arcani. Id uero nisi do-
ceatur aliquis scire nullo pacto potest. Summa rei hæc est. Imperiti & insipientes fal-
sas religiones pro ueris habent quia neq; ueram sciũt neq; falsam intelligũt. Prudẽtio
res uero quia ueram nesciunt aut i his quas falsas esse itelligũt perseuerant ut aliquid
tenere uideantur aut omnino nihil colunt ne incidant in errorem cum idipsum maximi
sit erroris uitam pecudum sub figura hominis imitari. Falsum uero intelligere est qui
dem sapientiæ: sed humanæ ultra hunc gradum procedi ab homine non poterit. Itaq;

multi philosophorum religiones (ut docui) sustulerunt: uerũ autem scite diuiæ est sapi
entiæ. Homo autem per seipsum peruenire ad hanc sapiẽtiã nõ põt: nisi doceatur adeo
Philosophi quod summũ fuit humanæ sapientiæ assecuti sunt: ut itelligerent: quid non
sit: illud assequi nequiuerũt: ut dicerẽt quid sit. Nota Ciceronis uox ẽ: Vtinam tã facilẽ
uera inuenire possem q̃ falsa conuincere. Q d' quia uires humanæ cõditõis excedit: ei9
officii facultas nobis est attributa: quibus tradidit deus sciam ueritatis: cui explicandæ
quattuor posteriores libri seruient. Nunc interim falsa ut cœpimus: detegamus.

Quod nil maiestatis & reuerentiæ habeant idola: Cap. iiii.

Vid igitur maiestatis possunt habere simulachra: quæ fuerũt in homunculi
potestate uel ut aliud fierent: uel ut oino non fierent: iccirco apud Horatium Horati9
Priapus ita loquitur. Olim truncus eram ficulnus inutile lignum. auctor
Cũ faber icertus scãnũ faceret ne priapũ. Maluit esse deũ: deus ide ego furũ: auiũq;
Maxima formido. Quid nõ sit tãto hoc custode securus? Fures enim tam stulti sunt: ut
Priapi tentiginem timeant: cum aues ipsæ quas terrore falcis aut inguinis abigi existi-
mant simulactis sabtefactis: idest hoiũm plane similibus isideant: nidificent: inquinẽt.
Sed Flaccus ut satyrici carminis scriptor derisit hoium uanitatem. Verũ hi qui faciunt:
seriam se facete rem opinant'. Deniq; poeta maximus: hõ in cæteris prudens: in hoc solo
non poetice: sed aniliter desipiuit: cum in illis emendatissimis libris ẽt fieri hoc iubet
Et custos furum atq; auium cum falce saligna.
Hellespõtiaci seruet tutela Priapi. Adorant ergo mortalia aut a mortalibus facta:
fragi. n. cremari possunt ac perire. Nã & tectis uetustate labentibus sæpe comminui so-
lent: & consumpta incendio dilabuntur in cinerem: & plærũq; (nisi sua illis magnitudo
subuenerit: aut custodia diligens sepserit) in prædam furibus cedunt. Quæ igitur insa
nia est ea timere: p quibus aut ruinæ: aut ignes: aut furta timeant'? quæ uanitas aliquã
ab his spectare tutellam: quæ tueri semetipsa non possunt? quæ puersitas ad eorum pre
sidia decurrere: quæ ipsa cum uolantur: inulta sunt: nisi a colentibus uindicentur? Vbi
ergo ueritas est: ubi nulla uis adhiberi potest religioni: ubi nihil quod uiolari possit ap
paret: ubi sacrilegium fieri non potest? Quicquid autem oculis manibusq; subiectum
est: id uero quia fragile est: ab omni ratione immortalitatis est alienum. Frustra igit' ho
mines auro: ebore gemmi deos excolunt & exornant: quasi uero ex his rebus ullã pos-
sint capere uoluptatem. Quis usus est preciosorũ munerum nihil sentientibus? An ille
qui mortuus? Pari. n. ratione defunctorum corpora odoribus ac preciosis uestibus illi
ta & conuoluta humi cedunt qua deos honorant qui neq; cũ fierent sentiebãt: neq; cũ Persius
coluntur sciunt. Nec. n. sensum consecratione sumpserunt. Non placebant Persio: q;
aurea uasa templis inferantur superuacuum putanti esse inter religiones: q; non sancti
tatis sed auaritiæ sit istrumentum. Illa enim satius est deo: quem recte colas inferre p
munere.
Compositum ius: fasq; animi: sanctosq; recessus: Polyclẽis
Mentis: & icoctũ generoso pectus honesto. Egregie sapienterq; sensit. Verũ illud ri Euphra-
diculum subdidi. Hoc ẽẽ aurũ in tẽplis, q; sunt ueneri donatæ a uirgine puppæ: quas il nor
la omittere forte contempsit. Nõ uidebat. n. simulacra ipsa & effigies deorũ Polycle Phidia
ti & Euphranos & Phidiæ manu ex auro atq; ebore pfectas nihil aliud esse q̃ grandes Seneca
pupas non a uirginibus quarũ lusibus uenia dari põt sed a barbatis hoibus cõsecratas auctor
Merito igit' senum stultitiã Seneca deridet. Non inqt bis pueri sumus (ut uulgo di
citur) sed sep. uerũ hoc interest q; maiora nos ludimus. Ergo his ludicris & ornatis &

grandibus pupis:& unguēta & thura & odores inserūt. His opimas & pingues hosti
as imolant:qbus ē qdē os:sed carent officio dentiū. His peplos & indumēta præciosa:
quibus usus uelaminis nullus ē. His aurū & argentū cōsecrāt. quæ tā non hñt: qui ac
Dionysiꝰ cipiūt:q̄ qui illa donarūt. Nec imerito Dionysius Siciliæ tyrānꝰ post uictoriā Græcia
potitus deos tales cōtēpsit:spoliauit illusit. Siquidē sacrilegia sua iocularibꝰ ēt dictis ꝑ
sequebatur. Nā cū Ioui Olympio aureū amictū detraxisset: laneū iussit imponi dicens
æstate eē grauē aureū hyeme frigidū: laneū uero utiq; tpi aptū. Idē aureā barbā detra
bens Aesculapio incōgruens & iniquū eē ait: Cū Apollo pr̄ eius imberbis esset adhuc ac
lenis: priorem filiū q̄ prēm barbatū uideri. Itē pateras & exuuias:& ꝑua quædā sigilla:
quæ simulacrorū portentis manibus tenebantur. detrahebat & accipe se illa:nō auferre
dicebat. Perq̄.n. stultū esse & ingratū:nolle accipe ab his ultro porrigētibus a qbus bo-
na sibi hoies præcarent̄. Nec.n. fecit īpune:quia res & uictor fuit. Quin.n. secuta ē eū
solita fœlicitas. Vixit.n.u sq; ad senectutē. regnūq; p manus filio tradidit. In eo igit̄ qa
hoies sacrilegia non poterant:oportuit deos ipsos sui uidices esse: At si humilis quid tale
cōmiserit: huic præsto sunt flagella:ignes:aculei cruces:& quicquid excogitare iratis &
& furentibus licet: Sed cum puniunt deprehensos in sacrilegio ipsi de deorū suorum po
testate diffidunt. Cur.n. illis potissimū nō relinquant ulciscendi sui locum: si eos posse
aliquis arbitrant̄? Quin ēt putant illorū numine accidisse: ut prædones rerū sacrarum
dep̄hensi tenerent̄;& sæuiunt nō tā ira q̄ metu: ne si deorū iniuriam non uindicauerint:
ipsos expectāt pœnæ īcredibili. s. uanitate: qui nocituros sibi deos putēt ob aliena scele-
ra: qui ipsis a quibꝰ uiolati spoliatiq; sunt: ꝑ se ipsos nihil nocere poterunt. At.n. sæpe ipsi
quoq; in sacrilegos uindicauerunt; pōt id uel casu accidisse q̄ aliqñ non semper. Sed tñ
paulo post (qñ id acciderit) ostendam: Sed quæro cur illi tot & tanta sacrilegia in Dio
nysio non uindicauerunt? qui non furti, sed palā deos ludibrio hūit. Cur hūc tā potentē
sacrilegū a templis: a cerimoniis; ab imaginibus suis nō arcuerūt? Cur ēt sacris rebꝰ ab
latis: ꝓspere nauigauit? qd̄ loco ipso testatus ē (ut solebat) Videtis ne inqt comitibꝰ su
is naufragiū timentibꝰ; q̄ ꝓspa sacrilegis nauigatio ab ipsis imortalibꝰ tribuatur? Sed
Plato au- hic fortasse a Platone didicerat deos nihil esse. Quid Caius Verres: quē Tullius accu-
ctor sator eius eidē Dionysio & Phalaridi & tyrannis oibꝰ cōparat; nōne oēm Siciliā cōpi-
C. uerres lauit: sublatis deorū simulacris; ornamentisq; phanorū? Ociosum ē ꝑsequi singula unū
T. auctor libet cōmemorare: in quo accusator oibus eloquentiæ uiribus; oi deniq; conatu uocis &
Ceres corpis deplorauit. De Cerere Catinensi uel Aetnensi; quarū alterius tanta fuit religio ut
adire templi eius secreta penetralia uiris nefas esset. Alterius antiqtas tāta ut oēs histo
riæ loquantur ipsā deā fruges in Aetnæ solo primū reppisse: filiāq; eiꝰ uirginē ex eodem
loco raptā. Deniq; graccbanis tpibus turbata republica: & seditibus & ostentis cum
reptū esset in carminibꝰ Sibyllinis: antiqssimā Cererē debere placari: legati sūt Aetnā
missi. Hæc igit̄ Ceres uel religiosissima: quā uidet̄ maribꝰ ne adrādi qdē gr̄a licebat
uel antiqssima: quā. s. senatꝰ populusq; Ro. sacrificiis donisq; placuerat ex arcanis &
uetustis penetralibꝰ a. C. Verre immissis latronibꝰ seruis: īpune sblata est. Idē uero
cū affirmaret se a Siculis (ut cām ꝓuinciæ susciperet) oratū his uerbis usus est: sese iā ne
deos quidem in suis urbibꝰ (ad quos cōfugerēt) habere q̄ eorū simulacra sanctissima
C. Verres ex delubris religiosissimꝰ sustulisset: quasi uero si uerres ex urbibꝰ delubrisq;
q; sustulerat: de cælo quoq; sustulerat. Vnde apparet istos deos nihil hēre in se ampliꝰ q̄
materiam de qua sūt fabricati: nec imerito: A te. M. Tulli: hoc ē ad te ipm hoiem. Si-
culi confugerunt: quoniam triennio sunt expti deos illos nihil ualere. Et.n. stultissi-

misi adeos ob defendendas iniurias hoīum cōfugissent; q̄ C. Verri nec ꝓ se ipsis irati esse pnteruut. At.n. Verres ob hæc facinora damnatus est. Nō ergo dii uindicauerunt: sed Ciceronis industria qua uel defensores eiꝰ oppssit: uel gratiæ restitit. Quid q̄ apud ipsum Verrem non fuit ulla dānatio sed uocatio: ut quēadmodū Dionysio deorum spolia gestandi: dii īmortales bonā dederant nauigatōem: sic ēt Verri bonam quietē tribuisse uideantur: in qua sacrilegiis suis tranquille frui posset. Nā frementibꝰ postea ciuilibus bellis sub obtentu diuinationis ab oī periculo & metu remotꝰ: aliorum graues casus & mirabiles exitus audiebat: & qui cecidisse solus oībꝰ stantibꝰ uidebatur: is uero uniuersis cadentibus solus stetit: donec illum & opibus sacrilegio partis & uita satiatū ac senectute confectū ꝓscriptio triumuiralis auferret: eadem scilicet quæ Tulliū uiolatæ deorū maiestatis ultorē. Quin ēt fœlix in eo ipso fuit: q̄ ante suā mortem crudelissimū exitū sui accusatoris audiuit. Diis uidelicet ꝓuidentibꝰ: ut sacrilegus ac prædo ille religionum suarū non ante moraret̄: q̄ solatium de ultione cœpisset.

Quod solus oīum creator uerus deꝰ est: solusq; colendꝰ: nec elementa nec corpora cælestia aliq̄d diuinitatis hn̄t: in quo & stoici desipiunt: qui stellas deos putant quæ nō sua uoluntate mouent̄ sed dei: & qua ratione eas sic fieri uoluit. Ca.v.

q Vanto igitur rectius est omissis īsensibilibꝰ & oanis, oculos eo tendere: ubi sedes: ubi habitatio est dei ueri: qui terrā stabili firmitate suspendit: qui cælū distinxit astris fulgentibꝰ: qui solem rebꝰ humanis clarissimū ac singulare lumen in argumentū suæ acunicæ maiestatis accendit: Terris aūt maria circunfudit: flumina sempiterno lapsu fluere præcepit.

Iussit & extendi cāpos: subsidere ualles. Fronte regi siluas lapidosos surgere mōtes.

Quæ utiq; oīa non Iuppiter fecit, q̄ ante annos mille septingentos natus est: sed idem.

Ille opifex rerum mundi melioris origo. Qui uocatur deus: cuius principium quoniam non potest compræhendi: ne quæri debet quidem. Satis est hoī ad plenam perfectamq; prudentiam, si deū esse intelligat: cuius intelligentiæ uis & summa hæc ē: ut suscipiat & honorificet cōem parentem generis humani: & rerū mirabilium fabricatorē. Vnde quidam hebetis obtusiq; cordis elementa quæ & facta sunt & carent sensu: tanq̄ deos adorant: qui cum dei opa mirantur: cælum cum luminibus uariis: terram cū campis & montibus: maria cum fluminibꝰ: & stagnis & fontibꝰ. earum rerum admiratiōe obstupefacti: & ipsius artificis obliti: quem uidere non poterant: eius opa uenerari & colere cœperunt: nec unq̄ intelligere quiuerunt: q̄to maior q̄toq; mirabilior sit: q̄ illa fecit ex nihilo: quæ cū uideant diuinis legibus obsequentia: cōmodis atq; usus hoīum perpetua necessitate famulari. Tamen illa deos existimant esse ingrati aduersus beneficia diuina: qui deo pr̄i indulgentissimo sua sibi opa prætulerūt. Sed q̄d mirum: si aut barbari aut impiti hoīes errāt: cū & philosophi stoice disciplinæ in eadē sunt opinione: ut oīa cælestia quæ mouentur in deorū numero hn̄da esse cēseant: Siq̄dē Lucillius stoicus apud Lucillius
Cic. sic loq̄tur. Hanc igit̄ in stellis cōstātiā: hanc tantā tā uariis cursibꝰ in oī æternitate conuenientiā tpum non possum intelligere sine mente: rōne: cōsilio. quæ cum in sideribus esse uideamus: non possumꝰ ea ipsa in deorum numero ponere. Item paulo supiꝰ auctor
Restat inquit ut motꝰ astrorum sit uoluntarius: quæ q̄ uideat: non indocte solum: uerū ēt impie faciat: si deos esse neget. Nos uero & q̄dē cōstāter negamus. & ac uos o philosophi non solum indoctos & impios: uerū ēt cæcos & ineptos delirosq; ꝓbamus: qui ignorantiam imperitorum uanitate uicistis. Illi enim solem & lunam: uos etiam sidera deos putatis. Tradite igitur nobis stellarum misteria: ut aras & templa singulis eriga-

mus ut sciamus quo quãq; ritu: quo die colamus: quibus noībus: quibus precibus aduocemus: nisi forte nullo discrimine tã innumerales: tam minutos deos aceruatim colere debemus. Quid q; argumentum illud: quo colligunt uniuersa cælestia: deos esse in contrarium ualet? Nã si deos esse iccirco opinant: quia certos & rationabiles cursus habent errant. Ex hoc.n. apparet deos non esse: q; exorbitare illis a præstitutis itineribꝰ nõ licet. Cæterũ si dii essent: huc atq; illuc passim sine ulla necessitate ferrentur: sicut aĩantes in terra: quarum (quia liberæ sunt uoluntates) huc atq; illuc uagantur ut libet: & quo quanq; mens duxerit: eo fertur. Non est igitur astrorum motus uolũtarius sed necessarius: quia præstitutis legibus officiiq; deseruiunt. Sed cum disputaret de cursibus siderum: quos ex ipsa rerum actpum congruentia intelligebat non esse fortuitos existimauit uoluntarios esse: tanq̃ nõ possent tam disposite: tã ordinate moueri: nisi sensus illis inesset officii sui sciens. O q̃ difficilis est ignorãtibus ueritas: & q̃ facilis scientibus. Si motus igitr astrorũ fortuiti nõ sunt: nihil aliud restat nisi ut uoluntarii sint Immo uero ut non esse fortuitos manifestũ est: ita nec uoluntarios. Quõo igitur in conficiendis itineribus constantiam suam seruant? Nimirum deus uniuersi artifex sic illa disposuit: sic

Archimedes illa machinatus est: ut p spacia cæli diuina & admirabili ratione decurrerent: ad efficiendas succedentium sibi tpum uarietates. An archimedes siculus concauo ære similitudinem mundi ac figuram potuit machinari: in quo ita solem ac lunam composuit: ut inæquales motus & cælestibus similes conuersionibus singulisq; quasi diebus efficerẽt: & non modo decessus solis & accessus uel incrementa diminutionesq; lunæ: uerum ẽt stellarũ: uel errantium uel uagatũ: dispares cursus orbis ille dum uertitur exhiberet? Deus ergo illa uera non potuit machinari & efficere: quę potuit solertia hominis imitatione simulare? Vtrumne igitur Stoicus si astrorũ figuras in illo ære pictas effictasq; uidisset suo illa consilio moueri diceret: ac non potius artificis igenio? Inest ergo sideribus ratio ad peragendos meatꝰ suos apta: sed dei est illa rõ: q & fecit & regit oĩa. Nõ ipsorũ siderũ quæ mouent: nã si solẽ stare uoluisset: ppetuꝰ dies utiq; esset. Itẽ si motꝰ astra non haberent: quis dubitet sempiternã noctẽ fuisse futuram? Sed ut diei ac noctis uices essent moueri ea uoluit: & tã uarie moueri: ut nõ mõ lucis ac tenebrarũ mutuæ uicissitudines fierent: qbꝰ laboris & quietis alterna spacia cõstarẽt: sed ẽt frigoris & caloris & diuersorum tpum uis ac potestas: uel generandis uel maturandis frugibꝰ conueniret. Quam sollertiam diuinæ potestatis in machinandis itineribꝰ astrorum (qa philosophi non uidebant) aĩalia esse sidera putauerunt: tanq̃ pedibꝰ & sponte non diuina ratione pcederent. Cur autem excogitauerit illa deꝰ: quis non intelligit? Scilicet ne solis lumine decedente: nimium cæca nox tetris atq; horrentibꝰ tenebris ingrauesceret: noceretq; uiuentibus. Itaq; & cælũ simul mira uarietate distinxit: & tenebras ipsas multis minutisq;

Naso auctor luminibꝰ temperauit. Quanto igitur Naso sapientiꝰ: q̃ illi qui sapiẽtiæ studere se putant qui sentit a deo lumina illa ut horrorem tenebrarũ depellerẽt instituta? Is eũ librũ quo phœnomena breuiter cõprehendit. his tribꝰ uersibꝰ terminauit.

Tot numero taliq; deꝰ simulachra figura
Imposuit cælo: pq; atras sparsa tenebras
Clara pruinosæ iussit dare lumina nocti.

Quod si fieri non põt: ut stellæ dii sint: ergo nec sol quidem nec luna dii esse possunt: qm̃ luminibꝰ astrorum non ratione differunt: sed magnitudine. Quod si hi dii non sunt ergo nec cælum quidem in quo illa omnia continentur.

Quod nec terra: nec aqua nec pars aliqua mundi nec totꝰ ipse deꝰ est animatꝰ sicut stoici mentiuntur qui quod astruunt pariter & euertunt. Ca. vi.

.mili nõ si terra quã calcamus:quã subigimus:& colimus ad uictũ:deus nõ
est:ne cãpi qdẽ ac mõtes dii erunt. Sed hi nõ sunt:ergo nõ tellus qdẽ uniuer-
sa deus uideri põt. Itẽ si aqua quæ seruit animantibus ad usum bibendi aut la
uandi:deus nõ est:ne fontes qdẽ ex qbus aqua pfluit. Si fontes nõ sunt. ne flumina q-
dem:quæ de fontibus colligunt. Si flumina quoq; dii nõ sunt:ergo & mare:qd ex flu-
minibus constat:sed haberi non põt. Quod si neq; cælũ:neq; terra:neq; mare:quæ mũ
di partes sunt:dii esse non possunt:ergo ne mundus qdem totus deus est. quẽ idem ipsi
stoici & aĩantem & sapientẽ esse contendunt. Et pp terea deũ in quo tã icõstãtes fuerũt
ut nihil dictũ sit ab his:quod nõ ab iisdẽ fuerit euersum. Sic.n.argumentant: fieri non
posse ut sensu careat:quod sensibilia ex se generat. Mundus aũt generat hoiem:qui est
sensu præditus:ergo & ipsum sensibilem esse. Itẽ sine sensu esse nõ posse:cuius pars hẽat
sensum. Igitur quia hõ sensibilis est:ẽt mundo cuius pars hõ est:inesse sensum. Præpo-
sitiones qdem ueræ sunt:& sensibile esse:qd sensu præditum gignat:& hẽre sensum: cu
ius pars sensu aucta sit. Sed assumptões falsæ:quibus argumenta cõcludunt:quia neq;
mundus generat hoiem:neq; mundi hõ pars est. nã hoiem a principio idem deus fecit.
q & mundũ:& nõ est mundi pars hõ:sicut corpis mẽbrũ. Põt.n.mundus esse sine hoie:
sicut & urbs & domus. Atqui ut domus unius hois habitaculũ est:& urbs unius populi
sic & mundus domiciliũ totius generis humani:Et aliud est quod incolitur:aliud quod
colit. Sed illi dum student id quod falso susceperant confirmare:& sensibilẽ esse mũdũ
& deũ:argumentorũ suorũ cõsequẽtia non uiderũt. Nã si mũdi pars est hõ:& sensibilis
est mũdus:qa hõ sentit. Ergo qa mortalis est hõ:mortalis sit & mũdus necesse ẽ:nec tã
tũ mortalis:sed ẽt oĩbus morbis & passioniqus subiectus:& ecõtrario:si deus est mun-
dus:& partes eius utiq; immortales sũt:ergo & homo deus est:quia pars est (ut dicitis)
mundi. si hõ:ergo iumenta & pecudes:& cætera genera bestiarũ & auium & pisciũ:qm
illa eodem modo sentiunt:& mundi partes sunt. At hoc tolerabile est. Nam & hæc co-
lunt ægyptii. Sed res eo peruenit: ut & ranæ & culices & formicæ dii esse uideantur:
qa & ipsis inest sensus:& ex pte mũdi sũt. Ita semp argumenta ex falso petita:ineptos &
absurdos exitus habent. Q uid q uidẽ ipsi aiunt deorũ & hoium cã mundũ esse constru
ctum quasi cõem domum? Ergo nec mundus deus est:nec animans:si constructus est
animans.n.non construit sed nascit. Eo si est ædificatus:& sic utiq; tanq̃ domus. tanq̃
nauis: Est ergo aliquis artifex mundi deus:& seorsum erit mundus qui factus est seor-
sum ille qui fecit. Iam illud quidem repugnans & absurdum:q, cum cælestes ignes:cæ
teraq; mundi elementa deos esse affirmant. Item ipsum deum mundũ dicunt. Q uo põt
ex deorum multorum aceruo unus deus confici. si astra dii sunt:mundus ergo non de-
us sed domicilium deorum est. Si uero deus mundus est:ergo oĩa illa quæ sunt in eo:dii
non sunt:sed dei membra quæ utiq; solius dei nomen accipere non possunt. Nec.n.re
cte quis dixerit membra hois unius multos hoies esse:sed tamen non est similis com-
paratio aĩalis & mundi. Animal enim quia sensu præditũ est:& mẽbra eius hñt sensum
nec nisi a corpore diuulsa putrescunt. Cuius igit rei similitudinem gerit mundus? Ni-
mirũ ipsi docent:cũ factũ esse non diffitẽtur:ut esset diis & hoibus quasi cois domus.
Si ergo est cõstructus ut domus:nec ipse deus ẽ:nec elemẽta quæ sunt partes eius. qa
neq; domus habere dominium sui põt:neq; illa de quibus domus cõstat. Non tñ igitur
ueritate:sed ẽt uerbis suis reuincuntur. Sicut.n.domus in usũ habitandi facta per se ni
hil sentit dominoq; subiecta est:qui eam fecit aut incolit:ita mundus ꝑ se nihil sentiens
factori deo subiacet:qui eum in usum sui fecit:

Qđ duplicíter peccãt insipiẽtes: & q̃ auaritia sub obtẽtu religiõis colit̃ præualẽte rõe: traditõe maiorũ: & q̃ fuerit maiores: quorũ auctoritas p̃iudicat ueritati. Ca. vii.

d Vplici ergo ratiõe peccatur ab insipientibus. Primũ q̃ elementa id est dei opa deo præferunt. Deinde q̃ elementorum ipsorum figuras humana specie comprehensus coluot. Nam solis lunæq̃ simulacra humanũ io modum formant Item ignis & terræ & maris quæ illi Vulcanum: Vestam: Neprunum uocant: nec elementis ipsis in aperto litant. Tanta homines imaginum cupiditas tenet: ut iam uiliora dicantur illa quæ uera sunt: auro scilicet: gemmis & ebore delectantut. Horum pulchritudo ac oitor præstringit oculos: nec ollam religionem putant ubicunq̃ illa non fulserint. Itaq̃ sob obtentu deorum auaritia & cupidiras colitur. Credunt. n. deos amare quicquid ipsi concupiscunt; quicquid est quod pp furta: & latrocinia. & homicidia quotidie sæuiunt: propter quod bella per totum orbem populos urbesq̃ subuertunt. Cõsecrãt ergo diis manubias & rapinas suas; quos certe necesse est imbecilles esse ac summæ uirtutis expertes: si subiecti sunt cupiditatibus: cur enim cælestes eos putemus si desiderãt aliquid de terra? Vel beatos: si aliqua re indigent? Vel incorruptos: si uoluptati habent ea; in quibus appetendis cupiditas hominum non immetiro damnatur? ueniunt igitur ad deos; non tam religionis graria: quæ nulla potest esse io rebus male partis & corruptibilibus; q̃ ut aurum oculis hauriant. nitorem leuigati marmoris aut eboris aspiciant: ut insignes lapillis & coloribus uestes: uel distincta gemmis fulgentibus pocula iosatiabili contemplatione contrectent. Et quanto fuerint ornatiora templa & pulchriora simulacra; tanto plus maiestatis habere credantur: adeo religio eorum oihil aliud est q̃ quod cupiditas humana mirarut. Hæ sunt religiones quas sibi a maioribus suis traditas pertinacissime toeri ac defendere perseuerant: nec considerant quales sint sed ex hoc probatas atq̃ ueras esse confidunt: quod eas ueteres tradideront; taotaq̃ est auctoritas uetustatis; ut inquirere in ea scelus esse dicitur. Itaq̃ creditur ei passim tanquam co

Cicero auctor gnitæ ueritati. Deniq̃ apud Ciceronem sic dicit Cotta Lucillo. Habes Balbe quid Cot
ta quid pontifex sentiat; fac nunc ego intelligam; quid tu sentias: a te enim philosophiæ
Cotta rationem religionis accipere debeo. Maioribus autem oostris etiam oulla ratione red-
Lucillus dita rationis est credere. Si credis: cur ergo rationem requiris quæ pōt efficere ne credas. Si rationem requiris & quætendã putas: ergo nõ credis. Iõ. n. quæris ut eã sequaris cũ inueneris: docet te ecce ratio nõ esse ueras religiões deorum quid facies? Maiores ne potius an rationem sequeris? Quæ quidẽ tibi nõ ab alio insinuata: sed a te ipso inuenta & electa est cum omnes religiones radicitus eruisti. Si rationẽ mauis discedere te necesse est ab institutis & auctoritate maiorũ: quooiã id solum rectũ est: quod ratio præscribit. Si aũt pietas maiores sequi suadet fateri igit̃ & stultos illos fuisse: qui excogitatis cõtra rõnem religionibus seruiũt: & te ineptum qui id colas: quod falsũ esse conuinceris. Sed tñ quoniam nobis tantope maiorum nomen opponit̃: uideamus tñ qui fuerint

Romul9 maiores illi: a quorum auctoritate discedi nefas ducitur. Romulus urbem conditur9 pastores (inter quos adoleuerat) conuocauit. Cunq̃ his oumerus condendæ urbi parũ idoneus uideretur; constituit asilium. Eo passim confugerunt ex finitimis locis pessimi quinq̃ sine ullo conditionis discrimine. Ita conflauit ex his oibus populũ: legitq̃ in senatum eos: qui ætate añibant: & patres appellauit: quorũ coosilio gereret oia de quo se-

Proptius auctor natu. Propertios elegiarũ scriptor hæc loquit̃.

Buccina cogebat priscos ad uerba quirites Centũ: illi in praro sæpe senatus erat.
Curia prætexto nunc quæ nitet alta senatu: Pellitos habuit rustica corda p̃res.

Hi sunt patres: quorũ decretis eruditi ac prudẽtes uiri deuotissime seruiebãt. Idq; uerũ
ac innumerabile oĩs posteritas iudicet: q; centũ pelliti senes senatũ esse uoluerũt. quos
tñ (ut ĩ p̃rio libro dictũ ẽ) Põpilius illexit: ut ẽt crederent uera sacra: quæ ipse tradebat.
Est uero q; illorum auctoritas tanti habeatur a posteris: quos nemo cum uiuerent: neq;
summus neq; infimus affinitate dignos iudicauit.

Quod ratione potius innitendum est: & quæ miracula scripta sunt ad confirmatio-
nem erroris multorum. Cap. viii.

q

Vare oportet in ea re maxĩe: in qua uitæ rõ uersat̃: sibi quẽq; considere: suoq;
iudicio ac ꝓpriis sensibus niti ad inuestigãdã & ꝑpẽdẽdã ueritatẽ: q̃ credentẽ
alienis erroribus decipi: tanq̃ ipsum rationis expertem. Dedit oĩbus deus pro
uirili portione sapiam: ut & in audita inuestigare possent & audita ꝑpendere. Nec quia
nos illi temporibus antecesserunt: sapientia quoq; ant cesserunt: quæ si oĩbus æquali-
ter datur: occupari ab antecedentibus nõ põt. Illibabilis est tanq̃ lux & claritas solis: qa
ut sol oculorum: sic sapientia lumen est cordis humani: Quare cũ sapere: id est ueritatẽ
quærere omnibus sit inatum: sapiam sibi adimunt. q sine ullo iudicio inuenta maiorum
ꝓbãt: & ab aliis (pecudũ more) ducũtur. Sed hoc fallit: q; maiorũ nõie posito non putãt
fieri posse: ut aut ipsi plus sapiant: quia minores uocantur: aut illi desipuerint: quia ma
iores noiantur. Quid ergo impedit: quin ab ipsisis sumamus exemplum: ut q̃õ illi qui
falsa inuenerant: posteris tradiderunt: sic nos qui uerum inuenimus: posterius meliora
tradamus. Supest ingẽs q̃stio: cuius disputatio nõ ab ĩgenio sed a sciẽtia uenit: quæ plu
ribus explicãda erit: ne qd dubiũ oĩo relinquat̃. Nã fortasse aliquis ad illa cõfugiat q̃ a
multis & nõ dubiis tradũt̃ auctorib⁹: eos ipsos quos docuim⁹ deos nõ ẽẽ: maiestatẽ suã
ꝓsæpe oñdisse & ꝓdigiis & somnis: & auguriis: & oraculis. Et sãc multa enumerari pos
sunt digna miracula. In primis illud qd̃ Actius Nauius summus augur: cũ Tarquinum Actius
Priscũ cõmoneret: ut nihil noui facere inciper: nisi prius esset inauguratus: eiq; rex artis Nauius
eius eleuãs fidẽ diceret: ut cõsultis auibus renunciaret sibi utrũ ne fieri posset id q; ipse Tarqui-
aio cõcepisset: affirmaretq; Nauius posse. Cape igit̃ hanc inqt cotẽ. eaq; nouacula desi n⁹ prisc⁹
iceat ille incontanter accæpit ac secuit. Deinde illud quod Castor & Pollux bello latino
apud lacũ Iuturnæ uisi sũt equorũ sudorẽ abluẽtes: cũ ædes eorũ (quæ iũcta fonti erat
sua spõte patuisset. Idẽ bello Macedõico eq̃s albis insidẽtes. P. Vatieno Romam nocte Castor &
ueniẽti: se obtulisse dicũtur: nũciantes eo die regẽ Persen uictũ atq; captũ: quod paucis Pollux
post diebus litteræ Pauli uerũ fuisse docuerũt. Illud ẽt mirabile: q; simulacrũ Fortunæ Perses
muliebre nõ semel locutũ esse traditur. Itẽ iunonis Monetæ cũ captis ueiis ex milit̃ib⁹ P. Vi
ad eã trãsferendã missus unus iocabundus ac ludens iteꝛ ogaret: utrũne Romã migra Iuno
re uellet: r̃ñdit uelle. Claudia quoq; ꝓponit̃ in exẽplo miraculi. Nã cũ ex libris Sibyl- Veii
lynis Idæa mater eẽt accita: & in uado Tyberini fluminis nauis (ĩ qua uehebat̃) hæsis Claudia
set; nec ullo mõ aut ulla ui cõmoueretur: Claudiã ferũt q̃ serũt ĩpudica esset habita: ob
nimios corporis cultus deam submissis genibus orasse: ut si se castã iudicaeet suum cin
gulũ sequeretur: Ita naui quæ ab oĩ iuuentute nõ ualuit cõmoueri: ab una muliere esse
cõmota. Illud æque mirum: q; lue sæuiẽte Aesculapius Epidauro accitus: urbẽ Romã Aescula
diuturna pestilentia liberasse ꝓhibet̃. Sacrilegi quoq; numerati possunt: quorũ ꝑsenti pius
bus pœnis iniuriã suã dii uindicasse credunt̃. Appius Claudius censor: cum aduersus A. Claudi
responsum ad seruos publicos sacra Herculis transtulisset: luminibus orbatus ẽ: & Po us
titiorũ gens quæ ꝓdidit: intra unius anni tempus extincta ẽ. Itẽ censor Fului⁹ cũ ex Iu Fuluius
nonis Laciniæ templo marmoreas tegulas sustulisset: q̃bus ædem Fortunæ equestris

Etratum (quã Romæ fecerat)tegetet:mente captus eſt:& amiſſis duobus filiis ĩ illyrico milita
Turulli9 tibus:ſummo aĩ mœtore cõſumptus ẽ. Præfectus ẽt.M.Antonii Turullius cum apud
Choos euerſo Aeſculapii luco claſſem feciſſet. eodẽ poſt ea loco a militibus Cæſaris eſt
Pyrthus: ĩterfectus. His exẽplis adiungit Pyrthus:q ſub lata ex theſauro Proſerpinæ Locrenſis
pecunia:naufragiũ fecit:ac uicinis deæ littoribus illiſus ẽ:ut nihil ꝑter eã pecuniã in
Ceres eo lume repetiretur. Ceres quoq; Mileſia multũ ſibi apud hoïes uenetatõïs adiecit:nã
cũ ab Alexãdro capta ciuitas eẽt:ac milites ad eã ſpoliãdã irrupiſſẽt:oĩum oculos repẽ
Alexãder te obiectus fulgoribus extinxit: Repperiuntur ẽt ſomnia:quæ uim deorum uideantut
Tyberi9 oſtendere Tyberionãq; Attinio homini plebeio ꝑ quietẽ obuerſatus eſſe Iuppiter dicit
& ꝑcepiſſe ut conſulibus & ſenatui nunciaret ludis circenſibus ꝓximis ꝑſultorẽ
A.M. ſibi diſplicuiſſe:q Antonius Maximus qdã uerberatũ ſeruũ ſub furca medio circo ad
ſuppliciũ duxerat:ideoq; ludos inſtaurari oportere. Q d' cũ ille neglexiſſet:eodẽ die fi-
lium ꝑdidiſſe:ipſe ãt graui morbo ẽ corrept9. Et cũ rurſus eãdẽ imagiũẽ cerneret:q̃ten
tem ſatis ne pœnarũ ꝓ neglecto impio pepẽdiſſet:lectica delatus ad cõſules:& oĩ re in
ſenatu expoſita recepiſſe corpis firmitatẽ:ſuiſq; pedib9 domũ rediiſſe. Illud quoq; ſõni
Cęſar um non minoris fuit admirationis:quo Cæſar Auguſtus dr̃ eſſe ſeruatus : Nã cũ bello
A: ciuili Bruciano ĩplicitus graui morbo abſtinere a prælio ſtatuiſſet:medico eius Artorio
Mieruæ ſpecies obſeruata ẽ:monẽs ne ꝑp corporis ĩbecillitatẽ caſtris ſe cõtineret Cæſar.
Itaq; in aciẽ lectica ꝑlatus eſt. Eodẽq; die a Bruto caſtra capta ſũt. Multa præterea exẽ
pla ſimilia poſſunt ꝓferri:ſed uereor ne ſi fuero in ꝓpoſitione rerũ contrariatũ diutius ĩ
moratus:aut oblitus eſſe ꝓpoſiti uidear:aut crimen loquacitatis incurrã.

Q uod ꝑ ĩuidiã diaboli ĩtrauit mors:& pullularunt radices errorũ. Et q deus ipſe na
tura eſt:qui materiam primordialem & omnia fecit ex nihilo. Ca.ix.

Xponã igit' oĩum iſtorũ rõnem:quo facilius res difficiles q obſcuræ ĩtelligãt'
e & has oẽs ſimulati numinis præſtigias reuelabo:qbus ĩducti homĩes a uerita
tis uia lõgius receſſerũt. ſed repetã longe altius:ut ſiqs ad legẽdũ exps ueri &
ignarus acceſſerit:inſtituat' atq; ĩtelligat q tandẽ ſit caput borũ & cã malorũ: & lumĩe
accepto ſuos ac totius generis humani ꝑſpiciat errores. Sicut mater ſine exẽplo genuit
auctorem ſuũ ſic ineffabiliter pater genuiſſe credẽtibus ẽ cohæternũ. De matre nat9 ẽ
q añ iã fuit de patre qui aliqñ non defuit. Hoc fides credat intelligentia non requirat.
Ne aut nõ inuentum putet incredibile aut repertũ nõ credat ſingulare . Cũ eẽt deus ad
excogitandũ prudentiſſimus ad faciendũ ſolertiſſimus anteq̃ ordiret' hoc opus mundi
qm̃ pleni & conſumati boni fons in ipſo erat ſicut ẽ ſemp ut ab eo bono tanq̃ riuus ori
retur longeq; ꝓflueret ꝓduxit ſimilem ſui ſpiritũ q eſſet uirtutibus dei patris ꝑæ dit9
Q ũo aũt id uoluerit in quarto docere conabimur libro. Deinde fecit alterum in quo ĩ-
doles diuinæ ſtirpis non ꝑmanſit: Itaq; ſuapte inuidia tanq̃ ueneno infectus ẽ & ex bo-
no ad malũ trãſcendit ſuoq; arbitrio qd' a deo illi liberũ datũ fuerat cõrrariũ ſibi nomẽ
adſciuit. Vnde apparet cũctorũ malorũ fontẽ eẽ liuore. Inuidit.n.illi ãteceſſori ſuo q
deo patri ꝑſeuerãdo rũ ꝓbatus tũ ẽt carus ẽ. Huncergo ex bono ꝑ ſe malum effectum
græci Διαφολον appellãt nos criminatorem uocamus q crimina in quæ ipſe illi ſit ad
deũ deferat. Exorſus igit' deus fabricã mũdi iliũ ꝑtimũ & maximũ filiũ ꝑfecit opi uni-
uerſo. eoq; ſimul & conſiliatore uſus eſt & artiſice in excogitandis ornãdis ꝑficiendiſq;
rebus quoniã is & prudẽtia & ratione & poteſtate ꝑfectus ẽ de quo nũc ꝑcius q alio lo
co & uirtus & nomen eius & ratio enarranda nobis erit. Nemo quærat ex quibus iſta
materiis tam magna tam mirifica opa deus fecerit. Oĩa.n.fecit ex nihil. Nec audiendi

sunt poetæ:q aiũt chaos in principio fuisse:id est cõfusionẽ rerũ atq elemẽtorũ. Postea uero deũ dirimisse oẽm illã cõgeriẽ:singulisq rebus ex cõfuso aceruo separatis in ordinẽq descriptis:instruxisse mũdũ pariter & ornasse. qbus facile ẽ respondere potestatẽ dei nõ intelligentibus:quẽ credũt nihil efficere posse nisi ex materia subiacente ac præparata:in quo errore ẽt philosophi fuerũt. Nã Cicero de natura deorũ disputaos sic ait: Cicero auctor primũ igit̃ nõ est ꝓbabile eã materiã rerũ:unde orta sunt oĩa:eẽ diuina ꝓuidentia effectam. Sed habere & habuisse uim:& naturã suã. Vt igitur faber cũ qd ædificaturus ẽ: non ipse facit materiam:sed ea utitur quæ sit parata:fictorq item cæra: sic isti ꝓuidentiæ diuinæ materiã ꝓsto eẽ oportuit:nõ quã ipse faceret:sed quã haberet paratã. Quod si non est a deo materia facta:ne terra qdem:& aqua:& aer:& ignes a deo factus est. O quã multa sunt uitia in his decẽ uersibus. Primũ q, is q ĩ aliis disputatoĩbus & libris fere omnibus ꝓuidentiæ fuerit assertor:& q acerrimus argumentis ĩpugnauerit eos:qui ꝓuidentiam nõ esse dixerunt:idem nunc quasi proditor aliquis aut transfuga prouidentiam conatus est tollere:in quo si contradicere uelis:nec cogitatione opus est:nec labore:sua illi dicta recitanda sunt. Nec.n.ab ullo poterit Cicero q̃ a Cicerone uehementi⁹ refutari. Sed concedamus hoc more & iostituto academicorũ:ut liceat hominibus ual de liberis dicere ac seotire quæ uelint:sñias ipsi⁹ consideremus. Non est inquit probabile materiam rerum a deo factam. Quibus hoc argumentis doces? Nihil.n.dixisti quare hoc non sit ꝓbabile:Itaq mihi econtrario uel maxime probabile uidetur: nec tamen temere uidetur cogitandi plus esse aliquid in deo:quem profecto ad imbecillitatem hominis redigis:cui nihil aliud q̃ opificium concedis? Quomodo igitur ab homine diuina illa uis differunt:si(ut homo)sic etiam deus ope indigeat aliena? Indiget autem si nihil moliri potest:nisi ab altero illi materia ministretur. Quod si fit imperfectæ utiq uirtutis est:& erit iam potentior iudicandus materiæ institutor. Quo igitur noie appellabit̃ qui potentia deum uicit? Siquidem maius est propria facere:q̃ aliena disponere. Si autẽ fieri non põt:ut sit potentius deo quicq̃:quem necesse est perfectæ esse uirtutis:potestatis:rationis. Idem igitur materiæ fictor est,qui & rerum ex materia cõstantium (Neq enim deo non faciente & inuito)esse aliquid:aut potuit aut debuit. Sed probabile est inquit materiam rerum & habere & habuisse naturam suam & uim:quam uim potuit habere nullo dante? quam naturam nullo generante? si habuit uim ab aliquo eam sumpsit. A quo autem sumere nisi a deo potuit? si habuit naturam u:quæ utique a nascendo dicitur:nata est:a quo autem nisi a deo potuit procreari? Natura.n.qua dicitis orta esse omnia:si consilium non habet:efficere nihil potest. Si autem generandi aut faciendi potens est:habet ergo consilium:& propterea deus sit necesse est. Nec alio nomie appellari potest ea uis:in qua est & prouidentia excogitandi:& sollertia potestasq faciendi. Melius igitur Seneca oĩum stoicorum acutissimus:qui uidit nil aliud esse naturam Seneca q̃ deum. Ergo inquit deum non laudabimus:cui naturalis est uirtus:nec enim illam didicit ex ullo:immo laudabimus:quamuis enim naturalis illa ei sit:sibi illam dedit: quoniam deus ip̃a natura est. Igitur ortum rerum tribuis naturæ ac detrahis deo? Cur in eodem luto hæsitans:uersuram soluis. A quo enim fieri negas:ab eodem plane fieri mutato nomine confiteris:sequitur ineptissima compatio:ut faber inq̃t cum quis ædificaturus est:non ip̃e facit materiam:sed utitur ea:quæ sit pata:fictorq item cæra. Sic isti prouidẽtiæ diuinæ materiam esse præsto oportuit:non quam ipse faceret:sed quam haberet paratam:immo uero non oportuit. Erit.n.deus minoris potestatis:si ex parato facit:quod est hominis:Faber enim sine ligno nihil ædificat:quia lignum ipsum facere non potest.

Non posse aũt ĩbecillitatis est humanæ: deus uero facit sibi ipse materiã qa põt. Posse
.n. dei est: nã si nõ põt: deus nõ est. Hõ facit ex eo quod est: quia ꝑ mortalitatẽ ĩbecillis
est: ꝑ imbecillitatem definitæ ac modicæ ptãtis. Deus aũt facit ex eo quod non est: quia
ꝑ æternitatem fortis ẽ: ꝑ fortitudinem ptãtis ĩmensæ: quæ fine ac mõ caret: sicut uita fa
ctoris. Quid ergo mirum si facturus mũdũ deus: prius materie de qua faceret: præpa
uit ex eo quod non erat: qa nefas esset deum aliunde aliqd mutuari: cũ in ipso uel ex ipso
sint oia. Nam si est aliquid ante illum factum: & qcquid non ab illo factum est: ptãtem
dei & nomẽ amittet. At .n. materia nunq̃ facta ẽ: sicut deus q ex materia fecit mundum:
Duo igit̃ cõstituunt̃ æterna: & qdẽ iter se cõtraria: qđ fieri sine discordia & pnicie non
põt. Collidãt .n. necesse ẽ ea: quorũ uis & rõ diuersa est: si cutraq; æterna eẽ nõ potuerũt
si repugnant: qa supare alterũ necesse ẽ. Ergo fieri non põt q̃n æterni natura sit simplex
ut inde oia uelut ex fonte descenderint. Itaq; aut deus ex materia ortus est: aut materia
ex deo: qd horum sit uerius: facile est ĩtelligi. Ex his .n. duobus alterũ sensibile est: alterũ
caret sensu. Potestas faciendi aliqd non potest esse: nisi in eo qđ sentit: quod sapit qđ co
gitat: qđ mouetur. Nec incipi aut fieri: aut cõsumari qcq̃ põt. nisi fuerit rõne ꝓuisum:
Et quẽadmodũ fiat: anteq̃ est: aut quẽadmodũ cõstet postq̃ fuerit effectũ. Denicq; is fa
cit aliquid: q habet uoluntatẽ ad faciendũ: & manus ad id qđ uoluit ĩplendũ. Quod aũt
ĩsensibile est: iners & turpidũ semp iacet: nihil ĩde oriri põt: ubi nullus est motus uolun
tatius: nã si oẽ aial rõne constat: certe nasci ex eo non põt: qđ rõne præditũ non est: nec
aliunde recipi põt id: qđ ibi aliunde petit̃ non est. Nec tñ commoueat aliquẽ: q, aialia
quædã de terra nasci uident̃: Hæc .n. nõ terra ꝑ se gignit: sed spiritus dei: sine quo nihil
giguitur. Non ergo deus ex materia: qa sensu præditũ ex insensibili: sapiens ex bruto
impatibile de patibili: ex pers corpis de corporali: nunq̃ põt oriri: sed materia potius ex
deo est. Quicqd .n. est solido & contractabili corpore: accepit externã uim: quod acce-
pit uim dissolubile est: qđ dissoluit̃ ĩteribit: qđ ĩterit: ortũ sit necesse ẽ: qđ ortũ est hũit
fontem unde oriret̃: idest factorẽ aliquẽ sentientẽ ꝓuidũ: pitũq; faciendi. Is est profe-
cto nec ullus ali⁹ q̃ deus. Qui qñ sensu: rõne: prudentia potestate: uirtute præditus est
& animantia & inanimata creare & efficere põt: quia tenet quo modo: quidq; sit facien-
dum. Materia uero semper fuisse non potest: quia mutationem non caperet: si fuisset.
Quod enim semper fuit: semper esse non desinit: & unde abfuit principium: ab esse hic
ẽt finẽ necesse est. Quin ẽt facilius est ut id qđ habuit initium: fine careat: q̃ ut habeat
finem: qđ initio caruit. Materia ergo si facta non est: nec fieri ex ea quicq̃ potest. Si fie-
ri ex ea non potest: nec materia quidem erit. Materia enim est ex qua fit aliquid. Omne
autem ex quo fit: quia recepit opificis manum destruitur: & aliud esse incipit. Ergo quo
niam finem habuit materia: tum cum factus est ex ea mundus: & initium quoq; habuit
Nam quod destruitur: ædificatum est: quod soluitur: alligatum: quod finitur: incæ-
ptum est. Si ergo ex commutatione ac fine materia colligitur habuisse principium: a
quo alio fieri nisi a deo potuit: Solus igitur deus est qui factus nõ est: & iccirco destrue
re alia potest: ipse destrui non potest: permanebit semper in eo quod fuit: quia non est
aliunde generatus nec ortus: nec natiuitas eius ex aliqua alia rependet: quæ illum mu-
tata dissoluat. Ex seipso est: ut in primo diximus libro. Et idto talis est: qualem se esse uo
luit: impossibilis: ĩmutabilis: incorruptus: beatus: æternus Iam uero illa conclusio qua
sententiam terminauit Tullius multo absurdior: q, si materia inquit a deo non est facta
Tulli⁹ nec terra quidem: & aqua: & aer: & igni a deo factus est. Quod calidæ periculum præ-
auctor teruolauit. Sic enim superius illud assumpsit: tanq̃ã probatione non indigeret: cum id

multo esset incertius q̃ illud: ꝑ qđ assumptũ ē. Si nõ est inq̃t a deo facta materia: nec mundus a deo factus ē. Ex falso maluit colligere quod falsum est: q̃ ex uero qđ uerũ. Et cũ debeāt iocerta de certis ꝓbari: hic ꝓbatõem sũpsit ex ĩcerto: ad euertẽdũ qđ erat certũ. Nã diuina ꝓuidentia effectum esse mundũ: ut taceam de termaximo Trimegisto: q hoc prædicat: taceã de carminibus Sibyllarũ: quæ idẽ nũciant. Taceã de prophetis: qui opus mũdi ac opificiũ dei uno spiritu ac pari uoce testantur. Etiam inter philosophos pene uniuersos cõuenit. Idẽ ẽt pythagorici: stoici: ꝑipatetici: q sunt principales oĩum disciplinæ. Deniq; a primis illis septẽ sapiẽtibus: uti a Socrate usq; ad Platonem ꝓ cõfesso & ĩdubitato hĩrum est: donec unus multis post sæculis extitit delirus Epicurus: qui auderet negare id qđ est euidentissimũ: studio scilicet inueniendi noua ut nomĩe suo cõstitueret disciplinã: Et quia nihil noui potuit reppire: ut tñ dissẽtire a cæteris uideretur: uetera uoluit uertere: in quo illum circunlatrantes philosophi oẽs coarguerũt. Certius est igitur mundũ ꝓuidentia instructũ: q̃ materiã ꝓuidentia conglobatã. Quare nõ oportuit putare iccirco mundũ non esse diuina ꝓuidentia factũ: quia materia ei9 diuina prouidentia facta nõ sit: sed qa mundus diuina ꝓuidentia sit effectus & materiã esse factam diuinitus. Credibilius est.n. materiã pon̄ usa deo factam: qa deus oĩa põt: q̃ mundum a deo non esse factum: quia sine mente: ratione cõsilio nihil fieri põt. Verum hæc nõ Ciceronis ẽ culpa: sed sectæ. Cũ.n. suscæpisset disputatõem: qua deorũ naturã tolleret: de qua philosophi garriebãt oẽm diuinitatẽ ignorantia ueri putauit esse tollẽdã. Itaq; deos potuit tollere: qa non erãt. Cum aũt ꝓuidentiam diuinã quæ est in uno deo conaretur euertere. quia contra ueritatẽ niti cœperat: deficientibus argumentis: in hanc foueã necessario decidit: unde se extricare nõ posset. Hic ergo illum teneo hærentem teneo defixum quo Lucillius (q cõtra disserebat) obmutuit. Hic est ergo cardo rerũ: hic uertunt oĩa. Explicet se Cotta si põt: ex hac uoragine ꝓferat argumenta: quibus doceat semp fuisse materiam: quam nulla ꝓuidentia effecerit. Ostendat quõ quicq̃ põderosum & graue aut esse potuerit sine auctore: aut ĩmutari ualuerit ac desierit esse qđ semp fuit: ut inciperet esse quod nunq̃ fuit. Quæ si docuerit tũ demũ assentiat: ne mũdũ qdẽ diuina ꝓuidentia cõstitutũ: & tñ sic assentiat: ut aliis illũ laqueis teneã. Eodem .n. quo nollet reuoluetur: ut dicat & materiã: de qua mundus est: & mundũ qui de materia est: natura extitisse: cũ ergo ipsam naturã deũ esse cõtendã. Nec.n. põt facere mirabilia: idest maxima rõne constantiã: nisi qui habet mentẽ: prouidentiam: potestatẽ. Ita fiet ut deus fecerit oĩa: nec quicq esse possit oĩo: qđ nõ originem a deo traxerit. At idem quotiens Epicureus est & nõ uult a deo factum esse mundũ: quærere solet quibus manibus: quibus machinis: quibus uectibus: qua molitione hoc tm̃ opus fecerit. Videret fortasse: si eo tempore potuisset esse: quo deus fecit. Sed ne perspiceret homo dei opera noluit eum inducere in hunc mundum: nisi perfectis oĩbus: sed ne induci quidem poterat. Quomodo.n. subsisteret: cum fabricaretur de sup cælum: terra subtus fundaretur cum fortasse humida uel nimiis rigoribus corporata concrescerent: uel igneis calorib9 incocta & solidata durescerent. Aut quõ uiueret sole nondũ instituto: nec frugibus nec aĩalibus natis? Itaq; necesse fuit hoĩem postremo fieri: cum iam mundo cæterisq; rebus manus summa esset ĩposita. Deniq; sanctæ litteræ docet hoĩem fuisse ultimum dei op9 & sic inductũ fuisse in hunc mundum: quasi in domum iam paratam & instructam. Illius.n. causa facta sunt omnia. Idem ẽt poetæ fatentur. Ouidius perfecto iam mundo & uniuersis animalibus figuratis hoc addidit.

Lucillius Cotta cõfirmatio qui ponebat materiam inefectam

Qua rõe deus ultimo homi nẽ creauit Ouidius auctor

Sanctius his aĩal mentisq; capacius altæ Deerat adhuc: & qđ dñari in cætera posset

Natus homo est adeo Nefas extimandum est ea scrutari: quæ deus uoluit esse cælata. Verum ille non audiendi aut discendi studio requirebat: sed fallendi: qa cōfidebat neminem id posse dicere. Quasi uero ex hoc putandum sit non esse hic diuinitus facta: quia quomodo facta sint: non pōt ꝓuideri. An tu si educatus in domo fabrefacta & ornata nullam unq̄ fabricā uidisses: domum illam putasses non ab hoīe esse ædificatam: quia quō ædificetur. Ignorares. Idem profecto de domo quæreres: qd̄ nunc de mundo requiris: quibus manibus: quibus ferramentis homo tanta esset opa molitus: maxime si saxa ingentia: imensa cæmenta: uastas colūnas: opus totum sublime & excelsum uideres: nōne hæc tibi humanarū uirium modū uiderentur excedere? qa illa non tam uiribus: q̄ rōe atq; artificio facta esse nescires. q, si homo in quo nihil pfectum est tamen plus efficit rōne: q̄ uires eius exiquæ patiātur: quid est cur incredibile tibi esse uideatur: cū mūdus dicitur factus a deo: i quo (qa pfectus ē) nec sapia pōt hr̄e terminū: nec fortitudo mensurā? Opa ipsius uident oculis: quō aūt ille fecerit: ne mēte qdē uident: qa (ut Hermes

Hermes auctor

ait) mortales imortali temporale ppetuo: corruptibile icorrupto ꝓpinquare nō pōt. i. ꝓprius accedere: & itelligētia subseq: & iō terrenū adhuc aīal rerū cælestiū pfectōem nō capit: qa corpe quasi custodia septū tenet: quominus soluto ac libero sensu cernat oīa. Sciat igit̄ q̄ inepte faciat: q res ienarrabiles quærit. Hoc ē. n. modū cōditōis sue trāsgredi: nec itelligere quousq; hoī liceat accedere. Deniq; cū apperiret hoī ueritatē deus: ea sola scire nos uoluit: quæ interfuit hoīem scire ad uitā cōsequendā. Quæ uero ad curiosā & profanam cupiditatē ptinebāt: reticuit: ut arcana essent. Quid ergo quæris: quæ nec potes scire? Nec si scias: beatior fias: Perfecta est in hoīe sapientia: si & deū esse unum: & ab ipso essa facta uniuersa cognoscat.

Q d' deus quattuor elemata distixit: & quattuor qualitates & quatuor tpa: & q, ex calore & humore situita: & quare hoīes igne: cætera aīalia aqua magis urant. Ca. x.

n

Vnc quoniam refutauimus eos: qui de mūdo & factore eius deo aliter sentiūt q̄ ueritas habet: ad diuinam mundi fabricam reuertamur: de qua in arcanis sāctæ religionis litteris traditur: Fecit igitur deus primum omnium cælum & in sublime suspendit: q, esset sedes ipsius dei conditoris: Deinde terram fundauit ac cælo subdidit: quam homo cum cæteris animalium generibus incoleret. Eam uoluit humore circumflui & contineri: suum uero habitaculum distinxit claris luminibus: & impleuit sole scilicet lunæq; orbe fulgenti: & astrorum micantium splendentibus signis adornaui: tenebras autem quod est his contrarium: constituit in terra. Nihil enim per se continet luminis: nisi accipiat a cælo in quo posuit lucem perennem: & superos & uitam perpetuam. Et contra in terra tenebras & inferos & mortem. Tanto enim hæc ab illis superiorbus distant: quantum mala a bonis: & uitia a uirtutibus. Ipsius quoq; terræ binas partes contrarias inter se diuersasq; constitutuit: scilicet orientem occidentemq; ex quib⁹ oriens deo similis censetur. quia ipse luminis fons & illustrator est rerum: & q, oriri nos faciat ad uitam sempiernam. Occidens aūt conturbatæ illi prauæq; menti ascribitur: q, lumen abscondat: q, tenebras semp inducat. Et q, hoīes faciat occidere: atq; interite peccatis: Nam sicut lux orientis est: in lucem aūt uiræ ratio uersatur: sic occidentis tenebræ sunt. In tenebris aūt mors & interitus continetur. Deind alteras ptes eadē ratione dimensus est: meredīē ac septentrionem: quæ partes illis duabus societate iunguntur. Ea enim quæ est solis calore flagrantior: proxima est: & cohæret orienti. At illa quæ figoribus & perpetuo gelu torpet: eiusdem est cuius extremus occasus. Nam sicut contarie sunt lumini tenebræ: ita frigus calori. Vt igitur calor lumini est proximus

Erratum primum erratū secūdum.

sic meridies orienti. Vt frigus tenebris: ita plaga septentrionis occasui. Quibus singu
lis partibus suũ tp̃s attribuit. Ver scilicet orienti: æstatem meridionali plagæ: occiden-
ti autũnus: septentrioni hybernus. In his quoq; duabus partibus: meridiani & septem
trionali figura uitæ & mortis continetur: qͣ uita in calore est: mors in frigore. Sicut aũt
calor ex igne ẽ: ita frigus ex aqua. Secundũ harũ partiũ dimensionẽ diẽ quoq; fecit ac
noctem: quæ spatia & orbes t̃pum ꝑpetuos ac uolubiles quos uocamus annos: alter-
na uices successione conficiant. Dies quẽ primus oriens subministrat dei sit necesse ẽ
ut oĩa quæcunq; meliora sunt. Nox aũt quam occidens extremus induxit: eius scilicet
quem dei esse æmulũ diximus. Quæ duo ẽt in hoc præsci⁹ futurorũ deus fecit: ut ex is
& ueræ religionis: & falsarum sup̃stitionũ imago quædã ostẽderetur. Nã sicut sol q ori
tur in die: licet sit unus: unde solem esse appellatũ Cicero uult uideri: q obscuratis side
ribus solus appareat: tamen qͣ uerũ ac ꝑfectæ plenitudinis lumẽ ẽ: & calore potissimo
& fulgore clarissimo illustrat oĩa: ita in deo licet sit unus: & maiestas & uirtus & claritu
do ꝑfecta est. Nox aũt quã prauo illi antithæo dicimus attributã: eius ipsius multas
& uarias religiones p similitudinẽ demõstrat. Quamuis. n. stellæ innumerabiles mica-
re ac radiare uideant̃: tamen quia non sunt plena ac solida lumina: nec caloris perferũt
quicq̃. nec tenebras multitudine sua uincunt. Duo igitur illa principalia inueniuntur: q
diuersam & contrariam sibi habent potestatem calor & humor quæ mirabiliter deus
ad sustentanda & gignenda oĩa excogitauit: Nam cum uirtus diei sit in calore & igni: ni
si ardorem uim eius admixta humoris ac frigoris materia temperasse: nec nasci quicq̃:
nec cohærere potuisset: quin statim conflagratione interiret, quicquid esse cœpisset: un
de & philosophi quidam & poetæ discordi cõcordia mundũ constare dixerunt: sed ra-
tionem penitus non uiderunt. Heraclytus ex igne nata esse omnia dixit. Tales Millesi⁹ Heraclytus
ex abua. Vterq; uidit aliquid: sed errauit tamen uterq;. quod alterutrum si solum fuisset
neq; aqua nasci ex igne potuisset: neq; rursus ignis ex aq̃. Sed est uerius simul ex utroq; Tales
permixto cuncta generari. Ignis quidem permisceri cum aqua non potest: qͣ sũt utra Millesius
q; inimica: & si cominus uenerint: alterutrum quod superauerit conficiat alterum neces
se est: sed eorum substantiæ permisceri possunt. Sustãtia ignis calor est: aquæ humor.
Recte igitur Ouidius:

Quippe ubi tempiem sumpsere humorq; calorq;
Concipiunt: & ab his oriuntur cuncta duobus.
Cũq; sit ignis aquæ pugnax: uapor humidus oĩs
Res creat & discors concordia fœtibus apta est.

Alterũ. n. quasi masculinũ elemẽtũ est alterum quasi fœmininũ alterũ actiuũ alterum
patibile. Ĩdq; a ueteribus ĩstitutũ ẽ ut sacramẽto ignis & aquæ nuptiarũ fœdera sãciãt
q fœtus animantium calore & humore corporentur: atque animentur ad uitam. Cum
enim constet omne animal ex anima in corpore materia corporis in humore est. animæ
in calore. Quod ex auium fœtibus datur sciri quos crassi humoris plenos nisi opifex ca
lor fouerit nec humor potest corporari nec corpus animari. Exulibus quoque ignis
& aqua interdici solebat adhuc. n. uidebatur nefas q̃uis malos tamen homines suppli-
cio capitis afficere. Interdicto igitur usu earum rerum quibus uita constat hominum
perinde habebatur ac si esset qui eam sententiam exceperat morte mulctatus. Adeo ista
duo elementa prima sunt habita ut nec ortum hominis nec sine his uitam crediderint
posse constare. Horum alterum nobis commune est cum cæteris animantibus alterũ
soli homini datum. Hos enim quoniam cæleste atq; immortale animal sumus igne uti

mur: q nobis ĩ argumentũ ĩmortalitatis datus est: qm̃ ignis e cælo est: cuius natura (qa mobilis est: & sursũ nititur) uitæ cõtinet rõnem. Cætera uero aĩalia qm̃ tota sunt mortalia: tantũmodo aqua utuntur: qđ est elementũ corporale atq; terrenũ. Cuius natura quia mobilis est ac deorsũ uergẽs: figurã mortis ostendit. Iõ pecudes neq; in cælũ suspiciũt: neq; religiões sentiũt: qm̃ ab his usus ignis alien⁹ est. Vnde aũt uel qũo deus hæc duo pĩcipalia ignẽ & aquã uel accẽderit: uel e liquauerit: solus scire põt qui fecit.

Quod creato mundo facta aĩalia pp hoĩes sunt: & tandem homo ipse. Et quid sit ꝙ poetæ finxerunt Deucalionem hoĩes reparasse: & ꝙ Aristoteles falsum putauit mũdũ esse æternum: & quæ sunt tres partes. Ca. xi.

c Onsumato igiť mundo: aĩalia uariis generis dissimilibus formis & magna & minora ut fierẽt imparuit. Et facta sunt bina: idest diuersi sexus singula: ex quorũ fœtibus & aer: & terra & maria cõpleta sunt. Deditq; his oĩb⁹ generati de⁹ alimẽta de terra: ut usui hominũ eẽ possẽt. Alia nimirũ ad cibos: alia uero ad uestimẽtũ. Quæ aũt magnarũ sũt uiriũ: ut in excolenda terra iuuarent: unde dicta sunt iumenta.

Erratum primum Ita rebus oĩbus mirabili descriptione cõpositis regnũ sibi æternũ parari cõstituit. Et innũerabiles aĩas ꝓcreare: qbus ĩmortalitatẽ daret. Tũ fecit ipse sibi simulacrũ sẽsibile atq; intelligens. i. ad imaginis suæ formã: qua nihil põt esse ꝑfectius: hoĩem figurauit ex limo terræ: unde hõ nuncupatus est: ꝙ sit factus ex humo. Deniq; Plato humanã formã theoidem esse ait. Et Sibylla quæ dicit.

εικωνεσταν θρωποσ εμλογον αρθουεχουσα. i. imago est hõ mea ratiõem rectã habens. De hac hominis fictione poetæ quoq; q̃uis corrupte: tamen non aliter tradiderunt. Nanq; hominem de luto a Promethæo factum esse dixerunt. Res eos non fefellit: sed nomen artificis. Nullas enim litteras ueritatis attigerant: sed q̃ prophetarum uaticinio tradita in sacrario dei continebantur: ea de fabulis & obscura opinione collecta & deprauata: ut ueritas a uulgo solet uariis sermõibus dissipata corrumpi: nullo addente aliquid ad id quod audierant carminibus suis comprehenderunt. Et hoc quidem inepte: ꝙ tam mirabile: tamq; diuinum opificium homini dederunt. Quid enim opus

Promætheus fuit hominem de luto fingi: cum posset eadem ratione generari: qua ipse Promætheus ex Iapeto natus est: qui si fuit homo: generare hominem potuit: facere non potuit. De diis aũt illũ non fuisse pœna eius in Caucaso mõte declarat. Sed neq; patrẽ ipsius Iapetum patruũq; Titana quisq̃ deos nuncupauit: qa regni sublimitas penes Saturnum solum fuerit per quam diuinos honores cum omnibus suis posteris cõsecutus est. Multis argumentis hoc figmentum poetarũ coargui potest. Factum esse diluuium ad perdendam tollẽdamq; ex orbe terræ maliciam cõstat inter omnes. Idem enim & philosophi poetæ scriptoresq; rerum antiquarum loquuntur in eoq; maxime cum prophetarum sermone cõsentiunt. Si ergo cataclysmus a deo ideo factus est: ut malicia (quæ per nimiã multitudinẽ increuerat) perderetur: quomodo fictor hoĩs Promætheus fuit: cu⁹ filium Deucalionem iidem ipsi ob iustitiam solum esse dicunt seruatũ: quomodo unus gradus & una progenies orbem terræ tam celeriter potuit hoĩbus implere? Sed uidelicet hoc quoq; sic corruperunt ut illud supius cum ignorarent in quo tempore cataclismus sit factus in terra & quis ob iustitiam meruerit genere humano pereũte saluari & quomodo aut cum qbus seruatus sit quæ oĩa ꝓphetiæ litteræ docent. Apparet falsum esse quod de opificio Promæthei narrant. Verum qa poetas dixeram non oĩo mentiri solere sed figuris inuoluere & obscurare quæ dicant non dico esse mentitos sed primũ oĩum Promethæũ simulacrũ hoĩs formasse de pingui & molli luto. Ab eoq; natam esse

ptimo artem:statuas & simulacra fingendi. Siqdem Iouis temporibus fuit:quibus pri
mum tẽpla cõstituit:& noui deorũ cultus esse cœperunt:sic ueritas fucatæ mẽdatio est
& illud quod a deo factum ferebatur:hoi qui opus diuinum imitatus est:cœpit ascribi.
Cæterum fictio ueri ac uiui hominis e limo dei est:quod Hermes quoq; tradit:qui non Hermes
tantum hoiem ad imaginem dei factum esse dixit a deo sed etiam illud explanare tem- erratũ
ptauit q̃ subtili ratione singula quæq; in corpore hoīs membra formauerit cum eorum secũdum.
nihil sit quod non tantundem ad usus necessitatem q̃tum ad pulchritudininem ualeat.
Id uero etiam stoici (cum de prouidentia disserunt) facere conantur. & secutus eos Ci-
cero pluribus quidem locis. Sed tamen materiam tam copiosam & uberem strictĩ con
tingit quam ego nunc iccirco prætereo quia nuper proprium de ea re librum ad Deme Demetri
trianum auditorem meum scripsi. Illud hoc loco præterire non possum q, errantes phi anus
losophi quidam aiunt homines cæteraq; animalia sine ullo artifice orta esse de terra. un
de illud Virgilianum est.

Terrea progenies duris caput extulit aruis.

Et hi maxime fuerunt in ea snia q̃ esse prouidentiam negant. Nam stoici aiantium fa-
bricam diuinæ sollertiæ tribuunt Aristoteles aũt labore se ac molestia liberauit dicens
semp mũdum fuisse. Itaq; ut humanum genus & cætera quę in eo sunt initium non hre ARIsto.
sed fuisse semper ac semp fore. Sed cum uideamus singula quæq; aialia quæ an non fue
rant incipe esse & esse desinere necesse est totũ genus aliqñ esse cœpisse & aliquando de
siturum esse quia cœpit. Oia enim tribus temporibus cõtineri necesse est præterito p̃-
senti futuro. Præteriti est origo præsentis substantia futuri dissolutio. Quæ omnia i sin-
gulis hominibus apparent incipimus enim cum nascimur & sumus cum uiuimus & de
finimus cum interimus.

Clotho colũ baiulat Lachesis trahit Atropos occat. Vnde etiam tres parchas esse uo Clotho
luerunt unam quæ uitam hoīs ordiatur alteram quæ contexat tertiam quæ rumpat ac Lachesis
finiat. In toto autem genere hoium quia solum pæsens tempus apparet ex eo tamen & Atropos
præteritum id est origo colligitur & futurum id est dissolutio. Nam quoniam est appa-
ret aliquando cœpisse. Esse enim nulla res sine exordio potest & quia cœpit apparet
quandoq; desitura. Nec enim potest id totum esse immortale quod ex mortalibus con
stat. Nam sicut ũiuersi per singulos interimus fieri potest ut aliquo casu oẽs simus
uel sterilitate terrarum quæ accidere uel particulatim solet uel pestilentia ubiq; diffu-
sa quæ singulas urbes atq; religiones plæt ũq; populat' uel incẽdio i orbem misso quale
iã fuisse sub Phaerõte dicitur uel diluuio aquarum quale sub Deucalione traditur cum
præter unum hominem genus omne delatum est. Quod diluuium si casu accidit profe
cto potuit accidere ut & unus ille qui superfuit interiret. Si autem diuinæ prouidẽtiæ
nutu (quod negari non potest) ad reparandos hoies reseruatus est apparet in dei pote-
state esse uel uitã uel interitum generis humani. Quod si uult potest occidere in totum
quia per partes occidit apparet aliquãdo esse ortum & fragilitas initium sic declarat &
terminum. Quæ si uera sunt non potuit defendere Aristoteles quo minus habuerit &
mundus ipse principium. Quod si Aristoteli Plato & Epicurus extorquent & Platoni
& Aristoteli qui semper fore mundum putauerunt licet sint eloquentes ingratis tamẽ
idem Epicurus eripiet quia sequitur ut habeat & finem. Sed hæc in ultimo libro pluri
bus. Nunc ad hominis originem recurramus.

Quod non de terra uel sponte nata sunt aĩalia sed dispositione diuina cuius fecisset
deus nos conscios si scire expediret. C.xii.

Iunt certis conuersionibus cæli: & astrorũ motibus maturitatem quand᷑ extitisse aialium serendorũ. Itaq; terrã nouam semen genitale retinentẽ: folliculos ex se quosdam in uterorũ similitudinem protulisse: de q̧bus Lucretius: Crescebant uteri terra radicibus apti. Eosq; cũ maturassent: natura cogente ruptos aialia tenera ꝓfudisse. Deinde terrã ipsam humore quodam q̧ esset lacti similis: exuberasse: eoq; alimento animantes esse nutritos. Q ũo aũt uim frigoris aut caloris ferre aut uitare potuerũt aut oio nasci cũ sol exureret frugus adstrigeret? Nõ erãt inquit principio mundi hyems & æstas: sed ꝑpetua tẽperies & uer æquabile. Cur ergo nihil hoiũ fieri ẽt nunc uidemus? q̧a semel fieri necessariũ fuit: ut aialia nascerent᷑. Postq̃ uero esse cœperũt: cõcessa his facultate generãdi: & terra parere desiit: & tp̄is cõditio mutata est. O q̃ facile ẽ mendacia redarguere. Primũ q̧a nihil põt eẽ ĩ hoc mũdo: qđ nõ sic ꝑmaneat: ut cœpit. Nec.n. sol & luna & astra tũc nõ erãt cũ eẽnt: meat⁹ nõ hẽbant: aut nõ diuina moderatio quæ cursus eorũ temperat & gubernat. cũ ipsis simul cœperit. Deĩde q̧ si ita sit (ut dicunt) ꝓuidentiã esse necesse est: & ĩ idipsũ incidũt: qđ maxie fugiũt. Nondũ.n. natis aialibus aliq̧s utiq; ꝓuidit ut nascerent᷑: ne orbis terræ desertus atq; ĩcultus horreret. Vt aũt de terra sine officio parentũ nasci possent: necesse est magna rõe esse ꝓuisum. Deinde ut humor ille cõcretus de terra in uarias imagines corporũ fingeret᷑. Item ut e folliculis (q̧bus tegebantur) accæpta uidendi senriẽdiq; rõne: tanq̃ ex aluo matrũ ꝓfũderent: mira inexplicabilisq; ꝓuisio ẽ. Sed putem⁹ id quoq; casu accedisse: illa terre quæ sequunt᷑ fortuita esse nõ possũt: ut terra continuo lacte manaret: ut aeris tempies esset æqualis. Q uæ si cõstat iccirco esse facta: ut aialia recens edita uel hẽrent alimentum: uel nõ haberẽt piculũ: necesse est ut aliq̧s diuia nescio qua rõe ꝓuiderit. Q uis ãt põt ꝓuidere nisi deus? Videamus tamen an idipsum qđ dictitãt fieri potuerit: ut hoies nascerent e terra. si cõsideret aliq̧s q̃diu & q̧bus modis educet᷑ infans: itelliger ꝓfecto nõ potuisse terrigenas illos pueros sine ullo educatore nutriri. Fuit.n. necesse q̃ pluribus mẽsibus iacere ꝓiectos: donec cõfirmatis neruis mouere se: locũq; mutare possent qđ uix intra uni⁹ ãni spaciũ fieri põt. Iã uide utrũ ne ĩfans eodẽ mõ & eodẽ loco quo est effusus iacere ꝑ multos mẽses ualuerit. An nõ hũore illo terræ qđ al menti gratia ministrabat & sui corpis purgamẽtis ĩ unũ mixtis obrutus corruptusq; moreret᷑. Itaq; nullo mõ fieri põt qn ab aliquo fuerit educatus nisi forte aialia oia nõ tenera nata sũt sed ex creta qđ ut dicerent nunq̃ uenit in illis mentẽ. Ois ergo illa rõ ĩpossibilis & uana est si tamen rõ dici põt qua id agit᷑ ut nulla sit rõ. Q ui.n. dici oia sua sponte esse nata nihilq; diuinæ ꝓuidentiæ tribuit hic ꝓfecto rõnem nõ asserit sed euertit. Q uod si neq; quicq̃ sine rõne neq; nasci põt: apper diuinã esse ꝓuidẽtiã cuius ẽ ꝓpriũ qđ dr̃ rõ. Deus igit᷑ rerũ oium machinator fecit hoiem quod Cicero q̃uis exps cælestiũ litterarũ uidit tamen q̧ libro de legibus p̄io hoc idem tradidit qđ ꝓpheræ cuius uerba subieci. Hoc aial ꝓuidum sagax multiplex acutũ memor plenũ rõnis & cõsilii quem uocamus hoiem p̄clara quadam cõdit rõe generatũ esse a summo deo solũ. Est.n. ex tot aiantium generibus atq; naturis particeps rõnis & cogitationis cum cætera sint oia exptia. Vides ne hoiem q̃uis longe a ueritatis noticia remotum tñ quoniam imaginem sapientiæ tuebat᷑ intellexisse non nisi a deo hoiem potuisse generari? Sed tñ diuinis opus est testimoniis ne minus humana sufficiant. Sibylla hoiem dei opus esse testat᷑.

ουνος μονος εστι θεος κτιστης ακρατητος υπαρχων
αυτος δε στηριξε τυπον μορφης μεροπωντε
αυτος ελιξε φυσιν παντον γενεσιο βιοτοιο. idest qui solus est deus creator inuict⁹

liber. Ipse nūc statuit figurā formæ hoium. Ipse miscuit naturā oium in generatōe uitæ
Eadem tū sanctæ litteræ cōtinent: Deus ergo ueri patris officio functus est. Ipse corp9
effinxit: ipse aiam qua spiramus: infudit. Illius est totum: quicquid sumus. Quomodo
id fecerit: si nos oporteret scire: docuisset sicut docuit cætera: quæ cognitionem nobis &
pristini erroris & ueri luminis attulerunt.

Quare duo sexus mūdi minoris id est hominis: & quid sit mors eius prima: quid se-
cunda: & de priorū parentum culpa & pœna. Ca. xiii.

Vm ergo maré ad similitudinē suā primū finxisset: tūc et fœminā cōfigurauit
ad ipsius hoies effigiē: ut duo iter se pmixti sexus: ppagare subolē possent: &
oēm terrā multitudine opplere. In ipsius aūt hois fictione illarū duarū mate-
riarū: quas inter se diximus esse cōtrarias: ignis & aquæ cōclusit: pfecitq; rōnem. Ficto
enim corpore spirauit ei aiam de uitali fonte spiritus sui: qui est perenis: ut ipsius mun-
di ex contrariis constantis elementis similitudinem gereret. Constat. n. ex aia & corpo-
re. i. quasi e cælo & terra: qñ quidem aia qua uiuimus uelut e cælo oritur a deo: corpus
e terra: cuius e limo diximus esse formatū: Empedocles quē nescias utrū ne iter poetas Empedocles
an iter philosophos numeres: qa de rerū natura uersibus scripsit: ut apud Romāos
Lucreti9: & uarro quatuor elemēta cōstituit. i. ignē: aerē: aquā & terrā: fortasse Trime Lucreti9 auctor
gistū secutus: q nostra corpa ex his quattuor elemētis cōstituta eē dixit a deo. Habe-
re tñq in se aliqd ignis: aliqd aeris: aliqd aquæ: aliqd terræ: & neq; ignē esse: neq; aerē: Varro auctor
neq; aquā: neq; terrā: quæ qdē falsa non sunt. Nā terræ rō i carne ē: humoris in sanguie
aeris in spiritu: ignis in calore uitali. Sed neq; sanguis a corpe secerni pōt: sicut humor a
terra: neq; calor uitalis a spiritu: sicut ignis ab aere: adeo rerū oium duo sola repperiun
tur elemēta: quorū ois rō in nostri corpis fictōe cōclusa ē. Ex rebus igit' diuersis ac repu
gnātibus bō factus ē: sicut ipse mūdus: ex luce ac tenebris. ex uita & morte: quæ duo in
ter se pugnare in hoie præcepit: ut si aia supauerit quæ ex deo orit': sit imortalis: & in p
petua luce uersēt. Si aūt corpus uicerit aiam: ditioniq; subiecerit: sit i tenebris sempiter
nis & i morte. Cuius nō ea uis ē: ut iniustas aias extiguat oio: sed ut puniat in æternum
Eā pœnā secundā mortē noiamus: quæ est & ipsa ppetua sicut & imortalitas. Primam
sic diffinimus. Mors est corpis aiæ q; seductio: Secūdā uero sic. Mors est æterni doloris
ppessio uel ita. Mors est aiarum p meritis ad æterna supplicia damnatio. Hæc mutas pe
cudes non attingit: quarū aiæ nō ex deo cōstātes: sed ex cōi aere morte soluunt'. In hac
igit' societate cæli atq; terræ: quorū effigies in hoie expræssa est: supiorē partē tenent ea
quæ sunt dei. Anima scilicet quæ dominū corporis hēt. Inferiorem aūt ea: quæ sūt dia-
boli. Corpus utiq; qd' qa terrenū est: aiæ debet esse subiectū: sicut terra cælo: Est enim
terra quasi uasculū: quo tanq̄ domicilio temporali spiritus cælestis uratnr utriusq; offi-
cia sunt: ut hoc quod est ex cælo: & deo impet: illud uero quod ex terra: & diabolo ser-
uiat. Quod qdē non fugit hoiem neq̄ Salustium: qui ait: Sed omnis nostra uis in ani-
mo & corpore sita est: animi imperio: corporis seruitio magis utimur. Recte si ita uixis-
set ut locutus est. Seruiuit eni fœdissimis uolupratibus: suamque ipse sententiam uitæ
prauitate dissoluit. Quod si anima ignis est (ut ostendimus) in cælum debet eniti sicut
ignis ne extinguatur: hoc est ad immortalitatem quæ in cælo est. Et sicut ardere acui-
uere non potest ignis nisi aliqua pingui materia teneatur: in qua habeat alimentum: sic
animæ materia & cibus est sola iustitia: qua tenetur ad uitam. Post hæc deus hominem
qua exposui ratione genetatum posuit in paradiso: idest in horto fœcūdissimo & amœ-
nissimo: quem in partibus orientis omni genere ligni arborumq; conseruit: ut ex earum

uariis fructibus aleretur. Experſq; oium laborum deo patri ſumma deuotione ſeruiret. Tum dedit ei certa mandata: quæ ſi obſeruaſſet: immortalis maneret: ſi tranſcendiſſet: morte afficeretur. Id autem præceptum fuit: ut ex arbore una (quæ fuit in medio paradiſi) non guſtaret: in qua poſuerat intelligentiam boni & mali. Tum criminator ille inuidens operibus dei: omnes fallacias & calliditates ſuas ad decipiendum hoiem intendit: ut ei adimeret immortalitatem. Et primo mulierem dolo illexit: ut uetitum cibum ſumeret: & per eam ipſi quoq; homini perſuaſit: ut tranſcenderet dei legem. Peecæpta igitur ſcientia boni & mali: pudere eum nuditatis ſuæ cæpi abſconditque ſe a facie dei: quod antea non ſolebat. Tum deus ſententia in peccatores lata: eiecit hominem de paradiſo: ut uictum ſibi labore conquireret: ipſumq; paradiſum igni circunualauit: ne homo poſſet accedere: donec ſummum iudicium faciat in terra: & iuſtos uiros cultores ſuos in eundem locum: morte ſublata.

Sicut ſacre litteræ docent: & Sibylla erythæa cum dicit:

οιΔεθεον τιμωντεσ αληθ ινον αενάουγε

ζοην κληρόχο μουσι τον αιωνοσ χρόν αναυυτοι

οικουντεσ παράδεισ ονιομασ εριθιλεα κηπον: id eſt: qui aũt deum honorant uerum ſempiternam utiq; uitã hereditario iure poſſident ſæculi tp̃s ipſi habitantes ad paradiſum ſimiliter florentiſſimũ hortũ. Verũ qm̃ hæc extrema ſunt: tota in extrema operis hui⁹ parte tractabimus. Nunc ea quæ prima ſunt: explicemus. Mox itaq; ſecuta eſt hominem ſecundum dei ſentẽtiam: quod etiã Sibylla in carmine ſuo docet dicens.

ανὐρωπον πεπλασ ται θεου παλαμαισ ενιαυτοισ

ονκαι πλανὴσ εηοφισ γολιοσ επι μοιραν αηελθειν

τουτανα τουγιωσ ιντελαφειν αγαθου τε κακου τε: id eſt hoiem factũ dei maibus quem etiam ſeduxit ſerpens doloſe ad fatum aſcendere mortis: notinnemq; accipere boni & mali uel ſic hominem plaſmatum dei ipſius palmis quem dolis fefellit ſerpens ut uim mortis incurreret & ſcientiã acciperet boni & mali. Sic facta hominis uita eſt tẽporalis. Sed tamẽ longa: quæ in mille annos propagaretur q; diuinis litteris proditũ & per

Varro oẽm ſcientiam publicarũ: cum Varro non ignoraret: argumentari nixus eſt: cur putarẽ tur antiqui mille annos uictitaſſe. Air. n. apud ægyptios p annis menſes haberi ut non ſolis p duod cim ſigna circuitus faciat annũ ſed lunæ: quæ orbẽ illũ ſigniferũ .xxx. dierum ſpat o luſtrat. quod argumentum perſpicue falſum eſt. Nemo enim tunc milleſimum annum tranſgreſſus eſt. Nunc uero qui ad centeſimum perueniunt (quod ſit ſæpiſſime) mille certe ac ducentis menſibus uiuũt. Et auctores idonei tradunt ad centum .xx. annos puenire ſolere. Sed quia ignorabat Varro cur aut qñ uita hoĩs eſſet diminuta ipſe diminuit cum ſciret mille &. cccc. menſibus poſſe uiuere hoiem.

Noe Quod nõ Liber pater fuit inuentor uini: ſed Noe poſt diluuiũ. Et quæ fuerit origo gentium: & qui primi habuerint ſciam aſtrorũ & ignorãtiam dei. Ca. xiiii.

d Eus autem poſtea cũ uideret orbem terræ malitia & ſceleribus oppletum: ſtatuit humanum genus diluuio pdere ſed tamen ad multitudinem repatandam delegit unũ: quod corruptis oibus ſingulare iuſtitiæ ſupererat exemplũ. His cum ſexcentorum eſſet annorum: fabricauit arcam ſicut præcepat ei deus: in qua ipe cũ coniuge ac tribus filiis totidemq; nutribus reſeruatus eſt cum aqua uniuerſos montes altiſſimos operuiſſet. Deinde orbe ſiccato: execratus in iuſtitiam prioris ſæculi deus: ne rurſus longitudo uitæ cauſa eſſet excogitandorum malorum: paulatim p ſingulas pgenies diminuit hois ætatem. Atq; in centũ &. xx. annis metã collocauit: quam tranſgre-

dinõ liceret. Ille uero cum egressus esset ex arca (ut sanctæ litteræ docent) terram stu Erratum
diose coluit: atq; uineam sua manu seuit. Vnde arguuntur qui auctorem uini Liberum Liber
putant. Ille. n. non modo Liberum. sed etiam Saturnum atq; uranum multis antecessit Saturnus
ætatibus. qua ex uinea cum primum fructum cœpisset. lætus factus bibit usq; ab ebri- Vrannus
etatem: iacuitq; nudus: Quod cum uidisset unus ex filiis: cui nomen fuit Cham: nõ te Cham a
xit patris nuditatem: sed egressus etiam fratribus indicauit: At illi sumpta pallio intra- quo cana
uerunt auersis uultibus. patremq; texerunt. Quæ cum facta recognouisset pater: abdi nei
cauit atq; expulit filium. At ille profugus in eius terre parte consedit: quæ nunc Arabia
nominatur. Eaq; terra de nomine suo Canaam dicta est: & posteri eius Cananei. Hæc
fuit prima gens: quæ deum ignorauit: quoniam princeps eius & conditor cultum dei a
patre non accæpit maledictus ab eo. Itaq; ignorantiam diuinitatis minoribus suis reli-
quit: Ab hac gente proximi quiq; populi multitudine increscente; fluxerunt. Ipsius aũt
patris posteri hebræi dicti: penes quos religio dei resedit: sed & ab his postea multipli-
cato in immensum numero: cum eos angustiæ locorũ suorũ capere non possent: tũ ado
lescentes uel missi a parentibus: uel sua sponte cum rerum penuria cogeret; profugi ad
quærendas sibi nouas sedes huc atq; illuc dispersi omnes insulas & orbem totum imple
runt: & a stirpe sanctæ radicis auulsi: nouos sibi mores instituta pro arbitrio condiderũt
Sed omnium primi qui Aegyptum occupauerunt: cælestia suscipere atq; adorare cœ-
perunt. Et quia neq; domiciliis regebantur propter aeris qualitatem ullis in ea regione
nubibus subtexitur cælum: cursus siderum & defectus notauerunt: dum ea sæpe uene
rantes curiosius atq; liberius intuerentur. Postea deinde portentificas animalium figu-
ras quas colerent: cõmenti sunt quibusdam prodigiis inducti. Quorum mox auctores
apperiemus. Cæteri aũt qui p terram dispersi fuerunt admirantes elementa mundi: cæ
lum: solem: terram: mare sine ullis imaginibus ac templis uenerabantur: Et his sacrifi-
cia in aperto celebrabant: donec pcessu temporum potentissimis regibus templa & si-
mulacra fecerunt: Eaq; uictimis & odoribus colere instituerunt: sic aberrãtes a noticia
dei gentes esse cœperunt errant igitur qui deorũ cultus ab exordio rerũ fuisse conten-
dunt: & priorem esse gentilitatem q̃ dei religionem: quã putant posterius inuentam: qa
fontem atq; originem ueritatis ignorant. Nunc ad principium mundi reuertamur.

De inquinatione angelorũ: & duobus generibus dæmonũ: q se psuaserunt ut deos
coli: quos ẽt familiares philosophi habuerunt: ut Socrates. Ca. xv.

Vm ergo numerus hoium cœpisset increscere; puidens deus ne fraudibus su Erratum
c is diabolus: cui ab initio terræ dederat potestatẽ: uel corrumpet uel dispgeret primum
hoies quod in exordio fecerat: misit angelos ad tutelam cultumq; generis hu Erratum
mani. Quibus præcepit tante oia ne terræ contagiõe maculati substãtiæ cælestis amit secũdum
terent dignitatẽ: scilicet id eos facere prohibuit; quod sciebat esse facturos: ut ueniam Erratum
sperare non possent. Itaq; illos cum hominibus commorantes: dominator ille terre fal tertium
lacissimus: cõsuetudine ipsa paulatim ad uitia pellexit. Et mulierũ cõgressibus inquina Erratum
uit: Tum in cælũ ob peccata quibus se imiserant: nõ recæpti ceciderunt in terrã sic eos quartum
diabolus ex angelis dei suos fecit satellites ac ministros. Qui aũt sunt ex his procreati:
quia neq; angeli neq; homines fuerunt: sed mediam quandã naturã gerentes: non sunt
ad inferos recæpti: sicut in cælum parentes eorũ. Ita duo genera dæmonum facta sunt:
unum cæleste: alterũ terrenum. Hi sunt immundi spiritus malorum quæ gerunt aucto
res: quorum idem diabolus est princeps. Vnde Trimegistus illum dæmonarchen uo-
cat. Dæmonas aũt grammatici dictos aiũt: quasi δαημονας, peritos ac rerum scios

Hos autem putant deos esse: sciunt illi quidem futura multa: sed non oĩa. q̃ppe quibus penitus consilium dei scire non liceat. Et iõ solent responsa in ambiguos exitus tempe-
Hesiodus rare. Eos poetæ & sciunt esse demonas & loquuntur. Hesiodus ita tradit:
τοι μεγαλαιμονεσ εισ ιδιωσ μεγαλου διαφουλασ
εσθλοι επιχθονι οιφυ λακεσ θνιτων ανθρωπων. i. hi quidem dæmones sunt Iouis magni propter uoluptatem boni terrestris custodes mortalium hominum. Quod icirco dictum est: quoniam custodes eos humano generi deus miserat: sed ipsi cum sint perditores homium custodes tñ se uocari uolunt: ut ipsi colantur: & deus non colatur.
Plato Philosophi quoq; de his dixerunt. Nam plato ẽt naturas eorum in symposio exprimere
Socrates conatus est. Et Socrates esse circa se assiduum dæmona loquæbatur: q puero sibi adhesisset: cuius arbitrio & nutu sua uita regeret. Magorum quoq; ars oĩs ac potentia hoiũ aspirationibus constat: a quibus inuocari uisus hoium præstigiis obcæcantibus fallũt: ut non uideant ea quæ sunt: & uidere se putent illa. quæ non sunt: Hi ut dico spirit⁹ contaminati ac perditi per omnem terram uagantur: & solatium pditionis sue pdendis hoibus operantur. Itaq; oĩa insidiis: fraudibus: erroribus complent. Adhærent. n. singulis hoibus: & omnes hostiatim domos occupant: ac sibi geniorum nomen assumunt: sic. n. latino sermone dæmonas interpretantur. Hos in suis penetralibus consecrãt. His quotidie profundunt: & scientes dæmonas uenerantur: quasi terræstres deos & quasi depulsores malorum: quæ ipsi faciunt & irrogant. Qui (qm̃ spũs tenues & incõphẽsibiles) insinuant se corporibus hoium: & occulte in uisceribus operti: ualitudinẽ uitiant: morbos citant: somniis aĩos terrent: mentes furoribus quatiunt: ut homines his malis cogãt ad eorum auxilia decurrere.

Quod hi prodesse putantur: cum nocere desinũt: nec possunt aliqd in eos qui in fide solidati sunt: sed sanctis subiecti eis tanq̃ seruis obediunt. Ca. xvi.

q Varum omnium fallaciarum ratio expertibus ueritatis obscura est. Prodesse . n. eos putant: cum nocere desinunt: qui nihil aliud possunt q̃ nocere. Dicat fortasse aliquis colendos esse ergo ne noceant: siqdem possunt nocere: Nocẽt illi quidem: sed his a quibus timentur: quos manus dei potens & excelsa non protegit: q profani sunt a sacramento ueritatis. Iustos autem. i. cultores dei metuunt: cuius nõie adiurati de corporibus excedunt: quorum uerbis tanq̃ flagris uerberati non modo dæmonas se esse confitentur: sed etiam nõia sua edunt: illa quæ in templis adorantur. quod plerũq; coram cultoribus suis faciunt: non utiq; in opprobrium religionis: sed honoris sui: quia: nec deo p quem adiurantur: nec iustis quorum uoce torquentur: mentiri possunt. Itaq; maximis sæpe ululatibus editis: uerberari se & ardere & iam iamq; exire proclamant. Tm̃ habet rei cognitio ac iustitia ptãtis. Cui ergo nocere possũt: nisi his quos hñt in sua potestate? Deniq; affirmat eos hermes: q cognouerunt deum non tm̃ ab insul-
Hermes auctor tibus dæmonũ tutos esse: uerum ẽt ne fato quidem teneri. μια inquit. φυλακη ευσεφεια. ευσεφους γαρ ανθρωπου ουτε δαιμων κακοσ ουτε ει παρμενη κρατει. τεοσ γαρ ρυεται τον ευσεφη ελ παντοσ κακου. γαρ εν και μονον εν ανθρωποισ εστιν αγατον ευσεφεια: idest una inquit custodia pietas. Pium. n. hominem. nec dæmon malus: nec fatum tenet. Nam deus liberat pium ab omni malo: quod unum & solum in hominibus bonum est pietas. Quid sit autem ευσεφεια: id est pietas alio loco his uersibus testatur dicens: η γαρ ευσεφεια γνωσισ εστι του θεου: idest pietas
Aesclepi⁹ auctor enim notio est dei. Aesclepius auditor eius: eandem sententiam latius explicauit in illo sermone profecto quem scripsit ad regem. Vterq; uero dæmonas esse affirmat inimi-

cos & uexatores hominum: quos ideo Trimegistus αγγελαυσ πονηρουσ: idest angelos malignos appellat: adeo non ignorauit ex cælestibus deprauatos terrenos esse coepisse.

Quod hi astrologiā aruspicinā & oēs artes reprobas inuenerunt & ꝑsuaserunt cultū idolorum ꝑ miracula: & uarias fallaciarū tendiculas. Ca. xvi.

Orū inuenta sunt astrologia: & aruspicina & auguratio: & ipsa quæ dicuntur
e oracula: & necromātia: & ars magica & quicquid præterea malorum exercent
hoīes uel palā uel occulte: quæ oīa per se falsa sunt: ut Sibylla erythræa testatur: επει πλανηπον τατα λεεσ πιναξ ραφφονξσ αναρξσ ξρξυρων κατονμον ι. quia error hæc oīa sunt quæ stulti hoīes seruātur quotidie. Sed idem ipsi auctores pñtia sua faciunt. n. uera esse credantur. Ita hominum crudelitatem mentita diuinitate deludunt. q illis uerum apperire non expedit. Hi sunt qui imagines & simulacra fingere docuerunt: qui ut hominem mentes a cultu ueri dei auerterent: & fictos mortuorum regum multis & ornatos: exquisita pulchritudine statui consecrariq fecerunt: & illorum sibi nomina quasi personas aliquas induerunt: Sed eos magi & hi quos uero maleficos uulgus appellat: cum artes suas execrabiles exercent: ueris suis nominibus ciet illis cælestibus: quæ in litteris sanctis leguntur. Hi porro incæsti acuagi spiritus: ut turbent omnia: & errores humanis pectoribus infundant: ferunt ac miscent falsa cum ueris. Ipsi. n. cælestes multos finxerunt esse utrumq regem omnium Iouem eo q multi sunt spiritus angelorum in cælo: & unus parens ac dominus omnium deus. Sed ueritatem mentitis nominibus innolutam ex oculis abstulerunt. Nam deus (ut principio docui) neq nomine (cum solus sit) eget: neq angeli cum sint immortales: dici se deos aut patiuntur: aut uolunt. quorum unum solumq officium est: seruire nutibus dei: nec omnino quicq̄ nisi iussu eius facere. Sic enim mundum regi a deo dicimus: ut a rectore prouinciam. Cuius apparitores nemo socios esse in regenda prouincia dixerit: q̄uis illorū ministerio res geratur. Et hi tamen possunt aliquid præter iussa rectores: per ipsius ignorantiam: quæ est conditionis humanæ. Ille autem præses mundi & rector uniuersi: qui scit omnia: cuius diuinis oculis nihil septem est: solus habet rerum omnium cum filio suo potestatem. nec est in angelis quicq̄: nisi parendi necessitas. Itaq nullum sibi honorem tribui uolūt: quorum honor in deo est. Illi autem qui desierunt a dei ministerio: qa sunt ueritatis inimici & præuaricatores: dei nomen sibi & cultum deorum uendicare conantur: non quo illum honorem desiderent Quis enim honor perditis est? nec ut deo noceant: cui noceri non potest: sed ut hominibus quos nituntur a cultura & noticia ueræ maiestatis auertere: ne immortalitatem adipisci possint: quam ipsi sua nequitia perdiderunt. Offundunt itaq tenebris: & ueritatem caligine obducunt: ne dominum: ne patrem suum norint: & ut illiciant facile in templis se occulunt: & sacrificiis ipsis præsto adsunt. Eduntq sæpe prodigia: quibus obstupefacti homines fidem commodent simulachris diuinitatis ac numinis. Inde est q ab augure lapis nouacula incisus est: & q
Iuno ueiis migrare se Romam uelle respondit: q Fortuna muliebris periculum denun Iuno
ciauit: q Claudiæ manum nauis secuta est: q in sacrilegos & Iuno nudata: & Locren Veiis
ses Proserpina & Ceres Milesia uindicauit & Hercules de Appio & Iuppiter de Ati- Ceres
nio & Minerua de Cæsare. Hinc q serpens urbem Romam pestilentia liberauit Epi- Hercules
dauro arcessitus. Nam illuc dæmoniarches ipse in figura sua sine dissimulatione per
ductus est: siquidem legati ad eam rem missi draconem secum miræ magnitudinis at- Iuppiter
tulerunt. In oraculis autem uel maxime fallunt: quorum præstigias profani auerita- Minerua

te intelligere non poſſunt. Ideoq; ab illis attribui putant: & impia: & auctoritas & opes
& euētus proſperos rerū. Deniq; ipſorū nutu ſæpe rempublicam periculis iminentibus
liberarunt. Quæ pericula & reſponſis denunciauerunt: & ſacrificiis placati auerterunt.
Sed omnia iſta fallaciæ ſunt. Nam cum diſpoſitiones dei præſentiant: quippe qui mi-
niſtri eius fuerunt: interponunt ſe in his rebus: ut quæcūq; a deo uel facta ſunt uel fiunt
ipſi potiſſimū facere aut feciſſe uideantur. Et quotiens alicui populo uel urbi ſecundū
dei ſtatum boni quid ipendet: illi ſe id facturos uel prodigiis: uel ſōniis uel oraculis pol-
licentur. ſi ſibi templa: ſi honores. ſi ſacrificia tribuantur. Quibus datis cum illud acci-
derit. quod neceſſe eſt: ſummam ſibi pariunt uenerationem. Hinc templa deuouentur:
& nouæ imagines conſecrantur: mactantur greges hoſtiarum. Sed cum hæc facta ſunt
nihilominus tamen & uita & ſalus eorum (qui hæc fecerint) imolantur. Quotiens aūt
pericula im pendent: ob aliquam ſe ineptam & leuem cauſam profitentur iratos: ſicut
Iuno Varroni: ꝙ formoſum puerum in templo Iouis ad exuuias tenendas collocarat: &
ob hanc cauſam Romanum nomen apud Cannas pene delatum eſt. Quod ſi Iuno al-
terum Ganymedem uerebatur: cur iuuentus Romana luit pœnas? Vel ſi dii tantummō
duces curant: cæteram multitudinem negligunt. Cur Varro ſolus euaſit: qui hoc facit
Et Paulus qui nihil meruit occiſus eſt? Videlicet nil tunc Romanis accidit fatis Iuno-
Hānibal nis iniq; cum Haonibal duo exercitus populi Ro. & aſtu & uirtute confecit. Nam Iu-
no audere non poterat aut Carthaginem defendere: ubi arma eius & currus fuit: aut ro-
manis nocere: quia progeniem troiano a ſanguine duci.
Audierat: tyrias olim quæ uerteret arces. Sed illorum ſunt iſti luſus: qui ſub nominibus
mortuorum deliteſentes uiuentibus plagas tendunt. Itaq; ſiue illud periculum quodi
minet uitari poteſt: uideri uoluit id placari auertiſſe: ſiue non poteſt id agunt: ut ꝑ illo-
rum contemptum accidiſſe uideatur. Itaq; ſibi apud hoīes q eos neſciunt auctoritatem
ac timorem pariunt. Hac uerſutia & his artibus noticiam ueri ac ſingularis dei apd' oēs
gentes inueterauerunt. Suis. n. uitiis pd' tis ſæuiunt & craſſantur: ut pdant. Iccirco ēt hu
manas hoſtias excogitauerunt: ipſi hoſtes hūani generis ut ꝗ multas deuorarēt aīas

Cur deus humano generi ſic patiatur illudi: & ꝙ tribus de cauſis uana eſt eorum
religio; Ca. xviii.

Icet aliquis: cur ergo deus hæc fieri patit̄? nec tam malis ſuccurrit erroribꝰ ut
mala cū boōis pugnent: ut uitia ſint aduerſa uirtutibꝰ: ut hēat alios quos pu-
niat: alios quos honoret. Vltimis. n. tēporibus ſtatuit de uiuis ac mortuis iu-
dicare: de quo iudicio mihi erit in ultimo libro diſputatio. Differt ergo donec ueniat tem
porum finis: quo effūdat iram ſuam in poteſtate ac uirtute cæleſti: ſicut uatū prædicta
priorū terribili monitu horrificant. Nūc autem patitur homines errare: & aduerſum
ſe quoq; impios eſſe: ipſe iuſtus & mitis: & patiens. Nec enim fieri poteſt: ut non is in
quo perfecta ſit uirtus: ſit etiam perfecta patientia. Vnde q dam putant: ne iraſci q dem
deū omnino ꝙ affectibꝰ q ſūt perturbationes animi ſubiectꝰ non ſit. q a fragile eſt oē
animal: quod afficit̄ & commouetur. Quæ perſuaſio ueritatē atq; religionē fūditꝰ tol
lit. Sed ſeponatur interim locꝰ hic nobis de ira dei diſſerendi: q, & uberior eſt materia
& opera proprio latius exequenda. Illos ergo nequiſſimos ſpiritꝰ q ſq s ueneratꝰ fuerit
& ſecutꝰ: nec cælo nec luce potiet̄: quæ ſūt dei: ſed in illis decidet: quæ in diſtributione
rerū attributa eſſe ipſi malorum principi diſputauimꝰ: in tenebras: ſcilicet & inferos: &
in ſuppliciū ſempiternū. Docui religiones deorū triplici mō uanas eſſe. Vno ꝙ ſimula-
cra ipſa quæ colūtur effigies ſint hominum mortuorū. Eſt aūt peruerſū & incongruens

ut simulacrum hoīs a simulacro dei colatur. Colit. n. quod est deterius & imbecillius Tum inexpiabile facinus esse: deserere uiuentem ut defunctorū monumentis seruias: qui nec uitam nec lucem dare cuiq̄ possunt. qua ipsi carent. Nec esse alium quenq̄ deū: præter unum: cuius iudicio ac potestati oīs anima subiecta sit. Altero q̄ ipsæ imagines sacræ. quibus inanissimi homines seruiunt: omni sensu carent. quoniam terra sint. Quis aūt non intelligat nefas esse rectū animal curuari: ut adoret terram: quæ iccirco pedibus nostris subiecta est: ut calcanda nobis: non adoranda sit: qui sumus ideo excitati: & ex eo statum sublimen præter cæteras animantes accæpimus: ut non reuoluamur deorsum: ne hunc cælestem uultū proiciamus ad terrā. Sed oculos eo dirigamus: quo illos naturæ suæ conditio direxit: nihilq̄ aliud adoremus: nihil colamus: nisi solius artificis parentisq̄ nostri unicum nomen: qui præterea hoīem rigidum figurauit: ut sciamus nos ad superna & cælestia prouocari. Tertio q̄ spiritus præsunt ipsis religionibus: condemnari & abiecti adeo per terram uolutentur: qui non tm̄ nihil præstare cultoribus suis possint: qm̄ rerum potestas penes unum est: Verum etiam mortiferis eos illecebris & erroribus perdant: quoniam hoc illis quotidianum est opus: tenebras hominibus obducere ne quæratur ab illis uerus deus. Non igitur colendi sunt: quia sententiæ dei subiacent. Est. n. piaculum maximum addicere te potestati eorum: quibus si iustitiam sequare: potentior esse possis: & eos adiuratione diuini nominis expellere ac fugare: Quod si apparet religiones istas tot modis esse uanas: quibus docui: manifestum est eos qui uel mortuis supplicant: uel terram spiritibus uenerantur: uel spiritibus impuris aīas suas mancipiant: rationem hoīum non tenere: eosq̄ ipietatis ac sceleris sui supplicia pensuros qui rebelles aduersus parentem generis humani deū: susceptis inexpiabilibus sacris fas omne uiolauerunt:

Quod in cultu simulacrorum nulla potest esse religio. Nam a simulatione: id est a fallacia dicta sunt. Ca. xix.

Vcunq̄ igitur sacramentum hominis tueri rōnem q̄ naturæ suæ nititur obtinere ipse se ab humo suscitet & erecta mente oculos suos tendat in cælū non sub pedibus quærat deum nec a uestigiis suis eruat quod adoret quia qcquid homini subiacet infra hoīem sit necesse est: Sed quærat in sublimi quærat i summo qa nihil potest homine maius esse nisi quod fuerit supra hominem. Deus aūt maior est hoīe supra ergo non infra est. Nec in ima potius. sed in summa regione quærēdus est. Quare nō ē dubiū: qn religio nulla sit ubicunq̄ simulacrū est. Nā si religio ex diuinis rebus: est diuini autem nihil est: nisi in cælestibus rebus. Carent ergo religiōe simulacra quia nihil potest esse cæleste in ea re quæ fit ex terra qd' quidē de nomine ipso sapienti apparere potest: Quicqd enī simulatur id falsum sit necesse est nec pōt unq̄ ueri nomē accipere qd ueritatē fuco & imitatiōe mētitus. Si aūt omnis imitatio nō res potissimū seria sed quasi ludus ac iocus est nō religio in simulacris sed minus religionis est. Præferēdū est igit' uerū oībus falsis. Calcāda terrena ut cælestia cōsequamur. Ita enī res se habet ut quisq̄ animā suā cuius origo de cælo est ad inferna & ima prostrauerit eo cadat quo se ipse deiecerit. Ideoq̄ oportet rationis ac status memorem nō nisi ad superna niti semper ac tendere. Quod qui fecerit hic plane sapiens hic iustus hic homo hic cælo deoq̄ dignus iudicabitur quē suus parens nō humilem nec ad terrā more quadrupedū abiectum sed stantem potius ac rectum sicut eum fecit agnouerit.

Breuis epilogus quo decet gentibus superatis sibi a philosophis grauius imminere certamen. Cap. xx.

p

Eracta est igitur(ni fallor)magna & difficilis suscæpti operis portio & maiestate cælesti suggerente nobis dicendi facultatem inueteratos depulimus errores. Nuncuero maior nobis ac difficilior cum philosophis proposita luctatio est quorum summa doctrioa & eloquentia quasi moles aliqua mihi opponitur. Nã ut illic multitudine ac prope coosensu oium gentium præmebamur: ita hic auctotitate præstantium omni genere laudis uirorum. Quis autem nesciat plus esse momenti in paucioribus doctis: q̃ in pluribus imperitis? Sed non est desperãdum istos quoq; de sententia deo ac ueritate ducibus posse depelli. Nec tam pertinaces fore arbitror: ut clarissimum solem sanis ac patentibus oculis uidere se negent. Modo illud uerum sit: quod ipsi solent profiteri studio inuestigandæ ueritatis se teneri. Efficiam profecto: ut quæsi tam ueritatem diu & aliquando inuentam esse credant & humanis ingeniis inueniri nõ potuisse fateantur.

Lactantii Firmiani diuinarum institutionum aduersus gentes: liber tertius.

Cõmendatur in primis ueritas: & oĩ præfert̃ eloquentiæ: & quare eã nõ sint assecuti philosophi: apetitur: & quate stilo simplici sacra scribantur eloq̃a: & q̃ philosophis tũc maxime credendũ est: cum suã ignorantiam profientur. Ca. primũ.

u

Ellem mihi(quoniam ueritas in obscuro latere adhuc extimamur) uel etrore atq; imperitia uulgi uariis & ineptis superstitioo ibus seruientis; uel philosophis prauitate ingeniorũ turbantibus eam potius q̃ illustrantibus etsi nõ qualis i. M. Tullio fuit(quia præcipua & admirabilis fuit)aliquam tñ proximam eloquentiæ cõtingere facultatem: ut quantũ ueritas ui sua propria ualeat tantum ingenii quoq; uiribus nixa exerceret se aliquando & discussis conuictisq; tam publicis; q̃ eorũ qui sapientes putantur erroribus: humano generi clarissimum lumen inferret. Quod quidẽ duabus ex causis fieri uellem: uel q̃ magis possent credere homines ornatæ ueritati qui ẽt mendacio credunt; capti orationis ornatu lenocinioq; uerborum: uel certe ut ipsi philosophi suis armis potissimũ: quibus placere sibi & cõfidere solent: oprimerẽtur a nobis. Sed qm̃ deus hanc uoluit esse naturam: ut simplex & nuda ueritas esset luculentior: quia satis ornata per se est. Ideoq; ornamentis extrinsecus additis fugata corrumpitur. Mendacium uero specie placet aliena quia per se corruptum uanescit ac defluit: nisi aliunde ornatu quæsito circumlitum fuerit ac politum: æquo animo ferre ingeniũ mihi mediocre fuisse concessum. Verum ego non eloquentiæ sed ueritatis fiducia suscæpi hoc opus fortasse maius q̃ possit meis uiribus substineri; quod tamen etiam si ego defecerim: deo(cuius est hoc munus)adiuuante: ueritas ipsa complebit Etenim cum sciã maxios quosq; oratores a causidicis mediocribus sæpe uictos: q̃ tanta est potentia ueritatis: ut seipsam quanuis in rebus exiguis sua claritate defendat. Cur hanc ego in maxima causa ab ingeniosis quidem ac illis disertis uiris: sed tamen falsa dicentibus: oppressum iri putem: ac non illa si minus oratione nostra: quæ de tenui fonte admodum ex illis emanat: lumine tamen suo clara & illustris appareat. Nec si philosophi doctrina litteratum mirabiles extiterint: ego etiam illis scientiam ueri cognitionemque concesserim: quã nemo cogitando aut disputando assequi potest. Neq; .n. nunc reprehendo eorum studium: q ueritatem scire uoluerunt: quia naturã hois deus ueri adepiscendi cupientissimã fecit. Sed id arguo: id reuinco: q̃ honestã illorum & optimam uoluntatem non sit secutus effectus; quia neque quid esset uerum ipsum sciebant: neq; q̃o aut ubi aut qua mente quærendum. Ita dum succurrere humanis erroribus cupiunt

ipsi se in plagas & errores maximos induxerunt. Ad hoc igitur me opus coarguēdi phi-
losophiam: susceptæ materiæ ordo ipse deduxit. Nam cum error omnis aut ex religio-
ne falsa oriatur: aut ex sapientia in eo conuincendo necesse est utrumq; subuertere. Cū
ēni sit nobis diuinis litteris traditum: cogitationes omnium philosophorum stultas esse
idipsum re & argumentis docendum est: nequis honesto sapientiæ nomine inductus:
aut inanis eloquentiæ splendore deceptus humanis malit q̃ diuinis credere: quæ quidē
tradita sunt breuiter ac nude. Nec enim decebat aliter: ut cum deus ad hominē loque-
retur: argumentis assereret suas uoces: tanq̃ fides ei nō haberetur: sed (ut oportuit) est
locutus: quasi rerum omnium maximus iudex cuius non est argumentari sed pronum
ciare uerum: Ipse ut deus. Nos autem cum ad res singulas testimonia diuinæ uocis ha-
beamus profecto monstrabimus quanto certioribus argumētis possint uera defendi
cum etiam falsa sic defendantur: ut uera soleant uideri: quare non est ꝙ philosophis tā
tum honoris habeamus: ut eorum eloquentiam pertimescamus: Loqui enim bene po-
tuerunt ut homines eruditi: uere autem loqui nullo modo: quia ueritatem non didice-
rant ab eo qui eius potens esset. Nec sane magnum aliquid efficiemus: ꝙ illos ignoran
tiæ redarguemus quam ipsi sæpissime confitentur in eo solo: quoniam non eis credi-
tur in quo solo credi debuit: conabor ostendere nunq̃ illos tam ueridicos fuisse q̃ cū sen
tentiam de sua ignoratione dixerunt:

Quod ipso nomine philosophiæ conuicitur q̃ inanis fuerit gentiliter philosophanti-
um occupatio. Ca. ii.

Vnc quoniam duobus superioribus libris religionū falsitas demonstrata est:
n necnō origo totius erroris exposita: huius libri munus est philosophiā quoq;
ostendere: q̃ inanis & falsa sit: ut omni errore sublato: ueritas patefacta clares
cat. Ordiamur itaq; a communi philosophiæ nomine: ut ipso capite destructo: facili-
or nobis aditus pateat ad excidendum omne corpus: si tamen potest corpus uocari: cu-
ius partes ac membra discordent: nec ulla compage inter se cohæreant: sed quasi disie
cta & dissipata palpitare potius q̃ uiuere uideantur. Philosophia est ut nomen indicat: Philoso-
ipsiq; definiunt studium sapientiæ. Vnde igitur probem magis philosophiam non esse phia quid
sapientiam: q̃ ex ipsius nominis significatione? Qui enim sapientiæ studet: utique non- sit
dum sapit: sed ut sapere possit studet. In cæteris artibus studium quid efficiat: & quo
tendat: apparet: quas cum discendo aliquis assecutus est: iam non studiosus artificii sed
artifex nominatur. At enim uerecūdiæ causa studiosos se sapientiæ: non sapientes uo- Pythago
cauerunt. Immo uero Pythagoras qui hoc primus nomen inuenit: cum paulo plus sa- ras
peret q̃ illi priores qui se sapientes putauerunt: intellexit nullo humano studio posse ad
sapientiam perueniri. Et ideo non oportere incomprehensæ atque imperfectæ rei
perfectum nomen imponi Itaque cum ab eo quæreretur: quennam se profitere
tur. Respondit philosophum: id est quesitorem sapientiæ. Si ergo philosophia sapienti-
am quærit: nec ipsa sapientia est: quia necesse ē aliud esse quod quærit: aliud quod quæ
ritur: nec quæsitio ipsa recta est: quia nihil potest inuenire. Ego uero ne studiosos qui-
dem sapientiæ philosophos esse concesserim: quia illo studio ad sapientiam non per-
uenitur. Nam si facultas inueniendæ ueritatis huic studio subiaceret: et si esset id stu-
dium tanquam iter ad sapientiam: aliquando esset inuenta. Cum uero tot temporibus:
tot ingeniis in eius inquisitione contritis: non sit comprehensa: apparet nullam esse ibi
sapientiam. Non ergo sapientiæ student qui philosophantur: sed ipsi studere se putant
quia illud quod quærunt: ubi aut quale sit nesciunt. Siue ergo sapientiæ student: siue

non student:sapientes non sunt:quia nunq̄ reperiri potest:quod aut non recte quærit, aut omnino non quæritur.

Ex quibus rebus philosophia constet. Et quis fuerit auctor academicæ sectæ:quæ nihil recte definit q̄ solam opinionem esse in philosophia gentilium:qui ideo plus audent quia errores eorum non arguit nisi deus. Ca.iii.

u Ideamus tamen idipsum possit ne hoc studio repperiri aliquid an nihil. Duabus rebus uidetur philosophia constare:scientia & opinatione:nec ulla alia re: Scientia ab ingenio uenire non poest: nec cogitatione comprehendi: quia in seipso habere propriam scientiam:non hominis sed dei est. Mortalis aūt natura non capit scientiam:nisi quæ ueniat extrinsecus. Iccirco enim oculos:& aures:& cæteros sensus patefecit in corpore diuina sollertia:ut per eos aditus scientia perueniret ad mentem Nam causas naturalium rerum disquirere:aut scire uelle sol utrum ne tantus quantus uidetur:an multis partibus maior sit:q̄ omnis hæc terra. Item luna globosa sit: an concaua:& stellæ utrum ne cohæreant cælo:an per aerem libero cursu ferantur. Cælum ipsum qua magnitudine:qua materia constet:utrum quietum sit an mobile:an incredibili celeritate uoluatur. Quanta sit terre crassitudo:aut quibus fundamentis librata & suspensa sit. Hæc inquam disputando & coniecturis uelle comprehendere:tale est profecto:quale si disserere uelimus:qualem esse arbitramur cuiuspiam remotissimæ gentis urbem: quam nunquam uidimus:cuiusq; nihil aliud quam nomen audiuimus: Si nobis in ea re scientiam uendicemus(quæ non potest fieri)nonne insanire uideamur: qui id affirmare audeamus:in quo reuinci possimus: Quanto magis qui naturalia(quæ sciri ab homine non possunt)si scire se putant:furiosi dementesq; sunt iudicandi. Recte er-

Socrates go Socrates:& eum secuti academici scientiam sustulerunt:quæ non disputantis sed diuinantis est. Superest ut opinatio in philosophia sola sit. Nam unde abest scientia:id totum possedit opinatio. Id enim opinatur quisq;:quod nescit. Illi autem qui de rebus naturalibus disputant:opinantur ita esse:ut disputant. Nesciunt igitur ueritatem: quoniam scientia certi est:opinatio incerti. Redeamus ad illud superius exemplum. Age opinemur de statu & qualitate urbis illius:quæ nobis rebus omnibus præter nomen ignota est. Verisimile est in plano sitam lapideis mœnibus ædificiis sublimibus: uiis pluribus magnificis ornatisque delubris. Describamus(si placet)mores habitumque ciuium. Sed cum hæc dixerimus:alius contraria disputabit:& cum hic quoque perorauerit:surget & tertius & alii deinceps:& opinabuntur multo disparia: q̄ nos sumus opinati. Quid ergo erit ex omnibus ueri certius: Fortasse nihil. At omnia sunt dicta:quæ in rerum naturam cadunt:ut necesse sit aliquid eorum esse uerum. At nescietur quis uerum dixerit:potest fieri:ut omnes ex parte aliqua errauerint:ex parte attigerint ueritatem. Stulti ergo simus:si hoc disputatione quæramus. Potest enim superuenire aliquis:qui opiniones nostras derideat:nosq; pro insanis habeat:qui uelimus id quod nescimus:quale sit opinari. Verum non opus est longe posita conquirere. Vnde nemo fortasse ueniat qui nos redarguat. Age opinemur quid nunc in foro geratur: quod in curia Longum est id quoque dicamus:interposito uno pariete quid fiat: nemo potest id scire: nisi qui audiuerit aut uiderit. Nullus enim audet id dicere:quia statim non uerbis sed re ipsa præsenti refutabitur. Atqui hoc idem faciunt philosophi:qui disputāt in cælo quid agatur: sed eo id impune facere arbitrantur:quia nullus existit:qui errores eorum coarguat. Quod si existimarent descensurum esse aliquem: qui eos delirare ac mentiri doceret:nunquam quicq̄ de his rebus(quas scire non possunt)disputarent. Nec tamen ideo

fælicior putā. Ia est eorum imputantia & audacia: quia non redarguūtur: Redarguit.n. deus: cui soli ueritas nota est: licet conniuere uideatur: atq; horum sapientiam pro summa stultitia computat.

Q uo Zeno & Socrates totam philosophiam sustulerunt de medio & quasi quodā ciuili bello confecta est armis. Ca.iiii.

Ecte igitur Zeno ac stoici opinationem repudiarūt. Opinari.n. te scire: quod Zeno
r nescias non est sapientis sed temerarii potius ac stulti. Ergo si neq; fieri quicq̄ potest (ut Socrates docuit) nec opinari oportet ut zeno tota philosophia sublata est. Q uid q, non tantum ab his duobus euertitur: qui philosophiæ principes fuerunt sed ab omnibus ut iam uideatur iampridem suis armis esse confecta: in multas sectas philosophia diuisa est: ut omnes uaria sentiunt. In qua ponimus ueritatem? in omnibus certe non potest: designemus quam libet: cæteris in omnibus sapientia non erit. Transeamus ad singulas. Eodem modo quicquid uni dabimus: cæteris auferemus. Vnaquæq; enim secta omnes alias euertit ut se suaq; cōfirmat. Nec ulli alteri sape cōcedit ne se desiderē fateat' sed sicut alias tollit; sic ipsa quoq; ab aliis tollitur omnibus. Nihilo min⁹ enim philosophi sunt qui eam stultitiæ accusant. Q uamcumq; laudaueris: ueramq; dixeris: a philosophis uituperatur ut falsa. Credemus ne igitur uni: se suamq; doctrinam laudanti a multis unius alterius ignorantiam culpantib⁹? Recti⁹ ergo sit necesse est q, plurimi sentiunt: q̄ quod unus. Nemo.n. potest de se recte iudicare: quod nobilis poeta testatur. Ita enim comparatam esse omnibus naturam omnium: aliena ut melius uideant & diiudicent: q̄ sua. Cū igitur omnia incerta sint: aut omnibus credendum sit: aut nemini. Si nemini: sapientes ergo non sunt: quia singuli ab omnibus esse negantur sapientes. Pereunt igitur uniuersi hoc modo: & tanq̄ spartiatæ illi poetarum: sic se inuicem iugulant: ut nemo ex omnibus restet. Q uod eo fit: quia gladium habent: scutum nō habent. Si ergo singulæ sectæ multarum sectarum iudicio stultitiæ conuincuntur: omnes igitur uanæ atq; inanes reperiuntur. Ita seipsum philosophia consumit & confecit. Q d cum intelligeret Archesilas Academiæ conditor reprehensiones oīum inter se collegit: confessionemq; ignorantiæ clarorum philosophorum: armauitq; se aduersus oēs. Archesilas
Itaq; constituit nouam non philosophandi philosophiā. Eo igitur auctore duo philosophiæ genera esse cæperant. unum illud uetus quod scientiam sibi uendicat: alterum nouum repugnans: quod eam detrahit. In his duobus generibus uideo dissidium & quasi ciuile bellum: sapientiam quæ distrahi non potest: in qua parte ponemus? Si natura rerum sciri potest: hæc tyronum caterua interibit: si non potest: ueterani conficientur. Si pares fuerint: nihilominus peribit dux omnium philosophia: quia distracta est. Nihil enim potest sine interitu suo sibi esse contrarium. Si autem (ut docui) nulla potest in homine interna & propria scientia: ob fragilitatē conditionis humanæ Archesilæ manus uicit. Sed ne ipsa quidem stabit: quia non potest omnino nihil sciri.

Contra academicos multa scire & natura rerū: & uitæ necessitas cogit. Ca.v.

Vnt enim multa quæ natura ipsa nos scire & usus frequens & uitæ necessitas cogit. Itaq; pereūdū ē nisi scias quæ ad uitā sunt utilia ut appetas quæ piculosa ut fugias & uites. Præterea multa sunt quæ usus inuenit. Nā solis ac lunæ uarii cursus & meatus siderum & ratio temporum depræhensa est & natura corporum a medicis herbarumq; uires & ab agricolis natura terrarum necnon hymbrium futurorum ac tempestatum signa collecta sunt. Nulla deniq; ars est quæ non scientia

cõstet. Debuit ergo Archesilas (si qd saperet) distinguere: quæ sciri possēt: quæ uero nesciri. Sed si fecisset: ipse se in populum redegisset. Nam uulgus interdum plus sapit: quia tantum quantum opus est: sapit. A quo si quæras utrum sciat aliquid an nihil; dicet se scire quæ sciat: fatebitur se scire quæ nesciat. Recte ergo aliorum sustulit disciplinas: sed non recte fundauit suam. Ignoratio enim rerum omnium non potest esse sapientia: cuius est scire proprium. Ita cum philosophos expugnauerit, ac docuerit eos nihil scire: ipse quoq; nomen philosophi perdidit: quia doctrina eius est nihil scire. Nam qui alios repræhendit, q, nesciant: ipse debet sciens esse. Cum autem nihil sciat: quæ peruersitas: quæue insolentia est: ob idipsum se philosophum constituere propter quod cæteros tollat? Possunt enim sic respondere. si nihil eos scire conuinceris: & ideo non esse sapientes: quia nihil sciamus. ergo ne tu quidem es sapiens: quia te confiteris nihil scire. Quid ergo promouit Archesilas nisi q, confectis omnibus philosophis seipsum quoq; eodem mucrone transfixit,

Q ñ o sapientia in medio errantium fuerit. Et academici contra physicos: & physici cõtra academicos dimicauerint. Et quæ sint asystatarũ exempla quæstionum Et q, rationes cælestium siue naturalium sciri non possint. Cap. vi.

n Vsq̃ ne igitur sapientia est? Immo uero inter philosophos fuit: sed nemo uidit. Alii putauerunt sciri posse omnia: sapientes utiq; non fuerunt. Alii nihil: ne hi quidem sapientes fuerunt. Illi quia plus homini dederunt: hi quia minus. Vtrisq; in utranq; partem modus defuit. Vbi ergo sapientia est: ut neque te omnia scire putes quod dei est: neq; omnia nescire quod pecudis. Est enim aliquid medium qd' sit hominis: id est scientia cum ignoratione coniuncta & temperata: Scientia in nobis ab anima est: quæ oritur e cælo: ignoratio a corpore quod est terra. Vnde nobis & cum deo & cum animalibus est aliqua communitas. Ita quoniam ex his duobus constamus elementis quorum alterum luce præditum est: alterum tenebris pars nobis data est scientiæ: pars ignorantiæ per hunc quasi pontem transire sine cadendi periculo licet. Nã falli omnes qui in alteram partem inclinauerunt: aut dextro aut sinistro uersus ceciderunt. Vtraq; autem pars quomodo errauerit dicam. Academici contra physicos ex rebus obscuris argumentati sunt nullã esse scientiam: & exemplis paucarum rerum incõpræhensibilium contenti amplexi sunt ignorantiam tanq̃ scientiam totam sustulissent quia in partem sustulerant; Physici contra ex his quæ aperta sunt argumentum trahebant omnia sciri posse: contentiq; perspicuis: retinebant scientiam tanquam totam desēdissēt: quia ex parte defenderant. Itaq; neq; hi clara: neq; illi obscura uiderunt: sed utiq; dum solam scientiam consertis manibus uel retinent: uel eripiunt. non uident in medio constitutam fore quæ illos ad sapientiam transmitteret. Verum archesilas ignorantiæ magister. cum Zenoni obtrectaret principi stoicorum: ut totam philosophiã euerteret (auctore Socrate) suscæpit hanc sententiam, ut affirmaret nihil sciri posse. Itaq; eo arguit æstimationem philosophorum qui putassent ingeniis suis erutam esse atq; inuentã ueritatem: uidelicet quia mortalis fuerat illa sapientia: paucisq; ante tēporibus instituta. ad summũ iam incrementũ peruenerat: ut iã necessario cõsenesceret ac perit: repente extitit academia tanq̃ senectus philosophiæ: quæ illam conficeret iã deflorescẽtem. Recteq; uidit archesilas arrogantes uel potius stultos esse: qui putent sciam ueritatis cõiectura posse cõprehendi. Sed tamen falsa dicentem redargui enõ põt: nisi qui scierit ante quid sit uerũ. Quod Archesilas ueritate nõ cognita facere conatus: introdu

Confutatio opinionũ philosophorũ de sũmo bono

xit genus philosophiæ ασυσ τατον: quod latine instabile siue inconstans possumus di
cere. Vt.n. nihil sciendum sit: aliquid scire necesse est. Nam si omnino nihil scias: id ipsū
nihil scire posse tolletur. Itaq; qui uelut sententiæ loco pronunc: at nihil sciri: tanq̄ præ-
ceptum profitetur & cognitum: ergo aliquid sciri potest. Huic simile est illud quod in
scholis proponi solet in asystati generis exemplum: somniasse quendam ne somniis cre-
deret. Si.n. crediderit: tum sequitur: ut credendum non sit. Si autem non crediderit: tūc
sequitur ut credendum sit. Ita si nihil sciri potest: necesse est idipsum sciri: quod nihil scia
tur. Si aūt scitur: posse nihil sciri. Falsum est ergo: quod dicitur nihil sciri posse. Sic indu
citur dogma sibi ipsi repugnās. seq; dissolueos. Sed hō uersutus cæteris philosophis uo
luit scientiam eripere: ut eam domi absconderet. Nam sibi illam profecto non adimit:
qui aliquid affirmat: ut cæteris adimat: sed nihil agit. Apparet.n. ac furem suum prodit:
Quanto faceret sapientius ac uerius. si exceptione facta diceret: causas rationesq; dūta
xat rerum cælestium seo naturalium quia sunt abditæ: nesciri posse: quia nullus doceat
nec quæri oporteret: quia inueniri quærendo non possunt. Qua exceptione interposita
& physicos admonuisset: ne quærent ea: quæ modum excederent cogitationis huma-
næ: & seipsam calumniæ inuidia liberasset: & nobis certe dedisset aliquid quod seque-
remur. Nunc autem quum ab his sequendis nos retraxerit: ne uelimus plus scire: q̄ pos
simus: non minus a se quoq; ipso retraxit. Quis.n. uelit laborare: ne quicq̄ sciat: aut eius
modi suscipere doctrinam: ut ēt communem scientiam perdat. Quæ si doctrina est sci
entia coostet necesse est. Si non est. quis tam stultus est: ut discendum id putet: in quo
aut nihil discitur: aut omnino dediscitur? Quare si neq; omnia sciri possunt: quod physi
ci putauerunt: neq; nihil quod academici: philosophia omnis extincta est.

De morali philosophia: & quare sicut utilior: ita & cæteris philosophiæ partibus sit
facilior: quæ fuerit oīum philosophorū fere sententiæ de summo bono. Ca. vii.

Ranseamus nunc ad alteram philosophiæ partem: quam ipsi mortalem uo-
t cant: in qua totius philosophiæ ratio continetur: Siquidem in illa physica sola
oblectatio est: in hac etiam utilitas: & quoniam in disponendo uitæ statu: for-
mandisq; moribus periculo maiori peccatur: maiorem diligentiam necesse est adhiberi
ut sciamus quomodo nos oporteat uiuere: Illic.n. potest uenia concedi: quia siue aliquid
dicunt: nihil prosunt: siue delirant nihil nocent. Hic uero nullus dissidio: nullus errori ē
locus. Oēs unum sentire oportet: ipsamq; philosophiam uno quasi ore precipere: quia si
quid fuerit erratum: uita oīs euertitur. In illa priori parte: ut periculi minus: ita plus dif
ficultatis est: q; obscura rerum ratio cogit diuersa & uaria sentire. Hic ut periculi plus:
ita minus difficultatis. Quod ipse usus rerum & quotidiana experimenta possunt doce
re quid sit uerius: & melius. Videamus ergo utrum ne cōsentiāt: aut quid nobis afferāt:
quo rectius ad uita degatur. Non necesse est oīa circuire. unū eligamus ac potissimum
qd est summum ac principale: in quo totius sapiæ cardo uersat. Epicurus sūmū bonum
in uoluptate ai esse censet. Aristippus i uoluptate corporis. Callyphō & Dyanomachus Opinio
cyrenaici: honestatē cū uoluptate iunxerunt Diodorus i priuatōe doloris summū bonū diuersorū
posuit. Hieronymus in nō dolendo. Peripatetici aūt in bonis ai & corporis & fortunæ. de sūmo
Erilli summū bonū est scientia. Zenonis cū natura congruenter uiuere. Quorundam bono
stoicorū uirtutem sequi. Aristoteles in honestate ac uirtute sūmū bonū collocauit. Hæ
sunt feræ oīum sententiæ. In tanta diuersitate; quem sequimur? Cui credimus? Par est

omnibus auctoritas. Si eligere possumus quod est melius: iã nõ est philosophia nobis
necessaria: quia sapientes iã sumus: qui de sapientũ sententiis iudicemus. Cũ uero discẽ
dæ sapientiæ cã ueniamus: qd possumus iudicare: q nũdum sapere cœperimus. Maxi-
me cum presto assit academicus: qui os palio retrahat: ac uetet cuiq̃ credere: nec tamen
afferat ipse quod sequamur.

Quod uera sapientia docet sũmũ bonũ hois nõ esse animi uel corporis uoluptatem:
aut aliquid eorũ quæ a philosophis sunt ꝓposita. Ca. viii.

q Vid ergo superest: nisi ut omissis litigationibus furiosis ac pertinacibus: ueni
amus ad iudicem illũ: scilicet datorem simplicis & quietæ sapientiæ: qui nõ tan
tum formare nos ac inducere in uiam possit: uerum etiam de controuersiis isto
rum ferre sententiam. Hæc nos docet: quid sit hominis uerum ac summum bonum de
quo priusq̃ dicere incipio: illæ omnes sententiæ sunt refellendæ: ut appareat neminem il
lorum fuisse sapientem. Cum de officio hominis agatur: oportet summũ summi aialis
bonũ in eo constitui: quod cõmune cum cæteris animalibus esse non possit. Sed ut fe-
ris dentes: armentis cornua uolucribus pennæ propria sunt: sic homini aliquid suum de
bet ascribi: sine quo rationem suæ conditionis amittat: Nam quod uiuendi aut generan
di causa datum est omnibus: est quidem bonũ naturale: summũ tamen non ẽ: nisi qd ẽ
unicuiq; generi pprium. Sapiens ergo non fuit: qui summum bonum credidit animi
uoluptatem: quoniam sine ulla securitas siue gaudium est: communis est omnibus. Ari
stippo ne respondendum quidem duco: quem corporis semp uoluptatem tuentem ni-
hilq; aliud q̃ uentri & ueneri seruientem: nemini dubium est hominem non fuisse: Sic. n.
uixit: ut nihil inter eum pecudemq; distaret: nisi unum: q loquebatur. Quod si asino aut
cani: aut sui facultas loquendi tribuatur: quærasq; ab his quid sibi uelint: cum fœmĩas
tam rabide consectantur: ut uix diuelli queant: cibos etiam potumq; negligant. Cur
aut alios mares uiolenter abigant: aut ne uicti quidem absistant. seda fortioribus sæ-
pe contriti: eo magis insectentur? Cur ne hymbres ne frigora pertinescant: laborem su
scipiant: periculum non recusent? Quid aliud respondebunt? nisi summum bonum esse
corporis uoluptatem: eam se appetere: ut afficiantur suauissimis sensibus: eosq; esse tan
ti: ut assequendorum causa nec laborem sibi ullum: nec uulnera: nec mortem ipsam re-
cusanda putent. Ab his ne igitur pręcepta uiuendi peremus: qui hoc idẽ sentiunt: quod
animæ rõnis expertes? Aiunt Cyrenaici uirtutẽ ipsam ex eo ipso esse laudandã: quod sit
efficiens uolupratis. uerum ergo inquit obscænus canis: aut sus ille lutulentus: nam
ideo cum aduersatio sũma uirium contentione depugno: ut uirtus mea pariat mihi uo-
luptatem cuius exps sim necesse est: si uictus abscessero. Ab his ergo sapere discemus:
quos a pecudibus ac beluis non sententia sed lingua discernitur? Priuationem doloris
summũ bonum putare: non plane pipateticorũ ac stoicorũ: sed cynicorũ philosophorũ
est? Quis. n. non intelligat ab ægrotis & in aliquo dolore positis: esse hoc disputatum?
Quid tam ridiculum: q̃ id habere pro summo bono: quod medicus possit dare? Dolen
dum est ergo: ut fruatur bono: & quidem grauiter ac sæpe: ut sit postea non dolẽ iocũ
dus. Miserrimus est igitur qui nunq̃ doluit quia bono caret quem nos fælicissimum pu
tabamus quia malo caruit. Ab hac uanitate non longe abfuit qui oĩo nihil dolere sum
mum bonum dixit. Nam præterq̃ quod oẽ animal doloris est fugiens quis potest sibi
hoc bonum præstare quod nobis ut eueniat nihil aliud possumus q̃ optare? Summum
aũt bonũ non potest efficere quemq̃ beatũ nisi semp fuerit in ipsius potestate. Hoc aũt
non uirtus homini nõ doctrina non labor sed natura ipsa cunctis animantibus præstat.

Confutatio opinionũ philosophorũ de sũmo bono

Qui uoluptatẽ cũ honestate iunxerũt:cõmunionẽ hanc effugere uoluerũt. Sed effice
runt repugnans bonũ:qm̃ qui uoluptati deditus est:honestate careat necesse est:q ho-
nestati studet:uoluptate. Peripateticorũ bonum nimium multiplex:exceptis aĩ bonis:
quæ ipsa quæ sint:magna contentio est:cõe cum bæluis potest uideri. Nã corporis bo
na:id est incolumitas:idolentia:ualitudo:non minus sunt mutis:q̃ homini necessaria.
Ac nescio an etiam magis:quia homo & medelis:& ministeriis subleuari potest: muta
non possunt. Item quæ appellant fortunæ bona:nam sicut hoĩ opibus ad uitam tuendã
ita illis præda & pabulis est opus. Ita inducendo bonum:quod non sit in hoĩs potesta-
te totum hoĩem alienæ ditioni subiugarunt. Audiamus ẽt zenonem. (Nam is interdũ
uirtutem somniat.) Summũ inquit est bonũ cũ natura cõsentaneæ uiuere. Bæluarũ igi
tur nobis more uiuendum est. Nam quæ abesse debent ab hoĩe. in his oĩbus depræhẽ
duntur:uoluptates appetunt:metuunt:fallunt:insidiantur:occidunt: Et quod ad rẽ ma
xime attinet:deum nesciunt. Quid ergo me docet:ut uiuam secundum naturã:quæ ipa
in deterius prona est:& qbusdã blãdimentis lenioribus in uitia præcipitat:sed si aliam
mutorũ:aliã hoĩs dicit esse naturã:q. hõ ad uirtutẽ se genitus:nõ nihil dicit? Sed tñ non
erit diffinitio summi boni:quia nullum est aĩal quod non secundum naturam suam ui-
uat. Qui sciam summũ bonũ fecit aliquid hoĩ proprium dedit:sed sciam alteri⁹ rei gr̃a
hoĩes appetũt:non pp ipsam. Quis. n. scire contentus est:non expectant aliquẽ fructũ
scientiæ? Artes ideo discuntur:ut exerceantur. Exercentur autem: uel ad subsidia uitæ:
uel ad uoluptatem:uel ad gloriam. Nõ est igitur summũ bonũ:quod non pp se expetit?
Quid ergo interest utrũ sciam summũ bonum putemus:an illa ipsa quæ scientia ex se
parit. i. uictũ:gloriã:uoluptatem:quæ non sunt hoĩ ꝓpria:& ideo ne summa qdem bo-
na. Nã uoluptatis & uictus appetentia non hoĩ solum:sed ẽt mutis inest. Quid cupidi
tatis gloriæ? Non ne in equis depræhenditur:cum uictores exultant:uicti dolent?
Tantus amor laudum:tantæ est uictoria curæ.
Nec immerito summus poeta expiendum esse ait.
Et quis cuiq; dolor uictor quæ gloria palmæ? Quod si ea quæ parit sñia:communia sũt
cum aliis animalibus:nõ est ergo sũmũ bonũ scientia. Præterea non mediocre hui⁹ dis-
putationis est uirium:q. scientia nuda ponitur. incipient. n. beatiores uideri: qui artẽ ali
quam scierint:immo uero qui & res malas scierint:ut tam beatus sit qui uenena didice-
rit temperare:q̃ qui mederi. Quæro igitur ad quam rem scientia referenda sit? si ad cau
sas rerum naturalium:quæ beatitudo erit mihi proposita si sciero unde Nilus oriatur:
uel quicquid de cælo physici delirant? Quid q. earum rerum non est scientia sed opinio
quæ pro ingeniis uaria est? restat ut scientia bonorum ac malorum sũmum bonum sit.
Cur ergo sciam maluit:q̃ ipsã sapiam summum bonum dicere:cum si utriusq; significa
tio:& uis eadem? Nemo tñ usq; adhuc summum bonum dixit esse sapiam: quod meli-
us dici potuit. Nam scia parum est ad bonum suscipiendum:malumq; fugiendum: nisi
accedat & uirtus. Multi. n. philosophorum cum de bonis malisq; differerent: aliter ta-
men q̃ loquebantur natura cogente uixerunt:qa uirtute caruerunt. Virtus aũt cũ scien
tia coniuncta est sapia. Superest ut eos ẽt refellamus:q uirtutem summũ bonũ putaue
runt:in qua opinione ẽt. M. Tullius fuit:in quo multum considerati fuerunt. Nõ. n. uir
tus ipsa est sũmũ bonũ:sed effectrix & mater est sũmi boni:qm̃ perueniri ad illud sine
uirtute nõ põt. Vtrũq; ĩtellectũ ẽ facile. Quæro. n. utrũ ne an præclarũ illud bonũ faci
le ꝑueniri putẽt:an cũ difficultate ac labore? expediãt acumẽ suũ errorẽq; defendant. Si
facile ad illud ad sine labore ꝑueniri potest:sũmũ bonũ nõ est. Quid. n. nos cruciemus?

qd cõsiñamus enitendo diebus & noctibus? Quãto quidẽ tam in prõptu id quod quærimus iacet ut illud qlibet sine ulla cõtentione aĩ depræhendat. Sed si cõe quoq; ac mediocre quodlibet bonũ nõ nisi labore assequimur: qm̃ bonorũ natura in arduo posita ẽ: malorũ in præcipiti. Sũmo igitur labore summũ bonũ assequi necesse est. Quod si uerissimum est: ergo altera uirtute opus est: ut pueniamus ad eã uirtutẽ: quæ dicit̃ sũmũ bonũ: qđ est incongruens & absurdũ. ut uirtus p seipsam pueniat ad seipsã. Si non põt ad unũ bonũ nisi p laborem perueniri: apparet uirtutẽ esse per quam perueniatur qm̃ in suscipiendis pferendisq; laboribus uis officiumq; uirtutis est. Ergo summũ bonum non potest esse id: pp quod necesse est ad aliud peruenire. Sed illi cum ignorarent quid efficeret uirtus aut quo tenderet: honestius aũt nihil reperirent: substituerunt in ipsius uirtutis noĩe: quam nullo proposito emolumento appetenda esse dixerunt: ut bonũ sibi cõstituerũt: q̃ bono indigeret. Aristoteles ab his nõ lõge recessit: q̃ uirtutem cũ honestate summũ bonũ putauit. quasi ulla uirtus possit esse ĩhonesta: ac nõ siquid habuerit turpitudinis: uirtus esse desinat: sed uidit fieri posse: ut de uirtute prauo iudicio sentiatur male: & ideo æstimationi hominum seruiendum putauit. Quod qui facit a recto bonoq; discedit: quia non est in nostra potestate: ut uirtus pro suis meritis honestetur. Nam quid est: honestas: nisi honor perpetuus: ad aliquem secundo populi rumore delatus? Quid ergo fiet: si errore ac prauitate hoĩum: mala æstimatio subsequatur? Abiiciemus ne uirtutem: quia flagitiosa & turpis ab incipientibus iudicetur? Quæ qm̃ inuidia premi ac uexari potest. ut sit ipsum ꝓpriũ ac ꝑpetuum bonũ: nullo extrinsecus adiumento indigere debet: qn suis p se uirtutibus nitatur & cõstet: nec ullũ malũ recusandũ. Itaq; nec ulli ei ab homine sperandum est.

Quid sit uere sapientis summũ bonum. Et q̃ uitiosa fuerit ratĩo Anaxagoræ ad quid natus sit homo. Ca. ix.

Venio nũc ad ueræ sapientiæ summũ bonũ: cuius natura hoc modo determinanda est. Primũ ut solius hominis sit nec cadat in ullum aliud animal. Deinde ut solius animi nec cõmunicari possit cum corpore. Postremo ut non possit cuiquam sine scientia & uirtute contingere. Quæ circunscripto illas omnes sententias excludit: ac soluit. Eorum enim quæ dixerunt: nihil tale est. Dicã nunc quid sit ut doceam quod institui. Philosophos omnes cæcos atq; insipientes fuisse: qui quod est homini summum bonum constitutum: nec uidere nec intelligere: nec suspicari aliquando potuerunt. Anaxagoras cum ab eo quæreretur: cuius rei causa natus esset: respondit solis ac cæli uiuendi. Hãc uocem admirantur omnes ac philosopho dignam iudicant. At ego hunc puto non inuenientem quid responderet: effudisse hoc passim: ne taceret. Quod quidem secum si sapiens fuisset commentatum & meditatum habere debuit: quia si quis rationem sui nesciat: ne homo sit quidem: sed putemus non extempore dictum illud effusum. Videamus in tribus uerbis quot & quanta peccauerit. Primum q; omne hominis officium in oculis posuit: nihil ad mentem referens: sed ad corpus omnia. Quid si cæcus fuisset: officium ne hominis amitteret: quod fieri sine occasu animæ non potest? Quid cæteræ corporis partes: num carebunt suis quoq; muneribus? Quid q; plus est in auribus quam in oculis situm: quoniam & doctrina & sapientia percipi auribus solis potest oculis solis non potest. Cæli ac solis uidendi causa natus es. Quis te in hoc spectaculum induxit? aut quid cælo rerumq; naturæ uisio tua confert? Nimirum ut hoc immensum & admirabile opus laudes? Cõfitere ergo rerum oĩum esse cõstitutorẽ deũ q te ĩ hunc mundũ quasi testem laudatorẽq; tanti sui operis ĩduxit. Magnũ est credis ui

Quid sit summum bonum & ubi consistat

dere cælum ac solem. Cur ergo gratias non agis ei: qui huius beneficii auctor ē? Cur nō ipsius uirtutem, ꝓuidentiam; potestatem metiris aīo: cuius opera miraris? Etenim necesse est: ut multo mirabilior sit: qui mirabilia fecit. Si te q̄spiā uocasset ad cœnā: in eaq; optime acceptus esses: num sanus uidereris: si pluris faceret ipsam uoluptatem: q̄ uoluptatis auctorem? Adeo philosophi ad corpus oīa referunt: nihil ꝓrsus ad mentem: nec uident amplius: q̄ quod sub oculis uenit. Atq; remotis oībus officiis corporis in sola mente ponenda est hoīs ratio: nō ergo ideo nascimur: ut ea quæ sunt facta uideam⁹: sed ut ipsum factorem rerum oīum contemplemur: idest mente cernamus. Quare siquis hoīem (qui uere sapit) interroget: cuius rei gratia natus sit? respondebit intrepidus ac paratus: colendi se dei gratia natum: qui nos ideo generauit: ut ei seruiamus. Seruire aūt deo nihil aliud est q̄ bonis operibus tueri & cōseruare iustitiā: Sed ille ut homo diuinarum rerum impitus: rem maximā redegit ad mīoīmū: duo sola deligēdo: quæ sibi diceret intuenda. Quod si natū se esse dixisset: ut mundū intueretur: q̄q̄ oīa comprehenderet: ac maiori ueretur sono: tñ nō impleuisset hoīs officium: qa quāto pluris est aīa q̄ corpus: tanto pluris est deus q̄ mundus: quia mūdū deus fecit & regit: Non ergo mundus oculis quia utrunq; est corpus: sed deus aīa cōtemplandus est: qa deus ut est ipse imortalis: sic aīum uoluit esse sempiternū. Dei aūt cōtēplatio est uenerari & colere cōem parentē generis humani. Quod si a philosophis absuit: ꝓiectiq; in terrā fuerunt diuina ignotādo existimādus est Anaxagoras ad ea quæ uidenda natū esse se dixit: nec cælū uidisse nec solem. Expedita est igitur hoīs ratio si sapiat: cuius ꝓpria est humanitas: nam ipsa humanitas quid est nisi iustitia? Quid est iustitia nisi pietas? Pietas autem nihil aliud est: q̄ dei parentis agnitio.

Quod ea quæ uidentur hoīs esse ꝓpria: cæteris quoq; aīalibus cōia sunt: hoīs uero proprium est deū noscere & colere. Ca. x.

Vmmū igitur bonū hoīs in sola religione est. Nā cætera ēt quæ putantur esse homini propria in cæteris quoq; aīalibus reperiuntur. Cum. n. suas uoces propriis inter se notis discernunt atq; dignoscunt: colloqui uidentur: ridendiq; ratio apparet in his aliqua: cum demulsis auribus: cōtractoq; rictu & oculis in lasciuiam resolutis: aut hoī illudunt: aut suis quisq; cōiugibus ac fœtibus ꝓpriis. Nonne aliquid amori mutuo & indulgentiæ simile impartiunt? Iam illa quæ sibi prospiciunt in futurū & cibos reponunt: hñt utiq; prouidentiam; rationis quoq; signa in multis depræhenduntur. Nā quando utilia sibi appetunt: mala caueot: pericula uitant latibula sibi parant in plures exitus disparentia profecto aliquid intelligunt: Potest aliquis negare illis ineē rationem cū hoīem ipsum sæpe deludant. Nam quibus generandi mellis officiū est: cū assignatas incolūt sedes castra muniunt domicilia inenarrabili arte cōponunt regi suo seruiunt nescio an in his pfecta sit prudentia. Incertū est igitur utrū ne illa quæ hoī tribuuntur cōia sint cū aliis uiuentibus. Religionis certe sunt expertia. Equidē sic arbitror uniuersis animalib⁹ esse datam rōnem sed mutis tantūmō ad uitā tuendā hoī aūt ad ꝓpagandam. Et quia in hoīe ipsa ratio perfecta est sapientia nominatur quæ in hoc eximium facit hoīem q; soli datum est homini intelligere diuina. Qua de re Ciceronis uera ē sententia. Ex tot inquit generibus nullum est animal præter hominem quod habeat notitiā aliquā dei. Ipsisq; in hominibus nulla gēs est neq; tā immāsueta neq; tam fera quæ non etiam si ignoret qualem deum haberi deceat tamen habendum sciat. Ex quo efficitur ut is agnoscat deum qui unde ortus sit recordetur. Qui ergo philosophi uolunt animos omni metu liberare tollunt etiam religionem & orbant hominem suo proprio

ac singulari bono: quod est a recte uiuendo atq; ab oi humanitate disiunctũ: q̃a ut deus cuncta uiuentia subiecit homini, sic ipsum hoiem sibi. Nam quid est cur iidem ipsi disputent. eo dirigendam esse mentem: quo uultus erectus est? Si. n. nobis in cælum spectandum est: ad nihil aliud utiq; q̃ ob religionem. Si religio tollitur: nulla nobis ratio cũ cælo est. Itaq; aut eo est spectandum: aut in terrã ꝓcumbendum. In terrã procumbere si uelimus: quidem possumus: quorũ status rectus est. In cælum igit̃ spectandũ est: quo natura corporis prouocat. Quod si cõstat esse faciendũ: aut ideo est faciendum ut religioni seruiamus: aut ideo ut rõnẽ rerũ cælestium cognoscamus. Sed rationem rerũ cælestium cognoscere nullo mõ possumus: q̃a nihil eiusdem põt cogitãdo iueniri: sicut supra docui. Religioni ergo seruiẽdum est: quam qui nõ suscipit: ipse se ꝓsternit in terrã: & uitã pecudum secutus humanitate se abdicat. Sapiẽtiores ergo imperiti: qui ẽt si errant in religione deligenda. tñ naturæ suæ conditionisq; meminerunt.

Q đ deus fecit hoiem cupidũ religionis & sapiæ: quorũ alterũ cõstare sine altero nõ põt. Et q̃ nihil eorũ quæ mortales appetũt. summũ bonũ sit. Ca. xi.

c Onstat igitur totius humani generis consensu religionẽ suscipi oportere: sed quõ in ea erretur: explicandum est. Naturã hois hanc deus esse uoluit: ut duarum rerum cupidus & appetens esset: religionis & sapientiæ. Sed homines iõ falluntur: q̃ aut religionem suscipiunt omissa sapientia: aut sapientiæ soli student omissa religione cum alterum sine altero esse non possit uerũ. Cadunt ergo ad multiplices religiones: sed ideo falsas: quia sapiam reliquerunt: quæ illos docere poterat: deos multos esse non posse. Aut student sapientiæ sed ideo falsæ: q̃a religionem summi dei omiserunt qui eos ad ueri scientiam potuit erudire. Sic hoies qui alterutrum suscipiunt uitam deuiam maximisq; erroribus plenam sequũtur: q̃m in his duobus inseparabiliter connexis & officium hois: & ueritas omnis inclusa est. Miror itaq; nullum omnino philosophorũ extitisse: qui sedem ac domicilium summi boni reperiret. Potuerunt. n. sic quærere. Q đ cunq; est summum bonum: necesse est oibus esse propositum. Voluptas est quæ appetitur a cunctis: sed hæc & communis est cum beluis: & honesti uim non habet & satietatem affert: & nimia nocet & processu minuitur ætatis: & multis non contingit. Nam qui opibus carent: quorum maior est numerus: ẽt uoluptate careãt necesse est. Non est igitur summum bonum: sed ne bonum quidem uoluptas. Quid diuitiæ? Multo magis Nam & paucioribus & plerunq; casu & inertibus sæpe: & non nunq̃ scelere contingunt & optantur ab his. qui eas iam tenent. Quid regnum ipsum? ne id quidem. Non. n. cuncti hoies regnare possunt: & necesse est uniuersos summi boni capaces esse. Quæramus igitur aliquid: quod propositum sit oibus. Num uirtus? negari non potest: quin & bonũ sit: & omnium certe bonum. Sed si beata esse non potest: quia uis & natura eius in malorum pferentia posita est: non est ꝑfecto summum bonum. Quæramus aliud. At nihil uirtute pulchrius: nihil sapientia dignius inueniri põt. Si. n. uitia ob turpitudinẽ fugienda sunt: uirtus igitur appetenda est ob decorem. Quid ergo? Potest ne fieri: ut qđ bonum: qđ honestũ esse constat mercede ac præmio careat: sitq; tã sterile: ut nihil ex se commodi pariat. Labor ille magnus & difficultas & eluctatio aduersus mala quibus hæc uita plena est: aliquid magni boni pariat necesse est. Id uero qd esse dicemus? Num uoluptatẽ? At nihil turpe ex honesto nasci potest. Nũ diuitias? num potestates? At eam qdem fragilia sunt & caduca. Num gloriam? num honorem? num memoriam nois? At hæc omnia nõ sunt in ipsa uirtute: sed in aliorum æstimatione atq; arbitrio posita. Nam sæpe uirtus & inuisa est: & malo afficitur. Debet autem id bonum quod ex eo nascitur

ita cohærere:ut diuelli a teq̄ distrahi nequeat.nec aliter summum bonum uideri pōt:q̄
si & propriū sit uirtutis:& tale ut neq̄ adiici quicq̄ nec detrahi possit.Q uid q̄ in his oi
bus contemnendis uirtutis officia cōsistūt?Nam uoluptates opes:potentias:honores
atq̄ oia quæ pro bonis habentur:nō cōcupiscere:nō appetere:nō amare:qd' certe faciūt
uicti cupiditate.i:pfecto uirtus.Aliud ergo sublimius atq̄ præclarius efficit: nec fru-
stra his præsentibus bonis reluctatur:nisi q̄ maiora & ueriora desiderat nō desperemus i
ueniri posse.Mō uerset se cogitatio in oia.Neq̄:n.leuia aut ludicra præmia petuntur.

De duplici pugna corporis & aiæ.& hostibus utriusq̄.Et q̄ uirtus non pp se appetē
da est:sed pp uitam æternam:quæ summum bonum est.Et uirtututem ncessario sequi
tur:& in præsenti haberi non potest. Ca.xii.

s Ed quæritur quid sit:propter quod nascimur:quid efficiat uirtus: possumus
sic inuestigare.Duo sunt ex quibus hō constat:animus & corpus.Multa sunt
propria animi multa propria corporis.Multa utiq̄ cōmunia:sicut est ipsa uir
tus:quæ quotiens ad corpus refertur:discernendi gratia fortitudo nomiatur.Q uoni-
am igitur utriq̄ subiacet fortitudo utriq̄ proposita dimicatio est:& utriq̄ ex dimicatio
ne uictoria.Corpus quia solidum est & comprehensibile:cū solidis & cōprehensibili
bus confligat necesse est.Animus aūt quia tenuis & inuisibilis est:cum his congreditur
hostibus:q uideri tangiq̄ non possunt.Q ui sunt aūt hostes animi:nisi cupiditates:ui-
tia peccata?quæ si uicerit uirtus ac fugauerit imaculatus erit aius ac purus.Vnde ergo
colligi pōt:quid efficiat animi fortitudo?nimirū ex coniuncto & pari:hoc est ex corporis
fortitudine.Q uod cū in aliquā congressionem certamenq̄ uenerit:qd aliud ex uictoria
q̄ uitam petit?Siue.n.cum hoie:siue cū bestia dimices:pro salute certatur.Ergo ut cor
pus uincendo id assequitur:ut nō intereat:sic etiam aius ut pmaneant:& sicut corp9 ab
hostibus suis uictum morte mulctatur:ita supatus a uitiis animus moriatur necesse est
Q uid ergo interit inter ai corporisq̄ dimicationem:nisi q̄ corpus temporalem uitam
uitam expetit:aius sempiternam?Si ergo uirtus p seipsam beata non est:qm̄ in pferēdis
(ut dixi)maiis:tota uis eius est.Si oia quæ pro bonis concupiscuntur negligit: si sum-
mus eius gradus ad mortem patet:quando quidem uitam quæ optatur a cæteris:sæpe
respuit mortemq̄ quam cæteri timent:fortiter suscipit:Si necesse est aliqd ex se magni
boni patiat:qa sustentati & saparati usq̄ ad mortē:labores sine præmio esse nō possūt.
Si nullum præmiū quod ea digna sit in terra reperiretur:qn̄doquidem cūcta quæ fragi
lia sunt & caduca spnit.Q uid aliud restat:nisi ut cæleste aliqd efficiat:quid terrena uni
uersa cōtemnit?& ad altiora nitatur:qa humilia despicit.Id uero nihil aliud pōt esse:q̄
immortalitas.Merito ergo philosophorū non obscurus Euclides:q fuit conditor me- Euclides
garicorum disciplinæ:dissentiēs a cæteris id esse summum bonum dixit:quod simile sit
& idem semp.Intellexit profecto quæ sit natura summi boni:licet id nō explicauerit qd
sit.i.autem immortalitas.Nec aliud oio quicq̄:quia so'a nec imminui:nec augeri nec im
mutari pōt Seneca quoq̄ imprudens incidit(ut fatetur)nullum esse aliud uirtutis præ Seneca
mium q̄ immortalitatem.Laudans.n.uirtutem in eo libro:quem de matura morte con
scripsit.Vna inqt res est uirtus:quæ nobis imortalitatem donare possit: & pares diis fa
cere?Sed & stoici quos secutus est:negant sine uirtute effici queq̄ beatū posse: ergo uir
tutis præmiū beata uita ē:si uirtus(ut recte dictū est)beatā uitā facit. Nō est igit (ut
aiūt)pp seipsam uirtus expetenda:sed pp uitam beatam:quæ uirtutem necessario se-
quitur.Q uod argumentum docere eos potuit:quod esset summum bonum. Hæc aūt
uita præsens & corporalis beata esse non potest:quia malis est subiecta per corpus.Epi

curus deum beatũ & incorruptũ uocat: quia sempiternus est. Beatitudo .n. pfecta e e
debet: ut nihil sit quod eã uexare ac imminuere: aut imutare possit. Nec aliter quicq̃ exi
stimari beatũ pôt: nisi fuerit incorruptũ. Incorruptũ aũt nihil ẽ nisi qd' est imortale. So
la ergo imortalitas beata est: qa corrupti ac dissolui nõ pôt. Quod si cadit in hoiem uir
tus: qd' negare nullus pôt: cadit & beatitudo. Nõ pôt .n. fieri ut sit miser: qui uirtute est
præditus. Si cadit beatitudo: ergo & immortalitas cadit in hoiem quæ beata est. Sum-
mũ igit' bonũ sola imortalitas inuenitur: qa nec aliud aial: nec corpus attingit. Nec pôt
cuiq̃ sine scientiæ uirtute .i. sine dei cognitione ac iustitia puenire. Cuius appetitio q̃ ue
ra: q̃ recta sit: ipsa uitæ huiusce cupiditas indicat: quæ licet sit temporalis & labore ple-
nissima: expetitur tñ ab oibus & optatur. Hanc .n. tam senes q̃ pueri: tã reges q̃ infimi:
tam deniq; sapientes q̃ stulti cupiunt. Tanti est (ut Anaxagore uisum est) contenplatio
cæli ac lucis ipsius: ut quascunq; miserias libeat sustinere. Cũ igitur laboriosa hęc & bre
uis uita non tñ hoium: sed ẽt cæterorum aiantium consensu magnũ bonum esse ducat'
Manifestum est eandẽ summũ ac pfectum fieri bonum: si & fine careat: & oio malo. De
niq; nemo unq̃ extitisset: q hanc ipsam breuem contẽneret: aut subiret mortem nisi spe
uitæ longioris. Nã illi q per salutem ciuium uoluntariæ se neci obtulerũt: sicut Thebis

Menoe
chus
Codrus
Curtius
Decii

Menoechus: Athenis Codrus: Romæ Curtius: & Mures duo Decii: nunq̃ mortem ui
tæ commodis prætulissent: nisi se imortalitatem opinione ciuium consequi putauissẽt.
Qui tametsi nescierunt immortalitatis uiam: res tñ eos non fefellit. Si .n. uirtus diuiti
as & opes ideo cõtemnit qa fragiles sũt: uoluptates ideo quia breuis: ergo & uitam fra-
gilem breuẽq; ideo cõtemnit: ut solidã & ppetuam cõsequat'. Ipsa ergo cogitatio pordi
nem gradiens & uniuersa considerans: pducit nos ad eximium illud & singulare: cuius
causa nascimur bonũ. Quod si fecissẽt philosophi: si non qd semel apprehenderãt: te-
ri pertinaciter maluissent, pfecto peruenissent ad uerũ hoc (ut ostendi) mõ. Quod si nõ
fuit eorum qui cælestes aias una cũ corporibus extringuũt: illi tamen q de immortali-
tate disputant animi: intelligere debuerunt ideo ppositam nobis esse uirtutem: ut pdo-
mitis libidinibus rerumq; terrestrium cupiditate superata: puræ ac uictrices animæ ad
deum .i. ad originem suam reuertantur. Iccirco .n. soli animantium ad aspectũ cæli ere
cti sumus: ut summum bonum nostrum in summo deo esse credamus. Ideo religiõem
soli capimus: ut ex hoc sciamus humanũ spũm nõ esse mortalẽ: q deum qui est imorta
lis & desiderat & agnoscit. Igitur ex oibus philosophis qui aut pro summo bono sciam
aut uirtutem sunt amplexi: tenuerunt quidem uiam ueritatis: sed non peruenerunt ad sũ
mum. Hæc .n. duo sunt: quæ simul efficiat illud quod quæritur. Scientia id præstat: ut
q̃uo & quo perueniendum sit: nouerimus: uirtus ut perueniamus. Alterum sine altero ni
hil ualet. Ex scientia .n. uirtus ex uirtute summum bonum nascitur. Beata igitur uita q̃
philosophi quæsiuerunt semper & quærunt: siue in cultu deorum: siue in philosophia:
nulla est. Et ideo ab his non potuit reperiri. quia summum bonum non in summo quæ
siuerunt: sed in imo. Summũ aũt quid est nisi cælũ & deus unde animus oritur? Imum
quid est nisi terra unde corpus ẽ? Itaq; licet quidã philosophi summũ bonũ nõ corpori
sed animo dederint: tamen quoniam ad illud hanc uitam retulerunt: quæ cum corpore
terminatur ad corpus reuoluti sunt: cuius est omne hoc tps quod transigitur in terra.

Vbi sit p-
fecta bea
titudo

Quare nõ imerito summũ nõ cõprehenderunt: qa quicqd ad corpus spectat & immor
talitatis est expers: unum sit necesse est. Non cadit ergo in hoiem beatitudo illo modo
quo philosophi putauerunt: sed ita cadit: non ut tunc beatus sit: cũ uiuit in corpore: qd'
utiq; ut dissoluatet: necesse est corrumpi: sed tunc cũ anima societate corporis liberata

insola spiritu uiuit. Hoc uno beati esse in hac uita possumus: si minime beati esse uidea
mur. Si fugientes illecebras uoluptatum soliq; uirtuti seruientes: in oibus laboribus
miseriisq; uiuamus: quæ sunt exercitia & corroboramenta uirtutis. Si deniq; asperã illã
uiãq; difficilẽ teneamus: quæ nobis ad beatitudinẽ patefacta ẽ. Sũmũ igitur bonũ qd'
beatos facit nõ põt eẽ: nisi i ea religione atq; doctrina: cui spes imortalitatis adiũcte est.

Q uod aĩa sit imortalis: & quare diuina traditio logicam non desideret aut philoso
phiam. sed ethicam solam: in qua docenda summi philosophi errauerunt. Et quare phi
losophia non sit dux uitæ & uirtutum parens: expultrix & ultrix uitiorum: quod tamen
Cicero & alii astruere conatu sunt. Ca. xiii.

Es exigere uidet' hoc loco: ut qm̃ docuimus imortalitatẽ esse summum bonũ
r id ipsum immortalem esse aĩam cõprobemus. Q ua de re ingens inter philoso
phos disceptatio est: nec quicq̃ tñ explicare aut ꝓbare potuerunt hi: qui uerũ
sentiebant de aĩa expertes huius diuinæ eruditõis: nec argumenta uera qbus uincerent
attulerunt: nec testimonia qbus ꝓbarent. Sed opportunius hanc quæstionem tractabi
mus in ultimo libro: cũ de uita beata nobis erit differendũ. Supest illa pars tertia philo
sophiæ: quã uocant logicã. i. rationalem: in qua tota dialectica & oĩs loquendi ratio con
tinetur. Hanc diuina eruditio nõ desiderat: qa non in lingua sed in corde sapientia est: nec
interest quali utatur sermone. Res. n. non uerba quærunt' Et nos non de grãmatico aut
oratore: quorum scientia est qũo loqui deceat. Sed de sapiẽte disserẽus: cuius doctrina
est qũo uiuere oporteat. Q uod si neq; physica illa ratio necessaria est neq; hæc logica
quia beatos facere non possunt: restat ut in sola ethica totius philosophiæ uis contineba
tur: ad quam se abiectis oibus Socrates contulisse dicitur: In qua etiam parte quoniam Socrates
philosophos errare docui: q summum bonum cuius capiendi gratia generati sunt: non
cõprehenderunt appareat falsam & inanem esse philosophiam: quia nec instruit ad iu-
stitiæ munera: nec officium hois rationemq; confirmat. Sciant igitur errare se: qui phi-
losophiam putant esse sapiam: non trahantur auctoritate cuiusq̃ sed ueritati potius: &
accedant. Nullus hic temeritati locus est: in æternũ stultitiæ pena subeunda est: si aut
persona inanis aut opinio falsa deceperit. Homo aũt qualiscũq; est: si sibi credit: hoc est
si homini credit: ut nõ dicã stultus: q suum nõ uideat errorem. C rte arrogans est: q si-
bi audeat uendicare: quod humana conditio non recipit. Ille ipse Romanæ linguæ sum
mus auctor q̃tum fallatur: licet ex illa scientia ꝓuidere: q cum in libris officiorũ philoso
phiam nihil esse dixisset: q̃ studium sapientiæ: ipsam aũt sapientiam rerũ diuinarũ & hu
manarum sciam. Tũ adiecit cuius studium qui uituperat: haud sane intelligo quidnam
sit qd' laudandum putet. Nam si oblectacio quæritur aĩ: requiesq; curarũ: quæ confer-
ri cũ eorum studiis possunt: qui semp aliquid inquirunt: quod spectet & ualeat a bene
beateq; uiuendũ. Si uero rõ cõstantiæ uirtutisq; ducit': aut hæc ars est: aut nulla oio per
quam eas assequamur. Nullã dicerere maximarũ rerũ artem esse: cum minimarũ sine
arte nulla sit: hoium est parũ considerare loquentiũ: atq; in maximis rebus errantiũ. Si
aũt est alia disciplina uirtutis: ubi ea quæretur: cum ab isto genere discendi discesseris:
Equidem tametsi operam dederim: ut quantulãcunq; dicendi assequerer facultatem pp
studium dicendi: tamen eloquens nunq̃ fui: Q uippe qui forum ne attigerim quidẽ: sed
necesse est ipsa me faciat esse bonitas eloquentẽ: ad quã diserte copioseq; defendendam
scientia diuinitatis & ipsa ueritas sufficit. Vellẽ igitur Ciceronẽ paulisp ab iferis surge-
re: ut uir eloquentissimus ab homunculo nõ diserto doceret'. Primũ quidnã sit qd' lau-
dandũ putet: qui uitupat id studiũ: qd' uocat' philosophia. Deniq; neq; illã esse artem

qua uirtus & iustitia discatur: nec aliam ullam sicut putauit. Postremo q̃m est uirtus disciplina ubi quærenda sit situ: cum ab illo discendi genere discesseris: quod ille non audiendi discendiq; gratia quærebat. A quo. n. posset audire. cũ sciret id nemo? Sed ut in causis facere solebat: interrogatione uoluit urgere: ad confessionemq; deducere: tanq̃ consideret responderi prorsus nihil posse: quominus philosophia eẽt magistra uirtutis. Q d' qdem in tusculanis disputationibus aperte professus est: ad eam ipsam cõuersa oratiõe tanq̃ se declamatorio dicendi genere iactaret. O uitæ philosophia dux inquit: o uirtutis indagatrix: expulatrixq; uitiorũ q dnõ mõ nos: sed oĩno uita hoium sine te esse potuisse Tu inuentrix legum tu magistra morum ac disciplinæ fuisti. Q uasi uero aliquid p se ipsa sentiret: ac non potius ille laudãdus esset qui eam tribuit. Potuit eodem modo gratias agere cibo & potui: quia sine his rebus uita constare non possit in quibus ut sensus ita beneficii nihil est. Atqui ut illa corporis alimenta sunt: sic animæ sapientia:

Q uod Lucretius & alii errauerunt opinati sapientiam inuentã esse ab hoĩe: & nec datam hominibus a creatore: Et quõ Cicero suis uerbis conuincitur? & q; philosophia nec uerum docet: nec ad recte uiuendum instruit. Ca. xiiii.

Lucreti⁹ r Ectius itaq; Lucretius cũ eum laudat qui sapientiam primus inuenit. Sed hoc inepte: q; ab homine inuentam putauit. Q uasi uero illam alicubi iacentẽ homo ille: quem laudabat inuenerit: tanq̃ tibias ad fontem (ut poetæ aiunt) q; si repertorem sapientiæ ut deum laudauit. Ita enim dicit.

Nemo (ut opinor) erit mortali corpore cretus.
Nam sicut ipsa petit maiestas cognita rerum.
Dicendũ est: deus ille fuit: deus inclyte Memmi:

Tñ nõ erit si laudãdus deus: q; sapiam inuenerit: sed q; hoiem fecerit: qui posset capere sapiam. Minuit. n. laudem qui partem laudat ex toto. Sed ille ut hoiem laudauit: qui tamen ob id ipsum deberet pro deo haberi: q; sape inuenerit: nã sic ait: Nõne decebit. Hũc hoiem diuũ nũero dignarier esse. Vnde apparet Pythagorã uoluisse laudere q se prim⁹ (ut dixi) philosophoum noiauit: aut Milesium Talem: qui de rerum natura prim⁹ traditur disputasse. Sed dum hoiem quærit extollere: rem ipsam depressit. Non est. n. magna: si ab homine potuit inueniri. Verum põt ut poetæ dari uenia. At ille idem pfectus orator: summusq; philosophus: ne græcos reprehendã: quorũ leuitatem semp accusat & tñ sequitur ipsam sapientiam: quã alias donũ: alias inuentũ deorũ uocat poeticæ figuratã laudat in faciem. Grauiter ẽt quæritur extitisse aliquos: q eã uituperarent. Q uisq̃ ne inquit uituperare uitæ parẽtem. & hoc paricidio se inquinare audeat: & tã ĩpie ingratus esse? Nos ne ergo. M. Tullii paricidæ sumus: & insuẽdi te iudice in culleũ: q philosophiam negamus parentem esse uitæ. An tu qui aduersus deum tam impie ingratus es Non hunc cuius effigiem uenerraris in capitolio sedentem: sed illum qui mundum fecit hominemq; figurauit: qui sapientiam quoq; ipsam inter cætera cælestia beneficia largitus est. Magistram tu uirtutis aut parentem uitæ uocas ad quam siquis accesserit. multo sit incertios necesse est: q̃ prius fuerit? Cuius enim uirtutis? quæ ipa ubi sita sit: adhuc philosophi non expediunt cuius uitæ: cum ipsi doctores ante fuerint senectute ac morte confecti q̃ constituerint. quomodo uiui deceat. cuius ueritatis indagatricem profiteri potes: qui sæpe testaris: cum tanta multitudo fuerit philosophorũ: sapientẽ tñ extitisse adhuc neminem. Q uid ergo te magistra illa uitæ docuit? An ut potentissimũ consulem maledictis incesseres: eumq; hostem patriæ uenenatis orationibus faceres? Sed omittamus illa quæ possunt excusari fortunæ nomine. Studuisti nempe philosophiæ

& quidem sicut nullus unq̄ diligentius: quippe qui oẽs cognoueris disciplinas: sicut ipse gloriari soles: eamq; ipsam latinis litteris illustraueris: imitatoremq; Platonis ostẽderis. Cedo igitur qd didiceris: aut in qua secta ueritatẽ deprehenderis. In acadæmia .s. quã secutus es: quã ꝓbasti: at hæc nihil docet: nisi ut scias te nihil scire. Tui ergo te libri arguunt: q̄ nihil a philosophia disci possit ad uitã. Hæc tua uerba sunt. Mihi autẽ nõ mõ ad sapiam cæci uidemur: sed ad ea ipsa quæ aliqua ex cerni pre uideant̃ hebetes & obtusi. Si ergo philosophia est magistra uitæ: cur tibi cæcus & hebes & obtusus uidebare: quem oportuit illa docentem & sentire & sape: & in clarissima luce uersari? At quã cõfessus fueris philosophiæ ueritatẽ: docent ad filiũ composita præcepta: quibus mões philosophiæ qdẽ præcepta noscenda: uiuendum aũt esse ciuiliter. Q uid tã repugoans dici põt? Si noscenda sunt præcepta philosophiæ: ideo utiq; noscenda sunt ut recte sapienterq; uiuamus. Vel si ciuiliter uiuendũ est: nõ est igitur philosophia sapia: siqdem melius est ciuiliter q̄ philosophice uiuere. Nam si sapientia est quæ dicitur philo sophia: stulte ꝑfecto uiuit q non secundũ philosophiam uiuit. Si aũt noo stulte uiuit q ciuiliter uiuit: seqtur ut stulte uiuat q philosophice uiuit. Tuo itaq; iudicio philosophia stultitiæ inanitatisq; dãnata est. Idẽ in consolatione .i. in opere non ioculari. Hanc de philosophia sñiam tulisti. Sed nescio qs nos teneat error: aut miserabilis ignoratio uiri. Vbi est ergo philosophiæ ministeriũ? aut quid te docuit illa uitæ parens si uerũ miserabiliter ignoras? Q d' si hæc erroris ignorationisq; cõfessio: pene inuito tibi ab intimo pectore expressa est: cur non tibi aliqñ uerũ fateris: philosophiã: quã tu nihil docentẽ in cælum laudibus extulisti: magistrã uirtutis esse non posse?

Q uod in eodem errore fuit Seneca: & quid philosophia secundũ ipsum. Et q sicut deus unus & ueritas una: ita una est & simplex sapientia. Et quõ philosophorum oratio pugnet cum uita. Ca. xv.

Odẽ doctus errore Seneca: quis .n. uerã uiam teneret errante Cicerone? Phi-
e losophia inquit nihil aliud est q̄ recta uiuendi rõ: uel honeste uiuendi scia, uel ars rectæ uitæ agẽdæ. Nõ errabimus si dixerimus philosophiã esse legẽ bene honesteq; uiuendi. Et qui dixerit illã regulã uitæ: suũ illi reddidit. Hic plãe ñ respexit ad cõe philosophiæ nomen: quæ cũ sit in pluris sectas disciplinasq; diffusa nihilq; hẽat certi: nihil deniq; de quo uniuersi una mente ac uoce consentiant: quid põt esse tam falsum q̄ regulã uitæ philosophiã uocari. in qua diuersitas præceptorũ rectũ iter ĩpediat & turbet? aut legẽ bene uiuendi cuius capita lõge dissonant: aut sciam uitæ agẽdæ: in qua nihil aliud efficit̃ cõtraria sæpe dicẽdo: q̄ ut nemo qcq̄ sciat: quæro .n. otrũ ne acadæmiã philosophiã putet esse an non? Negaturũ non arbitror. qd' si est: nihil ergo illorũ cadit in philosophiã: quæ ut oĩa reddat incerta: legẽ abrogat: artẽ nullã putat: rõnẽ subuertit: regulam deprauat sciam funditus tollit. Falsa igitur illa oĩa: qa in rem sẽp incertã & adhuc nihil explicantem cadere non possunt. Nulla itaq; rõ uel scia uel lex bene uiuendi: nisi in hac unica & uera & cælesti sapientia constituta est: quæ philosophis fuerit ignota. Nam illa terrena qm̃ fallax est: sit uaria: & multiplex: sibiq; tota contraria est: & sicut unus est huius mundi constitutor & rector deus una ueritas: ita unã eẽ ac simplicẽ sapiam necesse ẽ: qa qcquid ẽ uerũ ac bonũ: id ꝑfectũ esse non põt: nisi fuerit singulare. Q uod si philosophia uitã posset instruere: nulli alii nisi philosophi eẽnt boni. Et q eam noo didicissent: essent oẽs sẽp mali. Cum innumerabiles existant: & semper extiterint qui sint aut fuerint: sine ulla doctrina boni. Ex philosophis autem perraro fuerit: qui aliquid in uita fecerit laude dignum: quis est tandem: qui non uideat eos homines uit-

Erratum primum

tutis: q̄ ipsi egent: nō esse doctores? Nā siqs mores eorū diligenter inquirat: inueniet ita
cundos: cupidos: libidinosos: arrogantes: proteruos: & sub obtentu sapientiæ sua uitia
cælantes: domi facientes ea: quæ in scolis arguissent. Fortasse mentior accusandi gratia
nonne idipsum Tullius & fatetur & quæritur? Quotus in qsq; philosophorū inuenit:
q sit ita moratus: ita aīo & uita constitutus: ut rō postulat: q disciplinā uetam non osten
tationē scientiæ: sed legē uitæ putet: qui obtempet ipse sibi & decretis pariat suis? Vide
re aūt licet alios tanta leuitate & iactatione ut his fuerit non didicisse melius: alios pecu
niæ cupidos: alios gloriæ: multos libidinum seruos: ut cū eorū uita & uitiis mirabiliter
Cornelius auctor — puget oratio. Nepos q; Cornelius ad eūdē Ciceronē ita scribit. Tantū abest ut ego ma
gistrā esse putē uitæ philosophiā: beatæq; uitæ pfectricē: ut nullus magis existimem
opus esse magistros uiuendi q̄ plærisq;: qui in ea disputanda uersantur. Video.n. magnā
partem eorum q in scola de pudore & cōtinentia præcipiant argutissime: eosdē in oium
Seneca — libidinū cupiditatibus uiuere. Itē Seneca i exortationibus. Pleriq; inquit philosophorū
tales sunt diserti in conuiciū suū: quos si audias i auaritiā: in libidinē i ambitionem pero
rantes: in iudiciū suū putes pfessos. Adeo redundant ad ipsos maledicta in publicū mis
sa: quos nos nō aliter Intueri decet: q̄ medicos: quorū tituli remedia habent pyxides ue
nena. Quosdā uero nec pudor uitiorū tenet: sed patrocinia turpitudini suæ fingunt: ut
ēt honeste peccare uideantur. Faciet inquit sapiens idem Seneca ēt quæ non probabit:
ut ēt ad maiora transitum inueniat: nec relinquet bonos mores: sed tempori aptabit: ut
quibus alii utuntur in gloriā aut uoluptatem: utatur agendæ rei causa. Deinde paulo
post. Oīa quæ luxuriosi faciunt: quæq; impiti: faciet & sapiēs: sed nō eodē mō eodēq; p
posito. Atqui nihil interest quo aīo facias: quod fecisse uitiosum est: quia facta cernun
Aristip9 — tur: aīus non uidetur. Aristippo Cyrenaicorū magistro cum Laide nobili scorto fuit cō
suetudo: qd' flagitiū grauis ille philosophiæ doctor sic defendebat: ut diceret multum i
ter se & cæteros Laidis amatores interesse: q; ipse haberet Laidem: alii uero a Laide ha
berentur. O præclara & imitanda bonis sapia. Huic uero liberos in disciplinam dares:
ut discerent habere meretricē. Aliqd inter se ac pditos interesse dicebat. s. q; illi bona sua
pderent. Ipsi gratis luxuriaretur. In quo rñ sapientior meretrix: quæ sic philosphū ha
buit pro lenone: ut ad se oīs iuuentus doctoris exemplo & auctoritate concurreret cor
rupta sine ullo pudore. Quid ergo interfuit: quo aīo philosophus ad meretricem famo
sissimam cōmearet: cū eū populus & riuales sui uiderent oībus pditis nequiorem. Nec
satis fuit ita uiuere: sed docere ēt libidines cepit. ac mores: suos de lupanari ad scholam
transtulit: disserens uoluptatem corpis esse summum bonum. Quæ doctrina execra
bilis & pudenda: non in corde philosophi: sed in sinu meretricis est nata. Nam quid er
go de Cynicis loquar? quibus in propatulo coire cū coniugibus mos fuit: quid mirū si a
canibus (quorum uitam imitantur) ēt uocabulum nomenq; traxerunt? Nullum igit
in hac disciplina magisteriū uirtutis est: cum ēt illi qui honestiora præcipiunt: aut faciūt
ip si quæ suadent: aut si faciunt: quod raro accidit non disciplina eos adrectū: sed natu
ra pducat: quæ sæpius ēt indoctos impellit ad laudem.

Quod recte docentes & male uiuentes teste Cicerōe nō utilitatē ex philosophia: sed
inanem percipiunt delectationem. Et q; sapia seipsam semp exercet in bonis actibus.
Et quare non philosophiæ sed sapiæ iugiter insistendum sit. Ca. xvi.

u — Erum.n. cū se ppetuæ desidiæ tradant: nullamq; uirtutem capessant: & oēm
suam uitam nihil aliud q̄ in eloquentia peragāt: quid aliud q̄ inertes putari de
bent? Sapientia aūt nisi in aliquo actu fuerit: quo uim suā exerceat: inanis & fal

ſa eſt. Recteq; Tullius ciuiles uiros qui rẽp. gubernant: qui urbes aut nouas conſtituãt
aut conſtitutas æquitate tueantur: qui ſalutẽ libertatẽq; ciuiũ uel bonis legib9 uel ſalu
bribus cõſiliis: uel iudiciis grauibus cõſeruẽt: philoſophiæ doctoribus præfert. Bonos
n. facere oportet potiuſq̃ incluſos i angulis facienda præcipere: quæ ne ipſi qdem faciũt
qui loquuntur. & qm̃ ſe a ueris actibus remouerunt: apparet eos exercendæ linguæ
cã: aut uocandi gratia artem ipſam philoſophiæ reperiſſe. Qui autem docent tantum
nec faciunt ipſi præceptis ſuis detrahunt põdus. Quis. n. obtemperet cũ ipſi præcepto-
res doceant nõ obtemperãte? Bonũ eſt aũt recta & honeſta præcipere: ſed niſi & facias: mẽ
dacium eſt: & incõgruens atq; ineptũ nõ in pectore: ſed i labiis habere bonitatẽ. Non ergo
utilitatẽ ex philoſophia: ſed oblectatõem petũt. Quod qdẽ Cicero teſtatus eſt: pfecto Cicero
inquit ois iſtorũ diſputatio quanq̃ uberrimos fontes uirtutis & ſcientiæ contineat: tamẽ auctor
collata cũ horũ actis pfectiſq; rebus: uereor ne nõ tm̃ uideatur attuliſſe negociis homi
num quantam oblectatõem ocii. Vereri quidem nõ debuit: cũ uerũ diceret: ſed quaſi ti
meret ne pditi myſterii reus a philoſophis citaretur. Nõ eſt auſus cõfidenter pronunciare
qd' fuit uerũ: illos non iõ diſputare ut doceant: ſed ut oblectent in ocio: qui quoniam au
ctores ſunt uerũ gerendarum: nec ipſi qcq gerũt: p loquacibus ſunt habẽdi. Sed pfe
cto nihil quia boni ad uitam afferebant: nec ipſi decretis ſuis obtemperauerunt: nec q̃ſq̃
p tot ſæcula inuentus eſt: q eorum legibus uiueret. Abiicienda eſt igitur ois philoſophia
quia non ſtudendum ſapientiæ: qd' fine ac mõ careat: ſed ſapiendum eſt & quidem ma-
ture. Non. n. nobis altera uita conceditur: ut cum quæramus in hac ſapiam: in illa ſape
poſſimus: in hac utrunq; fieri neceſſe eſt. Cito inueniri debet: ut cito ſuſcipi poſſit: ne qd
pereat ex uita: cuius finis incertus eſt. Ciceronis Hortenſius contra philoſophiam diſſe
rens: circumuenitur arguta cõcluſione: qui cum diceret philoſophandum non eſſe nihil Hortẽſi9
ominus philoſophari uidebatur: quoniam philoſophi eſt quid in uita faciendum uel nõ
faciendum ſit diſputare. Nos ab hac calũnia immunes ac liberi ſumus: qui philoſophi
am tollimus quia humanæ cogitationis inuentio eſt Sophiam defendimus: quia diuina
traditio eſt Eamq; ab omnibus ſuſcipi oportere teſtatur. Ille cum philoſophiam tolle
ret: nec melius aliquid afferet: ſapiam tollere putabatur: eoq; facilius de ſapientia pul-
ſus eſt: quia conſtat hoiem nõ ad ſtultitiam: ſed ad ſapiam naſci. Præterea illud quoq;
ar gumẽtũ cõtra philoſophiã ualet plurimũ: quo idẽ eſt uſus Hortẽſius: ex eo poſſe in
telligi philoſophiã non eſſe ſapiam: q, principium & origo eius appareat. Q ñ inqt phi
loſophi eſſe cœperũt. Thales (ut opinor) prius: recens hæc qdem ætas. Vbi ergo apud an
tiquiores latuit amor iſte inueſtigandæ ueritatis. Idem Lucretius ait. Thales
Deniq; natura hæc rerum: ratioq; repta eſt Lucreti9
Nup: & hac primum cum primis ipſe reptus. auctor
Nunc ego ſum in patrias: qui pnſſum uertere uoces. Et Seneca: Nondum ſunt inquit Seneca
mille anni: ex quo initia ſapientiæ nota ſunt. Multis ergo ſeculis humanum genus ſi- auctor
ne ratione uixit. Quod irridens Perſius: Poſtquam inquit ſapere urbi Cum pipere & Perſius
palmis uenit. Tanq̃ ſapientia cum ſaporis mercibus fuerit inuecta: quæ ſi ſecundum auctor
hominis naturam eſt: cum homine eſſe cœperit neceſſe eſt. Si uero non eſt: nec capere
quidem illã poſſet humana natura. Sed qa recipit: igitur a principio fuiſſe neceſſe ẽ: er
go philoſophia non a principio fuit non eſt eadẽ uera ſapientia: ſed uidelicet Græci qui
ad ſacras ueritatis litteras non attigerant: quemadmodum deprauata eſſet ſapientiam
neſciuerunt. Et ideo cum uacare ſapientia humanam uitam putarent philoſophiã cõ-
menti ſunt: ideſt latentem atq; ignotam ſibi ueritatem diſſerendo eruere uoluerunt: q,

studium per ignorantiam ueri sapiam putauerunt.

Quæ fuit ipsa doctrina Epicuri quæ moribus omnium appositiss.ma loquebatur. Et quomodo Leucippum & democritum habuerit auctores erroris & fabros athomorum & assertores uoluptatis. Ca.xvii.

d Ixi de philosophia ipsa q̃ breuiter potui: nũc ad philosophos ueniamus: nõ ut cũ eisdẽ certemus q stare nõ possũt: sed ut eos fugientes atq̃ deiectos nostro cãpo insequamur. Epicuri disciplina multo celebrior sem p fuit q̃ cæterorum nõ qa ueti aliquid afferat. Sed qa multos ad populare nomẽ uoluptatis inuitat. Nemo .n. non inuitia ꝓnus ẽ. Præterea ut ad se multitudinẽ cõtrahat: apposita singulis qbusq̃ moribus loquitur. Desidiosum uetat litteras discere: auarũ populari largitione liberat: ignatũ ꝓhibet accedere ad rẽp. pigrũ exercere: timidũ militare. Irreligiosus audit deos nihil curare: ĩhũan⁹ & suis cõmodis seruiẽs iubet nihil cuiq̃ tribuere. Oĩa .n. sua cã facere sapiẽtẽ: fugienti turba solitudo laudator. Qui nimiũ parcus est: discit aqua & polenta uitam posse tollerari. Qui odit uxorem: huic enumerant cælibatus bona. Habenti malos liberos: orbitas prædicatur. Aduersus ĩpios parentes nullũ esse uinculũ naturæ. patienti ac delicato dolorem esse oĩum malorũ maximũ dicitur: forti ẽt in tormẽtis beatam esse sapientẽ. Qui claritati ac potẽtiæ studet huic præcipit reges colere. Qui molestiã ferre nõ potest: huic regiã fugere Ita hõ astutus ex uariis diuersisq̃ modis circulũ cogit: & dũ studet placere oĩbus: maiore discordia secũ ipse pugnauit: q̃ inter se uniuersi. Vnde aũt disciplina eius tota descendat: quã origĩnẽ babeat: explicãdũ est. Videbat Epicurus bonis aduersa sẽp accidere: pauptatem: labores: exilia. carorũ amissiones: malos cõtra beatos esse: augeri potẽtia: honoribus affici uidebat innocẽtiã minus tutã: scelera ĩpune cõmitti: uideat sine delectu morũ: sine ordine ac discrimine annorũ sæuire mortẽ: sed alios ad senectutem puenire alios: infantes rapi: alios iã robustos interire alios in pri̇o adolescẽtiæ flore ĩmaturis funeribus extingui: in bellis potius meliores & uinci & perire. Maxĩe aũt cõmouebat hoĩes in primis religiosos grauioribus malis affici.

Lucreti⁹ auctor His aũt q aut deos oĩo negligerent: aut nõ pie colerẽt: uel mĩora incõmoda euenire: uel nulla. Ipsa ẽt templa fulminibus cõflagrare. Quod Lucretius quærit cũ dicit de deo. Cum fulmina mittat & ædes.

Ipse suas disturbet: & in deserta recedens Sæuiat exercens tælũ: qđ sæpe nocentes
Præterit: exanimatq̃ indignos inq̃ merentes.

Qđ si uel exiguã ueritatis aurã colligere potuisset: nunq̃ diceret ædes illũ suas disturbare: cũ iõ disturbet: qa non sunt suæ. Capitoliũ qđ ẽ rõanæ urbis & religiõis caput sũmũ: nõ semel sed sæpi⁹ fulmĩe ictũ cõflagrauit. Hoĩes aũt igeniosi qd de hoc existiauerit ex dicto Cicerõis appet: q ait diuinit⁹ extitisse illã flãmã: nõ quæ terrestre illud domiciliũ iouis deleret: sed q̃ sublimius magnificẽtiusq̃ deposceret. Qua de re ẽt ĩ libris cõsulatus sui cadẽ dixit: quæ Lucretius:
Nam pater altitonans stellanti nixus olympo
Ipse suas arces atq̃ inclyta tẽpla petiuit: Et capitolinis iniecit sedibus ignes.

Pertinaci ergo stultitia nõ mõ uim maiestatẽq̃ ueri dei nõ intellexerunt: sed ẽt ĩpietatẽ sui erroris auxerunt: q templũ cælesti iudicio sæpe dãnatũ restituere cõtra fas oẽ cõtenderint. Cũ hæc igit cogitaret Epicurus: earũ rerũ uelut iniquitate inductus. Sic .n. cãm rõnẽq̃ ignorãti uidebat existimauit nullã esse ꝓuidẽtiã. Qđ cum sibi psuasisset: suscæpit etiam defendendum: sic in errores inextricabiles se ipse inclusit. Si enim prouidentia nulla est: quomodo tam ordinate: tam disposite mundus effectus est? Nulla inquit dispositio est: multa .n. facta sunt aliter q̃ fieri debuerunt. Et inuenit homo diuinus quæ

reprehenderet. Quæ ſingula ſi uacaret refellere: facile oſtenderē nec ſapientem hunc fu
iſſe nec ſanū. Itē ſi nulla ꝓuidentia eſt: quō aīalium corpora tā ꝓuidenter ordinata ſūt
ut ſingula quæq; membra mirabili rōe diſpoſita: ſua officia cōſeruēt? Nihil inqt ī ꝓcre
andis animalibus ꝓuidentiæ rō molita eſt. Nā neq; oculi facti ſunt ad uidendum: neq;
aures ad audiendū: neq; lingua ad loquendū neq; pes ad ambulandum: qm̄ ꝑius hæc
nata ſunt q̄ eſſet loqui: audire. uidere: ambulare. Itaq; non hæc ad uſum nata ſunt: ſed
uſus ex illis natus ē. Si nulla ꝓuidentia eſt cur hymbres cadunt: fruges oriuntur: arbu
ſta frondeſcunt? Non inquit ſemper aīantium cā iſta fiunt: qm̄ ꝓuidentiæ nihil proſunt
ſed oīa ſua ſpōte fieri neceſſe eſt. Vnde ergo naſcunt: aut quō fiunt oīa: quæ geruntur?
Non eſt inquit prouidentiæ opus. Sunt. n. ſemina ꝑ inanē uolitantia: quibus inter ſe te
mere conglobatis uniuerſa gignuntur atq; cōcreſcūt. Cur igitur illa illa non ſentimus:
aut nō cernimus? Quia nec colorē habent inqt nec calorē ullū nec odorē: ſaporis quoq;
& humoris exptia ſunt: & tā minuta: ut ſecari ac diuidi nequant. Sic eum quia in princi
pio falſum ſuſcæpetat: cōſequentiū rerū neceſſitas ad deliramenta perduxit. Vbi. n. ſūt
aut unde iſta corpuſcula? Cur illa nemo præter unū Leucippū ſomniauit? A quo Demo Democri
critus eruditus hæreditatem ſtultitiæ reliquit Epicuro. Quæ ſi ſint corpuſcula & qdē tus
ſolida (ut dicunt) ſub oculos certe uenire poſſunt. Si eadē eſt natura oīum: quō res uari
as efficiunt? Vario inqt ordine ac poſitione cōueniūt ſicut litteræ: quæ cū ſint paucæ: ua
riæ tn̄ collocatæ innumerabilia uerba conficiunt. At litteræ uarias formas habent. Ita i
quit & hæc ipſa primordia. Nam ſunt aſpa: ſunt hamata: ſunt leuia. Secari ergo & diui
di poſſunt: ſi aliquid ineſt illis qđ emineat. Si aūt leuia ſunt & humoris indigent cohæ
rere non poſſunt. Hamata igitur eſſe oportet: ut poſſint inuicem concathenari. Cū ue
ro tam minuta eſſe dicantur: ut nulla ferri acie deſiici ualeant: quō hamos aut angulos
habent? Quos quia extant: neceſſe ē poſſe diuelli. Deinde quo fœdere inter ſe: qua men
te conueniunt: ut ex his aliquid conſtituatur: ſi ſenſu careāt: nec coire tam diſpoſite poſ
ſunt: quia non poteſt qcq̄ rationale perficere niſi rō. Quam multis coargui hæc uanitas
poteſt: ſed properat oratio. Hic eſt ille.
Qui genus humanū igenio ſupauit: & oēs Extinxit ſtellas: exortus ut æthereus ſol.
Quos eqdē uerſus nunq̄ ſine riſu legere poſſum. Nō. n. de Socrate aut Platone ſaltem
dicebat: q uelut reges habent philoſophorum. Sed de homine quo ſano & uigente nul
lus æger ineptus delirauit. Itaq; poeta inaniſſimus leonis laudibus murē non ornauit:
ſed obruit & obtriuit. At idem nos metu liberat mortis: de qua hæc ipſius uerba ſūt ex
preſſa. Quando nos ſumus: mors non eſt. quādo nos non ſumus: mors eſt. Mors ergo
nihil ad nos: q̄ argute nos feſellit. quaſi uero trāſacta mors timeatur: quia iā ſenſus ere
ptus eſt ac non ipſum mori quo ſenſus eripit. Eſt igit̃ tp̄s aliqđ quo & nos iā nō ſum⁹
& mors tn̄ nondū eſt. Idq; ipſū uidet̃ miſerū eſſe. q & mors eē incipit & nos eſſe defini
mus. Nec fruſtra dictū eſt: mors miſera nō ē. Aditus ad mortē ē miſer: hoc ē morbo ta
beſcere: ictū ꝑpeti: ferrū corpore excipere: ardere igni: dētibus beſtiarū laniari. Hæc ſūt
quæ timent̃: non qa mortē afferūt ſed qa dolorem magnum. Quin potius effice ne do
lor malū ſit. Oīum inqt malorū maximū eſt. Quid ergo nō poſſū non timere ſi id quod
mortem antecedit aut efficit malū eſt? Quid q totū illud argumentum falſum eſt quia
nō intereunt aīæ? Vere inqt nā qđ cum corpore naſcitur cum corpore intereat neceſſe
eſt. Iā ſupius dixi differre hunc locum melius & operi ultimo reſeruare ut hāc Epicuri
perſuaſione ſine illa Democriti ſiue Dicearchi fuit argumentis & diuinis teſtimoniis re
darguā. Verum ille fortaſſe ipūitatem uitiis ſuis ſpopōdit. Fuit. n. turpiſſimæ uolupta

tis assertor: cuius capiendæ cā nasci hoīem putauit. Quis cū hoc affirmari audiat: uitiis & sceleribus abstineat. Nā si pituræ sunt aiæ: appetamus diuitias ut oēs suauitates capere possimus. Quæ si nobis desunt: ab his qui hñt auferamus clā: dolo. ui. Eo magis si humanas res nullus deus curat. qñcunq; spes ipunitatis arriserit: rapimus: necemus. Sapien is est. n. malefacere: si & utile sit & tutum qm̄ siquis in cælo deus est: non irasci tur cuiq̄. Aeq; stulti & benefacere: qa sicut ira nō comouetur: ita nec gratia tangit. Voluptatibus igitur quoquo mō possumus: seruiamus. Breui. n. tpe nulli erimus oio. Ergo nullū diē: nullū deniq; tpis punctum fluere nobis sine uoluptare patiamur: ne quia ipsi qñq; perituri sumus: idipsum qd' uiximus pereat. Hæc ille tametsi nō dicit uerbo re tñ ipsa docet. Nā cū disputat oia sapientem sua cā facere ad utilitatē suā refert oia q agit. Itaq; qui audit hæc flagitia: nec boni quicq̄ faciendum putabit: qm̄ benefacere ad utilitatem spectat alienā: nec a scelere abstinendū: quia maleficio præda coniuncta est. Ar chipyrara quisq̄ uel latronum ductor: si suos ad grassandū cohortet': quo alio sermone uti pōt: q̄ ut eadem dicat: quæ dicit Epicurus deos nihil curare: Non ira: nō gr̄a rāgi: inferorū pœnas nō esse metuēdas: q; aiæ post mortē occidant: nec illi oio sint inferi: uo luptatē esse maximū bonū: nullā esse humanā societatē: sibi quēq; cōsulere: neminem esse q alterū diligat nisi sua cā. Motiē nō esse metuendā forti uiro nec ullū dolorē qn & si torqueatur: siutatur: nihil se curare dicat: Est plane cur quisq̄ putent hanc uocem uiri esse sapientis: quæ pōt latronibus aptissime commodari.

Quomodo pythagoraci & stoici cōtrario epicureis errore desipiant sic animarum immortalitatem statuentes ut eas in uaria corpora transire mentiantur. Et uoluntariam mortem persuaserunt maniter philosophantibus. Cap. xviii.

Lii aūt cōrraria dixerūt superesse animas post mortē & hi sunt maxime pyrha
a gorici ac stoici: qbus & si ignoscēdū est: qa uerū sentiūt: nō possum tñ non reprehendere eos: q non scia sed casu inciderūt in ueritatē. Itaq; in eo ipso qd' recte sentiebant: aliquid errauerunt. Nā cū timerent argumentū illud quo colligitur: necesse ut occidant aiæ cū corporibus quia cū corpibus nascunt' dixerūt nō nasci aias: sed insinuari porius in corpa: & de aliis i alia migrare corpa. Nō putauerūt aliter posse fieri ut supsint aiæ post corpa. nisi uideātur fuisse ante corpa. Par igitur ac ꝓpe similis error est partis utriusq;. Sed hæc in præterito falsa est: illa i futuro. Nemo. n. uidit qd' est uerissimū & nasci aias & nō occidere: qa cur id fieret: aut quæ rō esset: hoies nescirēt. Multi ergo ex his q æternas esse aias suspicabant': tanq̄ in cælū migraturi essēt: sibi ipsis manus itulerūt: ut Cleāthes & Chrysippus: ut Zeno & Empedocles: q se i ardētis Aetnæ specū intempesta nocte deiecit: ut cū repente nō apparuisset abiisse ad deos crederet'. ex Romanis Caro: q fuit in oi & sua uita Socraticæ uanitatis imitator. Na Democrit9 in alia fuit psuasione. Sed tñ sponte sua læthc caput obuius obtulit ipse quo nihil scele ratius fieri pōt. Nā si homicida nefarius est q hoīs extinctor est eidem sceleri obstrict9 est q se necat qa hoiem necat. Immo uero maius eē id facinus existimādū est cuius ultio deo soli subiacet. Nā sicut in hāc uitā nō nostra spōte uenimus ita rursus ex hoc domicilio corporis qd' tuendū nobis assignatum est eiusdem iussu nobis recedendum est qui nos in hoc corpus induxit tā diu habitaturos donec iubeat emitti. Et si uis aliquam feratur æqua mēte patiēdū est cum extincta innocentis aia multa esse non possit habeamusq; iudicem magnum cui soli uindicta integra semper est. Homicidæ igitur illi oēs philosophi & ipse romānæ sapientiæ priceps Cato qui anteq̄ se occideret plegisse Platonis librum dicitur: qui est scriptus de æternitate aiarum. Et ad summum nefas philoso-

Cleātes
Chrysippus:
Zeno
Empedocles
Cato

pni auctoritate cōpulsus est. Et hic tñ aliquā moriendi cām uidetur habuisse odium ser uirutis. Quid Ambraciotes ille: qui cū eundē librū plegisset se: præcipitē se dedit nullā aliam ob causam: nisi ꝙ Platoni credidit? Execrabilis ꝑrsus ac fugiēda doctrina: si abigit homines a uira. Quod si sciisset Plato: atq; docuisset: a quo: & qūo & q̄bus: & quæ ob facta: & quo tempore immortalitas tribuatur: nec Theombrotum impegisset in mortem uoluntariā: nec Catonē: sed eos ad uirā & ad iustitiā potius erudisset. Nā Cato uidetur mihi causā quæsisse moriendi: nō tā ut Cæsarē fugeret: q̄ ut stoicorū decretis obtemparet: quos sectabat': nomenq; suū grandi aliquo facinore clarificaret: cui quid mali accidere potuerit: si uiueret non inuenio. Caius. n. Cæsar ut clæmens erat: nihil aliud efficere uolebat: etiam in ipso belli ciuilis ardore: q̄ ut bene mereri de republica uideretur: duobus optimis ciuibus Cicerone & Catone seruatis. Sed redeamus ad eos q mortem pro bono laudant. De uita quæretis quasi uixeris: aut unq̄ tibi tario constiterir: cur oīo sis natus. Nonne igitur tibi uerus ille & cōmunis oīum pater terentianū illud iure increpauerit. Prius disce quid sit uiuere: si displicebit uita: tum istoc utitor. Indignaris te malis esse subiectū: quasi q̄cq̄ merearis bōi: q prēm: q dnm: q regem tuū nescis: q q̄uis clarissimā lucē intuearis oculis: mente tñ cæcus es: & in ꝓfundis ignorantiæ tenebris iaces. Quæ ignorantiæ effecit: ut quosdā dicere non puderet: iccirco nos esse natos: ut scelerum pœnas lueremus: quo quid delirius dici possit nō inuenio. Vbi. n. uel quæ scelera potuimus admittere: q oīo nō fuimus? Nisi forte credemus iepto illi seni: q se in priori uita Euphorbiū fuisse méritus est. Hic credo ꝙ erat ignnobili genere natus: familiā sibi ex Homeri carminibus adoptauir. O mirā & singularē Pythagoræ memoriā. O miserā obliuionē nostrū oīum: q nesciamus q̄d ante fuerius: sed fortasse nel errore aliquo uel gratia sit effectū: ut ille solus læthei gurgitē nō attigerit nec obliuionis aquā gustauerit uidelicet senex uanus sicut ociosæ aniculæ solent fabulas tanq̄ infantibus credulis finxit. Qd' si bñ sensisset de his q̄bus hæc locutus est si hoīes eos existiasset nunq̄ sibi ta petulanter mentiēdi licentia uēdicasset sed deridēda hoīs leuissimi uanitas. Quid Ciceroni faciemus q eū in principio cōsolatōis suæ dixisset luendorū scelerū cū nasci hoīes Iterauit idipsum postea quasi obiurgās eū q uitā non esse malis plenā putet. Recte ergo ꝓfatus est errore ac miserabili ueritatis ignorantia se teneri.

Quod Cicero & alii sapientissimi imortalitatē aīarū sed infideliter docēt. Et ꝙ mala uel bona mors sit ponderanda ex anteacta uira & gratia dei. Ca. xixr

a T illi qui de mortis bono disputant quia nihil ueri sciunt sic argumenrantur. si nihil est potest mortem non est malum mors. Aufert. n. sensum mali. Si aūt super sunt animæ etiam est bonum quia immortaliras sequitur. Quam sententiam Cicero de legibus sic explicauit. Gratulemurq; nobis quoniam mos aut leniorem quam qui est in uita aut certe non deteriorem est allatura statum. Nam sine corpore animo uigente diuina est uita sensu carenti nihil profecto est mali. Argute ut sibi uideretur quasi nihil aliud esse possit. Atquin utrunque hoc falsum est. Docent enim diuinæ litteræ non extingui animas sed aut pro iustitia præmio affici aut pœna pro sceleribus sempiterna. Nec enim fas est aut eum qui sceleratus in uita fœliciter fuerit effugere quod meretur aut eum qui ob iustitiam miserimus fuerit: sua mercede fraudari. Quod adeo uerum est ut idem Tullius in consolatione non easdem sedes incolere iustos atque impios prædicauerit. Nec enim omnibus inquit idem illi sapientes arbitrati sunt unde cursum in cælo patere: nam uitiis & sceleribus cōtaminatos deprimi in tenebras atq; in cœno iacere docuerunt. Castos aūt animos puros integros incorruptos bōis ēt

ambraciotes

Caius Cęsar

Cicero auctor

studiis atq; artibus expolitos: leui quodã & facili lapsu ad deos: idest ad naturã sui simi
lem peruolare. Quæ sententia superiori illo argumẽto repugnat. Illud. n. sic assumptũ
est: tanq̃ necesse sit oẽm hoiem natum immortalitate donari. Quod igitur erit discrimẽ
uirtutis ac sceleris: si nihil interest utrum ne Aristides sit aliquis an Phalaris? Vtrũ Ca
to an Catilina? Sed hanc repugnantiam rerum sniamq; non sentit: nisi q tenet ueritatẽ.
Si quis igitur nos roget: utrum ne mors sit bonum an malum respondebimus qualita
tem eius ex uitæ rõne pendere. Nã sicut uita ipsa bonũ est si cũ uirtute uiuatur: malum
si cum scelere: ita & mors ex præteritis uitæ actibus ponderanda est. Ita fit ut si uita in
dei religione transacta sit: mors malum non est qa trãslatio sit ad imortalitatẽ. Si aliter
malũ sit necesse est: qm̃ (ut dixi) ad æterna supplicia trãsmitit. Quid ergo dicem9: nisi
errare illos: qui aut mortem appetunt tanq̃ bonum: aut uitã fugiunt tanq̃ malum? Ni
si q; sunt iniquissimi: qui potiora mala non cõpensant bonis pluribus. Nam cum oẽm
uitam p exquisitas & uarias traducãt uoluptates: mori cupiũt: si quid forte his amaritu
dinis superuenerit. Et sic hñt tanq̃ illis nunq̃ fuerit bene: si aliquando fuerit male. Dam
nant igitur uitam oẽm: plenãq; nihil aliud q̃ malis opinantur. Hinc nata est inepta illa
snia: hanc esse mortem: quã nos uitã putamus: illam uitam quam nos pro morte timea
mus. Ita primũ bonum esse nõ nasci: secundũ citius mori. Quæ ut maioris sit auctori
tatis: Sileno attribuitur. Cicero in cõsolatione. Nõ nasci inqt longe optimũ: nec in hos
scopulos incidere uitæ. Proximum aũt si natus sis: q̃ primũ mori tanq̃ ex incendio effu
gere uiolentiam fortunæ. Credidisse se illi uanissimo dicto: exinde apparet q; adiecit ali
quid de suo ut ornaret. Quæro igitur cui esse optimum putet non nasci: cũ sit null9 oĩo
qui sentiat? Nam ut bonum sit aliquid aut malum sensus efficit. Deinde cur oium uitã
nihil aliud esse q̃ scopulos & incendium putauerit: quasi aut in nostra fuerit potestate
ne nasceremur: aut uitam nobis fortuna tribuat non deus: aut uiuendi ratio quicq̃ simi
le incendio habere uideatur. Non dissimile Platonis illud est: quod aiebat se gratias age
re naturæ. Primum q; homo natus esset potiusq̃ mutum animal. Deinde q; mas potius
q̃ fœmina q; græcus q̃ barbarus. Postremo q; atheniensis non thebanus: & q; tempori
bus Socratis. Dici non põt quantam mentibus cæcitatẽ: quantosq; pariat errores igno
ratio ueritatis. Ego plane cõtenderim: nunq̃ quicq̃ dictum esse in rebus humãis deliri
us: quasi uero si aut barbarus: aut mulier: aut asinus deniq; natus esset: idem ipse Plato
non esset: ac nõ illud ipsum qđ fuisset. Sed Pythagoræ uidelicet credidit: qui ut ueta
ret homines animalibus uesci: dixit animas de corporibus in aliorum aĩalium corpora
commeare: qđ & uanũ & imposibile est. Vanum quia necesse nõ fuit ueteres aĩas in no
ua corpora inducere: cum idem artifex qui primas aliqñ fecerat potuerit semp nouas fa
cere. Impassibile quia rectæ rationis animatã immutare naturã status sui nõ põt q̃ ignis
aut deorsum niti aut in trãuersum fluminis modo flamã suã fundere. Existimauit ergo
hõ sapiens fieri potuisse ut anima quæ tunc erat in Platone in aliquod mutum aĩal inclu
deretur essetq; humão sensu pdita ut intelligeret ac doleret incõgruenti se corpore one
ratam. Quanto sanius faceret si gratias se agere diceret q; ingeniosus q; docilis natus
esset: q; in his opibus ut liberaliter erudiretur. Nã q; athenis natus est: qd in eo beneficii
fuit? An non plurimi extiterũt in aliis ciuitatibus excellenti ingenio atq; doctrina uiri: q
non meliores singuli q̃ oẽs athenienses fuerunt? Quanta hoium multa fuisse credam9
q & Athenis nati: & temporibus Socratis: indocti tñ ac stulti fuerũt. Non. n. aut parie
tes aut locus in quo quisq; ẽ effusus ex utero conciliat hoi sapientiam. Quid uero atti
nuit Socratis se temporibus natum gloriari? Nũ Socrates igenia discẽtib9 potuit dare

Nō uenit in mētē Platoni Alcibiadem quoq; & Critiā eiuſdē Socratis aſſiduos audito
res fuiſſe: quorū alter hoſtis patriæ acerrimus fuit: alter crudeliſſimus oīum tyrānorū.

Quod Socrates in eo fuit cordatior cæteris: qa a ſcrutino cæleſtium & naturalium
cauſis diſputationem ſuſpendit in qbus temere conſumitur ingenium & tempus: ſed &
in multis deſipuit: quorum ſubiiciuntur exempla. Ca. xx.

Ideamus nūc qd in Socrate ipſo tā magnū fuerit: ut hō ſapiens merito grās
u agerer illis tpibus eſſe ſenantum. Non inficior fuiſſe illū paulo cordatiorē: q
cæteros qui naturā rerū putauerunt ingenio poſſe cōprehēdi. In quo illos nō
tm̄ excordes fuiſſe arbitror. ſed ēt impios: q; in ſecreta illius cæleſtis ꝓuidentiæ curio-
ſus oculos uoluerunt immittere. Romæ ēt in pleriſq; urbibus ſcimus eſſe quædā ſacra
quæ aſpici a uiris nefas habetur. Abſtinent igitur aſpectu qbus illa contaminari non li
cet: & ſi forte uel errore uel caſu quopiā uir aſpexerit: primo pœna eius deinde inſtaura
tiōe ſacrificii ſcelus expiatur. Quid his facias: q inconceſſa ſcrutari uolūt? Nimirū mul
to ſceleratiores q arcana mundi & hoc cæleſte templum prophanari impiis diſputatōi
bus quærunt: q̄ qui ædem Veſtæ aut bonæ deæ: aut cæteris intrauerit. Quæ penetra-
lia q̄uis adire uiris non liceat: tn̄ a uiris fabricata ſunt. Hi uero non tm̄ impietatis crimē
effugiunt: ſed qd' eſt multo indignius: eloquentiæ famā aut ingenii gloriam conſequū
tur. Quid ſi aliquid iouestigare poſſent? Sunt. n. tā ſtulti in aſſeuerando: q̄ improbi in
quærendo: cū neq; inuenire gcq̄ poſſint: nec defendere: ēt ſi inuenerint. Nā ſi uerū uel
fortuito uiderint qd' ſæpius cōtingit: cōmittunt ut ab aliis id ꝓ falſo refellat̄. Nō. n. de
ſcēdit aliqs de cœlo qui ſniam ſingulorum opinionibus ferat. quapropter nemo dubita
uerit eos qui iſta conquirant: ſtultos ineptos: inſanos eſſe. Aliquid ergo Socrates habu
it cordis humani: q cū itelligeret hæc nō poſſe inueniri: ab eiuſmodi quæſtiōibus ſe re-
mouit. Vereorq; ne in eo ſolo: multa. n. ſunt eius nō mō laude indigna: ſed ēt reprehen-
ſione digniſſima: i qbus fuit ſuorū ſimillimus. Ex his unū eligam: qd' ab oībus ſit ꝓba
tum celebre: hoc ꝓuerbiū Socrates habuit. Quod ſupra nos nihil ad nos. Procumba-
mus igitur i terrā: & manus nobis ad præclara opa datas cōuertamus in pedes. Nihil ad
nos cælū: ad cuius cōtemplatōem ſumus excitati nihil deniq; lux ipſa ptineat. Certe ui-
ctus noſtri cā de cælo eſt: qd' ſi hoc ſenſit: nō eſſe de rebus cæleſtibus diſputandū ne il
lorum qdem rōnem poterat cōprehendere: quæ ſub pedibus habebat. Quid ergo? nū
errauit i uerbis? Veriſimile nō eſt: ſed nimirū id ſenſit: quod locutus eſt religioni minie
ſeruiendū. Qd' ſi apte diceret: nemo pateret̄. Quis. n. nō ſentiat hunc mūdū tam mira-
bili rōe pſectū: aliqua ꝓuidentia gubernari? Quandoqdem nihil eſt qd' poſſit ſine ullo
moderatore conſiſtere. Si domus ad habitatore deſerta dilabitur. Nauis ſine gubema
tore abit peſſū. Et corpus relictū ab aīa deſtuit: ne dū putemus tātā illā molē: aut con-
ſtrui ſine artifice. aut ſtare ſine rectore tandiu potuiſſe. Qd' ſi publicas illas religiōes uo
luit euertere: nō iprobo: qn ēt laudabo: ſi ipſe qd' ē melius iuenerit. Verū idē ꝑ canē &
anſerē deierabat. O hoiem ſcurrā (ut ait zeno epicureus) ineptū: pditū deſpatum: ſi cauil
lari uoluit religiōem dementē. Si hoc ſerio fecit: ut aīal turpiſſimum pro deo haberet.
Quis iā ſupſtitiones ægyptiorū audeat reprehendere: quas Socrates Athenis auctori
tate cōfirmauit ſua? Illud uero nonne ſummæ uanitatis: q; ante mortē familiares ſuos
rogauit: ut Aeſculapio gallum quem uouerat ꝓ ſe ſacrarent? Timuit uidelicet ne apud
Rhadamantum receptorem uoti reus fieret ab æſculapio. Dementiſſimum hominem
putarem: ſi morbo affectus periſſet. Cum uero hoc ſanus fecerit: eſt ipſe inſanus: qui
eum putet eſſe ſapientem. En cuius tpibus natum eſſe ſe homo ſapiens gratuletur.

Q d' Plato didicerit a Socrate ea:q̃ si obtíneret hũani generis píret societas. Cap.xxi.

u Ideamustñ quid illum Socrates docuerit:q cũ totam physicã repudiasset:eo se cõtulit:ut de uirtute atq; officio quæreret:Itaq; non dubito quin auditores suos iustitiæ præceptis eruderit. Docẽte igitur Socrate nõ fugit Platonẽ iusti-

Socrates — Plato

tiæ uim in æqtate cõsistere. Siqdem oẽs pari cõditione nascũtur. Ergo inqt nihil priuati ac proprii habeant:sed ut pares esse possint:qd' iustitiæ rõ desiderat:oĩa in cõe possideant. Ferri hoc potest:q̃diu de pecunia dici uidetur. Q d' ipsum q̃ ĩpossibile sit & q̃ iniustum:poterã multis rõibus ostendere. Concedamus tamen ut possit fieri. Oẽs.n.sapientes erunt:& pecuniã contemnet:Q uo ergo illũ communitas ista pduxit?Matrimonia quoq; inquit communia esse debebunt .s. ut ad eandem mulierem multi uiri tanq̃ canes confluant:& is utiq; obtineat:qui uiribus uicerit. Aut si sapientes ut philosophi expectent ut uicibus tanq̃ lupanar habeant. O mirã Platnnis æquitatem. Vbi est igitur uirtus castitatis?ubi fides coniugalis?quæ si tollas:oĩs iustitia sublata est:at idẽ dixit beatas ciuitates futuras fuisse si aut philosophi regnarent:aut reges philosopharẽt. Huic ergo tam iusto:tam æquo uiro regnum dares:qui aliis sustulisset sua:aliis cõdonasset aliena:pstituisset pudicitiã mulierum:quæ nullus unq̃ non mõ rex:sed ne tyrannus quidem fecit:quam uero intulit rationem pessimi huius consilii:sic inbuit. Ciuitas concors erit:& mutui amores constructa uinculis:si oẽs omnium fuerit & mariti & patres:& uxores:& liberi:quæ ista confusio generis humani est?Q ũo seruari potest caritas:ubi nihil est certũ:quod ametur?quis aut uir mulierem:aut mulier uirũ diliget:nisi habitauerint semper una:nisi deuota mens & seruata inuicem fides indiuiduã fecerit caritatem?quæ uirtus in illa promiscua uoluptate locum non habet?Item si oẽs oĩum liberi fuerint:quis amare liberos tanq̃ suos poterit:cum suos esse aut ignoret:aut dubitet?quis honorem tanq̃ patri deferet:cum unde natus sit nesciat?Ex quo fit:ut non tñ alienum pro patre habeat:sed etiam patre pro alieno:quid q, uxor potest esse cõis:filius uero non potest?quem concipi non nisi ex uno necesse est. Perit ergo illi uni communitas ipsa reclamante natura. Supest ut tantum modo concordiæ causa uxores uelint esse cões. Vt nulla uehementior discordiarum est causa:q̃ unius fœminæ a multis maribus appetitio. In quo Plato si ratione non poterat:exemplis certe potuit admoneri & mutorum aĩalium quæ ob hoc uel acerrime pugnant:& hominum qui semper ob eam rem grauissima inter se bella gesserunt.

Erratum primum (margin, beside "deant. Ferri hoc potest … iniustum")

Erratum secũdum (margin, beside "expectent ut uicibus … uirtus castitatis")

Erratum tertium (margin, beside "tres:& uxores … caritas")

Q od dogma Platonis non erat nisi crim'nis fons & fomes:& uirtutem omnium exterminium. Ca.xxii.

r Estat ut communio ista nihil aliud habeat præter adulteria & libidines propter quas funditus euertendas est uirtus uel maxime necessaria. Itaq; nõ inuenit concordiã quam quærebat:qa non uidebat unde oriatur. Nam iustitia in extra positis nihil momenti habet:nec in corpe quidem sed tota in hoĩs mente uersatur. ui ergo uult hoĩes adæquare:non matrimonia:non opes subtrahere debet:sed arrogantiam:supbiam:tumorem:ut illi potentes & elati pares esse se etiam mendacissimis sciant. Detracta.n.diuitibus insolentia & inquitate:nihil intererit utrum ne alii diuites:alii pauperes sint:cum animi pares sint:quod efficere nulla alias res præter religiõem dei põt. Putauit igitur se uenisse iustitiam:cum eam protsus euerteret:quia non rerum fragilium:sed mentium debet esse communitas. Nam si iustitia uirtutum oĩum est mater cum illæ singulæ tolluntur:ipsa subuertitur. Tulit aũt Plato ante omnia fragilitatem:quæ utiq; nulla est:ubi proprii nihil habetur. Tulit abstinentiam:siqdem nihil fu

erit quo abstineatur alienũ. Tulit tempamtiã: tulit castitatẽ: quæ uirtutes ĩ utroq; sexu maxime sunt. Tulit uerecũdiã: pudorẽ & modestiã: si honesta & legitima esse incipiũt quæ solent flagitiosa & turpia iudicari. Sic uirtutẽ cũ uult oibus dare: oibus ademit. Nã rerũ ꝓprietas: & uitiorũ: & uirtutũ materiã continet. Communitas aũt nihil aliud q̃ uitiorũ licentiam. Nã uiri qui multas mulieres habent: nihil aliud dici possunt: q̃ luxuriosi ac nepotes. Itẽ mulieres quæ a multis habentur nõ utiq; adulteræ: qa certũ mrimoniũ nullũ est: sed ꝓstitutæ ac meretrices sunt necesse ẽ. Redegit ergo humanã uitã ad similitudinẽ nõ dico mutorũ sed pecudũ ac bæluarũ. Nam uolucres pene oẽs faciũt matrimonia: & paria iungũtur: & nidos suos tanq̃ genitales toros cõcordi mente defẽdunt: & fœtus suos qa certi sunt: amant: & si alienos obieceris abigũt. At hõ sapiens cõtra morẽ hoium: cõtraq; naturã stultiora sibi quæ sequeretur: elegit. Et qm̃ uidebat in cæteris aĩalibus officia mariũ fœminarũq; nõ esse diuisa: existimauit oportere et mulieres militare: & consiliis publicis interesse: & magistratus gerere: & imperia suscipe. Ita q; his arma & equos assignauit. cõsequens est ut lanã & telã uiris infantiũ gestationes. Nec uidit ĩpossibilia esse quæ diceret: ex eo: q; adhuc in orbe terræ neq; tã stultæ: neq; tam uana ulla gens extiterit: quæ hoc modo uiueret.

De minoribus philosophis: & quatenus inuicem ratione ex rerũ contẽptu ꝓficiant: & erroris assertores sint. Ca. xxiii.

Vm igit̃ in tanta uarietate ipsi philosophorũ prĩcipes deprehẽdãtur: qd illos minores putabimus: q nunq̃ sibi tã sapiẽtes uideri solẽt: q cũ pecũiæ cõtẽptu gloriantur? Fortis aius. Sed expecto qd faciãt: & quo ille cõtemptus euadat. Tradita sibi a parẽtibus patrimonia: tanq̃ malũ fugiũt ac deserũt. Et ne i tẽpestate naufragiũ faciant in tranqllo se ultro præcipitãt. Non uirtute sed puerso metu fortes: sicut illi q cum timent ne ab hoste iugulentur: ipsi se iugulãt: ut mortẽ morte deuitent. Sic isti unde possent gloriã liberalitatis acquirere: sine honore: sine gratia ꝑdunt. Laudatur Democritus q; agros suos dereliquerit: eosq; pascua publica fieri passus sit. Probarem si donasset. Nihil aũt sapienter fit: qđ si ab oibus fiat: iutile est ac malũ. Sed hæc negligentia tolerabilis. Quid ille q patrimoniũ in nũmos redactũ effudit i mare? Ego dubito utrũne sanus an demẽs fuerit. Abite inqt in ꝓfundũ malæ cupiditates: ego uos mergã: ne ipse mergar a uobis. Si tantus pecuniæ contẽptus ẽ: fac illã beneficiũ: fac humanitatẽ: largire paupibus. Potest hoc qđ ꝑditurus es: multis succurrere: ne fame aut siti: aut nuditate moriantur. Imitare insaniã saltẽ furorẽq; Tuditani: sparge populo diripienda. Potes & pecuniam effugere: & tñ collocare: qa saluum est quicquid pluribus profuit. Zenonis aũt paria peccata qs ꝓbat? Sed omittamus id: qđ est ab oibus semper irrisũ. Illud satis est ad coercendum furiosi hois errorẽ: qa inter uitia & morbos misericordiã posuit. Adimit nobis affectũ: quo rõ humanæ uitæ pene ois continetur. Cum. n. natura hois imbecillior sit: q̃ cæterorũ aĩaliũ: quæ uel ad præferendã uim tpum: uel ad incursiones a suis corporibus arcẽdas: naturalib9 munimentis ꝓuidentia cælestis armauit. Hoi aũt quia nihil istorũ datũ est accæpit ꝓ istis oibus miserationis affectum: q plane uocatur humanitas: qua nosmet inuicẽ tueremur. Nã si hõ ad cõspectum alteri9 hois effera retur: qđ facere uidemus aĩantes: quarum natura soliuaga est: nulla esset hoim societas nulla urbiũ cõdendarũ uel cura uel rõ. Sic neq; uita qdem satis tuta: cũ cæteris aĩalibus exposita esset imbecillitas hoium: & ipsi inter semetipsos bæluarum more sæuirẽt. Nõ minor in aliis dementia. Quid enim dici potest de illo: qui nigram dixit esse niuem q̃ consequens erat ut etiam picem albam esse diceret. Hic est ille qui se iccirco natum

Democritus

Tuditãus

Xenophanes esse diceret:ut cælũ ac solẽ uideret:qui in terra nihil uidebat sole lucẽte. Xenophanes
dicentibus mathematicis orbẽ lunæ duo de uiginti partibus maiorẽ eẽ q̃ terrã:stultissi
me credidit. Et q huic leuitati fuit cõsentaneũ:dixit intra cõcauum lunæ sinũ esse aliam
terrã:& ibi aliud genus hoium simili mõ uiuere:quo nos in hac terra uiuimus. Habent
igitur illi lunatici hoies alterã lunã:quæ illis nocturnũ lumen exhibeat:sicut hæc exhi-
bet nobis. Et fortasse hic noster orbis alterius inferioris terræ luna sit. Fuisse Seneca in
ter stoicos ait:q deliberaret utrũ ne soli quoq suos populos daret inepte.s.q dubitaue
rit. Quid.n.pderet si dedisset? Sed credo calor deterrebat.ne tantã multitudinẽ piculo
cõmitteret:ne si æstu nimio pissent:ipsius culpa euenisse tanta calamitas diceretur.

De ãtipodibus:quos io eẽ finxerũt:qa opinati sũt mũdũ eẽ rotũdũ. Ca.xxiiii.

Vid illi q eẽ cõtrarios uestigiis nostris antipodas putãt? Nũqd aliqd loquũt?
Aut est quisq̃ tã ineptus:q tradit esse hoies:quorũ uestigia sint supiora q̃ capi
te? Aut ibi quæ apud nos iacẽt uniuersa:pẽdere fruges & arbores deorsũ uer-
sus crescere:pluuias & niues & grãdines sursum uersus cadere in terrã. Et miratur ali-
quis hortos pensiles iter septẽ mira narrari:cũ philosophi & agros:& maria:& urbes:
& montes pensiles faciãt? Huius quoq erroris aperienda nobis origo est. Nã sp eodẽ
mõ fallũtur. Cũ.n.falsum aliqd in principio sũpserint:uerisimilitudine iducti necesse est
eos in ea quæ consequuntur currere. Sic incidũt in multa ridicula:qa necesse est falsa eẽ
quæ rebus falsis cõgruunt. Cũ aũt primis habuerint fidẽ:qualia sunt ea quæ sequũtur
non circũspiciunt:sed defendũt oĩ mõ:cũ debeãt prima illa utrũ ne uera sint an falsa ex
cõsequentibus iudicare. Quæ igitur illos ad antipodas rõ perduxit. Videbant siderum
cursus in occasũ meantiũ. Solẽ atq lunã in eandẽ partem semper occidere:atq oriri
semp ab eadem. Cum aut nõ pspicerẽt quæ machinatio cursus eorum temperaret:nec
quomodo ab occasu ad orientem remeat. Cælum aũt ipsum in omnes partes putarent
esse deuexum. Quod sic uideri propter immensam latitudinem necesse est. Existima-
uerunt rotundum esse mundum sicut pilam:& ex motu siderum opinati sunt cælũ uol
ui:sic astra solemq cũ occiderint uolubilitate ipsa mũdi ad ortũ referri. Itaq æthereos
orbes fabricati sunt:quasi ad figuram mundi eosq cælarunt portentosis quibusdam si
mulacris:quæ astra esse dicerent. Hanc igit̃ cæli rotunditatem illud sequebatur:ut ter
ra in medio sinu eius esset inclusa. Quod si ita esset:terrã ipsam globo similẽ. Neq.n.
fieri posset:ut non esset rotundum:quod rotundo teneretur. Si autem rotunda etiã ter
ra esset:necesse est ut in omnes cæli partes eandem faciem gerat:idest montes erigat:
Erratum primum campos tendat:maria consternat. Quod si esset:sequebat̃ illud extremum:ut nulla sit
pars terræ quæ non ab hoibus cæterisq animalibus incolatur. Sic pendulos istos anti
podas cæli rotunditas adinuenit. Quod si quæras ab his qui hæc portenta defendunt:
quomodo non cadunt omnia in inferiorem illam cæli partem? Hanc respondet rerum
esse naturam:ut pondera in medium ferant̃:& ad medium conuexa sint oĩa:sicut ra-
dios uidemus in rota. Quæ autem leuia suntut nebula:fumus:ignis:a medio deferan-
tur:ut cælum putant. Quid dicam de his nescio:qui cum semel aberrauerint:constan
ter in stultitia perseuerant.& uanis uana defendunt:nisi q eos interdum puto ioci causa
philosophari:aut prudentes & scios mendacia defendenda suscipere:quasi ut ingenia
sua in malis rebus exerceant uel ostendant. At ego multis argumentis probare possem
nullo modo fieri posse:ut cælum terra sit inferius:nisi & liber iam concludendus esset
& adhuc aliqua restaren:quæ magis sint præsenti operi necessaria:& quoniam singu
lorũ errores percurrere non est unius libri opus:satis sit pauca enarrasse:ex qb9 possint

qualia sint cætera intelligi.

Quot & quanta prædicenda sunt: & alias necessaria gentiliter philosophantibus: ut philosophiam nullus assequatur aut tarus. Ca.xxv.

n Vnc pauca nobis de philosophia in cōi dicenda sunt: ut confirmata cā peroremus. Sūmus ille noster Platonis imitator existimauit philosophiā nō esse uulgarem: q̄ eā non nisi docti hoīes assequi possent. Est inquit philosophia paucis contenta iudicibus: multitudinem consulto ipsa fugiens. Non est ergo sapia si ab hominū cœtu abhorret. Q̄ si igitur sapientia si hoī data est: sine ullo discrimine oībus data est: ut nemo sit ꝓrsus qui eam capere non possit. At illi uirtutem humano generi datā sic amplexantur: ut soli oīum publico bono frui uelle uideantur: tā inuidi q̄ si uelint deligare oculos: aut effodere cæteris ne solem uideant. Nam quid est aliud hoībus negare sapiam: q̄ mentibus eorū uerū ac diuinū lumen auferre? Q d' si natura hoīs sapiæ capax est oportuit opifices & rusticos: & mulieres: & oēs denique qui humanam formam gerūt doceri ut sapiant populumq; ea oī lingua: & conditione: & sexu: & ætate conflari. Maximum itaq; argumentū est: philosophiam neq; ad sapiam rendere neq; ipsam esse sapientiam: q; mysterium eius barbatū celebratur & pallio. Senserunt hoc adeo stoici: qui & seruis & mulieribus philosophandum esse dixerunt. Epicurus quoq; qui rudes oīum litterarum ad philosophiam inuitat. Item Plato qui ciuitatem de sapientibus uoluit cōponere. Conati qdem sunt illi facere qd' ueritas exhiebat. sed non potuit ultra uerba ꝓcedi. Primum qa multis artibus opus est: ut ad philosophiam possit accedi. Discende litteræ istæ cōes ꝓpusum legendi: quia in tanta rerū uarietate nec disci audiendo possunt oīa nec memoria contineri. Grammaticis quoq; non parum operæ dandum est: ut rectam loquendi rationem sciat. Id multos annos auferat necesse est: Nec oratoria quidē ignoranda est: ut ea quæ didiceris: proferre atq; eloqui possis. Geometria quoq; ac musica & astrologia necessaria est: q; hæ artes cum philosophia habent aliquam societatem: quæ uniuersa perdiscere neq; fœminæ possunt: qbus intra puberes annos officia mox usibus domesticis profutura discenda sunt. Neq; serui quibus per eos annos uel maxime seruiendum est: quibus possunt discere: neq; pauperes. aut opifices: aut rustici: quibus indiem uictus labore est quærendus. Ob eam causam Tullius ait abhorrere a multitudine philosophiam. At enim rudes Epicurus accipiet. Quomodo ergo illa quæ de principiis rerum intelligunt: quæ perplexa & inuoluta uix etiam politi homines assequuntur? In rebus igitur obscuritate implicitis: & ingeniorum uarietate cōfusis: & eloquentiam uirorum exquisito sermone fucatis: quis imperito ac rudi locus est? Denique nunq̄ ullas mulieres philosophari docuerunt: præter unam ex omni memoria Themisten. Neq; seruos præter unum Pythagoram: quem male seruientem redemisse ac docuisse tradunt. Enumerant etiam Platonem ac Diogenem: qui tamen serui non fuerūt sed bis seruitus euenerat: sunt enim capti. Platonem quidem redemisse Aniceris quidā traditur sestertiis octo. Itaq; insectatus est conuitiis redemptorem Seneca: q; Platōem paruo æstimauerit. Furiosus ut mihi quidem uidetur q̄ homini fuerit iratus: q; non multam pecuniam perdidit: scilicet aurum appendere debuit tanq̄ pro mortuo Hectore: aut tantum ingerere nummorum: quantum uenditor non poposcit? Ex barbaris uero nullum præter unum Anacharsim scytham: qui philosophiam ne somniasset quidem: nisi & linguam & litteras ante didicisset.

Tullius auctor

Thēistes

Pythagoras

Quod doctrina cælestis sapientiā sola largitur: quam: natura cōis appetit: & qrēs philosophiā nō inuenit. Et q̄ efficax sit lex dei: & ecclesiæ sacramēta. Cap.xxvi.

q Vod ergo illi poscēte natura faciendū eē senserunt. Sed tamē neq; ipsi facere potuerūt: neq; a philosophis fieri posse uiderūt. Sola hoc efficit doctrina cælestis: quæ sola sapiētia ē. Illi scilicet psuadere cuiq̃ potuerūt qui nihil psuadēt et sibi? Aut cuiusq̃ cupiditates opprimēt: irā tēpabūt libidinē coercebūt cū ipsi & cedāt uitiis: & fateātur plus ualere naturā? Dei aūt præcepta: qa & simplicia & uera sunt quātū ualeāt in aīs hominū: quotidiana expimēta demōstrant. Da mihi uirū: qui sit iracūdus: maledicus: effrenatus: paucissimus dei uerbis: tā placidū q̃ ouē reddā. Da cupidū. auarū: tenacē. Iam tibi eū liberalē dabo: & pecuniā suā propriis manibus largientē. Da timidum doloris ac mortis. Iam cruces & ignes: & pericula: & taurū cōtemnet. Da libidinosum: adulterū: ganeonē. Iam sobriū. castum: continentē uidebis. Da crudelem & sanguinis appetentē. Iam in ueram clæmentiā furor ille mutabitur. Da iniustū insipientē peccatorē cōtinuo & æquus & prudēs & innocēs erit. Vno eni lauacro malitia oīs abolebitur. Tanta diuinæ sapientiæ uis est: ut in hominis pectus infusa: matrē delictorū stultitiā uno simul impetu expellat. Ad quod efficiendū: nō mercede: nō libris: nō lucubrationibus opus est: Gratis ista fiunt: facile: cito: mō pateant aures: & pectus sapientiam sitiat. Nemo uereatur: nos aquā nō uendimus: nec solē mercede præstamus: Dei fons uberrimus atq; plenissimus patet cunctis: & hoc cæleste lumen uniuersis oritur: quicūq; oculos habēt. Num quis hæc philosophorū aut unq̃ præstitit: aut præstare si uelit potest? Qui cū ætates suas in studio philosophiæ cōterāt: neq; aliū quenq̃: neq; seipsos si natura paululū obstitit: possunt facere meliores: Itaq; sapiētia eorū ut plurimū efficiat: nō excidit uitia: sed abscōdit. Pauca uero dei præcepta sic totū hominē imutant & exposito uetere nouum redunt: ut non cognoscas eundem esse.

Quod philosophi sæpe recte præcipiunt & interdū uident uerū. Et quare nō sit eis credendum: in quo solo nitatur cōditio naturæ: Cap. xxvii.

q Vid ergo? Nihil ne illi simile præcipiūt? Immo pmulta: & ad uerū frequenter accedūt. Sed nihil ponderis habēt illa pcepta: quia sunt hūana: & auctoritate maiori idest diuina illa carēt. Nemo igitur credit qa tā se hoiem putat eē q audit q̃ est ille qui præcipit. Præterea nihil apud eos certi est: nihil qd a sciētia ueniat. Sed cū oīa cōiecturis agātur: multa etiā diuersa & uaria pferantur: stultissimi est hominis præceptis eorū uelle parere quæ utrū uera sint an falsa dubitabit. Et ideo nemo paret qa nemo uult ad incertū laborare. Virtutē esse stoici aiunt quæ sola efficiat uitā beatā: Nihil pōt uerius dici. Sed qd si cruciabitur aut dolore afficietur? Poterit ne quisq̃ inter carnifices beatus eē? Immo uero illatus corpi dolor materia uirtutis est. Itaq; ne in tormētis qdē miser est. Epicurus multo fortius sapiēs inquit semp beatus est: & uel inclusus in Phalaridis tauro hāc uocē emittet: Suaue est & nihil curo: quis eū nō irriserit? Maxime q̧ hō uoluptarius psonā sibi uiri fortis imposuit & quidē supra modū. Nū eni fieri pōt: ut quisq̃ cruciatus corpis pro uoluptatibus ducat. cū satis sit ad officiū uirtutis implendū pferre ac sustinere. Quid dicitis stoici? Quid tu Epicure? Beatus ē sapiēs et cū torquetur. Si ppter gloriā: patiētia nō fruetur. In tormētis eni forrasse morietur. Si ppter memoriā: aut nō sentiet si occidūt animæ: aut si sentiet: nihil ex ea cōsequetur. Quis ergo alius fructus est in uirtute? Quæ beatitudo uitæ: ut æquo animo moriat? Bonum mihi affertis unius horæ aut fortasse momēti: ppter qd nō expediat in tota uita miseriis & laboribus confisci. Quantum autem temporis mors occupat: quæ cū uenit utrum æquo anīmo an iniquo eā subieris iam nihil refert. Ita fit ut nihil aliud ex uirtute captetur nisi gloria. Sed hæc aut superuacua & breuis est aut prauis hominū iudi

ciis non sequetur. Nullus igitur ex uirtute fructus est:ubi uirtus mortalis est & caduca. Itaq; q hæc locuti sunt:unbrã quandam uirtuis uidetũt:ipsam uirtutẽ nõ uiderunt Deflexi eni fuetũr in terrã:nec uultus suos in altũ erigebãt: ut eã possent intueri: quæ se se cæli religionibus ostendebat. Hæc cã ẽ cur præceptis eorũ nullus obtẽperet:quoniã aut ad uitia erudiũt: si uolupratẽ defendũt:aut si uirrutẽ asserũt:neq; peccato pœnã minãtur nisi solus turpitudinis neq; uittuti ullũ præmiũ pollicẽtur:nisi solitus honestatis & laudis: cũ dicãt nõ propter aliud:sed propter seipsam expetẽdã eẽ uirtutẽ. Beatus est igitur sapiẽs in tormẽtis sed cũ torquetur pro fide:pro iustitia: pro deo illa patiẽtia doloris beatissimũ faciet. Est eni deus qui solus potest honorare uirtutẽ: cuius merces immortalitas sola est:quã qui nõ appetũt:nec religionẽ timent:cui æterna subiacet uita. Profecto neq; uirtutis uim sciũt: cuius præmiũ ignorat in cælum spectãt qd ipsi se facere putãt cũ res nõ inuestigabiles quærũt quia rõ in cælũ spectãdi nulla alia est nisi aut religionẽ suscipere:aut hãc aiam suã immortalẽ esse credere. Quisquis eni aut deũ colẽdũ eẽ intelligit:aut immortalitatis spẽ sibi propositã habet:mẽs eius in cælo est. Et licet id nõ aspiciat oculis, aiæ tamẽ lumine aspicit. Qui aũt religionẽ nõ suscipiũt:terreni sũt:quia religionẽ de cælo est. Et qui aiam putãt cũ corpe interire: æque in terrã spectãt quia ultra corpus qd est terra nihil amplius uidẽt: qd sit imortale. Nihil igitur prodest hoiem esse fictũ:ut recto corpore spectet in cælũ: nisi erecta mente deum cernat: & cogitatio eius in spe uitæ perpetuæ tota uersetur.

Qd fortuna nihil ẽ: quã philosophi nõ mõ deã:sed deũ mẽtiũtur Et quõ hũc errorẽ dæmones imiserint eis:qui deũ nesciebãt:aut cõtẽnebant. Cap. xxviii.

q Va ppter nihil aliud est in uita:quo rõ:quo cõditio nostra nitatur:nisi dei qui nos gennit agnitio: & religiosus ac pius cultus. Vnde quoniã philosophi ab errauerũt:sapiẽtes utiq; nõ fuerũt. Quæsierũt illi quidẽ sapiẽtiã:sed quia non rite quærebãt: prolapsi sunt longius:& in maximos errores inciderũt:ut etiã cõem sapientiã nõ tenerẽt. Nõ eni tãtũ religionẽ asserere uoluerũt:uerũ etiã sustulerũt: dum specie uirtutis falsæ inducti: conãtur aĩos omni metu liberare: quæ religionis euersio naturæ nomẽ inuenit. Illi eni cũ aut ignorarẽt a quo esset effectus mundus: aut persuadere uellent nihil esse diuina mentæ perfectũ:naturã eẽ dixerũt rerũ omniũ matrẽ:quasi dicerent oĩa sua sponte esse nata quo uerbo plane imprudẽtiã suã cõfitentur. Natura eni remota prouidentia & potestate diuina prorsus nihil ẽ. Q pod si deũ naturã uocãt: quæ peruersitas est naturã potius q̃ deũ nominare? Si aũt natura rõ est uel necessitas uel cõditionascẽdi nõ est per seipsum sensibilis: quia necesse ẽ mentẽ esse diuinã: quæ sua prouidentia nascendi principium rebus omnibus præbeat. Aut si natura ẽ cælum atq; terra: & omne quod natum est non est dei natura sed dei opus. Non dissimili errore credũt esse fortunam: quasi deam quandam res humanas uariis casibus illudentem: quia nesciunt unde sibi bona & mala eueniant: Cum hac se compositos ad præliandum putant nec ullam tamen rationem reddunt a quo & quamob causam: sed tantum cum fortuna se digladiari monumentis omnibus gloriantur. Iam quicunque alios consolati sunt ob interitum amissionemq; carorum: fortunæ nomen acerrimis accusationibus proscidetunt nec omnino ulla eorũ disputatio de uirtute est: in qua non fortuna uexetur. M. Tullius in sua consolatione pugnasse se semper cõtra fortunã loquitur: eamq; a se esse superatam cũ fortiter inimicorũ impetus retulisset: nec tũ quidẽ se ab ea fractum: cum domo pulsus patria caruit. Tum autem cum amiserit carissimã filiam uictũ se a fortũa turpiter cõfitetur. Credo inquit & manum tollo: Quid hoc homine miserius: q sic ia M.T.

eeat Insipienter inquit? Sed q ꝓfitet̃ se esse sapientẽ. Quid ergo sibi uult assũptio oĩs
Quid est cõtẽptus ille rerũ; qui magnificis uerbis prætenditur? Quid dispar cæteris
habitus? Aut cur oĩo præcepta sapiæ dantur si nemo q sapiat adhuc inuentus est? Et qs
q̄ nobis inuidiã facit; quia philosophos negamus esse sapientes cũ ipsi nec scire qcq nec
sapere fateantur? Nã si qñ ita defecerint: ut ne effingere qdem quicq̄ possint; quid faci-
unt in rebus cæteris. Tũ uero ignorãtiæ admonentur: & quasi furibundi exsiliunt: & ex
anaxagoras clamant se cæcos esse & excordes. Anaxagoras ꝓnunciat circunfusa esse tenebris oĩa.
Empedocles angustas esse sensuũ semitas queritur; tanq̄ illi ad cogitandũ rheda a qua
Empedocles drigis opus esset. Democritus quasi in puteo quodã sic alto ut fũdus sit nullus ueritatẽ
iacere demersam: nimirũ stultæ ut cætera. Nõ. n. tanq̄ i puteo demersa est ueritas; quo
Democritus uel descendere uel ẽt cadere illi licebat. Sed tanq̄ in sũmo mõtis excelsi uerte: uel potiꝰ
in cælo: qđ est uerissimũ. Quid. n. est cur eã potius in imũ deꝑssã diceret q̄ in sũmũ le
uatã: nisi forte mẽtẽ quoq; i pedibꝰ aut i imis calcibus constituere malebat: potius q̄ in
i pectore aut i capite? Adeo remotissimi fuerunt ab ea ueritate: ut eos ne status quidem
sui corporis admoneret: ueritatẽ in summo illis esse quærendã. Ex hac desperatõe con-
fessio illa Socratis nata est: qua se nihil scire dixit: nisi hoc unũ; q nihil sciat. Hinc aca-
demiæ disciplina manauit: si tñ disciplina dici põt: in qua ignoratio & discitur: & docet̃
Sed ne illi qdem qui sciam sibi assũpserunt: idipsũ qđ se scire putabant; constanter de-
fendere potuerũt. Qui qm̃ ratio illis nõ quadrabat: ꝑ ignorantiam rerum diuinarũ: tã
uariitã incerti fuerũt: sibiq; sæpe cõtraria differẽtes: ut q d sentirent: qd uellent: satis sta
tuere ac diiudicare nõ possis. Quid igitur pugnes aduersus hoies eos; q suo sibi gladio
pereunt? Quid labores ut eos destruas; quos sua ipsos destruit atq; afficit oro? Aristote
ARIsto. les inqt Cicero ueteres philosophos accusans eos ait aut gloriosos aut stultissimos fuis
se. q existimassent philosophiã suis ingeniis esse ꝑfectam. Sed se uidere q paucis annis
magna accessio facta eẽt: breui tpe philosophiã plane absolutã fore. Qđ igit̃ fuit illud
tps? quo inore? qñ ẽ: aut a qbus absoluta? Nã q ait stultissimos fuisse q putassent igeni
is suis ꝑfectã esse sapiam uerũ est. Sed ne ipse qdem satis prudenter: q aut a ueteribus
cœptam: aut a nouis auctã: aut mox a posterioribus ꝑfectũ iri putauit. Nunq̄. n: potest
inuestigari: quod non ꝑ uiam suam quæritur.

Item repetitio de fortuna: & natura & definitione eius. Ca. xxix.

Ed repetamus id qđ omisimus. Fortuna ergo per se nihil est: nec sic hñdum
s est: tanq̄ sit in aliquo sensus. Siquidem fortuna est accidentiũ rerũ subitus atq;
inopinatus euentus. Verum philosophi ne aliquando non errent; in re stulta
uolunt esse sapientes; qui fortunæ sexum mutant: eam non deam sicut uulgus; sed de-
um esse dicunt. Eundem tamen interdum naturam; interdum fortunam uocant. Quid
multa inquit idem Cicero. efficiat inopinata nobis ꝑp obscuritatem ignorationemque
causarum. Cum igitur causas ignorent; ꝑp quas fiat aliquid: & ipsum qui faciat: igno-
rent necesse est. Idem in ope ualde serio: in quo præcepta uitæ deprompta ex philoso-
phia filio dabit. Magnam inquit esse fortunæ uim in utrãq; partem quis nesciat? Nam
& cum ꝓspo flatu eius utimur: ad exitus ꝑuenimus optatos: & cum reflauerit affligi
mur. Primum qui negat sciri posse quicq̄: sic hoc dixit tanq̄ & ipse & omnes sciat: Dein
de qui etiam quæ clara sunt dubia conantur efficere: hoc putauit esse clarum: qđ illa eẽ
debuit uel maximum dubiũ: nã sapienti oio falsum est. Quis inqt nescit? Ego uero ne-
scio. Doceat me (si põt) quæ sit illa uis: q flatus iste: & q reflatus. Turpe igit̃ est hoiem
ingeniosũ dicere; qđ si neges ꝓbare non possit. Postremo q is qui dicit assensus esse re

tinendos q; stulti sit hois rebus incognitis temere Assentire. Is itaq̃ plane uulgi & impi-
torũ opinionibus credidit: qui fortunam putant esse quæ hoibus tribuat bona & mala:
Nam simulacrũ eius cũ copia & gubernaculo fingunt: tanq̃ hæc opes tribuat: & hũana
rum rerũ regimen obtineat. Cui opinioni & Virgilius assensit: q fortunam oipotentem Virgilius
uocat. Et historicus qui ait. Sed ꝑfecto fortuna in oi re dñatur. Quid ergo cæteris diis
loci superest? Cur non aut ipsa regnare dicitur: si plus põt: aut sola colitur: si oia uel si tñ
mala imittit? Aliquid causæ ꝓferant cur si dea sit: hoibus inuideat: eosq; pditos cupiat: cũ
ab his religiose colatur. Cur æquior sit malis: iniquior aũt bonis? Cur isidietur: affligat
decipiat & exterminet? Quis illam geneis hoium uexatricẽ constituit ꝑpetuam? Cur
deniq; tam malam sortita si ptãtem: ut res cunctas ex libidine magis q̃ ex uero celebret
obscuretq;. Hæc iuq̃ philosophos inquirere oportuit: potius q̃ temere innocentẽ accu
sare fortuoam: quæ ẽt si sit qua nihil tñ afferri ab his põt: cum hoibus tam inimica sit:
q̃ putatur. Itaq; ille oẽs orationes quibus iniquitatẽ fortunæ l aerant: suasq; uirtutes
contra fortunam supbissime iactant: nihil aliud sunt q̃ deliramenta inconsideratæ leui
tatis. Quare nõ inuideant nobis: qbus apuit ueritatem deus: qui sicut scimus nihil esse
fortuoam: ita scimus esse prauũ ac subdolum spũm: qui sit inimicus bonis hostisq; iusti
tiæ: qui contraria faciat q̃ deus: cuius inuidiæ cãm in secundo libro explicauimus. Hic
ergo insidiatur uniuersis: sed eos qui nesciunt deum errore impedit: stultitia obruit: tene
bris circunfudit: nequis possit ad diuini nois ꝑuenire notitiam: in quo uno & sapientia
continetur & uita ꝑpetua. Eos aũt qui deum sciunt dolis & astutia aggreditur: ut cu-
piditate ac libidine irretiat: aut peccati blandimentis deprauatos impellat ad mortem:
uel si dolo nihil ꝓfecerit: uiolentia deiicere conatur. Iccirco.n. io primordiis transgressi
onis non statim ad pœnam detrusus a deo est ut hoiem malitia sua exerceat ad uirtutem
quæ nisi agitur: nisi assidua uexatione roboretur: non põt esse pfecta. Siquidẽ uirtꝰ ẽ p
ferãdorũ malorũ fortis ac inuicta patientia. Ex quo fit: ut uirtus nulla sit: si aduersarius
desit. Huiꝰ itaq; puersæ ptãris cũ ui sentirẽt uirtuti expugnãtẽ nomẽ ignorarẽt fortũæ
uocabulũ sibi inane finxerũt. Qd q̃ lõge a sapia sit remotũ: declarat Iuuẽalis his uersibꝰ. Iuuenalis
Nullũ numẽ abest si sit prudẽtia: sed nos Te facimus fortuna deã. cæloq; locamus.
Stultitia igit̃ & error & cæcitas: & (ut Cicero ait) ignoratio rerũ atq; causarum naturæ
ac fortune oia iduxit. Sed ut aduersariũ suum nesciũt: sic nec uirtutẽ quidem sciunt: cu
ius scientia ab aduersarii notione descendit: Quæ sic cooiuncta est cũ sapia: uel (ut ipsi
aiunt) eadem ipsa sapia est: ignorẽe necesse est in quibus rebus sita sit. Nemo.n. põt ue
ris armis instrui: si hostem contra quem fuerit armandus: ignorat. Nec aduersariũ uin-
cere: qui in dimicando non hostem uerũ: sed umbram petit. Prosternetur.n. qui in alio
intentus uentus uenientẽ uitalibus suis ictũ: nec præuiderit ante nec caruerit.

Epilogus quo docet qũo transeundũ sit a uanitate philosophorũ recedentibus & ad
uerã sapiam aspirantibus. s. ad uerbũ dei: in quo solo ueritas inuenitur: & uirtus: & bea-
titudo: & ad eis quæ dicta sunt: ad dicenda transitũ facit. Ca. xxx.

Ocuiquantũ mea mediocritas tulit lõge deuiũ philosophos iter a ueritate te
d nuisse. Sentio tamen q̃ multa præterierim: quia nõ erat mihi ꝓpria cõtra phi-
losophos disputatio. Sec huc necessario diuertẽdũ fuit: ut oñderẽ rot & tanta
ingenia in rebus falsis esse cõsumpta: neqs forte a prauis religionibus exclusus: ad eos
se cõferre uellet: tanq̃ certi aliqs repturus. Vna igitur spes hoi: una salus in hac doctri-
na quam defendimus: posita est. Omnis sapia hominis in hoc uno est: ut deum cognoscat
& colat. Hoc uostrum dogma: hæc sententia est. Quanta itaq; uoce possum testificor

proclamo: denũcio. Hoc ẽ illud qđ philosophi oẽs in tota sua uita quæsierunt: necunq̃ tñ inuestigare: cõprehendere: tenere ualuerũt: qa aut prauã religionẽ tenuerũt: aut totam penitus sustulerũt. Facessant igitur illi oẽs q humanã uitã nõ instruũt: sed turbant Quid.n. docẽt? Quẽ instruũt: q seipsos nõ instruxerunt? Quẽ sanare ægroti? Quẽ regere cæci possunt? Huc ergo nos oẽs qbus est cura sapiæ cõferamus. An expectabim⁹ donec Socrates aliquid sciat? aut Anaxagoras lumen in tenebris inueniat: aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? aut Empedocles dilatet aĩ sui semitas? aut Archesilas & Carneades uideant: sentiant: præcipiant? Ecce, uox de cælo ueritatem docens & nobis sole ipso clarius lumen ostẽdens. Quid nobis iniq sum⁹ & sapiam suscipe cũctamur quam docti hoies contritis in quærendo ætatibus suis: nunq̃ reperire potuerunt. Qui uult sapiens ac beatus esse: audiat dei uocẽ: discat iustitiã: sacramentum natiuitatis suæ norit: humana cõtemnat: diuina suscipiat: ut summũ illud bonũ ad quod natus est possit adipisci. Dissolutis religioĩbus uniuersis & oĩbus quæcunq; in earũ defensionem dici uel solebãt uel poterãt refutatis: deĩde cõuictis philosophiæ disciplinis: ad uerã religionem sapiamq; ueniendũ est: qm̃ est (ut docebo) utrũq; cõiũctũ: ut eã uel argumentis uel exẽplis: uel idõeis testibus asseramus. Et stultitiã quã nobis isti deorũ cultores obiectare nõ desinũt: ut nullã penes nos: sic totã penes ipsos eẽ doceamus. Et q̃q̃ prioribus libris cũ falsas arguerẽ religiões: & hic cũ falsã sapiam tollerẽ: ubi ueritas sit ostẽderim plani⁹ tamen quæ religio & quæ sapia uera sit: liber pximus indicabit.

Lactantii Firmiani de institutionibus diuinis libri quarti præfacio.

Quomodo unius sæculi error in omnem sit transfusus ætatẽ & orbẽ occupauerit. Et Græcia post gloriam septem sapientem studio pquirendæ ueritatis exarserit: & studiosi eius se maluerint philosophos q̃ sapientes appellari. Ca. primum.

C Ogitanti mihi & cũ aĩo meo sæpe reputãti priorem illũ generis humani statum: & mirũ pariter & idignũ uideri soler: q, uni⁹ sæculi stultitia religiões uarias suscipientis: deosq; multos esse credentis: in tantã subito ignorationem sui uentũ est: ut ablata ex oculis ueritate: neq; religio ueri dei: neq; hũanitatis rõ teneretur: hoibus nõ in cælo sũmũ quærentibus: sed in terra. Quam ob cãm pfecto sæculorum ueterũ mutata fælicitas est. Cœperunt.n. relicto parente & constitutore oĩum deo: insensibilia digitorum suorum figmẽta uenerari: quæ priuatas qd fecerit: qd malorum attulerit: res ipa declarat: auersa nãq; a summo bono qđ ideo beatum & sempiternum est: quia uideri: tangi: cõprehendi nõ põt: & a uirtutibus ei bono cõgruentibus quæ sũt æquæ immortales: ad hos corruptos & fragiles deos lapsi & studentes his rebus qbus solũ corpus ornatur: alitur mortẽ sibi ppetuam cũ diis & cũ bonis corpalibus quæsierũt: qa morti corp⁹ oẽ subiectũ est. Insecuta ẽ igit hmõi religiõis iniustitia & ipietas sicuti fuerat necesse: Desierũt.n. uult⁹ suos in cælũ tollere; sed deorsũ mentes hoĩum depressæ terrenis ut religiõibus: sic ẽt bõis inhærebãt: secutũ est dissidiũ generis hũani: & fraus & nefas oẽ: quia sptetis sempiternis atq; incorruptis bonis: quæ sola debent ab hoĩe cõcupisci: tempalia & breuia maluerũt maiorq; ad malum hoibus fides fuit: qui prauum recto quia præsentius fuerat: prætulerunt Sic humanam uitam prioribus sæculis clarissima luce uersatam caligo & tenebræ cõpræhenderũt. Et q, huic prauitati cõgruens erat; postq̃ sapientia sublata est: tũ demum sibi hoĩes sapientum nomen uendicare cœperunt. Tũ aũt nemo sapiens uocabatur: cũ oẽs erant. Vtinamq; nomen illud publicũ aliqñ quis ad paucos redactum tum uim suam retineret. Posset enim fortasse pauci illi uel ingenio uel auctoritate: uel

alliduis hortamentis liberare populũ uitiis & erroribus:sed adeo in totũ sapientia occi tat:ut ex ipsa nois arrogãtia nullũ eorũ q uocarent̃:appatuit fuisse sapientẽ. Et tamen prius q̃ hæc philosophia quæ dicitur:esset inuenta septẽ fuisse tradunt̃ primi olum qui quia de rebus naturalibus quærere ac disputare sunt ausi:sapiẽtes haberi appellariq; ma luerunt. O miserũ calamitosumq; sæculum:quo p oibẽ totũ septẽ soli fuerunt:qui ho minum uocabulo cierent̃. Nemo.n.põt iure dici hõ:nisi q sapiẽs est. Sed si cæteri oẽs p̃ ter istos stulti fuerunt:ne illi qdem sapientes:qa nemo sapiens esse uero iudicio stulto-rũ põt. Adeo ab his affuit sapientia:ut postea qdem increscente doctrina:& multis ma-gnisq; ingeniis in idipsum semp intentis non potuerit pfici ueritas & cõprehendi. Nam post illorũ septẽ sapientũ gloriã:incredibile est quãto studio inqren de ueritatis Græcia ois exarserit: Ac primũ nomẽ ipsũ sapientiæ arrogãs putauerũt:sed qa nõ sapientes sed studiosos sapientiæ uocauerunt. Quo facto & illos q temere sapientũ sibi nomen asci uerant:erroris stultitiæq; dãnauerunt:& se quoq; ipsos ignorantiæ:quã qdem non dis-fitebant̃. Nã ubicũq; rerũ natura ingeniis eorũ quasi manus opposuerat:ne rat'onẽ pos sent aliquã reddere:testificari solebãt nihil se scire:nihil cernere. Vnde multo sapientio res inueniuotur qui se aliqua ex parte uiderunt:q̃ illi qui sapere crediderant.

Quod ubi quærenda est sapia:ubi gentibus est stultitiæ titulus: & quare Pythago ras & Plato litterarũ psecutores non accesserint ad Iudæos. Cap.ii.

q Vare si neq; illi fuere sapiẽtes:q sunt appellati:neq; potentiores q̃ non dubita uerunt isipiẽtiã cõsiteri:quid supest nisi ut alibi sit quærenda sapia:quia nõ est ubi qnerebatur inuẽta: Quid aũt puremus fuisse causæ:cur tot ingeniis totq; tpibus sũmo studio & labore quæsita nõ repiretur:nisi q. eã philosophi extra fines suos quæsierũt: Qui qm pagraris & exploratis oibus nusq̃ ullã sapiam cõprehenderunt:& alicubi esse illã necesse est:apparet hic potissimũ esse quærendã:ubi stultitiæ populus apparet:cuius uelamẽto deus ne arcanũ sui diuini opis in ,ppatulo esset:thesaurũ sapiæ & ueritatis abscondit. Vnde equidem soleo mirari:q. cum Pythagoras & postea Plato amore indagandæ ueritatis accensi: ad Aegyptios & Magos & Persas usq; penetrassẽt ut earũ gentiũ ritus & sacra cognoscerent. Suspicabantur.n.sapiam in religione uersa-ri:ad Iudæos tñ non accesserũt:penes quos tũc solus erat:& quo facilius ire potuissẽt: Sed auersos esse arbitror diuina ,puidentia:ne scire possent ueritatẽ:qa nondũ fas erat alienigenis ingeniis religionẽ dei ueri iustitiãq; cognoscere. Statuerat.n.deus ap propi quante ultimo tpe ducẽ magnũ cælitus mittere:q eã pfidio ingratoq; populo ablatam exteris gentibus reuelaret. Qua de re in hoc libro aggrediar disputare:si prius ostende ro sapiam cum religione sic cohærere:ut diuelli utrunq; non possit.

Quod sapientia & religio inseparabiliter cohærent: & q. necesse est eosdem non di uersos esse secretarios sapientiæ & numinis sacerdotes. Et quare contra naturã sit colere plures deos. Et quare sicut necessitate naturæ oportet dominum esse unum unicuiq; sic & patrem unum. Ca.iii.

d Eorũ igit̃ cultus in priore libro docui nõ hẽre sapiam:nõ m õ qa diuinũ aĩal ter renis fragilibusq; substernit:sed qa nihil ibi disserit̃ qđ ,pficiat ad mores exco dos uitãq; formãdã. Nec habet inqsitionẽ aliquã ueritatis sed tñmõ ritũ colẽ diq̃ nõ officio mẽtis sed ministerio corpis cõstat. Et iõ nõ ẽ illa uero religio iudicanda: qa nullis iustitiæ uirtutisq; præceptis erudit efficitq; meliores. Itaq; philosophia quia ĩ illis religionẽ.i.summã pietatẽ nõ habet:nõ ẽ uera sapia. Nã si diuinitas quæ gubernat hũc mundũ:icredibili beneficio genus hoĩum sustẽtat:& quasi paterna indulgentia fo

uet:uult ꝓfecto gratiã sibi referri: & honorẽ dari. Nec cõstare hoi rõ pietatis põt: si cæ-
lestibus beneficiis extiterit igratus: qd' non est utiq; sapientis. Q̃ m̃ igitur (ut dixi) phi
losophia & religio deorũ disiuncta sunt & longe discreta: siqdem alii sunt ꝓfessores sa
pientiæ: p quos utiq; ad deos nõ adit: alii religiõis antistites: p quos sapere non discitur
apparet nec illam esse ueram sapiam: nec hanc religionem. Iccirco nec philosophia po
tuit ueritatẽ cõprehendere: nec religio deorũ rõem sui qua caret: reddere. Vbi aũt sapia
cũ religiõe iseparabili nexu cohæret: utrũq; uerũ esse necesse est: quia & in colẽdo sape
debemus. i. scire quid nobis & q̃uo sit colendũ: & in sapiendo colere. i. re & actu qd' scie
rimus implere: ubi ergo sapia cũ religione coniungitur? ibi. s. ubi deus colitur unus: ubi
uita & actus oĩs ad unũ caput & ad unã summam refertur. Deniq; iidẽ sunt doctores sa
pientiæ: qui & dei sacerdotes. Nec tñ moueat queq̃: quia sæpe factum est & fieri põt:
ut philosophus aliqs deorũ suscipiat sacerdotiũ: qd cum fit non tñ coniungitur philoso
phia cum religione: sed philosophia inter sacra cessabit & religio quando philoso-
phia tractabitur. Illa. n. religio muta est: non tñ qa mutorũ est: sed qa ritus eius in ma
nu & digitis est nõ in corde aut lingua: sicut nostra quæ uera est. Iccirco & in sapia reli
gio: & in religione sapia est. Ergo nõ põt segregari: qa sape nihil aliud est nisi deũ uerũ
iustis ac piis cultibus honorare. Multorũ aũt deorũ cultus non esse secundũ naturã: ẽt
hoc argumento colligi põt & cõprehendi. Oẽm deũ q ab hoie colitur: necesse est inter
solẽnes ritus & precationes patrem nuncupari. Non tantum honoris gratia: sed & rõis
q; & antiquior est hoie: & q; uitam: salutem: uictum præstat ut pater. Itaq; & Iuppiter
Iuppiter Pater — a precantibus pater uocatur. & Saturnus: & ianus: & Liber: & cæteri deinceps: quod
Lucillius in deorum consilio irridet.
Saturnus — Vt nemo sit nostrum: quin & pater optimus diuum:
Ianus — Aut Neptunnus pater: Liber: Saturnus pater: Mars:
Liber — Ianus: Quirinus pater sic & hoc dicatur ad unum:
Lucillius auctor — Quod si natura nõ patit: ut sint unius hoĩs plures ptes. Ex uno. n. ꝓcreat: ergo deos ẽt
multas colere cõtra naturã est cõtraq; pietatẽ: unus ergo colẽdus ẽ: q põt uerus pr̃ noia
ri. Idẽ ẽt dñs sit necesse ẽ: quare sicut põt idulgere: ita ẽt coercere. Pr̃ iõ appellãdus ẽ. qa
nobis multa & magna largit. Dñs iõ: qa castigãdi & puniẽdi hẽt maximã ptãtẽ. Dñm
uero eundem esse q sit pater: ẽt iuris ciuilis rõ demonstrat. Quis. n. poterit filios educa
re: nisi habeat in eos ptãtem? Nec imerito paterfamilias dicitur: licet tñ filios hẽat: ui-
delicet nomen patris. Cõplectitur ẽt seruos: qa familia sequitur: & nomẽ familiæ com
plectitur ẽt filios: qa pater antecedit: unde apparet eundẽ ipsũ & patrem seruorum &
dñm filiorũ. Deniq; & filius manumittit tanq̃ seruus: & seruus liberatus: patroni no-
men accipit tanq̃ filius: quod si propterea paterfamilias noiatur: ut appareat eũ duplici
potestate p̃ditum: quia & idulgere debet quia pater est: & coercere quia dñs. Ergo idẽ
seruus est: qui & filius: & idem dominus qui & pater. Sicut igitur naturæ necessitate
non põt esse nisi unus pater: ita nec dominus nisi unus: quid enim faciet seruus: si mul-
ti domini diuersa imperauerint? Ergo cõtra rõnem cõtraq; naturã sunt religiões mul-
torũ deorũ. Siquidẽ nec patres multi possũt eẽ: nec domini. Deos aũt & patres & dñi
nos nũcupari necesse ẽ. Teneri ergo ueritas nõ põt: ubi hõ idẽ multis patribus domini
q; subiectus est: ubi aĩus in multa dispsus huc atq; illuc diuagatur. Nec habere ullam
firmitatem religio põt: quando certo & stabili domicilio caret. Cultus ergo deorũ ueri
esse nõ possunt. Eodem mõ quo matrimoniũ dici nõ põt: ubi mulier uiros multos ha-
bet: sed hæ e aut meretrix: aut adultera nominabitur: a qua enim pudor: castitas: fides

abest: uirtute careat necesse ē. Sic & religio deorū īpudica ē & īcæsta: qa fide caret:
qa honos illa instabilis & incertus caput & originem non habet.

Quod sapiētia spectat ad filios: religio ad seruos & utriusq; fons deus unus solꝰ
& uerus: qui ingratum abdicat filium & fugitiuum punit seruum. Cap. iiii.

Vibus rebus apparet q̄ inter se cōiuncta sunt sapientia & religio: sapientia
q spectat ad filios q̄ exigit amorē: Religio ad seruos q̄ q̄dē exigit timorē. Nā
sicut illa prēm diligerē debēt & honorare: sic hi dominū colere & uereri: De
us āt q unus ē quoniā utrāq; psonā sustinet & pr̄is & domini. & amare eū debemus:
qa filii sumus & timere qa serui. Nō pōt igit̄ nec religio a sapiētia separari nec sapien
tia religione secerni: q idē deus ē q & diligi & itelligi debet q. ē sapiētię & honorari q.
ē religiōis. Sed sapia p̄cedit r̄ligio seqt̄ qa priꝰ ē deū scir̄ cōsequēs coler̄. Itaq; i duobꝰ
noibꝰ una uis ē q̄uis diuersa eē uideat̄. Alterū.n. positū ē i sēsu alterū i actu. Sed tn̄ si
milia sūt duobꝰ riuis uno fōte manātibꝰ. Fōs āt sapiētiæ religionis deꝰ ē a quo hi duo
riui si aberrauerit: arescāt necesse est q̄ eū nesciūt ne sapiētes eē possūt nec religiosi.
sic fit ut philosophi & q deos colūt similes sint aut filiis abdicatis aut seruis fugitiuis
qa neq; illi prēm q̄rūt neq; hi dominū & sicut abdicati hereditatē pr̄is nō assequūt̄ &
fugitiui īpunitatē Ita neq; philosophi imortalitatē accipiūt q̄ ē regni celestis hæredi-
tas.i. sūmū bonū q̄d illi maxie quęrūt neq; cultores deorū pœnā sēpiternæ mortis esu
gient q̄ est aiaduersio ueri dn̄i aduersus fugitiuos suæ maiestatis ac nois. Deū uero es
se prēm eūdēq; dōinū utriq; ignorauerūt tā cultores deorū q̄ ipsi p̄fessores sapiētiæ
qa aut nihil colēdū oīno putauerūt aut religiōes falsas approbauerūt aut ēt si uim ptā
tēq; sūmi dei itellixerūt ut plato q unū eē fabricatorē mūdi deū. Et. M. Tullꝰ q fate Plato
tur hoiem p̄clara q̄dā cōditione a sūmo deo eē generatū: tn̄ & debitū tāq̄ sūmo pr̄i nō M. T.
reddiderūt: q̄d erat cōsequēs atq; necessariū. Deos āt neq; pr̄es neq; dominos eē pos
se nō tātū multitudo (ut supra ōndit) sed ēt rō declarat: q̄ neq; fictū eē ab his hoiem
tradit̄ neq; deos ipsos antecedere originē hois īuenit̄. Siq̄dē fuisse ī terra hoies anteq̄
Vlcanus: & Liber: & Apollo: & ipse iuppiter nascerent̄: apparet. Sed neq; Saturno f
ctio hominis: neq; Cælo pr̄i eius assignari solet. Quod si nullus eorū q coluūt̄: formasi
se a pricipio atq; istituisse hoiem tradit̄. Nullus igr̄ ex his pr̄ hois nūcupari pōt: ita ne
deus q̄dē. Ergo fas nō est uenerari eos: a q̄bus non sit hō generatus: qa neq; a multis
pōt generari. Vnus igr̄ ac solꝰ coli debet: q Iouem q Saturnū q cælū ipm terrāq; ante
cessit. Is.n. necesse ē hoiem figurauerit: q ante hoiem cælū terrāq; p̄fecit. Solus pr̄ uo
cādus est: q creauerit solus dominus nūcupādus q regit: qui habet uitæ ac necis uerā
ac ppetuā potestatem. Quem qui nō adorat: & isipiens seruus est qui dominū suum
aufugiat: & ipius filius: qui suum uerū prēm uel oderit uel ignoret.

Quod oracula p̄phetarū sollicite īscipiēda sunt quos diuinitus eē locutos rerum
multo ante p̄dictarū cōuincit euentus. Et quo tpe p̄phetauerit Moyses: Quot an-
nis Iosue rexerit populum. Quot p̄fuerit iudices: q̄diu regnauerint reges. Quo tpe
dominatus sit Cyrus. Quod in p̄phetis est sapiētiæ fundamentum. Ca. v.

Vnc q̄m docui sapiētiā religionē n̄ posse deduci: supest ut de ipa religiōe ac
n sapia disseramꝰ: Sētio q̄dē q̄ sit dificilis de rebus celestibꝰ disputatio sed tn̄
audendum est: ut illustrata ueritas pateat. Multiq; ab errore atq; iteritu
liberent̄: qui eā sub uelamento stultitiæ latentem aspnant̄ ac respuūt. Sed priusq̄ in
cipiā de deo & opibus eius dicere pauca mihi de p̄phetis ante dicēda sunt: quorū testi
moniis nūc uti necesse ē q̄d i prioribꝰ libris ne facerē tēpaui: Ante oia qui ueritatem

studet comprehendrre:nõ mõ intelligendis ꝓphetarũ uocibus aium debet intẽdere
sed ẽt tẽpora per quæ quisq; illorũ fuerit diligentissime inquirere:ut sciat & q̃ futura
p̃dixerint:& post quot annos p̃dicta cõpleta sint. Nec difficultas in his colligẽdis est
ulla. Testati.n.sunt sub quo quisq; rege diuini spiritus fuerit passus istinctũ. Multi-
moyses q; scriptos libros de tẽporibus ediderũt:initiũ facientes a ꝓpheta Moyse:qui troianũ
bellũ septingẽtis fere annis antecessit: Is ãt cũ p annos quadragita populũ rexisset suc
Iosue cessorem habuit Iosue:q septẽ & uiginti annis tenuit pricipatũ. Exide sub iudicibus
fuerũt p annos trecentos septuaginta:tũ mutato statu reges habere cœperũt:quibus
Sedechia iperiũ tenẽtibus p annos quadringentos sexagita usq; ad Sedechiæ regnũ opugnatia
rex rege Babylonico:captiq; Iudæi diuturnũ seruitiũ ꝓtulerũt.donec septuagesimo post
Cyrus anno Cyrus maior captiuos Iudæos terris ac sedibus suis redderet:qui p idẽ tempus i
maior Persas suscæpit impium:quo Romæ Tarquinius Supbus. Quare cũ ois tẽporũ se-
Tarquinius ries ex iudaicis & ex græcis romanisq; historiis colligat etiã singulorũ ꝓphetarũ col
superbus ligi possunt:quorũ tamẽ ultimus Zacharias fuit quem constat sub Dario rege secun
Zacharias ꝓpheta do anno regni eius octauo mense cecinisse. Adeo antiquiores ẽẽ græcis scriptoribus
ꝓphetæ reperiuntur. Quæ oia co ꝓfero:ut errorẽ suũ sentiant qui scripturã sacrã co
argueere nitũt:tãq̃ nouã & recens fictã:ignorãtes ex quo sõtæ sanctæ religionis ori-
Darius go manauerit. Quod siqs collectis ꝑspectisq; tẽporibus fundamẽtũ doctrinæ salubri
ter iecerit:& ueritatẽ penitus cõprehendet:& errorem cognita ueritate deponet.

Quod de⁹ creator oium coomnipotẽtẽ gẽuit filiũ & p eũ creauit uniuersa Testes
sũt Sibylla & Triegistus:oracula cõsona ꝓphetis & sapiẽtissimo Salomoni .ca.vi.

d Eus igr̃ machinator cõstitutorq; rerũ sicuti i secundo libro diximus:anteq̃
p̃clarũ hoc op⁹ adornet sanctũ:& icorruptibilẽ:& icõprehẽsibilẽ spiritum
genuit:quẽ filiũ nũcuparũt. Et q̃uis alios postea inumerabiles p ipm crea-
uisset quos angelos dicim⁹:hũc tñ solũ primogenitũ diuini nominis appellatione di
gnatus est patria.s.uirtute ac maiestate pollentẽ:esse ãt summi dei filiũ:q sit ptãte ma
hermes auctor xima p̃ditus nõ tñ cõgruentes i unũ ꝓphetarũ uoces sed ẽt Trimegisti p̃dicatio:& Si
byllarũ uaticinia demonstrãt. Hermes ieo libro:q λογοσ τελειοσ iscribit:his usus
est uerbis:ο κυριοσ και των παντον ποιητησ ον θεον καλειν νενομικαμεν επε
ι δευτερον εποιησε θεον ορατον και αισθητον δελφητι ου δια το αισθεσθαι
αυτον περι γαρ του του ουκ εστι ποτερον αυτοσ αισθοι τοαλλο τι εισ αισ
θισιν υποπεμπει και εισ νουν οτι ουν τον τον εποιησε πρωτον και μονον και
ενα καλοσ δε αυτω εφανη και πληρεστατοσ παντων των αγαθων ηγαστη
τε και πανυ εφιλησ εν ωσ ιδιον τοκον.i.domin⁹ & oium creator:quẽ deũ uocare
cẽsem⁹ q a secũdum deũ fecit uisibilẽ & senbilẽ. Sensibilẽ ãt aio n̄ ideo:q a ipe sẽtit. Hoc
.n.ñ ẽ utrũ ipe sentiat:sed q a ipe i sensũ mitrit & mẽtẽ. Q m hũc fecit primũ & unũ so
lũ. Bonus ãt ei uisus ẽ:& plenissimus oium bonorũ:oblectatus ẽ & ualde amauit q̃si
ꝓpriũ filiũ. sibylla erythræa i carminis sui pricipio q̃d a sũmo deo exorsa ẽ filiũ dei du
cem & iperatorẽ oium his uersibus p̃dicat παντροτροφον κτισ την οθισ γλυκυ-
πευμα απασ ικα τεθε τοκαι ηγη τορα γεθε ων παντων εοιησε.i.oium nutri-
torẽ creatorẽq;:q dulcẽ spiritũ oib⁹ apposuit:ac principem oium deorũ fecit. Et rur-
sus i fine eiusdẽ carminis αυτον εδωκε θεοσ πιστοισ ανδρασι γεραιρειν.i.eũ de
dit de⁹ fidelib⁹ uiris honorarẽ: Et alia sibylla p̃cipit hũc oportere cognosci. αυτον σον
γινωσκε θεον υιον εοντα.i.ipm tuũ cognosce deũ;q dei filius est. Videlicet & ip-
se est dei filius:q p Salomonem sapiẽtissimũ regẽ diuino spiritu plenũ locutus est ea q̃

ſubiecimus. Deus poſſedit me ĩ initio ſuarũ uiarũ ĩ opa ſua añ ſæcula. Fũdauit me in pri Salomõ
cipio añq̃ terrã faceret: añ q̃ abyſſos cõſtitueret prius q̃ ꝓ ꝓdirẽt fõtes aquarũ: añ oẽs
colles gẽuit me dñs fecit regões & terras ĩbitabiles ſub cælo. Cũ peret cælos aderã illi
& cũ ſecerneret ſuã ſedẽ: cũ ſup uentos faceret ualidas nubes: & cũ cõfirmatos põeret
mõtes ſub cælo. qñ fortia faciebat fundamẽta terræ: erã penes illũ diſponẽs Ego eram
cui ad gaudebat: quotidie aũt iucundabar ante faciẽ eius: cũ lætaret̃ orbe pfecto Iccirco
aũt Trimegiſtus δημιουργὸν τοῦ θεοῦ. i. opificẽ dei dixit. Et Sibylla σύμβουλον. i. cõ Trimegiſtus
ſiliarium appellat: q̧ tanta ſapientia ſit inſtructus a deo pr̃e: ut cõſilio & manibos uterẽ
tur ĩ fabricatione mundi.

Quod nomen filii & angeli aut hoĩbus ſit ignotum licet nomen aliud & aliud hẽat
quod ab utriſq̧ adoratur: & unde dicatur Ieſus: & unde Chriſtus. Ca. vii.

f Ortaſſe quærat aliquis boc loco quis ſie iſte tam potẽs: iã deo carus. & qd̃ no
mẽ hẽt: cuius prima natiuitas nõ mõ anteceſſit mũdũ: uerũ ẽt prudẽtia diſpo
ſuerit uirtute cõſtruxerit. Primũ nos ſcire cõuenit nomẽ eius ne angelis qdẽ
notũ eſſe: q̧ morãt̃ ĩ cælo: ſed ipſi ſoli ac deo prĩ. Nec añ id publicabit̃: ut eſt ſcis litte
ris traditũ: q̃ diſpenſatio dei fuerit ĩpleta. Deinde nec enunciari poſſe hominis ore ſicut
docet Hermes hæc dicens. αἴτιον δὲ τούτου τοῦ αἰτίου ἡ τοῦ θείου καὶ ἀγαθοῦ Hermes auctor
ἀγαθοῦ βούλησις ἥτις ἐκείνου προήνεγκεν, οὗ τὸ ὄνομα οὐ δύναται ἀνθρωπίνῳ
στόματι λαληθῆναι. Ideſt cã ãt huius cauſæ diuini & ĩcreati boni uolũtas q̃ deũ ꝓtu
lit: cuius nomẽ nõ põt hũano ore dici. Et paulo poſt ad filiũ. ἔστι γάρ τις ὦ τέκνον
ἀπόρρητος λόγος σοφίας ὅσιος περὶ τοῦ κυρίου πάντων καὶ προουμένου
θεοῦ ὃν εἰπεῖν ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἐστι. i. Eſt. n. fili ſecret⁹ qdã ſermo ſapiæ ſcũs de ſo
lo dño oĩum. Et dei q añ mẽte capitur quẽ dicere ſupra hoĩm eſt. ſed q̃uis nomẽ eius qd̃
ei a pricipio pr̃ ſũm⁹ ĩpoſuit: nullud pter ipſũ faciat: hẽt tñ & ĩter angelos aliđ uocabu Erratum primum
lum: & ĩter hoĩes aliud. Ieſus qppe inter hoĩes noiatur. Nã Chriſtus non ꝓpriũ nomen Ieſus uñ dicitur
eſt: ſed nũcpatio ptãtis & regni. Sed exponẽda huius noĩs rõ eſt pp ignorantiũ errorẽ: χρῆστον
qui eũ mutatata littera Chriſtus ſolent dicere. Erat iudæis añ præceptũ ut ſacrũ confi
cerent unguentũ: quo pũgi poſſent hi q uocabant̃ ad ſacerdotiũ uel ad regnũ. Et ſicut
nunc Rõanis ĩdumentũ purpuræ ĩſigne eſt regiæ dignitatis aſſũptæ: ſic illis unctio ſa
cri unguenti nomen ac ptãtem regiã cõferebat. Verũ qñ græci ueteres χρίεσθαι di-
cebant ongi: qd̃ ounc ἀλείφεσθαι: ſicut indicat Hõericus uerſus ille quo ꝓpitiabant
unxerũt oleo. τὸν δὲ ἀμφίπολοι λοῦσαν καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ. i. hũc aũt famulæ lauerũe
& unxerũt oleo. Ob hãc rõnem nos eũ Chriſtũ nũcupamns. i. unctũ: q bebraice Meſſi
as dr̃. Vnde in qbuſdã græcis ſcripturis: q̃ male de hebraicis ĩteptætatæ ſunt ἠλειμ-
μένος. i. unguendo creatus ſcriptũ iuenit̃ ἠλειμμένος ἀπὸ τοῦ ἀλείφεσθαι. i. ab un
guendo curari. Sed tñ utrolibet noĩe rex ſignificat̃. Nõ ꝙ ille regnũ hoc terrenũ fuerit
adeptus cuius capiendi nondum tempus aduenit ſed ꝙ cæleſte ac ſempiternũ eſt: de
quo diſſeremus in ultimo libro: nunc uero de prima eius natiuitate dicamus.

Quod filius bis natus eſt: æternaliter de pr̃e tpaliter de uirgine matre: ſed natiuita-
te inexcogitabili & ineffabili. Et quare dicatur uerbum: & ĩ quo ab aliis angelis differat
& quare illi nõ dicãtur uerbum dei uel uerba. & quare hoĩs ſpiritus diſſolubilis: & qd
Dauid & Salomon ꝓpherauerint de hoc uerbo. Et ꝙ Salomon preceſſerit Troianum
bellum: & quid Ioannes euangeliſta de eodem uerbo. Cap. viii.

I Nprimis. n. teſtificabimur illũ bis eſſe natum: primum in ſpiritu: poſtea ĩ car
i ne. Vnde apud Hieremiã ita dr̃. Prius q̃ te formarẽ in utero: noui te: Et iterũ

apud ipsum. Beatus qui erat anteq̃ nasceret̃: q̃d nulli alii cõtingit præter Christo. Qui
cum esset a principio filius dei: regeneratus est denuo secũdum carnẽ: q̃ duplex natiui-
tas eius magnum intulit humanis pectoribus errorem: circunfunditq; tenebras etiam
his qui ueræ religiõis sacramenta retinebant. Sed nos id plane dilucideq; mõstrabim9
ut amatores sapiæ facilius ac diligentius instituantur: q audit dei filium dici: nõ debet
tñ nefas mente cõcipe: ut existimet ex cõnubio ac pmixtiõe fœminæ alicuius deum p
creasse q̃d nõ facit nisi aĩal corporale mortiq; subiectũ. Deus aũt cũ solus adhuc esset: p
miscere se potuit aut cũ esset tãtæ ptãtis: ut qcq̃d uellet efficeret: utiq; ad creãdũ societa
Orpheus te alterius nõ indigeret: nisi forte existiabimus deũ sicut Orphe9 putauit: & matrẽ esse
hermes & fœminã q aliter generare nõ quærit: nisi hẽr uim sexus utriusq;: quasi ut ipse secum
coiret: aut sine coitu non potuerit pcreare. Sed Hermes in eadẽ fuit opinione cum dicit
αυτοπάτορα και αυτομητορα, i. ipsum sui prẽm & ipsum matrem sui. Quod si ita
esset ut a pphetis pr̃ dr̃: se etiam mater diceret̃. Quo mõ igitur pcreauit. Primum nec
sciri a quoq̃ possunt nec narrari opa diuina: sed tñ sanctæ litteræ docent: in q̃bus cautũ
est illũ dei filiũ dei esse sermonẽ. Itẽq; cæteros angelos dei spũs esse. Nã sermo est spũs
cum uoce aliquid significante platus. Sed tñ qm̃ spiritus sermo diuersis partibus pfe-
runtur: siquidẽ spiritus naribus: ore sermo pcedit: magna inter hunc dei filiũ cæterosq;
angelos differẽtiae st. Illi. n. ex deo taciti spiritus exierũt: q nõ ad doctrinã dei tradẽdã:
ad ministeriũ dei creabãt̃. Ille uero cũ sit & ipse spiritus: tñ cum uoce ac sono ex dei ore
pcessit: sicut uerbũ ea. s. ratione q̃ uoce eius ad populum fuerat usus. i. q ille magister
futurus esset doctriæ dei & cælestis arcani ad hoĩs pferendi. Quod ipsũ primo locut9
est: ut peũ ipse ad nos loqueret̃. Et ille uocẽ dei ac uoluntatẽ nobis reuelaret. Merito
ergo sermo & uerbũ dei dr̃. q̃ pcedentẽ de ore suo uocalẽ spũm: quẽ nõ utero sed mente
cõcepat: inexcogitabili quadã maiestatis suæ uirtute ad effigiẽ quæ pprio sensu ac sapi
entia uigeat: cõpræhendit: & alios itẽ spũs in angelos figurauit. Nostri spiritus dissolu-
biles sunt: qa mortales sumus. Dei aũt spiritus & uiuũt & manẽt: & sentiunt: qa ipse im
mortalis est: & sensus & uitæ dator. Nostræ uoces licet aure misceant̃ atq; euanescãt
tamen plerũq; manent litteris cõpræhensæ: q̃to magis dei uocem credendum est: & ma
nere in æternum: & sensu ad uirtute comitari q̃ de deo patre tanq̃ riuus de fõte traduxit.
Quod siquis miratur ex deo deum platõe uocis ac spiritus potuisse generari: si sacras
uoces pphetarũ cognouerit: desinet pfecto mirari. Salomonẽq; prẽmq; ei9 Dauid po
tentissimos reges fuisse: & eosdem pphetas: ẽt his fortasse sit notũ: q diuĩas litteras nõ
attingerunt: quorũ alter q posterius regnauit. Troianæ urbis excidium centum & qua
draginta annis añ cessit. Huius pr̃ diuinorũ scriptor hymnorũ in psalmo trigesimosecũ
do sic ait. Verbo de cæli solidati sunt: & spiritu oris eius oĩs uirtus eorũ. Itẽ rursus i psal
mo quadragesimo quarto: Eructauit cor meũ uerbũ bonũ: dico ego opa mea regi. Cõ-
stat uidelicet nulli alii opa dei esse nota: nisi filio soli: qui est uerbũ dei & quẽ regnare in
ppetuũ necesse ẽ. Itẽ Salomon ipsum uerbum dei esse demonstrat: cuius manibus opa
ista mundi fabricata sunt. Ego inq̃t ex ore altissimi pdiui ante oẽm creaturã ego cælos
feci ut oriretur lumen indeficiens: & nebula texi oẽm terram. Ego i altis habitaui: & tro
nus me9 in colũna nubis. Ioannes quoq; ita tradidit: In principio erat uerbũ: & uerbũ
erat apud deum. Oĩa per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil.

Quod melius a græcis logos q̃ a latinis uerbum & q̃d de deo senserint gentiles phi-
losophi Zeno & Trimegistus.

Ed meli9 græci λογον dicũt q̃ nos uerbũ: siue sermonẽ. λογοσ. n. & sermonẽ

significat & rõnem.quia ille est uox & sapiã dei. Hũc sermonẽ diuinũ ne philosophi q- Zeno
dẽ ignorauerũt:sed qdẽ zenõ rerũ naturæ dispositorẽ atq; opificẽ uniuersitatis λογον
prædicat quẽ & fatũ & necessitatẽ rerũ:& deũ & aĩum Iouis nuncupat:ea.s.consuetu- Iouis
dine qua solẽt Iouẽ ꝓ deo accipe. Sed nihil obstãt uerba:cũ sententia cõgruat ueritati
Est.n.spiritus dei:quem ille aĩum nominauit.nã Trimegistus q ueritatẽ pene uniuersã Trimegistus
nescio quo mõ inuestigauit:uirtutem maiestatẽq; uerbi sæpe descripsit:sicut declarat
superius illud exemplũ quo fatet esse ieffabilem quendã sãctũq; sermonem:cui⁹ enar
ratio modũ excedat. Dixi de natiuitate prima breuiter ut potui. Nũc de secũda:quoniã
controuersia est in ea maxima:latius differendum est:ut ueritatem scire cupiẽtibus lu
men intelligentiæ proferamus.

De secunda natiuitate filii quã ꝓphetæ multo ante prædixerunt. Et qũo eductus sit
Israhel ab ægypto:& qbus ingratus beneficiis caput bouis in memoriã Apis dei ægy-
ptiorũ figurauerit. Et qs ordo publicarũ fuerit ptãtũ usq; ad dñi passionẽ. Ca.x.

N primis igit scire oportet hoĩes sic a pricipio ꝓcessisse dispositõem sũmi dei
ut esset necesse appropinquãte sæculo termino dei filiũ descendere in terram
ut cõstitueret deo tẽplũ:doceretq; iustitiã. Verũtñ nõ ĩ uirtute angeli ut ptã
te cælesti:sed in figura hoĩs & cõditõe mortali:ut cũ magisterio functus fuisset tradere
tur in manus impiorũ:mortẽq; susciperet:ut ea quoq; p uirturẽ domita resurgeret. & hoĩ
quẽ induerat:quem regebat:& spẽ uĩncendæ mortis afferret:& præmia ĩmortalitatis
admitteret. Hãc ego dispositõem ne qs ignoret:docebimus ꝓdicta esse oĩa oĩa q̃ in chri
sto uidemus esse cõpleta. Nemo asseueratõi nostræ fidẽ cõmodet:nisi ostendero ꝓphe
tas ante multã temporũ seriẽ ꝓdicasse:fore ut aliquãdo filius dei nasceret sicut hõ & mi
rabilia faceret:& cultũ dei p totã terrã seminaret & postremo patibulo figeret & tertio
die resurgeret. Quæ oĩa cũ ꝓbauero eorũ temporũ litteris:qui deũ suũ mortali corpo
re utentẽ uiolauerũt. Quid aliud obstabit:quo minus uerã sapiam clarum sit ĩ hac reli
gione uersari. Nunc a principio totius sacramenti origo narrãda est. Maiores nostri q
erãt principes hebræorũ cũ sterilitate atq; inopia laborarent trãsierũt in ægyptũ rei fru
mentariæ grã:ubiq; diutius cõmorantes cũ intolerabili seruitutis iugo prænerent tũ
misertus eorũ deus eduxit eos ac liberauit de manu regis ægyptiorũ:post annos trecen
tos triginta duce Moyse:p quẽ postea illis lex a deo data est in qua eductõe ostẽdit uir-
turẽ suæ maiestatis deus. Traiecit.n.populum medio mari rubro præcedente angelo:
atq; scindente aquã:ut populus p siccum gradi posset:quem uerius ut ait poeta: Cur-
uata in mõtis faciem circumstetit unda. Qua re audita tyrãnus ægyptiorum cũ magna
suorũ manu insecutus est:& mare adhuc patẽs temere igressus coeũtibus aqs cum ex-
ercitu delect⁹ ẽ. Hebræi uero egressi in solitudie multa mirabilia uiderunt. Nam cum si
tim paterentur:ictu uirgæ rupe pcussa:ꝓsilit fons aquæ populũq; recreauit. Quorur-
sus esurientes:cælestis alimenti:pluuia descẽdit:qnẽt cothurnices ĩ castra eorũ uẽtus i-
duxit:ut nõ mõ pane cælesti:sed ẽt istructoribus epulis saturarent. Pro his tã diuinis
bñficiis honorẽ deo nõ reddiderũt:sed depulsa iã seruitute:iam siti fameq; deposita: in
luxuriã ꝓlapsi ad ꝓphanos ægyptiorũ ritus aĩos transtulerũt. Cũ.n. Moyses dux eorũ
ascendisset ĩ mõtẽ:atq; ibi quadraginta diebus moraret:auteũ caput bouis quẽ uocãt
ipsi Apin:qd eos signo ꝓcederet figuratũt. Quo peccato ac scelere offensus deus impi
um & ingratũ populũ ꝓ merito penis grãdibus affecit:& legi quã p Moysen dederat
subiugauit. Postea uero cum in deserta quadam pte Syriæ cõsedisset:amiserũt uetus Iudei ũn
nomẽ hebræi:Et qm princeps eorum exanimis Iudas erat:Iudæi sunt appellati:& ter sint dicti

ra quã ĩcoluere Iudæa. Et primo quidẽ nõ domino sint dicti regũ subiecti fuerũt: sed po
pulo ac legi ciuiles iudices prædicebant: nõ tñ in annũ cõstituti sũt sicut Romãi cõsu
les: sed ppetua iurisdictõe subnixi. Tũ sublato iudicum noĩe: ptãs regalis inducta ẽ. Ve
rum regimẽ eorũ iudicibus tenẽtibus prauas religiões sæpe suscæpãt: atq; offensus ab
his deus totiẽs alienigenis subiugabat: donec rursus penitẽtia populi mitigatus libera
ret eos seruitute. Itẽ sub regibus finitimorũ bellis ob delicta uexati postrẽo capiti abdu
ctiq; Babylonẽ pœnas ĩpietatis suæ graui seruitio pepẽderũt: donec Cyrus ueniret ĩre
gnũ: q statim Iudæos restituit edicto. Exinde Tetrarchas habuerũt usq; ad Herodẽ: q
fuit sub impio Tyberii Cæsaris: cuius ãno qntodecimo. i. duobus geminis cõsulib9 an
diem decimũ calendarum apriliũ iudæi Christũ cruci affixerũt: hic rerũ exitus: hic ordo
in arcanis sanctarũ litterarũ continetur. Sed prius ostendã qua de cã in terram uenerat
Christus: ut fundamentum diuine religionis & ratio clarescat.

Quæ fuerit causa incarnationis Christi. Ca. xi.

Vm sæpe iudæi præceptis salutaribus repugnarẽt: atq; a diuĩa lege desisterẽt
c aberrantes ad ĩpios cultus deorũ: cũ deus iustos & electos sãcto spũ ĩplebat p
phetas ĩ media plebe cõstituẽs p quos peccata ĩgrati populi uerbis minacibus
ĩcreparet: & nihilhominus ad pœnitẽtiã sceleris agẽdã hortaret̃: quam nisi egissẽt: atq;
abiectis uanitatibus ad deũ suũ redissent: fore ut testamentũ suũ mutaret. i. hæreditatẽ
uitæ ĩmortalitatis ad externas cõuerteret natões. Aliũq; sibi populũ fideliorem ex aliẽi
genis cõgregaret. Illi ãt a pphetis ĩcrepati: nõ mõ uerba eorũ respuerũt: sed q; sibi pec
cata exprobarent̃ offensi eos ipsos exqsitis cruciatibus necauerũt: quæ oĩa diuinæ litte
ræ signata cõseruãt. Dicit. n. ppheta Hieremias. Missi ad uos seruos meos pphetas an
te lucem mittebam & nõ audiebatis me: neq; ĩtendebatis auribus uestris cum dicerem
uobis. Cõuertebatur unusquisq; a uia sua mala: & a nequissimis affectatiõibus uestris
& habitabitis in terra ista: quã dedi uobis & patribus uestris a sæculis usq; ĩ seculũ. No
lite ambulare post deos alienos: ut seruiatis eis. & ne ĩcitetis me ĩ opibus manuũ uestra
Hesdras rum ad dispnẽdos. Hesdras aũt ppheta: qui fuit eiusdem cyri tpibus: a quo iudæi sunt
restituti sic loquit̃: Desciuerunt a te & abiecerunt legẽ tuam post cor suum & pphetas
Helias tuos interfecerunt qui obtestabantur eos ut reuerterent̃ ad te: Itẽ Helias in libro Basi
leon tertio: Aemulãs æmulat9 sum domino deo oĩpotẽti: quia dereliquerũt te filii isra
el & altaria tua demolierũt: & pphetas tuos ĩterfecerũt gladio: & remãsi ego solitari9
& qrunt aĩam meã auferre a me. Propter has illorũ ĩpietates abdicauit eos ĩ ppetuũ ita
q; desiit pphetas mittere ad deos. Sed illũ filiũ suũ primogenitũ: illũ opificẽ rerũ & cõ
solatorẽ suũ labi iussit e cælo ut religionẽ sãctã dei trãsferret ad gẽtes. i. ad eos q deum
ignorabant: doceretq; iustitiã quã pfidus populus abiecerat: qđ iã pridẽ ãnũciauerat
Malachias se eẽ facturũ. Sic Malachias idicat dicẽs: Nõ ẽ mihi uolũtas circa uos dicit dominus: &
sacrificiũ acceptũ nõ habeo ex manibus uestris qm̃ a solis ortu usq; ad occasum clarifi
David cabitur nomẽ meũ apud gentes. Item Dauid in psalmo. xvi. Cõstitues me in caput gen
Esaias tium: populus quẽ nõ cognoui: seruiet mihi. Esaias quoq; sic loquitur: Venio colligere
oẽs gẽtes & linguas & ueniẽt: & uidebunt claritatẽ meam: & dimittã sup eos signũ. Et
mittam ex his cõseruatos in gentes: quæ lõge sunt. quæ nõ audierãt gloriam meam: &
nunciabunt claritatẽ meã in gẽtes. Volens igit̃ deus metatorẽ templi sui mittere inter
ram: noluit eum in potestate & claritate cælesti mittere: ut ingratis in deum populus ĩ
errorem maximum induceret̃: ac pœnas p facinoribus suis lueret: qui dominum ac de
um suum non recæpisset: qđ olim pphetæ cecinerant sic esse facturũ. Esaias enim quẽ

ipsi iudæi serta confectum credulissime necauerunt: ita dicit. Audi cælum & pcipe auribus terra: qm̄ dominus locutus est filios genui & exaltaui: ipsi aut spreuerunt me: agnouit bos possessorem suū: & asinus præsepium domini sui. Israel āt me non cognouit & populus meus me nō intellexit. Hieremias quoq; simiter ait. Cognouit tempus suum turtur & hirundo: & ruris passeres custodierunt tempora introitus sui: populus āt meus nō cognouit iudiciū domini. Q uo dicitis sapientes sumus: & lex domini nobiscum est. Incassum facta est metatura falsa. Scribæ cōfusi sunt sapientes trepidauerunt & capti sunt: quoniā uerbū domini reprobauerunt. Ergo (ut cœpam dicere) cū statuisset deus doctorē uirtutis mittere ad hoīes. renasci eū denuo in carne præcepit: & ipsi homini similem fieri: cui dux: & comes & magister esset futurus. Sed tñ quoniā clemens ē & pius erga suos deus: ad eos ipsos eū misit: quos oderat: ne illis in ppetuū salutis uiam clauderat: sed his liberā facultatē sequēdi deū ut primū uitę adipiscerent: si secuti fuissēt: qd̄ plurimi eorū faciūt atq; fecerūt: ut culpa sua ī pœnā mortis īcurrerēt: si regē suū repudiassent. Apud illos igit̄ & ex eorū semine regenerari eū iussit: ne si fuisset alienigena: iusta possent excusatōem de lege prendere: q; eum nō suscepissent simul ut nulla oio gēs esset in terra: cui spes immortalitatis negaretur.

De conceptu & partu uirginis prædicto a prophetis. De passione: resurrectione: & ascensione & iuditio. Ca. xii.

Escēdēs itaq; de celo spiritus ille dei sanctā uirginē: cui⁹ utero se isinuaret: elegit. At illa diuino spiritu hausto repleta concepit & sine ullo attactu rei repēte uirginalis uter⁹ itumuit. Q uod si aīalia quædā uēto & aura cōcipe solere oībus notū ē: cur qsq̄ mirū putet: cū spiritu dei cui ē facile qcq̄d uelit: grauatā eē uirginē dicimus? Q uod sane icredibile posset uideri: nisi hoc futurū multa ante sæcula pphetæ cecinissent. Salomō sic ait: Infirmatus ē uterus uirginis. & accepit fœtū & grauata ē: & facta ē i multa miseratione mater uirgo. Itē ppheta Esaias: cui⁹ uerba sunt hæc: Propter hoc dabis deus ipse signū. Ecce uirgo cōcipiet i utero & pariet filiū: & uocabitur nomē eius Hemanuel. Q uid hoc manifestius dici pōt? Legebāt ista iudæi q eū negauerūt. Si quis nos hæc fingere arbitrat̄: ab his reqratab his potissimū fumat. Satis firmū est testio nium est ad pbandā ueritatem qd̄ ab ipsis phibet̄ inimicis. Hemanuel nūq̄ uocatus ē sed Iesus q latine dr̄ salutaris siue saluator: q a cūctis gētibus salutifer uēit. Sed ppheta declarauit hoc nomen qd̄ deus ad hoīes i carne uēturus esset. Hemanuel aūt signifi cat nobiscum deus. s. quia illo per uirginem nato confiteri homines oportebat deum secum esse: idest in terra & in carne mortali. Vnde Dauid in psalmo octogesimo quarto: Veritas inqt de terra orta ē: q a deus in quo ueritas ē: terrenum corpus accæpit: ut terrenis uiā salutis apiret. Itē Esaias ipse. Ipsi āt nō crediderūt: & exarcerberūt ipūm scm̄. Et cōuersus ē eis ad inimicitiā. Et ipse expugnauit: & recordās ē dierū sæculi: q suscitauit de terra pastorē ouium. Q uisāt futurus esset ille pastor: declarauit alio loco dicēs Exultent cæli desup & nubes induant iustitiam. apiatur terra & pullulet saluator. Ego enim dominus deus creaui eum. Saluator uero est (ut supra diximus) Iesus. Sed alio loco idem propheta sic prædicauit: ecce natus est nobis puer: & datus est nobis fili⁹: cu ius imperium super humeros eius: & uocatum est nomen eius magni consilii nuncius. Iccirco enim missus est a deo patre: ut uniuersis gentibus quæ sub cælo sunt: singularis & ueri dei sanctum mysterium reuelaret ablatum perfido populo: quia deus suis deū sæpe deliquit. Daniel quoq; similia prælocutus est. Videbam inquit in uisu noctis: &

Salomon

Hemanuel

ecce in nubibus cæli ut filius hois uiuens & usq; ad uetustum dierum peruenit. Et qui assistebant obtulerunt eum: & datum est ei regnum: & honor & impium: & ois popul9 tribus linguæ seruient ei: & potestas eius æterna quæ nunq̄ transibit: & regnũ eius qd' nõ corrũpetur. Q uo igit' iudæi & cõfitent' & spãt Christũ dei: qui hũc iccirco reprobauerunt: qa ex hoie natus est. Nã cũ ita sit a deo cõstitutũ: ut idem Christus bis ueniat in terrã: semel ut unũ deũ gentibus nunciet: deinde rursus ut regnet: quo in secundũ eius aduentũ credunt: q in primũ non crediderũt. Atqui ppheta utrosq; aduẽtus paucis uerbis cõprehẽdit. Ecce inqt in nubibus cæli ut filius hois ueniẽs nõ dixit ut fili9 dei: sed filius hominis: ut ostenderet q carne indui haberet in terra: ut suscæpta hominis figura & cõditõe mortali doceret hois iustitiã. Et cũ mãdatis dei functus ueritatẽ gẽtibus reuelasset. mulctaret' ẽt morte: ut iferos ẽtuinceret ac resignaret. Atq; ita demũ resurgens ut prẽm pficisceret' in nube sublatus. Adiecit. n. ppheta & ait usq; ad antiquũ dierũ peruenit: & oblatus est ei. Antiquũ dierũ appellauit sũmũ deũ cuius ætas & origo nõ põt cõpræhendi: qa solus a sæculis fuit. & erit semp i sæcula. Christũ ãt post passionẽ & resurrectõem ascensurũ esse ad deũ patrẽ. Dauid in psalmo cẽtesimonono cõtestatus est his uerbis. Dixit dominus domino meo. sede a dextris meis. quoadusq; ponã inimicos tuos suppedaneum pedum tuorũ qui ppheta cũ rex esset: quẽ apellare dñm suũ posset: qui sederet ad dexterã dei: nisi Christũ filiũ dei, q est rex regũ & dominus dñorum. Q uod Esaias aptius ostendit dicens: Sic dicit dominus deus Christo domino meo: cuius tenui dextrã obaudire. Ante eũ gentes & fortitudinẽ regũ disrũpã. Apiam Ante illum portas & ciuitates nõ claudẽt'. Ego ante ibo: & mõtes deplanabo: & fores æreas cõterã: & seras ferreas cõstringã. Et dabo tibi thesauros abscõditos inuisibiles: ut scias quia ego sum dominus deus q uoco nomen tuum israel. Deniq; ob uirtutẽ & fidẽ quã deo exhibuit i terra: datũ est ei regnũ: & honor: & impiũ: & oẽs populi tribus linguæ seruiẽt ei: & ptãs eius æterna: quæ nũq̄ trãsit ad regnũ eius nõ corrũpet'. Q uod q dem duobus modis intelligi: qa & nunc hẽt ppetuã ptãtem: cũ oẽs gentes & oẽs linguæ numen eius uenerantur: maiestatẽ cõfitent' doctrinam sequũtur: uirtutẽ imirant'. Habet ipium. habet honorẽ: cũ oẽs trib9 terræ præceptis eius obtempant. & idẽ postea cũ rursus aduenerit: in ptãte ac claritate aut oẽm aĩam iudicet & iustos ad uitã restituat: tũc uere ætorius terræ regimen obtinebit: Tũc sublato de reb9 hũanis oĩ malo aureũ sæculũ (ut poetæ uocãt .i. iustum ac pacificum tempus orietur. Sed hæc uberius in ultimo libro differemus cũ de secundo aduentu loquemur: nũc de primo (ut cœpimus) explicemus.

Q uod filius a patre est secundũ deitatem: & qd geminæ substãtiæ esse cõiũgitur: tũ ex opibus pprijs: tũ ex oraculis pphetarũ: & ẽt Apollinis Milesii testimõio. & qre nec ad Salomonẽ: nec ad aliũ q̄ ad Christũ referri possunt uaticia pphetarũ. Ca. xii

Vmus igit' de9 ac parẽs oium cũ religionẽ suã trãsferri e uoluisset doctorẽ iu
s stitię misit e cælo: ut nouis cultorib9 nouã legẽ ieo uel p eũ daret. Nõ sicut añ
fecerat p hoiem: sed tñ nasci eũ uoluit tãq̄ hoiem ut p oia sũmo pri similis existeret. Ipse. n. deus pr & origo & principiũ rerũ qm̃ & parentibus caret: ἀπάτωρ atq; ἀμήτωρ. i. sine patre atq; mre a Trimegisto uerissime noiat': q ex nullo sit pcreat9. Icirco ẽt filium bis nasci oportuit ut ipse fieret apetor atq; ametor: In prima enim natiuitate sæculi a metor fuit: quia sine officio matris a solo deo patre progeneratus est. In secunda uero carnali apator fuit. quoniã sine patris officio uirginali utero procreatus: ut mediam inter deum & hoiem substantiã gerẽs nostram hãc fragilem imbecillemq; naturam quasi manu ad immortalitatem posset educere: factus ẽ dei filius p spiritum &

hoīs ꝑ carnē.i.& deus & hō: dei uirtus ī eo ex opibus quæ fecit: apparuit. Fragilitas hominis ex passiōe quā ptulit: quā ꝯ cur suscepit paulo post docebo. Interī & deū fuisse & hoīem ex utroq; genere pmixtū pphetis uaticinātibꝰ discius. Esaias deū fuisse testatur his uerbis: Fatigata ē Aegyptus & negociatio Aethiopū & Saba. Viri alti ad te trāsgrediētꝰ: & tui erūt serui: & post te āmbulabūt uincti cōpedibus: & adorabūt & reꝑcabuntꝰ qm̄ in te deus ē. Et nō ē alius deus pꝛter te. Tu.n.deus es & nesciebamus: deus israel saluator. Cōfundentꝰ & reuerebuntꝰ oēs q aduersantꝰ tibi: & cadēt in cōfusionē. Itē ppheta Hieremias sic ait: Hic deus nr̄: & nō deputabitꝰ alius absq; illo q inuenit oēm uiā prudentiæ & dedit eā Iacob puero suo: & israhel dilecto sibi. Post hæc ī terris usus ē: & cū uersatꝰ ē. Itē Dauid ī psalmo q̄dragesimoquarto: Thronꝰ tuꝰ deꝰ ī sæcula sæculorū uirga æqtatis: uirga regni tui. Dilexisti iustitiā: & odio habuisti ī iustitiā pptereа unxit te deus: deus tuus oleo exultatōis. Quo uerbo & nomen oñdit: siqdē (ut supra docui) ab unctōe appellatus ē. Christus. Deīde hoīem fuisse eūdē Hierēias docet dicēs. Et hō est & qs cognouit eū. Itē Esaias: & mittet eis deus hoīem & saluabit eos iudicans sanabit eos. Sed & Moyses ī numeris ita loqtꝰ: Orietur stella ex iacob: & exurget hō ex israel. Propterea Milesius Apollo cōsultus utrū ne deus an hō fuerit: hoc mō respōdit græce

θνητος ἐην κατα σαρκα σοφος τερατωδεσιν ἐργοις

αλλ᾽ υπο χαλλαιων κριτων οπλοις αλωθεις

γομφοις και σκολοπεσσι πικρην ανεπλησε τελευτην. Idest mortalī erat: corpe mōstrosis opibus: sed sub iudicibus Chaldæis armis cōprachēsus: clauis & fustibꝰ amarum finē cōpleuit. Primo qdē uersu uerū dixit: sed argute cōsultorē fefellit sacramentū ueritatis penitus nesciente. Videtꝰ.n.negasse illū deū: sed cū fateatꝰ secundū carnē fuisse mortalē qd nos ēt prædicamus: cōsequēs ē: ut secundū spiritum deus fuerit: qd nos affirmamus. Quid.n.fuerat necesse carnis facere mentionē satis esset dicere fuisse mortalē: Sed ueritate præssus negare nō potuit queadmodū res se héret sicut illud qd ait fuisse sapientē. Quid ad hoc Apollo rñdes: Si sapiēs est: ergo doctrina eius sapia est: nec ulla alia: & sapientes q sequuntꝰ: nec ulli alii: Cur ergo uulgo ꝑ stultis & uanis & ineptis habemur. q sectamur magistrū ēt ipsorū deorū cōfessiōe sapientē: Nā qd ait potentissima illū opa fecisse: quo maxime diuinitatis fidem meruit: assentiri nobis iā uidetur cum dicit eadē: qbus nos gloriamur. Sed colligit se tñ: & ad demōicas fraudes redit: Cū.n. uerū necessitate dixisset: iā deorū āt sui ꝑditor uidebatꝰ nisi qd ab eo ueritas expsserat mendacio fallente cælasset. Ait ergo illū fecisse opa miranda: uerū nō diuina uirtute sed magica. Quid mirū: si hoc Apollo ueritatem ignorantibus psuadit cum iudæi quoque cultores ut uidebatur summi dei idem putauerint: cū ante oculos eorū quotidie fierent illa miracula: nec tñ tantarum uirturū cōtemplatione impelli potuerunt: ut deum crederent quem uidebant: Propterea Dauid quem inter cæteros prophetas uel maxime legūt: in psalmo uigesimo sic eos dānat. Redde illis retributōem eorum qm̄ non intellexerunt in opibus domini. Ex huius ipsius domo Christū generatum iri secundum carnem: & ipse dauid & alii anunciauerunt. Apud Esaiā ita scriptum est: & erit ī die illa radix Iesse: & qui exurget principari in nationes: in eum gentes spetabunt & erit requies eorū in honore: & alio loco. Exiet uirga de radice iesse: & flos de radice eius ascendet: & requiescet sup eum spūs dei: spiritus sapientiæ & intellectus: spiritus consilii & fortitudinis spiritus pietatis & implebit illum spiritus timoris dei. iesse autē fuit pater Dauid ex cuius radice ascensurum esse florem prælocutus ē eum scilicet: de quo Sibylla dicit: ανθησει δ᾽ ανθος καθαρον. Idest florescet autem flos purus. Item in Basileon libro sedo

Propheta Nathã missus est ad dauid uolentẽ deo tẽplũ fabricare & fuit uerbũ domini
ad Nathã dicẽs: Vade & dic seruo meo Dauid hæc dicit dominus oĩpotens. Nõ tu edi
ficabis mihi domũ ad inabitandũ: sed cũ ĩpleti fuerint dies tui & dormieris cũ pr̃ibꝰ tu
is: suscitabo semen tuũ post te & parabo semen eius. Hic ædificabit mihi domũ in noĩe
meo & erigã thronũ eius usq; in sæculũ: & ego ero ei ĩ pr̃em: & ipse erit mihi in filiũ: & si
dẽ cõsequet̃ domus eius usq; in seculũ. Sed hæc ut iudei nõ ĩtelligerẽt illa fuit cãa: q̃ Sa
lomon filiꝰ Dauid deo tẽplũ ædificauit & ciuitatẽ quã de suo noĩe Hierosolimã nũcu-
pauit. Itaq; ad ipsum quæ a ꝓpheta dicta sunt: rettulerũt. Salomõ ãt ab ipso pr̃e suo ĩ
perii regimen accepit. Prophetæ uero de eo loquebant̃: q tũ nasceret̃. Postq̃ Dauid cũ
pr̃ibꝰ suis requeuisset. Præterea salomõis impium ꝑpetuũ nõ fuit. Annis. n. xxxx. regna-
uit: deinde q̃ nũq̃ filius dei dictus sit: sed filius Dauid: & domus quã ædificauit: nõ est
fidẽ cõsecura sicut ecclesia. quæ est uerũ tẽplũ dei qd̃ nõ ĩ parietibꝰ ẽ: sed ĩ corde hõium
ac fide: q credunt in eũ: ac uocant̃ fideles. Illud uero solomoniũ tẽplũ qa manu factum
est manu cecidit. Deniq; pr̃ eius in psalmo centesimo uigesimo septimo de opibꝰ filii sui
ꝓphetauit hoc mõ si dominus nõ edificauerit domum: sine cã laborant q edificant eã si
dominus nõ custodierit ciuitatem: sine causa uigilant qui custodiunt eam.

De æterno Christi sacerdotio: qd̃ ꝓphetæ sicut & cætera ꝓdixerũt sic exprimentes
Iesum Curistũ: ut oracula nec ad filiũ Naue nec ad filiũ iosedech ualeant retorqueri: &
de uiis quas docuit Christꝰ: q nnnq̃ suũ honorẽ quæsiuit: sed pr̃is. Cap. xiiii.

q Vibus ex rebus appatet ꝓphetas oẽs denuntiasse de Christo fore aliqñ ut ex
genere Dauid corporaliter natus cõstitueret æternũ tẽplũ deo: qd̃ appellatur
ecclesia: & uniuersas gẽtes ad religionẽ uerã dei cõuocaret. Hæc domꝰ fidelis
hoc ĩmortale tẽplũ ĩ quo siqs nõ sacrificauerit ĩmortalitatis præmiũ nõ habebit. Cuius
tẽpli & magni & æterni qm̃ Christus fabricator fuit: idẽ necesse est habeat in eo sacer
dotiũ sempiternum Nec põt nisi p eũ qui cõstituit tẽplum ad adirũ templi & ad cõspe
ctũ dei pueniri. Dauid ĩ psalmo cẽtesimo nono id ipsum docet dicẽs: Ante luciferũ gẽui
te. Iurauit dominus & nõ penitebit eũ: tu es sacerdos in æternum secundũ ordinẽ Mel
chisedech. itẽ ĩ Basileon li. i. Et suscitabo mihi sacerdotẽ fidelẽ: qui oĩa quæ sunt ĩ corde
meo faciat. & ædificabo ei domũ fidelẽ & transibit ĩ cõspectu meo oĩbus diebus. Quis
ãt futurus esset: cui deus æternum sacerdotium pollicebat̃: Zacharias ẽt noĩe posito
Zacharias aptissime docuit. sic. n. dixit: & ostendit mihi dominus deus iesum sacerdotẽ magnum
stantem ante faciem angeli domini: & diabolus stabat ad dextram ipsius: ut aduersaret̃
ei. Et dixit dominus ad diabolum: Imper tibi dominus in te: q elegit Hierusalem & ec-
ce titio eiectus ab igne: & Iesus erat indutus uestimẽtis sordibus: & stabat ãte faciẽ an
geli: & respõdit & dixit ad circũstãtes ante faciẽ eius: Ferte uestimẽta sordida ab eo & ĩ
duite eũ tũica talari: & ponite cidari mũdã sup caput ipsiꝰ: & coopuerũt eũ uestimẽto
& ĩposuerũt cidari mundã sup caput ipsius. & angelus dñi stabat: & restificabatur ad
eũ dicẽs. Hæc dicit dñs oĩpotens: si in uiis meis ambulaueris: & præcepta mea seruaue
ris: tu iudicabis domum meã & dabo tibi qui cõuertentur ĩ medio horũ circunstantiũ
Audi. itaq; Iesu sacerdos magne. Quis nõ igitur captos mẽtibus tũ fuisse iudæos arbi-
Tiberius cæsar tretur: q cum hæc legerent & audirẽt: nefãdas manus suas deo suo ĩtulerũt. At q ab eo
tpe quo zacharias fuit usq; ad annũ qntumdecimum Tiberii Cæsaris: quo Christꝰ cru
cifixus ẽ: anni qngenti numerantur: siquidem Darii & alexandri adoleuit ætate: q fue-
runt nõ multo postq̃ Tarquinius supbus exactus est. sed illi rursus eodẽ mõ falsi dece
pti sunt: putantes hæc de iesu eẽ dicta filio Naue qui successor fuit Moysi: aut de sacer-

dote Iesu filio Iosedech:in quos nihil cõgruit eorũq̃ ꝓfeta narrauit. Nõ.n.sordidati il
li unq̃ fuerũt: cũ alter eorũ princeps potẽtissimus fuerit alter sacerdos: aut ꝑpessi sunt
aliquid aduersi:ut tanq̃ titio eiectus ex igne putaret᷑: Aut aliquãdo in cõspectu ange
lorũ steterũt: aut ꝓpheta de p̃teritis loquebat᷑ potius q̃ de futuris. Locut⁹ ẽ igr̃ de Ie
su filio dei:ut ostẽderet eũ primo i humanitate & carne eẽ uẽturũ. Hæc.n.ẽ uestis sor
dida:ut pararet tẽplũ deo & sicut titio igni cõbureret᷑.i.ab hoib⁹ cruciamẽta ꝑferet &
ad ultimũ extingueret᷑. Titionẽ.n.uulgo appellat extractũ foco torrẽ se niustũ extin
ctũ. Quomõ aũt & cũ qbus mandatis a deo mitteret᷑ i terrã declarauit spiritus dei ꝑ
ꝓphetã docens futurũ ut cũ uoluntatẽ sũmi patris fideliter & cõstãter iplesset: acci-
pet iudiciũ atq̃ imperium sempiternũ. Si in uiis meis inqt ambulaueris & p̃cepta mea
seruaueris: tu iudicabis domũ meã: Quæ fuerit uiæ dei; & q̃ p̃cepta eius: nec ambigu
um nec obscurũ ẽ. Deus.n.cũ uideret malitiã & falsorũ deorũ cultus ꝑ orbẽ terræ in
ualuisse: ut iã nomẽ eius ex hoium memoria fuisset pene sublatũ. Si q dẽ iudæi quoq̃
qbus solis arcanũ dei creditũ fuerat: relicto deo ad colẽda figmẽta irretiti: demonum
fraudib⁹ aberrassent nec increpiti ꝑ ꝓphetas reuerti ad deũ uellẽt filiũ suũ p̃cipem
angelorũ legauit ad hoies: ut eos cõuerteret ab ipiis & uanis cultibus ad cognoscẽdũ
& colendũ uerũ deũ. Itẽ ut eorũ mentes a stultitia ad sapiẽtiã: ab iniqtate ad iustitiæ
opa traduceret. Hæ sunt uiæ dei i qbus ambulare eum p̃cepit. Hæc p̃cepta quæ ser-
uãda mãdauit: ille uero exibuit deo fidem. Docuit.n.q̃ unus deus sit eũq̃ solum coli
oportere: nec unq̃ se deũ esse dixit: qa nõ seruasset fidem: si missus ut deos tolleret: &
unũ assereret: iduceret alium p̃ter unũ. Hoc erat nõ de uno deo facere p̃coniũ: nec eius
qui miserat: sed suum ꝓpriũ negociũ gerere ac se ab eo quem illustraturus uenerat se
parare. Propterea qa tã fidelis extitit: qa sibi nihil ꝓrsus assumpsit: ut mãdata mitten
tis ipleret: & sacerdotis ꝑpetui dignitatẽ: & regis summi honorẽ & iudicis potestatẽ
& dei nomen accepit.

De batismo Christi & miraculis quæ gessit in carne ante passionẽ: quæ non modo
a prophetis p̃nuntiata sunt: sed etiam uaticinio Sibyllarũ: sicut Cicero & Varro testã
tur: sed oracula ante Christi aduentũ nõ potuerũt intelligi. Capi.xv.

q Voniã de scda natiuitate dixim⁹: q̃ se hoibus i carne mõstrauit. ueniam⁹ ad
illa opa mirãda q̃ cũ eẽnt uirtutis cælestis idicia: magnũ Iudæi putauerũt. cũ
primũ cœpit adolescere tinct⁹ ẽ a Ioãne ꝓpheta i Iordane flumine: ut lauacro spiritali
peccata ñ sua: q̃ utiq̃ ñ habebat: sed carnis quã gerebat: aboleret: ut quemadmodũ iu
dæos suscepta circũcisiõe: sic ẽt gẽtes baptismo.i.purifici roris ꝑfusiõe saluaret. Tunc
uox de cælo audita ẽ filius me⁹ es tu: ego hodie genui te. Quæ uox apd̃ Dauid prædi
cta iuenit᷑ & descẽdit sup eũ spiritus dei format⁹ i speciẽ colũbæ cãdidæ. Exinde maxi
mas uirtutes cœpit opari nõ præstigiis magicis: q̃ nihil ueri ac solidi ostẽtãt: sed ui ac
ptãte cælesti: quæ ẽt pridem ꝓphetis nũciãtibus canebat᷑. Quæ opa tã multa sunt: ut
unus liber ad iplẽda oia satis nõ sit. Eñerabo igr̃ illa breuiter & generati sine ulla ꝑso-
narũ ac locorũ designatione: ut ad exponendam passionis eius crucisq̃ rationẽ possim
ꝑuenire quo iam dudum festinat oratio. Virtutes eius fuerunt: quas Apollo portenti
ficas appellauit: q̃ quacũq̃ iter faciebat: ægros ac debiles & oĩ morborũ genere labo
rãtes: uno uerbo unoq̃ momẽto reddebat incolumes: adeo ut mẽbris oibus capti: re-
ceptis repẽte uirib⁹ roborati ipi lectulos suos reportarent i qb⁹ fuerãt paulo ãte dela
ti. Claudis uero ac pedũ uitio afflictis: nõ mõ gradiẽdi: sed ẽt currendi dabat facultatẽ
Tũ quorũ cæca lumia altissimis tenebris erãt; eorũ oculos i pristinũ restituebat aspe

ctũ:Murorũ quoq̧ linguas in eloquum sermonẽq̧ soluebat. Itẽ surdorũ patefactis auribꝰ isinuabar auditũ: polluros ac aspsos maculis repurgabat. Et hæc oĩa nõ manibus aut aut aliq̃ medela: sed uerbo ac iussione faciebar: sicut ẽt Sibylla pdixerat παντα λογω πραττον πασαν τενοσον θεραπευων. i. oĩa uerbo agẽs: oẽm ĩfirmitatem curãs Necutiq̧ mirũ ꝙ uerbo faciebat mirabilia: cũ ipe eẽt dei uerbũ cœlestis uirtute ac potestate subnixũ. Nec satis fuir ꝙ uires ibecillibus redderet. ꝙ debilibꝰ itegritatẽ: ꝙ ægris & languentibus sanitatem: nisi etiã mortuos suscitaret: uelut e somno solutos: ad uitãq̧ reuocaret Quæ uidẽtes tũc iudæi: dæmonica potẽtia fieri arguebãt: cũ oĩa sic futura ut facta sunt: arcanæ illorũ litteræ cõtinerẽt. Legebat quippe rũ aliorũ pphetarũ: tũ Esaiæ uerba dicentis. Cõfortamini manus resolutæ: & genua debilia cõsolamini. Qui estis pusilli aĩ nolite timere: nolite metuere: dominus noster iudiciũ retribuet ipse ueniet & saluos faciet nos. Tunc apient oculi cecorũ & aures surdorum audient. Tũc saliet claudus sicut ceruus: & plana erit lingua mutorũ: q̃a rupta est ĩ deserto aqua & riuus ĩ terra sirienti. Sed & Sibylla eadem cecinit his uersibus

νεκρῶν δ᾽ ἀνάστασις ἔσται καὶ χωλῶν δρόμος ὠκύς

και κωφοι ακουσει. καὶ τυφλοὶ βλέψουσι: λαλησουσ ιν ου λαλεντες. i. mortuorũ ãt surrectio erit & claudorũ cursus uelox. surdus audiet: cæci uidebũt: loquent nõ loquentes. Ob has eius uirtutes & opa: diuina cũ magna illũ multitudo sequeret uel debiliũ uel ægrotorũ: uel eorũ q cũ andos suos offerre cupiebãt: ascendit ĩ montẽ quendã desertum: ut ibi adoraret ubi cũ triduo moraret ac fame populus laboraret uocauit discipulos q̃rens q̃tos secũ cibos gestarẽt. At illi quinq̧ panes & duos pisces ĩ pera sc habere dixerũt. Afferri ea iussit: ac multitudinẽ p quinq̃ genos distribuã discũbere. Quod cũ discipuli faciũt: frãgebat ipse panẽ minuatim: carnẽq̧ pisciũ cõminuebat: & utraq̧ in manibus eius augebãtur. Et cum apponere illa populo discipulis impassent: saturata sunt quinq̧ milia hoĩum: & ĩsup duo decim cophini residuis fragminibus ipleti. Quid aut dici aut fieri põt mirabilius? At id sibylla futurũ cecinerat olim his uerbis.

εναρ τοισ αμαπεντε καν χθυεσ ιδυσιν

ανδρων χιλιαδασ ενερημω πεντε κορεσει.

και ξαμερισ σευοντα λπρμν μεγαελασ ματα

δωδεκα πηρωσ ει κοφινουσ εισελπιδα πολλον. Id est panibꝰ simul q̃nq̧ & piscibus duobꝰ: hominũ milia ĩ hereoo quinq̧ satiabit: & reliq̃s tollẽs. xii. cophinos ĩplebit ĩ spẽ multorũ. Quæro qd hic potuerit ars magica moliri: cuiꝰ pitia ad nihil aliud q̃ ad circunscribendos oculos ualet. Itẽ secessurus orandi gr̃a sicut solebat ĩ mõtẽ pcepit discipulis ut nauiculã sumerẽt: seq̧ pcederẽt. At illi urcente iã uespe pfecti:

Orion cõtrario uento laborare cœpunt: Cũ iã mediũ fretũ tenerent: tũ pedibus mare ĩgressus cõsecutus est eos tãq̃ ĩ solido gradiens nõ ut poete Orionẽ mentiũt ĩ pelago ĩcidentẽ qui demersa corpis pte: humero supheminet undas. Et rursus eum obdormuisset in naui: & uentus usq̧ ad extremum piculum sæuire cœpisset: excitarus somno silere protinus uentum iussit & fluctibus qui maximi ferebãt cõquiescere statimq̧ sub uerbo eius tranq̃litas insecuta est. Mentiunt fortasse litteræ docentes tantã fuisse in eo potestatem: ut iperio suo cogeret uentos obsequi: maria seruire: morbos cedere: feros obedire. Quid ꝙ eedẽ sibyllæ carminibus suis ante docuerunt? quarũ una cuius supra fecimus mentionem: sic ait:

τουσ ανεμουσ παυσ ει λογωσ πρωσει δαταλαστ

μαινομενηνη: ποσ ινενρηννησ πισει τεπατισασ.i.uētos cōpescet:sternet āt isanū mare pedib⁹ fideq₃ calcans. Et rursus alia quæ dicit.

κωματαπερευσεινοσονηαντρωπωναπολυσε

ζησει τεθρηοτασ απωσεται αλγεαποκλοισ

εκυιασ πηγησ αρτου χορτοσ εσσεται ανλρον.i.fluui⁹ pambulabit: morbos hominū resoluet: uiuificabit mortuos arcebit dolores a multis. Ex uiuo fonte potus satietas erit uiris. His restioniis q̄dā reuicti solent eo cōfugere: ut aiant nō illa esse carmina Sibyllæ: sed a nr̄is ficta atq₃ cōposita. Quod ꝑfecto non putabit q Cice. Varronemq₃ legerit: aliosq₃ ueteres: q Erythræam Sibyllā cæterasq₃ commemorant: ex quarū libris ista exēpla ꝓferimus: qui auctores obierunt anteq̄ Christus secūdū carnē nasceretur. Verū nō dubito: qn illa carmina priorib⁹ tp̄ibus ꝓ deliramēto sint hita: cū ea nēo itelligeret: Denūciabūt.n. mōstrosa quædā miracula: quorū nec rō: nec tp̄s: nec auctor designaṫ. Dēiq₃ Erithræa fore ait: ut diceret̄ insana & mendax. Ait.n. φισουσ ινσιβυλην μαινομενην χ ψευστριαν εμεπανλεγενηται αποναταтηνικα μου μην ποι ησετε και ουκετιμε ουλεισ μαινο μενην φησ εντηνθεου με γαλοιο προφητην.i. dicent insanā uatem & mendacē me. Cū aūt facta fuerint uniuersa tū mei meminerint: neq₃ meiā q̄sq̄ mendacē dicet dei magni ꝓpheten. Latuerūt igiṫ multis seculis: postea uero aiaduersa sūt: quæ Christi natiuitas & passio patefecit arcana sicut ēt uoces ꝓphetarū: quæ tū p annos mille quingentos uel eo amplius lectæ fuissent a populo iudæorū: nec tn̄ intellectæ sunt: nisi postq̄ Christus & uerbo & opibus interpretatus est. Illum.n. ꝓphetæ anunciauerunt: nec ullo modo poterant quæ illi loquebantur intelligi: nisi fuissent uniuersa completa.

De passione Christi quæ iudæis est scandalo & stultitiæ gentibus: quomodo summam nirtutem contineat & ueram & singularem sapientiam & ueritatem sicut ꝓphetæ fuerunt prælocuti. Ca.xvi.

Enio nunc ad ipsam passionem: quæ uelut opprobrium nobis oblectari solet u & hoiem: & ab hoībus insigni supplicio affectū & excruciatū colam⁹ ut doceā eam passionem ab eo cū magna & diuina rōe suscæptā: & in ea sola & uirtutē & ueritatē & sapiam cōtineri. Neq₃.n. si beatissimus in terra fuisset: & p oēm uitā in sūma felicitate regnasset: q̄sq̄ illū sapiēs aut deū credidisset: aut honore diuino dignū iudicasset qđ faciunt ueræ religiōis exptes: q caducas opes: & fragilē potentiā: & alieni beneficii bona non tn̄ suscipiunt: uerū ēt cōsecrant & sciētes memoriæ mortuorū deseruiūt: fortunā iā extinctā colentes quā ne uiuā qdem præsentemq₃ sapientes colendā sibi unq̄ putauerūt. Nec.n. pōt aliqd in rebus terrenis esse uenerabile cæloq₃ dignū: sed sola est uirtus: sola iustitia. quæ pōt uerū bonū & cæleste & ꝑpetuū iudicari: qa nec datur cuiq̄ nec auferṫ: qa uirtute ac iustitia: quoniam Christus istructus uenit i terrā: immo uero quoniam ipse ē nirtus: & ipse iustitia descēdit: ut eā doceret hoiemq₃ formaret Quo magisterio ac dei legatōe ꝑfunctus ob eā ipsam uirtutē quā simul & docuit & fecit ab oib⁹ gētibus & meruit: & potuit deus credi. ergo cū magn⁹ populus ad eū uel ob iustitiā quā docebat: uel ob miracula quæ faciebat subinde cōflueret. & præcepta eius audiret: & a deo missū deiq₃ filiū crederet. tū primiores iudæorū & sacerdotes ista stimulati: q₃ ab eo tāq̄ peccatores icrepabāṫ. & iuidia deprauati. q₃ cōfluēte ad eū multitudine cōtēni se ac deseri uidebāt & q₃ caput sceleris illorū fuit stultitia & errore cæcati. & immemores præceptorū cælestiū ac ꝓphetarū coierunt aduersus eū. ipiūq₃ cōsiliū de eo tollēdo cruciādoq₃ cœperunt qđ ꝓphetæ multo ante scripserāt. Nā & Dauidi pricipio psal-

morũ ſuorũ ꝓuidẽs ĩ ſpiritu q̃tũ facin⁹ admiſſuri eẽnt: beatũ eẽ ait. q nõ abierit ĩ cõſilio
Salomon ĩpiorũ. Et Salomõ in li. ſapiæ his uerbis uſus ẽ. Circũueniamus iuſtũ: q̃ñ inſuauis ẽ no
bis & exprobat nobis peccata legis: ꝓmittit ſe ſciam dei habere: & filiũ dei ſe noiat: fa-
ctus eſt nobis in traductõem cogitationum noſtrarũ: grauis eſt nobis ẽt ad uidendum
quoniam diſſimilis eſt aliis uita illiud: & immutatæ ſunt uiæ illius: tãq̃ nugaces axiſti-
mati ſumus ab eo: cõtinet ſe a uiis noſtris: quaſi ab immundis: & præfert nouiſſima iu-
ſtorũ: & gloriat᷑ prẽm ſe hr̃e deũ. Videamus ergo ſi ſermones illius ueri ſũt: & tẽtemus
quæ uentura ſũt illi. Cõtumeliis & tormentis ĩterrogemus eũ: ut ſciamus reuerentiã il
lius: & ꝓbemus patientiam illius morte turpiſſima cõdemnemus eũ. Hęc cogitauerũt
& errauerunt. Excæcauit. n. illos ſtultitia ipſorũ: & neſciuerũt ſacramenta dei. Nõne ita
deſcripſit nefariũ illud cõſiliũ ab ĩpiis initiũ contra deũ: ut plane ĩterfuiſſe uideat᷑? Atq̃
Salomõe q hæc cecinit uſq; ad id tempus quo geſta res mille ac decem anni fuerũt. Ni
hil nos fugimus: nihil addimus: Habebãt hæc: q fecerũt legebãt ĩ quos hæc dicta ſunt
ſed & nũc heredes nõis & ſceleris illorũ habent: & damnatõem ſuã ꝓphetarũ uoce p̃di
ctam quottidianis lectionibus ꝑſonãt. Ne aliq̃ñ in cor ſuũ quæ pars eſt: & ipſa damna
tionis admittũt ĩcrepiti. Ergo ſæpe a Chriſto iudæi exprobante illi peccata & iniuſtitiaſ
& a populo pene deſerti cõcitati ſũt ad necandũ. Cuius rei audaciam illis dedit humili
tas eius. Nam cũ legerent cũ q̃ta uirtute & claritate fili⁹ dei uẽturus eſſet e cælo: Ieſũ
aũt cernerent humilem: q̃rum ſordidũ: informem: nõ credebãt filium dei eſſe: ignotan-
tes duos aduẽtus eius a ꝓphetis eſſe p̃dictos. Primũ in humanitate carnis obſcurũ. Se-
cũdũ in fortitudine carnis manifeſtũ. De primo Dauid in pſalmo ſeptuageſimoprimo
ſic ait. Deſcendet ſicut pluuia in uellus. & orietur in diebus eius iuſtitia. & abũdãtia pa
cis dõec extollat᷑ luna. Sicut. n. pluuia ſi deſcẽdat in uellus: aĩaduerti nõ põt: q̃a ſtrepi-
tum nõ facit: ita Chriſtũ ĩ terram ſine cuiuſq̃ ſuſpitione uenturũ eſſe dixit. ut iuſtitiam
doceret & pacem. Eſaias quoq; ita tradidit: Domine q̃s credidit auditui noſtro: & bra-
chiũ noſtrũ cui reuelatũ ẽ? Anũciauimus coram ipſo ſicut pueri. & ſicut radix in terra ſi
tiẽti nõ ẽ figura eius neq; claritas: & uidimus illũ & non habuit figurã neq; decorẽ: ſed
figura eius ſine honore & deficiẽs præter cæteros hoĩes homo in plaga poſitus & ſciens
ferre ĩbecillitatẽ: q̃a auerſus eſt: & nõ eſt cõputatus. Hic pc̃ã noſtra portat: & ꝓ nobis
bis dolet: & nos putauimus ipſum eſſe in dolore & in plaga & uexatõe. Ipſe aũt uulne
ratus eſt ꝑꝑ facinora noſtra. & infirmatus eſt ꝑꝑ peccata noſtra: doctrina pacis noſtræ
ſuper illum: liuore eius nos ſanati ſumus. Omnes ſicut oues errauimus. & deus tradidit
illum pro peccatis noſtris. Et Sibylla eodem modo locuta eſt:
οικτρῶσ ατιμυσ αμορφοσ ενοικτροισ ελπιδα δωσει. i. miſerabilis: ignominio-
ſus ĩ formis: ut miſerabilius ſpem præbeat. Propter hanc humilitatẽ deũ ſuum nõ agno
ſcẽtes inierant cõſiliũ deteſtãdum: ut priuarẽt eum uita: q ut eos iuſtificaret: aduenerat.

Quod calũniati ſũt eũ quaſi lægis deſtructorẽ: & q̃d ꝑfigurauerit circũciſio. Et q̃re ĩ
illo iuſſa ſit fieri menbro. Et quare prohibitum ſit carne ſuilla ueſci. Ca. xvii.

ſ Ed iræ atq; ĩuidiæ ſuæ quã in cordibus gerebãt intus ĩcluſã: alias cauſas pręfe
rebãt: q̃ legẽ dei p Moyſen datã ſolueret. i. q̃ ſabbatis nõ uacaret opans ĩ ſalu
tẽ hoĩũ: q̃ circũciſionẽ uacue faceret q̃ abſtinẽtiã ſuille carnis auferret. In qui
bus rebus iudaicæ religionis ſacramẽta cõſiſtũt. Ob hæc itaq; cætera ꝑs populi quæ
nõdũ ad Criſtũ ſeceſſerat: a ſacerdotib⁹ ĩcitabat᷑: ut ĩpiũ iudicaret eũ: q̃ legẽ dei ſolue-
ret cũ hoc ille nõ ſuo iudicio: ſed ex dei uolũtate & ſecundũ prædicta faceret ꝓphetarũ
Micheas ĩ nouã legẽ daturũ denũtiauit hoc mõ. Lex de Syon: & ſermo domini ex Hie

rusalē:& iudicabit inter plurimos populos & reuicet:&ditiget ualidas natões. Illa.n.
peior lex quæ p Moysen dara est nō in mōte Syon:sed in mōte Oreb data ē:quā Sibyl
la fore ut a filio dei solueref̃ ostēdit.αλλοταν ταυτα απαντα τελειωθη απερ ει πο-
νεισ αυτον πασ λυσεται νομοσ.i.sed qn̄ hæc oīa pfecta erūt quæ dixi in ipsū oīs
lex soluet̃.Sed & ipse Moises p quē datā sibi legē dū ptinaciter tueret̃ exciderūt a deo
sed deū nō agnouerūt:prædixerat fore ut ppheta maximus mitteret̃ a deo qui sit supra
legem:qui uolūtatē dei ad hoies pferat. In Deuteronomio ita scriptū reliq̄t. Et dixit do
minus ad me:pphetā excitabo eis de frībus eorū sicut te & dabo uerbū meū i os ei⁹&
loquet̃ ad eos ea quæ præcepo ei: & qsqs non audierit ea quæ loquet̃ ppheta ille in no
mine meo.ego uidicabit i eū. Denūciauit .s.dominus p ipsū legiferū:q filiū suū i.uiuā
præsentēq; legē missurus eēt:& illā ueterē p Moysen datā soluturus : ut denuo p eū q
esset æternus:legē sanciret æternā. Itē de circūcisiōe soluēda esaias & pphetauit:Hæc
dicit dominus uiris Iuda q̄ bitāti hierusalē.Reuocate inter uos nouitatē: & ne semina
ueritis in spinis. Ccūircidite uos domino deo nr̄o:& circūcidite præputiū cordis uestri
ne exeat ira mea sicuti ignis.& nō sit q extinguat.Itē Moyses ipse. In nouissimis dieb⁹
circundet dominus cor tuū ad dominū deū tuū amandū..Itē iesus Naue successor eius
Et dixit dominus ad Iesum.Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos & sede & circun-
cide secūdo filios Israel:secundam circūcisionem futuram esse dixit non carnis sicut fu
it prima:qua etiam nunc Iudæi utuntur:sed cordis est spiritus quam tradidit Christus
qui fuit uerus Iesus Nou.n.ppheta sic ait.Et dixit Iesus ad me:sed ad Iesum ut ostende
ret q nō de se loqueretur:sed de Christo:ad quē tunc deus loquebatur Christi.n.figu
ram gerebat ille iesus:q cū primū auses uocaretur:Moyses futura pñtiens iussit eū iesū
uocari:ut dux miliæ delectus esset aduersus Amalech:q oppugnabat filios israel: & ad
uersariū dobellaret p nois figurā:& populū i terrā pmissionis iduceret.Et iccirco moy
si ēt successit:ut ōnderet nouā legē p iesū Christū datā ueteri legi successurā:q̄ data p
Moysem fuit Nā illa carnis circūcisio caret:utiq; rōne:qa si deus id uellet:sic a pricipio
formasset hoiem:ut ppūtiū ñ hrēt:sed hui⁹ secū.æ circūcisiōis figura erat significās nu
dandū eē pectus.i.apto & simplici corde oportere nos uiuere:qm̄ pars illa corpis q̄ cir
cuncidit̃:habet q̄dā similitudinem cordis & est pudenda: Et ob hanc cām deus nudati
eā iussit:ut hoc argumento nos admoneret:ne iuolutū pect⁹ hēremus.i.ne qd̄ puden
dū facinus itra cōsciæ secreta nellemus.Hæc est cordis circūcisio:de qua prophetæ lo-
quunt̃ q̄ deus a carne mortali ad aīam transtulit:quæ sola mēsura est. Volens.n. uitæ
ac saluti nr̄æ p æterna sua pietate cōsulere:pœnitentiā nobis i illa circūcisiōe pposuit:
ut si cor nudauerius.i.si peccata cōfessi satis deo fecerimus:ueniā cōsequamur quæ cō
tumacib⁹ & admissa sua cælātib⁹ denegat̃ ab eo:q nō faciem sicut hō:sed itima & arca
na pectoris ituet̃.eodem ēt spectat carnis suillæ iterdictio:a qua cō deus abstinere iussit
id potissimum uoluit intelligi:ut se a peccatis atq; imūditiis abstinerent:est.n.lutulen-
tū hoc aīal & imundū:nec unq̄ cælū aspicit & i terra toto corpore piectū & ore uētri sp
& pabulo seruit:nec ullū aliū dū uiuit:præstare usum pōt:sicut cæteræ aīantes q̄ uel se-
dendi uehiculū præbent:uel icultibus agrorū iuuant:uel plaustra collo trahūt. uel one
ra tergo gestāt:uel idumentum exuuiis suis exhibent:uel copia lactis exuberāt:uel cu
stodiendis domibus iuigilāt.iter dixit ergo ne porcina carne uescerētur.i.ne uitā porco
rum imitarētur:q ad mortē nutriunt̃:ne uētri ac uoluptatibus seruiētes:ad faciēdam
iustitiam iutiles essēt:ac morte afficerentur.Item ne se fœdis libidinibus imergerent si-
cut sus: quæ se cœno igurgitat: uel terrenis seruiēt simulachris:ac se luto inquinet lu-

to enim se obliniunt qui deos.i.qui lutum terramq; uenerant: sic uniuersa præcepta iu-
daice legis ad exibendam iustitiam spectant: quoniam per ambagem data sunt: ut per
carnalium figuram spiritalia noscerentur.

Quæ cã & qs fuerit ordo dñice passionis: & qb⁹ sit pnũciata oraculis. Ca.xviii.

Vm igit̃ ea q̃ deꝰ uoluit fieri: quæq; p ,pphetas suos multis sæculis añ pdixie
c Christ⁹ ipleret. Ob ea icitati & diuias lr̃as nesciẽtes coierũt: ut deũ suũ cõdem
narent. Quod cũ sciret futurũ: ac subinde diceret oportere se pati: ac iterfici ,p
salute multorũ: secessit tñ cum discipulis suis: nõ ut uitaret qd̃ necesse erat ppeti ac susti
nere: sed ut õnderet q, ita fieri oporteret in oĩ persecutõe: ne sua quis culpa incidisse ui-
Iudas deat: ac denunciauit fore: ut ab uno eorũ ,pderet̃. Itaq; iudas præmio illectus tradidit
filiũ dei iudæis. At illi cõpræhensũ ac Pontio Pilato (q tum legatus Syriã regebat) ob
latũ: cruci affigi postulauerunt: obiicientes ei nihil aliud: nisi qd̃ diceret se filiũ dei eẽ: re-
gẽ iudæorũ. Itẽ q, dixerat: Si solueritis hoc tẽplũ qd̃ ædificatũ est annis.xxxxvi. ego illd̃
sine manibus i triduo resuscitabo: significãs breui futurã passionẽ suã: & se a iudæis iter
fectũ tertio die resurrecturũ. ipse erat.n. uerum dei templum. Has uoces eius tanq̃ in-
Pilatus faustas & impias insectabãt̃. Quæ cũ pilatus audisset: & ille in defensionẽ sui nihil di-
ceret: ,pounciauit nihil eo damnatõe dignũ uideri. At iniustissimi accusatores cũ popu-
lo quẽ incitauerant: succlamare cœpunt: & crucẽ eius uiolentis uocib⁹ flagitare Tũ põ
tius & illorũ clamoribus & Herodis tetrarche instigatõe metuentis ne regno ,pelleret̃
uinctus est. Nec tñ ipse sñiam ,ptulit: sed tradidit eũ iudæis: ut ipsi de illo secundum le-
gem suã iudicarẽt. Duxerunt ergo eũ flagellis uerberatũ: & prius q̃ cruci affigerẽt illu-
serunt. indutũ.n. coloris pũicei ueste ac spinis coronatũ quasi regẽ salutauerũ: & dede-
runt ei cibũ fellis: & miscuerũt ei aceti potionẽ. Post hæc cõspuerũt i faciẽ ei⁹: & palmis
ceciderũt. Cumq; ipsi carnifices de uestimẽtis eius cõtenderẽt: sortiti sunt iter se de tũi
ca & pallio. Et cũ hæc oĩa fierent: nullã uocem ex ore suo tanq̃ si mutus esset: Tũ suspẽ
derũt eũ iter duos maxios mediũ. q ob latrocinia damnati erãt: cruciq; affixerũt. Quid
ergo in tãto facinore deplorẽ? Aut qbus uerbis tm̃ nefas cõsequar. Non.n. Gabianam
crucẽ describimus: quã M. Tul. uniuersæ eloquẽtiæ suæ uerbis ac uirib⁹ uelut effusis
totius igenii fõtibus ,psecutus est: facinus indignũ esse ,pclamãs ciuẽ Rõanũ cõtra oẽs
leges i cruce eẽ sublatũ. Qui q̃uis inocẽs fuerit: & illo supplicio idignus: mortalis tñ &
ab hoĩe scelesto q iustitiã ignoraret: affectus ẽ. Quid de huius crucis idignitate dicem⁹
in qua deus e cultoribus dei suspensus atq; suffixus est? Quis tã facũdus & tanta rerũ
uerborũq; copia instructus existet quæ oro tantæ affluentiæ ueritate decurrens: ue
illã crucẽ merito deploret. quã mũdus ipse & tota elemẽta luxerunt? Hæc ãt sic futura
fuisse & ,ppbetas uocibus: & sibyllinis carminibus denũciatũ ẽ. Apud Esaiã ita scriptũ
iueniter. Nõ sũ cũtumax: neq; cõtradico: dorsũ meũ posui ad flagella: & maxillas me-
as ad palmas faciẽ ãt meã nõ auerti a fœditate sputorũ. similiter Dauid i psalmo.xxxiiii.
Cõgregata sunt sup me flagella: & igoorauerũt: dissoluti sunt: nec cõpuncti sũt tẽpaue-
runt me: & deserieruut derisu: & striderunt dẽtibus suis sup me. Sibylla quoq; eadẽ fu-
tura monstrauit.

εσ ανομουσ χειρασ και απιστωνυσ τερονηξει
δωσουσ, ιδεθεωραπισ ματα χερσιν αναγνοισ
καιστομασιν μιαροισ ινπτυσ ματαφαρ μακοεντα
δωσει δεισ μαστιγασ απλωσ αγνον τοτε νωτον. i. iman⁹ iniq̃s & ifideliũ po-
stea ueniet dabũt deo alapas mãibus icestis: & oribus imũdis expuẽt salivas uenenosas

Dabit ãt ĩ uerbera oĩo ĩnocẽs dorsũ:Itẽ de silẽtio eius qđ usq; ad mortẽ ptinaciter tenuit.
Esaias sic locutus ẽ.Sicut ouis ad imolãdũ duct⁹ ẽ:& sicut agnus corã tõdẽtib⁹ sine uo
ce sic nõ aperuit os suum.Et Sibylla supradicta.
και στεφανον φορεσει του ακανθινον.i.& collaphos accipiẽs tacebit:neq; agnos-
cat ꝙ uerbũ & uñ uenit:ut mortuis loquat᷑:& coronã portabit spineã.De cibo uero &
potu quẽ añq̃ eũ figerẽt illi obtulerũt.Dauid ĩ psalmo.lxviii.sic ait.Et dederũt ĩ escam
meã fel & in siti mea potauerunt me aceto.idem hoc futurũ ẽẽ Sibylla cõcionata est.
εισ δε το βρωμα χολην εισ δε το διψοσ οξοσ εδωκαν
τησ αφιλοξενιασ ταυτην δειξουσι τραπεζαν.i.in cibũ ãt fel.ĩ sitim acetũ dederũt
hospitalitatis hanc mõstrabũt mensã:& alia Sibylla iudæã terram his uerbis increpat:
αυτη γαρ σου αφρων τοσον θεον ουκ ενοησασ:
παιζοντα θνητοισ νοημασιν αλλα και ακανθαισ
εστεψασ στεφανω φοβερον τε χολην εκερασασ.i.cũ.n.stulta deũ tuũ nõ cogno-
uisti:ludẽtẽ mortaliũ mẽtibus:sed & spinis corõasti corõa:horridũq; fel miscuisti.Fore
ãt ut iudæi mãus ĩferrẽt deo suo eũq; iterficerẽt testimõia pphetarũ hæc añcessert.apđ
Esdrã ita scriptũ est.Et dixit Esdras ad populũ.Hoc pasca saluator nr̃ est:& refugium Esdras
nostrũ cogitate:& ascẽdat ĩ cor uestrũ.qm̃ hẽmus hũiliare eũ ĩ signo:& post hæc spabi
mus ĩ eũ:ne deserat᷑ hic locus ĩ æternũ tp̃s dicit dñs:deus uirtutũ.Si nõ credideritis ĩ eũ
neq; exaudientis anũciatõem eius:eritis derisio ĩ gentib⁹ Vnde appet iudæos nullã ali
am spẽ hr̃e:nisi se abluerit a sanguĩe:ac sperauerint in eũ ipsũ:quẽ negauerũt Esaias cũ fa
cinus eorũ designat:dicit:In hũiliate eius iudiciũ sublatũ est.Natiuitatẽ eius qs enarra
bitur:qm̃ auferẽ a terra uita eius:a facinoribus populi mei abduct⁹ est ad mortẽ & da-
bo malos pro sepultura eius & diuites p morte eius qa facius nõ fecit:neq; inuentus
est dolus ĩ ore eius.Propterea ipse hr̃ditabit multos & fortiũ diuidet spolia ppterea q,
tradit⁹ est ad mortẽ & ĩter facinorosos deputat⁹ ẽ:& ipse pc̃m multorũ ptulit:& pp fa
ciora illorũ.Dauid quoq; fecit ĩ psal.xiiii.Captabãt ĩ aĩam iusti & sãguinẽ ĩnocentẽ con
dẽnabũt:& factus est mihi dñs ĩ refugiũ.Et Hieremias:Dñe significa mihi & cognos
cã:tũc uidi meditatões eorũ:ego sicut agnus sine macula pductus sũ ad uictimã in me
cogitauerũt cogitationem dicentes.Venite mittamus lignũ in panem eius:& eradam⁹
e terra uitã eius:& nomen eius nõ erit in memoria ãplius:Lignũ ãt crucem significat:&
panem corpus eius:qa ipse est cibus & uita oĩum q credunt in carnem quã portauit &
in crucem in qua pependit:de qua rñ aptius ipse Moyses in Deuteronomio ita p̃dica-
uit:Et erit pendens uita tua ante oculos tuos:& timebis die ac nocte & non credes uitę
tuæ.Idem rursus in numeris:Non quasi homo dominus suspenditur:neque quasi fili⁹
hominis minas Zacharias etiam sic tradidit. Et intuebuntur in me:quem trãsfixerũt
Itẽ Dauid ĩ psalmo.xxi.Effoderũt man⁹:meas & pedes meos:dinũerauerũt oĩa ossa mea.
ipsi ãt cõtẽplati ĩ sunt & uiderũt me:& diuiserunt sibi uestimenta mea:& sup uestẽ meã
miserũt sortẽ.Quæ utiq; ppheta nõ de se locut⁹ est:Fuit.n.rex & nũq̃ illa ppessus est:
Spũs dei p illũ loq̃bat᷑ q fuerat illa passurus post ãnos mille & qnquaginta.Tot.n.col
ligunt᷑ anni a regno Dauid usq; ad crucẽ Cristi.Sed & Salomõ filius eius:q Hierosoli-
mã cõdidit:eã ipsã pitura ẽẽ ĩ ultionẽ sãcte crucis pphetauit.Quod si auertimini a me
dicit dominus:& nõ custodieritis ueritatẽ meã reiciã israel a terra q̃ dedi illis:& domũ
hãc:quã ædificaui illis ĩ noĩe mõ ꝑditiã illã omnibus:& erit israel ĩ p ditionẽ & ĩ op pbriũ
populo:& domus hæc erit deserta:& oĩs q trãsibit p illam:admirabit᷑ & dicet.Propter
quam rem fecit dominus terræ huic & domui huic hæc mala:Et dicent.Quia relique-

runt dominum deum suum:& persecuti sunt regẽ suum dilectissimum deum:& crucia uerunt illum in humilitate magna:pp hoc importauit deus illis mala hæc.

De miraculis quæ in passione dñi contingerunt:de sepultura & resurrectiõe: & a q bus testimoniis ,pphetarum fides roboretur istorum. Ca.xix.

Vid aplius de facinoribus iudæorũ dici põt:q̃ excecatos tum fuisse atq; isana q bili furore correptos:q hæc quotidie legẽtes nec itellexerũt:neq; q̃n facerent cauere uoluerũt! Suspẽsus igit' atq; affixus exclamauit ad dñm uoce magna & ultro spũm posuit. Eadẽ hora terræmotus fact9 ẽ. Et uellũ templi:qd sepabat duo ta bernacula:scissum est i duas ptes:& sol repẽte subductus ẽ.& ab hora sexta usq; ad no nam re nebræ factæ sũt. Q ua de re Amos ,ppheta testat':Et erit in die illo dicit dñs oc cidet sol meridiæ:& tenebrabit' dies lucis.& conuertã dies sestos uros i luctũ:& cãtica uestra i lamẽtatione. Itẽ Hieremias:Exterrita est q̃ parit & teduit aiam:& subiuit sol ei cum adhuc medius dies esset cõfusa est & maledicta:reliquos eorũ in gladiũ dabo in cõ spectu inimicorum. & Sibylla ait.

ναουδεσ χηγλησεται αετασ ματακαι ηματι μεσσω

νυξεσται σκοτοεσσα πελορίοσ εν τρίσιν ωραισ. Idest tẽpli ueto scindet' uelũ:& medio die nox erit tenebrosa nimis tribus horis. Cũ hæc facta eẽnt:ne ,pdigiis qdẽ cæle stib9 facin9 suũ intelligere querũt. Sed qm̃ prædixerat se tertio die ab inferis resurre cturũ:metuẽtes ne a discipulis surrepto & amoto corpore uniuersi resurrexisse eũ cre derent & fieret multo maior i plebe cõfusio. Detraxerũt eũ cruci:& cõclusũ i monumẽ to firmiter militari custodia circũdiderũt. Verũ tertio die ante lucem terræmotu facto repẽte patefactũ est sepulchrũ.& custodibus quos attonitos obstupesecerat:pauor ni hil uidẽtibus itegere sepulchro ac uiis egressus i Galileã ,pfectus ẽ:ut discipulos suos q̃reret. In sepulchro uero nihil reptũ ẽ:nisi exuuiæ:qb9 iuolutũ corpus icluserãt. Illũ ãt apud iferos nõ remãsurũ:sed diẽ tertio resurrecturũ ,pphetæ cecinerãt Dauid i psal.xl. Nõ derelinques aiam meã apud inferos:nec dabis sãrũ tuũ uidere iteritum Item i ter tio:Ego dormiui & somnũ cœpi:& resurex :quoniã dominus auxiliatus ẽ mihi. Oseæ quoq; prim9 xii. ,ppbetarũ d̃ resurectiõe ei9 testficar9 ẽ. Hic fili9 me9 sapiẽs:pp quos nũc nõ resistet i tribulatiõe filiorũ suorũ:& d̃ mãu iferorũ eruã eũ. Vbi ẽ iudiciũ tuum mors:aut ubi ẽ acule9 tu9. Idẽ alio loco:Viuificabit nos post biduum die tertio. Et ideo Sibylla impositum esse morti terminum dixit post triduũ somnum.

και τοτα πυφο ιμενων αναλισασει σαφαοσ εξει

πρωτοσ ανσσταλεωσ κλητοισ αρχην υποδειξασ. i. mortis fatũ finiet triũ dierũ sono suscepto:& tũc a mortuis egressus i luce ueniet:primus resurectiois uocatis initiũ ostẽdẽs:uitã. n. nobis acqsiuit morte supata. Nulla igit' spes alia cõsequẽdæ i mortali tatis hõi dat':nisi crediderit i eũ & illã crucẽ portãdã patiendãq; suscepit.

Q uod ,pfecto i Galileã domio post resurectionẽ disipulis scripturarũ reseruauit arca Et q̃re lex uet9 dicat' testamẽtũ:nec poruent itelligi ãte mortẽ dõini. Et qd nouum te stamẽtũ ueteris adiplectio est. Et qbus bocãte p̃dictũ sit testimoniis. Cap.xx.

Rofectus ergo i Galileã uoluit. n. se Iudæis ostendere,ne adduceret eos in pœ nitẽtiã atq; ipios reseruaret. Discipulis iterũ cõgregatis scripturæ sãctæ litter as. i. prophetarũ arcana patefecit:q̃ anteq̃ pateret' pspici nullo mõ poterãt:qa ip sũ passionẽq; ei9 anũtiabãt. Icirco Moyses & idẽ ipsi ,pphetæ legẽ q̃ iudeis data erat: testamẽtũ uocãt:qa nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari testamẽtũ põt:nec sci ri q̃d in eo scriptũ sit, qa clausum et obsignatũ est. Itaq; nisi Christus mortem suscepis

ſet apiri teſtamentũ:i.reuelari & itelligi myſteriũ dei nõ potuiſſet. Verũ ſcriptura oĩs i
duo teſtaměta diuiſa eſt. Illud qđ aduentũ dñi paſſionẽq; añceſſit.i.lex & ꝓphetæ ue
tur dicit᷑.Ea uero quę poſt reſurrectõem eius ſupra ſcripta ſũt.nouũ teſtamẽtũ noiat᷑
iudæi ueteri utunt᷑:nos nouo ſed tñ diuiſa nõ ſunt qa nouũ ueteris adimpletio eſt:& in
utroq; idẽ teſtator eſt Chriſtus:q ꝓ nobis morte ſuſcepta:nos hęredes æterni regni fe
cit abdicato & exhæredato poulo Iudæorũ ſicut Hieremias ꝓpheta teſtat᷑ cum loquit᷑
talia.Ecce dies ueniunt dicit dominus:& cõſumabo domui Iſrael & domui iuda teſta
mentũ nouũ nõ ſecũdũ teſtamẽtũ qđ diſpoſui patribus eorũ i die qua apphẽdi manũ
eorũ:ut illos educerem e terra Aegypti:qa nõ pſeuerauerũt i teſtamẽto meo:& egone
glexi eos:dicit dominus.Itẽ alio loco ſimiliter ait:Dereliq domũ meã:dimiſi hæredita
tem meã in manu inimicorũ eius.Facta eſt mihi hæreditas mea ſicut leo i ſilua.Dedit
ſup me uocẽ ſuã.iõ odiui eã cũ ſit hæreditas cæleſtis regnũ.Non utiq; ipſã hæreditatẽ
ſe occidiſſe dicit:ſed hæredes q aduerſus eũ ingrati & ipii extiterũt. Facta eſt iqt hære
ditas mea mihi ſicut leo.i.pda & deuoratio:factus ſũ hæredibus meis:q me imolaue
runt ſicut pecus:dedit iſup me uocẽ ſuã.i.ſniam aduerſus me mortis crucilq; dixerunt.
Nã q ſupius ait cõſumaturũ ſe domui iuda teſtamentũ nouũ: oſtendit uetus illud te
ſtamentũ:qđ p Moyſen eſt datũ nõ fuiſſe pfectum:id qđ p Chriſtum dari haberet cõ
ſumatum fore.Domus ãt iuda & iſrael nõ utiq; iudæos ſignificat: quos abdicauit ſed
nos qui ab eo cõuocati ex gentibus in illorũ locum adoptionemq; ſucceſſimus:& appel
lamur filii iudæorũ:quod declarat Sibylla cũm dicit:ιουδαιων μακαριον θειον γε
νοσ ουρανιωνον.i.iudæorũ beatũ diuinũ genus cæleſtiũ.Qđ ãr futurũ eẽt id Eſaias
docet:apud quẽ pr̃ ſũmus ad filiũ loq᷑ dicẽs.Ego dñs de⁹ uocaui te ad iuſtitiã & tene
bo manũ tuã & cõfirmabo te & dedi te i teſtamẽtũ generis mei i lucẽ gẽtiũ apire oculos
cæcorũ ꝓducere ex uĩculis alligatos:& de domo carceris ſedẽtes i tenebris. Cũ igitur
nos antea tanq̃ cæci:& tãq̃ carcere ſtultitiæ iclusi ſederemus in tenebris.ignorantes de
um:& ueritatem illuminati ab eo ſumus:qui nos teſtamento ſuo adoptauit & libera
tos uinculis malis atq; in lucem ſapientiæ ꝓductos i hæreditatem regni cęleſtis aſciuit

De aſcenſione domini:diuiſione diſcipulorũ ad naſcentis eccleſiæ fundamentũ iaci
endum & roborandum:& miraculis eorũ:& quõ Petrus & Paulus Romam uenientes
ꝓphetauerunt regẽ in breui uenturũ:q Hieroſolimam deſtrueret:& iudæos deleret:eo
dem modo quo poſtea contigit. Ca.xxi.

R diato uero diſcipulis ſuis euãgelio ac nois ſui pdicatiõe: circunfudit ſe repẽ
o te nubes eũq; i cælũ ſuſtulit quadrageſimo poſt paſſionẽ die ſicut Daniel fore
oñderat dicens.Et ecce i nubib⁹ cæli fili⁹ hois ueniẽs uſq; ad uetuſtũ dierũ p
uenit.Diſcipuli uero p ꝓuicias diſp ſi ſundamẽta eccleſia ubiq; poſuerũt faciẽtes & ipſi i
noie magr̃i dei magna & pene icredibilia miracula:qa diſcedẽs iſtruxerat eos uirtute
ac ptãte:qua poſſet nouæ anunciationis rõ fundari & cõfirmari:ſed & futura apuit illis
oĩaq̃ Petr⁹ & Paulus q Rõe pdicauerũt:& ea pdicatio in memoriã ſcripta pmanſit i q̃
cũ multa alia mira:tũ ẽt hoc futurũ eẽ dixerunt:ut poſt bræue tps imieteret de⁹ regẽ
q expugnaret iudeos:& ciuitates eorũ ſolo adeq̃ret.Ipſos ãr fame ſitiq; cõfectos obſide
ret. Tũ fore ut corporibus ſuo tũ ueſcerent᷑:& cõſumerent ſe iuicẽ.Poſtremo ut capti
uenirẽt in manus hoſtiũ & i cõſpectu ſuo acerbiſſime cõiuges ſuas uexari cernẽrẽt:ui
lari ac pſtitui uirgines:diripi pueros allidi paruulos:omnia deniq; igni ferro q; uaſtari
captiuos in ppetuum terris ſuis exterminari:eo q exultauerũt ſuper amantiſſimum &
ꝓbatiſſimum dei filium.itaq; poſt illorum obitum:cum eos Nero interemiſſet:iudæo

rum gentem & nomen Vespasianus extinxit:fecitq; oĩa quæ illa futũra prædixerant.

Quod argumentis reuincendi sunt qui diuinis detrahunt sacramentis & qbus ar-
gumentis utantur infideles:ut dominicæ incarnationis fidem euacuent. Ca.xxi.

Onfirmata sunt(ut opinor)quæ falsa & incredibilia putantur ab his quosue
e ra cælestium litterarũ doctrina nõ ĩbuit:sed tñ ut refellant̃ a nobis ẽt illi q ni
miũm nõ sine malo suo sapiũt:rebusq; diuinis fidẽ detrahunt:argumentisq; il
lorũ coarguamus errorem:ut tantũdem aliqñ prouideant ita fieri oportuisse:sicut nos
ostendimus factum. Et q̃q̃ apud bonos iudices satis habeant firmitatis:uel testimonia
sine argumentis:uel argumenta sine testimoĩs:nos tñ non contenti alterutro sumus cũ
suppeditat nobis utrunq;ne cui puerili ingenioso aut nõ itelligendi:aut contra differen
di locũ relinquamus:negant fieri potuisse ut naturæ ĩmortali qcq̃ decederet. Negãt de
niq; deo idignũ:ut homo fieri uellet:seq; ĩfirmitate carnis oneraret:ut passiõibus:ut do
lori:ut morti seipse subiiceret:q̃si nõ facile illi esset ut circa corpis ĩbecillitatem se hoib⁹
oñderet:eosq; iustitiã doceret:siqdẽ id uolebat maiore auctoritate(ut aiunt ꝓfessi dei)
Tũc.n.cũctos fuisse ꝑceptis cælestibus pituros:si ad ea uirtus ac ptãs dei ꝑcipientis ac
cederet. Cur igit̃ aiũt ad docendos hoies nõ ut de⁹ uenit. Cur se tã hũilem ĩbecillisq; cũ
sumit̃ ab hoibus:& cõtẽni & pœna affici posset cur uim ab ĩmbecilibus & ĩmortalib⁹
passus est cur nõ mãus hoĩum aut uirtute repulit:aut diuinitate uitauit? Cur nõ maie
statẽ suã sub ipsa saltẽ morte patefecit:sed ut inualidus in iudiciũ duct⁹ ẽ:ut nocens dã
natus:ut mortalis occisus? Refutabo hæc diligenter:nec quemq̃ patiar errare. Illa eñ
magna & mirabili rõne sunt facta:quæ quicunq; ꝑceperit non tãtum mirari desinet de
um ab hoibus esse cruciatum:uerũ etiam facile peruidebit ne deũ quidem potuisse cre
di:si ea ipsa quæ arguit:facta non essent.

Quo ꝑceptoris morũ uacillat auctoritas si nõ facit ipse qd̃ docet:sicut ĩ phariseis pa
tet:q cõtra sua ꝑcepta uiuebãt:sed Christus primo fecit postea docuit. Ca.xxiii.

Vicũq; ꝑcepta dat hoibus ad uitã moresq; fingit aliorũ:q̃ro debeat ne ipse fa
cere q ꝑcepit an nõ debeat? Si nõ fecit:soluta ꝑcepta sũt. Si.n.bona sũt q ꝑcipi
unt:si uitã hoĩum in optĩo statu collocãt:nõ se debet ipse ꝑceptor a nũero cæ
tuq; hoĩum segregare:ĩter quos hĩtat ipse:& ipsi eodẽ mõ uiuẽdũ eẽ quo decet esse uiuẽ
dũ:ne si aliter uixerit:ipse ꝑceptis suis fidẽ detrahat:leuioremq; doctrinã suã faciat: si re
ipsa resoluat qd̃ uerbis nitat̃ astringere. Vnusqsq;.n.cũ audit ꝑcipientem:nõ uult sibi
ĩpõi necessitatũ patendi:tanq̃ sibi ius libertatis adimat̃:itaq; rñdebit doctori hoc modo
Nõ possũ facere q̃ iubes:qm̃ sunt ĩpossibilia: Vetas me irasci:uetas cupe:uetas libidine
cõmoueri:uetas dolorem aut mortẽ timere:sed hoc adeo cõtra naturã est:ut his affecti
bus aĩalia uniuersa subiecta sint:uel si adeo putas repugnari posse naturæ:& tu ipse q ꝑ
cipis:fac ut sciã fieri posse. Cũ ãt ipse nõ facias:quæ insolentia est:ut hoi libero ĩpone
re uelis leges:qbus ipse nõ pareas? Prius disce q doces.& anteq̃ mores aliorũ corrigas
tuos corrige. Quis neget instã esse hãc responsionem:quinẽt si in cõtẽptũ ueniet huius
modi doctor:& eludet uicissim.qa uidebit̃ & ipse deludere. Quid ergo faciet & ille ꝑ
ceptor:si hæc ei fuerint opposita.quõ adimet excusatõem contumacibus,nisi ut præsen
tibus factis doceat possibilia se docere? Vnde euenit ut philosophorum præceptis nul
lus obtemperet. Homines enim malunt exempla q̃ uerba.quia loqui facile est prestare
difficile. Vtinam quidem tam multi bene facerent q̃ multi loquunt̃ bene. Sed qui pre
cipiunt nec faciunt:abest ab eis fides. Et si homies fuerint contemnentur ut leues. si de
us:sppõet̃ ei fragilitatis humãe excusatio. Superest ut factis uerba firment̃.qd̃ & phi

losophi facere nequeũt:itaq; cũ ipsi præceptores uicãt affectibꝰ quos uici p̄dicãt oportere neminẽ possunt ad uirtutem q̃ p̄dicant falso erudire. ob eãq; cãm putãt neminem adhuc pfectũ eẽ sapientẽ. i. ĩ quo sũmæ doctrinę ac sciæ sũma uirtus & pfecta iustitia cõsenserit: qđ quidem uerũ fuit. Nemo. n. post mundũ cõditum talis extitit: nisi Christus q & uerbo sapiam tradidit & doctrinam p̄senti uirtute firmauit.

Quod cælestem doctorem pfectum esse oporteat: & quare pfectus esse non possit si corporis assumptione mortalis. Ca. xxiiii.

Ge nũc cõsideremꝰ an doctor e cælo missus possit nõ eẽ pfectꝰ. Nõdũ de hoc loquor quẽ uẽisse a deo negãt. Figamꝰ e cælo aliquẽ eẽ mitrẽdũ: q uitã hoium rudimẽtis uirtutis istituat: adiustitiã formet. Nemini dubiũ põt esse qn is doctor q cælitꝰ mittit tã scia sit rerũ oium q̃ uirtute pfectꝰ: ne nihil iter cælestẽ terræ nũq; differat. Nã ĩ hoie iterna & ,ppria doctria esse nullo pacto põr. Nec. n. mẽs terrenis uiscerib ꝰ iclusa & tabe corpis ĩpedita: aut cõphẽdere p se põt: aut cape ueritatẽ: nisi aliũde doceat. Et si maxie possit: sũmã tñ uirturẽ cape neqat: & oibꝰ uitiis resistere quorũ materia in uisceribus cõtiet; Eo fit ut terrenus doctor pfectꝰ esse nõ possit. At uero cælestis cui sciam diuinitatis: uirtutẽ imortalitas tribuit: i docẽdo quoq; sicut in cæteris pfectus & cõsumatus sit necesse ẽ. At id oio fieri nõ põt: nisi mortale corpꝰ assumat cu aũt fieri nõ possit rõ clara ẽ. Nã si ad hoies uẽiat ut deus: ut omittam qđ mortales oculi claritatẽ maiestatis eiꝰ cõpiscere ac sustiere nõ possiit. Ipse certe deꝰ uirtutẽ docere nõ poterit qa exps corpis nõ faciet q̃ docebit ac p hoc doctria eiꝰ pfecta ñ erit alioqn. si uirtus sũma dolorẽ piter p iustitia officioq; pferre si uirtꝰ ẽ mori ẽ ipsã & itẽtatã nõ metuere & illatã fortitet sustiere. debet ergo doctor ille pfectꝰ & docere ista p̄cipiẽdo: & cõfirmare faciẽdo qa q dat p̄cepta uiuẽdi ãputare debet oium excusatiõnũ uias; ut ipõat hoibꝰ pẽdi necessitatẽ nõ aliq̃ ui: sed pudore: & tñ libertatẽ reliqt ut & p̄miũ sit cõstitutũ parẽtibꝰ: qa poterãt nõ pere: si uellẽt Q ũo ergo poterit ãputari excusatio: nisi ut q docet faciat q̃ docet: & sit q̃si prius: & manũ porrigat secuturo: quẽadmodũ põt facere q̃ docet si nõ sit ei similis: quẽ docet. nã si nulli subiectꝰ sit passiõi. põt ei docẽti hõ sic rñdere Volo eqdẽ non peccare: sed uicor. Indutꝰ sũ. n. carne fragili & ibecilla: hæc ẽ q̃ irascit: q concupiscit: q̃ dolet: q mori timet. Itaq; ducor iuitꝰ & pecco non quia uolo sed qa cogor. Sẽtio me ẽt ipse peccare sed necessita fragilitatis ipellit cui repugnare non possũ. Q uid ad hæc rñdebit p̄ceptor ille iustitiæ. q̃uo refutabit: ac redarguet hoiem: q delictis suis excusationẽ carnis oñderet: nisi & ipse carne fuerit idutꝰ: ut oñdat ẽt carnẽ posse cape uirtutẽ. C ontũcia. n. redargui non põt nisi exẽplo. Nã hĩe non possunt q̃ doceas firmitatẽ nisi ea prior feceris: qa natura hoium ,pcliuis ĩuitia uideri uult non modo cũ uenia: sed ẽt cũ rõne peccare. Oportet magistrũ doctorẽ uirtutis hoi simillimũ fieri ut uicẽdo peccatũ doceat hoiem uici ab eo posse peccatũ. Si uero sit imortalis exẽplũ ,ppõere hoi nullo mõ põt. Existes. n. cõstãs aliqs ac dicet. Tu qdẽ nõ peccas: qa liber es ab hoc corpe: nõ cõcupiscis: qa immortali nihil ẽ necessariũ. Mihi uero multis rebus opus ẽ: ut tuear hãc uitã. Mortẽ nõ times qa ĩ te ualere nõ põt. Dolorẽ contẽnis qa nullã ui pati põt. At ego mortalis utrũq; timeo: qa cruciatꝰ mihi grauissios iserũt quos tolerar ifirmitas carnis ñ põt. Doctor itaq; uirtutis ẽt hãc excusatõem debuit hoibꝰ auferre: neqs q, pecat necessitati potiꝰ ascribat: q̃ culpæ suę. Ergo ut pfectꝰ eẽ possit nihil debet oppõi ab eo q docẽdꝰ ẽ: ut si forte dixerit ipossibilia p̄cipis rñdeat: ecce ipse facio at ego eãdẽ carnẽ gero: & tñ peccatũ in me nõ domiabit. Mihi opes cõtẽnere difficere ẽ q uiui aliter nõ põt in hoc corpore. Ecce mihi corpus est & tamen pugno cõtra omnem

uoluptatē: Nō possū ꝑ iustitia nec dolorē ferre: nec mortē qa fragilis sum. Ecce & ime dolor ac mors hēt ptātem: & ea quæ times uinco ut uictorē te faciā doloris ac mortis Prior uado ꝑ ea quæ sustineri non posse prætēdis: si præcipiētē seq nō potes: seq̃re ante cedētē. Sublata ē hoc mō ois excusatio. & fateri hoiem necesse ē sua culpa iniustū eē q doctorē uirtutis & eūdē ducē nō sequatur. Vides ergo q̃to pfectior sit mortalis doctor qa dux esse mortali pōt q̃ imortalis: qa patiētiā docere nō pōt qa subiectus passióibus nō est. Nec hoc tñ eo ptinet: ut hoiem deo præferā: sed ut oñdam neq; hoiem pfecta doctrina eē posse nisi sit idē deus: ut auctoritate cælesti necessitatē parēdi hoib⁹ ipōat. neq; deū nisi mortali corpore iduat̃: ut præcepta sua factis adiplendo cæteros parēdi necessitate cōstringat. Liqdó ergo apparet eū qui uitæ dux & iustitiæ sit magister: corporalē eē oportere: nec aliter fieri posse: ut sit illius plena & pfecta doctrina nisi habeat radicē & fundamētū stabilisq; apud hoies ac fixa pmaneat. Ipsum āt subire carnis ac corporis ībecillitatē: uirtutēq; ī se recipe doctoris: ut eā simul & uerbis doceat & factis. Itē subiectū eē morti & passióib⁹ cūctis qm̃ & in passióe tolerādā & i morte subeūda uirtutis officia uersāt̃. q̃ oīa (ut dixi) cōsumat⁹ doctor pferre dēat: ut doceat posse pferri.

Quod Christus licet mortalitatē nr̃am susceperit: non tñ natus ut alii hoies sed ex carne uirginis: & quare cū imunis esset a culpa spōte subiecit pœnam. Ca.xxv.

d Iscāt igit̃ hoies & intelligāt quare deus summus cū legatū ac nūciū suū mitteret ad erudiēdā præceptis iustitiæ suæ mortalitatē mortali uoluerit eū carne idui: & cruce affigi. & morte mulctari. Nā cum iusticia nulla esset in terr: doctorem misit quasi uiuā legem: ut nomen ac templū nouū conderet. ut uerū ac piū delubrum p oēm terram uerbis & exemplo seminaret. Sed tñ ut certum esset a deo missum non ita illum nasci oportuit: sicut hō nascitur ex mortali utroq; concretus: sed ut apparet illum ēt in hoie esse cælestē: creatus est sine opa genitoris. Habebat. n. spiritalem prēm deū: & sicut pr̃ spiritus eius deus sine matre: ita mater corpis eius uirgo sine prē fuit. Igit̃ deus & hō inter deum atq; hoiem medi⁹ constitutus. Vñ illū græci μεσίτην uocant: ut hoiem pducere ad deū posset: i. ad imortalitatē: qa si deus tm̃ fuisset (ut supius dictū est) exēpla uirtutis hoi præbere non posset si hō tm̃ non posset hoies ad iustitiā cogere: nisi auctoritas ac uirtus hoie maior accederet. Etenim cum constet homo ex carne & spiritu: & oporteat spūm iustitiæ opibus emereri ut fiat æternus. Caro quia terrena est ideoq; mortalis: copulatū sibi spūm trahit secū & ab imortalitate ducit ad mortem. Ergo spūs carnis exps dux esse hoi ad imortalitatem nullo pacto poterit qm̃ caro impedit spūm quominus deum sequatur. Est. n. fragilis & subiecta peccato. Peccatum āt pabulū mortis est. Itaq; iccirco meditator aduenit. i. deus ī carne: ut caro eū seq posset & eripet morti hoiem: cuius est dānatio in carnē. Ideo carne se induit: ut desideriis carnis edomitis doceret nō necessitatis esse peccare: sed ꝓpositi ac uolūtatis. Vna. n. nobis & magna & præcipua cū carne luctatio est: cuius infinitæ cupiditates præmunt aiam: nec dñm retinere patiunt̃: sed eā uoluptatibus & illecebris suauib⁹ mancipatam morte afficiunt sempiterna. Quibus ut repugnare possemus: deas nobis uiā supandæ carnis & apuit & ostendit. Quæ uirtus pfecta & oībus uinculis absoluta: coronam uincentibus & mercedem expetendæ nobis imortalitatis impartit:

De mysterio dominicæ crucis. & uirtute & significatōe eorū q̃ Christus gessit ant ptulit: Et qūo præfiguratus sit imolatione agni legalis. Ca.xxvi.

Ixi de humanitate. & fragilitate: & passione cur hæc deus subire ualuerit nūc ipsius crucis ratio reddenda est: & uis enarranda: qd sumus paler a principio

dísposuerit:& quemadmodũ cuncta quæ gesta sunt:ordinarit non tantum diuinatio ꝑ
phetarum:quæ in Christum uera ꝓcessit:sed ẽ natio ipsius passionis docet. Q uæcũq;
.n.passus est non fuerunt inania:sed habuerunt figuram & significationem magnam si
cut ẽt diuina illa opa quæ fecit quorũ uis & potestas ualebãt quidem in præsens sed de
clarabant aliud in futurũ. Apuit cæcorũ oculos uirtus cælestis: & lucẽ nõ uidentibus
reddidit. Er hoc facto significauit fore ut cõuersus ad gẽtes q̃ deum nesciebant:isi pien
tium pectora illuminaret lucẽ sapiẽti:& ad ueritatẽ cõtemplandã oculos cordis aperet
Vere.n.cæci sunt:qui cælestia nõ uidẽtes:& tenebris ignorãtiæ circũfusi:terrena & fra
gilia uenerãtur. Patefecit aures surdorũ. Non utiq; hactenus uis illa cælestis opata est
sed declarabat breui fore:ut qui erant ueritatis exptes & audirent & intelligerent diui-
nas dei uoces. Vere.n.surdos dixeris:q cælestia & uera & facienda nõ audiunt mutorũ
linguas in eloquium soluit. Admirabilis ẽt cum fieret potentia Sed inherat huic uirtuti
alia significatio quæ ostẽderet mox futurũ ut rerũ cælestium nup ignari præcepta sapi
entiæ disciplia de deo & ueritare differerẽt. Nã q rõnẽ diuinitatis ignorat:uere e lingu
is & mut⁹ ẽ:licet sit oĩum disertissim⁹. Ligua.n.cũ uerũ loq cœpit.i.uirtutem maiesta
tẽq; dei singularis iterpretari:rũ demũ officio naturæ suæ fungit᷑. Q uãdiu ãr falsa loq
tur in suo usu nõ ẽ:& iõ infans sit necesse ẽ:qui diuina ꝓloqui nõ põt. Pedes quoq; clau
dorũ ad officiũ gradiẽdi reformauit. Laudabilis diuini opis fortitudo:sed figura id con
tinebat:quod cohibitis erroribus uitæ sæcularis ac deuiæ iter ueritatis apiret:ꝑ qd̃ gra
derent hoĩes ad dei grãm cõsequẽdã. Is.n.uere claudus existimãdus est.q caligine ac
tenebris insipiẽtiæ iplicatus & quo rendat ignarus offensibilibus & caducis gressib⁹ p
uiam mortis icedat. Irẽ habes & maculas inquinatorũ corporũ repurgauit. Nõ exigua
imortalis potẽtiæ opa uerũ id portẽdebat hæc uis:q peccatorũ labib⁹ ac uitiorũ macu
lis inqnatos:doctrĩa eius purificatura eẽt eruditõe iustitiæ leprosi atq; elephãtici debẽt
haberi:quos uel infinitæ cupiditates ad scelera uel insatiabiles uoluptates ad flagitia cõ
pellunt:& dedecorũ maculis iniustos labe afficiũt sempiterna. Iacẽtia mortuorũ corpo
ra erexit eosq; noibus ꝓpriis iclamatos a morte reuocauit. Q uid cõgruẽti⁹ deo:Q uid
miraculo dignius oĩum sæculorũ q̃ decursam uitam resignasse:cõpletisq; hoĩum tpib⁹
tempora abiecisse ꝑpetua arcana mortis reuelasse: Sed hæc inenarrabilis ptãs imago
uirtutis maioris fuit:quæ demõstrabat tantam uim habituram esse doctrinã suã:ut gẽ
tes in orbe toto quæ alienæ deo subiecte morti fuerunt cognitõe ueri luminis animatæ
ad immortalitatis præmia puenirẽt. Eos.n.recte mortuos existimaueris q datorem uitæ
deũ nescierẽs:atq; aĩas suas a cælo in terram deprimentes:in laqueos æternæ mortis i
currunt. Q uæ igit᷑ cũ faciebat in præsens imagines erãt futurorũ quæ illæsis affectisq;
corporibus adhibebat ea spiritaliũ figuram gerebãt:ut in præsenti uirtutis nobis ter-
renæ opa mõstraret:& i futurũ ptãtem suæ cælestis maiestatis oñderet. Ergo sicut opa
eius significantiam quoq; maioris potestatis habuerunt ita passio non simplex. nec su
pacua:nec fortuna præcessit. Sed ut illa quæ facit:magnã uirtutẽ ac ptãtẽ doctrinæ
eius significabãt:sic ea q̃ passus ẽ:odio futurã eẽ sapiam nũciabãt. Aceti.n.pot⁹ ac fel
lis cibus acer bitates & amaritudies ĩ hæc uita sectatorib⁹ ueritatis pollicebat᷑. Er q̃q̃
ipsa p se acerba & amara specimẽ nobis futurorũ tormẽtorũ dabat:q̃ morãtib⁹ nobis i
hoc sæculo uirt⁹ ipsa ꝓponit:tñ illius modicibus & potus in os doctoris nostri ueniẽs
pressuram nobis laborũ ac miseriarũ pręebebat exẽplum. Q ue oia tolerari ac ppeti ne
cesse est eos.q ueritatem sequuntur, quoniam ueritas est acerba & inuisa oib⁹:qui ue
ritatis expertes uitam suam mortiferis uoluptatibus dedunt. Nam corona spinea ca-

piti eius īposita id declarat fore: ut diuinā sibi plebem de nocētibus cōgregaret. Corona .n. dicitur circunstans in orbe populus. Nos aūt qui ante cognitōem dei fuimus iniusti: spinæ.i. mali & nocētes eramus ignorantes qd esset bonū: & a iustitiæ notione atq; opibus alieni oīa scelere ac libidine polluebamus: plecti ergo ex dumis ac sentibus sanctū dei caput cingimus: quia conuocati ab ipso & circunfusi undiq; ad eū magistro & doctori assistimus: regēq; illū mundi & oium uiuentium dñm coronamus. Quod uero ad crucem spectat: magna in ea uis ac rō est quam nunc conabor ostendere. Deus nāq; (sicut supius exposui) cum statuisset hoiem liberare: magistrū uirtutis legauit in terrā qui & præceptis salutaribus formaret hoies ad inocētiam: & opibus factisq; præsētib⁹ iustitiæ uiā pāderet: qua gradiēs homo & doctorē suū sequēs ad uitā æternā pueniret is igit̄ corporatus ē & ueste carnis indutus: ut hoī ad quē docēdū uēerat uirtutis & exēpla & icitamēta præberet. Sed cum in oibus itæ officiis iustitiæ specimē præbuisset: ut doloris quoq; patiētiā mortis cōtēptū: quibus pfecta & consumata sit uirtus: traderet homini: uenit in manus ipiæ natōis: cum & uitare potuisset scientia futuri quam gerebat: & repellere eadē uirtute qua mirabilia faciebat. Sustinuit ergo cruciatus ac uerbera & spinas. Postremo ēt mortē suscepe nō recusauit: ut homo illo duce subactam & cathenatam mortē cathenatam mortem cum suis erroribus triumpharet. Cur aut summus pr̄ id potissimum genus mortis eligeret: quo afficieum sineret: hæc rō est. Dicat .n. fortasse aliqs: cur si deus fuit & mori necesse fuit: nō saltē aliquo honesto mortis genere affectus ē? Cur potissimū cruce? Cur isfami genere supplicii? Quod ēt hodie liber q̄uis nocenti uideat̄ indignum? Primūq; is q humilis aduenerat: ut humilibus & ifirmis opē ferret & i oibus spē salutis oñderet: eo genere afficiēdus fuit: quo hūiles & ifirmi solent neqs esset oio q eū nō posset imitari: Deinde ut itegrū corpus eius seruaretur: quē die tertio resurgere oportebat. Nec hoc cuiq̄ iguorādum est: qd̄ ipse ante de sua passione prædicans: etiam id notum fecerit habere se potestatem deponē di spiritum & resumēdi. Suffixus itaq; cū spiritum spōte deposuisset: necessariū carnificesnon putauerūt ossa eius suffringere (sicut mos eorum ferebat) sed tantummodo latus eius pforauerunt Sic integrū corpus patibulo detractū est: & sepulchro diligenter inclusum. Quæ oia iccirco facta fuit: ne læsum atq; diminutū corpus ad resurgendū inhabile redderet̄. Illa quoq; præcipua fuit cā cur deus crucem maluerit: q̄ illa exaltari eum fuit necesse: & omnibus gētibus passionem dei notescere. Nam qm̄ is qui patibulo suspenditur: & cōspicuus ē oibus: & cæteris altior: crux potius electa ē: quæ significat illum tam cōspicuum: tāq; sublimē futurū: ut ad eū cognoscendum pariter & colendū cunctæ nationes ex omni orbe cōcurrēt: Deniq; nulla gens tam inhumana est: nulla regio tam remota: cui aut passio eius aut sublimitas maiestatis ignota sit. Extēdit ergo in passione manus suas: orbēq; dimensus est: ut iam tunc ostenderet ab ortu solis usq; ad occasum: magnū populū ex oibus linguis & tribubus cōgregatū sub alas suas esse uenturum. & signū illud maximū atq; sublime frōtibus suis suscepturū: Cuius rei figurā iudæi ēt nūc exhibentieum limina sua de cruore agni notent: Deus .n. pcussurus Aegyptios: ut ab ea plaga immunes faceret: Hæbreos præceperat his. ut agnum cādidū sine macula immolarent ac signum liminibus suis de sanguine ei⁹ imponeret̄. Itaq; cū Aegyptiorū primogenita una nocte interissent. Hæbræi soli signo sanguinis tuti fuerunt: non quia cruor pecudis tantam in se uim haberet: ut hominibus saluti esset: sed imago fuit rerū futurarum. Nam agnus candid⁹ sine macula christ⁹ fuit idest inocens & iust⁹ & sanct⁹: qui ab iisdem iudæis immolat⁹ saluti est omnib⁹ qui signis sanguinis.i. crucis qua sangui-

nē fudit ſua in fronte cōſcripſerūt. Frons.n.ſūmū lumē eſt hoīs:& ſignū ſanguine delibatū crucis ſignificatio eſt. Dēiq; īmolatio pecudis ab his ipſis q faciunt paſca noīatur απο του πασχειν: qa paſſionis eſt figura: quā deus pſcius futurorū tradidit p Moyſen populo ſuo celebrandā. Sed tū figura ualuit in pñti ad depellendū picul ū: ut appareat quātū ueritas ipſa ualitura ſit ad plebem dei ꝑtegendā in extrema totius orbis neceſſitate. Q uo autem uel qua plaga tuti hoīes ſint futuri: qui ſignum hoc ueri & diuini ſanguinis in ſummo corporis ſui notauerunt: in nouiſſimo libro docebo.

De potentia ſigni crucis quantę efficatiæ ſit inuocatio noīs crucifixi: & quantum ad dæmoniis timeatur ſignum crucis. Ca.xxvii.

Vnc ſatis ē de huius ſigni potentia q̄tū ualeat exponere q̄to terrori ſit dæmōi-
n bus hoc ſignū ſciet: qui uident quatenus adiurati p Chriſtum de corpibꝰ q̄ obſederint fugiāt. Nā ſicut ipſe cū iter hoīes ageret uniuerſos dæmōes uerbo fugabat: hominūq; mentes emotas & malis incurſibus furiatas: in ſenſus pꝛiſtinos reponebat. Ita nunc ſectatores eius eoſdem ſpiritus inqnatos de hoibus & nomine magiſtri ſui & ſigno paſſionis excludūt. Cuius rei non difficilis eſt ꝓbatio. Nam cum diis ſuis immolant. ſi aſſiſtat aliquis ſignatam frontem gerens ſacra nullo modo litant.
Nec reſpōſa pōt cūſultus reddere uates. Et hæc ſæpe cā præcipua iuſtinā pſequēdi malis regibus fuit. Cū.n.qdā miniſtrorū noſtris ſacrificātibꝰ dominis aſſiſterēt: īpoſito frōtibus ſigno: deos eorū fugauerūt: ne poſſēt in uiſceribus beſtiarū futura depīgere. Q d cū itelligerēt aruſpices: iſtigātibus hiſdē dæmonibus quibus ꝓſecrarāt cū quererētes ꝓphanos hoīes ſacris itereſſe: adegerūt pricipes ſuos ī furore: ut expugnarēt dei templū ſeq; uero ſacrilegio contaminarent: quod grauiſſimis pſequentium pœnis expiaretur.
Nec tamē ex hoc ipſo cæci hoīes itelligere poſſunt aut hanc eſſe uerā religionē: cui adeo tanta uis ineſt: aut illā falſā quæ ſubſiſtere aut cōgredi non pōt. Sed aiunt hoc deos nō metu. uerum odio facere. quaſi q̄ſq̄ poſſit odiſſe niſi eū: qui aut noceat: aut poſſit nocere. immo uero cōgruens maieſtati fuit ut eos quos oderant: præſentibus pœnis afficerēt potius fugerēt. Sed quoniam neq; accedere ad eos poſſunt. ī quibus cæleſtē notā uiderint: nec his nocere quos ſignū īmortale muniuerit. tāq̄ inexpugnabilis murus laceſſunt eos hoīes & manibus pſequentur alienis: quo profecto ſi eē cōfirentur: uicimus. Neceſſe eſt eni hāc eē religionē quæ & rōnem demonū nouit: & aſtutiam intelligit: & uim retūddit: & eos ſpiritalibus armis domitos ac ſubatos cedere ſibi cogit. Si negant teſtimoniis poetarū ac philoſophorū refellant. Q uod ſi eſſe & malos eſſe inficiaſ eunt q d ſupeſt niſi ut alios dicant eſſe deos: alios dæmones? Exponant igitur differentiam generis utriuſq;: ut ſciamus qd colendū: q d execrandum ſit. Habentne inter ſe aliquod cōſortiū: an uero inimici ſint? Si ſunt aliqua neceſſitudine copulati: quatenus eos diſcernemꝰ. Aut qūo utriuſq; generis honorē cultumq; miſcebimus? Si aūt ſunt inimici: ant dæmones deos nō timent: aut dii dæmones fugare nō poſſunt ecce aliquis inſtinctu dæmonis pcitus dementit: effert: īſanit: ducamus iſtum in Iouis optimi maximi templum: uel quia ſanare hoīes Iuppiter neſcit in æſculapii uel Apollinis ſanū iubeat utriuſ libet ſacerdos dei ſui noīe: ut e nocēs ille ſpiritꝰ excedat ex hoīe: nullo id pacto fieri poteſt Quæ igiť deorū uis ē ſi ſubiectos ſibi dæmōes nō habent? At uero iidē dæmōes adiurati p nomen ueri de ꝓtinꝰ fugiunt: Q uæ ratio ē ut Chriſtum timeāt: Iouem autē non timeant: niſi q iidem ſunt dæmōes quos uulgus deos eē opinať? Deniq; ſi cōſtituatur in medio & is quem conſtat īcurſum dæmonis ppeti: & Delphici Apollinis uates eodem modo dei nomen horrebunt: & iam ſceleriter excedet de ſuo uate Apollo: q̄ ex homine

spũs ille dæmonicus: & adiurato fugatoq; deo suo uates in pperuum cõticescet. Ergo i
dem sunt dæmones: quos fatent̃ execrandos esse: iidem dii quibus supplicant. Si nobis
Homer9 credendum esse non putant: credant Homero: qui summum illum Iouẽ dæmõibus ag
gregauit: sed & aliis poetis ac philosophis: qui eosdem mõ dæmõas, mõ deos nuncupant
quorum alterum uerũ: alterũ falsum est. Illi.n.nequissimi spũs ubi adiutãtur: ibi se dæ
monas cõfitentur: ubi coluntur: ubi se deos mẽtiuntur ut errores hoĩbus imittãt: & auo
cẽt a ueri dei notiõe: p quã solã põt mors æterna uitari. Idẽ sunt q deiciendi hoĩs cã ua
rios sibi cultus puersa religiõe cõdiderunt: mẽtitis tñ assumptisq; noĩbus ut fallerent:
Nã quia diuinitatem p seipsos affectare nõ poterãt: asciuerunt sibi noĩa potentium re
gum: sub quorũ titulis honores sibi deorũ uendicarẽt. Qui error discuti põt & in lucẽ
ueritatis ptrahi. Nam siqs studet altius inquirere: congreget eos qbus peritia est cie
re ab inferis animas. Euocent Iouem: Neptũnum: Vulcanũ: Mercuriũ: Apollinem: pa
trẽq; omniũ Saturnũ. Respondebunt ab inferis oẽs: & interrogati loquẽtur, & de se &
de deo fatebũtur. Post hæc euocẽt Christũ nõ aderit. nõ apparebit quia nõ amplius q̃ bi
duo apud inferos fuit. Quid hac probatione certius pferri potest? Ego uero nõ dubito
Trismegistus quin ad ueritatem Trimegistus hanc aliqua ratione peruenerit qui de deo patre omnia
& de filio locutus est multa: quæ diuinis continentur arcanis.

De uera & singulari religiõe & unũ dicat̃ religio: uel secũdũ Cicero. uel alios. C.xxviii.

Væ cum ita se habeant (ut oñdimus) apparet nullam aliam spem uitæ hoĩ eẽ
q ppositam: nisi ut abiectis uanitatibus & errore miserabili deũ cognoscat: &
deo seruiat: nisi huic tẽporali renũciet uitæ: ac se rudimẽtis iustitiæ ad cultũ
religiõis instituat: Hac.n. cõditione gignimur: ut generati nos deo iusta & debita obse
quia præbeamus: hunc solum nouerimus: hunc sequamur. Hoc uinculo pietatis obstri
cti deo & religati sumus: unde ipsa religio nomen accepit: non ut Cicero interpratat9
ẽ a religando: qui in libro de natura deorũ secundo dicit ita: Non.n. philosophi solũ: ue
rum ẽt maiores nostri superstitionem a religiõe sepauerũt: Nam qui totos dies præca
bantur & imolabant: ut sui sibi filii supstites eẽt supstitiosi sunt appellati. Qui aũt oĩa
quæ ad cultum deorũ ptinerent. retractarent & tanq̃ relegerent. hi dicti sũt religiosi ex
relegendo: tanq̃ ex eligendo. & eligendo eligentes. & ex deligendo deligentes: & ex in
telligendo intelligentes. His.n. oĩbus inest uis legẽdi eadem. quæ in religioso ita factũ
est: in superstitioso a religioso: alterũ uitii nomen: alterũ laudis. Hæc iterpratatio q̃ in
epta sit: ex re ipsa licet cognoscere. Nam si in iisdem diis colendis: & religio & supstitio
uersatur: exigua uel potius nulla distantia est. Quid.n. mihi affert causæ cur præcari p
salute filiorũ semel religiosi & idem decies facere: supstitiosi esse hoĩs arbitret̃? Si.n. se
mel facere optimũ est: q̃to magis sæpi9? Si ora prima: ergo & tota die. Si una hostia pla
cabilis placabiliores utiq; hostiæ plurimæ: q a multiplicata obsequia demerent̃ potius
q̃ offendunt. Nõ.n. nobis odiosi uident̃ hi famuli: q assidui ac frequentes ad obsequiũ
fuerint: sed magis cari. Cur igit̃ sit in culpa & nomen reprehensibile accipiat: qui aut
filios suos magis diligit: aut deos satis honorat? Laudetur autem qui minus. Quod ar
gumentum ẽt ecõtrario ualet. Si.n. totos dies præcari & imolare criminis ẽ: ergo & se
mel. Si supstites filios subinde optare uitiosum est: supstitiosus est igitur ille q raro id
optauerit. Aut cur uitii nomẽ sit ex eo tractũ: quo nihil honestius: nihil iusti9 optari põt
Nã q ait religiosos a religendo appellatos: q ea retractarẽt diligẽter quæ ad cultũ deo
rum ptineant: cur illi qui hoc sæpe in die faciunt: religiosorũ nomẽ amittãt: cum multo
utiq; diligentius ex assiduitate ipsa religant ea quibus dii coluntur? Quid ergo est?

Nimirũ religio ueri cult9: supstitio falsi. Et oĩo qd colas itereſt: aut qd preceris. Sed qa religiosos deorũ cultores se putãt: cũ sint supstitiosi: nec religionẽ possũt a supstitiõe discernere. nec significantiã noĩu exprĩere. Diximus nomẽ religiõis a uinculo pietatis esse deductũ: q, hoiem sibi deus religauarit & pietate cõstrinxerit: qa nos seruire ei ut dño & obsequi ut prĩ necesse est. Eo melius ergo id nomẽ Lucretius iterpratats est: quia it Lucreti9
religionũ se nodos soluere. Supstitiosi ãt nocantur nõ q filios supstites optant. Oẽs. n. optamus: sed aut ii q supstitẽ memoriã defunctorũ colũt: aut q parẽtibus suis supstitibus culebãt imagines eorũ domi tãq̃ deos penates: nã q nouos sibi ritus assumebant i deorũ uicẽ mortuos honorarẽt: quos ex hoibus in cœlũ receptos putabãt hos supstitiosos nocabãt. Eos uero q publicos & antiquos deos colerent: religiosos noĩabant Vnde
Virgilius: Vana supstitio ueterũq; ignara deorum. Sed cum ueteres quoq; deos ĩuenia Virgili9
mus eodẽ mõ consecratos esse post obitũ: supstitiosi ergo qui multos ac falsos deos colunt. Nos aũt unum deum religiosi qui uni & uero deo supplicamus.

De unitate prĩs & filii: ut liqat qũo uni9 dei possunt eẽ cultores: q duos colũt alterũ patrẽ: alterũ filiũ: prẽm ĩmortalẽ: filiũ mortalẽ: de quo supius dictũ est. Ca. xxix.

f Ortasse q̃rat aliqs qũo cũ deũ unũ nos colere dicamus. duos tñ asseueremus deũ patrẽ & deũ filiũ: quæ asseueratio plerosq; ĩn maximũ ĩpegit errorẽ Quibus cum ꝓbabilia uideant̃ esse quæ dicimus: in hoc uno laborare nos arbitrant̃. q, & alterũ mortalẽ deũ fatemur. De mortalitate iã dixius: nunc de unitate doceamus. Cũ dicimus deũ patrẽ & deũ filium: non diuersum dicimus: nec utrũq; secernim9 qa nec pater sine filio eẽ põt: nec filius a patre secerni: siquidem nec pr̃ sine filio nũcupari: nec filius põt sine patre generari. Cũ igit̃ & pater filium faciat: & fili9 patrẽ: una utriq; mẽs: unus spiritus: una substãtia est: sed ille quasi exuberãs fons est: hic tãq̃ defluẽs ex eo riuus ille tãq̃ sol: hic tãq̃ radius ex sole porrectus: q qm̃ sũmo patri & fidelis & carus est nõ separat̃: sicut nec riuus a fonte: nec radius a sole: qa & aqua fõtis in riuo ẽ. & solis lumẽ in radio: æque neq; uox ab ore seiungi: nec uirtus aut manus a corpore diuelli põt. Cur igit̃ a ꝓphetis idem manus dei & uirtus & sermo dicat̃ utiq; nulla dicatur: utiq; nulla discretio est qa & lingua sermonis ministra. & manus in qua est uirtus indiuiduæ sunt corporis portiones: Propiore exẽplo uti libet. Cum quis habet filium quem unice diligit: qui tamen sit in domo & manu patris licet ei nomen domini potestatemq; cõcedit: ciuili tñ iure & domus una & unus dñs noĩatur. Sic hic mundus una dei dom9 & filius & pr̃: q unanimes incolũt mundũ: deus unus qa & unus est tanq̃ duo & duo tã q̃ unus. Neq; id mirũ cũ & filius sit in patre. qa pater diligit filium. & pater in filio. qui uoluntati patris fideliter paret: nec unq̃ faciat aut fecerit nisi quod pater aut uoluit aut iussit. Deniq; unũ deũ esse tã prẽm q̃ filiũ. Esaias in exẽplo qd̃ supius posuimus: ostendit cũ diceret. Adorabũt te & p̃cabunt̃. qm̃ in te deus est. & nõ est alius deus præter te. Et alio loco similiter ait. Sic dicit dominus deus rex Israel: & qui eruit eum deus æternus ego prius. & ego nouissimus. & præter me nemo est deus. Cũ duas psonas ꝓposuisset dei regis. i. Christi. & dei patris q eũ post passionẽ ab iferis excitauit. sicut ostendisse diximus Oseam ꝓphetam q ait. Et de manu iferorũ eruam eum. tamen ad utrãq; psonam referẽs intulit & præter me nõ est deus: cum posset dicere præter nos. sed fas nõ erat plurali numero separatiõem tante necessitudinis fieri Vnus est enim solus liber deus summus carens origine. quia ipse est origo rerũ. & i eo simul & filius & omnia continentur. Q uapropter cum mens & uoluntas alterius in altero sit. uel potius in utroq; una. merito unus deus uterq; appellatur. quia quicqd est in patre ad filium transfluit. & qc

quid in filio a patre descendit. Non potest igitur ille summus ac singularis deus nisi per
filium coli: q solum patrem se colere putat: sicut filiũ non colit: ita ne patrem quidẽ co-
it. Qui autem filium suscipit: & nomen eius gerit: is uere cũ filio simul & patrem colit
qm̃ legatus & nuncius & sacerdos summi patris est filius. Hic templi maximi ianua ẽ
hic lucis uia: hic dux salutis: hic hostium uitæ.

De heresibus quas nõ mõ ꝓphetæ: sed etiam Christus & apostoli ꝑdixerũt emersu
ras esse uitandas. Et q illa sola ecclesia catholica ẽ & uera in qua est confessio & medi-
cina peccatorũ ꝑ pœnitentiam & fidei sacramenta. Ca. xxx.

[S]Ed qm̃ multæ hæreses extiterunt. & instinctibus dæmonũ populus de scissus
est: determinanda est nobis breuiter uarietas: ac ĩ suo ꝓprio dõicilio collocãda
ut siq̃s aquã uitæ cupit aurire: nõ ad detritos lacus deferat̃: q non hñt uenam
sed uberrimũ dei fontẽ mouerit: quo irrigatus perenni luce potiatur. Ante oĩa scire nos cõ
uenit: & ipsum & legatos eius prædixisseq; plurimæ sectæ & hæreses haberent existere
quæ cõcordiam sancti corpis rumperent: ac nouissimæ sũma prudẽtia caueremus: nequã
do in laqueos & fraudes illius aduersarii nostri: cũ quo luctari deus nos uoluit: incide-
remus: tñ dedisse certa mãdata: quæ imꝑpetuũ custodire deberemus. Quorũ pleriq;
imitatores deserto itinere cælesti uias sibi deuias panfractus & præcipitia conciderunt
per quæ partẽ plebis ĩcautã: & simplicẽ ad tenebras morteq; deducerent. Quod quate
nus acciderit: exponã. Fuerũt qdã nostrorũ uel minus stabilita fide: uel minus docti.
uel minus cauti: q dissidiũ facerent unitatis: & ecclesiã dissiparẽt. Sed hi quorũ fides lu
brica fuit: cũ deũ nosse se & colere simularẽt augendis opibus: & honori studentes affe
ctabant maximũ sacerdotiũ & a potioribus uicti cadere se cũ suffragatoribus suis ma
luerunt: q̃ eos facere præpositos: qbus cõcupierãt ipsi ante præponi. Quidã uero nõ sa
tis cælestibus litteris eruditi: cũ ueritatis accusatoribus respondere nõ possent obiicien
tibus uel ĩpossibile uel incõgruẽs esse: ut deus in uterũ mulieris includeret̃. nec cælestẽ
illã maiestatẽ ad tãtã infirmitatẽ potuisse deduci: ut hoĩbus cõtẽptui: derisui cõtumelie
& ludibrio eẽnt. Postremo ẽt cruciamẽta ꝑferret atq; execrabili patibulo figeret̃. Quæ
oĩa cũ neq; ingenio nec doctrina defendere ac refutare possent: nec. n. ui rõnẽq; penitus
ꝑuidebãt: deprauati sunt ab itinere recto & cælestes litteras corrupunt: ut nouã sibi do
ctrinã sine ulla radice ac stabilitate cõponerent: Nõnulli ãt falsorũ ꝓphetarũ uaticinio
illecti: de qbus & uere ꝓphetæ & ipsæ p̃dixerant: exciderũt a doctrina dei: & traditio-
nẽ uerã reliquerũt. Sed illi oẽs dæmonicis fraudibus irrætiti: quas ꝓspicere & cauere
debuerãt: diuinũ nomen & cultũ ꝑ ĩprudẽtiã ꝑdiderũt. Cũ. n. phriges aut nouatiani aut
Valẽtiniani: aut martionitæ: aut Antropiani: aut ariani: seu qlibet alii noĩantur christia
ni esse desierunt hi: q Christi noĩe amisso: humana & externa uocabula ĩduerunt. Sola
igitur catholica ecclesia est: quæ uerũ cultum retinet. Hic est fons ueritatis hoc ẽ domi
ciliũ fidei: hoc tẽplũ dei: quo siq̃s nõ ĩtrauerit: uel a quo siq̃s exiuerit: a spe uitæ ac salutis
alienus est. Neminẽ sibi oportet ꝑtinaci cõcertatione blãdiri. Agitur. n. de uia & salute
cui nisi caute & diligẽter cõsulatur: amissa & extincta erit. Sed tñ q̃a singuli quoq; cœ
tus hæreticorũ se potissimũ christiãos: & suã esse catholicã ecclesiã putãt: sciẽdũ ẽ illã
esse uerã ĩ qua ẽ: regio cõ fessio & pœnitẽtia: q̃ peccata & uulnera qbus ẽ su biecta ĩbe
cilitas carnis salubriter curat. Hæc interim paucis admonendi grã rettuli: neq̃s errorẽ
fugere cupiẽs: maiori ĩplicet̃ errore. dũ penetrale ueritatis ignorat. Postea plenius & ue
rius cõtra oẽs mẽdatiorũ sectas ꝓprio separatoq; ope pugnabimus. Seqtur ut qm̃ satis
de religione uera & sapiã locuti sumus in proximo libro de iustitia disseramus.

Lactãtii Firmiani institutionũ diuinarũ aduersũ gẽtes liber qntus. De iustitia ꝓœmiũ
Quod iniquũ & ipiũ est ante dãnare uel ꝑsonã uel cãm: q̃ de merito eius cognosce-
re. Et quare sapiã iungenda sit religiõi. Et quare sapiã huius mundi litteras sacras cõtẽ
pserit. Et q̃ eloquentia seruit sæculo & plærũq; ut amplius elucescat. ex industria ĩpu
gnat ueritatem: quæ fere semꝑ idoneis assertoribus indiget. Ca. primũ.

On ẽ apud me dubiũ Cõstãtine imꝑator maxie q̃n hoc op⁹ nostrũ
quo singularis ille rerũ cõditor & hui⁹ imẽsi opis rector asserit̃. Si
q̃s attigerit ex istis ineptæ religiõis: ut sũt nimia supstitõe ĩpatien
n tes isectet̃ et maledictis: ut uix lecto fortasse pricipio affligat: pii-
ciat exerceet̃: seq; inexpiabili scelere cõtaminari atq; astringi putet
si hæc aut legat patienter: aut audiat: ob hoc tñ si fieri põt humani
tatis iure postulam⁹ ut uõ prius dãnet. q̃ uniuersa cognouerit. nã
si sacrilegis. & ꝓditorib⁹. & ueneficis potestas defẽdẽdi sui dat̃: nec ꝑdãnari queq̃ icogni
ta cã licet. nõ iniuste petere uidemur. ut siq̃s erit ille q̃ inciderit in hæc. si leget ꝑlegat si
audiet sniam differat in extremũ. Sed noui hoium ꝑtinaciã: nũq̃ ĩpetrabimus. Timẽt. n.
ne a nobis reuicti. manus dare aliq̃n clamãte ipsa ueritate cogantur. Obstrepũt igitur
& intercedũt. ne audiant. & oculos suos opprimunt: ne lumen uideant quod offerimus
Quo plane ipsi diffidentiã suæ ꝑditæ rõni ostendunt: cum neq; cognoscere. neq; cõgre
di audient: quia sciunt se facile supari. Et iccirco disceptatione sublata.
Pellit̃ e medio: sapiã ui geritur rex (ut ait ennius) & q̃a student damnare tanq̃ nocẽtes: Ennius
quos utiq; sciũt inocẽtes: cõstare de ipsa inocẽtia nolũt. quasi nõ maior iniquitas sit pro
barã inocẽtiã dãnasse: q̃ iauditã. Sed (ut dixi) uerent̃: ne si audierit: dãnare non possint
Et iõ cultores dei sũmi hoc est iustos hoies torquẽt: iterficiũt. exterminãt. nec cãs odio
rũ ipsi reddere possũt: q̃tã uehementer oderunt quia ipsi errãt: irascunt̃ his q̃ uiã uerã
sequũt̃. & cũ corrigere se possint. errores suos insup crudelibus factis coaceruãt inno-
cẽtiũ cruore maculãt̃ & dicatas deo mẽtes euisceratis corpib⁹ detorquẽt cũ talibus cõ
gredi & disputare cõtẽdius. Hos ad ueritatẽ ab iepta ꝑsuasiõe traducere: q̃ sanguinẽ sa
cilius hauserit q̃ uerba iustorũ. Quod igit̃? Opam ne ꝑdemus? Minime. Nã si lucrari
hos a morte: ad quã cõcitatissime tẽdũt nõ potuerim⁹. si ab illo itinere de morte ad uitã
lucẽq; reuocare: qm̃ ipsi saluti suæ repugnãt: nos tñ confirmabimus: quorũ non ẽ sta
bilis ac solidis radicibus fundata & fixa snia. Nutãt. n. plurimi & maxime qui litterarũ
aliquid attigerunt Nã & in hoc philosophi. & oratores & poetæ ꝑniciosi sunt. q̃ incau-
tos aios facile irrætire possunt suauitate sermonis. & carminum dulci moduiatõe currẽ
tium. Ob eãq; cãm uolui sapiam cũ religione coniungere: ne q̃d studiosis illa inanis do
ctrina possit officere: ut iã scia litterarũ non mõ nihil noceat religioni atq; iustitiæ. sed ẽt
ꝓsit q̃plurimũ: si is q̃ eas didicerit: sit uirtutibus istructior. & ueritate sapientior. Præ-
terea ẽt si nulli alii: nobis certe proderit: delectabit se cõscia. gaudebit mẽs se in ueritatis
luce uersari: q̃d ẽ aiæ pabulũ icredibili quadã iocũditate ꝑfusũ Verũ nõ est desꝑandum
fortasse nõ canimus surdis. Nec. n. tã in malo statu res ẽ. ut desint desint sane. mẽtes q̃
bus & ueritas placeat. & monstratũ sibi rectũ iter & uideãt & sequant̃. Circũliniat̃ mõ
poculũ cælestis sapiæ melle. ut possint ab iprudentibus amara remedia sine offensiõe
potari dum illiciens prima dulcedo acerbitatẽ saporis aspi sub ꝑtextu suauitatis occul
tat. Nã in primis causa est cur apud sapientes: & doctos. & principes huius sæculi scri-
ptura sancta fide careat: q̃ ꝓphetæ cõmuni ac simplici sermone ut ad populũ sũt locuti
Cõtẽnũt̃ itaq; ab his: q̃ nihil audire uel legere nisi expolitũ ac disertũ uolũt. nec quiq̃

hærere aĩs eorũ põt: nisi q aures blandiori sono mulcẽt. Illa uero quæ sordida uidentur anilia: inepta: uulgaria existimantur. Ideo nihil uerum putant: nisi quod auditu suaue ẽ: nihil credibile: nisi quod põt incutere uoluptatem: nemo rem ueritate põderat sed orna tu. Non ergo credunt diuinis: fuco carent: sed ne illis quidem qui eas interpretantur qa sunt & ipsi aut oĩo rudes: aut certe parum docti. Nam ut plene sint eloquentes: prato contingit: cuius rei cã in apto est. Eloquentia. n. sæculo seruit: populo se iactare & in re bus malis placere gestit. Siqdẽ ueritatẽ sæpius expugnare conatur. ut uim suam mon stret: opes expetit: honores cõcupiscit: sũmũ deniq; gradũ dignitatis exposcit. Ergo hæc quasi hũilia despicit: arcana tãq̃ cõtraria sibi fugit: qppe q publico gaudeat: & multitu dinem celebritatẽq; desideret: Eo fit ut sapia & ueritas idoneis pconibus idigeat Et siq forte litteratorũ se ad eã cõtulerũt: defensiõi eius nõ suffecerũt. Ex his q mihi noti sunt Minutius fœlix nõ ignobilis iter causidicos loci fuit. Huius liber cui Octauio titulus ẽ: declarat q̃ idoneus ueritatis assertor esse potuisset: si se totũ ad id studiũ cõtulisset. Se ptimus quoq; Tertullianus fuit oĩ genere litterarũ pitus: sed in eloquendo parũ facilis & minus comptus: & multũ obscurus fuit. Ergo ne hic qdem satis celebritatis inuenit Vnus igit̃ præcipuus & clarus extitit Cyprianus: q magnã sibi gloriã ex artis oratoriæ pfessiõe qsierat: & ad modũ multa cõscripsit i suo genere mirãda. Erat. n. ingenio facili copioso: suaui & quæ sermõis maxĩa est uirtus apto ut discernere neqas: utrũ ne ornati or in loquẽdo. an facilior in explicando: an potẽtior i psuadẽdo q̃ sq̃ fuerit. Hic tñ docere ultra uerba sacramẽtũ ignorantibus non põt: qm̃ mystica sunt q̃ locutus est: & ad idp parata: ut solis fidelibus audiant̃. Deniq; a doctis huius sæculi qbus forte scripta eius i notuerunt: derideri solet. Audiui ego quẽdã hoĩem disertũ sane. qeũ imutata una litte ra Coprianũ uocaret quasi q elegãs ingeniũ & melioribus rebus aptum: ad aniles fa bulas cõtulisset: Quod si accidit hoc ei: cuius eloquẽtia nõ isuauis ẽ: qd tãdem putem9 accidere illis quorũ sermo ieiunus ẽ & igratus: q neq; uim psuadendi: neq; subtilitatẽ ar gumentandi: neq; ullã prsus acerbitatẽ ad reuincendum habere potuerũt:

Q d' ex defectu doctorũ data ẽ temerariis hoibus audacia ipugnãdi ueritatẽ ignotã & hoc pbat exẽplo duorũ philosophorũ: quos uiderat in Bythinia. Ca. ii.

Rgo qa dfuerũt apud nr̃os idonei pitiq; doctores: q uehemẽter. q acriter erro res publicos redarguerẽt: q cãm oẽm ueritatis ornate copioseq; defenderẽt p uocauit quosdã hæc ipsa penuria: ut auderẽt scribere cõtra ignotã sibi uerita tẽ Omitto eos: q prioribus eã tpibus ne qcq̃ lacesserũt. Ego cũ i Bythinia litteras ora torias accitus docerem: cõtigissetq; eodẽ tpe ut dei templum euerteret̃: duo extiterunt ibidem: q iacenti atq; abiectæ ueritati nescio utrũ supbius an iportunius isultarent: quo rum alter antistitem se philosophiæ pfitebat̃. Verũ ita uitiosus: ut cõtinentiæ magister nõ minus auaritia q̃ libidinibus arderet: i uictu tã sumptuosus: ut i schola uirtutis asser tor: parsimoniæ paupratisq; laudator: i palatio peius cœnaret q̃ domi. tñ uitia sua capil lis & pallio: & (qđ maximum est uelamentum) diuitiis prætegebat: quas ut augeret ad amicitias iudiciũ miro ambitu penetrabat: eosq; sibi repente auctoritate falsi nominis obligabat: non mõ ut eorũ sententiam uenderet: uerũ etiam ut confines suos: quos ædi bus agrisq; pellebat: a suo repetendo ac potentia retardabat. Hic uero qui suas disputa tiones moribus destruebat: uel mores suos disputatõibus arguebat: ip se aduersus se gra uis censor: & accusator acerrimus: eodem ipso tempore quo iustus populus nefarie lace rabat̃ tres libros euomuit contra religionem nomenq; christianum. Professus ante oĩa philosophi officiũ esse erroribus hoium subuenire: atq; illos ad uerã uiã reuocare: id est ad cultus deorum: quorũ minime ac maiestate (ut ille dicebat) mundus gubernaretur.

pati hoies iſt. periros quorūdā fraudibꝰ illici ne iplicitatis eorū prædæ ac pabulo ſit hoſ bus aſtutis. Itaq̃ ſe ſuſcæpiſſe hoc munus philoſophia dignū: ut pferret non uidentibꝰ lumen ſapiæ: nō mō ut ſuſcæptis deorū cultibus reſaneſcāt: ſed ēt ut ptinaci obſtinatōe depoſita corporis cruciaméta deuitēt: nec ſcæuas mēbrorū laceratōes fruſtra ppeti uelint. Vt āt apparet cuiꝰ rei gr̃a opus illud elaboraſſet: effuſus eſt in principum laudes: quorū pietas & prouidentia (ut qdē ipſe dicebat) tum in cæteris rebus hūanis: tū præcipue in defendendis deorū religionibus claruiſſet: cōſultū eſſe tandē rebus ut cohibita impia & anili ſupſtitōe: uniuerſi hoies legitimis ſacris uacarent ac ppitios ſibi deos expirentur. Vbi āt religiōis eius cōtra quā porabar infirmare uoluit rōnem ineptus: uanus: ridiculus apparuit: qa grauis ille conſultor utilitatis alienæ: nō mō quid oppugnāret: ed ēt quid loqueret̃ neſciebat. Nā ſi q noſtrorū affuerūt: quis temporis gr̃a cōticerēt aio tamen deriſere: utpote cū uiderent hoiem pſitentē ſe illuminaturū alios cū ipſe cæcus eēt redacturū alios ab errore: cū ipſe ignoraret ubi pedes ſuos poneret: eruditurū alios ad ueritatē: cuius ne ſcintillā qdē unā uidiſſet aliqñ qppe cū ſapiæ pfeſſor pfligare ſapiam niteret̃. Oēs tñ id arguebāt: q illo potiſſimū rpe id opis eſſet aggreſſus: quo furebat odioſa crudelitas. O philoſophū adulatorē: ac tpi ſeruiētē. Verū hic p ſua inanitate cōtēptus eſt qui & gr̃am quā ſpauit non eſt ademptus: & gloria quā captauit: i culpā reprehenſionēq̃ cōuerſa eſt. Alius eandē materiā mordacius ſcripſit qui erāt tūc e numero iudiciū: & qui auctor i primis faciēdæ pſecutiōis fuit: quo ſcelere nō contētꝰ ēt ſcriptis eos quos afflixerat iſecutus ē. Cōpoſuit. n. libellos duos non cōtra chriſtiāos ne inimice inſectari uideret̃: ſed ad chriſtianos ut hūanæ & benignæ cōſulere putaret̃ in qbus ita falſitatē ſcripturæ ſacræ arguere conatus eſt tanq̃ ſibi eſſet tota cōtraria. nā quædā capita quæ repugnare ſibi uidebant̃ expoſuit: adeo multa adeo intima enumerans. ut aliquando ex eadem diſciplīa fuiſſe uideat̃. Q d' ſi fuit: qs eū Demoſthenes poterit ab ipietate defendere: qui religiōis cui fuerat aſſenſus & fidei cuius nomen induerat & ſacramenti qd' acceperat pditor factus ē: niſi forte caſu i manus eius diuinæ litteræ inciderūt: Quæ igitur temeritas erit id audere diſſoluere: q illi nemo interpræ tatꝰ ē bona qd' aut nihil didicit: aut nihil itellexit. Tantū. n. abeſt a diuinis litteris repugnantia: quantū ille abfuit a ueritate & fide præcipue tñ Paulum Petrūq̃ lacerauit cæteroſq̃ diſcipulos tanq̃ fallaciæ ſeminatores: quos eoſdem tñ rudes & indoctos fuiſſe teſtatus eſt. Nam quoſdam eorū piſcatorio officio quæſtum fuiſſe: quaſi ægre ferret. q illā rem non Ariſtophanes aliquis: aut Ariſtarchus commentatus ſit.

Quod diſcipulis Chriſti uoluntas mentiendi abfuit: qui uitam exercebant cōtrariā uitiis. Et quod reſpondendum fuit blaſſemiæ eorum q Chriſtum magum fuiſſe mentiti ſunt: & ſibi ipſis contraria docuerunt. Ca. iii.

Bſuit ergo ab his fingendi uoluntas & aſtutia: quoniam rudes fuerūt. Aut qs poſſit indoctus apta inter ſe ad cohærentia fingere: cū philoſophorum doctiſſimi plato & Ariſtoteles: & Epicurus & Zenon ipſi ſibi repugnantia & cōtraria dixerunt. Hæc eſt enim mendaciorum natura cohærere non poſſint. Illorum aut traditio quia uera eſt: quadrat ubiq̃: ac tota ſibi conſentit: & ideo pſuadet: qa conſtāti rōne ſuffulta eſt. non igitur quæſtus & cōmodi gratia religionem iſtam cōmentati ſunt quippe qui & præceptis: & ipſa re eam uitā ſecuti ſunt: quæ & uoluptatibus caret & oīa quæ habentur in bonis ſpernit: & qui non tantum mortem pro fide ſubierint: ſed etiam morituros eſſe ſe: & ſcierint & prædixerint: & poſtea uniuerſos qui eorum diſciplinam ſecuti eſſent: acerba & nefanda paſſuros. Ipſū autem Chriſtum affirmauit a iudæis ſu

gatum: collecta noningentorũ hoium manu latrocinia fecisse. Quis tantæ auctoritati audeat repugnare? Credamus hoc plane. Nã fortasse illi aũt hoc in somnis apollo aliqs nũciauit. Tot sp latrones pierunt: & quotidie pereunt utiq; multos & ipse dãnasti: qs eorũ post crucem suam: nõ dicã deus: sed hõ appellatus ẽ? Verũ tñ forsitan ex eo credidisti: qa nos homicidã Martẽ consecrastis ut deũ qđ tñ non fecisseris: si illũ areopagitæ in cruc ẽ sustulissent. Item cũ facta eius mirabilia destrueret: nec tñ negaret: uolui ostendere Apollinum uel patria: uel ẽt maiora fecisse. Mirum q; Apulleiũ prætermisit cuius solent & multa & mira memorari. Cur igitur o delirum caput: nemo Apolloniũ p deo colit: nisi forte tu solus: illo. s. deo dignus: cũ quo te in sempiternũ uerus deus puniet. Si magus Christus quia mirabilia fecit: pitior utiq; Apolloni9: qui (ut describis) cũ Domitianus eũ punire uellet repente in iudicio nõ cõparuit: q̃ ille q cõprehensus est & cruci affixus. At. n. ex hoc ipso fortasse insolentiã ipsius uoluit arguere q; deũ se cõstitueret. ut ille uerecundior fuisse uideatur: qui cũ maiora faceret: ut hic purat id sibi nõ arrogauerit. Omitto nunc ipsa opa comparare: quia in secũdo & supiori libro de fraude ac præstigiis artis magicæ dixi. Nego esse queq̃: q oportet i ptimis id sibi post mortẽ cõtingere: qđ ẽt reges maximi cõcupiscũt. Cur. n. hoies sibi sepulchra magnifica: cur statuas: cur imagines cõparant: cur aliqbus factis præclaris: aut ẽt morte p ciuibus susceptæ studeñ opiniones hoium pmereri? Cur deniq; ingenii tui monumentũ hoc detestabili stultitia tãq̃ cœno ædificatũ cõstituere uoluisti: nisi q; imortalitẽ de memoria nominis spas? Stultũ ẽ igiẽ id putare apolloniũ uoluisse: qđ optaret utiq; si posset: qa nẽo est: qui imortalitatẽ recuset: & maxime cũ eũ dicas & adoratũ eẽ a qbusdã: sicut deũ: & simulacrũ eius sub herculis Alexiaci noie cõstitutũ: ab Ephesiis ẽt honorari nõ potuit ergo post mortẽ deus credi: qa & hoiem & magnum fuisse constabat. & ideo alieni nominis titulo affectauit diuinitatem quia suo nec poterat. nec audebat. Noster uero & poterat deus credi: quia magus nõ fuit: & creditus est. quia uerus nõ fuit. Nõ inqt hoc dico iccirco Apolloniũ nõ habri deũ: quia noluerit: sed ut appareat nos sapientiores esse q mirabilius factis nõ statim fidẽ diuinitatis adiunximus: q̃ uos quia ob exigua portenta deum credidistis: non est mirũ si tu qui a dei sapientia longe remotus es. nihil prorsus intelligis eorũ: quæ legisti: cũ iudei a qui a principio pphetas lectitauerant quibusq; sacramentum dei fuerat obsigoatũ: tũ legerent ignorauerunt. Disce igiẽ siqd tibi cordis ẽ non iccirco a nobis deũ creditũ Christũ: qa mirabilia fecit. sed qa uidimus i eo facta eẽ oĩa quæ nobis anuociata sũt uaticinio pphetarũ: fecit mirabilia. Magũ putassemus ut & nos nũcuparis. & iudæi tũc putauerũt: si nõ illa facturũ Christũ pphetæ oẽs uno spiritu prædicrent. Itaq; deũ credimus: non magis ex factis opibusq; mirandis: q̃ ex illa ipsa cruce: quã uos sicut canes lambitis: qm̃ simul & illa predicta est non igiẽ suo testimonio. Cui. n. de se dicenti credi põt. Sed pphetarũ testimonio; q oĩa quæ fecit ac passus est: multo ante cecinerũt: fidẽ diuinitatis accæpit. qđ neq; Apollonio. neq; Apuleio neq; cuiq̃ magorũ potuit. aut põt aliqñ contingere. Cũ igiẽ talia ignorãriæ suæ deliramenta fudisset. cum ueritatem penitus excidere cõnixus esset ausus est libros suos nefarios ac dei hostes φιλαλητας. i. ueritatis amatores annotare. O cæcum pectus; o mẽtem cimmeriis (ut aiunt) tenebris atriorem. Discipulus hic fortasse Anaxagoræ fuit cui niues attamentum fuerunt? atque eadem cæcitas est. & uero falsitatis. & mendacio ueritatis nomen imponere. Videlicet homo sub dolus uoluit lupum sub ouis pelle cælare. ut fallaci titulo posset irrætire lectorem. Verum esto insana hoc: non malitia feceris. Quam tandem nobis attulisti ueritatem; nisi quod assertor deorum eos

ipsos ad ultimũ pdidisti: Prosecutus.n. sũmi dei laudes: quẽ regem: quẽ maximum: opi
ficem rerũ: quẽ fontẽ bonorũ: quẽ parentem oium: quẽ factorẽ: altorẽq; uiuentiũ con-
fessus es. Ademisti Ioui tuo regnũ: eumq; sũma potestate depulsum: i ministrorũ nũerũ
redegisti. Epilogus itaq; te tuus arguit stultitiæ: uanitatis: erroris. Affirmans deos eẽ &
illos tñ subiicis: & mancipas ei deo: cuius religionem conaris euertere.

Quare hoc opus inceptum sit: & contra quos. & ad qd prosit. Ca.iiii.

Iergo de qbus dixi: cũ præsente me ac dolẽte sacrilegas suas litteras explicas-
h sẽt & illorũ supba ipietate stimulat⁹: & ueritatis ipsi⁹ cõscia (ut ego arbitror)
suscæpi hoc munus: ut oibus ingenii mei uiribus accusatores iustitiæ refutarẽ
nõ ut cõtra hos scriberẽ: q paucis obteri poterãt: sed oẽs q ubiq; idẽ opis efficiũt: aut ef
fecerũt: uno simul ipetu pfligarẽ. Nõ dubito.n. qn & alii plurimi: & multis i locis: & nõ
mõ græcis: sed ẽt latinis litteris: monumẽtũ iiustitiæ suę struxerũt: qbus singulis qm re
spondere nõ poterã: sic agẽdam mihi hãc cãm putaui: ut ẽt priores cũ oib⁹ suis scriptis
puerterẽ: & futuris oẽm facultatẽ scribendi aut rñdendi amputarem pbeant mõ aures.
Efficiã pfecto ut quicunq; ista cognouerit: aut suscipiat quod ante damnauit: aut quod
est proximũ deridere aliqñ desistat. Quãq Tertulianus eandem cãm plene porauerit
in eo libro cui apologatico nomen est: tñ qm aliud est accusãribus respondere: qd' in de
fensione: aut negatione sola positũ est: aliud instiruere: qd nos facimus: in quo necesse ẽ
doctrine rotius substãtiã continenti: non defugi hunc laborẽ: ut implerem materiã: quã
cyprianus nõ executus est in ea orone: qua Demetrianũ (sicut ipse ait) oblatrantẽ atq;
obstrepẽtem ueritati redarguere conat': qua materia non est usus ut debuit. Nõ.n. scri
pturæ testimõiis quã ille utiq; uanã: fictam cõmentitiam putabat: sed argumẽtis & ra
tione fuerat refellendus. Nã cum ageret cõtra hoiem ueritatis ignarũ: dilatis paulisp
diuinis lectõibus: formare hunc a principio tanq rudem debuit. Eiq; paulatim lucis pri
cipia monstrare: ne toto lumine abiecto caligaret. Nam sicut infans solidi ac fortis cibi
cape uim nõ põt ob stomachi teneritudinẽ: sed liquore lactis ac mollitudine alitur: do-
nec firmatis uiribus uesci fortioribus possit: ita & huic oportebat qa nondum porerat
cape diuina: prius humana testimoñia offerri. i. philosophorũ & historicorũ: ut suis po
tissimũ refutaret' auctoribus: Quod qa ille nõ fecit: raptus eximia eruditõe diuinarũ lit
terarum: ut his solis cõtentus esset: qbus fides constat: accessi deo inspirante ut ego fa-
cerem: & simul ut iam cæteris ad imitandũ pararem. At si hortatu nostro docti hoies ac
diserti huc se conferre cœpint: & ingenia sua uimq; dicendi in hoc ueritatis cãpo iactare
maluerint: euaniturãs breui religiõis falsas: & occasurã esse oẽm philosophiã nemo du
bitauerit: si fuerit oibus psuasum tum hanc solam religionẽ: tum ẽt & solam ueram esse
sapientiam. Sed euagatus sum longius q uolebam.

De iustitia quã nõ mõ philosophi: sed ẽt poetæ: q eos præsserũt: tãtis quæsierũt uiri-
bus. Et qũo puero haberi debeat nõ figmento poetico: q, iustitia terras icolebat regnã
te Saturno. & aurea fuisse sæcula: Sed Ioue regnãte iustitiã eẽ fugatã. Ca.v.

Vnc reddenda est de iustitia pposita disputatio: quæ aut ipa sola ẽ uirtus: aut
fons est ipsa uirtutis: quã nõ mõ philosophi quæsierũt: sed poetæ quoq; q pri
ores multo fuerunt. & ante philosophiæ nomen p sapientibus habebant. Hi
plane intellexerunt abesse hãc a rebus hũanis: eamq; finxerunt offensam uitiis hoium
cessisse e terra in cælũq; migrasse: atq; ut docerent qd sit iuste uiuere. Solent.n. præce
pta p ambages dare a Saturni temporibus: quæ illi uocant aurea. repetũt exempla iu-
stitiæ narrantq; in quo statu fuerit uita humana: dum illa in terra moraretur. Quod q

dem non ꝓ poetica fictione: sed ꝓ uero habendum ē. Saturno. n. regnante nondũ deo
rum cultibus institutis: nec dum illa gente ad diuinitatis opinionē consecrata deus uti-
q; colebat̃. Et ideo non erāt neq; dissensiones. neq; inimicitiæ: neq; bella. Nondũ uesa-
nos rabies nudauerat enses: ut germanicus Cæsar in Arateo loqtur carmine. Nec cõsā
guineis fuerat discordia nota. Immo nec alienigenis qdē: neq; ulli oio gladii q nudarē-
tur: fuerunt. Q uis. n. præsente ac uigente iustitia: aut de tutela sui cũ nemo insidiaretur
aut de pnicie alterius cogitaret: cũ nemo qcq̃ cõcupisceret? Malebāt. n. cõtenti uiue-
re cultu: ut Cice. ĩ suo narrat: qd est ꝓpriũ nr̃æ religiõis. Ne signare qdē aut ptiri limie
cãnũ. Fas erat in mediũ quærebant. Q uippe cũ deus cõmunem oĩbus terrā dedisse: ut
cõem degerent uitā: nõ ut rabida & furēs auaritia sibi oĩa uēdicaret. nec ulli deesset: qđ
oĩbus nasceretur. Q uod poetæ dictum sic accipi oportet: non ut existiemus nihil oĩo.
tunc fuisse priuati: sed more poetico figurarum ut intelligamus tam liberales fuisse ho
mines. ut natas sibi fruges nõ includerent: nec solis absc̃oditis incubarent: sed paupes
ad cõmunionem proprii laboris admitterent.

Flumina iā lactis: iā flumina nectaris ibant. Nec mirũ cum promptuaria iustorũ be
nigne paterent oĩbus: nec auaritia intercipiēs beneficia diuina famem sitimq; uulgo fa-
ceret: sed oēs æqualiter abundarent: cum habentes nõ habentibus large copiose dona-
rēt. Sed postq̃ Saturnus a filio pulsus: in Latium q; delatus est.

Arma Iouis fugiens: & regnis exul ademptis. Cum iā populus uel noui regis metu
uel quia sponte deprauatus deum colere desisset: regemq; pro deo habere cœpisset: cũ
ipse propemodum parricida exemplo cæteris esset: ad uiolandā pietatem

Deseruit ppere terras iustissima uirgo. Sed non ut ait Cicero.

Et Iouis in regno cæliq; in parte resedit. Q uomodo enim poterat in eius regno reside-
re aut cõmorari: qui patrem regno expulit: bello persecutus ē: exulem toto orbe iacta-
uit? Ille malũ uirus serpentibus addit atris.

Prædariq; lupos iussit. i. odiũ & inuidiā: & dolũ hoĩbus inseruit: ut essent tanq̃ serpentes
uenenati: tā rapaces q̃ lupi. Q đ qdē uere faciunt hi q iustos ac fideles deo ꝑsequũt̃ dāt
q; iudicibus sæuiēdi aduersus ĩnoxios ptātem. Fortasse aliquid eiusmodi Iuppiter fe-
cerit ad expugnandā tollendāq; iustitiam: & ideo efferasse serpētes ac lupos acuisse tra-
Tum belli rabies & amor successit habendi. Neq; imerito. Sublata. n. dei religione
boni quoq; ac mali sciam pdiderũt: sic hoĩbus intercidit cõmunitas uitæ. & direptum ē
fœdus societatis humanæ. Tum inter se manus inserere cœperunt & insidiari & gloriā
sibi ex humano sanguine comparare.

Q uod cupiditas fõs malorũ oĩum expulsa iustitia: suas. i. iniqssimas ꝓmulgauit leges
& qũo sub Ioue naturæ cõsortes seruituti subiecerit audax: auara ābitiosa supba & cru
delis ĩpietas boĩum: & aureũ expulit seculũ: qđ sola facit puritas ueræ religiõis. Ca. vi.

Vorũ oĩum malorũ fõs cupiditas erat: q. s. ex cõtēptu ueræ maiestatis erupit.
q nõ tm̃. n. nõ participabāt aliis hi q bus aliqd effluebat sed aliēa quoq; rapiebāt
ĩ priuatũ lucrũ trahētes oĩa: & q̃ rāra ātea ĩ usus hoĩum siguli laborabāt: ĩ pau
corũ domos cõferebāt. Vt. n. cæteros seruitio subiugarēt: ĩ primis necessaria uitæ subā
ducere & coligere cœpũt. Eaq; firmiter cõclusa seruare bñficia cælestia facerēt sua ñ
pp hũanitatē q̃ nulla ĩ ipsis erāt: sed ut oĩa cupiditatis & auari tiæ listrum ēta cõtraherēt
leges etiam sibi iustitiæ noĩe munitas iniqssimas iniustissimasq; sanxerũt. quibus rapi
nas & autritiā suā contra uim multitudinis tuerent̃. Tantum igitur auctoritate quan-
tum uiribus. aut opibus. aut auaritia præualebant. Et quoniam nullum in his iustitiæ

uestigiũ fuit: cui⁹ officia sunt humanitas: æquitas misericordia: iam superbia & tumida inæqualitate gaudebant: altioresq; se cæteris hoibus satellitũ comitatu & ferro & insigni ueste fulgebant. Hinc honores sibi & purpuras & fasces inuenerunt: ut securum gladiorũq; terrore subnixi: quasi iure dominorũ perculsis ac pauẽtibus imparent in hac cõditõe humanã uitã rex ille cõstituit: qui debellato ac fugato parente non regnũ: sed ipiã tyrãnidẽ ui & hoib⁹ armatis occupauit. Et auteũ illud iustũq; sæculũ sustulit: coegitq; hoĩes malos & ipios fieri: uel ex hoc ipso: q; ipsos auertit a deo adorandũ: quod error isolentissime potestatis expresserat. Quis enim non metueret eum quem arma cingebãt: quem ferri & gladiorũ fulgor insuetus circundabat? Aut qui parceret alieno qui prĩ suo quidem pepcerat? Quem uero metueret: qui Titanam robustam excellentẽq; uiribs gentẽ bello uicerat: occisione deleuerat? Quid mirũ si omnis multitudo isolito metu præssa in unius adulatõem cõcesserat? hunc uerebant᷑: huic honorẽ maximũ referebãt. Et qm̃ mores ac uitia regis imitari genus obseqi iudicat᷑. Abiecerũt oẽs pietatẽ ne exprobrare regi scelus uiderent᷑ si pie uiuerent. Si assidua imitatione corrupti diuinũ ius reliquerũt: & paulatim male uiuendi cousuetudo mos factus ẽ. Nec iã qcq̃ ex antecedentis sæculi pio atq; optimo statu mansit: sed explosa iustitia ueritatẽ secũ trahẽs reliqt hoibus errorẽ: ignorantiã: cæcitatẽ. Imprudẽtes igit᷑ poetæ: q eã ad cælũ confugisse cecinerũt. i. Iouis regnũ. Si. n. sæculo qd᷑ uocãt aureũ: iustitia in terra fuit a Ioue utiq; pulsa ẽ: q aureũ sæculũ cõmutauit. Sæculi aũt cõmutatio & expulsio iustitię nihil aliud ut dixi q̃ desertio diuinæ religionis putanda ẽ: q sola efficit: ut hõ hoiem carũ habeat. Eumq; sibi fraternitatis uinculo sciat eẽ cõstrictum: siqdem prĩ idẽ & deus est oibus: ut dei prĩs cõmunis beneficia cũ his q nõ hñt: partiatur nulli noceat: nullũ præmat non fores claudat hospiti: nõ autam præcanti: sed sit largus: beneficus liberalis: quas regias esse laudes Tullius existimauit. Hæc ẽ pfecto iustitia & hoc aureũ sæculũ qd᷑ Ioue regnante primũ corruptũ: mox & ipso & oi eius pgeniæ cõsecrata: deorũq; multorum cultu suscæpto fuerat omne sublatum. Tullius

De aduentu Christi aureũ sæculũ restituentis i electis. i. uerã reformãtis religionẽ. Et q uirtus innotescat: & pbatur exercitio uitiorum: ut liquidum sit quare deus mala esse permiserit. Ca. vii.

Ed deus ut parẽs indulgẽtissimus: appropinquante ultimo tempore nuncium misit: qui uetus illud sæculũ fugatãq; iustitiã reduceret: ne humanum genus maximis: & ppetuis agitaret᷑ erroribus. Redit ergo species illi⁹ aurei tpis: & reddita qdem terræ: sed assignata paucis iustitia ẽ: quæ nihil aliud est: q̃ dei unici sola pia & religiosa cultura. Sed moueat fortasse aliquem cur si hæc sit iustitia: non oĩ humano generi sit data: nec in eam multitudo uniuersa cõsenserit magnæ hoc disputatõis est: cur a deo cũ iustitiam terræ daret nõ sit retenta diuersitas qd᷑ & alio loco declaraui: & ubicunq; opportunæ inciderit explicabitur. nunc designare id breuissime satis est: uirtutẽ aut cerni nõ posse: nisi habeat uitia cõtraria: aut nõ esse pfectã nisi exerceatur aduersis. Hãc. n. deus bonorũ & malorũ uoluit eẽ distantiã: ut qualitatẽ boni ex malo sciamus: itẽ mali ex bono: nec alterius rõ intelligi sublato altero põt Deus ergo nõ exclusit malũ: ut rõ uirtutis constare posset. Quõ. n. patientia ui suam nomenq; retineret: si nihil eẽt qd᷑ pati cogeremur? Quomodo laudem mereretur deuota deo suo fides: nisi eẽt aliquis qui a deo uellet auertere? Nam & ideo potiores eẽ iniustos pmisit: ut cogere ad malũ possent. ideo plures: ut uirtus esset ptiosa qd᷑ rata est. Quod quidem ipsum Quintilianus egregie ac breuiter ostendit in capite obuoluto. Nã quæ Quintilianus

inquit uirtus esset innocentia:nisi laudem raritas dedisset? Verũ quia uatura sic cõpara
tam est:ut odium cupiditas:ira:in id qđ incubuerint:agant cæcos:supra hoiem uideť
culpa uacare. Alioqn si natura pares oibus effectus dedisset.pietas nihil etat. Hoc q̃ ue
rum sit:doceat necessitas ipsa rõnis. Si.n.uirtus ẽ malis ac uitiis fortiter repugnare:ap
paret sine malo ac uitio nullã esse uirtutẽ:quã deus ut absolutã pfectãq; redderet retin
it illud qđ erat ei cõtrariũ cum quo depugnare posset. Agitata.n.malis quatientibus
stabilitatẽ caput:& q̃to frequenter ipelliť:tanto firmiter roboratur. Hęc nimirũ cã esse
cit:ut q̃uis sit hoibus missa iustitie:tñ aureũ sæculũ nõ esse dicatur:qa malum nõ sustu
lit ut retineret diuersitatẽ:quæ sacramentum diuinæ religionis continet sola.

Q uare iustitia quæ improbatio est non uideať ab hoibus:& q, hõ dei templum est
non aurum nec lapides. Et q, deus uirtutibus colendus ẽ:nõ corruptibilibus donis. Et
q, oia mala ex eo puenīunt:q, plures dii coluntˀ:qa si unus solus uere coleretˀ: oẽs iura
fraternitatis agnoscerent & exercerent. Ca.viii.

Vi ergo putant iustũ esse neminẽ:ante oculos habent iustitiam:sed eã nolũt
cernere. Q uid est.n. q, illã uel in carminibus uel in oi sermõe describãt:&tot
querẽtes eius absentiã cũ sit:facillimũ bonos esse si uellint? Q uid uobis in
iustitiam depingitis:& optatis cadere de cælo tanq̃ in aliquo simulachro figuratam? Ec
ce in conspectu uestro est:suscipite(si potestis)eamq; in domicilio uestri pectoris cõsti
tuite Nec difficile nec alienũ tpibus existimeris. Estote æqui ac boni:& sequeť uos sua
spõte iustitia:quã quęritis:Deponite oẽm malã cogitatõem de cordibus uestris & sta
tim uobis illud tempus aureũ reuerteretˀ:qđ aliter cõsequi non potestis:q̃ si uerum de
um colere cœpiris. Vos aũt manẽre cultu deorũ:iustitiã desideratis ĩ terra qđ fieri nul
lo pacto põt:sed ne tum qdem potuit:cũ putatis:quia nondum natis diis istis quos ĩpie
colitis:necesse est unius dei cultũ fuisse p terrã eius.s.qui exiciatˀ malitiã ex q; bõitatẽ
cuius templũ ẽ:nõ lapides aut lutũ:sed homo ipse qui figurã dei gestat. Q uod templũ
non auro & gẽmarũ donis corruptibilibus:sed æternis uirtutũ muneribus ornatˀ. Di
scite igiť(si qd uobis reliquæ mẽtis est)hoies ideo malos & iniustos esse:qa dii coluntˀ
& iõ mala oia rebus hũanis quotidie ingrauescere qa deus huius mundi effector,& gu
bernator derelictus ẽ:qa susceptæ sunt cõtra q̃ fas est ĩpiæ religiones. Postremo quia
ne coli qdem uel a paucis deũ sinitis. Q uod si solus deus coleretˀ nõ essent dissẽsiões &
bella.cũ scirent hoies se unius dei filios eẽ:iõq; diuinæ necessitudinis sacro & ĩuiolabili
uinculo copulatus nullæ fierẽt insidiæ:cũ scirent cuiusmodi pœnas deus aiarũ interfe
ctoribus præpararet:qui clandestina scelera & ipsas ẽt cogitatiões puidet:nõ essent frau
des neq; rapiæ:si deo præcipiente didicissẽt:& suo puo eẽ cõtẽtiur fragilibus & cadu
cis solida & æterna pferrent:Nõ essent adultera:& mulierũ pstitutiões:& stupra:si eẽt
notũ oibus dãnari a deo. Q uicqd appetitur ultra generãdi cupiditatẽ. Nec fœminam
necessitas cogeret pudorẽ suũ pfanare ut uictum sibi obscœnissimũ quæraticũ & ma
res libidinem contemnerẽt:& habentiũ pia & religiosa collatio nõ habẽtibus subueni(
ret. Non essent igiť(ut dixi)hæc oia in terris mala:si ab hoibus in legem dei cõiuraren
tur si ab uniuersis fierẽt:quæ unus noster populus opatur q̃ beatus esset:quãq; aureus
humanarũ rerũ status si p totũ orbẽ mansuetudo & pietas & pax:& inocentia:& æqui
tas & temperantia:& fides morareť. Deniq; ad regendos homines:nõ opus eẽt tã mul
tis & tam uariis legibus:cu ad pfectã innocentiam dei lex una sufficeret:neq; carceri
bus:neq; gladiis præsidium:neq; terrore pœnarũ cum præceptorũ cælestium salubri
tas humanis pectoribus infusa ultro ad iustitiæ opera homines erudiret. Nunc aũt ma

li hoies sunt ignorantiæ recti ac boni qđ qdē Cicero uidit. Disputãs.n.de legibus: sicut una īquit eadē& natura mūdus oibus partibus inter se congruentibus cohæret: ac nitiťut. sic oēs hoies inter se natura cōfusi prauitate dissentiūt: nec se itelligūt eē consanguineos & subiectos oēm sub unã eandemq; tutelã: qđ si tenerēt: deorū pfecto uita hoies uiuerēt. Vniuersa igiť mala quibus humanū genus seipsū inuicē cōficit: iiustus atq; ipius deorum cultus induxit: nec.n. poterant retinere pietatem: qui communem oīum patrem deum tanq̄ prodigi ac rebelles liberi abnegassent:

Quod iniqui iustiam quam sibi abesse sentiunt omnibus abesse putant: & in eos qui iustiores & inocentissimi sunt: atrocius sæuiunt idest in seruos Christi. mensurã patrū implentes qui caput omnium iustorum Christum occiderunt. eo q̄ dissimilitudo uitæ criminosæ sitiat sanguinem innocentium. Ca.ix.

n Onnunq̄ tñ sentiunt se malos esse: & ueterū sæculorū statum laudant: & de moribus suis meritisq; cōiectãt abesse iustitiã: quã obuersanté oculis suis nō rantum nō suscipiunt nec agnoscunt: uerū etiam si uiolenter oderunt & pseq̄uūtur & exterminare cōtendunt: Fingamus hanc interim nō esse iustitiam: quã nos sequimur q̄uõ si illa uenerit: quã uerã putãt: eã recipiēt: qui laniant & occidūt eos: quos & ipsi fateñť imitatores esse iustorum: q̄a bona operentur & iusta: cum si tantumodo malos occiderent: digni essent ad quos iustitia nō ueniret: cui nulla fuit alia causa liquendi terrã q̄ hūani cruoris effusio. Quanto magis cū pios iterficiãt: & ipsos iustitiæ sectatores p hostibus ducãt: imo uero plus q̄ hostibus: q̄bus utiq; cū aĩas eorū & opes & liberos ferro & igni appetãt: tñ parcitur uictis: & ē locus iter arma clemētiæ. Aut si adeo sæuiri placuit nihil plus in eos fit. q̄ ut occidãtur: uel ī seruitutē adducãtur. Hoc uero inenarrabile est. qđ fit aduersus eos q̄ malefacere nesciunt. Et nulli nocentiores habenť: q̄ q̄ sunt ex oibus iocētes. Audenť igiť hoies iprobissimi iustitiæ facere mētionē: q̄ feras imanitate uincūt: q̄ placidissimū dei gregē uastãt ceu lupi rapaces atra in nebula: quos īproba uentris. Exegit cæcos rabies. Verū hos nō uētis. sed cordis rabies efferauit. nec atra nebula: sed apta p̄datiōe crassãť: nec unq̄ cōscientia scelerū reuocat: ne sanctum ac pium nomē iustitiæ ore illo uiolent qui cruore inocentium tanq̄ rictus bestiatum madent. Huius tanti & tam ptinacis odii quã potissimū cãm esse dicamus: Vtrū ne ueritas odium pariat (ut ait poeta) quasi diuino spiritu istructus: an erubescūt coram iustis & bonis esse nequã. an potius utrunq;: nã & ueritas iō semp iuisa ē q̄ is qui peccat. uult habere liberū peccandi locū. nec aliter se putat malefactorū uoluptate securius pfrui posse quasi nemo sit cui delicta nō placeãt. Ergo tanq̄ scelerum & malitiæ suæ testes extirpare fūditus nituntť & tollere grauesq; sibi putant tanq̄ uita eorū coarguatur Cur.n. sint aliqui intēpestiue boni q̄ corruptis moribus publicis cōuitiū bñ uiuēdo faciant. Cur nō oēs sint æque mali rapaces: ipudici: adulteri: piurii: cupidi: fraudulenti: q̄n potius auferantur: q̄bus cotã male uiuere pudet: q̄ peccantiū frontem & si non uerbis q̄a tacent: tamen ipso genere uitæ dissimili feriunt & uerberant. castigate.n. uidetur q̄cun q̄ dissentit. Nec est magnopere mirandum si aduersus hoies ista fiūt: cūm aduersus ipsum deum propter eandem causam insurrexit ēt populus in se constitutus: nec dei nesciusq; sequiturq; iustos eadem necessitas: quæ ipsum iustitiæ uiolauit auctorem. Vexãt ergo & exquisitis pœnarū generibus excruciãt: parūq; habent interficere quos oderūt nisi et crudelitas corporibus illudeat. Si qui autē doloris uel mortis metu uel suapte pfidia cæleste sacramentum deseruerint: & ad funesta sacrificia consenserint eos laudant. & honoribus mactant eorū exemplo cæteros illiciãt. Qui autē magni existimauerint

fidem:cultoresq; se dei nō abnegauerit:in eos uero totis carnificinæ suæ uiribus ueluti
sanguinē sitiāt icumbūt:& despatos uocāt:qa corpori suo minime pcūt quasi qcq̄ de-
spatius esse possit q̄ torquere ac dilaniare eū:quē scias inocētē. Adeo uero nec pudor ul
lus apud eos supest:a quibus abest ois hūanitas:& detorquēt i hoies iustos cōuitia si
bi cōgruētia. Impios.n.uocāt ipsi.s.pii & ab humano sanguine abhorrentes: cum si &
actus suos cōsi lerēt:& illorū quos tāq̄ impios dānant:iā itelligāt q̄ mēdaces sint:& his
oib⁹ q̄ aduersus bonos aut dicūt aut faciūt digniores. Nō.n.de nr̄os sed de illorū nūero
semper existūt:q uias obsideāt armati:maria prædētur uel si palā crassari non licuit ue
nena clā tēperēt.qui uxores necēt:ut dotes earū lucrētur: aut maritos aut adulteris nu
bāt:q natos ex se pueros:aut strāgulēt:aut si nimiū pii fuerint:exponāt q libidines icæ-
stas nec a filia:nec a sorore:nec a matre:nec a sacerdote cōtineāt qui aduersus ciues suos
priamq; cōiurēt:q neq; culeū timeant q deniq; sacrilegia cōmittant: & deorū(quos co
lūt)templa dispoliēt:& ut quæ leuia sūt atq; inusitata dicamus:q hæreditates captent:
testamenta suponāt iustos hæredes uel auferant:uel excludant:q corpa sua libidinibus
pstituant q deniq; imemores q̄ nati sūt:cū fœminis ;patiētia certent:q sanctissimam
quoq; corporis sui ptem cōtra fas oē polluāt & pphanent:q uirilia sua ferro metant &
quod est sceleratius ut sint religionis antistites:q nec uitæ quidem suæ parcant:sed ex
tiguendas publice animas uendant:qui si iudices sedeant:aut imeritos pdant mercede
corupti:aut noxios ipunæ dimittāt:q cælū quoq; ipsū ueneficiis appetāt :tanquā eorū
malitiā terra nō capiat. Hæc inquā & his plura scelera utiq; ab his fiūt:qui deos colunt
Q uis inter hæc tot & tanta iusticiæ locus est?Et ego de multis pauca collegi : nō ut ar
Seneca. guerē:sed ut ostēderē. Q ui uolēt scire omnia: Senecæ libros in manu sumāt qui morū
uitiorumq; publicorū & descriptor uerissimus & accusator accerrimus fuit. Sed & Lu
cillius tenebrosam istā uitā circūscripte breuiterq; depinxit his uersibus.

Nūc uero a mane ad noctē festo atq; pfecto. Tot⁹ idē piterq; dies populusq; p̄resq;
Lactare:inde foro & oēs decedere nusq̄ Verba dare:ut caute possit pugnare dolose
Vni se atq; idem studio omnes dedere fratri.
Blanditia certare bonum simulare uirum se
Insidias facere ut si hostes sint oibus omnes. Nostro āt populo qd horū pōt obiici cuius
ois religio est sine scelere ac sine macula uiuere. Cū igit̄ uideant se ac suos ea quæ dixi-
mus gerere:nostros āt nihil aliud opari nisi æquū & bonū:poterāt (siqd sapent) ex hoc
intelligere:& illos qui bonū faciunt:pios esse:& se ipios qui nefāda cōmittunt:neq;.n.
fieri pōt:ut qui i oibus uitæ suæ actibus nō errāt i ipsa summa errent. Hoc ēst i religiōe
quæ rerum omnium caput ēst. Impietas.n.suscepta in eo qd̄ est sūmū bonū: p cætera
uniuersa frequentatur:eoq; fieri nō pōt:ut ipsi qui errāt in oi uita:non & religioe fal-
lātur:quoniā pietas in sūmo regulā tenens:tenorem suū seruat & i cæteris. Ita fit ut in
utraq; pte de cōditione rerū q̄ gerūtur:qualis sit sūma ipsa noscatur.

De impia iniquorū qui deū nesciunt pietate. Et quid & tibi sit uera pietas:quam deo
rū cultores assequi nequeūt ppter subiectas causas. Ca.x.

Perepreciū est cognoscere illorū ipietatem :ut ex his quæ clæmenter ac pie
o faciūt:possint intelligi qualia sint quæ ab his cōtra iura pietatis gerūtur .At
ne quem uidear inclementer incessere:aliquā mihi psonam poeticā sumāq;
sit,uel maximū pietatis exemplum. Apud Maronem rex ille:
Q uo iustior alter
Nec pietate fuit:nec bello maior & armis. Q ui nobis documenta iustitiæ protulit.

Vinxerat & post terga manus: quos mitteret umbris.
Inferias cæso. sparsuros sanguine flãmas. Quid põt hac pietate clemẽtius q̃ mortuis humanas uictimas ĩmolare: & ignem cruore hoium tanq̃ oleo pascere? Sed fortasse hoc nõ ipsius uitium fuerit: sed poetæ: q insignem pietatem uiri insigni scelere fœdauit. Vbi est ergo poeta illa pietas quam sæpissime laudas.
Ecce prius Aeneas Sulmone creatos.
Quattuor hic iuuenes totidem quos educat Ufens
Viuentes rapit inferias: quos immolet umbris:
Captiuoq; rogi pfundat sanguie flãmas. Cur ergo dicebat eodẽ ipso tpe quo uictos ipsos hoies ad ĩmolationẽ mittebat? Equidem & uiuos cõcedere uellem: cũ quos uiuos habeat in potestate: uice pecudum iuberet occidi. Sed hæc (ut dixi) culpa non illi9 fuit q litteras fortasse nõ didicerat: sed tua q cũ esses eruditus. ignorasti tñ quid esset pietas & illud ipsũ qđ nefarie: qđ detestabiliter fecit pietatis esse officium credidisti: uidelicet ob hoc unũ pius uocatur: quia prẽm dilexit. Quid q, bonus Aeneas haud aspernanda præcantes trucidauit? Adiurarus. n. p eundẽ prẽm: & spẽ surgentis Iuli: nequaq̃ pepcit furiis accensus & ira. Quisq̃ ne igit putet hunc aliqd in se uirtutis habuisse qui & furore tanq̃ stipula exarserit: & maniũ pris p quem rogabatur oblitus irã frenare non quiuerit? Nullo igit mõ pius: qui non tñ nõ repugnantes: sed ẽt pcantes iteremit. Dicet hic aliquis. Quæ igit aut ubi: aut qualis est pietas? Nimirũ apud eos q bella nesciunt: qui concordiã cũ oi ui seruãt: qui amici sunt ẽt inimicis: qui oẽs hoies p fratribus diligunt: qui cohibere irã sciunt: oẽmq; ai furorem tranquilla moderatõe lænire. Quanta igitur caligo: quanta tenebrarũ & errorũ nubes hoium pectora obduxit: qui cũ se maxime pios putant: tam maxime fiunt ipii. Quãto. n. religiosius terrenis istis simulachris seruiunt: tãto magis scelerati aduersũ nomẽ diuinitatis ueræ existũr. Itaq; p merito ipietatis suæ grauioribus malis sæpe uexant: quorũ cãm q a nesciunt. fortunæ culpa ois ascribit & locũ iuenit Epicuri philosophia nihil ad eos ptinere censetis: nec grã eos tãgi: nec ira moueri: quia & cõtẽptores eorũ sæpe uideãt bonos. & cultores sæpe miseros. Qđ eo fit quia cum religiosi uideant & natura boni: nihil tale creduntur mereri: quale sæpe patiuntur. Cõsolantur se tñ accusatione fortunæ: nec cõsentiunt: q, si esset ulla: cultoribus suis nunq̃ noceret. Merito igitur hmõi pietatem pœna cõsequitur: & offensa diuinis scelere hoium praue religiosorum: grauiter eos infortunio mactat qui licet sanctis moribus uiuant i summa fide atq; innocentia: tñ quia deos colunt: quorũ ritus ipios ac pphanos deus uerus odio habet: a iustitia & a numine ueræ pietatis alieni sũt. Nec ẽ difficile docere cur deoũ cultores boni & iusti esse nõ possint. Quõ. n. sanguine abstinebunt qui colũt cruẽtos deos Martem atq; Bellonã? quõ aut parẽtibus parcent: qui expulsorẽ patris sui Iouẽ aut natis ex se ifantib9; q colunt Saturnũ? quõ pudicitiã tuebũtur: qui colunt deã nudã & adulterã: & quasi apud deos pstitutam? quõ se a rapinis & fraudibus abstiebũt: qui Mercurii furta nouerũt: docentis nõ fraudis esse decipe sed astutiæ? quõ libidines coercebũt: q Iouẽ: Herculẽ: Liberũ: Apollinem: cæterosq; uenerant: quorũ adulteria & stupra i mares & fœminas nõ tantũ doctis nota sũt: sed exprimũtur etiam in theatris atq; cantantur: ut sint oibus notiora? Possũt ne iter hæc iusti esse hoies: qui ẽt si natura sint boni ab ipsis tamen diis erudiantur ad iustitiã? Ad placandũ. n. deum quẽ colas: his rebus opus est quibus illum gaudere ac delectari scias. Sic fit ut uitam colẽtium deus p qualitate nominis sui formet: quoniam religiosissimus est cultus imitari.
Quod persecutores christianorum non modo bestiæ fuerint: sed ipsis bestiis brutio-

tes & truciores. Quibus & quate tormentis martyres afficiant. Ca.xi.

Igit̃ hoies q deorũ suorũ morib⁹ cõgruũt: q agtauis ẽ & acerba iustitia eadẽ i pietatẽ suã q̃ i cæteris reb⁹ utũtur aduersus iustos uiolẽter exercẽt. Nec imerito a pphetis bestiæ noiant̃. Preclare itaq; M. T. Eteoi si nẽo est iqt qn mori malit: q̃ cõuerti i aliquã figurã bestiæ q̃uis mentẽ hois hiturus q̃to ẽ miseri⁹ in hois figura aio esse efferato. Mihi qdẽ tãto ur: quãto est pstabilior aius corpe. Aspnantur itaq; corpora bæluarũ: q bus sunt ipsi sæuiores: sibiq; adeo placẽt: q hoies sint nati: quorũ nihil nisi liniamẽta & sũmã figurã gerũt. nãqs Caucasus q̃ India: quæ Hyrcania tã imanes tã sanguinarias bestias uoq̃ aluit. Quoniã ferarũ oium rabies usq; ad uẽtris satietarem furit: fameq; sedata cõquiescit. Illa ẽuera bestia: cuius una iussiõe fũdit̃ ater ubiq; cruor. Crudelis ubiq; luctus: ubiq; pauor & pluria mortis imago. nẽo huius tãtæ bæluei maoitatẽ põt p merito describere: q uno loco recubãs tũ p totũ orbẽ dẽtibus ferreis sæuit. & nõ tm̃ arctus hoium dissipat: sed & ossa ipsa cõminuit: & i cineres sũdit: neqs extet sepulturæ locus: quasi uero id affectẽt: q deũ cõfitẽtur: ut ad eorũ sepulchra uẽiatur: ac nõ ipsi ad deũ pueniãt. Quænã illa feritas: q̃ rabies: quæ isana ẽ: lucẽ uiuis: terrã mortuis denegasse? Dico igitur nihil eẽ miserius his oibus quos ministros furoris alieni: quos satellites ipie iussiõis necessitas aut iuenit: aut fecit: nõ. n. honor ille aut pmotio dignitatis fuit: sed ois dãnatio ad carnificinã dei uero ad pœnã sẽpiternã. Quæ ãt p totũ orbe singuli gesserit enarrare ipossibile ẽ. Quis. n. uoluminũ nũerus capiet tã isinita tã uaria genera crudelitatis? Accepta. n. ptãte p suis moribus q̃sq; sæuit. Alii pnimia timiditate plus ausi sũt: q̃ iubebãtur. Alii suo pprio aduersũ iustos odio. qdã naturali mentis feritate nõnulli ut placerẽt: & hoc officio uiã sibi ad altiora munirẽt. Alii ad occidendũ pcipites extiterũt: sicut unus i phrygia q uniuersũ populũ cũ ipso pariter cõuẽticulo cõcremauit. Sed hic quãto sæuior tanto clæmẽtior iuenitur. Illud uero pessimũ gẽus est cui clemẽtiæ spẽs falsa blãditur sæuior ille grauior ẽ carnifex q nẽinẽ statuit occidere. Itaq; dici nõ põt hmõi iudices quanta & q̃ grauia tormentorũ genera cogitauerint ne ad effectũ ppositi sui peruenirent. Hæc ãt nõ tantũ iõ faciunt ut gloriari possint nullũ se inocentiũ peremisse. nã & ipse audiui aliquos gloriantes q a administratio sua in hac pte fuerit icruenta sed inuidiæ cã ne aut ipsi uincant̃ aut illi uirtutis suæ gloriam cõsequant̃. Itaq; i cogitandis pœnarũ geoeribus nihil aliud q̃ uictoriã excogitãt. Sciũt. n. certamẽ illud esse & pugnã. Vidi ego in Bythinia præsidẽ gaudio mirabiliter elatũ tã q̃ barbarorũ gentem aliquam subægisset q unus q per biẽnium magna uirtute restiterat postremo cædere uisus ẽ. Cõtendunt igitur ut uincant & exquisitos dolores corporibus immittunt & nihil aliud euitant q̃ ut ne toti moriantur. Quasi uero mors tantum nec beatos faciat ac etiam non tormenta quanto fuerint grauiora tanto maiorem uirtutis gloriam piant. Illi ãt pertinaci stultitia iubent curam tortis diligenter adhiberi ut ad alios cruciatus mẽbra renouẽt̃ & paret̃ nouus sãguis ad pœnã: Quid tã piũ tã benesicũ tã humanũ fieri põt: nõ curassent tam sollicite quos amarent. Hæc est deorũ disciplina. Ad hæc opa cultores suos erudiunt hæc sacra desiderãt. Quin etiam sceleratissimi homicidæ contra pios impia iura condiderunt. oã & cõstitutões sacrilegæ & disputationes iurispitorũ legunt̃ iniustæ. Domitius de officio pcõsulis libro septimo rescripta principum nefaria collegit ut doceret eos q se cultores dei cõfiterentur.

Quõ ipsi carnificibus grati facti sunt: qui diligunt inimicos. Et q expetibilius ẽ esse bonum & malum putari quam malum eẽ & uideri bonum. Ca.xii.

Vid his faciant qui ius uocant carnificinas ueterũ tyrãnorum aduersus inno-

tes rabidæ sæuientiū? Et cū sint iniustitiæ crudelitatisq; doctores iustos esse se tamē ac prudentes uideri uolūt: cæci & hæbetes: ac rerū & ueritatis ignari. Adeo ne uobis oppli te mētes inuisa iustitia est: ut eā sūmis sceleribꝰ adequatis. Adeo ne apud uos pit innocē tia: ut ne morte quidem simplici dignā iudicetis. Sed supra oīa sa inora habeatur nullū facinus admittere: pectusq; purū ab oī sceleris cōtagiōe præstare? Et qm̄ cōmuniter cū deorū cultoribus loqmur: liceat p nos benefacere uobiscum. Hæc est. n. lex nostra: hoc opus: hæc religio. Si uobis sapientes uidemur. imitamini. Si stulti: cōtemnite: aut ēt ui dete si libet. Vobis. n. stultitia nr̄a ꝓdest. Q uid latraris? qd affligiris? nō iuidemꝰ sapiæ uestræ. Nā stultitiam maluimus hāc amplectimur: Hoc nobis credimus expedire: ut uos diligamus: & i uos ipsos q odistis oīa cōferamus. Est apd Ciceronē oō adhorrens a uero locus ī eā disputatōe: quæ habet a furio cōtra iustitiā. Q uæro īqt si duo sint quorū alter optimus uir: æqssimꝰ sūma iustitia: singulari fide alter īsignis scelere & audacia & si in eo sit errore ciuitas: ut bonū illū uirū: sceleratū facinorosū putet. Cōtra aūt qui sit i probissimus: existietur eē sūma ꝓbitate ac fide: proq; hac opiniōe oium ciuiū bonꝰ ille uir uexet: rapiat: manus ei deniq; auferant: effodiātur oculi: dānetur: uinciatur: uratur exterminetur egeat. Postremo iure ēt optimo oibus miserrimus eē uideatur contra aūt ille iprobus laudet: colatur ab oibus diligatur: Oēs ad eū honores: oīa impia: oēs opes oēs deniq; copiæ conferantur. Vir deniq; optīus oium æstimatōe: & dignissimus oi for tuna iudicetur. Q uis tādem erit tā demēsq dubitet utrū se esse malit? Profecto quasi di uinaret quæ nobis mala: & qūo uentura eēnt pp iustitiā: hoc posuit exemplū. Hæc enī populus noster patitur oīa errātiū prauitate. Ecce in eo ē errore ciuitas uel potius orbis ipse totus: ut bonos & iustos uiros tanq̄ malos & īpios ꝑsequatur: excruciet: dānet oc cidat. Nā q; ait neminē esse tā dementem: qui dubitet utrū se esse malit: Ille qdē ut is q cōtra iustitiā disserebat hoc seosit male sapientē malū esse cū bona æstimatione: q̄ bonū cū mala. A nobis āt absit hæc amētia ut falsū uero āponamus. An boni nr̄i qualitas ex populi potius pependit erroribus q̄ ex cōscia nr̄a. & iudicio dei. Aut aliqua nos fœlici tas illiciet unq̄: ut nō potius uerā bōitatē cū oi malo: q̄ falsā cū oi ꝓspitate malius. Sua sibi habeāt regna reges: suas diuitias diuites (ut loqtur Plautus) suā uero prudētiam prudētes relinquāt nobis stultitiā nr̄am quā uel ex hoc apparet esse sapiam: qa nobis io uident. Q uis iam stulto inuideat: nisi qui ipse sit stultissimus? Illi āt nō adeo sunt stulti ut stultis īuideāt: sed ex eo q; accurate: q; sollicitæ ꝑsequūt: stultos nō eē cōcedunt cur .n. tā crudeliter sæuiūt: nisi qa metuūt ne idies iualescēte iustitia cū diis suis u aricosis re linqnt? si ergo cultores deorū sapiētes sūt: nos stulti qd metuūt ne sapiētes illiciāt stultis

Quod ex eo patet iustitia christianæ religiōis: & ueritas fidei q; de cultoribus deorum crescit ecclesia sed de ecclesia nec minis nec tormentis cōpelli possint ad cultū deorum: licet qdam sacrificasse ex iofirmitate legantur inuiti: qui tn̄ postea p pœnitentiam in quo nouatiani confutantur: surrexerūt fortiores Et q; patiētia martyrū solidissimū est christianæ religionis fundamentum: Ca. xiii.

Vm āt noster nūerus semp de deorū cultoribus augeat: nūq̄ uero ne in ipsaq̄
c dē ꝑsecutōe minuatur: qm̄ peccare hoīs & inquinari sacrificio possūt auerti ai
a deo non possūt. Valet. n. in sua ueritas. Q uis est tā excors: tāq; cæcus: q nō uideat qa i utraq; sit pte sapia? Sed illi malitia & furore cæcant ne uideāt stultosq; arbi trant eē: qui cū habeant in sua ptāte supplicia uitare cruciari tn̄ & mori malūt cum pos sint ex eo ipso puidere nō esse stultitiam: in q uā tāta hoium milia p orbē totū una. & pa ri mente cōsentiunt: Si enim fœminæ sexus infirmitate labuntur: nam interdū isti mu-

liebrū:& anilē supstitōem uocāt uiri certe sapiūt:si pueri:si adolescētes iprouidi sunt p
ætatē:maturi certe ad senes habent stabile iudiciū. Si una ciuitas desipit:cæteræ utiq;
inumerabiles stultæ eē nō possūt:si una ꝓuincia:una natio ꝓuidētia caret:cæteras oēs
habere itelligētiā recti necesse ē. Cū uero ab ortu solis usq; ad occasū lex diuina suscæ-
pta sit:& oēs sexus:ois ætas:& gens:& regio unis ac paribꝰ aīs deo seruiant:eadem sit
ubiq; patientia:idē cōtēptus mortis itelligere debuerāt aliquid in ea re esse rōnis quod
nō sine cā usq; ad mortem defendat̃:aliqd fundamenti ac soliditatis qđ eā religionē nō
tantum iniuriis ac uexatione soluat sed augeat semp & faciet firmiorem. Nam & in hoc
quoq; illorū malitia cōuincitur:qui euertisse se fūditus religionē dei opinaot̃:si hoīes in
quioauerint cū & deo satisfacere liceat:& nullus si tam malus dei cultor:q̄n data facul
tate ad placandum deū reuertat̃ & qdē deuotōe maiori. Peccati.n.cōscia:& metus pœ-
oe religiosiorem facit:& semp multo firmiot ē fides q̄ reponit pœnitentia Si ergo ipsi cū
deos arbitrant̃ sibi iratos:tamē donis:& sacrisiciis:& odoribus placare eos credūt:qđ ē
tādē q; deū nostrū tā imitē:rā iplacabilē putent:ut uideat̃ is iā christianꝰ eē nō posse:q
diis eorū coactꝰ iouitusq; libauerit nisi forte cōtaminatos semel putāt aium trāslaturos
ut sua spōte iā facere incipiāt:qđ p tormēta fecerūt? Q uis id officiū libens sobeat q; ab
iniuria cæpit? Q uis cū uideat laterū suorū cicatrices nō magis oderit deos pp quos æter
na pœnarū insiguia. & ipressas uisceribꝰ suis notas gestet ita fit ut data diuinitꝰ pace:&
q fuerūt uniuersi redeant:& alius pp miraculū uirtutis nouꝰ populꝰ accedat. Nā uideat
uulgꝰ dilacerari hoīes uariis tormētorū generibꝰ:& iter fatigatos carnifices iuitā tenet̃
patiētiā existimāt id qđ res oec cōsensum tam multorū pseuerātiā morientiū uanā esse
nec ipsā patientiam sine deo cruciatus tātos posse supare latrones & robusti corpis uiri
eiusmodi lacerationes pferre nequeūt:exclamant:& gemitus edunt. Vicunt̃.n.dolore:
quia deest illis inspirata patientia. Nři āt (ut de uiris taceam) pueri & molierculæ torto
Motius Regulus tes suos tacite uincūt:& exprimere illis gemitū nec ignis pōt. Erant rōani & Murio glo
rientur:& Regulo. Q uorū alter necandū se hostibꝰ tradidit:q; captiuū puduit uiuere
Alter ad hostibꝰ depræhensus cū uideret se mortē uitare nō posse:manū foco iiecit. ut p
facinore suo satiasfaceret hosti quē uoluit occidere eaq; pœna ueniam quā nō meruerat
accæpit. Ecce sexus fœmineus & fragilis etas dilacerari se toto corpe utiq; ppetitur nō
necessitate quia licet uitare si uellent sed uoluntati quia confiduot in deo.

De uera uirtute xp̄ianorū q icūlmie patiæ cōstituti philosophos laudatores patiæ aū
cedūt uirtute patiādi. Et q; uanū & stultū ē imagiatā terrāq; ut deū colere. Ca.xiiii.

Ed hæc ē uera uirtꝰ quā philosophi quoq; gloriabūdi nō re sed uerbis inaībꝰ
s iactāt differētes nihil eē tā cōgruēs uiri sapientis grauitati atq; constantiæ:q̄
nullis terroribꝰ de snia & ꝓposito posse depelli sed tāti eē cruciari & mori. ne
fidē ꝓdat:ne ab officio discedat ne metu mortis aut dolore acerbo subacto aliqd faciat
iiustū nisi forte delirar̃ illis ur̃ flaccus i lyricis cū dicit. Istū & tenacē esse ꝓpositi uirū.
Non ciuium arbor praua iubentium. Non uultus instantis tyranni mente
Q uatit solida. Quo nihil uerius dici pōt si hoc ad eos referat̃.q nullos cruciatꝰ nullam
mortē recusant:ne a fide iustitiaq; declinent q nō tyrannicas iossiōes nō præsidiū gladi
os tremunt quo minus ueram & solidam libertatem cōstanti mente defendant quæ in
hoc solo tuenda sapia ē. Q uis.n.tam insolēs tam elatus q metuet oculos in cælum tol-
lere q iponat mihi necessitatē uel colendi qđ nolim uel qđ uelim nō colendi? Q uid no
bis iam ulterius relioquit̃ si etiam hoc quod uoluntate fieri oportere libido extorquet
alienat̃ nemo istud efficiet si quid nobis ad contemnendam mortem doloremq; uirtutis

est. Quã cõstantiã si tenemus cur stulti iudicamur: facientes ea q̃ philosophi laudant? Recte igit̃ Seneca icõgruẽtiã hoibus obiectãs ait: Sũma uirtus illis ũr magnꝰ aius. Et idẽ: Eũ q cõtemnit mortẽ ꝑfurioso hñt: qd̃ ẽ utiq; sũmæ ꝑuersitatis. Sed hi uanarũ religionũ cultores eadẽ stultitia id obiiciũt: qa uerũ deũ ñ itelligũt quos Sibylla Erythræa κωφους και ανοητους uocat: surdos. s. & excordes q nec audiãt diuia: nec sentiãt. Sed terrã digitis suis imaginatã metuãt & adorẽt: q; hec cã sit i eos q sapientes sũt stultos putẽt: magna rõ ẽ: nec. n. frustra fallunt̃. Quæ nobis diligenter est explicanda: ut errores suos tandem (si fieri põt) agnoscant.

Quasi sapiẽtes habent̃ ꝑ stultis & q̃uo i duabꝰ ꝑcipue uirtutibꝰ: pietate. s. & æqtate iustitia cõstet: & qd pietas secundũ Trimegistũ: & qd æqtas secundũ Cic. quatũ naturã assequi potuerũt Rõani uel græci: nec aliq nisi christiani. Ca. xv.

i Vstitia suapte natura speciẽ q̃dã stultitiæ hẽt: qd̃ ego & diuinis & hũanis testimoniis cõfirmare possũ. Sed nihil fortasse apd̃ istos agemꝰ: nisi istos de suis doceamꝰ auctoribꝰ nõ posse iustũ queq̃ eẽ qd̃ ẽ cõiũctũ cũ uera religiõe aut sapia: nisi idẽ stultꝰ eẽ uideat̃. Carneades academicæ sectæ philosophꝰ. cuiꝰ i disserẽdo q̃ uis fuerit: q̃ eloquẽtia q; acumẽ q nescit ex ꝑdicatõe Cic. itelliget aut Lucilii: apd̃ quẽ disserẽs neptũnus de re difficillia oñdit nõ posse id explicare: nec si Carneadẽ ipsũ Orcus remittat. Is cũ legatꝰ ab Atheniẽsibꝰ Romã missus eẽt disputauit de iustitia copiose: audiẽte Galba & Catõe cẽsoribus maximis tũc oratoribꝰ. Sed disputatõem suã postridie cõtraria disputatõe subuertit: & iustitiã q̃ pridie laudauerat: sustulit nõ q̃dã philosophi grauitate cuius prudẽtia firma & stabilis debet esse snia. Sed quasi oratorio exercitu genere i utrã q; ptẽ disserẽdi. Qd̃ ille faciebat: ut alios qd̃libet asserẽtes posset refutare. Eã disputatõem qua iustitia subuertit̃ apd̃ Cic. L. Furiꝰ recordat̃: credo qm̃ de rep. disserebat: ut defensionẽ laudatõemq; iduceret: sine qua putabat regi nõ posse rẽp. Carneades aũt ut Aristotelẽ refelleret ac Platonẽ iustitiæ ꝑtonos prima illa disputatiõe collegit ea oĩa: q̃ ꝑ iustitia dicebant̃: ut posset illa sicut fecit euertere: Erat. n. facillimũ iustitiã radices nõ habentẽ labefactare. ut diceret anhelantẽ laborare qa cũ nulla i terra: ut qd̃ eẽt aut qualis a philosophis diceret̃. atq; utinã tot ac tales uiri q̃tũ eloquẽtiæ: q̃tũ ai trĩ ẽt sciæ ad implendã defensionẽ sũmæ uirtutis habuissent cuiꝰ origo i religiõe: rõ in æquitate ẽ. Sed hi q primã illã ptẽ nesciẽrũt: ne secũdã qdẽ tenere potuerũt. Volo ãt priꝰ circũscripte ac breuiter qd sit oñdere: ut itelligat̃ philosophus ignorasse iustitiã: ne id qd̃ minime nouerãt potuisse desẽdere. Iustitia q̃uis eos simul uirtutes ãplectat̃: tñ duæ sũt oĩum principales: q̃ ab illa diuelli separariq; nõ possũt: pietas & æqtas: nã fides: tpantia ꝑbitas: innocentia integritas: & cæteræ hmõi uel natura: uel institutis parẽtũ possũt inẽ iisdẽ hoibus: q iustitiã nesciũt: sicuti semp fuerunt: nã Rõani ueteres: q iustitia gloriari solebãt: his utiq; uirtutibus glorificabãtur: quæ (ut dixi) ꝑficisci a iustitia possũt: & ipso fonte secerni. Pietas uero & æquitas uenæ sũt eius. His. n. duobus fõtibus cõstat tota iustitia. Sed caput eius & origo i illo prio ẽ i secũdo uis oĩs ac rõ. Pietas ãt nihil aliud est q̃ dei notio: sicut Trimegistꝰ uerissime diffiniuit (ut alio loco diximus) Si ergo pietas ẽ cognoscere deũ cuius cognitõis sũma est ut eũ collas: ignorat utiq; iustitiã q religionẽ dei non tenet. Quomodo. n. potest ipsa nosse: qui unde oriat̃ ignorat? Plato quidem multa de uno deo locutus est: a quo ait cõstiturũ esse mũdũ. sed nihil de religiõe: sõniauerat ei deũ nõ cognouerat: qd̃ si iustitiæ desẽsionẽ uel ipse uel qlibet aliꝰ iplere noluisset: i primis religiões deorũ euertere debuit: qa cõtrarie sũt pietati. Qd̃ qdẽ Socrates qa facere tentauit in carcerẽ cõiectꝰ ẽ: ut iã tunc appareret quid esset futurũ his hoibus q iustiti

Camea-des

L. Furius

Trimegistꝰ

am uerã defendere: deoq; singulari seruire cœpissent. Altera igit᷑ iustitiæ ps ẽ æqtas æqtatẽ nõ dico utiq; bene iudicãdi qd̃ ipsũ laudabile ĩ hoĩe iusto. Sed se cũ cæteris coæquadi: quã Cice. æqualitatẽ uocat. Deus. n. q hoĩes generat & ĩspirat oẽs æquos. i. pares eẽ uoluit. Eandẽ cõditõem uiuẽdi oĩbus posuit: oẽs ad sapiam genuit oĩbus imortalitatem spopõdit. Nẽo. n. beneficiis eius cælestibus segregat᷑. Nã sicut oĩb⁹ unicũ suũ lumẽ æqliter diuidit: emittit oĩb⁹ fõtes: uictũ sũministrat: qetem somni dulcissimã tribuit: sic oĩbus æqtatẽ uirtutẽq; largit᷑ nẽo apud deũ seruus ẽ: nẽo dñs. Si. n. cũctis idẽ p̃r est æquo iure oẽs liberi sum⁹. Nẽo deo paup ẽ nisi qui iustitia ĩdiget: nẽo diues: nisi q uirtutibus plenus nẽo penitq; egregius: nisi qui bõus & inocẽs fuerit: nẽo clarissim⁹ nisi q opa misericordiæ largiter fuerit nẽo pfectissim⁹ nisi q oẽs grad⁹ uirtutis ĩpleuerit. Quare neq; Rõani: neq; greci iustitiã tenere potuerũt: qa dispares multis grãdib⁹ hoĩes hũeiunt a paupib⁹ ad diuites: ab hũilib⁹ ad potentes: a priuatis deniq; usq; ad regũ sublimissimas ptãtes. Vbi. n. nõ sũt uniuersi pares: æqtas nõ est: & excludit inæqualitas iustitiam: cuius uis oĩs in eo est: ut pares faciet eos: qui ad huius uitæ cõditõem pari sorte uenerunt

De æqlitate xp̃ianorũ: q̃ philosophi nõ hñres nec ĩuẽire nec desẽdere potuerũt. Ca. xvi.

Vobus igit᷑ illis iustitiæ fõtib⁹ imutatis oĩs uirtus & oĩs ueritas tollit᷑: & ipsa

d iustitia remigat ĩ cælũ. Iđ nõ ẽ illud bonũ a philosophis repertũ: qa ignorabant uel unde oriet᷑: uel qd efficeret: qd̃ nullis aliis pter q̃ nr̃o populo reuelatũ est. Dicet aliquis: Nõne sũt apd̃ uos alii paupes: alii diuites: alii serui: alii dñi: nõne aliquid inter singulos iterest? Nihil. nec alia cã ẽ cur nobis iuicẽ fratrũ factũ nomẽ imptiamus: nisi qa pares nõ credimus. nã cũ oĩa humana nõ corpe sed spũ metiamur: tãetsi corporũ sit diuersa cõditio nobis tamen nõ sunt: sed eos & habemus: & dicius spũ fratres: religiõe cõseruos. Diuitiæ quoq; nõ faciũt insignes: nisi quos possũt bonis opibus facere clariores Diuites sũt. n. nõ qui diuitias hñt: sed qui utũtur illis ad opa iustitiæ: Et qui pauperes uidentur: eo tamen diuites sũt: quia & egent & cõcupiscũt nihil. Cũ igitur & liberi seruis: & diuites paupibus: hũilitate aĩ pauperes sumus: apud deũ tamen uirtute discernimur Tanto quisq; sublimior est: q̃to iustior. Si. n. iustitia est parem se etiã minoribus facere: q̃ hoc ipso præcellat: q, se inferioribus coæquauit tamẽsi nõ tãtũ quasi parẽ: sed etiã quasi minorẽ se gesserit: utiq; multo altiorẽ dignitatis gradũ deo iudice cõsequetur. Nã pfecto ĩ hac sæculari uita singuiari (quoniam breuia & caduca sũt oĩa) & pferũt se alteris hoĩes: & de dignitate cõtendũt: quo nihil fœdius: nihil arrogãtius: nihil a sapiẽtis rõne semotius. Rebus. n. cælestibus cõtraria sũt ista uniuersa terrena. Sicut. n. sapia hoĩum sũma stultitia ẽ apd̃ deũ: Stultitia (ut docui) sũma sapia est: sic deo humilis & abiectus ẽ qui fuerit cõspicuus & sublimis ĩ terra. nã ut taceã q, hæc p̃sentia terræ bona: quib⁹ magnus honor tribuit᷑: uirtuti cõtraria sũt: & uigorẽ mentis eneruant: qua tandẽ põt firma eẽ nobilitas: quę opes: q̃ potẽtia: cũ possit deus reges quoq; ipsos iferiores ĩfimis facere? Et iõ cõsulens nobis deus: iter diuina p̃cepta: illud præcipue posuit. Qui se extollit hũiliabit᷑: & qui se hũiliat exaltabit᷑. Cuius p̃cepti salubritas docet: q̧ qui se apud hoĩes planũ fecerit: hũilẽq; præbuerit: hic apd̃ deũ p̃cellẽs & insignis hẽat᷑. nec. n. falsa ẽ illa sñia quæ apud Euripidẽ fertur in hũc modũ. Quæ hic mala putant᷑: hæc sũt in cælo bona.

Quõ Carneades & iura p utilitate sancita & uerã in hoĩbus iustitiã nisi forte stultis collegerit inueniri nõ posse. Et ciuilis iustitia sapiam quidem habeat: sed iniustã. naturalis aũt iustitia sit utiq;: sed sapientiam omnino non habeat. Ca. xvii.

e Xposui eãm cur philosophi ne inuenire iustitiã: neç defendere potuerũt. Nũc redeo ad illud qd̃ intenderã. carneades ergo quoniã erant infirma: quæ a phi-

losophis differebantur:súpsit audaciã refellẽdi:qa refelli posse itellexit. Eius disputati
onis sũma hæc fuit. Iura sibi hoies ꝓ utilitate sanxisse.s.uaria ꝓ moribus & apud eos ꝓ
tpibus sæpe mutata:ius ãt naturale eẽ nullũ. Oẽs & hoies & aiantes alias ad utilitates
suas natura ducente ferri ꝓinde aut nullã eẽ iustitiã:si aut sit aliqua:sũmã esse stultitiã
quoniã sibi noceret alienis cõmodis cõsulẽs:& iferebat hæc argumẽta oibus populis:q
florerent impio:& Rõanis quoq; ipsis:q totius orbis potirentur dño sic iusti uelint esse
hoc ẽ si aliena restituant ad câs eẽ redeundũ:& necessitate ac miseriis iacẽdũ rũ omissis
oibus ad ꝓpria ueniebãt. Bonus uir iqt si habeat seruũ fugitiuũ:uel domũ isalubrẽ ac
pestilentem:quæ uitia solus sciat:& ideo præscribat ut uendat, utrum ne profitebitur
fugitiuũ seruũ ac pestilentẽ domũ se uẽdere:an cælabit emptorẽ? Si ꝓfitebit̃ bonus q
dẽ:qa nõ fallet. Sed tñ stultus iudicabitur:qa uel paruo uẽdet:uel oĩo nõ uendet. Si cæ
lauerit:erit qdẽ sapiens:qa rei cõsulet. Sed idẽ malus:qa fallet. Rursus si repiat aliquẽ:
qui aurichalcũ se putet uendere:cũ sit illud aurũ:aut plũbũ cũ sit argẽtũ tacebit ne ut
id puo emat:an id idicabit ut magno? Stultũ plane uĩ emere male magno Vnde itelligi
uolebat & eũ qui sit iustus ac bonus stultũ esse & eũ q sapiẽs malũ. Et tamen sine pnicie
fieri posse:ut sint hoies pauptate cõtenti. Trãsibit ergo ad maiora in qbus nemo põt si
ne piculo uitæ iustus esse. Dicebat.n.nẽpe iustitia ẽ hoiem nõ occidere:alienũ ꝓrsus nõ
attingere. Quid ergo iustus faciet:si forte naufragiũ fecerit: & aliqs ibecillior uiribus
tabulã cœpit:nõne illũ a tabula deturbabit:ut ipse cõscẽdat:eaq; nixus euadat? Cũ ma
xime sit nullus medio mari testis si sapiẽs est faciet. Ipsi.n.peundũ est nisi fecerit. Si ãt
mori maluerit:q̃ manus ifere alteri:iã nõ iustus ẽ:sed stultus est:q uitæ suæ nõ parcat
dũ pcit alienæ. Itẽ si acie suorũ fusa hostes insequi cœperint & iustus ille nactus fuerit ali
quẽ sauciũ equo insidentem ei:ne parcet ut ipse occidatur an deiiciet ex equo ut ipse pn
sit hostẽ effugere. Quod si fecerit sapiẽs:sed idẽ malus. Si nõ fecerit:iustus:sed idẽ stul
tus sit necesse ẽ. Ita ergo iustitiã cũ i duas partes diuisisset:alterã ciuilem esse dicẽs alte
rã naturalẽ:utrãq; subuertit:q, illa ciuilis sapia sit quidẽ:iustitia non sit. Naturalis ãt il
la iustitia sit quidẽ:sed nõ sit sapia. Arguta hæc plane & uenenata sũt:& q̃.M. Tulli⁹ nõ
potuerit refellere. nã cũ facit Læliũ Furio respõdẽtẽ: ptoq; iustitia dicentẽ irrefutata
hæc tanq̃ foueã est ꝑtergressus ut uideat̃ idẽ Lælius nõ naturalẽ q̃ in stultitiæ crimen
uenerat:sed illã ciuilem defendisse iustitiã:quam Furius sapiam quidem eẽ concesserat:
sed iniustam. Cõtra Carneadem:q, nec stultus põt esse iustus nec
sapiẽs iniustus Et q, inocẽtibus & iustis deus sem poptie cõsuluit:& necessaria ꝓuidet
q̃ patent ex diffinitiõe stultitiæ & sapiæ:& quæ sit cogitatio hoĩs & dei. Ca.xviii.

q Vod ad præsentem disputatõem pertinebat:ostendit qũo iustitia similitudi-
nem stultitiæ gerat:ut appareat non sine causa decipi eos:qui putant nræ reli
giõis hoies stultos esse:q talia uideantur facere:qualia ille ꝓposuit. Nũc ma
ius a me exigit sentio:ut ostendã quare iustitiam deus stultitiæ specie cõuolutã ex oculis
hoium uoluerit auferre. si prius furio respõdero:qa parũ plene respondit Lælius qui ꝓ
fecto licet sapiẽs fuerit (ut uocabatur) patrociari tamẽ ueræ iustitiæ nullo mõ poterat
quia caput ipsum fontemq; iustitiæ nõ tenebat. nobis facilior est ipsa defensio. Quib⁹
cælesti beneficio familiaris:ac penitus nota iustitia ẽ:quiq; illã nõ noie:sed re nouimus
Nam Plato & Aristoteles honesta quidem uolutate iustitiam defendere cupierũt ef Plato
fecissentq; aliquid:si conatus eorũ bonus:si eloquentiam:si uirtutem ingenii:diuinarũ
quoq; rerum doctrina iuuisset. Itaq; opus illorum inane atq; inutile iacuit:nec cuiq̃ ho
minũ ꝑsuadere potuerunt:ut eorum præscriptio uiueret:quia fundamentum a cælo di

sciplina illa nõ hũit nostrũ opus certi⁹ sit: necesse ẽ q̃d deus docuit. Illi.n. depigebãt uer
bis. & imaginabantur iustitiam: quæ ĩ cõspectu nõ erat nec p̃ntibus exẽplis cõfirmare
poterant q̃ asserebant. Respõderi.n. posset ab audiẽtibus nõ posse ita uiui: sicut illi sua
disputatõe ꝑscripserũt adeo ut nulli adhuc extiterint: qui id genus uitæ seq̃rentur. Nos
aũt nõ uerbis mõ: sed ẽt exemplis ex uero petitis uera esse: q̃ a nobis dicuntur: ostenda
Carnea- mus. Sensit igitur Carneades quæ sit natura iustitiæ: nisi q̃ parũ alte ꝑspexit stultitiã
des nõ esse: q̃q̃ intelligere mihi uideat qua mente id fecerit. Nõ.n. uere existimauit eũ stul
tũ esse: qa iust⁹ est: Sed cũ sciret nõ esse & rõnem tñ cur ita uideretur nõ cõprehenderet
uoluit ostendere latere ĩ abdito ueritatem ut decretũ disciplinæ suæ tueret: cuius sũma
sententia est: nihil ꝑcipi posse. Videamus ergo utrũ ne iustitia fœdus aliquod habere cũ
stultitia possit. Iustus igr̃ si aut quũ saucio: aut tabulam naufragio nõ ademerit: ut ipse
aĩam sui libret: stultus est. Primũ oĩum nego ullo mõ fieri posse: ut hoĩ q̃ q̃dẽ uere iu-
stus sit: eiusmodi casus ueniat: qa iustus neq; cuiq̃ nato inimicus: nec cuiq̃ oĩo appetit
alienũ. Cur.n. nauiget: aut q̃d petat ex aliẽa terra: cui sufficit? Cur aũt belligeret: aut se
alienis furoribus misceat: ĩ cuius aĩo pax cũ hoĩbus ꝑpetua uersetᷣ? Scilicet peregrinis
mercibus: aut hũano sanguine delectabiᷣ: q̃ neq; lucrũ sciat appetere: cui sufficit uict⁹
& nõ mõ ipse cædẽ facere sed ĩteresse faciẽtib⁹: ac spectare ducat nefas. Sed omitto ista
q̃m fieri põt: ut uel ĩuitus ad hæc subeunda cogatᷣ. Adeo ne iustitiam o Furi: uel potius
o Carneade cuius ẽ illa oĩs rõ tã inanẽ: tã supuacuã tã q; cõtẽptã deo putas: ut nihil pos
sit nihilq; habeat ĩ sese: q̃d ad custodiã sui ualeat. Sed uidelicet qa sacramẽtũ hoĩs igno
rant: iõq; ad hãc uitã temporalẽ referũt oĩa quãta sit uis iustitiæ scire nõ possũt. Nã &
cũ de uirtute disputãt: quanuis ĩtelligũt erumnis ac miseris esse plenissimã tamen expe
tendam esse aiũt sua causa. Eius cum præmia: quæ sunt & ĩmortalia nullo modo uident
sic rebus oĩbus ad hanc præsentem uitam relatis: uirtutem plane ad stultitiam redigũt
Siquidem tantos huius uitæ labores frustra & inaniter suscipit. Sed hæc alio loco ple-
nius. Interim de iustitia (ut cœpimus) cuius tanta uis ẽ. ut cum oculos ĩ cælum sustule
Flaccus rit a deo mereatᷣ omnia. Recte igiᷣ Flaccus tantã esse dixit innocentiæ uim: ut ad tutelã
sui non egeat nec armis: nec uiribus: quacunq; iter fecerit.

Integer uitæ: scelerisq; purus	Siue facturus per inhospitalem
Non eget mauri iaculis: nec arcu. Fusce faretra.	Siue per syrtes iter æstuosas.
Nec uenenatis grãdia sagittis	Caucasũ: uel quæ loca fabulos⁹

Ambit Hydaspes. Nõ põt ergo fieri: q̃n hoĩẽ iustũ ĩter discrimĩa tẽpestatũ: atq; bello
rũ cælestis tutela custodiat: ac nõ ẽt si cũ paricidis & nocẽtibus nauiget: aut malis ꝑcatᷣ
ut una iustitia & ĩnocẽs aĩa liberetᷣ aut certe peũtib⁹ cæteris sola seruetᷣ sed cõcedamus
posse fieri q̃d ꝑpoĩt philosoph⁹: q̃d ergo iustus faciet: si nact⁹ fuerit ĩ equo sauciũ aut ĩ
mari naufragũ? nõ ĩuitus cõfiteor: morietᷣ poti⁹ q̃ occidet. nec iõ tñ iustitia q̃d est singu
lare hoĩs bonũ: stultitiæ nomen accipiet. q̃d.n. melius q̃d clarius hoĩ esse debet q̃ inno-
cẽtia. q̃ utiq; tãto pfectior sit necesse ẽ quãto illã ꝑduxeris ad extremũ moriq; malueris
neq̃d de ĩnocẽtiæ rõne minuatᷣ: stultitia est inq̃t alienæ pcere cũ pniciæ suæ. Num ẽt ꝑ
amicitia pire stultũ iudicabiᷣ? quid ergo familiares illi pythagorici laudãtᷣ a nobis: quo
rum alter se tyrãno uadem mortis ꝑ altero dedit: alter ad præstitum tp̃s: cũ iã sponsor
eius diceretᷣ: præsentiã sui fecit: eũq; ĩteruentu suo liberauit: quorũ uirtus ĩtãta gloria
non haberetᷣ: cũ alter ꝑ amico alter ẽt pro fide mori uoluit sed stulti putarentᷣ. Deniq;
ob hãc ipsã uirtutẽ tyrãnus his grãm rettulit utrũq; seruando: & hoĩs crudelissimi na-
tura mutata ẽ. q̃n ẽt depræcatus esse diciᷣ: ut se tertium in amicitiam reciperent non utiq;

tã quã stultos:sed tãquã bonos & sapiẽtes uiros.Itaq; nõ uideo q̃re cũ ꝑ amicitia & fide
mori sũma gloria cõputat᷑ nõ ẽt ꝑ inocẽtia ꝑire sit hoi gloriosũ.Ergo stultissimi sũt qui
nobis crimini dant mori uelle ꝑ deo cũ ipsi eũq; ꝑ hoie uoluit mori i cælũ sũmis laudi-
bus tollãt.Deniq; ut cõcludã disputationẽ nõ posse eũdẽ stultũ esse ac iustũ:& eũdẽ sa
piẽtẽ:& iniustũ docet ipa rõ.Q ui enĩ stultus ẽ qd sit bonũ ac iustũ nescit᷑ & iõ semp pec
cat.Ducit᷑ enĩ quasi captiuus a uitiis:nec resistere ullo mõ põt: qa caret uirtute:quã ne
scit.Iustus ãt ab oi peccato se abstinet: qđ aliter facere nõ põt q̃ si habeat recti prauiq;
notitiã.Rectũ ãt discernere a prauo qs põt nisi sapiẽs?Ita fit:ut nũq̃ possit iust⁹ ẽẽ qui
stultus ẽ neq; sapiẽs q fuerit iniustus. Q đ si ẽ uerissimũ manifestũ ẽ eũ q aut naufragio
tabulã:aut equũ:saucio nõ ademerit stultũ nõ ẽẽ quia hoc facere peccatũ est a quo se sa
piẽs abstiet. Videri tñ et ipe ꝓfiteor phoium errorẽ igõrãtiũ cuiusq; rei ꝓprietatẽ.Itaq;
ois hæc q̃stio nõ tã argumẽtis q̃ definitiõe dissoluit᷑.Stultitia igitur est in factis dictisq;
ꝑ ignorãtiã recti ac boni erratio.Ergo stultus nõ ẽ q ne sibi qdẽ parcit dũmodo alteri nõ
noceat:qđ ẽ malũ.Q đ qdẽ nobis & rõ & ueritas ꝑscribit.In oibus enĩ uidemus aialib⁹
qa sapiẽtia carẽt:cõciliatricẽ ẽẽ naturã.Nocẽt.n.aliis ut sibi ꝓsit:nesciũt.n.qa malũ ẽ
nocere. Homo uero q sciẽtiã boni ac mali habet:se abstinet a nocẽdo & cũ in cõmõ suo
qđ aial irrationale facere nõ põt.Et iõ īter sũmas hoium uirtutes inocẽtia numeratur:q
bus rebus apparet sapiẽtissimũ ẽẽ. qui maluit ꝑire ne noceat ut id officiũ quo a mutis
discernitur:seruet.Nã qui uẽdentis errorẽ nõ redarguit ut aurũ paruo emat. aut qui nõ
ꝓfitetur seruũ fugitiuũ:uel pestillẽtẽ se domũ uẽdere lucro & cõmodo suo cõsulẽs:nõ
ẽ ille sapiẽs ut Carneades uideri uolebat sed callidus & astutus. Calliditas & astutia in
multis quoq; aialibus sunt:uel cũ insidiãtur aliis:uel cũ insidias aliorũ uario genere de-
ludũt. Sapiẽtia uero in hoiem solũ cadit. Sapiẽtia enĩ ẽ intelligẽtia uel ad bonũ rectũq;
faciẽdũ uel abstinẽtia delictorũ factorũq; iproborũ. Lucro ãt nũq̃ sapiẽs studet qa bõa
hæc terrena cõtẽnit:nec quẽq̃ falli patit᷑ qa boni uiri officiũ ẽ errores hoium corrigere:
eosq; in uiam reducere.Siquidem socialis hominis est hac benefica natura:qua sola co
gnitionem cum deo habet.

Quod ignoratio immortalitatis & dei ueri prædictorum errorum est: & mortem
meretur æternam Et q̃ homo non sit hois genitor:sed minister generationis. Et quare
deus ueram sapientiam uoluit sub specie stultitiæ occultari. Ca.xix.

Ed nimirũ hæc cã efficit:ut stultus ẽẽ uideat᷑ q egere aut mori malit:q̃ noceat
s uel eripat aliqd alteri q̃ hoiem morte deleri putãt.Ex eaq; ꝑsuasiõe oẽs tũ uul
gi:tũ ẽt philosophorũ nascunt᷑ errores. Si enĩ post mortẽ nihil sumus: ꝓfesto
stultissimi ẽ hois nõ huic uitæ cõsulere ut sit q̃ diuina & cõmodis oibus plena. Q đ q fa
ciet:a iustitiæ regula discedat necesse ẽ. Si ãt supest hoi uita melior & lõgior qđ & philo
sophorũ magnorũ argumentis: & uatũ respõsis & ꝓpherarũ diuinis uocibus discimus
Hãc ꝑsentẽ cũ suis bonis cõtẽnere sapiẽtis ẽ cui⁹ ois pictura imortalitate pensat᷑.apud
Cice.idẽ ipse iustitiæ defẽsor. Lælius uult inqt plane uirtutis honorẽ.nec ẽ uirtutis ulla
alia merces.Est plane & qdẽ uirtute dignissima quã tu Lælii nequaq̃ poteras suspicari
nihil.n.diuinarũ noueras litterarũ q̃ tñ illa iqt accipit facile exigit nñ acerbe.Erras uehe
mẽter:si putas ab hoie ꝓmiũ solui posse uirtuti. Cũ ipse alio loco uerissime disseras hu
ic uiro q̃s diuitias obiicies?q̃ ipia?q̃ regna?q ista putat hũana:sua diuĩa iudicat Q uis er
go te sapiẽtẽ Læli putet:cũ ipse tibi loq̃ris cõtraria?Et paulo post adimis uirtuti q̃ dedi
sti Sed uidelicet ignorãtia ueri facit icertã labentẽq; sentẽtiã.Deide qđ adiũgis. Sed si
aut ingrati uniuersi:aut inuidi multi:aut inimici potẽtes suis uirtutẽ ꝓmiis spoliãt:O quã

fragilem q̄ inanem uirtutem induxisti:si spoliari potest suo premio. Quæ si bona sua diuina iudicas (ut aiebas) q̄ possint existere tã ingrati:tã inuidi:tã potẽtes:q̄ uirtutem spoliare ualeãt his bonis:q̄ fuerint in eã collata diuinitus? Ne illa se inq̄t multis solatiis oblectat:maximeq̧ decore seip sã sustẽtat? Quibus solatiis:quo decore: cũ in crimẽ sæpe ueniat:& i pœnã decor ille uertat? Quid eni si (ut Furius dicebat) rapiat:uexetur exterminet: egeat:auferant ei mãus:effodiant ei oculi: damnet uinciat: urat miseris ẽt modis necet: perdet suũ p̄miũ uirtus? An potius peribit ipsa? Minime. Sed & mercedẽ suã deo iudice accipiet:& uiuet: & semp uigebit. Quæ si tollas:nihil p̄ot i uita hoium tã inutile, tã stultũ uideri eẽ q̄ uirtus:cuius naturalis bõitas & hõestas docere nos p̄ot.aiam nõ eẽ mortalẽ: diuinũq̧ illi a deo premiũ cõstitutũ. Sed icciteo uirtutẽ deus sub p̄sona stultitiæ uoluit eẽ cælatã.ut mysteriũ ueritatis ac religionis suæ eẽt arcanũ ut has religiões:sapiẽtiãq̧ terenã extollẽtẽ se altius:sibiq̧ multũ placẽtẽ uanitatis erroris q̧ dãnaret:ut p̄posita dẽiq̧ difficultate per angustissimos tramites ad imortalitatis p̄miũ sublime p̄duceret. Docui (ut opinor) cur populus noster apud stultos stultus haberet. Nã cruciari atq̧ iterfici malle:q̄ thura tribus digitis cõprehensa in focũ iactare: tã ineptũ uidet q̄ in p̄iculo uitæ alterius aiam magis curare q̄ suã. Nesciũt eni quãtũ sit nefas adorare aliũ p̄terquã deũ:q̄ cõdidit cælũ:q̄ humanũ genus finxit:i spirauit luce donauit. Q d' si seruorũ nequissimus habet:q̄ dominũ suũ fuga deserit isq̧ uerberibus: uinculis ergastulo & cruce.& oi malo dignissimus iudicat. Et si filius eodẽ mõ æque ipius existimatur:q̄ patrẽ suũ dereliquerit ne illo obsequat:ob eãq̧ cãm dignus putatur:q̄d sit ex hæres:& cuius nomẽ in p̄petuũ deleatur. Quãto magis q̄ deũ deserit:i quẽ duo uocabula domini & patris æque ueneiãda cõueniũt:nã ille q̄ seruũ p̄cio cõparat:q̄d in eũ beneficii cõsert:præterquã alimẽta:q̄ illi utilitatis suæ gratia subministrat. Et q̄ filiũ generat nõ habet potestatẽ ut cõcipiatur:& nascatur.ut uiuat Vnde apparet non eẽ illũ patrẽ sed tãtũmodo generãdi ministrũ. Quibus ergo suppliciis dignus ẽ desertor eius q̄ domin⁹ uer⁹:& pater ẽ nisi is q̄ deus ipse cõstituit:q̄ spiritibus i iustis æternũ parauit ignem:quod ipse p̄ uates suos impiis ac rebellibus comminatur.

De insania eorũ:q̄ deos colũt & non audẽt rõne contendere cũ fidelibus:& quare sacramẽtorũ suorũ silẽtiũ dicãt. Et q̄ religio p̄patiẽtiã defẽdenda est:& ratione potius q̄ sæuitia:ferro: uel igne. Et q̄tũ:& q̄bus differũt religiõis ueræ cultus & falsæ. C. xx.

Iscant igitur & suarũ & alienarũ iterfectores aiatũ q̄ iexpiabile facinus ad-
d mittãt. Primũ q̧ seipsos iugulãt p̄ditissimis demõibus seruiẽdo: quos deus æterna supplicia dãnauit:deide q̧ nec ab aliis deũ coli patiunt. Sed auertere oẽs ad mortifera sacra cõtẽdũt:nitũturq̧ sũma diligẽtia:ne qua sit aia icolumis: terra q̄ saluo statu suo spectet i cælũ. Quid aliud dicã q̄ miseros q̄ prædonũ suorũ istigationibus parẽt quos deos esse opinãtur:quorũ neq̧ cõditionẽ:neq̧ originẽ: neq̧ nomina neq̧ rationẽ sciũt. Sed in hærentes p̄suasionis uulgari libẽter errãt & stultitiæ suæ fauẽt. A quibus si p̄suasionis eius rationẽ req̄ras:nullã possint reddere: sed ad maiorum iudicia cõfugiũt. Quod illi sapiẽtes fuerint illi probauarint:illi sciuerit:quid esset optimũ seq̧ ipsos sensibus spoliãt ratione abdicant.dũ alienis erroribus credũt. Sic implicit i rerũ ignorãtia: nec se: nec deos suos norũt. Atq̧ utinam soli errare: soli desipere uellẽt. Alios etiã in cõsortiũ mali sui rapiũt: quasi habituri solatiũ de perditione multorũ. Sed hæc ignorãtia efficit ut i p̄sequẽdis sapiẽtibus tã mali sint, fingũt se illis cõsulere illos ad bonã mẽtẽ uelle reuocare. num igitur hoc sermone aut aliqua ratione reddita facere nituntur? Minime. Sed ui atq̧ tormẽtis. O mira & cæca dementia, in his pu

tatur mala mēs esse: qui fidē seruare conātur. In carnificibus autem bona: in his ne ma
la mens est: qui cōtra ius humanitatis: cōtra fas omne lacerātur? Ao potius in his: qui
ea faciunt in corporibus innocētium: quæ nec sæuissimi latrones: nec iratissimi hostes:
nec manissimi barbari aliquando fecerunt. Adeo ne etiam sibi mentiūtur: ut uicissimbo
ni ac mali nomina transferant: & immutentur? Quid ergo? Num diem noctem uocant
solem tenebras? Alioquin eadem imprudentia est bonis malorum nomeo imponere:
sapientibus stultorum: iustis impiorum: quinimmo si qua illis fiducia est: uel in philoso
phia: uel in eloquentia arment se: ac refellant hæc nostra. Si possunt congrediantur co
minus: & singula quæq; discutiaot. Decet eos suscipere defēsionem deorum suorum: oe
si nostra inualuerint (ut quotidie inualescunt) cū de lubris suis ac ludibriis deserantur.
Et quoniam nihil possunt. Augetur enim illis religio dei quanto magis premitur: ratiōe
potius & hortamentis agant. Procedunt in medium pōtifices: seu minores seu maximi
flammioes: augures. Item reges sacrificioli: quisq; sunt sacerdotes: & antistites religio
nū. Conuocēt nos ad cōcionē: cohortētur: nos ad suscipiendos cultus deorū: persuade-
ant multos esse quorū munere ac ꝓuidentia regaotur omnia: ostendant origines & ini
tia sacrorū ac deorū: quo mō sint mortalibus tradita qui fons quæ ratio sit explicent: ꝓ
ferāt: quæ merces in cultu: quæ pœna in contēptu maneat: quare ab hoibus se coli ue-
lint: quid illis si beati sunt humana pietas conferat. Quæ oīa nō asseueratione propria:
nec eni ualet quicq̄ mortalis hois auctoritas sed diuinis aliquibus testimoniis cōfirmēt
sicut nos facimus. Non est opus ui & iniuria: quia religio cogi nō pōt: uerbis potius q̄
uerberibus res agenda est ut sit uoluntas distriogant aciē oculorū suorū. Si ratio eo-
rū uera est: afferatur: pari sumus audire: si doceāt: tacētibus certe nihil credimus. Imitē
tur nos ut rōoē totius rei exponāt: sicut oon sētiētibus quidē credimus. Hos eni nō illici
mus (ut ipsi obiectāt) sed docēus ꝓbāus. ostēdimus. Itaq; nemo a nobis retinetur inui
tus. Inutilis est eni deo: qui fide ac deuotiōe caret. Et tñ nemo discedit ipsa ueritate reti
nēte. Doceāt isti hoc mō si qua illis fiducia ueritatis est. loquātur: disseant: audeāt inquā
disputare nobiscū aliquid eiusmodi. Iā pfecto ab anicul is: quas cōtemnūt: & a pueris
nostratibus erroror illorū ac stultitia ridebitur. Cū enim sint peritissimi: deorūq; ꝓge-
niē & res gestas & imperia: & interitus: & sepulchra de libris nouerint ipsosq; ritus qui
bus sunt initiati ex rebus gestis bominū: uel ex casibus: uel etiam ex moribus natos sci
ant: incredibilis demētia est deos putare: quos fuisse mortales negare nō audeāt: uel se
tā imprudētes fuerint: ut negēt: suæ illos ac illorū litteræ coarguēt: ipsa deniq; illos sa
crorū initia cōuincēt. Sciāt igitur ex hoc ipso quātū intersit inter uerū & falsū: quando
ipsi qui suot eloquentes persuadere nō possunt: imperiti ac rudes possuot: quia res ipsa
& ueritas loquitur. Quid ergo? Sæuiunt ut stultitiam suam dum muoere uolunt au-
geant longe diuersa sunt carnificina & pietas nō potest pietas cum ui: aut iustitia cum
crudelitate cooiungi: sed merito oon audent de rebus quicq̄ docere diuinis: ne & a no-
stris rideantur: & a suis deserantur. Nam forte uulgus: cui simplex incorruptumq; iu-
dicium est si mysteria illa cognoscat: in memoria mortuorum constituta damnabit: ali
udq; uerius quod colat quæret. Hinc fida silentia sacris constituta sunt ab hominibus
callidis: ut nesciat populus quid colat. Cum aūt nos in eorū doctriois uersemur: cur oo
bis aut nostris nō credunt qui utrunq; nouimus: aut inuident: quia falsis uerā prætuli-
mus: sed defendenda suot inquiūt publice suscæpta sacra. O q̄ inbonesta uoluotate mi
seri errant. Sentiūt eni nihil esse in rebus bumanis religione præstantius: eāq; summa ui
oportere defendi. Sed ut in ipsa religione: sic in defensionis genere falluntur. Defendeu

da.n.religio ē nō occidēdo: sed monēdo: nō sæuitia: sed pariētia: nō scelere. sed fide. Illa n. malorū sūt: hæc bonorū. Et necesse ē bonū ī religiōe uersari nō malū. Nā si sāguine: si tormētis: si malo religionē dfēdere uelis: iā nō defēdet̃ illa: sed polluet̃ & uiolabitur. Nihil ē.n. tā uolūrariū q̄ religio: ī qua si aīus sacrificantis auersus ē: iā sublata: iā nulla ē. Recta igit̃ rō ē: ut religionē pariētia uel morte defēdas: ī qua fides cōsecrara & ipsi deo grata ē: & religiōi addit auctoritatē. Nā si is q̄ ī hac terresti militia regi suo fidē seruat ī aliquo egregio facinore: si postea uixerit acceptior fit & clarior. Si perierit: sūmā cōseq̃t̃ gloriā: q̄ p duce suo morte occubuerit. Q uāto magis īpatori oīum deo fides seruāda ē q̄ nō tātū uiuētibus: sed & mortuis premiū pōt uirtutis exoluere. Igit̃ dei cult⁹ quoniā militiæ cælestis ē: deuotionē maximā fidēq̧ desiderat. Q uomō.n. deus aut amabit colētē si ipse nō amet̃ ab eo? Aut præstabit præcāri qcq̄d orauerit: cū ad p̄cādū neq̧ ex aīo neq̧ obseruāter accedat? Isti āt cū ad sacrificandū ueniūt: nihil initium: nihil proprium diis suis offerūt: nō īregritatē mētis: nō reuerētiā: nō timorē. Peractis itaq̧ sacrificiis inanibus: oēm religionē ī tēplo & cū tēplo sicut ueneRāt relinquūt: nihilq̧ secū ex ea neq̧ afferunt: neq̧ referunt. Inde est q̧ eiusmodi religiones nec bonos facere possūt: neq̧ firme ad īmutabiles eē. Traducunt̃ itaq̧ ab his hoīes facile quia nihil ibi ad uitam nihil ad sapiam: nihil ad fidem discitur. Q uæ est enī supstitio illorū deorū? quæ uis? que disciplina? que origo? que rō? qd̄ fūdamētū? quæ substātia? quo tēdit: aut q̄ pollicet̃: ut ab hoīe possit fideliter seruari fortiterq̧ defendi? In qua nihil aliud uideo: q̄ ritū ad solos digitos ptinentē. Nostra uero religio eo firma est: & solida & īmutabilis q̄a iustitiā docet: quia nobiscū sp est: q̄a tota ī aīo colētis ē: q̄a mētē ipsā p sacrificio hēt. Illic nihil exigit̃ aliud q̄ sāguis pecudū: & fumus: & inepta libatio. Hic bōa mēs purū pectus: inocēs uita. Illuc ueniūt sine delectu adulteræ ipudicæ: lenæ: procacēs: obscœnæ meretrices. Veniūt gladiatores latrōes: fures uenefici: & precāt̃ nihil aliud q̄ ut scelera īpune cōmittāt. Q uid enī latro sacrificās: aut gladiator roget: nisi ut occidat. Q uid fœnerarius: nisi ut fallat. Q uid meretrix: nisi ut plurimū pecet? Q uid adultera: nisi ut mortem uiri optet: aut ut sua ipudicitia celet̃? Q uid lena: nisi ut multos hōis exuat? Q uid fur: nisi ut plura rapiat̃ Hic uero ēt leui cōmuniq̧ peccato locus nullus ē. Et si qs ad sacrificiū nō īregra cōscia uenerit: audit quæ illi deus cōminet̃: ille qui latebras cordis uidet: qui pctis sp īfestus ē & exigit iustitiā: q̄ fidē poscit. Q uis huic malæ mēti aut malæ preci locus ē? At illi īfælices nec ex sceleribus suis ītelligunt q̄ malū sit qd̄ colūt quādo quidē flagitiis oībus inqnati ueniūt ad præcādū. & se pie sacrificare opināt̃. Si cutē lauerit: tāq̄ libidinem intra pectus īclusā ulli amnes abluāt: aut ulla maria purificent. Q uāto satius est mētē potius eluere: quæ malis cupiditatibus sordidat̃ & uno uirtutis ac fidei lauacro uniuersa uitia depellere? Q d' qui fecerit: quēlibet īquinatū ac sordidū corpus gerat: satis prius est.

Quod hostes suos adorat stulta gentilitas: quorū cultus non modo christiani: sed & philosophi & domestici cultores deorum destruunt Cap.xxi.

Sed āt q̄a nesciūt quid uel quo mō sit colēdum cæci & īprudentes in contrarium
i cadūt. Adorāt itaq̧ hostes suos: latrones & interfectores suos uictimis placant.

Et aīas suas cū thure ipso cremādas aris detestabilibus īponūt. Irascūt̃ ēt miseri q̧ nō similes aliī peant incredibili mētiū cecitate. Q uid enim uideat: q̄ solē nō uidēt: qua si uero si dii eēnt: indigerēt hoīum auxilio uersus cōtemptores suos: quid ergo nobis irascūtur: si illi nihil possūt: nisi q̧ ipsi deos suos destruūt: de quorū ptāte diffidunt magis inreligiosi: q̄ q oīno nō colunt: Cicero in suis legibus cū caste ad sacrificia præciperet accedere pietatē inqt adhibeto: opes amoueto. O q̄ secus faxit. Deus ipse uindex erit: Re-

ēt hoc quidē. Neq; enim fas est desꝑare de deo: quē ideo colas: quia potentem putes. Nā quo mō uindicate colentis iniuriā pōt: qui sua nō pōt Libet igit̄ ex his quærere: cui potissimū præstare se putent cogēdos inuitos ad sacrificiū. His ne quos cogūt: an nō est beneficium qd' ingerit̄ recusant: sed consulendum est etiam uolentibus: quando quid bonum sit nesciunt: Cur ergo tam crudeliter uexant: debilitant: cruciant: si saluos esse uolunt. Aut unde pietas tam impia: ut eos miseris modis aut ꝑdant: aut inutiles faciant quibus uelint esse consultum: Aut uero diis præstant: at nō est sacrificium: qd' exprimi tur a biuito: nisi. n. sponte atq; ex animo fiat: execratio est: cum hoīes proscriptione: iniuriis: carcere tormentis adacti faciunt. Si dii sunt isti: qui sic collūt: uel ꝑpter hoc solum colendi non sunt: q; sic coli uolunt: digni scilicet detestatiōe hoīum quibus cum lachrymis: cum gemitu: cum sanguine de membris omnibus fluente libatur. At nos cōtra nō expetimus ut deum nostrum: qui est omnium creator: uelit: nolit: colat aliquis i uitus: nec si non coluerit irascimur. Cōfidimus enim maiestati eius: qui tam contemptum sui possit ulcisci: q̄ seruorū suorū labores & iniurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur ne uerbo quidem reluctamur. Sed deo remittimus ultionem: non ut hi faciūt: qui defensores se esse deorū suorū uideri uolūt: & seuiūt efferate aduersus nō colētes. Ex quo intelligi dat̄: q̄ nō sit bonū deos colere: quoniā boni potius adducendi homines ad bonum fuerant: nō malo. Sed quia illud malū est: etiam officium eius bono caret. At enim puniendi sunt qui destruunt religiōes. Num peius nos destruimus q̄ uario Agyptiorū: qui turpissimas bestiarum ac pecudum figuras colunt: quædam etiam pudenda dictu tanquam deos adorant. Num peius q̄dem ipsi: qui cum deos se colere dicant tamen eos publice turpiter que derident: de quibus etiam per mimos agi: cū risu & uoluptate patiuntur. Q ualis hæc religio aut quanta maiestas putanda est: quæ adoratur in templis illuditur ī theatris. Et qui hæc fecerit: non pœnes uiolati nominis pendunt: sed honorati etiam laudatiq; discedūt. Num peius nos destruimus: q̄ quidam philosophi qui omnino nullos deos esse aiunt. Sed omnia sua sponte esse nata: omnia fortuitu fieri quæ geruntur: Num peius q̄ epicurei: qui esse quidem deos: sed curare quicquam negant: neq; irasci eos: neq; gratia cōmoueri: Q uibus dictis utiq; persuadunt colendos omnino non esse. Siquidem nec colentes respiciunt: neq; non colentibus irascuntur: Preterea cum contra metus disserunt: nihil aliud efficere conantur: q̄ ut nemo deos timeat: Et hæc tamen ab hominibus & audiuntur libenter & disserūt impune.

Q uare maligni spiritus instingent cultores suos in persecutionem fidelium: & quare uera religio uideatur inanis. Cap. xxiii.

n On ergo ideo aduersus nos insaniunt: quia dii non colunt̄ a nobis: a multis enī nō colūtur: sed quia ueritas penes nos ē: quæ (ut est uerissime dictum) odium parit. Q uid igr̄ existimabimus nisi nescire illos ꝙd patiāt̄: Pergit̄ enī cæco & irratiōabili furore: quē nos uidemus: illi nesciunt: nō enī ipsi homines persequuntur: qui cām cur irascerentur: innocentibus nō habēt: sed illi spiritus cōtaminati ac perditi: quibus ueritas & nota est & inuisa: insinuant se mentibus eorū: & instigant nescios in furorem. Hi enim quandiu pax est in populo dei: iustos fugitant & pauent. Et cum corpora hominum occupant: animasq; diu uexant: adiurant̄ ab his: & in noīe ueri dei fugant̄ ut Q uo audito tremunt & exclamant: & uri uerberariq; se testantur: & interrogati qui sint quando uenerint: quomodo in hominem irrepserint: confitētur: sic extorti & excruciati uirtute diuini noīs exultant: propter hæc uerba & minas: sanctos & iustos uiros semper oderunt. Et quia per se nocere his nihil possunt: publicis eos odiis persequuntur:

quos sibi graues sentiunt:exercēt sæuitiā q̄ uiolētissime possunt:ut aut eorū fidē minuant p dolorem:aut si id efficere nō querint:auferāt oīno de terra:nesint q possint eorum neqoitiam coercere. Nō me fugit quid respōderi ecōtrario possit. Cur ergo deus singularis:ille magnus:quē rerum potentem:quē dominū oium confiteris. Hæc fieri patitur nec cultores suos aut uindicat:aut tuet̄? Cur deniq; qui eum nō colunt opulenti & potentes:& beati sunt:& honoribus regnoq; potiuntur:eosq; ipsos ditioni suæ ac potestati subiectos habent? Reddenda & huius rō est rei:neqd remaneat erroris. Nā ī primis hæc cā ē cur existimet̄ rō dei uiui uim nō habere:q; iducāt̄ hoīes sæpe terrenorū ac præsentiū bonorū:quæ ad curā mentis nullo mō ptinēt:qbus quia carere iustos uident:& affluere iniustos:& dei cultū inanē arbitrant̄:in quo inesse illa nō cernūt:& deorū rit⁹ existimant ueros:quoniam cultores eorū & diuitiis:& honotibus:& tegnis fruant̄: Verum hi q sunt in hac existimatione nō pspiciunt altetius uim tōnemq; hoīs: q̄ tota nō in corpe:sed i mēte ē. Nihil.n.uident āplius:q̄ uidet̄:corpus.s. qd qa oculis manuq; tractabile ē ihecilliū:fragile:mortale est:cuius sūt illa oīa bona quæ cupiditati ac miraculo sunt:opes:honores īperia quoniā corpori afferunt uoluptates:& iō tam caduca sunt q̄ corpus ipsum. Animus uero in quo solo est hō:quoniam subiectus oculis nō ē:nec bona eius inspici possunt quæ in sola uirtute sunt posita. & ideo tam stabilis est:& cōstās & perpetuus sit necesse est:sicut ipsa uirtus:in qua est animi bonum.

Quare deus electos suos tradita impiis potestate uexari patiatur: Cap.xxiii.

l Ongum ē uniuersas uirtutum species pmere ut de singulis doceam q̄ necesse sit sapientē ac iustum uirum longe ab illis bonos abhorrere:quibus qui fruūt̄ miuistri deorū cultus ueri:& efficaces eē credūtur:qd ad præsentē ptinet quæstionē satis est si ex una urtute id pbemus qd intendimus. Nempe magna & præcipua tirtus est patiētia:quā pariter & uulgi publicæ uoces & philosophi:& otatores sum⁹ laudibus concelebtant. Q d si negari pōt:quin summa sit uirtus:necesse est iustum & sapientem uirum in porestare esse hominis iniusti:ut capiat patientiam. Patientia est.n.malorū:q̄ aut īferunt̄: aut accidūt cū æquaminitate platio. Ergo iustus ac sapiēs:qa uirtutē capit:bēt in se patientiam:qua carebit oīno:si nihil patierur aduersi. Contra qui in rebus psperis agit īpatiens est & uirtute maxima caret. Impatiētē dico:quia nihil patit̄ innocētiā quoq; seruare pōt quæ & ipsa iusto & sapienti uiro ppria ē uirtus. Sed & nocet sæpe & cōcupiscit aliena & tapit quæ cupierit p iniutiā:qa uirtus exps uitio peccatoq; subiectus ē:& fragilitatis oblitus animo insolenter elato tumet. Inde iniusti ac deū nesciētes:& diuitiis:& potentia:& honoribus floret. Hæc.n. cūcta iniustitiæ præmia sunt:quia & ppetua esse nō possūt:& p cupiditatem uiolentiāq; quærunt̄. Iustus uero ac sapiēs:quia illa oīa hūana sunt (ut ē a Lælio dictū) sua hona diuia idicat. nec alienū quicquā cōcupiscit:neq̄ cōtta ius humanitatis lædat oino:nec ullā potentiā honoremue desiderat:ne cui faciat iniuriā. Scit.n.conctos ab eodē deo & eadem cōditiōe generatos iure fraternitatis eē cōiunctos. Sed & suo contentus & paruo:quia fragilitas suæ memor nō amplius quærit:q̄ unde uitā sustentet:& ex eo ipso:qd hūerit ipertitur ēt non labenti quia pius est:pietas etiā sūma uirtus est:& accidit ex eo q; uoluptates caducas uitiosasq; cōtemnit:quarū cā opes appetūtur:quoniā continens est ac libidinum uictor:& nihil timoris ac insolentiæ gerens non extollit se altius:nec erigit supbum caput. Sed placidus & cōcors:planus:& communis est quia cōditionem suam nouit. Cum ergo iniuriam nulli faciat & nec aliena rapiat:nec sua quoq;. Si auferant̄ defendat:cū sciat eē illatā iniuriā moderate facere:quia uirtute præditus est:necesse est in

ſtum hominem ſubiectum eẽ: iniuſto: & contumeliis ab inſipiente affici ſapientem: ut & ille peccet: quia iniuſtus eſt: & hic in ſe uirtutem habeat: quia iuſtus eſt. Siquis autẽ uolet ſcire cur malos & iniuſtos deus potẽtes beatos & diuites fieri ſinat: pios cõtra hu miles: miſeros: inopes eſſe patiat̃: ſumat cũ Senecæ librũ: cui titulus ẽ. Quare bonis ui Seneca ris multa mala accidãt: cũ ſit prudẽtia: in quo ille multa nõ plane ĩpitia ſæcularis: ſed ſa piẽter ac pene diuinitus locutus. Deus iqt hoĩes ꝓ liberis hẽt: ſed corruptos & uitioſos luxurioſe ac delicate patit̃ uiuere: qa nõ putat emẽdatiõe ſua dignos. Bonos aũt quos di ligit: caſtigat ſæpi⁹: & aſſiduis laborib⁹ ad uſũ uirtutis exercet: nec eos caducis ac mor talib⁹ hoĩs corrũpi ac deprauari ſinit. Vnde nemini debet mirũ uideri: ſi ꝓ nr̃is ſæpe de lictis caſtigamur adeo. Immo uero cũ uexamur ac ꝑmimur: cũ max:egr̃as indulgẽtiſſi mo patri: ꝙ corruptela nr̃a nõ patit̃ lõgius ꝓcedere: ſed plagis ac uerberibus emẽdat. Ex quo intelligim⁹ nõ eẽ deo curæ: qm̃ cũ peccamus: iraſcit̃. Nã cũ poſſet populo ſuo & opes: & regna largiri. ſicut dederat an̄ iudæis quorum nos ſucceſſores ac poſteri ſu- mus: iccirco eẽ uoluit ſub aliena ditiõe atq; ĩpio degere: ne rerũ ꝓſperarũ fœlicitate cor ruptus: in luxuriã laberet̃: ac dei præcepta cõtẽneret. Sicut illi maiores nr̃i: q ſæpe terre nis ac fragillibus his bonis eneruati: aberrauerũt a diſciplina legis uinculaq; rupũt ꝓ- uidit. Ergo q̃tenus cultoribus præſtaret qetẽ: ſi mãdata ſeruaſſet & tñ eos emãdaret: ſi præceptis nõ obtẽpaſſet. Itaq; nec tã corrũpent̃ ocio: q̃ pr̃es eorũ licẽtia: premi eos ab his uoluit: i quorũ manibus collocauit: ut & labãtes cõfirmet: & corruptos ad fortitudi nẽ reparat: & fictos experiat̃ ac tẽpet. Quomõ eni põt ĩpator militũ ſuorũ ꝓbare uirtu tem: niſi habuerit hoſtẽ? Et illi tñ aduerſarius exurgit ĩuito: qa mortalis ẽ: & uinci põt. Deo aũt qa repugnari nõ põt: ipſe aduerſarios nomini ſuo excitat: nõ q contra ipſũ deũ repugnet: ſed cõtra milites eius ut deuotionẽ ac fidẽ ſuorũ uel ꝓbet: uel corroboret: do nec preſſuræ uerberibus defluẽtẽ corrigat diſciplinã. Eſt & alia cã cur aduerſus nos ꝑ- ſecutiões fieri ſinat: dei populus augeat̃. Nec eſt difficile mõſtrare cur aut quõ illud fi at. Primũ fugant̃ a deorũ cultoribus plurimi odio crudelitatis. Cur.n. talia ſacrificia nõ horreãt? Deinde placet q̃buſdã uirtus ac fides ipſa nõnulli ſuſpicant̃ deorũ cultũ nõ ſi- ne cã malũ putari a tã multis hoĩbus: ut emori malint q̃ id facere: qđ alii faciũt ut uiuãt Aliqui cupiũt ſcire qđnã ſit illud bonũ: qđ ad mortẽ uſq; defendit̃: quod oĩbus quæ in- uita iocũda & cara ſũt præfert̃: a quo nec bonorũ: nec lucis amiſſio: nec dolor corpis: nec uiſcerũ cruciamẽta deterrẽt. Valẽt hæc plurimũ: ſed illæ maxĩæ cauſæ noſtrorũ nume rũ ſemp auxerũt. Audit circũſtãs populus iter ipſa tormẽta dicẽtes nõ ſacrificare ſe la pidibus manufactis ſed deo uiuo: q ſit ĩ celo. Multi hoc uerũ eẽ ĩtelligũt: & in pectus ad mittunt. Deinde . aut fieri ſolet in rebus ĩcertis dum inter ſe inuicẽ quærũt: quæ ſit hu ius præſtãtiæ cũ multa quæ ad religionẽ ꝑtinent diuulgata: ac ꝑ rumorẽ uiciſſim aucu pata diſcunt̃: quæ qa bona ſunt: placeant neceſſe eſt. Præterea ultio ſecuta ſicut ſemp accidit ad credendũ uehemẽter impellit. Nec q̃dẽ leuis cã eſt: ꝙ immundi dæmonum ſpiritus accepta licentia multorũ ſe corporibus ĩmergũt: q̃bus poſtea reiectis: omnes qui reſanati fuerint: adhæreant religiõi: cuius potentiam ſenſerunt: ne tot cauſæ in unũ collatæ magnã deo multitudinẽ mirabiliter acquirunt.

Quod bonorũ tortores torquebũt̃: & malas beſtias de terra auferat deus. Ca. xxiiii.

q Vicquid ergo aduerſum nos mali principes moliuntur fieri ipſe permittit: Et ta men iniuſtiſſimi ꝑſecutores: quibus dei nomen contumeliæ ac ludibrio fuit nõ ſe putent impune laturos: quia indignationis aduerſus non eius quaſi miniſtri fuerunt. Punientur.n. iudicio dei: qui accepta ꝑtãte ſupra humanũ modũ fuerint abuſi:

&insultauerint etiã deo sup̃bius: eiusq; nomẽ æternũ uestigiis suis subiecerint ipie nefa
rieq; calcãdũ. Propterea uẽdicaturũ se eos celeriter pollicet̃ & extermiaturũ bestias ma
las de terra. Sed idẽ quis populi sui uexatiões: & hic p̃nti soleat uidicare: tñ iubet nos ex
pectare patienter illũ cælestis iudicii diẽ: quo ipe p̃ suis queq; meritis: aut honorat aut
puniat. Quapp nõ spent sacrilegæ aiæ cõtẽptos: & multos fore quos sic obterũt. Ve
niet rabiosis & uoracibus lupis merces sua: q iustas & simplices aias nullis facinoribus
admissis excruciauerit. Nos tãtumõ laborem⁹: ut ab hoibus nihil alid̃ i nob̃ nisi sola iu
stitia p̃iat̃. Dem⁹ operã totis uirib⁹: ut mereãur a deo simul & ultionẽ passiõis & p̃miũ
Lactantii Firmiani diuinarum institutionum aduersus gentes deueto cultu ad Consta
tinum imperatorem liber sextus.

Quod innocentia uerissimus dei cultus est: quam rem carnalis homo corpori dedi
tus nescit. Capitulum primum

Q

Vod erat officium suscæpti muneris diuino spiritu instruente: a suf
fragãte ipsa ueritate cõpleuimus. Cuius asserẽdæ atq; illustrãdæ cã
mihi & sciam & fidẽ ipse dominus noster iposuit: sine quo nec sciri
qcq̃ p̃ot nec explicari. Venio nũc ad ipsũ qd̃ est sũmũ opis huius: &
maximũ: ut doceã quo ritu: quoue sacrificio deũ coli oporteat. Id. n.
ẽ hois offm̃: i eoq; sũma rerũ: & ois beatæ uitæ rõ cõsistit qñ qdẽ p
pterea facti & ĩspirati ab eo sumus: nõ ut cælũ uideremus & solẽ qd̃

Anaxagoras

Anaxagoras putauit Sed ut artificẽ solis & cæli deũ pura & integra mente coleremus
Quãuis ãt præcedentibus libris p̃ ingenii mediocritate desẽderim ueritatẽ tamẽ ex ri
tu quoq; ipso eluere uel maxime p̃ot. Nihil. n. sancta & singularis illa maiestas aliud
ab hoie desiderat: q̃ solã inocẽtiã: q si qs obrulerit d̃o: satis pie religioseq; litauit. Hoies
ãt neglecta iustitia: cũ sint oĩbus flagitiis ac sceleribus inqnati: religiosos se purãt: si tẽ
pla ac aras hostiarũ sanguine cruentauerint: si foco adorauerint: ac ueteris uni p̃fusiõe
madefecerint. Qui etiã sacras dapes apparãt: & exq̃sitas epulas quasi aliqd ide habi
turi offerũt. Quicqd aspectu earũ: qcqd ope aut odore precisũ ẽ: & hæc grata esse diis
suis nõ ex aliqua diuinitatis ratione: quã nesciũt: sed ex suis cupiditatibus iudicãt: nec
itelligũt terrenis opibus deũ nõ idigere. Nihil. n. sapiũt nisi terrã: bonaq; & mala soli⁹
corpis uoluptate p̃pendũt. Huius arbitrio ut religionẽ ponderãt sic totius uitæ suæ ac
ta disponũt. Et quoniã se semel a cæli cõteplatiõe auerterũt: sensumq; illũ cælestẽ cor
pori mãcipauerunt: libidinibus frena p̃mittunt: tãq̃ secũ ablaturi uoluptatẽ: quã mo
mẽtis oĩbus capefestinant: cum aĩus ministerio corpis: nõ corpus ministerio animi uti
debeat. Idẽ maximum iudicant opes: quasi bonis artibus assequi nõ p̃nt: malis assequũ
tur: fraudant: rapiunt: spoliant: insidiant̃: abiurat. Nihil deniq; moderati aut p̃esi habẽt
dummõ auro corruscẽt: argẽto: gẽmis: uestibus fulgeant: auidissimo uentri opes inge
rant: stipati familiarum gregibus p domitum populũ semp incedant. Sic addicti & ser
uiẽtes uoluptatibus: uim uigorẽq; mẽtis extingunt: & cum uiuere se maxie putant: ad
mortem concitatissime properant. Nam sicut in secundo libro docuimus: cæli ratio in
aĩo terre autẽ in corpore est: quia bona negligunt animi corporis appetunt: i tenebris
ac morte uersant̃: quæ sunt terræ atq; corporis: quia uita & lumẽ de cælo ẽ: cuius quo
niam expertes sunt corpori seruiẽdo: lõge absunt ab intellectu rerũ diuinarum. Eadẽ mi
seros ubiq; cæcitas premit sicut qui sit uerus deus ita q sit uerus cultor ignotant.

Quod deus nec esurit: nec sitit: nec in tenebris est: ut ei oporteat hostias immolari;
aut uina offerri: uel lumina. Et quare hæc offerant diis gentium quæ fidem rectam

& ueram innocentiam offerre nesciunt:i quibus consistit dei cultus. Et q intra omnia
quæ ad cultum dei pertinent:præstantissimum est homines ad ueritatem & iusticiam
erudire. Et quare nolit ab elementis incipere. Ca. ii.

Actãr igiť opimas & piguės hostias deo:quasi esurienti:ꝓfũdunt uina tẽq̃ sitiẽ Erratum
m ti accedũt lumina uelut i tenebris agẽti. Q d' si suspicari aut ꝑcipe aio possẽt q̃ primum
sunt bona illa cælestia:quorũ magnitudinẽ terreno adhuc corpore obuoluti sen
su cape nõ possumus:iã secũ his officiis inanibus stultissimos eẽ cognoscãt:uel si cæle
ste lumen qd' dicimus solẽ cõtẽplari uelint:iam q̃a nõ indigeat lucernis eorũ deus:q ip
se in usum hoĩs tã cãdidã lucẽ dedit:& tamẽ cũ in tam paruo circulo:q ꝓpter longinq-
tatẽ nõ ãplius q̃ hũani capitis uideť hrẽ mẽsurã:tantũ sit fulgoris:ut eũ mortaliũ lumi
nũ acies nõ queat cõtueri:& si paulisp itẽderis oculos:caligo ac tenebræ consequantur.
Q uid tandem luminis:quid claritatis apud ipsũ deũ:penes quẽ nulla nox ẽ:eẽ arbitre
mur:q hãc ipsã lucẽ sic moderatus ẽ:ut neque nimio fulgoř:neq; caloř uehemẽti noce
ret aĩantibus:tãtũq; istarũ rerũ dedit ei:quãtũ mortalia corpora pati possũt:aut frugũ
maturitas postularet. Nõ igiť mẽtis suæ cõpos putãdus ẽ q auctori & datori luminis:
eã delarũ ac cerarũ lumẽ offert ꝓ munere. Aliud uero ille a nobis exigit lumẽ:& quidẽ
nõ fumidũ:sed (ut ait poeta) liq̃dum atq; clarũ:mẽtis scilicet. Propter q d' a poetis pha-
netes nũcupať:q d' exhiberĩ nõ põt nisi q̃ deũ agnouerit. Illorũ ãt dii q̃a terreni sũt egẽe
luminibus:ne in tenebris sint quorũ cultores quia cæleste nihil sapiũt:ẽt religiões q̃bus
deseruiunt:ad terram reuocant. In ea enim lumine opus est:quia ratio eius & natura te
nebrosa est. Itaq; diis nõ cæleste sensum:sed humanũ potius attribuunt. Ideoq; illis ne
cessaria & grata credũt eẽ quæ nobis:quibus aut esuriẽtibus opus est cibo:aut sitiẽti-
bus potu:aut ueste algẽtibus:aut cum sol decesserit:lumine ut uideř possumus. Nullis
igiť ex rebus tã ꝓbari & intelligi põt deos ipsos cũ aliquã do uixerit:mortuos eẽ q̃ ex-
ipso ritu:qui est totus e terra. Q uid enim cælestis i se boni põt habere pecudum sãguis
effusus:quo aras inquinãt:nisi forte deos existimant eo uesci q d' homines aspernantur
attingere. Et quisquis illis hanc saginam præstiterit:quamuis ille grassator:adulter:ue-
neficus:paricida sit:beatus ac fœlis erit. Hunc diligunt:hunc tuentur:huic omnia op
tauerit:præstant. Merito ergo Persius huiuscemodi supestitiones suo more deridet. Presius
Q ua tu inquit mercede deorum
Emeris auriculas pulmõe & lactibꝰ unctis. Sentiebat uidelicet nõ ea me opus eẽ ad pla
candã cæleste maiestatẽ:sed mẽte sancta:& iusto animo:& pectore (ut ipse ait) q d' na-
turali sit hõestate generosum. Hæc ẽ religio cælestis:nõ quæ cõstat ex rebus corruptis
sed uirtutibus ai q orit e cælo. Hic uerus cultus ẽ:i quo mẽs colẽtis seipsã deo imacu-
latã uictimã sistit. Id ipsum quõ cõsequẽdũ:quõ præstãdũ sit:docebit huius libri disput
tatio:nihil.n.tã præclarũ:hominiq; cõueniẽs põt eẽ:q̃ erudire hoĩes ad iustitiam. Apud
Ciceronẽ Catullus i Hortẽsio philosophiã rebus oĩbus præferẽs:male se dicit uel unũ
paruũ de officio libellũ:q̃ lõgam orationẽ ꝓ seditioso hoĩe Cornelio. Q uæ sententia nõ
utiq; Catulli:qui fortasse illud nõ dixit:sed Ciceronis est putãda:qui scripsit credo ut li
bellos quos de officiis erat scripturus cõmẽdaret:in quibus ipsius nihil esse testať in oĩ
philosophia melius & fructuosius:q̃ præcepta uitæ dare. Q uod si hoc illi faciunt:qui
bus nõ est ueritas cognita quanto magis nos facere debemus:qui a deo eruditi & illu-
minati:possumus uera præcipere:nec tñ sic docebimus:ut quasi prima uirtutis elemẽ-
ta tradamus:q d' est infinitũ. Sed tanq̃ docendum suscæpimus eum:qui apud illos iam
ꝑfectus uideať. Manentibus enim præceptis eorum:quæ solent ad ꝓbitatem recte da

re ignota illis superstruemus ad perficiendam cōsumandamq; iustitiam: quam non tenent. Ea uero quæ possunt cum illis eē communia: pretermittam: nequid ab his uidear mutuari: quorum errores coarguere atq; aperire decreuerim.

De duabus uiis: quarū altera uirturū: altera uitiorū ē: q̄ i lrā pythagorica figurant̄ & fidelius tractant̄ a christianis q̄ a philosophis: & de duobus ducibus uiarū. Cap. iii.

d Væ sunt uiæ p quas humanā uitā ꝑgredi necesse ē. s. una quæ in celum ferat. Altera quæ ad iuferos deprimat: quas & poetæ i carminibus: & philosophi i disputationibus suis induxerūt. Et quidē alteram uirtutū eē uoluerūt: alteram uitiorū: eāq; quæ sit assignata uirtutibus: primo aditu esse arduam & confragosam: i qua si qs difficultate supata in sūmū eius euaserit: habere eum de cetero planū iter: amœnūq; cāpū: & oēs laborū suorū cape fructus uberes atq; iucūdos. Quos āt primi adit⁹ difficultas deterruerit: oēs in eā uitiorū uiā labi atq; deflectere: quæ primo igressu sit quasi amœna: multoq; tristior. Deinde cū in eā paulo ulterius pcesserint: amœnitatis eius speciē repēte subduci. Exoririāt uiā præcipitē: nunc saxis aspam: nūc obductā sentibus nūc gurgitibus itercisam: uel torrētibus lapideā: ut laborare: hærere: labi: cadere sit necesse. Quæ oia co pferunt̄: ut appareat in uirtutibus capiendis labores eē maxios: ip ceptis āt maximos fructus. & solidas atq; icorruptas uoluptates. Vitia uero qbus delinimentis naturalibus allicere aīos hoīum & inaniū iucūditatū specie captos: ad acerbas amaritudies miseriasq; perducere sapiēs ꝑrsus disputatio: si uirtutū ipsarū formas atq; termios scirēt. Nō. n. didicerāt uel quæ sint: uel qd eas mercedis a deo maneat: qd' nos his duobus libris docebimus. Hi uero qa ignorabāt aut dubitabant aīas hoīum immortales eē: & uirtutes: & uitia terrenis honoribus aut pœnis æstimauerint. Oīs ergo hæc de duabus uiis disputatio ad fragilitatē ac luxuriā spectāt: Dicūt. n. humanæ uitæ cursū. y. litteræ similē: q, unusq̄sq; hoīum cū primū adolescentiæ limen attigerit: & in eū locū uenerit: ubi se uia scindit i ābas: hæreat nutabūdus: ac nesciat in quā se ptē potius iclinet. Si ducē nactus fuerit: q dirigat ad meliora titubātē: hoc ē si aut philosophiam didicerit: aut eloquētiā: aut aliqd honestæ artis: quo euadat ad bonā frugē: qd' fieri sine labore maximo nō pōt honestā ac copiosā uitā disputār pactui ū. Si uero doctorē frugalitatis nō iuenerit: ad sinistrā uiā quæ meliorē speciē mentiat̄ icedere. i. desidiæ luxuriæ. iertiæq; se tradere: quæ suauia qdem uident̄ ad tempus uera bona ignoranti. Post āt amissa oi dignitate ac re familiari ioibus miseriis ignominiaq; uicturū. Ad corpus ergo & ad hāc uitā: quā i terra ducimus: fines earū uiarū retulerunt poetæ fortasse melius: q biuiū hoc apud iferos eē uoluerūt. Sed i eo fallūt̄: qa eas uias mortuis ꝑposuerūt. Vtriq; ergo uere: sed tñ utrique nō recte: quia oportuit uias ad uitā: fines earū ad mortē referri. Nos igit̄ melius & uerius: quia duas istas uias cæli & iferorū esse dicimus: qa iustis imortalitas: iniustis pœna æterna ꝑposita est. Quomō āt uiæ istæ uel i cælū tollātuel ad iferna præcipitēt explicabo & apiam quæ sint uirtutes: quas philosophi nescierūt: tū etiā quæ sint pmia earū: simul etiā q̄ sint uitia: quæue eorū supplicia mōstrabo. Nā fortasse aliquis expectet: ut seperati de uitiis: ac uirtutib⁹ dicā: cū de bono ac malo differentibus nobis etiā qd' ē contrariū possit intelligi. Siue. n. uirtutes iseras uitia sua sponte decedent: siue uitia eximas: uirtutes ulrto subibūt: sic bonorū ac malorū cōstituta natura est: ut se iuicem semp oppugnēt: semp expellāt: ita fit ut neq; uitia rettahi sine uirtutibus possūt: nec uirtutes iseri sine detractōe uitiorū. Has igitur uias longe aliter iducimus: q̄ a philosophis iduci soleant. Primum quod utrique propositū esse dicimus ducem utrunque immortalem. Sed alterū honoratum: qui uirtutibus ac

bonis sit prædítus. Alterũ damnatũ: qui uitiis ac malis. Illi aũt i dexteriora tãrũ uia d.
cẽ ponũt: neq; unum: neq; ppetuũ. Siquidẽ quẽlibet doctorẽ bonæ artis iducunt: qui:
desidia reuocet hoies: & frugi eẽ doceat. Sed neq; igredi faciũt in eam uiam nisi pueros
& adolescẽres: uidelicet q; artes discãtur i his ætatibus. Nos aũt ois sexus: & generis: &
ætatis i hoc cæleste iter iducimus: q a deus q eius uiæ dux ẽ imortalitatẽ nulli hoĩnato
negat. Forma quoq; uiarũ ipsarũ nõ ita ẽ ut illi putauerũt. Q uid. n. opus ẽ. y. in reb9 cõ
trariis atq; diuersis? Sed altera illa melior cõuersa ẽ ad solis orrũ. Altera illa dreriori ad
occasũ: quoniã q ueritatẽ ac iusticiã seqt̃: is accepto imortalitaris premio luce potiet̃:
q ãt illo malo duce illect9 prætulerit uiria uirtutis: mẽdaciũ uerirati: necesse ẽ ad occa-
sũ & tenebras deferatur. Describã igit̃ utrãq;: & earũ ppricrates habitusq; mõstrabo.

De uia uirtutis: que in Elysios campos deducere dicitur: & uitiorum quæ ad impia
tartara: & ducibus utriusq;. Cap. iiii.

Na ẽ igit̃ uirtus ac bonorũ uia: q̃ fert in Elysios cãpos (ut poetæ loquũt̃) Sed
u adipsam mundi arcem. Vt leua malorũ Exercet pœnas: & ad impia rartara mit
tir. Est. n. erimioatoris illius. q prauis religióibus isturis: auertit hoies ab itune-
re cælesti: & in uiã pditióis inducit. Cuius uiæ species & figura sic ẽ cõposita i aspectu:
ut plena & potẽs oi genere florũ atq; fructũ delectabilis eẽ uideat̃. In ea posuit de9 oia:
q̃ p bonis habẽtur in terra: opulentiã dico: honorẽ: qetẽ: uoluptatẽ: illecebras oẽs. Sed
cũ his pariter iniusticiã: crudelitatẽ: superbiã: pfidiam: libioem: cupiditatẽ: discordiam
ignorãtiam: mendacium: stultitiam: cæteraq; uitia: exitus ãt talis est uiæ cum uenrum
fuerit ad extremũ: unde iam regredi ooo licet: cum omni sua pulchritudine ram subito
præcipitur: ut nõ ante quis fraudem pspicere possit q̃ præcipitatus in altitudinem pro
fundam cadat. Q uisqs. n. præsentium honorum specie captus: & in his consequendis
ac fruendis occuparus: nõ præuiderit ea quæ post mortẽ secutura sunt: seq; a deo auer-
terit. Is uero qui ad inferos deiectus: in æternã damoabitur pœnã. Via ergo illa cælestis
difficilis & cliuosa pposira ẽ: uel spinis horrentibus aspa uel saxis astãtibus ipedira: ut
cõsũmo labore ac pedũ tritu: cũq; magna cadẽdi solicitudine sit cui gradiendũ. In hac
posuir iustitiam: temperantiam: patientiam: fidẽ. castitatẽ: abstinentiam: concordiam
scientiam: ueritatem: sapientiã ceterasq; uirtutes sed simul cum his paupertatem igno
miniam laborẽ dolorẽ amaritudines omnes. Q uisqs. n. spem suam porrexerit longi:
us & maiora maluerit carebit his terre bonis. ut expeditus ac leuis difficultatẽ uiæ su
pet. Nec. n. põt q se apparatu regio circundederit aut diuitiis honorauerit augustias il-
las uel ingredi uel tenere. Vnde intelligit̃ iccirco malis & iniustis facilius puenire quæ
cupiant quia prona & decliuis est eorum uia. Bonis autem quæ opteot. difficile pcede
re. quia difficili & arduo itinere gradiuntur. Iustus ergo quoniam durũ asperumq; iter
igressus ẽ contẽprui derisui odio sit necesse est. Oẽs. n. quos cupiditas aut uoluptas
præcipites trahit inuident ei qui uirtutem capere potuit & inique ferunt id habere ali
quem quod ipsi non habẽt. Erit itaq; paup. hũilis: ignobilis subiectus iniuriæ & tamẽ
omoia quæ amata sũt pferẽs: Et si sapientiam igem ad summum illum gradum finem
que præduxerit dabitur ei corona uirtutis & a deo pro laboribus quos in uita propter
iustitiam pertulit: immortalitate donabitur. Hæ sunt uiæ: quas deus humanæ uitæ assi
gnauit in quibus singulis & bona ostendit. & mala sed ordine præpostero atq; cõuer
so. Io unan. mõstrauit tẽporalia prius mala cum æternis bonis q ẽ ordo melior. In al-
tera tẽporalia prius bonã cum æternis malis qui est ordo deterior ut quicunq; præsẽ
tia mala cũ iustitia degerit maiora & certiora bona consequatur q̃ fuerint illa q̃ spræ

Quisqꝫ aũt pñtia bõa ꝓposuerit iustitiæ in maiora & longiora incidet mala: q̃ fuerit il
la quæ fugit. Hæc enĩ uita tꝑalis: qa breuis est: iccirco & bõa eius & mala breuia sint
necesse ẽ. Illa uero spũalis: quæ huic terrenæ cõtraria ẽ: qa sempiterna ẽ: iccirco & bõa
eius & mala sempiterna sũt. Ita fit: ut & bonis breuibus mala æterna. & malis breuibꝰ
bõa æterna succedãt. Itaqꝫ cũ simul ꝓposita sint hoĩ bõa & mala cõsiderarẽ unũquẽqꝫ se
cũ decet: q̃to satius sit pro ꝑpetuis bõis mala breuia pẽsare: q̃ ꝓ breuibꝰ & caducis bõis
mala ꝑpetua sustiere. Nã sicut ĩ hoc sæculo cũ ẽ ꝓpositũ cũ hoste certamẽ: priꝰ laborã
dũ ẽ: ut postmodũ ĩ ocio: esuriẽdũ: sitiẽdũ: æstus: frigora ꝑferẽda: humi q̃escẽdũ: uigilã
dũ piclitãdũ ẽ: ut saluis pignoribꝰ: & domo: & re familiari: & oĩbꝰ pacis ac uictoriæ bo
nis pfrui possis. Sin aũt præsẽs ociũ malueris q̃ laborẽ malũ tibi maximũ facias necesse
ẽ. Præoccupabit. n. aduersariꝰ ñ resistẽtẽ: uastabũt agri: diripiet domꝰ: ĩ prædã uxor ac
liberi uenĩet: ipẽ ĩterficere ac rapiere. Quæ oĩa accidãt: præsens cõmodũ differẽdũ: ẽ ut
maius lõgiusqꝫ rapiat. Sic ĩ oĩ hac uita: qa nobis aduersariũ deꝰ reseruauit: ut possemus
corpe uirtutẽ: omittẽdã & præsẽs uoluptas: ne hostis oporimat: uigilãdũ statiões agẽ
dæ familiares expeditiões obeũdæ: fũdẽdus ad ultimũ cruor. Oĩa deniqꝫ amara & gra
uia patiẽter serẽda eo q̃ dẽ ꝓmptiꝰ: quo nobis ĩpator nr̃ deꝰ ꝓmia ꝓ laboribꝰ æterna cõ
stituit. Et cũ ĩ hac terrena militia tñ hoĩes laboris exhauriãt: aut ea sibi pariãt: q̃ pñt eo
dẽ mõ pire quo pta sũt: certe nobis nullus labor ẽ recusãdꝰ: quo id acq̃rat: q̃d nullo mõ
possit amitti. Voluit. n. deꝰ q̃ hoĩes ad hãc militiã genuit: expeditos ĩ acie stare: & inten
tis acriter aĩs ad unius uel inuisibilis hostis ĩsidias: uel aptos ĩperꝰ uigilare: q̃ nos sicut piti
& exercitati duces solẽt uariis artibꝰ captat ꝓ cuiusqꝫ natura & moribꝰ sæuiẽs. Aliis. n.
cupiditatẽ ĩsatiabilẽ ĩmittit ut opibus suis tãq̃ cõpedibꝰ alligatos a uia ueritatis excuti
at. Alios ĩflãmat iræ stimulis: ut ad nocẽdũ potiꝰ ĩtẽtos a dei cõtẽplatiõe detorq̃at. Ali
os ĩmoderatis libidinibus ĩmergit: ut uoluptati & corpi seruiẽtes ad uirtutẽ respicere ñ
possint. Aliis uero ĩspirat inuidia: ut suis ipsi tormentis occupati: nihil alius cogitẽt: nisi
eorũ quos oderit fælicitatẽ. Alios ĩflãmat ambitionibꝰ. Hi sũt q̃ ad gerendos magistra
tꝰ oẽm uitæ suæ opam curãqꝫ cõuertũt: ut fastos signẽt: & annis nomẽ ĩponãt. Quorũ
dã cupiditas tẽdit altius: nõ ut ꝓuincias tꝑali gladio regnãt: sed ut ĩfinita: & ꝑpetua ptã
te dños se dici uelint uniuersi generis humani. Quos ãt pios uiderit: ĩanibus ĩpleat reli
giõibꝰ: ut ĩpios faciat: His uero q̃ sapiẽtiã q̃rũt: philosophiã in oculos ĩpingit: ut specie
lucis excæcet: ne q̃s cõprehẽdat aut teneat ueritatẽ. Sic hoĩbus obstruxit aditꝰ oẽs & ob
sepsit oẽs uias publicis latas erroribus: quos ut discutere possemꝰ: ipsũqꝫ auctorẽ malo
tũ uicere: illũinauit nos deꝰ & armauit uera cælestiqꝫ uirtute. de q̃ nihil nũc differẽdũ ẽ

De falsa definitione philosophiæ: quam auctore Lucillio posuerũt philosophi: & ue
ra differentia scientiæ & uirtutis: Cap. v.

s Ed prius q̃ singulas uirtutes expõere incipiã determinãda ẽ ipsa uirtꝰ: quã phi
losophi nõ recte definierũt q̃d eẽt: aut in q̃bus rebus: q̃d opis quid hẽat officii.
Nomen itaqꝫ solũ retinerũt: uim uero: & effectũ: & rõnẽ ꝑdiderũt. Quæcun
Lucillius qꝫ ãt in definitiõe uirtutis solẽt dicere: paucis uersibꝰ collegit: & enũerat Lucillius: quos
malo equidem ponere: ne dum multorũ sentẽtias refello: sim longior q̃ necesse est.

Virtus Albine ẽ preciũ ꝑsoluere rerũ. Quis ĩuersamur: q̃s minimis rebus põt esse
Virtus est homini scire id quod quæqꝫ res habet
Virtus scire homini rectum: utile: quod sit honestum:
Virtus q̃rende rei finem scire: modumqꝫ: Virtus diuitiis: præmium ꝑsoluere posse:
Virtus id dare: quod re ipsa debetur honori.

Hostem esse: atq; inimicum hominū morūq; bonorum.
Contra defensorem hominū: morūq; bonorum.
Hos magnificare: his bene: uelle: his uiuere amicum.
Commoda præterea patri sibi prima putare.
Deinde parentum: tertia iam postremaq; oostra.

Ab his diffinitionibus quas poera breuirer cōprehendit. M. Tullius traxit officia uiuē- M.
di Penætiū stoicū secutus: eaq; tribus uoluminibus inclusit. Hęc aūt q̄ falsa sint: mox Tullius
uidebimus: ut appareat q̄tū nobis dignatio diuina cōtulerit: que nobis appuit ueritatē Penætius
Virtutem esse dixit scire qd sit bonū & malum: quid turpe: quid honestū: qd utile: qd phūs
minus breuiusq; facere potuit. Si tantū bonū ac malū diceret: quia nihil pōt esse utile
uel honestum: qď nō idem bonū sit. Nihil iutile ac turpe: qď nō idem malū sit. Quod
& philosophis nr̄: & idē Cicero in tertio supradicti opis libro ostēdit. Verū scia nō pōt
eē uirtus: qa nō ē intus in nobis: sed ad nos extrisecus uenit. Quod aūt transire ab altero
ad alterū pōt: uirtus nō est: qa sua cuiq; est. Scia igiť alieni benefici est: quia posita est i
audiendo. Virtus tota nr̄a est: quia posita est in uoluntate faciendi bona. Sicut ergo in
itinere celebrando nihil prodest uiā nosse: nisi conatus ac uires suppeditent ambulādi:
ita ueri scia nihil prodest: si uirtus ꝓpria deficiat. Nā fere etiā hi q peccāt: etsi nō ꝑfecte
tn̄ qd sit bonū & malū sētiūt. Et quotiēs aliqd iprobe faciūt: peccare se sciūt: & iō cęla
re nitunť. Sed cū eos boni & mali natura nō fallat: cupiditate mala uincunť ut peccēt:
qa deest illis uirtus. i. cupiditas recta & honesta faciēdi. Ex hoc igiť appet aliď eē sciam
boni maliq; aliud uirtutē: qa pōt eē scia sine uirtute: sicut in plurimis philosophorum
fuit. In quo quoniā recte ad culpā ptinet: nō fecisse quæ scieris recte uolūtas praua &
uitiosus aius: quē excusare ignoratio nō pōt: puniet. Ergo sicut uirtus nō est bonum ac
malū scire: ita uirtus est bonū facere: malū nō facere. Et tamen scia sic cū uirtute coniū
cta est: ut scia præcedat uirtutem: uirtus sequať sciam: quia nihil prodest cognitio nisi
& actio subsequatur. Horatius ergo paulo melius definiuit.

Virtus est uitium fugere: & sapientia prima. Horatius

Sed inepte: quia eā cōtrario terminauit: ut si diceret. Bonū est quod malū nō: cum enim
quid sit uirtus nescio: ne uitiū quidē quid sit scio. Vtrunq; igiť indiget definitione: qa na
tura rei talis est: ut utrinq; aut intelligi: aut nō intelligi sit necesse. Verū nos faciamus
quod ille debuit. Virtus est irā cohibere: cupiditatē cōpescere: libidinē refrenare: id ē
enim uitiū fugere. Nā fere oia quæ fiunt iniuste atq; iprobe ab his oriunť affectibus. Si
eni cōmotionis huius: quæ ira diciť: ipetus retundatur: oēs hoium cōtētiones malæ so-
pirentur: nemo insidiabitur: nemo prosiliet ad nocēdum. Item si cupiditas temperetur
nemo terra mariq; grassabitur: nemo exercitū ducet ut rapiat & uastat alien. Item si ar
dor libidinū cōprimatur: omnis ætas & sexus retinebit suā sanctitatē. Nemo quicq̄ pu
dendū aut patietur: aut faciet. Ergo uniuersa scelera & flagitia his cōmotionibus uir-
tute sedatis: ex hoium uita moribusq; tollentur. Quæ sedatio cōmotionū & affectuū
hanc habet rōnē: ut oia recta faciamus. Omne igitur uirtus officiū est nō peccare quo
ꝑfecto fungi nō potest qui deum nescit: quoniam ignoratio eius a quo bona oriunť i-
prudenter ipingit io uita necesse est. Itaq; ut breuius & significatius utriusq; rei summa
officia determinē: sciētia ē deum nosse: uirtus colere: i illo sapiētia in hoc iusticia cōtieť

Quid philosophi nesciuerunt quid esset bonum aut malum: quia fontem boni lucidū
nesciebant: nec intellexerunt quis debeat rerum & operum finis esse: & quomodo con
stet Lucillium falso definiuisse uirtutis officia. Cap. vi.

Ixi quod erat ptimum scientiam boni nõ esse uirtutem. Deinde quid sit uirtus
d & in quo sit. Sequitur ut id quoq; ipsum quid sit bonũ & malũ nescisse philosophos breuiter ostendã: quia pene declaratũ ẽ libro tertio cũ de sũmo bono disputaré. Qui aũt quid esset sũmũ bonũ nescierũt & in cæteris bonis malisue q̃ sũma nõ sunt: errauerint necesse est: quod nõ põt uero iudicio examinare qui fontẽ ipsũ nõ tenet: unde illa descendunt. Fons autẽ bonorũ deus est: malorũ uero ille. s. diuini nominis semper inimicus de quo sæpe diximus: Ab his duobus principiis bona malaq; oriũtur. Quæ ueniunt a deo hanc habẽt rationẽ ut immortalitatẽ parent: qđ est summũ bonũ. Quæ aũt ab illo altero id habent officiũ ut a celestib⁹ auocatũ. terrenisq; demersũ ad pœnã iterficiãt sépiternã: qđ est summũ malũ. Non igitur dubiũ est: quin omnes illi quid esset bonum & malum ignorauerint: qui nec deum: nec aduersarium eius scierint itaq; fine bonorũ ad corpus: & ad hãc breuẽ uitã rettulerunt: qđ. i. solui & occidere necesse est: nõ sunt pgressi longius. Sed oĩa præcepta: ut oĩa quæ inducunt bona terræ inherent: & humi iacẽt quoniã simul cũ corpore qđ est terra moriũtur. Pertinẽt enĩ nõ ad uitã homini cõparandã: sed ad quærendas uel augendas opes honores: gloriã: potẽtiã: quæ sũt uniuersa mortalia: tã. s. q̃ ille q ut ea sibi cõtingerent: laborauit. Hinc est illud: Virtus quærẽdæ rei: finẽ scire modũq;. Præcipiũt enĩ q̃bus modis & q̃bus artibus res familiaris quærẽda sit: quia uidẽt male quæri solere: sed huiusmodi uirtus nõ est pposita sapiẽti. Nec enĩ est uirtus opes quærere: quarũ: neq; inuẽtio: neq; possessio in nostra potestate ẽ. Itaq; & quæstu & obtẽtu faciliores sunt malis q̃ bonis. Nõ põt ergo uirtus esse in his rebus quærẽdis: in quarũ cõtẽptu uis ac ratio uirtutis apparet: nec ad ea ipsa transfugiet: quæ magno ac excelso aĩo calcare ac pterere gestit: neq; fas est aĩam cælestibus intentã bonis ut hæc fragilia sibi cõparet: ab immortalibus suis opibus auocari. Sed potissimũ in his rebus cõparandis: uirtutis rõ cõsistit: quas nobis nec homo ullus mors ipsa possit auferre cũ ita se habeant. Illud qđ sequitur uerũ est.

Virtus diuitiis preciũ psoluere posse. Qui uersus idem fere significat: qđ primi duo sed neq; ipse neq; q̃sq̃ philosophorũ scire potuit preciũ ipsi: uel q̃le uel qđ sit idẽ enĩ poetæ & illi oẽs quos secutus ẽ putauerũt recte opibus uti hoc ẽ frugi eẽ nõ instruere cõuiuia sũptuose: nec largiri temere: nõ effundere in res superuacuas aut turpes rẽ familiarẽ. Dicet aliqs fortasse. Quid tu: negas ne hãc eẽ ueritatẽ: nõ eqdẽ nego: Cõtraria enĩ uideor pbare si negẽ. Sed uera nego: qa nõ sit illa cælestis: sed tota terrẽa: quãdo qdẽ nihil efficit nisi qđ remãeat i terra. Quid sit ãt recte opib⁹ uti & q sit ex diuitiis fruct⁹ petẽdus declarabo aptius cũ de pietatis officio loq cepo: iã cætera q̃ sequũt̃ nullo mõ uera sunt nã probis inimicitias idicere: aut bonorũ defensionẽ suscipe: põt cũ malis esse cõe. qđ enĩ pbitate ficta uiã sibi ad potẽtiã muniũt: faciũtq; multa: q̃ boni solẽt: eo qdẽ pmptius q fallẽdi gr̃a faciũt. Vtinã tã facile eẽt pstare: q̃ facile ẽ simulare bonitatẽ. Sed hi cũ esse cœpint pposti ac uoti sui cõpotes: & sũmũ potẽtie gradũ cœperint: tũ uerũ simulatione deposita: mores suos detegunt: rapiunt oĩa & uexant: eosq; ipsos bonos: quorũ cãm susceperant: insequũtur: & gradus per quos ascenderũt: amputãt: nequis illos cõtra ipsos possit imitari. Verumtamen putemu hoc officium non nisi boni esse: ut bonos defendãt. At id suscipere facile est implere difficile quia cum te certamini congessioniq; cõmiseris: in arbitrio dei: non tuo uictoria posita est Et plerunq; improbi & numero: & cõspiratiõe sũt potentiores q̃ boni: ut ad eos supandos nõ tam uirtus q̃ fœlicitas necessaria. An aliquis ignorat quotiens melior iustiorq; pars uicta sit: Hinc semper dominatiões acerbæ i ciues extiterunt. Plena est exemplis oĩs historia: sed nos contenti erimus

uno. Cn. Pōpeius bonorū uoluit esse defensor: siquidem pro republica, p senatu: p liber Cn.
tate arma suscæpit. Idē tamē uictus cum ipsa libertate occidit: & a spadonibus Aegy- Pōpeius
ptiis detrūcatus: insepultus abiectus est. Nō est igit uirtus aut hostem malorum: aut
defensorem bonorum esse: quia uirtus in certis casibus non potest esse subiecta.
Commoda præterea patriæ prima putare. Sublata hominum concordia uirtus nulla ē
omnino. Quæ sunt enim patriæ commoda: nisi alterius ciuitatis aut gentis incommo-
da. Id est fines, ppagare alios uiolenter ereptos: augere iperiū: uectigalia facere meliora
Quæ omnia non utiq; uirtutes: sed uirtutum sunt euersiones. In primis enim tollitur
humanæ societatis coniunctio: tollit inocētia: tollitur alieni abstinentia: tollitur deniq;
ipsa iustitia: quæ dissidium generis humani ferre nō potest: & ubicunq; arma fulserint:
hinc eam fugari: & exterminari necesse est. Verum est Ciceronis illud. Qui āt ciuium
rationem dicunt habendam exteroru m negāt: dirimūt: hi cōmunē generis hūani socie
tatē: qua sublata: beneficientia: liberalitas: iustitia: funditus tollit. Nam quō pōt iustus
esse: qui nocet: qui odit: qui spoliat: qui occidit? Quæ oīa faciunt: qui patriæ, pdesse ni-
tuntur. Id. n. ipsum, pdesse quid sit ignorant: qui nihil putant utile: nihil commodum ni
si qd teneri manu pōt: quod solum teneri non potest: quia eripi potest. Hæc itaq; (ut ip
si appellāt) bona: quisqs patriæ acquisierit: hoc est qui euersis ciuitatibus gentibusque
deletis: ærariū pecunia referserit: agros cæperit: ciues suos locupletiores fecerit: hic lau
dibus fertur in cælum: hæc putatur summa & perfecta esse uirtus. Qui error nō mō po
puli & imperitorum: sed etiam philosophorum est: qui præcepta quoq; dant ad iustitiā
ne stultitiæ ac malitiæ disciplinæq; auctoritatis desit. Itaq; cum de officiis ad rem mili
tarem ptinentibus disputēt: neq; ad iustitiam: neq; ad ueram uirtutem cōmodatur illa
omnis oratio: sed ad hanc uitam morēq; ciuilē: quam non esse iustitiam: & res indicat
& ipse Cicero testatus est. Sed nos inquit ueri iuris germanæq; iustitiæ solidam & ex-
pressam effigiem nullam tenemus. Vmbra & imaginibus utimur: easq; ipsas utinam se
queremur. Feruntur enim ab optimis naturæ ac ueritatis exemplis. Vmbra est igit &
imago iustitiæ: quam illi iustitiam putauerunt. Quid sapientia? nonne idem confitetur
in philosophis eē nullā? Aut cū Fabritius iquit: Aut Aristides iustus nominet: aut ab il Frabitius
lis fortitudinis: aut ab hoc iustitiæ tanq̄ a sapiente petit exemplū. Nemo. n. horum sic Aristides
sapiens: ut sapientem uolumus intelligi. Nec hi qui sapientes habiti & noīati. M. Cato:
Catullus. Lelius sapientes fuerunt. Nec illi quidem femptem: sed ex mediorum officio
rum frequentia similitudiōe: quādā gerebant speciēq; sapientiæ. Si ergo & philosophis
ipsorū cōfessiōe adēpta sapiētia ē: & his q iusti habiti: sunt adempta iustitia est. Omnis
igit illę uirtutis descriptiones falsæ sint necesse est: q̄a quæ sit uera uirtus scire non pōt:
nisi iustus ac sapiēs. Iustus āt ac sapiēs nēo ē: nisi quē dn̄s præceptis cælestib9 erudiuit.

Quod inuia erroris est species sapientiæ & uirtutis. Et q; uia ueritatis & sapiētiæ est
simplex: & angusta: & ardua: & deum habet ducem. Cap. vii.

Am illi oēs q per aliorū cōfessam stultitiā sapientes existimantur: specie uirtutis
i inducti: umbras & imagines apprehendunt: nihil uerum. Quod ea sit ratione
quoniam uia nulla mēdax: quæ fert ad occasū: multos tramites hēt, ppter stu-
diorum & disciplinarum uarietates: q̄ sūt in uita hoium dissimiles atq; diuersæ. Nam si
cut illa uia sapientiæ habet aliqd simile stultitiæ: qd libro præcedente monstrauimus
ita hæc cū sit tota stultitiæ hēt aliquid simile sapientiæ: qd arripiant hi: qui stultitiā pu
blicam itelligunt: & ut habet uitia manifesta: sic hēt aliqd: qd simile esse uideatur uir-
tuti: ut habet apertū scelus: sic imaginē quādā: speciēq; iustitię. Quomō. n. præcursor

nao Cn. Pōpeius bonorū uoluit esse defensor:siquidem pro republica ꝓ senatu: ꝓ liber Cn.
tate arma suscæpit. Idē tamē uictus cum ipsa libertate occidit:& a spadonibus Aegy- Pōpeius
ptiis detrūcatus:insepultus abiectus est. Nō est igit uirtus aut hostem malorum: aut
defensorem bonorum esse:quia uirtus in certis casibus non potest esse subiecta.
Commoda præterea patri prima putare. Sublata hominum concordia uirtus nulla ē
omnino. Quæ sunt enim patriæ commoda:nisi alterius ciuitatis aut gentis incommo-
da. Id est fines ꝓpagare alios uiolenter ereptos:augere iperiū:uectigalia facere meliora
Quæ omnia non utiq; uirtutes: sed uirtutum sunt euersiones. In primis enim tollitur
humanæ societatis coniunctio:tollit inocētia:tollitur alieni abstinentia:tollitur deniq;
ipsa iustitia:quæ dissidium generis humani ferre nō potest:& ubicunq; arma fulserint:
hinc eam fugari:& exterminari necesse est. Verum est Ciceronis illud. Qui āt ciuium
rationem dicunt habendam externorum negāt:dirimūt:hi cōmunē generis hūani socie
tatē:qua sublata:beneficientia:liberalitas:iustitia:funditus tollit. Nam quō pōt iustus
esse:qui nocet:qui odit:qui spoliat:qui occidit? Quæ oīa faciunt: qui patriæ ꝓdesse ni-
tuntur. Id.n.ipsum ꝓdesse quid sit ignorant:qui nihil putant utile:nihil commodum ni
si qd teneri manu pōt:quod solum teneri non potest:quia eripi potest. Hæc itaq;(ut ip
si appellāt)bona:quisqs patriæ acquisierit:hoc est qui euersis ciuitatibus gentibusque
deletis:ærariū pecunia referserit:agros cæperit:ciues suos locupletiores fecerit: hic lau
dibus fertur in cælum:hæc putatur summa & perfecta esse uirtus. Qui error nō mō po
puli & imperitorum: sed etiam philosophorum est:qui præcepta quoq; dant ad iustitiā
ne stultitiæ ac maliciæ disciplinæq; auctoritatis desit. Itaq; cum de officiis ad rem mili
tarem ptinentibus disputēt:neq; ad iustitiam:neq; ad ueram uirtutem cōmodatur illa
omnis oratio:sed ad hanc uitam mortēq; ciuilē:quam non esse iustitiam: & res indicat
& ipse Cicero testatus est. Sed nos inquit ueri iuris germanæq; iustitiæ solidam & ex-
pressam effigiem nullam tenemus. Vmbra & imaginibus utimur:easq; ipsas utinam se
queremur. Feruntur enim ab optimis naturæ ac ueritatis exemplis. Vmbra est igit &
imago iustitiæ:quam illi iustitiam putauerunt. Quid sapientia? nonne idem confitetur
in philosophis eē nullā? Aut cū Fabritius iquit: Aut Aristides iustus nominet: aut ab il Frabitius
lis fortitudinis:aut ab hoc iustitiæ tanq̄ a sapiente petit exemplū. Nemo.n.horum sic Aristides
sapiens:ut sapientem uolumus intelligi. Nec hi qui sapientes habiti & noiati. M.Cato:
Catullus. Lelius sapientes fuerunt. Nec illi quidem sempter:sed ex mediorum officio
rum frequentia similitudinē:quādā gerebant speciēq; sapientiæ. Si ergo & philosophis
ipsorū cōfessiōe adēpta sapiētia ē:& his q iusti habiti: sunt adempta iustitia est. Omnis
igit illę uirtutis descriptiones falsæ sint necesse est:q̄a quæ sit uera uirtus scire non pōt:
nisi iustus ac sapiēs. Iustus āt ac sapiēs nēo ē:nisi quē dn̄s præceptis cælestib9 erudiuit.

Quod in uia erroris est species sapientiæ & uirtutis. Et q; uia ueritatis & sapiētiæ est
simplex:& angusta: & ardua:& deum habet ducem. Cap. vii.

Am illi oēs q per aliorū cōfessam stultitiā sapientes existimantur:specie uirtutis
i inducti:umbras & imagines apprehendunt:nihil uerum. Quod ea fit ratione
quoniam uia nulla mēdax:quæ fert ad occasū:multos tramites hēt ꝓpter stu-
diorum & disciplinarum uarietates:q̄ sūt in uita hoīum dissimiles atq; diuersæ. Nam si
cut illa uia sapientiæ habet aliqd simile stultitiæ:qd libro præcedente monstrauimus
ita hæc cū sit tota stultitiæ hēt aliquid simile sapientiæ:qd arripiant hi:qui stultitiā pu
blicam itellignnt:& ut habet uitia manifesta:sic hēt aliqd:qd simile esse uideatur uir-
tuti:ut habet apertū scelus:sic imaginē quādā:speciēq; iustitię. Quomō.n. præcursor

eius uiæ:cuius uis & potestas oīs in fallēdo ē:uniuersos i fraudē posset īducere:nisi uerisimilia hoībus ostētaret. Deus.n.ut īmortale illud arcanū eius in apto eēt:posuit ĩuia sua quæ homines ꝑ malis & turpibus aspnerēt:ut auersi a sapiētia & ueritate:quā sine duce ullo requirebant:in idipsum īciderent:qđ uitare ac fugere cupiebant. Itaq; illā perditiōis ac mortis uiā multiplicē ostēdit:uel q. multa sunt genera uitæ:uel q. dii multi q colluntur. Huius dux præuaricator ac subdolus:ut uideat̃ eē discrimē aliqđ falsi & ueri mali ac boni. Alia ducit luxuriosos:alia eos q frugi appellant̃:alia imperitos:alia doctos:alia inertes:alia strenuos:alia stultos:alia philosophos. Et eos qdem non uno tramite. Illos.n.qui aut uoluptates:aut diuitias nō refugiūt:ab hac publica & celebri uia modice segregat. Eos aūt q aut uirtutē seq uolūt:aut cōtemptum rerū cōfitent̃:ꝑ confragosa quædam præcipitia trahit. Sed tamē illa oīa itinera quæ speciē bonorū ostētant non sunt aliæ uiæ:sed diuerticula & semitæ:quæ uident̃ qdē ab illa cōmuni dextro uertam separari:ad eandē tamen & ad unum oēs exitū sub ipso fine referunt̃. Ibi.n.dux ille coniungit oēs:ubi opus fuerat bonos a malis:fortes ab inermibus:sapientes a stultis separari:in deorū scilicet cultu:ī quo ille uniuersos(qa sine ullo discrimie stulti fuerūt) uno mucrōe iugulat:& præcipitat in mortē. Hæc āt uia quæ est ueritatis:& sapientiæ & uirtutis:& iustitiæ:quorum omnium fons unus est:una uis:una sedes: & simplex ē q ꝑ paribus animis summaq; concordia unum sequamur:& colamus deū: & augusta: quoniam paucioribus uirtus data est:& ardua:quoniam ad bonum quod summum & sublime est:nisi cum summa difficultate & labore non potest perueniri.

Quare a philosophis ueritas iueniri non poterat:nec ab his q terrenis dediti sunt sed ab electis īuenitur ꝑ legem dei cui pōt Ciceronis desinitio adaptari. Ca.viii.

h Aec ē at uia quā philosophi quærūt:sed iō nō īueniunt:qa in terra potius ubi apparere nō pōt quærūt. Errāt ergo uelut ī mari magno:nec quo ferant̃ ītelligūt qa nec uiā cernūt:nec ducē sequunt̃ ullum. Eadem nanq; ratione hanc uitæ uiam quæri oportet:qua ī alto iter nauibus qrit̃. Quæ nisi aliquod cæli lumen obseruēt īcertis cursibus uagātur. Quisq; āt rectū iter uitæ tenere nitit̃:nō terrā debet aspicere sed cælū:&(ut aptius loquar)non hominem sequi debet:sed deum:non his terrestibꝰ simulachris:sed deo seruire cælesti:nō ad corpus referri oia:sed ad mentem:nō huic uitæ dare operā:sed æternæ. Itaq; si oculos ī cælū semp itēdas:& solem qua oritur obserues:eūq; habeas uitæ quasi nauigii ducē:sua sponte in uiam pedes dirrigentur:& illud cæleste lumē qđ sanis mentibus multo clarius sole est:q̄ hic quē in carne mortali uidemus:sic reget:sic gubernabit:ut ad sūmū sapiētiæ uirtutisq; portū sine ullo errore perducat. Suscipienda igit̃ dei lex ē:q̄ nos ad hoc iter dirrigat:illa:sancta:illa cælestis:quā Marcus Tullius ī libro de repub.tertio pene diuina uoce depixit:cuius ego ne plura dicerē uerba subieci. Est qdē lex:recta rō naturæ cōgruens diffusa ī oēs:cōstās sempiterna:quæ uocet ad offiī iubēdo uetādo a fraude deterreat:q̄ tñ neq; ꝓbos frustra iubet aut uetat:nec īprobos iubēdo aut uetādo mouet. Huic legi nec ꝓpagari fas ē:neq; derogari ex hac aliq dlicet:neq; tota abrogari pōt. Nec uero aut ꝑ senatū:aut ꝑ populū solui hac lege possumꝰ. Neq; ē q̄rēdus explanator aut īterpres eiꝰ aliꝰ. Nec erit alia lex Romæ:alia Athēis:alia nūc:alia post hāc:sed & oēs gerēs & oī tpe una lex:& sēpiterna:& īmutabilis cōtiebit. Vnusq; erit cōis q̄si magister & īpator oium deꝰ:ille legis huiꝰ iuētor disceptator:lator:cui q ñ parebit.ipse se fugiet ac naturā hoīs aspernat̃:hoc ipō luet maxias pœnas ēt si cætera supplicia q̄ patit̃ effugerit. Quis sacramētū dei sciens tam significāter enarrare legē dei posset:quā illā hō lōge a ueritatis notitia remotus expres

eius uiæ: cuius uis & potestas oīs in fallēdo ē: uniuersos ī fraudē posset īducere: nisi uerisimilia hoībus ostētaret: Deus.n.ut imortale illud arcanū eius in apto eēt: posuit ī uia sua quæ homines ꝑ malis & turpibus aspnerēt: ut auersi a sapiētia & ueritate: quā sine duce ullo reqrebant: in idipsum īciderent: qđ uitare ac fugere cupiebant. Itaq; illā perditiōis ac mortis uiā multiplicē ostēdit: uel q, multa sunt genera uitæ: uel q, dii multi q colluntur. Huius dux præuaricator ac subdolus: ut uideat̄ eē discrimē aliqđ falsi & ueri mali ac boni. Alia ducit luxuriosos: alia eos q frugi appellant̄: alia imperitos: alia doctos: alia inertes: alia strenuos: alia stultos: alia philosophos. Et eos qdem non uno tramite. Illos.n. qui aut uoluptates: aut diuitias nō refugiūt: ab hac publica & celebri uia modice segregat. Eos aūt q̄ aut uirtutē seq uolūt: aut cōtemptum rerū: cōfirent̄: ꝑ confragosa quædam præcipitia trahit. Sed tamē illa oīa itinera quæ speciē bonorū ostētant non sunt aliæ uiæ: sed diuerticula & semitæ: quæ uident̄ qdē ab illa cōmuni dextrouersum separari: ad eandē tamen & ad unum oēs exitū sub ipso fine referunt̄. Ibi.n. dux ille coniungit oēs: ubi opus fuerat bonos a malis: fortes ab inermibus: sapientes a stultis separari: in deorū scilicet cultu: ī quo ille uniuersos (qa sine ullo discrimīe stulti fuerūt) uno mucrōe iugulat: & præcipitat in mortē. Hæc āt uia quæ est ueritatis: & sapientiæ & uirtutis: & iustitiæ: quorum omnium fons unus est: una uis: una sedes: & simplex ē: q paribus animis summaq; concordia unum sequamur: & colamus deū: & augusta: quoniam paucioribus uirtus data est: & ardua: quoniam ad bonum quod summum & sublime est: nisi cum summa difficultate & labore non potest perueniri.

Quare a philosophis ueritas iueniri non poterat: nec ab his q terrenis dediti sunt sed ab electis īuenitur ꝑ legem dei cui pōt Ciceronis definitio adaptari. Ca.viii.

h Aec est uia: quā philosophi quærūt: sed iō nō īueniunt: qa in terra potius ubi apparere nō pōt quærūt. Errēt ergo uelut ī mari magno: nec quo ferant̄ itelligūt qa nec uiā cernūt: nec ducē sequunt̄ ullum. Eadem namq; ratione baoc uitæ uiam quæri oportet: qua ī alto iter nauibus qrit̄. Quæ nisi aliquod cæli lumen obseruēt īcertis cursibus uagātur. Quisq's āt rectū iter uitæ tenere nitit̄: nō terrā debet aspicere sed cælū: & (ut aptius loquar) non hominem sequi debet: sed deum: non his terrestib⁹ simuluchris: sed deo seruire cælesti: nō ad corpus referri oīa: sed ad mentem: nō huic uitæ dare operā: sed æternæ. Itaq; si oculos ī cælū semp itēdas: & solem qua oritur obserues: eūq; habeas uitæ quasi nauigii ducē: sua sponte in uiam pedes dirrigentur: & illud cæleste lumē qđ sanis mentibus multo clarius sole est: q̄ hic quē in carne mortali uidemus: sic reget: sic gubernabit: ut ad sūmū sapiētiæ uirtutisq; portū sine ullo errore perducat: Suscipienda igit̄ dei lex ē: q̄ nos ad hoc iter dirrigat: illa: sancta: illa cælestis: quā Marcus Tullius ī libro de repub. tertio pene diuina uoce depīxit: cuius ego ne plura dicerē uerba subieci. Est qdē lex: recta rō naturæ cōgruens diffusa ī oēs: cōstās sempiterna: quæ uocet ad offiñ iubēdo uetādo a fraude deterreat: q̄ tñ neq; ꝓbos frustra iubet: aut uetat: nec īprobos iubēdo aut uetādo mouet. Huic legi nec ꝓpagari fas ē: neq; drogari ex hac aliqd licet: neq; tota abrogari pōt. Nec uero aut ꝑ senatū: aut ꝑ populū solui hac lege possum⁹. Neq; ē q̄rēdus explanator aut īterpres ei⁹ ali⁹. Nec erit alia lex Romæ: alia Athēis: alia nūc: alia post hāc: sed & oēs gerēs & oī tpe una lex: & sēpiterna: & īmutabilis cōtiebit. Vnusq; erit cōis q̄si magister & īpator oīum de⁹: ille legis hui⁹ īuētor disceptator: lator: cui q ñ parebit. ipse se fugiet ac naturā hoīs aspernat̄: hoc īpo luet maxīas pœnas ēt si cætera supplicia q̄ patit̄ effugerit. Quis sacramētū dei sciens tam significāter enarrare legē dei posset: quā illā hō lōge a ueritatis notitia remotus expres

sit: Ego uero eos q uera ꝓrudentes loquuntur: sic habendos puto tãq̃ diuino spiritu ali
quo instructi. Q uod si ut legis sanctæ uim rationẽq; peruidit ita illud quoq; scisset aut
explicasset: in quibus præceptis lex ipsa consisteret: nõ philosophi functus esset officio
sed ꝓphetæ. Q uod quia facere ille non poterat: nobis faciẽdum est: quibus ipsa lex tra
dita ẽ ab illo uno magistro & imperatore omnium deo.

Q uod caput religionis & uia ueritatis est deum fideliter noscere & fideliter colere.
Et quare diuersæ leges sunt a gentibus institutæ. Et quis sensuum integritate uigeat:
quam gratia largitur potius q̃ natura. Ca. ix:

Vius legis caput ẽ primũ ipsũ deũ nosse: soli obtẽperare: solũ colere. Nõ põt. n.
h ratione hois obtinere: q parẽtẽ aiæ suæ deũ nescit qđ ẽ sũmũ nefas. Q uæ igno
ratio facit: nt diis alienis seruiat: quo nihil sceleratius cõmitti põt. Hinc ꝓclinis
ẽ ad malitiã gradus per ignorãtiã ueri ac singularis boni: quia deus quẽ nosse refugit:
fõs ẽ ipse bonitatis. Vel si iustitiã seq uolet dei: diuini tñ iuris ignarus: gentis suæ leges
tãq̃ uerũ ius amplectit: quas non utiq; iustitia sed utilitas repit. Cur. n. p oẽs populos
diuersa & uaria iura sunt cõdita: nisi q, una quæq; gens id sibi sanxit: qđ putauit rebus
suis utile? Q uãtum ãt a iustitia recedat utilitas: populus ipse Ro. docet: qui p fæciales
bella indicẽdo: & legittime iniurias faciẽdo: sempq; aliena cupiendo atq; rapiẽdo pos-
sessionẽ sibi totius orbis cõparauit. Verũ hi se iustos putãt: si contra leges suas nihil fa
ciãt qđ ẽt timori ascribi põt: si præsentiũ pœnarũ metu sceleribus abstiocãt. Sed cõce
damus sane ut id natura: uel (ut ait philosophus) sua spõte faciãt: qđ legibus facere co
gunt. Nũ icirco iusti erũt: q̃ parẽt istitutis hoium: q & ipsi aut errare: aut iniusti eẽ po
tuerũt Sicut illi duodecim tabularũ cõditores: q publicentilitati ꝓ cõditiõe tẽporũ ser
uierũt. Aliud ẽ igit ciuile ius: qđ ꝓ moribus ubiq; uariat. Aliud ẽ uera iustitia: quã uni
formẽ ac simplicẽ ꝓposuit oibus deus: quẽ qui ignorat: & ipsã iustitiã ignoret necesse
ẽ: sed puremus fieri posse: ut aliqs naturali & igenito bono ueras uirtutes capiat: q̃lẽ fu
isse. Timonẽ Athenis accæpimus: qui & egẽtibus stipẽ dedit: & paupes iuitauit: & nu
dos induit. Tamẽ cũ illud unũ qđ ẽ maximũ: deest agnitio deiiiã illa bona oia supuacua
sũt & inania ut frustra in bis assequẽdis laborauerit. Ois. n. iustitia eius similis ẽ huma
no corpi caput nõ babẽti: in quo tãetsi mẽbra oia & locis suis cõstẽt: & figura: & habi
tudine tñ qm deest id qđ oium principale: & uita & omni sensu caret. Itaq; mẽbra illa
formã tãtũmõ mẽbrorũ hñt: usũ nõ hñt. Tã. s. q̃ caput sine corpe cui similis est qui cũ
deũ igooret: uiuit iniuste: Id. n. solũ habet: qđ est sũmũ: sed frustra qm uirtutibus tanq̃
membris caret. Itaq; ut sit uinũ ac sensibile corpus: & agnitio dei necessaria est q̃si ca-
put: & oẽs uirtures quasi corpus: ita fiet hõ ꝑfectus ac uiuus: sed tñ sũma ois in capite
est q̃ d q̃uis cõstare nõ possit sine oibus sine quibusdã tñ põt: Et erit quidẽ aial uitiosũ
ac debile sed tñ uiuet sicut & is q deũ nouit & in aliqua re peccat, Dat. n. peccatis uenĩã
deus. Itaq; sine mẽbris aliquibus uiui põt sine capite ullo mõ. Hæc res efficit ut philo
sophi etiã si natura boni sũt tñ nihil sciãt nihil sapiãt. Omnis doctrina & uirtus eorũ si
ne capite est quia deũ nesciũt qui est uirtutis ac doctrinæ caput quẽ qui ñ agnoscit li-
cet uideat cecus est licet audiat surdꝰ licet loq̃t elinguis est. Cũ uero cõditorẽ rerũ pa-
rentẽq; cognouerit tũc & uidebit & audiet & loquet. Habet. n. caput cæpit in quo sũt
sensus oẽs collocati: hoc est oculi auris & lingua nã ꝓfecto is uidet qui ueritatẽ in qua
deus est uel deũ in quo ueritas est oculis cordis aspexerit. His audit qui diuinas uoces
ac præcepta uitalia pectori suo affigit his loquit qui cælestia differens uirtutẽ ac maie
statẽ dei singularis enarrat. Q uare ñ est dubiũ quin ĩpius sit quisquis deũ nõ agnoue

rit: omnesq; uirtutes eius quas habere: aut tenere se putant: in illa mortifera uia reperi untur: quæ est tota tenebrarũ. Quapropter nihil est q aliquis sibi gratulet: si has iam uirtutes adeptus est: quia nõ tantum miser qui bonis præsentibus careat: sed etiã stultus sit necesse est: qui labores in uita sua maximos suscipiat incassum. Nã dempta spe imortalitatis quã deus pollicet in sua religione uersantibus: cuius assequẽte gratia uirtus appetenda est: & q̃cquid malorũ accident: perferendũ est. Maxima erit profecto uanitas obsequi uelle uirtutibus: quæ frustra homini calamitates afferũt & labores. Nã si uirtus est, egstatem: exilium: dolorem: mortẽq; quæ timent a cæteris: pati fortiter ac subire: quid tandẽ boni in se habet: cum eã philosophi ppter seipsam dicant expetendã Nimirum supuacuis & inanibus pœnis delectant: quibus licet agere tranquille. Si. n. mortales sunt animæ: si uirtus dissoluto corpore nihil futura est: quid fugimus attributa nobis bona: quasi aut ingrati aut indigni q diuinis muneribus perfruamur? Quæ bona ut habeamus: scelerate impieq; uiuẽdũ est: quia uirtutem id est iustitiam paupertas sequitur. Sanus igitur nõ est: qui nulla spe maiori pposita: his bonis qbus cæteri utũt in terra: labores & cruciatus: & miserias anteponat. Si autẽ uirtus (ut ab his rectissime dicit) capescẽda est: qa cõstet ad eã nasci hominẽ: subesse debet spes aliqua maior: que malorũ & laborũ quos pferre uirtutis est magnũ auferat præclarũq; solatiũ: Nec aliter uirtus cum p se dura sit: haberi pro bono põt: q̃ si acerbitatẽ suã maximo bono penset. Aeq; nõ aliter his bonis præsentibus abstinẽdum est: q̃ si sint aliqua maiora: ppter quæ tanti sit & uoluptates omittere: & mala oĩa sustinere. Ea uero nulla sunt bona alia (ut in tertio docui) nisi ppetuæ uitæ. Hanc autem præstare quis potest: nisi deus q uirtutem ipsam proposuit. Ergo in dei agnitione & cultu rerum summa uersat: in hoc est spes omnis & salus hominis hic est sapientiæ gradus primus: ut sciamus quis sit nobis uerus pater: eumq; solum pietate debita prosequamur: huic pareamus: huic deuotissime seruiamus in eo promerendo actus omnis & cura: & opera collocetur.

Quod religio de misericordia homini debetur. Et quas causas ædificandi ciuitates & conuiuendi socialiter: & inuentionis uerborum falso cõmenti sunt. Ca. x.

d Ixi quid debeatur deo: dicam nunc qd homini tribuendũ sit: quãquã idipsũ qd homini tribueris: deo tribuit: qa hõ dei simulachrũ est. Sed tamen primum officium iustitiæ est coniungi cum deo: secundũ cum homine. Sed illud primum religio dicitur: hoc secundum misericordia: uel humanitatis noĩatur. Quæ uirtus propria est iustorũ & cultorũ dei: q ea sola uitæ cõmunis in se continet rationẽ. Deus enim q cæteris aĩalibus sapientiam nõ dedit naturalibus ea munimentis ab incursu & periculo tutiora generauit. Hominem uero qa nudum fragilemq; formauit: ut eum sapientia potius instruere: dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum: ut homo hominẽ tueatur, diligat: foueat: cõtraq; oĩa pericula & accipiat: & præstet auxilium. Sũmum igitur inter se hoĩum uinculum est humanitas: quod q disruperit: nefarius & paricida existimãdus est. Nã si ab uno hoie quẽ deus finxit: oẽs orimur certe cõsanguinei sumus & ideo maximum scelus putandum est odisse hominem uel nocentẽ. Propterea deus præcepit inimicitias per nos nunquam faciendas semper esse tollẽdas. s. ut eos qui sint nobis inimici: necessitudinis admonitos mitigemus: Itẽ si ab uno deo inspirati sumus oẽs & animati: qd aliud q̃ fratres sumus? Et quidem coniunctiores animis: quã q corpibus. Itaq; nõ errat Lucretius cum dicit.

Deniq; cælesti sumus omnes semine oriundi,
Omnibus ille idem pater est,

Ergo ꝓ bæluis imanibus ſunt babendi:qui hoibus nocent:qui cōtra ius humanitatis & fas omne ſpoliant:cruciant:occidūt:exterminãt. Ob hanc neceſſitudinē germanitatis docet nos deuſ mala nūquam facere:bonū ãt ſemp:id ãt ipſum bene facere quid ſit:idē ipſe præſcribit. Præſtare auxiliū depreſſis & laborãtibus:ipartiri uictū nō habētibus. Deus.n.quoniã pius eſt:animal nos uoluit eſſe ſociale. Itaq; in aliis hominib⁹ nos ipſoſ cogitare debemus:nō meremur i piculo liberari:ſi nō ſecurrimus:nō meremur auxiliū:ſi negamus. Ad hanc partem philoſophorū nulla præcepta ſunt: quippe qui falſæ uirtutis ſpecie capti:miſericordiam de homine ſuſtulerunt: & dum uolunt ſanare uitia uerunt. Et cum idem plerunq; fateantur:ſocietatis humanæ cōmunionem eſſe retinēdã: ab ea plane ſeipſos in humanæ uirtutis ſuæ rigore diſſociant. Conuincendus ergo etiã hic error illorū ē:qui nihil cuiquã ipatiendū putant. Vrbis cōdendæ originem atq; cauſam nō unã intulerunt:ſed alii eos hoies qui ſint ex terra primitus nati:cū ꝑ ſiluas & cãpos erraticã degerent uitã:nec ullo inter ſe ſermonis aut iuris uinculo cohærent ſed frōdes & herbã ꝓ cubilibus:ſpelūcas & antra ꝓ dōibus haberēt:beſtiis & fortioribus animalibus prædæ fuiſſe comemorãt. Tum eos q aut laniati effugerãt:aut laniati ꝓximoſ uiderant admōitos periculi ſui:ad alios hoies decurriſſe:præſidium iploraſſe: & primo nutibus uolūtatē ſignificaſſe. Deinde ſermōis initia tēperaſſe:ac ſingulis qbuſq; rebus noia iprimendo:paulatī loquēdi pfeciſſe rationē. Cum ãt n̄c multitudinē ipſã uiderent cōtra beſtias eē tutã:oppida ēt cœpiſſe munire:uel ut quietē noctis tutam ſibi facerent: uel ut incurſiones atq; ipetus beſtiarū nō pugnando ſed obiectis aggeribus arcerēt. O ingenia hoibus indigna:quæ has ineptias ꝓtulerūt:miſeros atq; miſerabiles:qui ſtultitiã ſuã litteris memoriæq; mandauerūt. Qui cū uiderent mutis quoq; aīalibus ingenitam eē rōnem:uel conueniendi:uel iuicē appetēdi:uel periculi fugiēdi:uel mali cauendi:uel cubicula ſibi & latibula parãda. Homines autem ipſos exiſtimauerint nō niſi exēplis admoneri ac deſipe potuiſſe:quid metuere ſibi:qd cauere:quid facere deberent aut nunquã conuēturos iter ſe fuiſſe:nec loquendi rationem reperturos:niſi eos beſtiæ comediſſent. Hæc aliis delira ſunt(ut fuerunt)dixerūtq; nō ferarū laniatus cauſam fuiſſe coeundi:ſed ipſã potius humanitatē. Itaq; inter ſe cōgregatos:q natura hoium ſolitudinis fugiēs & cōmunionis ac ſocietatis appetēs eēt nō magna inter eos diſputatio eſt. Siquidem cauſæ diſpares ſunt:res eadem eſt. Potuit utrūq; igit̃ qa nō repugnat: ſed tamē utrunq; nullo mō uerū ē qa nō pomnē terrã nati ſunt hoieſ e terra tanq̃ ex draconis alicuius dentibus ſeminati(ut poetæ ferunt)ſed unus hō a deo factus eſt:ab eoq; uno oīs terra hūano genere cōpleta eſt eadē.ſ.rōne:qua rurſuſ poſt diluuiū:qd certe negare nō poſſūt. Nulla igit̃ in principio facta eſt eiuſmodi cōgregatio:nec unquã fuiſſe hoies in terra:q ꝓpter infantiã nō loquerent̃:intelligit:cui rō deeſt. Fingamus tamē illa uera eſſe quæ ocioli & inepti hoies ſenes fabulãt̃:ut eos potiſſimū ſenſibus:& ſuis rōnibus refellamus. Si hac de cã ſūt hoies cōgregati:ut mutuis auxiliis ibecillitate ſuã tuerent̃. Succurrēdū eſt igit̃ homini:qui egeat auxilio. Cū.n.præſidii cauſa hoies ſocietatē cū hoibus inierint & ſanxerint:fœdus illud a principio ſui ortus inter hoies initiū aut uiolare:aut non conſeruare:ſummum nefas putandum eſt. Nã qui ſe a præſtando auxilio remouet:ēt ab accipiēdo ſe remoueat neceſſe eſt:quia nullius ope idigere ſe putat: qui alteri ſuam denegat. Huic uero qui ſe ipſe diſſociat ac ſecernit a corpe nō ritu hois ſed ferarū more uiuendū eſt. Quod ſi fieri nō pōt:retinendū eſt omni modo uinculum ſocietatis hūanæ:quia homo ſine homine nullo modo poteſt uiuere. Retentio autem ſocietatis eſt communis:idest auxilium præſtare:ut poſſumus accipere. Sin uero(ut illi

alii disputãt) humanitatis ipsius cã facta est hoium congregatio: hõ certe hoiem debet agnoscere. Q đ si fecerũt illi rudes & adhuc feri hoies: & fecerũt nõdũ cõstituta loquẽdi rõne: quid putemus hoibus expolitis: & sermonibus rerumq; oium cõmertio iter se copulatis esse faciẽdum: qui assueti hoibus solitudinem ferre non possunt?

In quos præcipue sit humanitatis execranda: & in quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera: & quæ impensa præstantis. Ca. xi.

c Onseruanda est igitur humanitas: si homines recte uelimus dici. Id autem ipsũ conseruare humanitatem: quid aliud est: q̃ diligere hoiem quia homo sit: & id quod nos sumus. Discordia igit atq; dissensio nõ est secũdum hominis rationẽ. Veruq; est illud Ciceronis quod ait nature obedientẽ hoi nocere non posse. Ergo si nocere homini contra naturam est: ꝓdesse igitur homini secundum naturã sit necesse est: Quod q nõ facit: hominis se appellatione dispoliat: qa humanitatis officium est necessitati hominis ac ꝑiculo subuenire. Quæro igit ab his qui flecti ac misereri nõ putãt eẽ sapientis: si homo ab aliqua bestia cõprehẽsus auxiliũ sibi armati hominis iploret: utrũ ne succurendũ putent an minime? Nõ sunt tam iprudentes: ut negẽt fieri oportere: qđ flagitat: q exposcit humanitas: Itẽ si aliqs circũueniatur igni ruina opprimat: mergatur mari flumine rapiatur: num putent hominis esse nõ auxiliari: nõ sunt ipsi homines si putent? Nemo. n. potest eiusmõi ꝑiculis nõ eẽ subiectus: immo uero & hoies & fortis uiri eẽ dicẽt seruare ꝑiturũ. Si ergo in eiusmõi casibus qui periculũ uitæ homini afferũt succurrere humanitatis eẽ concedunt. Quid causæ est cur si homo esuriat: sitiat: algeat succurendum eẽ nõ putent? Quæ cũ sint paria natura cũ illis casibus fortuitis: & unã eãdemq; humanitatẽ desiderẽt: tamen illa discernũt: quia nõ re illa ipsa uera: sed utilitate præsenti oĩa metiunt. Illos. n. quos ꝑiculo surripiũt spant sibi gratiã relaturos. Egẽtes autẽ: quia nõ spant perire arbitrantur qcquid hominibus ipartiant. Hic est illa. Plauti destendenda sententia. Male meretur qui medico dat quod edat. Nam & illud quod dat perit: & illi ꝓducit uitam ad miseriam. At. n. poeta fortasse pro ꝑsona locutus est. Quid. M. Tullius in suis officialibus libris: nonne hoc idẽ persuadet nõ eẽ omnino largiendum? Sic enim dixit. Largitio quæ fit ex re familiari: fontẽ ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitas benignitate tollitur. Qua quo i plures usus si eos minus in multos uti possis: & idẽ paulo post. Quid ãt est stultitius: q̃ qđ libenter facias: curare ut id diutius facere no possis. Videlicet ꝓfessor sapiẽtiæ refrenat homines ab humanitate: monetq; ut rem familiarem diligenter custodiant: malintq; arcam q̃ iustitiam cõseruare. Q đ cũ intelligeret ihumanũ eẽ ac nefariũ: ex aliquo capite quasi actꝰ pœnitẽtia sic ait: nõnunq̃ tñ est largiẽdum: nec hoc benignitatis genus oĩno repudiandũ: & sæpe idoneis hoibus egentibus de re familiari impartiẽdũ. Quid est idoneis? nẽpe his q restituere ac referre grãm possint. Si nũc Cicero uiueret exclamarem: ꝓfecto Hic hic. M. Tulli aberrasti a uera iustitia: eãq; uno uerbo sustulisti: cũ pietatis & hũanitatis officia utilitate metitus es nõ. n. idoneis hoibus largiendũ est: sed quantũ põt nõ idoneis. Id. n. iuste: id pie: id hũanæ sit: qđ sine spe recipiendi feceris Hæc est uera illa & germana iustitia: cuius solidã & expressã effigiẽ nullã tenere nos dicis: ipse pluribus locis clamas mercenariã nõ esse uirtutẽ: faterisq; in libris legũ tuarũ liberalitatẽ gratuitã esse his uerbis: nec est dubiũ: qn is qui liberalis benignusq; dicit: officiũ non fructũ sequat. Cur ergo idõeis potius largiris: nisi ut postea mercedẽ recipias? Te ergo auctore ac præceptore iustitiæ qsq; idoneus nõ erit: nuditate: siti: fameq; conficiet: nec homines copiosi & usq; ad delitias abundantes subueniẽt ultimæ necessitati. Si uirtus mer

eodem nõ exigit:ſ) propter ſe(ut dicitis)expetẽda eſt ergo iuſtitia principẽ matremq;
uirtutum ſuo precio nõ tuo cõmodo æxtima:ei potiſſimũ tribue:a quo nihil ſpes: quid
pſonas eligis:q̃d membra iſpicis?Pro hoie tibi habendus eſt quiſq; precatur:ideo quia
te hoiem putet. Abiice umbras illas imaginesq; iuſtitiæ:atque ipſam uerã & expreſſã
tene:largire cæcis:debilibus claudis:deſtitutis quibus niſi largiare:moriendum eſt. In
utiles ſunt hoibus ſed utiles deo:qui eos retinet:in uita:q ſpiritu donat:qui luce dignat
fove quãtum in te eſt:& animas hoium ne extinguant:hũanitate ſuſtẽta. Qui ſuccur-
rere perituro põt ſi nõ ſuccurrerit:occidit. Verũ iſti quare neq; naturã tetinẽt:neq; premi
um in eo q̃d ſit ſciunt:dũ perdere timẽt:pdunt:& in id q̃d maxie cauẽt:incidũt: ut quic
q̃d largiunt:aut pereat oino:aut ad tẽpus breuiſſimũ proſit. Nã qui exiguã ſtipẽ miſe
ris negãt qui cõſeruare humanitatẽ ſine damno ſuo uolunt patrimonia ſua effundunt:
ut aut peritura & fragilia ſibi cõparent:aut certe ſuis maximis dãnis nihil cõſequãt:q̃d
.n. dicendũ ẽ de his q populari leuitate dicti:uel magnis urbibus ſuffecturas opes exhi
hendis muneribus ĩpẽdunt:niſi eos dementes atq; furioſos q præſtent id populo quod
& ipſi pdant:& nemo eorũ quibus præſtatur accipiat? Itaq; ut eſt oĩs uoluptas caduca
& breuis:oculorũ maxie & auriũ aut obliuiſcunt hoies:& alterius dãna p ingratis ha
bẽt aut ẽt offendũt:ſi ñ eſt libidini uulgi ſatiſfactũ:ut ẽt hoies ſtultiſſimi malũ ſibi ma
lo cõperauerint:aut ſi adeo placuerint:nihil ãplius q̃ inané fauorẽ:paucorũq; dierũ fa-
bulas aſſequunt. Sic quotidie leuiſſimorũ hoium patrocinia in res ſupuacuas prodigũ
tur. Nũ ergo ſapiẽtius q utiliora & diuturniora ciuibus ſuis exhibent munera? Hi ſcili
cet qui publicis operibus extructis:memoria nomini ſuo quærũt:ne iſti quidẽ recte bo
na ſua in terrã ſepeliũt qa nec memoria q̃cquã mortuis cõfert:nec opa eorũ ſempiter-
na ſunt:ſiquidẽ aut uno tremore terræ diſſipant & corruũt:aut fortuito cõſumunt in-
cendio:aut hoſtili aliquo ĩpetu diriuunt:aut certe uetuſtate ipſa diſſoluta labũtur. Ni
hil eſt.n.(ut ait orator) opere & manu factum q̃d nõ cõficiat & conſumat uetuſtas. Ad
hæc iuſtitia & leuitas floreſcit quotidie magis:illi ergo melius q̃ tribulibus ſuis aut cli
entibus largiũtur. Aliq̃d.n. præſtant hoibus & proſunt:ſed nõ ẽ illa uera & iuſta largi-
tio. Beneficentia.n. nulla ẽ:ubicũq; neceſſitas nõ eſt. Perit ergo quicquid gratiæ cauſa
tribuitur non indigentibus:aut cum fœnore redit:& beneficientia non erit. Quod etſi
gratum ẽ his quibus datur:iuſtum tamen non eſt:quia ſi non fiat:nihil mali ſequitur.
Vnum igitur certum & uerum liberalitatis officium eſt egentes atq; inutiles alere.

A quo ſit ſperanda & expetẽda:& quæ & quanta ſit ueræ liberalitatis merces & quã
inanis & nulla falſæ:& qui ſunt gradus humanitatis. Ca. xii.

Aec eſt illa perfecta iuſtitia:quæ cuſtodit humanã de qua philoſophi loquunt
b ſocietatẽ. Hic diuitiarũ maximus & ueriſſimus fructus:ẽ nõ uti opibus ad pro
priã unius uoluptatẽ:ſed multorũ ſalutẽ:nõ ad præſentẽ ſuũ fructũ:ſed ad in-
duſtriã:quę ſola non interit. Tenendum eſt igitur oĩno ut ab officio miſericordiæ ſpes
recipiendi abſit oĩno. Huius.n. opis & officii merces a deo expetenda eſt ſolo:nam ſi ab
hoie expetes:iã uõ hũanitatis erit illa:ſed beneficii remuneratio:nec põt uideri bene me
ruiſſe:q q̃d fecit nõ alteri ſibi præſtat:& tamen eo redit:ut q̃d alteri quiſq; præſtiterit
nihil ab eo cõmodi ſperans:uere ſibi pteſtet:q mercedẽ capiet a deo: Item deus præce
pit:ut ſi quãdo cœnã parauerimus:eos ĩ cõiunctũ adhibeamus:q̃ reuocare non poſſint
& uicem reddere ut oĩs actus uitæ noſtræ nõ careat miſericordiæ mũere. Nec tamẽ q̃s
quã interdictã ſibi putet aut cõmunionẽ cũ amicis:aut caritatẽ cũ pximis:ſed notũ no
bis deus fecit:q̃d ſit uerũ & iuſtum dei opus:ita nos oportet cum proximis uiuere:dum

modo sciamus illud ad hoiem: hoc ad deum ptinere. Præcipua igitur uirtus est hospitalitas quod philosophi quoq; aiunt. Sed eam detorquent a uera iustitia: & ad cōmodū rapiunt. Recte inquit. Cicero a Theophrasto est laudata hospitalitas. Est eni (ut mihi quidem uidetur) ualde decorū patere domos hoium illustrum hospitalibus illustrib⁹. Eodem modo rursus errauit: quo tum cū idoneis esse diceret largiendū: non eni iusti & sapientis uiri domus illustribus debet patere: sed humilibus & abiectis. Nā illustres illi ac potentes nulla re possunt indigere: quos opulentia sua & munit: & honorat: nihil a uiro iusto faciendum est: nisi qd sit beneficiū. Beneficiū si referat̃ iterit: atq; finit̃ nec eni possumus id bn̄e integrū cuius preciū nobis psolutū est. In his itaq; bn̄ficiis iustitiæ rō reseruatur: quæ salua & incorrupta pmanserint. Permanēt aūt nō aliter q̄ si præstentur his hoibus: qui pdesse nullo possunt. At ille in recipiēdis illustribus nihil spectauit aliud: nisi utilitatem: nec dissimulauit hō ingeniosus: quid ex eo cōmodi speret. At enim quid faciat potentē apud exteros futurū per grām principū: quos sibi hospitii & amicitiæ iure cōstruxerit: O q̄ multis argumentis Ciceronis incōstātia si id agerem: redargui posset: nec tam nr̄is quā suis uerbis refellerentur: idē quippe ait: ut quisq; maxime ad suū cōmodum referat quecunq; agit: ita neminē eē uirum bonū: idē etiā negat simplicis & apti hois esse ambire simulare aliud: & prætendere aliud agere uideri: cū aliud agat: præstare se alteri fingere qd̓ sibi præstet: sed malitiosi potius: & astuti: & fallacis: & subdoli. Q uō ergo defēderet quo minus ambitiosa illa hospitialitas malitia eēt: Tu mihi oēs portas circūcurses: ut aduenientis populorū atq; urbiū ptincipes domū tuā inuites: ut p eos apud ciues eorū potētia consequare: uelisq; te iustū: & humanū: & hospitalē uideri: cū studeas utilitati tuæ. Verū hoc ille nō potius incaute. Q uid eni minus Ciceronem cōuenit: Sed ignorantia ueri iuris prudēs ac sciens in hos se laqueos induit. Q d̓ ut ei possit ignosci: testificatus est nō ad uerā iustitiā quā non teneat præcepta se dare: sed ad umbram imaginēq; iustitiæ. Ignoscēdum est igit̃ umbratico & imaginatio præceptori: nec ab eo ueritas exigenda est qui se nescire fateat̃. Captiuorū redēptio magnū atq; præclarū iustitiæ munus est: qd̓ idē ipse Tullius approbauit: Atq; hæc benignitas inqt etiā reipublicæ ē utilis redimi a seruitute captos locupletare tenuiores. Hāc ego cōsuetudinē benignitatis largitioni munerū longe antepono. Hæc ē grauiū hoium atq; magnorū. Proprium igitur iustorum opus ē: alere pauperes: ac redimere captiuos Cū apud iniustos si q hæc faciant: graues & magni appellent̃. His eni maxime laudis ē benefacere quos nemo sperauit eē facturos. Nā q bonū facit uel consanguineo uel pximo uel amico: haud nullā uel certe magnā laudē meretur: quia facere debet. Sitq; ipi⁹ ac detestabilis: nisi fecerit id quod ab eo & natura ipā & necessitudo exigit: & si facit: nō tā gloriæ assequendæ q̄ reprehensionis uitandæ causa fecit. Q ui autem facit alieno & ignoto: is nō dignus est laude: quoniam ut faceret sola ductus est humanitate. Ibi ergo iustitia est: ubi ad beneficiendū necessitatis uinculum nullum est. Hoc igitur benignitatis officium non anteponere quidem largitioni numerum debuit: quod est comparantis: & e duobus bonis id quod sit melius eligentis. Illa uero largitio hominum patrimonia in mari abiicientiū: ianis & leuis: & omni iustitia remotissima est. Itaq; ne dici quidem munera oportet: in quibus nemo accipit: nisi qui accipere non meretur. non minus magnum iustitiæ opus est: pupillos & uiduas destitutos: & auxilio indigentes tueri atq; defendere: quod adeo uniuersis diuina illa lex præscribit: quando quidem boni quiq; iudices ad officium suū iudicant pertinere: ut eos hūanitate naturali foueant ac prodesse nitant̃: Verū hæc opera ppria nostra sunt: qui legem: qui uerba ipsius dei

præcipientis accæpimns.Nã illi sentiunt natura esse iustũ:tueri eos q tutela carẽt: sed cur ita sit nõ prospiciuũt.Deus.n.cuius ꝑpetua clemẽtia ẽ:iccirco uiduas pupillasq̧ defendi ac tueri iubet:nequis respectu ac miseratiõe pignorũ suorũ retardet᷑: quo minus mortẽ ꝓiustitia fidesq̧ suscipiat: sed icõtanter ac fortiter subeat:cũ sciat se caros suos deo reliuquere:nec his unq̃ præsidiũ defuturũ.Aegros quoq̧ q̃bus defuerit q̃ assistãt: curandos souẽdosq̧ suscipe summæ hnmanitatis & magnæ opationis ẽ.Q uod q̃ fecerit hic uiuã hostiã deo acq̃reret & q̃d alteri dederit ad tp̃s:ipse a deo accipiet in æternũ. Vltimũ illud & maximũ pietatis officiũ ẽ:pegrinorũ & pauperũ sepultura:q̃d illi uirtutis iustitiæq̧ doctores ꝓrsus nõ attigerũt.Nec eni poterãt id uidere:q̃ utilitate oia officia sua metiebaut᷑.In cæteris.n.q̃ supradicta sunt:quãuis uerũ limitẽ nõ tenuerint:tamẽ quoniã cõmodi aliquid in bis deprehẽderũt:quasi odore quodã ueritatis retenti ꝓpius aberrauerũt.Hoc aũt quia nihil uidere in eo cõmodi poterãt relinquerũt.Q uietiã nõ defuerũt qui supuacaneã facerẽt sepulturã:nihilq̧ dicerẽt eẽ maliq̧ iacere inbũatũ atq̧ abiectũ:quorũ impiã sapiẽtiã tã oẽ humanũ genus respuit: q̃ diuinæ uoces que id fieri iubent.Verũ illi uẽ audẽt id nõ eẽ faciendũ: sed si forte nõ fiat:nihil eẽ icõmodum: Itaq̧ in ea re nõ rã præcipiẽtiũ q̃ cõsolantiũ funguntur officio:ut si forte id sapienti euenerit ne se ob hoc miserũ putet.Nos aũt nõ quid sapiẽti ferendũ sit dicimus:sed q̃d facere ipse debeat.Itaq̧ nõ quærimus nũc utrũ ne tota sepeliendi rõ sit utilis:nec ne:licet hæc ẽt si sit inanis(ut illi extimãt)tñ faciẽda ẽ:uel ob hoc solum:q̧ apud hoies bene & humane fieri uidet᷑.Animus.n.querit᷑:& oppositũ põderatur.Nõ eni patiemur figutã & figmentũ dei feris ac uolucribus i prædã iacere:sed redemus id terræ:unde ortũ ẽ.Et quis in boie ignoto necessariorũ sepulturã nulli negãdũ munus iplebimus:in quorũ locũ quia desunt:succedat humanitas & ubicũq̧ hõ desiderabit:ibi exigi officiũ nostrum putabimus.In quo ãt magis iustitiæ rõ cõsistit:q̃ in eo:ut q̃d prestamus nr̃is p affectũ præstemus alienis p humanitatẽ:q̃ ẽ multo certior iustiorq̧.Cũ iã nõ boi præstatur: q̃ nihil sẽtit:sed deo cui carissimũ sacrificiũ ẽ opus iustũ.Dicet aliq̃s fortasse.Si hæc oia fecero:nihil hẽbo.Q uid.n.si magnus holum numerus egebit:algebit:capiet᷑:morietur ut hæc faciẽtẽ uel uno die patrimonio exui sit necesse?Perdã ne rem familiarẽ meo aut meorũ labore q̃sitã:ut iã ipi mihi aliena misericordia uiuẽdũ sit?Q uid tu tã pusillo aio paupratẽ times:quã ẽt uestri philosophi laudãt:nihil hac rutius:nihil trãquillius eẽ testant?Hoc q̃d times:solicitudinẽ portus:An ignoras quod piculis:quot casib⁹ cũ his malis opibus sub iaceas?Q uæ tecũ bene agẽt:si sine tuo cruore trãsierit.Tu uero preda onustus icedis & spolia geris:quæ irritẽt aios ẽt tuorũ.Q uid ergo dubitas bene collocare id q̃d tibi forsitã eripiet aut unũ lattociniũ:aut existẽs repẽte ꝓscriptio:aut hostilis aliq̃ direptio?Q uid uerere fluxũ:ac fragile bonũ facere sempiternũ:aut thesaur⁹ tuos custo di deo tradere:ubi nõ furẽ prædonẽq̧ timcas:nõ rubiginẽ:nõ tyrãnũ?Q ui apd deũ diues ẽ:paup eẽ nunq̃ poterit.Si iustitiã tãti putas:sequere abiectis oneribus quæ te premũt.Libera reipsũ cõpedibus & carhenis:ut expeditus ad deũ curras.Magni & excelsi ai est despicere & calcare mortalia.Sed si hauc uirtutẽ nõ capis:ut diuitias tuas in arcã dei cõferas:ut fragilibus tibi cõpares firmiota:liberabo te metu.Oia ista præcepta nõ soli tibi datur:sed oi populo:qui mẽte cõiunctus est:& coheret sicut un⁹ homo. Si solus magnis opetibus nõ sufficis:pro uirili parte opare iustitiam:sit tamen ut quantũ diuitiis inter cæteros:tantum opere præcellas:Neq̧ nunc suaderi tibi putes: ut rem familiarẽ tuam minuas uel exhaurias:sed quæ superuacua fueras impensurus:ad meliora cõuertas:Vnde bestias emis:hic captos redime:unde feras pascis:hic paupes ale:

unde hoies ad gladiū cōparas: hinc inocēts mortuos sepelli. Quid ꝓdest ꝑditæ neqtiæ bistiarios facere locupletes: & instituere ad flagitia: Transfer ad magnū sacrificiū male pitura: ut ꝓ his ueris muneribus hēas a deo munus æternū. Magna ē misericordiæ merces: cui deus pollicet᷑ pctā se oīa remissurū. Si audieris inqt preces supplicis tui: & audiā ego tuas: si misertus laborātiū fueris: & ego in tuo labore miserebor. Si aūt nō respexeris nec adiuueris: & ego aīum tuū cōtra te gerā: tuisq̄ te legibus iudicabo.

De ꝓhemio & q̄ in necessitate & precibus pauperum quisq̄ teneatur a deo & tribus gradibus uirtutis. Ca.xiii.

q

Votiens igit᷑ rogaris: tēptari te a deo crede an sis dignus exaudiri. Circunspice cōsciam tuā: & q̄tū potes medere uulneribus: nec tū qa pcā largitōe tollūt᷑: dari tibi licētiā peccādi putes. Abolent᷑ eni si deo largiare: qa peccaueras. Nā si fiducia largiēdi pecces: nō abolent᷑. Deus. n. purgari hoies a pctis maxime cupit ióq̄ agi pniam iubet. Agere āt pniam nihil aliud ē q̄ ꝓfiteri: & affirmare se ulterius nō peccaturū. Ignoscit᷑ itaq̄ his q ad peccatū ignorāter: iprudenter incauteq̄ labūt᷑: uenia nō hēt q sciēs peccat. Nec tñ si aliqs purificatus fuerit ab oi labe pcti: tēpandū sibi ab ope largitionis existimet: qa nō hēat pctā: q̄ deleat. Immo uero tū magis iustitiā dēt opari: cū factus est iustus: ut qđ ante medelā uulnerū fecerat: post modū fecit i gloriā laudēq̄ uirtutis. Eo accidit: q̄ nemo eē sine delicto pōt q̄diu idumēto carnis ornatus ē. Cuius ifirmitas triplici mō subiaceat dño peccati factis: dcis: cogitatiōibus. Per hos gradus ad sūmū culmē iustitia ꝓcedit. Primus ē uirtutis gradus malis opibus abstinere: secūdus ēt malis uerbis tertius ēt cogitatiōe rerū malorū. Qui primū gradū ascēdit: satis iustus ē q secūdū ꝑfecte uirtutis: siqdē neq̄ sermone delinquat: q̄ tertiū is uere similitudinē dei assecutus uidet᷑. Est eni pene supra humanū modū nei cogitatiōe qdē admittere: qd sit uel factu malū: uel iprobū dictu. Itaq̄ ēt iusti hoies q frænare se possūt ab oi ope iniusto: nōnūq̄ tñ ipsa fragilitate uincūtur: ut uel in ira malū dicāt: uel aspectu rerum delectabiliū tacita cogitatōe cōcupiscāt. Qđ si mortalis cōditio nō patitur hoiem eē ab oi macula purū debēt ergo ꝑpetua largitiōe peccata carnis aboleri. Vnū est eni sapientis & iusti: & uitalis uiri opus: diuitias suas in sola iustitia collocare: qua ꝑfecto q̄ eget licet ille Crœsum aut crasū diuitiis supet: hic paup: hic nudus: hic mēdicus putādus ē. Dāda igitur opa est: ut indumēto iustitiæ pietatisq̄ uelemur: quos nemo exuat qđ nobis sempiternum præbet ornatum. Nam si deorum cultores simulacra insensibilia excolūt: & qcquid præciosi habēt: in ea cōferunt: quibus nec uti possunt: nec grās agere: q̄ acceperint: quāto iustus est & uerius: uiuentia dei simulacra excolere: ut ꝓmereare uenire uiuētem. Quod sicut usui habent quicquid acceperint: & gratias agūt: ita deus in cuiꝰ cōspectu bonū feceris: & ꝓbabit: & mercedem pietatis exoluet.

Quod philosophi uera caruerint humanitate: qui cum stoicis eam inter morbos animi posuerunt: Ca.xiiii.

s

I ergo in homine præclarū & excellēs bonū est misericordia: idq̄ diuinis testimoniis & bonorū malorūq̄ cōsensu optimū iudicatur: apparet philosophos lōge absuisse ab humano bono: qui neq̄ præceperunt eiusmodi quicq̄: neq̄ fecerunt sed uirtutem quæ ꝓpe modum in homine est singularis: pro uitio semper habuerunt. Libet hic interponere unum de philosophia locum: ut illorū plenius coarguamꝰ errores: qui misericordiam: cupiditatem metum: morbos animi appellant: Conat᷑ illi quidem uirtutes a uitiis disiungere: quod est sane facilimum. Quis enim non posset liberalē a prodigo seperare (ut illi faciūt) aut parum a sordido: aut quietem a inertia: aut

cautum a timido q̄, hæc quæ sunt bona fines suos habeant: quos si excesserint: ī uitia la
bunt̄: ita aut cōstātia nisi ꝓ ueritate sit suscæpta: fit īprudentia. Itē fortitudo si nulla ne-
cessitate cogēte aut nō ꝓ cā honesta certū piculū subierit: ī temeritatē cōuertit̄. Libera
litas quoq; si alios īsectet̄: potius q̄ insectātibus resistat: cōtumacia est. Seueritas etiā
nisi se ītra cōgruētes nocentiū pœnas coerceat: fit sæua crudelitas. Itaq; dicūt eos qui
mali uideant̄: n̄ sua spōte peccare nec mala poti⁹ eligere: sed bonorū specie lapsos īcide
re in mala: dū bonorū ac malorū discrimē ignorāt. Hæc qdē falsa nō sūt: sed ad corpus
cūcta referūt̄. Nā parcū eē aut cōstātē: aut cautū: aut qetū: aut seuerū: uirtutes sūt qdē
sed hui⁹ tpatiæ uitæ. Nos āt q hāc uitā cōtēnimus: alias nobis uirtures ꝓpositas habe
mus: de qbus philosophi ne suspicari qdē ulla rōne potuerunt. Itaq; & uirtutes quasdā
ꝓ uitiis & uitia quædā ꝓ uirtutibus hūerūt. Nā stoici affect⁹ oēs quorū ipulsu aīus cō
mouet̄ ex hoīe tollūt: cupiditatē atq; lætitiā metū: mœstitiā: quorū duo priora ex bōis
sunt: aut futuris aut præsētibus: posteriora ex malis. Eodē mō hæc q̄ttuor morbos (ut
dixi) uocāt: nō tā natura īsitos q̄ praua opinione suscæptos. Et iccirco cēset eos extirpa
ri posse radicitus: si bonorū malorūq; opinio falsa tollat̄. Si eni nihil cēseat sapiēs bonū
nihilq; malū: nec cupiditate ardescet: nec lætitiā gestiet: nec metu terrebit̄: nec ægritu
dine cōtrahet̄. Mox uidebimus, an efficiāt q̄d uelint: aut quid efficiāt: interī ꝓpositū ar-
rogans ac pene furiosum: qui se putēt mederi: & eniti cōtra uim rōnēq; naturæ.

Quomō peripathetici uincant stoicos: & doceāt affectū naturaliū stimulos euelli nō
posse: sed mitigari: Et q̄, ea quæ brutis aīalibus data sūt singulo hoī insita sūt uniuersa.
Et quō stoici mentis affectiones definiant. Ca. xv.

Aec eni naturalia eē nō uolūtaria: oīum uiuētiū rō demōstrat: quæ hisdē oībus
h quatit̄ affectib⁹. Peripathetici ergo rectius: qui hæc oīa detrahi posse negant:
qa nobiscū simul nata sūt: & conant̄ ostēdere q̄ ꝓuidēter & q̄ necessarie deus si
ue natura (sic eni dicūt) his nos armauerit affectibus quos tū quia plerūq; uitiosi fiunt
si nimii sint: posse ab hoīe adhibito mō salubriter temparī: ut tantū hoī q̄tū naturæ satis
est: relinquat̄. Nō īsipiēs disputatio: si (ut dixi) oīa nō ad hanc uitā referentur. Stoici er
go furiosi: qui ea nō tēpant: sed abscindunt: rebusq; a natura īsitis castrare hoīem quo
dāmō nolūt. Q d' tale est: quale si uelint aut metū detrahere ceruis: aut uenenū angui-
bus aut irā feris: aut placiditatē pecudibus. Nā quæ singula mutuis aīalibus data sūt:
ea uero uniuersa hoī simul. Q d' si ut medici dicūt lætitiæ affectus in splene est ire in fel
le libidinis in iecore timoris ī corde: facilius est interficere aīal ipsum q̄ ex corpore aliq̄d
euellere: quod est animantis naturam uelle mutare. Sed hoīes prudentes nō intelli
gunt: cum uitia ex hoīe tollūt: etiā uirtutem se tollere: cui soli locū faciūt. Nam si uirt⁹
est in medio ire impetu seipsum cohibere & reprimere: quod negare non possunt: Caret
ergo uirtute quisquis ira caret. Si uirtus est libidinē corporis continere: uirtute careat
necesse est: qui libidinē quā tempet: nō habet. Si uirtus est cupiditatē ab alieni appeti
tione frænare: nullam certe uirtutē pōt habere qui caret eo: ad quod cohibendū uirtu
tis usus adhibet̄. Vbi ergo uitia nō sūt ne uirtuti: locus est quidē: sicut ne uictoriæ qui
dem: ubi aduersarius nullus est: Ita fit ut bonū sine malo esse in hac uita nō possit. Affe
ctus igitur quasi ubertas aīorū est naturalis: Nam sicut in sentes ager qui ē natura fœ
cūdus: exuberat: sic animus incultus uitiis sua sponte inualescētibus: uelut spinis obdu
citur. Sed cū uerus cultor accesserit: statī cadentibus uitiis fruges uirtutis oirūtur. De
us itaq; cū hoīem primum fingeret: mirabili ꝓuidentia ingenerauit ei prius istas animi
cōmotiones: ut posset cape uirtutem: sicut terra culturā. Posuitq; materiā uitiorū i affe

ctibus:uirtutis in uitiis. Quæ pfecto aut nulla est: aut in usu esse nõ poterit: si desint ea p quæ uis eius aut appareat: aut cõster. Videamus nũc: iidẽ illi q uitia penitus excidũt qd effecerit. Quattuor illos affectus: quos ex opinione bonorũ malorũq; nasci putat: qbus euulsus sanãdũ eẽ aium sapiẽtis existimãt: qm intelligũt & natura insitos eẽ: & si ne his nihil moueri nihil agi posse alia qdã in eorũ locũ uicẽq; supponũt. Pro cupiditate substituũt uolũtarẽ: qsi uero nõ multo sit præstabilius bonũ cupe q malũ uelle. Itẽ pro lætitia gaudiũ: p metu cautionẽ. At in illo quarto imutãdi nois eius ratio defecit. Itaq; ægritudinẽ penitus. i. mœstitiam dolorẽq; ai sustulerũt: qd' fieri nequaq̃ põt. Quis eni põt nõ dolore: si patriã aut pestilẽtia exhauserit: aut hostis euaserit: aut tyrãnus oppresserit? Põt aliqs nõ dolere: si sublatã uiderit libertatẽ: si pximos: si amicos: si bonos uiros aut exterminatos: aut crudelissime trucidatos: nisi cuius mẽs ita obstupuerit: ut sit ei sẽsus oĩs ereptus? Quare aut oĩa tollere debuerũt aut iplẽda fuerat cutta hæc & debilis disputatio. i. ẽt p ægritudine aliqd reponẽdũ: qm supiorib⁹ ita ordinatis hoc cõsequẽs erat. Vt eni præsẽtibus letamur bonis: sic malis angimur ac dolemus. Si ergo lætitiæ q̃ uitiosã putabãt: nomẽ aliud ididerũt: sic ægritudini: qm & ipsam uitiosã putabant: aliud uocabulum tribui cõgregabat. Vnde apparet nõ illis rẽ defuisse: sed uerbũ: cuius indigẽtia eum totũ affectũ q est uel maximus: cõtra q̃ natura pateret auferre uoluerũt: Nã illas noium cõmutatiões poterã coarguere pluribus & ostẽdere: aut sermõis ornãdi augẽdæq; copiæ grã: multa noia hisdẽ rebus iposita: aut certe nõ multa iter se illa distare: nã & cupiditas a uolũtate icipit: & cautio a metu orit': & lætitia nihil aliud est q̃ pfugũ gaudiũ. Sed putemus ut ipsi uolũt eẽ diuersa. Nẽpe igit' cupiditarẽ eẽ dicent pseuerãtẽ ac ppetuã uolũtarẽ lætitiã uero isolenter se efferẽs gaudiũ: metũ ãt nimiã & excedẽtem modũ cautionẽ. Ita fit ut ea q tollẽda eẽ censent: nõ tollãt: sed tẽperẽt: si qdẽ noĩa tantũ mõ imutant: res ipsæ manẽt. Eo igit' iprudentes reuoluũtur: pipatetici rõne pueniunt ut uitia quoniã tolli non possunt: medio temperanda sint: Errant ergo: quoniã nõ efficiunt quod uolunt: & longo aspetoq; circuitu in eandem uiam redeunt.

Quomodo peripathetici errauerunt: & q, bonus usus affectuũ uirtus est: malus uitium. Et quod usus ipe ex causã pensandus est. Ca. xvi.

T ego pipatheticos qdẽ accesse ad ueritatẽ puto: qa uitia eẽ cõcedũt: sed ea me
a diociter tempant. Cauendũ ẽ. n. uitiis ẽt mediocribus: qn potius efficiendũ fuit
primũ: ne uitia eẽnt nec eni qcq̃ uitiosũ nasci põt: sed uitia fieri si malis utamur affectibus: uirtutes si bene. Deinde mõstrãdũ est nõ ipsos affect⁹ sed eorũ cãs eẽ moderãdas. Nõ est inqunt nimia lætitia gestiẽdũ: sed modice ac tẽpate. Hoc uero tale ẽ: qle si dicerent nõ eẽ currẽdũ cõcitate: sed gradiẽdũ moderate. At põt & q gradit' errare: & qui currit rectã uiã tenere. Quid si oñdero eẽ aliqd: ubi nõ tm modicũ: sed uel punctũ gaudere uitiosũ sit: & aliud cõtra: i quo uel exultare lætitia minime criminosũ? Quid tã dẽ nobis ista mediocritas pderit? Quæro utrũ ne sapienti lætãdũ putẽt: si quid inimico suo mali uidẽt accidere: aut utrũ ne lætitiã refrænare debeãt: si uictis hostibus aut oppsso tyrãno libertas & saluis ciuibus parta sit? Nemo dubitat: qui & i illo exiguũ lætari: & in hoc parũ lætari sit maximũ crimẽ. Eadẽ de cæteris affectib⁹ licet dicere. Sed (ut dixi) nõ in his moderãdis sapiæ rõ uersat': sed i cãis eorũ qm extrisecus cõmouẽt': nec his potissimũ frænos iponi oportuit: qm & exigui possunt eẽ in maxio crimie: & maximi possunt esse sine crimine. Sed assignãdi fuerunt certis tpibus: & rebus & locis: ne uitia sint quibus uti recte licet. Sicut. n. recte ambulare bonũ ẽ: errare ãt malũ: sic moueri affectibus in rectũ: bonũ est: in prauũ: malũ. Nã libido si extra legitimũ thorũ non euaget'

licet sit uehemens:tamē culpa caret. Sin uero appetit alienū:licet sit mediocris uitiū tamē maximū ē. Nō est ita ꝗ morbus irasci:nec cupere:nec libidine cōmoueri:sed iracūdū eē morb⁹ ē:Cupidū libidinosū.q enim iracūdus est:ēt cui nō debet:aut cū nō oportet irasci͛. Q ui copidus:ē͛ qđ nō opus est cōcupiscit. Q ui libidiosus.ē͛ qđ legibus uetat͛ affectat. Ois ergo rō in eo uersari debuit:ut quoniā earū rerū impet⁹ inhiberi nō pōt:nec debet:quia necessatio est iositus ad tuēda officia uitæ: dirigetur potius in uiā rectā:ubi ēt cursus offēsione ac piculo caret.

Q đ ea quæ philosophi uitia putāt:uirtutes sūt:si tamē referantur ad finē debitū.i.ad deū. Et ꝗ insani sunt qui humanam naturā ingenitis affectibus spoliare nitūt͛. Ca.xvii

Ed euectus sū coarguēdi studio lōgius:cū sit mihi ꝑpositū ea quæ uitia phi putauerūt:ostēdere nō tātū uitia nō eē:uerū ēt magnas eē uirtutes. Ex aliis docēdi grā sumā:q̄ ptinet ad rē maxime puto. Metū seu timorē i maximo uitio ponūt summāq; ibecillitatē esse aī putant:cui sit contraria fortitudo:q̄ si sit i hoīe:locū timori eē nullū. Credit ergo ne aliqs fieri posse:ut idē met⁹ summa sit fortitudo: Minīe. Nequæ.n. rerū natura ut aliquid i cōtrariū recidat. Q ui ego nō arguta aliqua cōclusiōe.ut apđ Platonē Socrates facit q eos quos cōtra disputat:cogit ea quæ negauerāt:cōfiteri:sed simpliciter ondā summū metū summā uirtutē. Nēo dubitat:q̄n timidi & ibecilli sit aī: aut dolorē metuere:aut egestatē:aut exiliū:aut carcere:aut mortē:quæ oīa qsqs nō exhorruerit:fortissimus iudicat͛. Q ui aūt deū metuit:illa uniuersa nō metuit: Ad qđ ꝑbandū argumētis opus nō est. Spectatæ sūt.n. sp:spectāturq; adhuc p orbē pœnæ cultorū dei: i qbus excruciādis noua & inusitata tormēta excogitata sūt. Nā de mortis generib⁹ horretaius recordari:cū imaniū bestiarū ultra ipsā mortē carnificina sæuierit. Has tn̄ exe crabiles corporū laceratiōes fœlix atq; iuicta patiētia sine ullo gemitu ptulit. Hæc uirtus oib⁹ populis atq; puīciis & ipsis tortorib⁹ miraculū maximū præbuit:cū patientia crudelitas uinceret͛. Atq hāc uirtutē nihil aliud q̄ met⁹ dei fecit. Itaq; (ut dicebam) nō euellēdus ut stoici:neq; tēpādus timor:ut pipathetici uolūt.sed i uerā uiā dirigēdus est auferēdiq; sūt metus:sed ita ut his solis reliquat͛:q̄ qm̄ legitim⁹ ac uerus ē:solus efficit ut possint cætera nō timeri. Cupitas quoq; iter uitia numerat͛. Sed si hæc quæ terrena sūt cōcupiscit:uitiū est:uirt⁹ āt si cælestia. Q ui.n.iustitiā:q deū:quā uitā ꝑpetuā:q lucē sempiternā:& ea oīa quę deus hoī pollicet͛ cōseq cupit:opes istas & honores & potētatus & regna ipsa cōtēnet. Dicet fortasse stoicus. Volūtate opus est ad hæc cōsequenda nō cupiditate:imo uero parū est uelle. Multi.n.uolūt:sed cū dolor uiscerib⁹ accesserit uolūtas cedit:cupiditas pseuerat:quæ efficit ut cōtēptui sint oīa quæ cæteris appetunt͛ summa uirtus est. Siqdē cōtinentiæ mr̄ est. Iōq; potius illud efficere debemus:ut affect⁹ qbus praue uti uitiū est dignamus in rectū iste cōcitatiōes aīorū iuncto currui similes sūt:in quo recte moderādo summū rectoris offiñ est:ut uiā nouerit:quā si tenebit quali bet cōcitate ierit:nō offendet. Si aūt nō errauerit:licet placide ac leniter eat: aut p cōfragosa uexabit͛:aut p præcipitia labet͛:aut certe quo nō opus est:deferet͛. Sic cursos illæ uiæ:qui affectibus uelut equis pnicibus ducit͛:si rectā uiā teneat:funget͛ officio. Metus igitur & cupiditas si ꝓiciātur in terra:uitia fient. Virtutes aūt si ad diuina referātur parsimoniā cōtra uirtutis loco habent:quæ si studiū est habendi:nō pōt esse uirtus qa in augendis uel tuendis terrestribus bonis tota uersatur. Nos autem summū bonum non referimus ad corpus:sed omne officium solius animæ conuersatione metimur.

Q uod sicut supra docui) patrimonio minime parcendum est:ut humanitatem iustitiamq; teneamus:non est uirtus frugi esse:quod nomem uirtutis speciē fallit ac decipit.

Est eni frugalitas abstinẽtia q̄dã uoluptatũ: sed eo uitiũ quia ex habẽdi amore descendit
cũ sit & uoluptatib⁹ abstinẽdũ: & pecuniæ minime tẽpandũ. Nã pce.i. mediocriter uti
pecunia quasi quædã pusillitas ẽ aĩ: aut prætimentis ne sibi desit: aut despantis posse se
illã repare: aut cõtẽptũ terrestriũ nõ capiẽtis. Sed illi rursus eũ q rei familiari suæ n̄ par
cat pdigũ uocat. Nã ita liberalẽ distigũt a pdigo: q is liberalis sit: q benemeritis & cũ
oportet & q̄tũ satis ẽ: largiat̃. Prodigus uero q̄ & nõ meritis cũ opus nõ ẽ: & sine respe
ctu rei familiaris effũdat. Quid ergo? Prodigiũ ne dicemus eũ: qui miæ cã tribuit egẽ
tibus uictũ? At qui multũ refert utrũ ne scort s pp libidinẽ largiare: an miseris pp hũa
nitatẽ utrũ pecũiã tuã pductores: alcatores lenõesq; diripiãt an illã pietati ac deo præ
stes: Vtrũ ne illã uẽtri ac gulæ igeras: an i thesauro iustitiæ reponas. Vtrũ ergo uitiũ ẽ
effũdere i mala ptẽ: sic i bonã uirtus. Si uirt⁹ ẽ nõ pcere opib⁹: quæ possũt reparí: ut bo
nis uitã sustẽtes: quæ rẽpari nõ põt: uitiũ igit̃ p simõiã ẽ. Quare nihil aliud dixeri q̄ ista
nos q hoiem mite ac sociale aĩal orbãt suo noie: q euulsus affectibus: quibus oĩs cõstat
hũanitas: ad imobilẽ stuporẽ mẽtis pducere uolũt: dũ studẽt aĩum a pturbatiõibus libe
rate & (ut ipsi dicũt) qetẽ trãqllũ reddere. Q d̃ fieri nõ tm̃ nõ põt: qa & rõ eius nõ mo
tu ẽ; sed ne oportet q̄dẽ: qa sicut aqua quidẽ sp iacẽs & quieta isalubris & magis turba
ta est: sic aĩus imotus ac torpẽs iutilis ẽ: et sibi nec uitã ipsã tueri poterit: quia nec faciet
qcq̄ nec cogitabit: cũ cogitatio ipsa nihil aliud sit q̄ mentis agitatio. Deniq; qui hãc im
mutabilitatẽ aĩ asserũt: priuare aĩum uita uolũt: quia uita astuosa est: mors qeta. Quæ
dã etiã recte p uirtutibus habẽt: sed earũ modũ nõ tenẽt. Virtus est cõstãtia uõ ut ab i
ferentibus iniuriã resistamus. His eni cedẽdũ: qd̃ cur fieri debeat: mox docebo. Sed ut
iubẽtibus facere nos cõtra legẽ: cõtraq; iustitiã nullius minis aut suppliciis terreamur
quo minus dei iussionẽ hoĩs iussioni præferamus. Itẽ uirtus est mortẽ cõtẽnere: non ut
appetamus: eãq; ultro nobis isetamus: sicut phõrum plurimi & maximi sæpe fecerũt:
qd̃ est sceleratum ac nefariũ. Sed ut coacti deũ relinqre ac fidẽ perdere: mortem susci
pere maluimus: libertatemq; defendamus aduersus ipotentiã stultã uecordemq; uio
lentiã: ut oẽs sæculi minas atq; terrores fortitudine aĩ puocemus. Sic ea que alii timẽt:
excelsa & insepabili mente dolorem mortemq; calcamus. Hæc est uirtus: hæc est cõstã
tia: i hoc tuenda & cõseruanda solo: ut nullus mox terror: nulla uis a deo possit auertere
Vera igitur Ciceronis illa snia est. Nemo inquit iustus põt esse: qui mortẽ: qui dolorẽ
qui exiliũ: qui egestatem timet. Item Senecæ in libris moralis philosophiæ dicentis: hic
est ille hõ hõestus: nõ apice purpurane: nõ lictorum insignis ministerio: sed nulla re mi
nor qui cũ mortẽ in uicinia uidet: nõ sic pturbat̃ tãq̄ rem nouã uiderit: qui siue toto cor
pore tormenta patiẽda sũt: siue flãma ore recipiẽda est: siue extẽdẽde p patibulũ mãus
nõ q̄rit quid patiat̃: sed quã bene. Qui aũt deũ colit: hæc patitur: nec timet. Ergo iust⁹
est. His rebus efficit̃: ut neq; uirtutes: neq; uirtutũ exactissimos limites nosse aut tene
re possit omnino quisquis est religione dei singularis alienus.

Quomodo præcepta dei quibus insistendum est: a philosophicis dissideant institutis
& quis sit patientiæ titulus. . Cap. xviii.

s Ed omittamus philosophos qui aut omnino nihil sciunt: idest ipsum pro summa scientia præ se ferunt aut qui non perspiciunt etiam quæ sciũt: aut qui quoniam se putant scire quæ nesciunt: ioeptæ arroganterq; desipiunt. Nos ergo ut
ad propositum reuertamur quibus solis a deo ueritas reuelata: & cælitus missa sapiẽtia
est: faciamus quæ iubet illuminator noster deus: sustineamus inuicẽ: & labores huius
uitæ mutuis adiumentis perferamus. Nec tamen si quid boni fecerimus: gloriã capte-

mus ex eo. Monet.n.deus opatorem iustitiæ nõ oportere eẽ iactãtẽ:ne nõ tã mãdatis
cælestibus obsequẽdi: q̃ studio placẽdi hũanitatis officio functus eẽ uideat᷑. Habeatq̧
iã præmium gloriæ: qđ captauit:nec præmiũ cælestis illius ac diuinæ mercedis accipiat.
Cætera quæ obseruare cultor dei debet:facilia sunt:illis uirtutibus cõprehensis: nõ mẽ
tiat᷑ unq̃ decipiẽdi aut nocẽdi cã. Est.n.nefas eum q ueritati studeat:i aliqua re eẽ falla-
cẽ:atq̧ ab ipsa quã seq̃t᷑:ueritate discedere. In hac iusticiæ uirtutũq̧ oium uia: loc9 mẽ
dacio locus est. Itaq̧ uiator ille uerus ac iustus nõ dicet illud lucillianũ. Homini amico
ac familiari nõ ẽ mẽtiri meũ:sed etiã inimico atq̧ ignoto existimabit non eẽ mẽtiri suũ
Nec aliquãdo cõmittet:ut lĩgua iterpres aĩa a sensu & cogitatione discorder. Pecuniam
si qua crediderit:nõ accipiat usurã ut & beneficiũ icolume sit qđ succurrit necessitati:&
abstineat se prorsus alieno:In hoc.n. genere officii debet suo eẽ cõtentus:quem oporteat
alias ne pprio qdem parcere:ut bonũ faciat: plus ãt acipe q̃ dederit:i iustũ ẽ. Q đ q facit
isidiat᷑ quodã mõ:ut ex alterius necessitate prædet᷑. At iustus nũq̃ prætermitet quomi-
nus aliqđ misericorditer faciat:nec inquinabit se huiusmodi quæstu:sed efficiet ut sine
ullo suo damno ipsũ qđ cõmodat:iter bona opa numeret᷑. Minus nõ accipiet a paupere
ut siqđ ipse præstiterit:eo bonũ sit:quo fuerit gratuitũ. Maledicenti benedicto respon-
deat:nũq̃ ipse maledicat ne uerbũ malũ pcedat ex ore hoĩs:q̃ colit uerbũ bonũ. Q uin
et caueat diligẽter:ne quãdo inimicũ sua culpa faciat:& si qs extiterit tã pteruus q bono
& iusto faciat iiuriã:clementer ac moderate ferat:& ultionẽ suã sibi nõ assumat:sed dei
iudicio reseruet inocentiã semp & ubiq̧ custodiat. Q đ præceptum nõ ad hoc tãtũ ua-
let:ut ipse iiuriã nõ iferat:sed ut illatam sibi non uindicet. Sedet.n. maximus & æquis-
simus iudex speculator ac testis oium. Hunc homini præferat:hũc malit de sua cã pnũ-
ciare:cuius sententiã nemo effugere potest:nec defensione cuiusq̃ nec gratia. Ita fit ut
homo iustus comtemptui sit omnibus:& quia putabit᷑ semetipsũ defendere non pos-
se habebit᷑ pro segni & inerti. Q ui ãt fuerit ultus inimicũ:hic fortis:hic strenuus iudi-
catur:hunc colunt:hunc uerẽt᷑. Bonus uero illi tametsi prodesse omnibus uel pluribus
possit:illum tamẽ suscipiunt qui nocere q̃ q pdesse possit:sed iustum prauitas homi-
nũ deprauare nõ poterit:quominus deo studeat obtempetare:malitq̧ cõtẽni:dũmodo
semper boni fungat᷑ officio:mali nũq̃: Cicero iiisdem illis officialibus. At uero si qs uo-
luerit inqt sui ai complicatam notionem euoluere:iam se ipse doceat:eũ uirũ bonũ esse
q prosit quibus possit:noceat nemini:nisi lacessitus iiuria. O q̃ simplicem uetam q̧ sen-
tẽtiã duorum uerborum adiectiõe corrupit. Q uid.n. opus fuerat adiungere nisi lacess
situs iniuria:ut uitiũ bono uiro quasi causam turpissimam apponeret: patiẽtiæ quæ om
niũ uirtutũ maxima est: facere expertem᷑ Nociturum esse dixit bonum uirum si fuerit
lacessitus:iam ex hoc ipso boni uiri nomen amittat:si nocebit. Non minus.n.mali est
referre iniuriam:quã inferre. Nã unde certamina iter homines:unde pugne cõtentiones
q̧ nascuntur:nisi q̧ improbitati apposita ipatientia:magnas sæpe concitat tempesta-
tes᷑ Q uod si patientiam:qua uirtute nihil ẽ uerius:nihil homine dignius iueniri potest
iprobitati opposueris:extinguetur ptinus tanq̃ igni aquã supfuderis. Sin autem puo-
catrix illa iprobitas ipatientiam sibi compatem nacta ẽ:tanq̃ perfusa oleo tantum exci-
tabit incẽdium:ut id nõ flumen aliquod:sed effusio cruoris extiguat. Magna itaq̧ pa-
tientiæ ratio est:quam sapiens ademit bono uiro. Vt.n.nihil malorũ fiat:hæc sola effi-
citq̧ quæ si detur omnibus:nullum scelus:nulla fraus i rebus humanis erit. Q uid ergo
bono uiro potest esse tam calamitosum:tanq̧ cõtratium:q̃ iræ fræna permittere:quæ
illum non modo boni: sed etiam hominis appellatione dispoliet᷑ Siquidem nocere alte

ri(ut ipse ait uerissime)non est secũdum hois naturã. Nã & pecudes si lacessas:aut calce aut cornu repugnãt. Et serpentes ac feræ nisi persequaris ut occidas negocium nõ exhibent: Et(ut ad hoĩum exempla redeamus)imperiti quoq; & insipientes:si quando accipiunt iniurias:cæco & irrationabili furore ducuntur:& his qui sibi nocent:uicem tribuere conant̃. In quo igitur sapiens ac bonus uir a malis & insipientibus differt nisi q; habet inuictam patientiam:qua stulti carẽt:nisi q; regere se ac mitigare iram suam nouit quã illi quia uirtute indigent:frenare non possunt? Sed uidelicet hæc illum res fefellit:quia cum de uirtute quæritur in quacunq; conditione uincere:putauit esse uirtutis. Nec uidere ullo mõ potuit hoiem dolori & iræ succumbentẽ:& his affectibus indulgẽtem quibus debet potius reluctari. Et ruentem quacunq; ĩ parte ꝓuocarit probitas uirtutis officium non tenere. Qui.n. referre iniuriam utitur eũ ipsum a quo læsus est:gestit imitari. Ita q malum imitatur:bonus esse nullo pacto põt. Duobus igitur uerbis duas uirtutes maximas bono & sapiẽti uiro:ĩnocentiam patientiamq; detraxit. Sed qa ipse caninam illã facũdiã:sicut Salustius ab Appio dictum refert:exercuit:uoluit quoq; hoiem canino mõ uiuere:ut remordeat lacessitus. Quæ retributio cõtumeliæ q̃ pniciosa sit:& quas edere soleat strages:unde oportunius peteret exemplum:q̃ ex ipsius doctoris tristitissimo casu:qui cũ his philosophorũ præceptis obtemperare gestit ipse se perdidit. Qui si lacesitus iniuria patiẽtiã tenuisset si dissimulare:si ferre contumeliam boni uiri esse didicisset:nec illas nobiles orationes alieno titulo ĩscriptas:ĩpatientia & leuitas:& insania ꝓdidisset:nunquam capite suo rostra in quibus ante floruerat:cruentasset:nec rẽpublicã funditus præscriptio illa delesset. Sapiẽtis ergo ac boni uiri non est uelle certare:ac se periculo committere:qm̃ & uincere non est in nostra potestate & est anceps omne certamen:sed est sapientis & optimi uiri nõ aduersarium uelle tollere qđ fieri sine scelere ac periculo non põt sed certamen ipsũ qđ fieri & utiliter & iuste põt Summa igitur uirtus habenda patientia est:quã ut caperet homo iustus:uoluit illum deus(ut supra dictum ẽ)ꝑ inertiæ contemni:nisi.n. contumeliis fuerit affectus: quantũ habeat fortitudinis in seipso cohibendo ignorabitur. Si ãt lacessitus iniuria lædentẽ ꝑsequi cœperit: uictus est. Si uero motũ illum ratione compresserit: hic plane ĩperat sibi:& hic regere se potest. Quæ sustentatio sui recte patiẽtia nominatur:quæ una uirtus oĩbus ẽ opposita uitiis & affectibus. Hæc ꝑturbatum aĩum ac fluctuantem ad trãqllitatẽ suam reuocat:hæc mitigat:hæc hoiem sibi reddit. Ergo quoniam nature repugnare ĩpossibile ẽ & ĩutile:ut non commoueamur oĩo:prius tamen commotio illa ꝓsiliat ad nocendum quoad fieri potest maturius sopiatur. Præcepit deus non occidere solẽ super iram nostram ne furoris nostri testis abscedat. Deniq;. M. Tullius contra suum præceptum:de quo paulo ante dixi obliuionem iniuriarum in magnis laudibus posuit. Spo inquit Cæsar:q obliuisci mihi soles:nisi iniurias. Quod si hoc ille faciebat homo: non a cælesti tantũ sed a publica quoq; ciuiliq; iustitia remotissimus:quanto magis id nos facere debemus:qui immortalitatis uelamine candidati sumus.

Quod ꝑipathetici stoicis obuiant in defensione affectionum. Et quæ sint tres furiæ q̃s poetæ finxerunt:& quis earum usus sit & abusus. Ca.xix.

s Stoici cum affectus ex homine tanquam morbos conantur euellere:ꝑipatetici se opponunt eosq; non modo retinẽt sed ẽt defẽdũt:nihilq; in hoie eẽ dicunt quod non magna ratione ac prouidentia sit innatum. Recte id quidem si singularum reum ueros terminos scirent. Itaq; hanc ipsam iram cotem esse dicunt uirtutis tanquam nemo possit aduersus hostes fortiter dimicare:nisi fuerit ira concitatus

Quo plane ostēdūt: nec quid sit uirtus scire se: nec cur homini tribuerit itā deus. Quæ
si nobis ideo data ē: ut ea utatur ad occidendos hoies: qd imanius homine: quid simili-
us feris bæluis existimādū ē: q̄ id aial qd ad cōmunionē & innocētiā deus fecit? Tres sūt
igitur affectus: q hoies in oīa facinora præcipites agant: ira: cupiditas: libido. Propterea
poetæ tres furias esse dixerūt: q̄ mentes hoium exagitēt: ira ultionē desiderat cupiditas
opes: libido uoluptates. Sed his oibus deus certos limites statuit: quos si trāscenderit:
maioresq̧ eē cœperint: necesse ē naturā suā deprauēt: & in morbos ac uitia uertantur.
Qui aūt sint isti limites: nō ē magni laboris ostēdere. Cupiditas ad ea cōparāda nobis
data est: quæ sunt ad uitā necessaria: libido ad sobolē ꝓpaganda: iræ affectus ad coercē
da peccata eorū: q sunt in nostra ptāte: id est ut arctiore disciplina minor ætas ad ꝓbita
tē iustitiāq̧ formet: quæ nisi in metu cohibeat: licētia pariet audaciā: quæ ad oē flagiti
um & facinus euadet. Itaq̧ ut ira uti aduersū minores & iustum est & necessariū: sic &
aduersum pares & pniciosum ē & ipiū. Impiū q̧ uiolat humanitas: perniciosū q̧ illis re
pugnantibus aut pdere necesse est aut perire. Hāc aūt quā dixi esse rationē: cur homini
sit iræ affectus datus: ex ipsius dei præceptis itelligi pōt: qui iubet uti maledictis & læ
dentibus nō irascamur. Manus aūt nostras supra minores semp habeamus: hoc est ut
peccantes eos assiduis uerberibus corrigamus: ne amore inutili & indulgētia nimia edu
cent ad malū: & ad uitia nutriant. Sed rerū iperiti & rationis ignari: eos affectus q̄ sūt
homini ad usus bonos dati exterminauerunt: & latius q̄ ratio postulat: euagant. Inde in
iuste atq̧ ipie uiuit: utunt ita cōtra pares. Hinc dissidia: hinc expulsiōes: hinc bella: con
tra iustitiā nata sunt. Vtūt cupiditate ad cogēdas opes. Hinc fraudes: hic latrocinia: hic
oīa scelerū genera orta sunt. Vtunt libidine ad capiēdas tātū uoluptates. Hinc stupra
hinc adulteria: hinc corruptelæ oēs extiterūt. Quicunq̧ igr illos affectus itra fines su
os redegerit: qd ignorantes deum facere nō pnt. Hic patiēs: hic fortis: hic iustus est.

De quinq̧ sensuum uoluptatibus: & quare plus uoluptatis datum sit hoi a natura q̄
cæteris animantibus. Et primum de uoluptate uisus: & de spectaculis euitandis: & de
ludorum & spectaculorum auctoribus. Cap. xx.

r Estat ut cōtra quinq̧ sensuū uoluptates dicā breuiter. Nā & ipsius libri mēsurā
iā modū flagitat: quæ oēs qm uitiosæ ac mortiferæ sunt: uirtute superari atq̧ op
primi debēt: uel (qd paulo ante dicebā) de affectibus ad rōnē suā reuocari. Cæ
teræ aiantes præter unā uoluptates: quæ ad generādū ptinet: nullā sentiūt. Vtunt er
go sensibus ad naturæ suæ necessitatē. Vidēt ut appetāt ea: qbus opus ē ad uitā tuēdā
audiūt inicē seq̧ dignoscūt: ut possint cōgregari. Quæ utilia sunt ad uictū: aut ex odo
re inueniunt: aut ex sapore pcipiunt: inutilia respuunt aut recusāt. Edēdi aut bibēdi offm̄
uentris plenitudine metiunt. Homini uero sollertissimi artificis ꝓuidētia dedit uolupta
tē ifinitā: & in uitium cadētē: q ꝓposuit ei uirtutē: quæ cum uoluptate semp tanq̄ cū
domestico honeste pugnaret. Cicero in Catone maiore. Stupra uero inquit: & adulteria: Cicero
& oē flagitiū nullis excitari aliis illecebris nisi uoluptatis. Cūq̧ hoini siue natura: siue
qs deus nihil mēte præstabilius dedisset: huic diuino muneri ac dono nihil tā inimicū q̄
uoluptatē. Nec. n. libidine dominante tēperātiæ locum eē: neq̧ in uoluptatis regno uir
tutē posse cōsistere: sed contrario deus iccirco uirtutē dedit: ut expugnaret & uinceret
uoluptatē: eāq̧ egrediētē fines sibi datos: itra præscriptum coerceret: ne hominē suaui
tatibus delinitū atq̧ captum: ditiōi suæ subiiceret: ac sēpiterna morte mulctaret. Vo-
luptas oculorū uaria & multiplex ē: q̄ capit ex aspectu rerū: quæ sunt i usu hoium: uel
natura: uel ope delectabiles. Hāc philosophi rectissime sustulerūt. Aiūt. n. multo eē præ-

clarius & hoie dignius cælũ potius q̃ cælata ituri. Et hoc pulcherrimum opus intermicãtibus astrorũ luminibus: tãq̃ floribus adornatũ: q̃ picta: & ficta: & gemmis distincta mirari. Sed cũ diserte contemptũ terrestriũ nos exhortati sunt & ad cæli spectaculũ excitauerũt: tamẽ spectacula hæc publica nõ contemnunt. Itaq̧ his & delectant: & libenter intersunt: quæ quoniam maxima sunt irritamenta uitiorum: & ad corrumpendos animos potissime ualent: tollenda sunt nobis: qa non mõ ad beatam uitam nihil conferũt: sed ẽt nocẽt plurimũ. Nã q hominẽ q̃uis ob merita dãnatũ i cõspectu suo iugulare ꝓ uoluptate cõputat: cõscientiã suã polluit: tã scilicet q̃ si homicidii qd' fit occulte: spectator & princeps fiat. Hos tamẽ ludos uocant: i quibus humanus sanguis effunditur. Adeo longe ab hoibus secessit humanitas: ut cũ animas hoium interficiãt: ludere se opinent: inocentiores his oibus: quorũ sanguinem uoluptati habẽt. Q uæro nũc an possit pii & iusti hoies eẽ: q cõstitutos sub ictu mortis misericordiã deprecantes: nõ tãtũ patiunt occidi sed efflagitant: ferũtq̧ ad mortẽ crudelia & inhumana suffragia: nec uulneribus satiati: nec cruore cõtẽti: quin etiã ꝑcussos iacẽtq̧ repeti iubent: & cadauera ictibus dissipari: neq̧ illos simulata morte deludat. Irascunt etiã pugnãtibus, nisi celeriter altere duobus occisis est & tãq̃ humanũ sanguinẽ sitiant: oderũt moras: alios illis compares dari poscũt recẽtiores: ut q̃primũ oculos suos satient. Hac consuetudine imbuti humanitatẽ ꝑdiderũt. Itaq̧ nõ parcunt ẽt inocẽtibus: sed exercẽt in oẽs qd' i malorũ trucidatiões didicerũt. Huius igit' publici homicidii socios & participes eẽ nõ cõuenit eos: q iustitiæ uiã tenere nitunt'. Nõ. n. cũ occidere deus uetat: latrocinari nos tãtũ ꝓhibet qd' ne ꝑ leges qdẽ publicas licet: sed ea quoq̧ ne fiãt: monet: quæ apud homines pro licitis habẽt. Itaq̧ ne militare iusto licebit: cuius militia est in ipsa militia: neq̧ uero accusare quẽq̃ crimine capitali. qa nihil distat: utrũ ne ferro an uerbo potius occidas: quoniam occisio ipsa ꝓhibetur. Itaq̧ in hoc dei præcepto nullã prorsus exceptionẽ fieri oportet qn occidere hoiem sit semp nefas: quẽ deus sanctũ aial eẽ uoluit. Ergo ne illud qdem cõcedi aliqs existimet: ut recẽs natos liceat oblidere: quæ uel maxima ẽ ipietas. Ad uitã eni deus ispirat animas: nõ ad mortẽ. Uerũ hoies ne quod sit facinus: quo manus suas polluant: rudibus adhuc & simplicibus animis abnegant lucẽ nõ a se datã. Expectet uero ali qs: ut alieno sanguini parcant: q nõ parcũt suo: sed hi sine ulla cõtrouersia scelerati & iniusti. Q uid illis quos falsa pietas cogit exponere? Nõ possunt inocentes existimari: q uiscera sua canibus obiiciũt: & quãtũ i ipsis ẽ crudelius necãt: q̃ si strãgulassẽ. Q uis dubitet qn ipius sit: q alienæ misericordiæ locũ nõ tribuit: q etiã si cõtingat ei qd' uoluit: ut alat': addixit certe sanguinẽ suũ uel ad seruitutẽ: uel ad lupanar. Q uæ autem possint: uel soleãt accidere i utroq̧ sexu: uel p errorẽ qs nõ itelligit: qs nõ ignorat? Q d' uel unius Aedipodis declarat exẽplũ: duplici scelere cõfusum. Tã igit' nefariũ ẽ expõere: q̃ necare. At. n. paricidæ facultatũ angustias cõquerũtur: nec se pluribus liberis educãdis sufficere posse prætẽdũt: quasi uero aut facultates i potestate sint possidentiũ: aut nõ quotidie deus ex diuitibus pauperes: & ex paupibus diuites faciat. Q uare si qs liberos ob pauptatẽ nõ poterit educare: satius ẽ ut ab uxoris cõgressiõe cõtineat: q̃ sceleratis manib⁹ dei opa corrũpat. Ergo si homicidiũ facere nullo mõ licet: nec iter eẽ oino: cõcedit': ne cõsciẽtiã ꝑfundat ullus cruor. Si qdẽ populo sãguis ille præstat': i scænis quoq̧ nescio an sit corruptela uitiosior. Nã & comicæ fabulæ de stupris uirginũ loquũtur, aut morib⁹ meretricũ: & quo magis sũt eloquẽtes q flagitia illa finxerũt: eo magis sniarũ elegãtia suadẽt: & facilius ihærẽt: audiẽtiũ memoriæ uersus numerosi & ornati. Itẽ tragicæ historiæ subiiciũt oculis paricidia & icæsta regũ malorũ: & cothurnata scelera

demōstrāt. Histrionū quoq; ipudicissimi motus qd aliud nisi libidines docēt & istigāt?
quorū eneruata corpora: & in mulierū icessū habitūq; mollitu: ipudicitias fœminas iho
nestis gestibus mētiūt. Quid de mimis loquar corruptelarū præferētibus disciplina?
qui docēt adulteria: deū fingūt: & simularis erudiunt ad uera? Quid iuuenes aut uirgi-
nes faciant: cū & fieri sine pudore: & spectari libēter ab oibus cernūt? Admonent utiq;
quid facere possint: & inflāmant libidine: q aspectu maxie cōcitat: ac se qsq; p sexu in
illis imaginibus præfigurat: pbantq; illa dū ridēt: & adhærentibus uitiis corruptiores
ad cubicula reuertunt: nec pueri mō: quos præmaturis uitiis ibui nō oportet: sed ēt se
nes quos peccare nō decet: i talē uitiorū semitā dilabunt. Circensiū quoq; ludorū rō qd
aliud habet: nisi leuitatē: uanitatē: isaniā? Tanto nāq; ipetu cōcitant aī in furorē: quāto
illic ipetu curruit: ut iā plus spectaculi exhibeāt: q spectādi gratia ueniūt: cū exclama
ri & offerri: & exilire cœperint. Vitāda ergo spectacula oia. nō solū neqd uitiorū pecto
rib9 isideat: quæ sedata & pacifica eē debēt: sed ne cui9 nos uoluptatis cōsuetudo delini
at & adeo atq; a bonis opibus auertat. Nā ludorū celebratiōes deorū festa sūt siqdē ob
natales eorū ael tēporū nouorū dedicatiōis sūt cōstituti. Et primitus qdē ueneratiōes q
uocant munera. Saturno attributæ sūt. Ludi āt scænici Libro: circēses: Neptūno. Pau-
lati uero & cæteris diis idē honos tribui cœpit: singuliq; ludi nominibus eorū cōsecrati
sūt. Sic Sisinni9 Capito i libris spectaculorū docet. Si qs igr spectaculis iterest: ad q re Sisinoius
ligiōis grā ūenit discessit a dei cultu: et ad dos se ōtulit: quorū natales & festa celebrauit

De uoluptate aurium. Et quid sibi uelit diuinorum eloquiorū simplicitas: que omni
bus carminibus & floribus: pompisq; uerborum perferenda est. Ca. xxi.

Vrium uoluptas ex uocum & cātuū suauitate pcipitur: que scilicet tā uitiosa
a est: q obiectatio illa de qua diximus oculorū. Quis. n. non luxuriosū: ac nequā
putet eū: q scenicas artes domi hēat? At q nihil refert utrū ne luxuriā solus do-
mi: an cū populo exerceas i theatro. Sed iā de spectaculis dictū ē: restat unū qd est no
bis expugnādū: ne capiamur his q ad sensū iotegrū penetrāt. Nā illa oia quæ uei bis ca
rēt: id est aeris & neruorū suaues soni: possunt facile cōtemni: qa nō adhærent: nec scri
bi possunt. Carmē aūt cōpplitū & oratio cū suauitate decipiēs capit mentes: & quo uo-
luerit ipellit. Inde homines litterati cū ad regionē accesserit dei: ab aliquo iperito docto
re fundati minus credunt. Assueti eni dulcibus & politis: siue orationibus: siue carmini
bus: diuinarū litterarū simplicē cōemq; sermonē p sordido aspernant. Id. n. quærunt
quod sensum demulceat. Persuadet aūt quicquid ē suaue: & aio penitus dū delectat: in
sidit. Nū igit deus & mentis: & uocis: & linguæ artifex diserte loqui nō pōt? Immo ue-
ro summa puidentia carere phuco uoluit ea: quæ diuina sunt: ut oēs itelligerēt quæ ip-
se oibus loquebat. Ergo qui ueritati studet: qui nō uult ipse se decipere: abiiciat inimi-
citias & noxias uoluptates: quæ aiam sibi uinciāt: ut corpus cibi dulces: præferāt uera
falsis: æterna breuibus: utilia iucūdis. Nihil aspectu gratū sit: nisi qd pie: qd iuste fie-
ri uideas: nihil auditu suaue: nisi quod alit animā: melioremq; te reddit. Maximeq; hic sen
sus oō est ad uitiū detorquēdus: q nobis iō datus est: ut doctrināa dei pcipere possem9.
Itaq; si uoluptas est audire cātus & carmīa: dei laudes canere & audire iucūdū sit. Hæc
est uoluptas uera: quæ comes & socia uirtutis ē. Hæc ē nō caduca & breuis: ut ille qs
appetunt: qui corpori ut pecudes seruiūt: sed ppetua & sine ulla itermissiōe delectans:
Cuius terminos si quis excesserit: nihilq; aliud ex uoluptate petierit nisi ipsā uoluptatē:
hic mortē meditat: quia sicut uita ppetua in uirtute est: ita mors in uoluptate. Qui eni
temporalia maluerit: carebit æternis: qui terena protulerit: cælestia nō habebit.

De uoluptat eolfatus & gustus: quam uir prudens euitare debet: ut laqueos & tenei-culas mortis Cap. xxii.

D uoluptates autē saporis & odoris: q duo sensus ad solū corpus ptinēt nihil ē a aliud quod a nobis disputetur. nisi forte qs exigit: ut dicamus turpe eē sapiēti ac bono si uentri & gulæ seruiat: si unguētis oblitus ac floribus coronatus īcedat qđ q facit: utiq; īsipiēs: ineptus: & nihil ē: quem ne odor quidem uirtutis attigerit. Forrasse qspiā dixerit. Cur ergo illa facta sunt: nisi ut illis fruamur. At: n. iā sæpe dictum ē uirtutē fuisse futurā nullā: nisi haberet q oppimeret. Itaq; fecit oīa deus ad īstruēdum certamē rerū duarū. Ergo illecebræ iste uoluptatū arma sūt illius: cuius opus unū ē expugnare uirtutē: iustitiā q; ab oīb⁹ excludere. His bladimētis titillat aīa & suauitatib⁹. Scit. n. quia mortis & fabricatrix uoluptas. Nā sicut deus hominē ad uitā non nisi per uirtutem ac laborem uocat: ita ille ad mortē p delitias ac uoluptates: sicut ad uerbū bonum per fallacia mala: sic ad uerum malū per bona fallacia peruenitur. Cauenda sūt igitur oblectamenta ista tanq laquei & plagæ: ne suauitudinū mollicie capti: subditione mortis cum ipso corpore redigamur: cui nos mancipauimus.

De uoluptare ractus: & quare sit ī homine uehementior q in cæteris animalibus: & quātas per eum diabolus turpitudines īgerat & spicula gebennæ. Et de licito coitu & illicito. Et quare intra omnia animantia sola mulier post conceptum sit patiens uiri. Et quis sit continentiæ uel in continentiæ fructus. Cap. xxiii.

Enio nunc ad eā percipit ex actu uoluptatē: q sensus est quidē totius corporis. u Sed ego nō de ornamētis aut uestibus: sed de sola libidine dicēdum mihi puto quæ maxie coercēda ē: q a maxie nocet. Cū excogitasset deus duorū sexum rationē: attribuit ipsis ut se iuicē appeterēt: & cōiunctione gauderēt. Itaq ardentissimam cupiditatē cunctorū animāriū admiscuit corporibus: ut in hos affectus auidissime ruerent: ea p ratione ppagati & multiplicari genera possent. Q ue cupiditas & appetentia in hoie uehemētior & acrior inuenit: uel qa hominū multitudinē uoluit esse maiorē uel qm uirtutē soli homini dedit: ut eēt laus & gloria coercēdis uoluptatibus: & sui abstinētia. Scit ergo aduarsarius ille noster qta sit uis huius cupiditatis: quā qdē necessitatē dicere maluerūt: eāq; a recto & bono ad malū & prauū trāsferūt. Illicita. n. desideria immittit: ut aliena cōtaminēt: quibus habere ppria sine delicto licet. Obiicit quippe oculis irritabiles formas: suggerit q; fomēta: & uitiis papulū subministrat: tū ītimis uisceribus stimulos omnes cōturbata & cōmouet. & naturalē illū īcitat: atq; īflāmat ardorem donec irrætitū hominē īplicatūq; decipiat. At ne qs eēt: q pœnatū metu abstineret alieno: lupanaria quoq; cōstituit: & pudorē īfœliciū mulierū publicauit: ut ludibrio haberet tā eos q faciūt: q quas pati necesse ē. His ob sœnitatibus animas ad sanctitatē genitas uelut in cæni gurgite demersit: pudorē extinxit: pudicitiā fugauit. Idem ēt mares ad miscuit maribus: & nefandos coitus cōtra naturā cōtraq; īstitutū dei machinatus ē: sic ībuit hoīes: & armauit ad nefas oē. Q uid. n. pōt eē sanctū his: q ætatē ībecillā & præsidio īdigentē: libidini suæ depopulādā fœdādāq; substrauerit: Nō pōt hæc res p magnitudie sceleris enarrari. Nihil āplius istos appellare possū: q ipios & paricidas: qbus nō sufficiat sexus a deo datus: nisi & suū sexū pphane ac petulanter illudāt. Hæc tamen apud nos leuia & quasi honesta sūt. Q uid dicā de his qui abominādo nō libidinē sed insaniā potius exercēt: Piget dicere. Sed quid his fore credamus: quos no piget facere: & tamē dicēdū ē: quia fit. De istis loquor: quorū teterrima libido & execrabilis furor: nec capit quidē pcit. Q uibus hoc uerbis aut q idignationē tātū nefas psequar: uicit offici-

um singulæ; sceleris magnitudo. Cũ igit̃ libido hæc edat opa: & hæc facinora designet: armandi aduersus eã uirtute maxĩa sumus. Quisq̃s affectus illos frænare nõ põt: cohibeat eos intra præscriptũ legitimi thori: ut & illud qd' auide expetit: assequat̃: & tamẽ i peccatũ nõ icidat. Nã qd sibi hoĩes pditi uolũt? Nẽpe hõesta opa uoluptas sequit̃: si ipsam per se appetũt: iusta & legitima frui licet. Q d' si aliqua necessitas phibet: tũ uero maxĩa adhibenda uirtus erit: ut cupiditati cõtinẽtia reluctet̃. Nec tñ alienis thoris que attingere nõ licet: uerũ ẽt publicis uulgatisq; corpibus abstinendũ deus præcepit. Docetq; nos cũ duo iter se corpora fuerit copulata: unũ corpus efficere. Itaq; q se cæno inmiserit: cæno sit oblitus necesse ẽ & corpus qdẽ cito ablui põt: mẽs autẽ cõtagiõe ipudici corporis iqnata nõ põt: nisi ex longo tpe & multis bonis opib9 ab ea q̃ ihæserit: colluuiõe purgari. Oportet ergo sibi queq; præponere duorũ sexuũ cõiunctionẽ generandi cã datã eẽ uiuẽtibus. Eãq; legẽ his affectib9 positã: ut successionẽ parẽt. Sicut ãt dedit nobis oculos deus: nõ ut spectemus uoluptatẽq; capiamus: sed ut uideamus pp eos actus: q ptinent ad uitæ necessitatẽ. Ita genitalẽ corporis ptẽ: qd' nomẽ ipsũ docet: nulla alia cã nisi efficiẽdæ sobolis accepimus. Huic diuinæ legi sũma deuotiõe paredũ est. Sint oẽs q dei discipulos se psitebunt̃ ita morati & instituti: ut iperare sibi possint. Nã qui uoluptatibus indulgẽt: q libidini obsequunt̃: hi alam suã corpori mãcipãt: ad morteq; cõdẽnant. Qui se corpori addixerũt in quo hẽt mors ptãtẽ. Vniusquisq; igit̃ q̃tũ põt formet se ad uerecũdiã pudorẽq; colat: castitatẽ mente & cõscia tueat̃. Nec tñ legibus publicis pareat: sed sit supra oẽs leges: q legẽ dei seq̃t̃. Quib9 bonis si assueuerit: iã pudebit eũ in deteriora descẽdere. Mõ placeãt recta & honesta q̃ meliorib9 iucũdiora sunt: q̃ praua & honesta priorib9? Nõdũ oĩa castitatis officia executus sũ quã nõ mõ deus intra priuatos parietes: sed ẽt præscriptio lectuli terminat: ut cũ qs hẽat uxorẽ: neq; seruã neq; liberã habere i super uelit sed matrimõio fidẽ seruet. Nõ.n. sicut iuris publici rõ est: sola mulier adultera ẽ q hẽt aliũ. Maritus aũt ẽt si plures hẽat: a crimine adulterii solutus ẽ. Sed diuina lex duos in matrimoniũ qd' ẽin corpus unũ pari iure cõiũgit: ut adulter habeat̃ qsq̃s cõpagẽ corpis i diuersa distraxerit. Nec ob aliã cãm deus cũ cæteras aiantes suscepto fœtu maribus repugnare uoluisset: solã oĩum mulierẽ patiẽtẽ uiri fecit: scilicet ne feminis repugnãtibus libido cogeret uiros aliud appetere: eoq; facto castitatis gloriã nõ tenerẽt. Sed neq; mulier uirtutẽ pudicitiæ caperet: si peccare nõ posset. Nã qs mutũ aĩal pudicũ esse dixerit: qd suscepto fœtu mari repugnat? Q d' iõ facit: qa necesse ẽ in dolorẽ atq; piculũ ueniat: si admiserit: nulla igit̃ laus ẽ nõ facere qd non possis facere: Ideo aũt pudicitia in hoĩe laudat̃: qa nõ naturalis ẽ sed uolũtaria. Seruãda igit̃ fides ab utroq; alteri ẽ: imo exẽplo cõtinẽtiæ docẽda uxor ut se caste gerat. Iniquũ ẽ.n. ut id exigas: qd' ipse præstare nõ possis. Quæ iniqtas id effecit pfecto: ut eẽnt adulteria fœminis ægre ferẽtib9 præstare se fidẽ: nõ exhibẽtib9 mutuã caritatẽ. Deniq; nulla ẽ tã pditi pudoris adultera: q nõ hãc cãm uitiis suis prætẽdat: iniuriã se peccãdo nõ facere sed referre: qd optie Quitilianus expræssit. Hõ inqt neq; alieni mrĩmonii abstiõẽs neq; sui custos: q̃ iter se natura cõnexa sũt. Nã neq; maritus circa corrũpẽdas aliorũ cõiuges occupatus põt uacare domesticæ sanctitati. Et uxor cũ i tale icidit mrĩmoniũ: exẽplo ipso concitata aut imitari se putat: aut uindicari. Cauẽdũ igit̃ ne occasionẽ uitiis nostra ĩtẽpantia demus: sed assuescãt iuicẽ mores duorũ: & iugũ pibus animis inferant. Nos ipsos i altero cogitemus. Nã fete i hoc iustitiæ sũma cõstitit: ut nõ facias alteri qcquid ipse ab altero pati nolis. Hæ sũt quæ ad cõtinentiã pcipiũt̃ a deo. Sed tamen quis diuina præcepta circũscribere se putet posse addãt̃ illa ut omnis calũnia & occasio frau

dis remoueat᷑: adulterũ esse q a marito dimissam duxerit: & eũ q præter crimen adulterii uxorẽ dimiserit: ut alterã ducat. Dissociata.n.corpus & distrahi deus noluit. Præterea nõ tantũ adulteriũ esse uitandũ: sed ẽt cogitationẽ: neq̃ aspitiat alienã: & animo cõcupiscat. Adulterã.n.fieri mẽtem: si uel imaginẽ uoluptatis ipsa sibi depinxerit. Mens est.n.pfecto q̃ peccat quæ imoderatæ libidinis fructũ cogitatiõe cõplectit᷑. In hac crimẽ ẽ: i hac oẽ delictũ. Nã & si corpus nulla sit labe maculatũ: nõ constat tñ pudicitiæ rõ: si animus incæstus ẽ: nec illibata castitas uideri põt: ubi cõsciẽtiã cupiditas inquinauit. Nec uero aliq̃s existimet difficile eẽ iponere frænos uoluptati: eãq̃ uagã & errantẽ castitatis pudicitiæq̃ limitibus icludere: cũ ppositũ sit hoibus oibus etiam uincere: ac plurimi beatã atq̃ icorruptã corpis itegritate retinuerũt: multi sint qui hoc cælesti genere uitæ fœlicissimæ pfruant᷑. Q̃d quidẽ nõ ita deus fieri præcepit tanq̃ astringat: q̃a generari homines oportet: sed tanq̃ sinat. Scit.n.q̃tam his affectib⁹ iposuerit necessitatẽ. Si quis hoc inquit facere potuerit: habebit eximiã incõparabileq̃ mercedẽ. Quod cotinẽtiæ genus quasi fastigiũ est oiumq̃ cõsumatio uirtutũ. Ad quã si quis eniti atq̃ eluctari potuerit: hũc seruũ dominus: hũc discipulũ magister agnoscet. Hic terrã triũphabit: hic erit cõsimilis deo: qui uirtutẽ dei cæperit. Hæc quidẽ difficilia uidentur: sed de eo loquimur: cui calcatis omnibus terrenis iter cælum paratur. Nam quia uirtus in dei agnitione consistit: omnia grauia sunt: dũ ignores: ubi cognoueris facilia. Per ipsas difficultates nobis exeundum est: qui ad summum bonum tendimus

De pœnitẽtia & fructu eius: & conscientiæ stimulis: & districtio dei iudicio: ex quibus sacrificiis: & in qua ara possit placari. Ca.xxiiii.

Et tamen desi dat aliquis: aut de se desperet: si aut cupiditate uictus: aut libidie n ipulsus: aut errore deceptos: aut ui coactus: ad iniustitiæ uiã lapsus ẽ. Põt.n.reduci ac liberari si eũ pœniteat actorũ: & ad meliora cõuersus satis deo faciat: q̃d fieri posse. Cicero nõ putauit: cuius hæc in academico tertio uerba sũt. Q̃d si liceret his q̃ i itinere deerrassẽt: sic uiã deuiã secutos corrigere errorẽ i pœnitẽdo: facilior eẽt emẽdatio temeritatis. Licet plane. Nã si liberos nostros cũ delictorũ suorũ cernimus pœnitere: correptos eẽ arbitramur: & abdicatos abiectosq̃ rursus tñ suscipimus: fouemus: ãplectimur: cur desperemus clemẽtiã dei patris pœnitendo posse placari: Ergo idẽ dominus ac parens indulgẽtissimus remissurũ se pœnitentibus potã pmittit: & obliturũ oẽs iniq̃tates nostras: si iustitiã denuo cœperimus opari. Sicut.n nihil pdest male uiuenti ante actæ uitæ pbitas: quia superueniẽs nequitiã iustitæ opa deleuit: ita nihil officiũt peccata uetera correcto: quia superueniẽs iustitia labẽ uitæ priori aboleuit: Q uẽ enĩ facti sui pœnitet: errorẽ suũ pristinũ intelligit. Ideoq̃ græci melius & significantius μετάγνωσιν dicunt: quẽ nos latine possumus dicere resipiscentiã. Resipiscit.n.ac suã mentẽ quasi ab insania recipit: quẽ errari piget: castigatq̃ seipsum dementiæ: & cõfirmat animũ suum ad rectius uiuendũ: tũ idipsũ maxĩe cauet: ne rursus in eosdẽ laqueos inducat᷑. Deniq̃ muta quoq̃ aĩalia eum fraude decipiuntur: si aliquo se modo in fugã excitauerint fiunt postmodũ cautiora: uitãtq̃ spea oĩa in q̃bus dolos insidiasq̃ senserunt. Sic hominẽ pœnitentia cautũ ac diligẽtẽ facit ad euitãda peccata: i que semel fraude deciderit. Nemo.n.põt eẽ tã prudens: tã circũspectus: ut nõ aliquãdo labatur. Et iccirco deus ibecillitatẽ nostrã sciẽs p sua pietate aperuit nobis apertum salutis: ut huic necessitati cui fragilitas carnis subiecta est medicina pœnitentiæ subueniret. Ergo quicunq̃ aberrauerit referet pedem seq̃ q̃ primum recipiet ac reformet

Sed reuocare gradum superãsq̃ euadere ad auras Hoc opus huic labor est.

Degustatis.n.male iucũdis uoluptatibus:uix diuelli ab his possunt: facilius recta seq̃-
rent̃:si earũ suauitates nõ attingissent:sed si eripiãt se malæ seruituti:cõdonabit̃ his ois
error:si errorẽ suũ uitã meliorẽ:correxerint. Nec luctari se quisq̃ putet:si dilecti cõsciũ
nõ hẽbit:sic ille oĩa in cuius conspectu uiuimus nec si uniuersos hoĩes cælare possumus:
deũ possumus:cui nihil ahsconditũ:nihil põt esse secretũ. Seneca exhortatiões suas mi Seneca
mirabili snia terminauit. Magnũ inquit nescio qd maius q̃ cogirari põt numẽ est:cui ui
uendo operã damus. Huic nos approbemus. Nã nihil ꝓdest iclusã esse cõsciẽtiã:pate-
mus a deo. Quid ueri⁹ dici põt ab eo:qui deũ nosset:q̃ dictũ ẽ ab homine ueræ religiõis
ignoro:nã & maiestatẽ dei expressit maiorẽ esse dicendo:q̃ ut eã cogitatio mentis hũa-
næ cape posset:& ipsũ ueritatitis attigit fontẽ:sentiẽdo uitã hominũ supuacuã nõ eẽ(ut
Epicuri uolũt)sed deo ab his operã uiuẽdo dari:si qdẽ iuste ac pie uixerint. Poruit eẽ ue
rus dei cultor:si quis illi mõstrasset ut cõtempsisset:ꝑfecto. Zenonem & magistrũ suũ
socionem:si uere sapientiæ ducem nactus esset. Huic nos inq̃t approbemus. Cælestis
ꝓrsus oĩo nisi accederet ignorãtiæ cõfessio:nihil ꝓdest inclusã hẽre cõscientiã:patem⁹
duo. Nullus ergo mendatio:nullus dissimulatiõi locus ẽ:quia pietib⁹ oculi hoium sub
mouẽt̃:dei aũt diuinitatas nec uiscerib⁹ submoueri põt:quomin⁹ totũ hoĩem ꝑspiciat
& norit. Idem in eiusdem opis pfõ. Quid agis inquit:qd machinaris:qd abscõdis:Cu-
stos te tuus sequit̃. Aliũ tibi ꝑegrinatio subduxit:aliũ mors:aliũ ualitudo. Hæret hic:
quo carere nũq̃ potes. Quid locũ abditũ legis:& arbitriũ remoues:Puta tibi cõtigisse
ut oculos omniũ effugias demẽs. Quid tibi ꝓdest nõ habere cõsciũ:habenti cõsciẽtiã
non minus mirabiliter de cõscientia & deo Tullius:Meminerit inq̃t deũ se habere testẽ:
id est(ut ego arbitror)mentẽ suam q̃ nihil hoĩ dedit ipse diuinius. Item cum de bono &
iusto uiro loq̃retur. Itaq; talis uir inq̃t nõ mõ facere:sed ne cogitare quidem quicq̃ au-
debit:qd nõ audeat prædicare. Purgemus igit̃ cõscientiam:q̃ oculis dei est ꝑuia:& (ut
idem ait)sẽpita uiuamus:ut rõnem nobis reddendã arbitremur:putemusq; nos momẽ
tis oĩbus non in aliquo(ut ille dixit)orbis terræ theatro ab hominib⁹:sed desuper spe-
ctari ab eo:qui & iudex & testis ipse futurus est:cui rõnem uitæ reposcenti actus suos in
ficiari nõ licebit. Ergo satius est aut fugere cõscientiã:aut nos ipsos ultro apire animum
& perniciem rescissis uulneribus effũdere:quibus nemo alius mederi põt:nisi solus ille
qui gressum claudis:uisũ cæcis reddidit:maculata purgauit menbra:mortuos excita-
uit. Ille ardorẽ cupiditatis extinguet:extirpabit libidines:inuidiã distraet:irã mitigabit
Ille reddet uerã & ꝑpetuã sanitatem. Appetenda ẽ hæc oĩbus medicina:quoniã maiori
periculo uexat̃ anima q̃ corpus:& q̃ primũ latentibus motibus adhibẽda ẽ curatio. Ne
q;.n. si utatur aliquis oculorũ acie clara:membris oĩbus integris corporis toti⁹ fortissi
ma ualetudine:tamen cũ dixerim sanũ si efferat̃ ira:supbia tumidus inflet̃:libidini serui
at:cupiditatibus in ardescat. sed eũ poti⁹ q̃ ad alienã fœlicitatẽ nõ attollat oculos:opes
nõ admiretur:alienã mulierẽ sancte uideat nihil oĩo appetat:nõ cõcupiscat alienũ:non
inuideat ulli nõ fastidiat quenq̃:sit humilis:misericors:beneficus:mitis:humanus:pax
in animo eius ꝑpetua uersetur. Ille hõ sanus:ille iustus:ille ꝑfectus ẽ. Quisqs igitur his
omnib⁹ præceptis cælestibus obtemperauit hic est ueri dei cultor:cuius sacrificia sunt
mansuetudo animi:& uita innocens:& actus boni. Quæ omnia qui exhibet:totiens
sacrificat:quotiens bonum aliquid ac pium fecerit. Deus enim non desiderat uictimam:
neque muti animalis:neq; mortis ac sanguinis:sed hominis & uitæ. Ad quod sacrifici-
um neq; uerbenis opus est:neq; febris:neq; cespitibus:quæ sunt utiq; uanissima:sed
his quæ intimo corde proferũtur. Itaq; in aram dei quæ uere maxima est:& quæ incor-

de hois collocata coinquinari nõ põt sanguine: iustitia iponit᷑: patiẽtia: fides: inocentia: castitas: abstinentia. Hic est uerissimus ritus: hæc illa lex dei (ut a Cicerõe ẽ dictũ) præclara & diuina semperq; recta & honesta iubet. Vetat praua & turpia cui parentẽ sanctissime ac certissimæ legi iuste ac legitie necesse est uiuere. Cuius legis pauca equidẽ capita posui: q̃ sũ pollicitus ea me tantũmõ eẽ dicturũ: q̃ sũmũ fastigiũ uirtuti & iustitiæ ipõerẽt. Si qs uolet cætera oĩa cõphẽder᷑ ex fõte ipo petat: unde ad nos riu⁹ iste manauit.

De dñia doni & sacrifici diuini: & forma laudãdi deũ: & orõnis forma & fructu. C.xxv.

Vnc de sacrificio ipso dicamus pauca. Ebur inquit Plato nõ castũ donum deo.

Plato n Q uid ergo? Picta scilicet p̃ciosa imo uero nõ castũ donũ deo quicquid surripi quicquid corrũpi põt. Sed sicur hoc uidit nõ oportere uiuẽti offerre aliquid qđ fit ex mortuo corpe: cur illud nõ uidit nõ debere icorpali corpale munus offerri. Q uãto

Seneca melius & uerius Seneca. Vultisne uos inquit deũ cogitare magnũ & placidũ: & maiestate leni uerẽdũ: amicũ & semp in pxio nõ imolationibus & sãguie multo colledũ. Q uæ eni ex trucidariõe imerentiũ uoluptas est? Sed mẽte pura: bono honestoq; pposito: nõ tẽpla illi cõgestis in altitudinẽ saxis struenda sũt: in suo cuiq; cõseruandus est pectore. Vestes igit᷑: gẽmas: & cætera quæ habent᷑ in precio: si quis putet deo caras is plane qđ sit deus nescit: cui putat uoluptati eẽ eas res: q̃s ẽt hõi cõtẽpserit: iura laudabit᷑. Q uid ergo castũ: quid deo dignũ nisi qđ ipse in illa diuina lege sua poposcit? Duo sũt quæ offerri debeãt: donũ & sacrificiũ: donũ i ppetuũ: sacrificiũ ad tps. Verũ apud istos qui nullo mõ rõnem diuinitatis itelligũt donũ est quicquid auro & argẽto q; fabricat᷑. Itẽ quicquid serico & purpura texit᷑: sacrificiũ est uictima: & quæcũq; in ara cremãt᷑. Sed utroq; nõ utit᷑ deus: quia & ipse icorruptus est: & illud totũ corruptibile. Itaq; deo utrunq; icorpale offerendũ est: quo utit᷑. Donũ ẽ itegritas aĩ: sacrificiũ laus & hymn⁹. Si. n. de⁹ nõ ur᷑: ergo his rebus coli debet: quæ nõ uident᷑: nulla igit᷑ alia religio est uera: nisi quæ uirtute ac iustitia cõstat. Q uomõ aũt deus iustitia hois utat᷑: itellectu facile est. Si. n. iustus fuerit hõ: accepta imortalitate in æternum deo seruiet. Hoies ãt nõ nisi ad iu-

Cicero stitiã nasci: tũ philosophi ueteres tũ etiã Cicero suspicatur: disserẽs. n. de legibus: Sed oium inquit quæ in hoium doctorũ disputatiõe uersant᷑: nihil est pfecto præstabilius: q̃ plane itelligi nos ad iustitiã esse natos. Id ergo solũ deo exhibere atq; offerre debem⁹: ad qđ capiẽdũ nos ipse generauit. Hoc ãt duplex sacrifici genus q̃ sit uerissime Trisme-

Trismegistus gistus Hermes idoneus testis est. Q ui nobiscũ id est cũ philosophis quo sequimur: tã uerbis q̃ re cõgruit: de iustitia sic locutus ẽ: Hoc uerbũ o fili adora & cole. Cultus aũt dei unus est malũ nõ esse. Itẽ i alio sermõe pfecto cũ exaudisset Asclepiũ q̃rẽtẽ a suo filio: utrũ placeret pr̃i eius offerri thus & alios odores: ad sacrificiũ dei: exclamauit: Bene bene o mi nate: o Asclepi. Et. n. maxima ipietas tale quid de illo uno ac singulari bono in aĩum iducere: Hæc & his similia huic nõ conueniũt. Omniũ. n. q̃cũq; sũt plenus est & oium minime indigens. Nos uero gratias agentes adoremus. Huius. n. sacrificiũ sola benedicto. Et recte. Verbo. n. sacrificari oportet deo: siquidem deus uerbũ ẽ (ut ipse cõfessus est) Saturnus igit᷑ colendi rit⁹ est ex ore iusti hois ad deũ directa laudatio: quæ tñ ipsa ut deo sit accepta: & humilitate: & timore & deuotione maxia opus est: ne quis forte integritatis & innocentiæ fiduciã gerens: tumoris & arrogantiæ crimen icurrat: eoq; facto gratiã uirtutis amittat. Sed ut sit deo carus: omniq; macula careat: misericordiã dei sp iploret: nihilq; aliud precetur: nisi peccatis suis ueniã: licet nulla sint. Si quid aliud desiderauit: nõ est op⁹ dicto scienti quid uelimus: si quid ei boni euenerit: grãs agat: si quid mali: satisfaciat: & illud sibi ob peccata sua fateatur euenisse: nihilominus in ma-

lis gratias agat:& in bonis satisfaciat:uel idē sit semp & stabilis:& imutabilis:& icōcussus. Nec tantum hoc in templo putet sibi esse faciendū:sed& domi & in ipso etiam cubili suo. Secum deniq; habeat deum semper in corde suo cōsecratū:quoniam ipse ē dei templum. Quod si deo patri ac domino hac assiduitate:hoc obsequio:hac deuotiōe seruierit:cōsumata & perfecta iustitia est:quā q tenuerit:hic (ut āte testati sumus) deo paruit:hic religioni atq; suo officio satisfecit.

Lactantii Firmiani diuinorū institutionum liber septimus: De uita beata.

Quid sit dictum in præcedentibus libris:quid restat dicendum in ultimo: qui sint credituri ueritati:& qui non: & quare. Cap. primum.

Bene habeat:iacta sunt fundamēta (ut ait eximius orator) Verū nos nō tm̄ fundamēta iecimus:quæ firma & idonea essent opari pficiendo:sed magnis robustisq; molibus ædificiū totū pene usq; ad sūmā

b pduximus. Restat id q ē multo facilius:uel tegere uel ornare: sine quo tamē priora opa inutilia sunt & ingrata. Nā qd pdest aut falsis religionibus liberari:aut intelligere uerā? Quid aūt uanitatē falsæ sapientiæ puidere:aut q sit uera cognoscere? quid inq̄ pdest cælestē illā iustitiā defendere? q d cū magnis difficultatibus cultū de tenere? Quæ est sūma uirtus:nisi eū diuinū præmiū beatitudinis ppetue subsequat? de i q nobis est in hoc libro differendū:ne priora oia irrita & infructuosa uideant:si hoc cuius cā illa suscepta sūt:icertū reliq̄mus:ne qs forte arbitret tātos labores icassū suscipi:dū eorū cælesti mercede diffidit:quā deus statuit ei:q hæc suauia terre bona p sola nudaq; uirtute cōtempserit. Satis & huic parti faciamus:tū testimōiis diuinarū litterarū:tum ēt pbabilibus argumentis:ut æque clarū sit:& futura præsentibus:& diuina terrenis:& ppetua breuib9 eē anteponēda:qm̄ tpalia sunt præmia uitiorū:sempiterna uirtutū: Exponā igitur rōnē mūdi:ut facile possit intelligi qn̄ & q re sit effectus a deo:qd Plato qui de mundi fabricatiōe disseruit:nec scire potuit:nec explicare:quippe q cæleste misteriū:qd nō nisi, pphetis ac deo docente discit:ignorabat. Ideoq; in ppetuū dixit esse fabricatum:qd' longe secutus est qm̄ quicqd est solido ac graui corpe:ut initium cœpit aliquādo:ita finem capit necesse est. Nā Aristoteles cum nō uideret quēadmodū posset tanta rerū magnitudo iterire:& hāc prescriptionē uellet effugere:semp ait fuisse mundū:ac semp futurum:prsus nihil uidit:quia qcq̄d est:aliquando habuerit pricipiū necesse est:nec oīnoq cq̄ pōt esse nisi cœperit:Nā cum terrā:& aquā:& ignē dispire cōsumiq; extinguiq; uideamus:quæ sint utiq; mundi partes intelligit totum esse mortale:cuius membra sunt mortalia. Ita sit:ut natum sit qcquid pōt interire:sed & omne qd' sub uisu oculorum uenit:& corporale (ut ait Plato) & solubile sit necesse est. Vnus igitur Epicurus auctore. Democritus ueridicus in hac re fuit qui ait & ortū aliquādo:& aliquādo esse periturum. Nec tamen rōnem ullam reddere potuit:scilicet aut quibus de causis hoc tātum opus aut quo tpe resoluat. Quod quoniā nobis deus reuelauit:nec cōiecturis id assequimur: sed traditione cælesti docebimus sedulo:ut tandem studiosis ueritas appareat:nec uidisse nec cōprehendisse philosophos ueritatē. Sed ita leuiter odorate sunt:ut tamen unde eos ille odor sapiētiæ tam suauis:tā iucundus afflaret:nullo mō senserit. Interim necessariū puto admonere lecturos:q hæc nostra quæ tradimus:praue uitioseq; mētes aut omnino non intelligerent: Hebetatur.n. acies eorū terrenis cupiditatibus:quæ sensus omnes grauant:imbecillesq; reddunt:aut etiam si intelligent:dissimulabūt tamen: & esse hæc uera nolent. qa trahunt a uitiis:& scientes malis suis fauent:quorū suauitate

AR.

Epicurus

capiunť:& uirtutis uiã deserũt:cuius acerbitate offẽdunť:nã qui auaritia & cpũ iexplebili quadã siti flagrant:quia nõ pñt uenditis aut elargitis quæ amãt:tenui cultu uitam degere. Sine dubio malũt id eẽ affectũ:qđ desideriis suis renũciare cogunť. Item qui libidinũ stimulis incitati(ut ait poeta)in furias ignẽq; ruũt:utiq; in credibilia nos afferre dicũt:qa uulneta aures eorũ præcepta cõtioẽtiæ:quæ illos uoluptatibus suis ꝓhibẽt qbus aiam suã cũ corpore adiudicauerũt. Qui uero ãbitione iflati:aut amore potẽtiæ iflãmati:oẽ studiũ suum ad honores acquirẽdos cõtulerunt:ne si solẽ quidẽ ipsũ gestemus i manibus:fidẽ cõmodabũt ei doctrinæ:quæ illos iubet oi potẽtia & honore cõtẽpto hũiles uiuere:atq; ita hũiles:ut & accipe iniuriã possint:& referre nolit si acceperit. Hi sunt hoĩes q cõtra ueritatẽ clausis oculis quoquomõ latrãt. Qui ãt sani sunt uel erunt id est nõ ita uitiis imersi:ut sanabiles ñ sint:& credẽt his & libẽter accedẽt:& quæ eũq; dicimus:apta:& plana:& simplicia:& qđ maxĩe opus est:uera & in expugnabilia illis uidebũť. Nemo uirtuti fauet:nisi qui sequi põt:sequi ãt nõ facile est oĩbus. Hi possunt:quos pauptas & rerũ indigẽtia exercuit:& capaces uirtutis effecit. Nã si uirtus ẽ tolerãtia malorũ:nõ capiũt ergo uirtutẽ:qui sempi bonis fuerũt:qa mala neq; expti sũt neq; ferre possũt:assuetudine ac desiderio bonorũ:quæ sola nouerunt. Eo fit:ut paupes & humiles deo credãt facilius:qui sunt expediti q̃ diuites:qui sũt iped mẽtis suis iplicati:imo cathenati & cõpediti seruiunt ad nutũ dñæ cupiditati:quæ illos iextricabilibus uinculis irretiuit:nec pñt in cælũ aspicere:qm̃ mẽs eorum in terrã ꝓna:humiq; defixa ẽ. Virtutis ãt uia nõ capit magna onera portãtes:ãgust⁹ admodũ trames ẽ:p quẽ iustitia hoĩem deducit i cælũ Hũc tenere nõ põt:nisi qui fuerit expeditus & nudus. Nã isti locupletes multis et igẽtibus sarcinis onerati:p uiã mortis icedunt:q̃ latissima ẽ:qm̃ late pditio dñať. His acerba sunt:his uenena:quæ de⁹ ad iustitiã præcepit: quæq; nos dei magisterio de uirtute ac ueritate disserimus. Quibus si repugnare audebunt hostes se esse necesse est uirtutis iustitiæq; fateantur. Aggrediar nunc qđ supest ut fines opi possit iponi. Id ãt supest ut de iudicio dei disseramus qđ tunc cõstitueť cum dñs noster redierit i terrã ut unicuiq; pro merito aut p̃mium psoluat aut penã itaq; ut in q̃rto li. de ptio aduentu eius dixius sic in hoc scđm reseruamus aduẽtum quẽ iudæi quoq; cõfitẽtur & spant sed frustra qm̃ necesse ẽ ad eos cõsolãdos reuertatur ad quos cõuocandos pri⁹ uenerat nam q uiolarunt ipie humilẽ sentirent in ptãte uictorẽ. Eaq; oĩa q̃ legunt & nõ itelligunt deo cõpensaute patiẽtur quippe qui pctis oĩb⁹ inquinati & insup sancto cruore ꝑfusi ab illo ipso cui nefandas man⁹ itulerunt sint ad æterna supplicia destinati sed erit nobis contra iudæos separata materia in qua illos erroris & sceleris conuincemus.

Quod aureum sæculum:idest fœlicissimus status futurus est post iudiciũ. Et quare ratio mundi non potest ab homine apprehendi:& q; ueram sapientiam non assequitur quis beneficio sed gratiæ. Ca. ii.

Erratum vigesimũ tertium

Vociignaros ueritatis instruamus dispositione summi dei sic ordinatũ:ut iniustum hoc sæculum decurso tẽporum spatio terminũ sumat:extinctaq; ꝓtinus oĩ malitia:& piorum aĩs ad beatã uitã reuocatis:quietum:trãquillũ pacificum aureum deniq;(ut poetæ uocant) sæculum:deo ipso regnãte florescat. In primis cãterorũ oĩum philosophis hæc fuit q; rõnẽ mundi quæ totã sapientiã cõtinet nõ comprehenderunt. Ea uero sensu ꝓprio & interna intelligẽtia nõ põt comprehendi quod illi sine doctore p seipsos facere uoluerunt. Itaq; in uarias sibi sæpe cõtrarias sñias iciderunt: ex quibus exitum nõ hẽrent & in eodem luto (sicut Comicus ait) hæsitauerunt scilicet assumptionibus eorum nõ respondente rõne cum assumpsissent quidem uera sed quæ

affirmari nõ possent sine scientia ueritatis rerũq; cælestiũ: q̃ (ut sæpe iã dixi) nõ põt eẽ i hoĩe: nisi deo docẽte pcæpta. Nã si põt hõi itelligere diuina: põt & facere. Nã itelligere ẽ q̃si e uestigio subseq. Nõ põt aũt facere q̃ deus: qa mortali corpe idurus ẽ. Ergo nec in telligere q̃dẽ põt quæ fecit deus. Q đ aũt fieri nõ possit: ex imẽsitate rerũ atq; operũ di uinorũ facile ẽ unicuiq; metiri. Nam si mundũ cũ oĩbus q̃ sunt in eo: cõtẽplari uelis: itel liges pfecto quãtũ deo opus hũanis corpibus antestet. Ita quãtũ iter opa diuina & hu mana iterest: tãtũ distare inter dei hoĩsq; sapiẽtiã necesse ẽ. Nã qa deus icorruptis atq; imortalis: & ideo pfectus: qa sempiternus ẽ: sapiẽtia quoq; eius pinde ut ipsa pfecta ẽ. Nec obstare illi q̃cq̃ põt quia nulli rei deus ipse subiectus ẽ. Hõ aũt quia subiectus ẽ passioni: subiecta ẽ & sapiẽtia eius errori: & sicut hois uitã multæ res ipediũt: quomin⁹ possit esse perpetua: ita sapientiã quoq; eius multis rebus ipedire necesse est: quomin⁹ in pspicienda penitus ueritate pfecta sit. Ergo nulla ẽ humana sapientia: si per se ad no tionẽ ueri sciẽtiãq; nitatur qm̃ mens hoĩs cũ fragili corpore illigata: & in tenebroso do micilio inclusa: neq; liberius euagari: neq; clarius pspicere ueritatẽ põt: cuius notio di uinæ cõditiõis est. Deo. n. soli opa sua nota sunt: hõ autẽ nõ cogitando aut disputãdo as seq eã põt. Sed discendo & audiẽdo ab eo q scire solius põt & docere. Ideo. M. Tullius senrentiam socratis de Platõe transferẽs dicẽtes uenisse tẽpus ut ipse migraret e uita. Il los a itẽ apud quos causam suã perorabat: agere uitã. Vtrũ melius sit inquit: dii imorta les sciunt: hominẽ aũt arbitror scire neminẽ. Q uare necesse est oẽs philosophia sectas alienas eẽ a ueritate quia hoĩes erant qui eas cõstituerũt: nec ullũ fundamentũ aut fir mitatem possunt habere: quæ nullis diuinatũ uocum fulciuntur oraculis. M.T: Socratis

Q uantum erraverint stoici de ratione mundi & auctore omnium deo: & homine p quem factus mundus: & quã manifeste contra Epicurum rationibus doceatur mundũ & omnia quæ in eo sunt: dei prouidentia gubernari. Ca. iii.

a T quoniam de philosophorũ erroribus loquimur stoici naturã in duos diuidũt partes: unam quæ efficiat: alterã quæ se ad efficiendum tractabilẽ præbeat. In illa prima esse uim sentiendi: i hac materiam: nec alterũ sine altero posse. Q uo nõ idẽ eẽ põt quod tractat: & quod tractat? Si quis dicat idem esse figulum quod lu tum: aut lutum idẽ esse quod figulum: nõne apte insanire uideatur? At isti uno naturæ nõie duas res diuersissimas cũprehenderũt: deum & mundũ: artificẽ & opus: dicuntq; alterũ sine altero nihil posse: tanq̃ natura sit deus mundo terminatus: nam interdum sic confunduntut sit deus ipse mens mũdi: & mundus sit corpus dei. Q uasi uero simul eẽ cœperint mundus: & deus: ac nõ ipse mũdum fecerit quod: & ipsi fatentur alias: cũ ho minum cã prædicant esse fabricatũ: & eẽ sine mundo si uelit: possit. Si quidẽ deus ẽ di uina mens & æterna: a corpore soluta & libera: cuius uim maiestatẽ quoniam itelligere non poterant: miscuerunt eum mundo: i dest operi suo. Vnde est illud Virgilianum: Virgilius
Totamq; infusa peractus Menes agitat molem: & magno se corpore miscet.
Vbi est ergo illud: qđ iidẽ ipsi aiunt & factum esse diuina puidentia: & regi? Si eni fe cit mundũ: fuit ergo sine mundo. Si regit: nõ utiq; sicut mens corpus regit: sed tãq̃ do minus domũ: nauiumq; gubernator: auriga curtrũ: nec tamẽ mixti sunt his rebus: quas regũt. Nam si hæc omnia quæ uidemus dei membra sunt tam insensibilis ab his cõsti tuitur deus: quoniam membra sensu carent: & mortalis est qm̃ uidemus membra esse mortalia. Possũ enumerare quotiens repẽtinis qua ssatæ motibus: uel hiauerit terræ uel desederint in abruptum quotiens demersæ fluctibus & urbes & insulæ abierũt i p fundum frugiferos campos paludes inundauerint flumina & stagna siccauerint mon

tes ēt uel dedicerint abrupti: uel planis fuerint adæquati: plurimas regiones & multorū fundamēta montiū latens & internus ignis absumit. Et hoc parū ē: si mēbris suis nō parcit deus: nisi etiā hoī liceat aliqd in dei corpus. Maria extrunt: montes excidūtur & ad eruendas opes ioteriora terre uiscera effodiunt. Quid q, ue arari qdem sine laceratione diuini corporis pōt: ut iam scelerati & impii simus: qn dei mēbra uiolemus? Patitur ne ego uexari corpus suū deus: & debilē se uel ipse facere: uel ab hoīe fieri sinit: nisi forte diuinus ille sensus: qui mūdo & omnibus mundi ptibus pmixtus est: primā terræ faciem reliqt: ac se in ima demersit: neqd doloris de assidua laceratione sentiret. Qd si hoc uanū & absurdū est: tam igit ipse eguerunt: q̄ hæc iodigent sensu: qui nō perspexerūt diuinū quidē spiritū esse ubiq; diffusum: eoq; oīa contineri. Nec tamē ita ut deus ipse: qui est incorruptus: grauibus corruptibilibus elementis misceatur. Illud ergo rectius quod a Platone sumpserunt: a deo factum esse mundū: & eius ꝓuidentia gubernari. Oportebat igit & Platonē: & eos q idē senserunt docere atq; explicare quæ causa: quæ ratio fuerit tanti opis fabricādi: quare hoc aut cuius gratia fecerit. At idē stoici hominum inquiūt cā mundus effectus est: audio. Sed Epicurus ignorat ipsos hoies quare aut quis effecerit. Nam Lucretius cum diceret mūdū nō esse a diis constitutū: sic ait

Lucretius

Dicere porro hominum cā uoluisse parere Præclarā mundi naturā. Deinde intulit:
Desipere ē: quid n. imortalib9 atq; beatis Gratia nostra qat largiri emolomenti.
Vt nostra quicq̄ cā agere aggrediamur?

Merito enim nullam ratonē afferebant: cur humanū genus uel creatū uel institutum eēt a deo. Nostrū hoc officiū est sacramētū mūdi & hoīs exponere: cuios illi exptes sacrarium ueritatis nec attingere: nec uidere potuerūt. Ergo (ut paulo ante dicebam) cō assumpsissent id qd erat uerū: id est mūdū a deo factum: & hominū cā esse factū: tamē quoniā eos in cōsequentibus ratio defecit: nō potuerūt defendere id quod assumpserant. Deniq; Plato ne dei opus ibecillū & ruinosum faceret: in æternū dixit esse māsurū. Si hominū cā factus est: & ita factus est: ut esset æternus: cur ergo ipsi quorū causa factus est nō sunt sempiterni? Si mortales propter quos factus est: ergo & ipse mortalis atq; solubilis. Neq; enim pluris est ipse q̄ hi: quorū gratia factus est: si ei ratio quadraret: intelligeret periturum esse quia factus est: nec posse in æternū manere: nisi quod tangit nō pōt. Qui autem negat hominum causa factum: hic nullam rationem tenet. Si enim dicit ipsum fabricatorem sua causa tāta hæc opera esse molitū: cur ergo nos nati sumus? Cur mundo ipso fruimur? Quid sibi uult humani generis: cæterorūq; animantiū fictio? Cur aliena commoda itercepimus? Cur deniq; augemur? munimur? interimus? Quid habet rationis ipsa generatio? qd ꝑpetua successio? Nimirū uideri deus uoluit: & sui suariis imaginibus tanq̄ sigilla cōfingere: quibus se oblectaret: & nihilominus tamē si ita esset: curæ haberet animātes: præcipueq; hoiem: cuius iperio cuncta subiecit. Qui aūt dicunt semp fuisse mundū: omitto illud: quod eē ipsum sine aliquo principio nō pōt: unde extricare se nequeūt. Sed hoc dico si semp mundus fuit: nullam pōt habere rationē: quid eni potuit in eo ratio moliri quod nunq̄ sumpsit exordiū. Nam prius q̄ fiat aliquid aut struatur: opus est consilio: ut disponi possit: quemadmodum fiat: nec incipi quicq̄ potest sine prouisione rationis. Itaq; omne opus ratio præcidit: non habet ergo rationem quod factum nō est. Atqui mundus hēt rationem: qua & cōstat & regit. Ergo factus est: & si factus est: & resoloe-

Democritus

tur. Reddant ergo isti rationē: si possunt cur aut factus in principio sit: aut postea resoluatur. Quod quia docere non poterat Epicurus siue Democtitus: sua sponte natū esse dixit feminibus inter se passim coeuntibos: quibus iterum resolutis: dissidiū atq; iteri-

tum secutumm, Corrupit ergo qd' recte uiderat: & totā ratione̅ penitus ignorantia tō
ois euertit: redegitq; mundū & oia quæ in eo gerunt' ad similitudine̅ cuiusdā somni ua-
nissimi: siquide̅ rebus humanis nulla rō subsistit. Cū uero mūdū: omnesq; partes eius ut
uidem9 mirabilis rō gubernet cū cæli tēperātia & æqualis in ipsa ueritate cursus astro-
rū luminūq; cælestiū: tēporū cōstās ac mera descriptio: terrarū uaria fœcūditas: plana
cāporū monumēta: & aggeres montiū: uiriditas ubertasq; siluarū: fontiū salubertia eru
pto fluminū oportuna inundatio: maris opulenta & copiosa interfusio: uentorū d uer-
sa & utilis aspiratio. Cæteraq; oia rōne summa cōstent: quis tā cæcus est: ut existimet si
ne cā esse facta: in qbus mira dispositio ꝓuidentissimæ rationis elucet? Si ergo sine cau
sa nec est nec fit qcq̄ omnino: si & ꝓuidētia summi dei ex dispositione rerū: & uirtus ex
magnitudine: & potestas ex gubernatione manifesta est: hebetes ergo & in sani: qui ꝓ-
uidentiam nō esse dixerunt: Nō improbarē si deos icciro nō esse dicerent: ut unū dice-
rent. Cum autem ideo ut nullum qui eos delirasse nō putat: ipse delirat.

Quod ois res ad aliquem usum facta est: ēt illa quæ oio uidentur esse mala & quare
homo creatus sit corpore fragilis: & capax rationis: Ca. iiii.

s Ed de ꝓuidentia satis ī primo libro dixius: qa & si est ut apparet: ēx mirabilita
re opum suorū: necesse est ēt hoiem cæterasq; aiantes eadē ꝓuidētia creauerit.

Videamus ergo. quæ ratio fuerit fingendi generis humani: qm̄ constat id quod
stoici dicunt: hoium cā mundū esse fabricatū: q̄q̄ i hoc ipso nō mediocriter peccent: qd
non hoīs cā dicunt: sed hoīum. Vnius. n. singularis appellatōe totū cōphendunt huma
num genus. Sed hoc iō: qm̄ ignorant unū hoiem a deo eē formatū: putātq; hoies in oi-
bus terris & agris tanq̄ fungos eē generatos. At Hermes nō ignorauit hoiem & a deo & Hermes
ad dei similitudinē factū: sed redeo ad ꝓpositū. Nihil ē (ut opinor) qd sit pp seipsum fa
ctū: sed qcqd oio fit: ad usū aliquē fieri necesse ē. Quis ē. n. uel tā ieptus: uel tā ociosus:
ut aggrediatur facere aliqd frustra: ex quo nullā utilitatē: nullū cōmodū spet: Qui do
mū ædificat: nō icciro ædificat ut tm̄mō domus sit: sed ut in ea possit hitari. Qui nauē
fabricat: nō iō isumit opam ut tm̄ nauis appareat: sed ut i ea nauigetur. Itē quas aliqd'
istruit aut format: nō ꝓpterea id facit: ut tm̄ facile uideatur sed ut uas illud effectum ca
piat aliqd necessariū. Similiter cætera q̄cunq; fiūt: nō utiq; supuacuum: sed ad usus ali
quos laborātur. Mūd9 igitur a deo fact9 ē nō utiq; pp ipsū. Neq;. n. aut calore solis: aut
lune: aut aspiratōe uentorū: aut hūore hymbrium: aut alimōia frugū cum sensu careāt
indiget sed ne illud qdē dici pōt: q deus pp seipsum fecerit mundum qm̄ pōt esse sine
mundo: sicut fuit antea. Et his oib9 quæ i cælo sunt: quæq; generātur: de9 ipse ñ utitur
Apparet ergo aiantium cā mundum eē cōstructum: qm̄ his rebus q̄bus cōstat aiantes
fruuntur quæ ut uiuere: ut cōstare possint: oia his necessaria tpibus certis submistran
tur. Rursus cæteras aiantes hoīs cā eē factas ex eo clarū ē: q hoī seruiūt: & tutelæ eius
atq; usibus data sunt: quoniā siue terrenæ sunt: siue aquatiles: nō sentiūt mundi rōnem
sicut hō. Respondēdū ē hoc philosophis: maximeq; Ciceroni: q ait. Cur oia nostri cā cū
faceret tātā uim natricū uiperūq; fecerit: cur tā multa pestifera terre mariq; dispserit?
Ingens ad disputādū locus ē: sed ut i trāscursu breuiter stringendus ē. Quoniā hō ex
rebus diuersis ac repugnātibus cōfiguratus ē: aīo & corpe id est cælo atq; terra: tenuit
& cōprehensibili: æterno ac tēpotali: sensibili atq; bruto: luce prædito atq; tenebroso:
ipsa rō ac necessitas exigebat. & bona ꝓponi homini & mala: bona qbus utatur; mala
q uitet & caueat. Icciteo. n. data est illi sapientia: ut cognita bonorū malorūq; natura:
in appetendis bonis & malis declinandis uim suæ rationis exerceat. Nam cæteris aiali

bus quia sapiẽtia data nõ est: munita ĩdumẽtis naturalibus & armata sunt. Hominiã
ꝓ his omnibus qđ erat præcipuũ: rõnem dedit suã ita ꝗ nudũ formauit & iermẽ: ut eũ
sapiẽtia & muniret & regeret. Munimẽta & ornamẽta eius nõ foris sed ĩtus: nõ incorpo
re: sed in corde cõstituit. Nisi ergo essent mala ꝗ caueret: quæ a bonis utilibusꝗ distin
M.T. guetet: nõ esset ei sapiẽtia necessaria. Sciat ergo Marcus Tullius aut iõ homini datã es
se rationẽ: ut & pisces capet usus sui gratia: & natrices: uiperasꝗ uitaret salutis suæ cã.
Aut iccirco bona ei malaꝗ proposita: qa sapientiã acceperat: cuius uis oĩs ĩ discernẽdis bo
nis malisꝗ uersat̃. Magna igit̃ & recta & admirabilis est uis: & rõ: & potestas hominis
pp quẽ mundũ ipsum & uniuersa quæcũꝗ sunt: deus fecit: tantũꝗ illi honoris habuit
asclepides ut eũ ꝓficeret uniuersis: quoniã solus poterat dei opera mirari. Optime igit̃ Asclepides
noster de prouidẽtia summi dei disserẽs: in eo libro quẽ scripsit ad me. Atꝗ ideo inquit
merito quis arbitret̃ ꝓximũ sibi locũ diuinam prouidẽtiam dedisse ei: q potuit intelli-
gere ordinationẽ suã. Nã sol iste est: qs eũ uidet ita ut ĩtelligat qa sol est: & q̃tũ gratiæ
afferat cæteris ĩstitutis. Hoc cælũ ẽ: qs id suspicit. terra hæc: qs eã colit. hoc pelagus: qs
ĩ eo nauigat. hic est ignis: qs eo utit̃. Instituit ergo summus deus nõ ꝓpter se quia ni-
bilo indiget: sed propter hominem qui his congruenter uteretur.

Quare homo creatus sit & quare ex cõtrariis sit: constet: & ꝗ ei domiciliũ constitu
tũ sit ĩ medio: & uita duplex proponit̃: quarũ alterã ministrat natura alterã largitur gra
tia. Et quid significet ꝗ homo primum quadrupedibus conformantur: & postea erigit̃
& tandẽ utitur exercitio rationis. Cap. v.

r Eddamus nũc rationẽ q̃re hoiem ipsum fecerit. Quod si philosophi fecissent:
aut defendissent illa q̃ uera iuenerant: aut ĩ ꝓximos errores nõ ĩcidissent. Hæc
est summa: hic cardo rerũ ẽ: quẽ q nõ tenuerit: ueritas illi oĩs elab t̃. Hoc ẽ de
niꝗ qđ efficiat illis nõ quadrare rationẽ: quæ si effulsisset: si sacramẽtũ hoĩs oẽ cogno-
uissent: nunq̃ disputationes eorum & oẽm philosophiã de trãsuerso academia iugulas-
set. Sicut ergo mũdũ nõ ꝓpter se deus fecit: qa cõmodis eius nõ ĩdiget: sed pp hoiem
q eo utit̃: ita ipm̃ hoiem pp se. Quæ utilitas deo ĩ hoĩe ĩquit epicurus: ut eũ pp se face-
ret. Scilicet ut eẽt q opa eius ĩdigeret: q ꝓuidentiã disponẽdi: rõnem faciẽdi: uirtutẽ cõ
sumãdi: & sensu admirari: & uoce ꝓloqui posset. Quorũ oĩum summa hæc ẽ ut deũ co
lat. Is.n. colit q hæc ĩtelligit: is artificẽ rerũ oĩum: is uerũ patrẽ suũ debita ueneratione
ꝓsequit̃: q uirtutẽ maiestatis eius de suorũ opum inuẽtione: ĩceptione: ꝑfectione meti
tur. Quod planius argumẽtũ ꝓferri põt: & mundũ hoĩs & hoiem sui cã deũ fecisse: q̃
ꝗ ex oĩbus aĩantibus solus ita formatus ẽ: ut oculi eius ad cælũ directi: facies ad deũ spe
ctans: uultus cũ suo parẽte cõis sit: ut uideat̃ hoiem deus q̃si porrecta manu alleuatum
ex humo: ad cõtẽplationẽ sui excitasse. Quid ergo inq̃t deo cultus hoĩs cõfert beato &
nulla re indigenti: uel si tantũ honoris homini habuit: ut ipsius cã mundũ fabricaret: ut
ĩstrueret eũ sapiẽtia: ut dominũ uiuẽtiũ faceret: eũꝗ diligeret tãq̃ filiũ: cur mortalẽ fra
gilẽꝗ cõstituit: cur oĩbus malis quẽ diligebat: obiecit: cũ oporteret & beatũ esse ho-
minẽ tãq̃ cõiunctũ: & ꝓximũ deo: & ꝑpetuũ sicut ipse est: ad quẽ colendũ & cõtẽplan-
dum figuratus ẽ. Quanq̃ hæc fere ĩ prioribus libris sparsim docuimus: tamẽ quoniam
propr e id materia nõ exigit: quia de uita beata differere ꝓpositũ ẽ: explicãda sunt ista
diligẽtius & plenius: ut dispositio dei: & opus: uolũtasꝗ noscat̃. Cũ posset semp spiriti
bus suis ĩmortalibus innumerabiles aĩas ꝓcreare: sicut angelos genuit: qbus ĩmortali
tas sine ullo malorũ piculo aut metu cõstat: excogitauit tamẽ inenarrabile opus quẽad
modũ infinitã multitudinẽ crearet aĩarũ: quas prio ĩbecillibus fragilibusꝗ corporibꝰ

alligatas:constitueret inter bonũ malũq; medias:ut constantibus ex utrisq; naturæ uirtutẽ pponeret:ne imortalitatẽ delicate assequerẽt' ac molliter:sed ad illud æternæ uitæ ineloquibilæ præmiũ summa cũ difficultate ac magnis laboribus peruenirent. Ergo ut eos grauibus & uexabilibus mẽbris idueret:quoniã cõsistere i medio inani non poterãt:põderib9 & grauitate corporis deorsum premẽte:sedẽ illis ac domiciliũ primo cõdendũ esse decreuit. Itaq; ineffabili uirtute ac potentia præclara mũdi opera molitus est suspensis i altitudinẽ leuibus elemẽtis:& grauibus & ima depræssis: & cælestia firmauit:& terrena cõstituit. Nec est necesse nũc exequi singula quoniã i secũdo libro uniuersa executi sumus. Lumina igit' posuit i cælo quorũ moderatio:& claritas: & motus aptissimo ad utilitates uiuentiũ tẽperatus est. Terræ aũt quẽ sedem uoluit esse:fœcunditatẽ uariã gignendi ac pferẽdi dedit:ut ubertas frugũ:& berbarũ:& uirẽtiũ pro natura & usu cuiusq; generis alimoniã ministraret. Tum pfectis oĩbus q̃ ad conditionẽ mundi ptinebãt:hominẽ finxit ex ipsa terra:quã illi a principio habitaculum præparauit:id est spiritũ suũ terreno corpore iduit:& iuoluit:ut cõpactus ex rebus diuersis ac repugnantibus bonũ ac malũ caperet:& sicut terra ipsa fœcunda est ad fruges pariendas ita corpus bominis qđ assumptũ est e terra:generandi copiã facultatẽ procreandæ sobolis accæpit:ut quoniã fragili materia ormatus i æternũ manere nõ poterat: peracto tẽporalis uitæ spatio cederet: & illud qđ fragile atq; ibecillũ gerebat:ppetua successione renouaret. Cur igit' eũ mortalẽ finxit atq; fragilẽ: cũ illius cã mũdum ædificasset: Primũ ut infinita uis animarũ gigneret':omnẽq; terram multitudine oppleret:deinde ut pponeret homini uirtutẽ:id est tolerantiã malorũ ac bonorũ:p quã posset præmiũ immortalitatis adipisci. Nã quia hõ ex duabus rebus cõstat:corpore atq; anima:quorũ alterũ terrenũ est:altũ cæleste:duæ uitæ hoĩ attributæ sunt:una tẽporalis quæ corpi assignat':altera sempiterna:quæ aiæ subiacet. Illã nascendo accæpimus:hanc assequmur laborando:ne imortalitas hoĩ (ut ante diximus) sine ulla difficultate cõstaret. Illa terrena est:sicut corpus:& iõ finit'. Hæc uera cælestis:sicut aĩa:& iõ terminũ nõ hẽt. Illam primi nescientes accipimus:hãc secũdã scientes. Virtuti.n. nõ naturæ dat':qa uoluit nos deus uitã nobis i uita cõparare. Iccirco hanc nobis præsentẽ dedit:ut illam ueram & perpetuã aut uitiis amittamus:aut uirtute mereamur. In hac corporali nõ est summũ bonũ quoniã sicut necessitate diuina nobis data est:ita rursus diuina necessitate soluetur. Itaq; finẽ habet:summũ bonũ nõ habet. In illa uero spiritali quam p nos ipsi acqrimus summũ bonũ continet' qa nec malũ põt habere:nec finẽ cuius rei argumentũ natura & rõ corporis præbet. Cætera nanq; animalia i humũ uergũt. qa terrena sunt:nec capiũt immortalitatẽ quæ de cælo ẽ. Nõ aũt rectus in cælũ spectat:quia pposita est illi imortalitas:nec tamẽ uenit: nisi tribuat' bomini a deo. Nã nihil interest inter iustũ & iniustũ: siquidẽ omnis hõ natus immortalis foret:ergo imortalitas nõ sequela naturæ:sed merces præmiumq; uirtutis est. Deniq; bomo nõ stati quãdo natus est:rectus ingreditur. Sed quadrupes primo quia ratio corporis & huius præsentis uitæ cõmunis ẽ nobis cũ mutis animalibus: Post deinde cõfirmatis uiribus erigit': & lingua eius in eloquium soluit': & mutũ animal esse desinit. Quæ rõ docet mortalẽ nasci hoiem. Postea uero immortalẽ fieri:cũ cœperit ex duo uiuere:idest iustitiã sequi:quæ cõtinetur i dei cultu cũ excitauerit hoiem deus ad aspectũ cæli ac sui. Qđ tũc fit:cũ homo cælesti lauacro purificatus:exponit infantiã cũ omni labe uitæ prioris: & incremento diuini uigoris accæptosit homo pfectus & plenus. Ergo quia uirtutẽ pposuit homini deus: licet anima & corpus consociata sint:tamen contraria sunt: & ipugnant inuicem: animi bona: mala

sunt corporis: id est opum fuga: uoluptatū interdictio: doloris mortisq; cōtemptus. Itē corporis bona: mala sunt aīæ: hoc est cupiditas & libido: qbus & opes appetunt: & suauitas uariarū uoluptatū: qbus eneruatus animus extinguit. Ideo necesse est iustū & sapientē in oībus malis esse: quoniā malorū uictrix est fortitudo. Iniustos āt i diuitiis: in honore: in ptāte. Hæc.n. corporalia & terrena sunt. Illi aūt terrenā uitā agunt: nec assequi imortalitatē querūt qa se uoluptatibus dediderūt: quæ sunt uirtutis inimicæ. Itaq; uita hæc tēporalis illi æternæ debet eē subiecta: sicut corpus animæ. Quisqs ergo animæ uitā maluerit: uitā corporis cōtemnat necesse est: nec aliter eniti ad summū poterit: nisi quæ sunt ima despexerit. Qui āt corporis uitā fuerit amplexus: & cupiditates suas i terrā deiecerit: illā supiorē uitā cōsequi nō pōt. Sed q mauult bene uiuere in æternū: male uiuet ad tēpus & afficiet oībus molestiis & laboribus q̄diu fuerit ī terra: ut hēat diuinū ac cæleste solatiū. Et qui maluerit bene uiuere ad tēpus: male uiuet i æternū: quia dānabitur dei sentētia ad pœnā: quia cælestibus bonis terrena præposuit: Propterea igit̄ coli se deus experit & honorari ab homine tanq̄ patet: ut uirtutem & sapientiam teneat q̄ sola immortalitatē parit. Nam quia nullus alius præter ipsum donare eam pōt quia solus possidet pietatē hōis. Qui deum honorauerit: hoc afficietur præmio: ut sit in æternum beatus sitq; apud deum & cum deo semper.

Item quare mundus creatus sit: quare homo: q̄ inanis sit cultus deorū. Cap. vi.

n Vnc totam rationem breui circūscriptione signemus iccirco mundus factus ē ut nascamur. Ideo nascimur ut agnoscamus factorē mundi ac nostri deū. Ideo agnoscimus ut colamus. Ideo colimus ut immortalitatē ꝑ mercede laborū capiamus: quoniā maximis laboribus cultus dei cōstat. Ideo præmio imortalitatis afficiamur: ut similes angelis affecti summo patri ac deo in ppetuū seruiamus. & simus æternū eo regnū. Hæc summa rerū ē: hoc arcanum dei: hoc ministeriū mundi: a quo sūt alieni: qui sequentes præsentē uoluptatē: terrestribus ac fragilibus bonis se addixerūt: & aīas ad cælestia genitas: suauitatibus mortiferis tāq̄ luto cænoue demerserūt. Quæramus nūc uicissim an in cultu deorū ratio ulla subsistat: q simulati sunt. Si iō rātū ab hoībus colūtur ut præstēt illis opes honores uictorias quæq; alia nō nisi ad præsens ualēt Si sine cā gignimur si i hominibus ꝑcreandis ꝓuidentia nulla uersatur si casu nobismētipsis ac uoluptatis nostræ gratia nascimur si nihil post mortē sumus quid ꝑōt eē tā superuacuū tā inane: tā uanū q̄ humana res: & q̄ mūdus iste qui cum sit incredibili magnitudine ta mirabili rōne cōstitutꝰ tā rebus ieptis uacet. Cur.n. uētorū spiritus cieāt nubes Cur emicēt fulgora tonitrua mugiant hymbres cadāt ut fruges terra ꝓducat ut uarios fœtus alat. Cur deniq; ōis natura rerū laboret ne qd desit earū rerū qbus uita hōie sustinet̄ si est inanis si ad nihilum interimus si nihil ē in nobis maioris emolumenti deo: Qđ si ē dictu nefas nec putādū ē fieri posse ut nō ob aliquā maxiā rationē fuerit constitutū qđ uideamus maxia rōne cōstare q̄ potest eē rō in his erroribus prauarū religionū & i hac psuasione philosophorū q̄ putāt aīas interire. Profecto nulla. Qđ .n. habēt dicere. Cur dii hominibus tā diligēter suis quæq; tēporibus exhibeāt. An ut illis far & merū demus: & odorē thuris: & sanguinē pecudum q̄ neq; inmortalibus grata esse possunt qa sunt fragilia neq; usui eē expertibus corporū qa hæc ad usum corporaliū data sūt Et tamē si ea desiderarēt sibi ipsi possent exhibere cū uellent. Siue igitur intereunt aīæ: siue in æternū manēt quā rationē cōtinet cultus deorū aut a quo mūdus factus ē. Cur āt quādo: aut quousq; quatenus hoīes: aut q̄ obrē procreati: Cur nascūtur itereūt succedūt renouāt: Quid dii ex cultibus eorū assequuntur qui post mortē nihil futuri sunt:

Quid præstant? Quid pollicent? Quid minantur aut hoibus aut diis dignum? Vel si
manent aiæ post obitū: qd de his faciūr facturi ue sunt? Quid ills opus est thesauro aui
matū? Ipsi illi ex quo fonte oriunt? Quomodo? aur quare? aut unde multi sunt? Ita fit
ut si ab illa rerum summa: quā superius cōprehēdimus aberraueris: omnis ratio itere-
at: & ad nihilum omnia reuoluantur.

Quare philosophi nequiuerint cōprehēdere ueritatē integre quā tamen sicut exem
pla declarant: pticulatim cōprehenderunt totā defendere nequeunt. Cap. vii.

q Vam summā qa philosophi nō cōprehenderunt: nec ueritatem cōprehēdere po
tuerunt: q̄uis ea fere qbus summa ipsa cōstat: & uiderit & explicauerit: sed di-
uersi ac diuerse oia illa ptulerūt: nō annectentes nec cās reū: nec consequenti-
as: nec ratione ut summā illā q̄ cōtinet uniuersa: & cōpingerēt: & iplerēt. Facile ē āt do
cere pene uniuersam ueritatē p philosophos & sectas esse diuisam. Nō. n. sic philosophi
am nos euertimus (ut academici solēt) qbus ad oia respōdere ppositū ē: qd ē potius
calūniati & irridere: sed docemus nullā sectā fuisse tā deuiā: nec philosophorū quēq̄ tā
inanē: q nō uiderit aliqr ex uero. Sed dū cōtradicēdi studio isaniūt: dū sua etiā falsa defen
dūt: aliorū ē tuera subuertūt: nō tātū illis elapsa ueritas est: quā seqrere simulabant: sed
ipsi ēt potissimū suo uitio pdiderūt. Q d si extitisset aliqs qui ueritatē sparsā p singulos:
p sectasq̄ diffusam colligeret i unū: ac redigeret i corpus: is pfecto non dissētiret a no
bis. Sed hoc nemo facere nisi ueri peritus ac sciēs pōt. Verū aūt scire nō nisi eius ē: q sit
doctus a deo. Nemo. n. pōt aliter repudiare quæ falsa sunt: eligere ac pbare quæ uera:
sed si uel casu id effecerit: certissime philosopharet. Et q̄uis n̄ posset diuinis testimōiis il
la defendere: tamen seipsam ueritas illustraret suo lumine. Quare icredibilis est error
illorū: q cū aliquā sectā pbauerint: eiq̄ se addixerit cæteras dānant tanq̄ falsas & ina-
nes. Aarmārq̄ se ad præliādū: nec qd defendere debeāt sciētes: nec qd refutare: icursant
q̄ passim sine delectu oia q̄ afferūt: qcūq̄ dissentiūr. Ob has eorū ptinacissimas cōtēti
ones nulla extitit philosophia: q̄ ad uerū ppius accederet. Nā pticulati ueritas ab his
tota cōprehēsa ē. Factū eē mūdū a deo dixit plato. Idē prophetæ loquunt. idēq̄ ex Si- Plato
byllæ carminibus apparet. Errār ergo q oia uel sua spōte nata eē: dixerūt: uel minutis
seminibus conglobatis: quoniā tanta res: tā ornata: tā magna: neq̄ fieri: neq̄ disponi &
ordinari sine aliquo prudētissimo auctore potuit: & ea ipsa rōne qua cōstare ac regi oia
sentiunt: sollertissimæ mētis artificē cōfitent. Hominū cā mundū & oia quæ in eo sunt
esse facta stoici loquūt: idē nos diuinæ literæ docēt. Errauit ergo Democritus q uermi Democritus
culorū mō putauit effusas esse de terra nullo auctore nullaq̄ rōne. Cur. n. formatus sit
homo: diuini sacramenti est: quod qa ille scire nō poterat: humanā uitam deduxit ad ni
hilum. Ad uirtutē capessendam nasci homines Ariston disseruit. Idem nos mōemur ac Ariston
discimus a pphetis. Igit falsus Aristippus: q hominē uoluptati idest malo tāq̄ pecudē Aristippus
subiugauit. Immortales esse aīas pherecides & plato disputauerūt. Hæc uero ppria est
in nostra religione doctrina. Ergo Dicearchus cū Democrito errauit qui perire cū cor- Dicearchus
pore ac dissolui argumētatus est. Esse iferos Zeno stoicus docuit: & sedes piorum ab
impiis esse discretas: & illos quidem quietas ac dilectabiles incolere regiōes. Hos ue- Zeno
ro luere pœnas in tenebrosis locis atq̄ in cæni uoragiōibus horrēdis. Idem nobis pphe
tæ palā faciunt. Ergo epicurus errauit: qui portarū id esse figmētū putauit: & illas in
ferorū pœnas quæ ferunt in hac esse uita interpretatus ē. Totam igit ueritatem & oē
diuinæ religiōis arcanum philosophi attigerūt. Sed aliis refellētibus defēdere id qd
inuenerant: nequiuerunt: quia singulis ratio quadrauit: nec ea quæ uera senserant: in

summam redigere potuerũt: sicut superius nos fecimus.

De immortalitate aiæ: & quibus eam argumẽtis Plato sit cõatus astruere. Ca. viii.

Nũ estigit summũ bonũ imortalitas: ad quã capiẽdã & formari a pricipio: &
u nati sumus. Ad hanc tendimus: hãc spectar humana natura: ad hanc nos pue-
hit uirtus. Quod bonũ qa cõprehendimus: superest etiã ut de ipsa imortalita-
te dicamus. Platonis argumẽta q̃uis ad rẽ cõferrãt multũ: tamẽ parũ habẽt firmitatis
ad pbandã & iplendã ueritatẽ: quoniã nec rationẽ mysterii magni totius cõsumauerat
i unũq; collegerat: nec summũ bonum cõprehenderat. Nã licet uerũ de immortalitate
animæ sentiret: tamẽ nõ ita de illa tanq̃ de summo bono differebat. Nos igit̃ certiori-
bus signis eligere possumus ueritatẽ: q eã nõ ancipiti suspitione collegimus: sed diuina
Plato tradictione cognouimus. Plato ãt sic argumẽtatus ẽ imortalitate esse quicquid per se ip
sum & sentit: & semp mouet̃. Q d.n. principiũ motus nõ habet: nec finẽ habiturum: qa
deseri a semetipso nõ põt. quod argumẽtũ etiã mutis animalibus æternitatem daret: ni
si adiectione sapiẽtiæ discreuisset. Addid t igit̃ ut effugeret hanc comirat ẽ fieri nõ pos
se quin sit immortalis animus humanus: cuius miranda sollertia inueniẽdi: & celeritas
cogitãdi: & facilitas præcipiendi atq; discẽdi: & memoria præteritorũ: & prouidẽtia fu
turorũ: & artiũ plerũq; innumerabiliũ scientia: qua cæteræ careãt animãres: diuina &
cælestis appareat: quia & origo animi qui tanta capiat: tanta contineat: nullã reperiatur
in terra: Siquidẽ ex cõcreatione terrena nihil hẽat admixtũ: sed necesse ẽ l terrã resolui:
quod est in homine ponderosum & dissolubile. Q d aũt tenue ac subtile: id uero esse in
diuiduum: ac domicilio corporis uelut carcere liberatũ ad cælũ & naturã suam puola-
re. Hæc ferre Platonis collecta breuiter: quæ apud ipsum late copioseq; explicãt̃. In ea
Pythagoras dem sñia fuit etiã pythagoras antea: eiusdẽ præceptor pherecydes quem Cicero tradit
primũ de æternitate alarũ disputasse. Qui oẽs licet eloquẽria excellerent: tamen in hac
Pherecydes duntaxat contentione non minus auctoritatis habuerũt: qui cõtra hanc sententiã disse
rebant. Dicearcus primo: deinde Democritus: postremo Epicurus: adeo ut res ipsa de q̃
inter se pugnabant: in dubiũ uocaret̃. Deniq; & Tullius expositis horũ oĩum de imor-
talitate ac morte sentẽtiis: nescire se quid sit uerũ pnũciauit. Harũ inquit sentẽtiarum
quæ uera: sit deus aliquis uiderit: Et rursus alibi. Quoniam utraq; inqt earũ sentẽtiarũ
doctissimos habuit auctores: nec qd certi sit diuinari põt. Verum opus nobis diuinatio
ne non est: quibus ueritatem diuinitas ipsa patefecit.

Quæ sit de immortalitate animæ fidelis assertio. Et q laborũ uirtutumq; finis bea
ta æternitas est. Cap. ix.

Is itaq; argumẽtis q̃ nec Plato: nec ullus alius iuenit: animarũ æternitas pba
h ri ac pspici põt: quæ nos breuiter collegimus: quoniã pperat oratio ad narran
dũ iuditiũ dei maximũ: qd in terra ppinquãte sæculorũ fine celebrabit̃. Ante
oĩa quoniã deus ab homine uideri nõ põt: neqs tamẽ ex eo ipso putaret deũ nõ esse: qa
mortalibus oculis nõ uideret̃: iter cætera istitutorũ suorũ miracola: fecit ẽt multa: quo
rũ uis qdẽ apparet: substãtia tamẽ nõ uideret̃: sicut est uox: odor: uẽtus: ut harũ rerum
argumẽto & exẽplo: ẽt deum licet sub oculos nõ uenit: de sua tamẽ ui: & effectu: & opi
bus cerneremus. Quid uoce clarius? aut uẽto fortius? aut odore uiolẽtius? Hæc tamẽ
cũ p aerẽ ferunt̃: ad sensusq; nostros ueniũt: & eos potẽtia sua ipellunt: nõ cernunt̃ acie
luminũ: sed aliis corpis partibus sentiunt̃. Similiter deus nõ aspectu nobis alioue fragi
li sẽsu cõprehẽdendus ẽ: sed mẽtis oculis intuendus: cũ opa eius præclara & miranda
uideamus. Nã illo qui nullũ oĩo deũ esse dixerũt: non mõ philosophos: sed ne hoĩes qui

dē esse dixerit:q mutis simillimi ex solo corpe cōstiterūt:nihil oīo cernētes aīo & ad sen-
sum corpis cuncta referentes:q nihil putabāt esse nisi qd oculis cōtuebāt̄. Et quia uide
bāt aut bonis accedere aduersa:aut malis ꝓspera:fortuitu geri oīa crediderunt:& natu
ra mūdū nō ꝓuidētia cōstitutū. Hinc tā ꝓlapsi sunt ad deliramēta:q talē sñiam neces
sario seq̄bant̄. Q d si est deus & incorporalis:& inuisibilis:& æternus:ergo nō iccirco in
terire aīam credibile est:qa nō uidet̄ postq̄ recessit a corpe:quoniā cōstat esse aliqd sen
tiens acuigēs:qd nō ueniat sub aspectu. At.n.difficile ē aīo cōprehendere queadmodū
possit aīa retinere sensum sine his partibus corpis:in q̄bus inest officiū sentiendi. Q uid
de deo:Nō facile ē cōprehendere quemadmodum uigeat sine corpore:Q uod si deo es
se credūt:q si sunt:utiq; animæ sunt expertes corporū:necesse ē humanas aīas eādē ratio
ne subsistere:qm̄ ex ipsa ratione ac ꝓuidētia ītelligit̄ esse q̄dā in hoīe ac deo similitudo
Deniq; illud argumētū qd.M.Tullius uidit:satis firmū est ex eo æternitatē aīæ posse
dignosci:qa nullū sit aliud aīal:qd habeat noticiā dei aliquā:religioq; sit pene sola:quæ M.T.
hoīem discernat a mutis:quæ cū i hoīem solū cadat ꝑfecto testat̄ id affectare nos:id de
siderare: id colere:quod nobis familiares:quod ꝓximū sit futurū. An aliqs cū cæterarū
animātiū naturā cōsiderauerit:quas pronis corpibus adiectas i terrāq; prostratas:sum
mi dei ꝓuidentia effecit:ut ex hoc itelligi possit:nihil eas rationis habere cum cælo:pōe
nō inteligere solum ex oibus cæleste ac diuinū animal esse hoīem:cuius corpus ab hu-
mo excitatum uultus sublimis:status rectus originē suā quærit:& quasi cōtēpta humi
litatæ terræ ad altū nitit̄:quia sentit summū bonū in bono sibi esse q̄rēdū:memorq; cō
ditionis suæ qua deus illū fecit eximiū:ad artificē suum spectat. Q uam expectatiōem
Trismegistus θεωπιαν rectissime nominauit:q̄ in mutis animalibus nulla est. Cū aūt
sapientia quæ soli hoī data est nihil aliud q̄ sit dei notitia:apparet animā nō interire neq;
dissolui:sed manere in sempiternū:qa deū qui sempiternus est:& q̄rit:& diligit ipsa co-
gente natura:sentiens uel unde orta sit:uel quo reditura. Præter eā nō exiguū īmortali-
tatis argumētū est:q hō solū cælesti elemēto utat̄. Nā cū rerū natura his duobus ele-
mētis:quæ repugnātia sibi & inimica sūt:cōstet igne & aq̄:humorū alterū cælo:alterū
terræ ascribit̄:Cæteræ animātes qa terrenæ mortalesq; sunt:terreno grauiq; utūt̄ ele
mēto:hō solus ignē in usu hēt qd ē elemētū leue sublime:cæleste. Ea uero quæ pōdero-
sa sūt ad morté de primūt:& quæ leuia sūt ad uitā subleuāt:qa uita ī summo ē: mors ī
imo. Et ut lux esse sine igne nō pōt:sic uita sine luce. Igit̄ ignis elemētū ē lucis ac uitæ:
unde apparet hominem qui eo utitur:immortalē sortitū esse cōditionē:quia id illi fami
liare est:quod facit uitam. Virtus quoq; homini soli data:magno argumētoest īmorta
les esse animas:quæ non erat secundum naturam:si anima extinguit̄. Huic enī præsen
ti uitæ nocet. Nā uita ista terrena:quā cōem cum mutis animalibus ducimus:& uolu-
ptatē expetit:cuius uariis fructibus ac suauitatibus delectat̄:& dolorem fugit: cuius
asperitas naturam uiuentiū acerbis sensibus lædit:& ad mortem ꝑducere nititur: quæ
dissoluit animātes. Si ergo uirtus & prohibet his bonis hoīem quæ naturaliter appetū
tur:& ad sustinēda mala imppellit:quæ naturaliter fugiunt̄. Ergo malū est uirtus: &
inimica naturæ:stultūq; iudicari necesse est q eam sequit̄:quoniam se ipse lædit & fu-
giendo bona præsentia:& appetendo æque mala sine spe fructus amplioris. Nam cū li
ceat nobis iucūdissimis frui uoluptatibus:nonne sensu carere uideamus:si malimus in
humilitate in egestate in contēptu i ignomina uiuere aut ne uiuere q dem: sed dolere
cruciari & mori:Ex q̄bus malis nihil amplius assequamur quo possit uoluptas omis-
sa pēsari. Si autē uirtus malū non est facitq; honeste:q uoluptatis uitiosas turpesq; cō

temnit:& fortiter:q̄ nec dolorē nec mortē timet ut officiū seruet:Ergo maius aliquod bonū assequatᷣ necesse est quā sunt illa quæ spernit. At uero morte suscæpta quod ulterius bonum sperari potest:nisi æternitas.

Item de imortalitate animæ:& q̄ uirtus semel habita perpetuatᷣ:& amitti nō potest Et q̄ uita duplex est:& item mortes duæ homini peræponūtur. Ca x.

t Ræseamus nūc uicissim ad ea:q̄ uirtuti repugnat ucetiā ex his imortalitas aiæ colligatur:Vitia oīa tpalia sunt ad præsens.n.cōmouetᷣ iræ ipetus recepta ultione sadatᷣ:libidinis uoluptas corporis finis ē. Cupiditatē aūt satietas earū rerū q̄s expetit aut aliorū affectuū cōmotiōes interimūt:Ambitio postq̄ honores quos uoluit adepta est:cōsenscit:Item cętera uitia cōsistere ac pmanere nō possūt:sed ipso fructu quē expetūt finiuntᷣ. Recedūt ergo & redeunt. Virtus aūt sine ulla intermissione perpetua est:nec discedere ab eo pōt:q̄ ea semel cupit:Nā si habeat interuallū:si aliquādo ea carere possumus:redibunt ptinus uitia quæ uirtutē sp īpugnat. Nō est igitᷣ cōprehēsa si deserit si aliquando secedit. Cū uero sibi domiciliū stabile collocauit i ci actu uersari eā necesse est. Nec pōt fideliter depellere uitia & fugare nisi pectus qd īsedit ppetua statiōe munierit. Ipsa uirtutis ppetuitas indicat humanū aīum si uirtutem cœperit permanere q̄a & uirtus ppetua ē & solus animus humanus uirtutē capit. Quoniā igitᷣ cōtraria sunt uitia uirtuti ois rō diuersa & cōtraria sit necesse ē q̄a uitia cōmotiōes & pturbatiōes aī sūt. Virtus ecōtrario lenitudo & trāquillitas aī ē. Quia uitia tpalia & breuia sunt:uirtus ppetua & constans par sibi sp. Quia uitiorū fructus id ē uoluptates æq̄ ut ipsa breues tpalesq̄ sunt. Virtutis ergo fructus ac præmiū sempiternū:qua uitiorū cōmodū in præsenti ē uirtus igitᷣ i futuro. Ita fit ut in hac uita uirtutis præmiū nullum sit quia uirtus adhuc ipa ē. Nā sicut uitia cū iactu suo finiuntᷣ uoluptas & præmia eorū sequūtᷣ ita uirtus cū finita ē merces eius insequitur. Virtus autem nunq̄ nisi mortē finitᷣ quoniā & in morte suscipiēda sūmū eius officiū est:Ergo præmiū uirtutis ē post mortē. Deniq̄ Cicero i Trusculanis q̄uis dubitāter tamē sensit sūmū hoī bonum non nisi post mortē cōtingere. Fidēdi aīo iqt si ita res feret gradietur ad mortem i q̄ aut sūmum bonū aut nullū malū esse cognouimus. Mors igitᷣ nō extinguit hoīem sed ad præmium uirtutis addmittit qui ant se ut ait idē uitūs ac scelenbus cōtaminauerit uoluptatiq̄ seruierit is uero dānatus æternā luet pœnā:quā diuinæ litteræ secūdā mortē nominauit q̄ ē ppetua & grauissimis cruciatibus plena. Nā sicut duæ uitæ ppositæ sunt hoī:quarū altera ē aīæ altera corpis:ita & mortes duæ ppositæ sunt una ptinens ad corpus quā cūctos secūdū naturam fungi necesse ē. Altera pertinens ad aiam quæ scelere acquiritur uirtute uitatur. Vt hæc uita temporalis ē:certosq̄ terminos habet:quia corporis est sic:& mors æque tēporalis est:certūq̄ habet finē quia corpus attingit.

De resurrectione corporū mortuorū: & morte:& animarū perpetuitate. Ca.xi.

i Mpletis ergo tēporib⁹ q̄ deus mortuis statuit:termiabitᷣ ipsa mors. Et q̄a tpalē uitā tpalis mors sequitur:cōseq̄ rēs ē ut resurgat aī e ad uitā pennē:q̄a finē mors tpalis accipit. Rursus sicut uita aī sēpiterna ē i qua diuinos & ineloq̄biles imortalitatis sue fructus capit ita & mors eius ppetua sit necesse est:i qua pennes pœnas & īfinitia tormēta p peccatis pēdit. Ergo i ea cōditiōe res posita ē:ut q beati sūt i hac uita tpali atq̄ terrena sp miseri sint futuri quia iā bonis quæ maluerūt potiti sūt qd his euenit qui deos adorāt deū negligūt. Deīdæ qui iusticiā sequentes in hac uita miseri fuerit & cōtēpti:& inopes:& ob ipsā iusticiā cōtumeliis & iniuriis sæpe uexati:quia nec aliter uirtus teneri potest:semp beati sūt futuri:ut quia mala iā pertulerūt:etiā bonis fruan-

tur. Quod his utiq; contingit: qui cōtēptis terrestribus diis & fragilibus bonis: cælestē
religionē dei sequunt̃: cuius bonē sicut ipse q tribuit: sempiterna sunt. Quid opa cor
poris atq; animi? Nōne indicāt eē animā mortis expertē? Nā corpus qa ipm fragile est
atq; mortale: quæcunq; opa morit̃: eaq; caduca sunt. Nihil.n. Tullius ait esse: qd firma T.
nibus humanis laboratū: qd̉ nō aliquādo ad interitū redigat̃: uel iniuria hominū: uel ip
sa cōfectrice oīum uetustate. At uero aī opera uidemus æterna. Nā qcunq; cōtemptui
praesentiū studētes: in memoriā monumēta igeniorū factorūq; magnorū reliquerunt:
hi plane mentis suæ ac uirtutis nomē i delebille quesierūt. Ergo si opera corporis ideo
mortalia sunt qa ipsum mortale ē: sequit̃ ex eo ut aīa imortalis appareat: qa uidemus
opera eius nō esse mortalia. Eodē modo desideria quoq; corporis animiq; declarāt alte
rū esse mortale: alterū sempiternū. Corpus.n. nihil. nisi tpale desiderat: idest cibū: potū
indumentū quietē: uoluptatē. Et tamē hæc ipsa sine ui & adminiculo aī nec cupere: nec
assequi pōt. Animus aūt per se multa desiderat quæ ad officiū fructū ue corporis redun
dent: eaq; nō fragilia sed æterna sunt: ut fama uirtutis: ut memoria nominis. Nam cul-
tū dei q cōstet abstinētia cupiditatū ac libidinū: patiētia doloris ac cōtemptu mortis: ēt
cōtra corpus anima cōcupiscit. Vide credibile ē nō interire aīam: sed dissociari a corpo
re: qa corpus sine aīa nihil pōt: animus aūt pōt multa & magna sine corpore. Quid q;
ea q uisibilia sunt oculis: & tangibilia manu: qa æternā uī pati possunt: æterna eē nō pos
sūt? Ea uero q neq; sub tactu: neq; sub uisu ueniūt: sed tātūmō uis eorū: & rō: & affect⁹
apparet: æterna sūt: qa nullā uī patiūt̃ extrinsecus. Corpus āt si ideo mortale ē: qa uisui
pariter ac tactui subiacet: ergo & aīa iccirco immortalis ē: qa nec tāgi pōt: nec uideri.

Item de immortalitate animæ contra Lucretiū & Epicurū. Et de differētia mentis
& animæ: & corporum resurrectione. Cap. xii.

Nunc argumenta eorū q cōtradixerūt refellamus: q̄ Lucretius tertio libro execu Lucreti⁹
tus est: quoniā cū corpore inqt aīa nascit̃: cū corpore intereat necesse est. At nō
ē par utriusq; rō: solidū.n. & cōprehensibile corp⁹ ē: & oculis & manu. Aīa ue
ro tenuis & tactū uisumq; fugiēs. Corpus e terra fictū atq; cōsolidatū ē: anima i se ni
hil cōcreati: nihil terreni ponderis hēt (ut plato disserebat) Nec.n. tātā posset hēre soller
tiā tātā uim: tātā celeritatē nisi originē traheret e cælo. Corpus igit̃ quoniā fictum ex Plāto
pōderoso & corruptibili elemēto: & tāgibile est & uisibile: corrumpit̃ atq; occidit: nec
uim repellere potest: qa sub aspectū & sub tactū uenit. Anima aūt quia tenuitate sua
omnē tactum fugit: nullo ictu dissolui pōt. Ergo q̄uis inter se cōiūcta & sociata nascā-
tur: & alterum quod est de terrena cōcreatione formatū: quasi uasculū fit alterius: qd̉
est a cælesti subtilitate deductum: cum is aliqua utrūq; discreuerit: q̄ discretio mors uo
cat̃: tū utrumq; i naturā suā recedit. qd ex terra fuit: id i terrā resoluit̃: quod ex cælesti
spiritu: id constat ac uiget semper: quoniam diuinus spiritus sempiternus est. Deinde
idem lucretius oblitus quid assereret: & quod dogma defenderet hos uersus posuit.
Cedit idem retro de terra quod fuit ante
In terram: sed quod missum est ex ætheris oris:
Id rursus cæli fulgētia templa receptant. Quod eius non erat dicere qui petire ani-
mas cum corporibus disserebat: sed uictus est ueritate & imprudēti ratio uera surrepsit.
Præterea idipsum qd̉ colligit dissolui aiam hoc est simul cum corpore interire: quoniā
simul nascāt̃: & falsum est & i contrarium conuerti potest. Non enim simul interit:
sed anima discedente integrum per multos dies manet: & plerumq; medicatum diutis-
sime durat. Nā si ut simul nascūtur. simul interirēt: nō discederet repente anima cor-

pusq; desereret: sed uno tpis pũcto utrũq; pariter dissiparetur: & tã celeriter ẽt corpus
adhuc spiritu in eo manente deliquesceret ac perierẽ celeriter aĩa discedit. Immo uero
dissoluto corpore aĩa uanesceret uelut humor facto uase diffusus. Nã si terrenũ & fra-
gile corpus post secessum aĩæ nõ statĩ defluit ĩ terrãq; tabescit: ex qua illi origo ẽ. Ergo
aĩa quæ fragilis nõ ẽ: ĩ æternũ manet: quoniã origo eius æterna est. Quoniã crescit in
qt sensus in pueris: & ĩ iuuenibus uiget: & in senibus diminuit̃: apparet eẽ mortalem.
Primũ nõ ẽ idẽ mens & aĩa. Aliud ẽ.n. qđ uiuimus: aliud qđ cogitamus. Nã dormiẽtiũ
mẽs nõ anima sopit̃: & in furiosis mẽs extinguit̃: aĩa manet: & ideo non exanimes: sed
de mẽtes uocãt̃. Mẽs ergo id est intelligẽtia uel augetur: uel minuit̃ p ætate. Aĩa in sta
tu suo sp ẽ. Ex quo tpe spiandi accepit facultatẽ: eadẽ usq; ad ultimũ durat: donec emis
sa corpis claustro: ad sedẽ suã reuolet. Deinde q̃ aĩa q̃uis a deo sit inspirata tñ qa tene-
broso domicilio terrenæ carnis inclusa ẽ: scienã nõ hẽt: q̃ ẽ diuinitatis. Audit ergo ac di
scit omnia: & sapiẽtiã discẽdo & audiendo capit: & senectus & minuit sapientiã: sed au-
get. Si tñ iuuenilis ætas uirtute decursa est: & si nimia senectus fregerit mẽbra: nõ est
animæ uitiũ: si uisus euanuit: si lõga torpuit: si auditus obsurduit: sed corpis. At.n. me-
moria defecit: qd mirũ si labentis domicilii ruina p̃mitur mens: & p̃terita obliuiscit̃. nõ
aliter futura diuina q̃ si carcerẽ quo cohibet̃ effugerit. Verũ eadẽ inqt dolori ac luctui
obnoxia est: & ebrietate demẽtit: unde fragilis & mortalis appareat: iccirco igr̃ uirtus &
sapientia necessaria ẽ: ut & mœror q cõtrahit̃ idigna patiẽdo ac uidẽdo: fortitudine re-
pellat̃ & uoluptas ñ mõ portãdi sed ẽt cæterarũ rerũ abstinẽtia supet̃. Nã si careat uir
tute: si uoluptatibus dedita molliat̃: mortificet obnoxia qm̃ & uirtus (ut docuimus) i-
mortalitatis ẽ fabricatrix: & uoluptas mortis. Mors ãt sicut ostẽdi: nõ funditus p̃imit
ac delet: sed æternis afficit crutiatibus. Nã interire p̃rsus aĩa nõ põt: qm̃ ex dei spiritu q
æternus ẽ originẽ cæpit. Aĩa ẽt inqt morbũ corpis sentit & obliuionẽ sui pat̃. Et sicut
ægrescit sic ẽt sæpe sanat̃. Hoc ẽt ergo cur maxĩe uirtus adhibẽda sit ne illo corpis dolo
re frãgatur: & obliuiõe sui nõ aĩa sed mẽs patiat̃. Quæ quoniã certa corporis regiõe
cõsistit: cũ eã p̃rẽ uis aliqua morbi uitiauerit: mouet̃ loco & q̃si cõq̃ssata de sede sua mi
grat: reditura. s. cũ medela: & sanitas domiciliũ suũ reformauerit. Nã qa aĩa ẽ iũcta cũ
corpe si uirtute careat cõtagio eius ægrescit: & ĩbecillitas de societate fragilitatis redun-
dat ad mẽtẽ. Cũ aũt dissociata fuerit a corpe uigebit ipa p se nec ulla iã fragilitatis cõdi
tione tẽrabit̃: qa idumẽtũ fragile p̃iecit. Sicut oculus ĩqt euulsus a corpe ac sepatus ni
hil põt uidere: ita & aĩa sepata nihil sẽtire qa & ipsa ps ẽ corporis. Falsũ hoc & dissimile
ẽ. Aĩa.n. nõ ps corpis: sed ĩ corpe. Sicut id qđ qdẽ uase cõtinet̃ uasis ps nõ ẽ: nec ea q ĩ
domo sũt: ptes domus eẽ dicũt̃: ita nec aĩa ps ẽ corpis: qa corpus uel uas aĩæ ẽ uel recepta
culũ. Iã illud argumentũ multo magis inane ẽ: qđ qdẽ ait animã qa non citius emitta-
tur e corpore mortalẽ uideri: sed paulatim se ex oĩbus mẽbris explicet a summis pedibus
incipiens tãq̃ si esset æterna uno tpis momẽto erũperet: qđ fit ĩ his qui ferro intereunt
Quos aũt morbus interemit: spiritũ diutius exhalant ut paulatĩ frigescẽtibus mẽbris
aĩa efflet̃: quæ cũ materia sanguinis cõtineat̃: sicut lumen oleo: & materia febriũ calo-
re cõsumpta: necesse ẽ membrorũ sũma quæq; frigescere quoniã uenæ exiliores ĩ extre-
ma corporis porrigũt̃ & extremi ac tenuiores riui deficiente uena fontis arescunt. Nec
tamẽ qa sensus corporis deficit: animæ sensum extingui & occidere putãdũ ẽ. Non.n.
aĩa corpore deficiente: sed corpus aĩe decedẽte putrescit: quia sensum oẽm trahit secũ
Cum aũt præsens anima sensum tribuat corpori: & uiuere id efficiat: fieri non potest
ut non ipsa per se uiuat & sentiat: quoniã ipsa est & sensus & uita. Nã q̃ ait

Quod si immortalis nostra foret mens. Nō tam se moriēs dissolui consequeretur. Sed magis ire foras: uestēq; relinquere ut anguis. Equidē nunq̄ uidi q̄ quereret͛ se morte dissolui: sed ille fortasse Epicureū aliquē uiderat: etiā dum moritur philosophantē: ac de sua dissolutione i extremo spiritu disserētē. Quomodo fieri potest utrū dissolui se sentiat: an corpore liberari: cum in exitu lingua mutescat͛ Nā dum sentit: & loq̄ potest nondū dissolutus est: ubi dissolutus est: nec sentire iā nec loq̄ pōt. Ita queri de dissolutione aut nōdū pōt: aut iā nō pōt. At.n. prius q̄ dissoluat͛: intelligit se dissolutū iri. Quid q̄ uidemus plerosq; morientiū nec dissolui cōquerentes (ut ait) sed exire se & ꝓficisci: & ambulare testantes: idq; aut gestu significāt: aut si adhuc possunt: & uoce ꝓnunciant͛ Vnde apparet nō dissolutionē fieri: sed separationē. q̄ declarat aīam ꝑmanere: Cætera Epicurei dogmatis argumēta Pythagoræ repugnāt differenti migrare aīas de corporibus uetustate ac morte cōfectis. & insinuare se nouis & recens natis. Et easdē semp renasci: mō in homine: mō ī pecude: mō ī bestia mō in uolucre: & hac ratione immortales eē: q̄ sæpe uariorū ac dissimiliū corporū domicilia cōmutēt. Quæ sentētia deliri hominis quoniā ridicula est: & mimo dignior q̄ schola: ne refelli quidē serio debuit. Quod q̄ facit: uidetur uereri ne q̄s id credat. Prætereūda sunt igit͛ nobis ea quæ pro falso cōtra falsum disserebant͛: satis est ea refutasse: quæ cōtra uerū disputata sunt:

Quibus testimoniis imortalitas animæ approbat͛: & futurū iudicium dei. Et q̄tum Aristoxenes alios uicerit in errore. Capi. xiii.

d Eclaraui (ut opinor) animā nō esse solubilē: supest citare testes quorū auctoritate argumēta firmēt͛. Neq; nūc ꝓphetis i testimoniū uocabo: quorū rō & diuinatio i hoc soln posita est: ut ad cultū dei. & ad immortalitatē ab eo accipiendā creari hoīem doceāt. sed eos potius q̄bus istos qui respuūt ueritatē credere sit necesse. Hermes naturā hoīs describēs ut doceret queādmodū eēt a deo fact⁹ hæc intulit. Hermes

καὶ τὸ αὐτὸ ἐξ ἀμφοτέρων φύσεως θνητῆς τε ἀθανάτου καὶ τῆς θνητῆς μίαν ἐποίει φύσιν ἀνθρώπου τὸν αὐτὸν πῆ μὲν ἀθάνατον πῆ δὲ θνητὸν ποιήσας καὶ τοῦτον φέρων ἐν μέσῳ θείας καὶ ἀθανάτου φύσεως καὶ τῆς θνητῆς καὶ εὐμεταβλήτου ἵδρυσεν ἵνα ὁρῶν ἅπαντα πάντα καὶ θαυμάσῃ. Id est & idē ex utraq; natura imortali & mortali unā faciebat naturā hoīs: eūdē: i aliquo q̄t mortalē faciēs: & hūc ferēs i medio diuinæ & imortalis naturæ: & mortalis mutabilisq; cōstituit: ut oīa uidēs oīa miret͛. Sed hūc fortasse aliq̄s i nūero philosophorū cōputet: q̄uis i deos relat⁹ Mercurii noīe ab Aegyptiis honoret͛ nec plus ei auctoritatis tribuat: q̄ platōi aut pythagoræ Maius igit͛ testimoniū requiramus. Polytes quidā cōsuluit appolinem milesimum utrum ne manet anima post mortē: an resoluatur: & respōdit his uersibus. polytes

ψυχὴ μὲν μέχρις οὗ δεσμοῖς πρὸς σῶμα κρατεῖται
φθαρτὰ νοοῦσα πάθη θνηταῖς ἀλγηδόσιν εἴκει
ἡνίκα δ᾽ ἀνάλυσιν βροτέην μετὰ σῶμα μαρανθὲν
ὠκίστην εὕρηται ἐς αἰθέρα πᾶσα φορεῖται
αἰὲν ἀγήραος οὖσα μένει δ᾽ εἰς πάμπαν ἀτειρής
πρωτογόνος γὰρ τοῦτο θεοῦ διέταξε πρόνοια. i. Anima q̄dē quoad uinculis corpore is tenet͛: corruptibiles passiones sentiēs: mortalib⁹ cedit doloribus. Cū uero humanā solutionē uelocissimā post corruptū corp⁹ inuenerit: oīs in æthera fert͛ nūq̄ senescēs & manet in æternū sine pœna. Primogenita eteni hoc diuina disposuit prudētia. Quid carmina Sibyllina͛ Nōne ita eē declarāt: cū fore aliquando denūciāt: ut a deo de uiuis ac mortuis iudicet͛: quorū exēpla post inferemus. Falsa ē igit͛ Democriti & Epicuri sen

tentia: & Dicearchi de aĩ diſſolutiõe: q ꝑfecto nõ auderẽt de interitu aĩatũ mago ali
quo præſente diſſerere: q ſciret certis carminibus ciere ab iferis aĩas: & adeſſe: & præbe
re ſe humanis oculis uidendas: & loqui: & futura prædicere. Et ſi auderẽt: reipſa & do-
cumẽtis præſentibus uincerent. Sed quia nõ puidebãt aiæ rõnẽ: q tã ſubtilis eſt: ut ocu
Ariſtoxenus los humanæ mentis effugiat: iterire dixerunt. Quid Ariſtoxenus qui negauit oĩo ullã
eſſe animam: et cũ uiuit in corpore? Sed ſicut in fidibus ex intẽtione neruorũ effici con
cordẽ ſoñũ atque cantũ: quẽ muſici harmoniã uocant: ita io corporibus ex cõpage uiſce
rũ ac uigore mẽbrorũ uim ſentiendi exiſtere: quo nihil dici delirius põt. Verum ille ocu
los quidẽ habuit incolumes: cor tamẽ cæcũ: q auiuere ſe & habere mẽtẽ qua idipſũ qđ
cogitauerat: nõ uidebit. Sed pleriq; hoc philoſophis accidit: ut putarẽt oĩo nõ eẽ qc-
quid oculis nõ apparet: cũ mẽtis acies multo clarior eſſe debeat q̃ corporis: ad ea perſpi
cienda: quorum uis ac ratio ſentitur potius que uidetur.

De fine mundi & errore Chaldeorũ. De ætate mũdi. Et ꝙ poſt ſex ætates: id eſt ſex
mille annorũ ſtatus mudi mutabit & renouabit. Et ꝙ mille anni ſunt unos dies dei.
Et ꝙ mille annos regnabunt electi dei in terra poſt iudicium. Cap. xiiii.

Vo oiã de imortalitate diximus animæ: ſequit ut doceamus quatenus homini
q & quãdo tribuatur: ut in hoc quoq; prauitatis & ſtultitiæ ſuæ pſpiciant errores
q mortales quoſdã decretis placitiſq; mortaliũ deos eẽ factos opinãt: uel ꝙ ar-
tes iouenerant: uel ꝙ uſum quarũdã frugum docuerãt: uel ꝙ utilia uitæ hominũ pro-
uiderãt: uel ꝙ imanes beſtias iteremerãt. Quæ merita q̃ looge ab imortalitate ſemota
ſint: & docuimus io prioribus libris: & nũc docebimus: ut appeat ſolã eſſe ioſtitiã: q ui-
tã homini pariat æternã: & ſolũ deũ qui æternæ uitæ præmiũ largiat. Nã illi q ſuis me
ritis imortales facti eſſe dicunt: qoia nec iuſtitia nec ulla in his uera uirtus fuit: nõ imor
talitatẽ ſibi: ſed mortẽ peccatis ac libidinibus queſierũt. Nec cæleſte præmiũ ſed iferna
ſupplicia meruerunt: que pẽdẽt ſimul cũ his oĩbus: q eos coluerũt. Cuius iudicii ꝓpin-
Plato quare tpſ oſtendã: ut iuſtis merces digna ſoluat: & pœna merita ipiis irroget. Plato &
multi alii philoſophorũ cũ ignorarẽt originẽ rerũ: ſupremũq; illud tẽpus quo mundus
eſſet effectus: multa milia ſæcularũ fluxiſſe dixerũt. Ex quo hic pulcherimus mũdi or-
Cicero natus extiterit: ſecuti fortaſſe chaldæos: q (ut Cicero tradidit in libro de diuinatiõe pri-
mo) quadraginta ſeptuaginta milia annorũ monumẽtis cõprehẽſa ſe habere delirãt in
Opinio chaldeorum de origine mũdi quo ſe quia poſſe argui nõ putabãt: liberũ ſibi crediderũt eſſe mẽtiri. Nos aũt quoſ diui
næ litteræ ad ſcientiã ueritatis erudiõt: principiũ mũdi fineq; cognouimus: de quo nũc
in fine opis diſſeremus quoniã de principio in ſecũdo libro explicauimus. Sciant igitur
philoſophi q ab exordio mũdi ſæculorũ milia enumerant: nõdũ ſextũ mileſimum annũ
eſſe cõcluſũ: quo numero expleto: cõſumationem fieri neceſſe eẽ: & humanarũ rerum
ſtatũ in melius reformari: cuius rei argumẽtũ prius eſt enarrandum: ut ratio eluceſcat.
Mundũ deus & hoc naturæ admirabile opus (ſicut arcanis ſacræ ſcripturæ continetur)
ſex dierum ſpatio conſumauit: diemq; ſeptimum quo ab opibus requieuit: ſãxit. Hic eſt
aũt dies ſabbati: q in lingua Hebreorũ a numero nomen accæpit: unde ſeptenarius nu
merus lægitimus & plenus eſt. Nã & dies ſeptẽ ſunt: qbus pũicem reuolutis: orbes cõ
ficiunt annorũ: & ſeptẽ ſtellæ quæ nõ occidunt: & ſeptẽ ſydera quæ uocantur errantia:
quorũ diſpares curſus & iæquales motus rerum ac temporũ uarietates efficere credit.
Ergo quoniã ſex diebus cuncta dei opa pfecta ſunt: p ſæcula ſex annorũ id eſt ſex milia
manere io hoc ſtatu mundũ neceſſe eſt. Dies enim magnus dei mille annorum circulo
terminatur; ſicut indicat ꝓpheta dicens. Ante oculos tuos domine mille anni tanq̃ dies

mus. Et sicut deus sex illos dies ĩ tãtis rebus faciendis laborauit: ita & religio eius & ue
ritas ĩ his sex milibus annorũ laborare necesse ẽ: malitia præualẽte ac dominãte. Et rur Ertatũ
sus quoniã pfectis opibus requieuit die septimo: eũq; benedixit: necesse ẽ ut ĩ fine sexti primũ
millesimi anni malitia oĩs aboleatur e terra: & regnet p annos mille iustitia: sitq; tranql
litas & reges a laboribus: quos mundus iã diu pfert. Verũ quatenus id eueneat: explica
bo suo ordine. Sæpe diximus minora & exigua magnorũ figuras & præmostrationes
esse: ut hunc diem nostrum q ortu solis & occasu finit: diei magni speciẽ gerere: quẽ cir
cuitus annorũ mille determinat. Eodẽ modo etiã figuratio terreni hominis cælestis po
puli præferebat in posterum fictionem. Nam sicut perfectis oĩbus quæ in usum homi
nis molitus est deus ipsum hominem sexto die ultimum fecit: eũq; ĩduxit in hunc mun
dum tanq̃ in domum iã diligẽter iostructã. Ita nunc sexto die magno uerus homo uer-
bo dei fingitur: id est sanctus populus doctrina & præceptis dei ad iustitiam figuratur
Et sicut tunc mortalis atq; imperfectus e terra fictus est, ut mille annis in hoc mundo
uiueret ita nunc ex hoc terrestri sæculo fingitur homo perfectus: ut uiuificatus a deo in
hoc eodem mundo per annos mille dominetur. Quomodo aũt cõsumatio futura sit: &
qualis exitus humanis rebus impendat: si quis diuinas litteras fuerit scrutatus inueniet
Sed & sæcularium prophetarum congruentes cum cælestibus uoces: finem rerũ & oc
casum post breue tẽpus annunciant: describentes quasi fatigati & delabentis mũdi ul
timam senectutẽ. Quæ uero a prophetis & uatibus futura esse dicantur prius q̃ supue
niat extrema illa cõclusio: collecta ex oĩbus & coaceruata subnectam.

Quod submersiõ pharaõis & Aegyptiorũ: & liberatio. Hebræorũ de seruitute aegy
pti præfigurauit liberationem electorum & reprobationem damnatorũ: quæ futura ẽ
ĩ fine mundi. Et q; signa multa sicut illam ita & hanc præcedent liberationem & q; Ro
manũ iperium ante delebitur. Et q; in Asiam summam potestas oium reuertet. Et qb⁹
ętatum granibus Roma creuerit & deficiat. Ca. xv.

St in arcanis sanctarum litterarum transcendisse in aegyptum cogẽte iopia rei
e frumẽtarie principem Hebræorũ cũ oĩ domo & cognatione. Cuius & posteri
cum diutius in aegypto commorantes in magnã gentẽ creuissent & graui atq;
intolerabili seruitutis iugo premerentur: percussit Aegyptum deus insanabili plaga: &
populum suum liberauit traductũ medio mari discussis fluctibus: & in utrãq; partẽ di
motis: ut per siccũ populus graderet. Conatusq; rex aegyptiorũ pfugos insequi: coeũ
te in statũ suũ pelago: cum omnibus copiis interceptus est. Quod facinus tã clarũ tam
q mirabile: quis ac præsens uirtutẽ dei hominibus ostenderet: tamẽ præfiguratio & fi
gura maioris rei fuit: q̃ deus idẽ in extrema tẽporis cõsumatione facturus ẽ. Liberauit
eni plebẽ suã de graui seruitute mũdi. Sed quoniã tunc una plebs dei & apud unã gen-
tem fuit: Aegyptus tũc sola pcussa est. Nũc autem qa dei populus ex oĩbus linguis cõ
gregatus: apud oẽs gentes commoratur: & ab his dominatur & præmit: necesse ẽ uni
uersas nationes idest orbem totũ cælestibus plagis uerberari: ut iustus & cultor dei po
pulus liberet. Et sicut tunc signa facta sunt: quibus futura clades aegypti ostenderet
ita in ultimo fient pdigia mirabilia per omnia elemẽta mundi: quibus imminẽs exitus
uniuersis gentibus itelligatur. Propinquante igit huius sæculi termino: humanarũ re
rũ statum commutari necesse est: & in deterius nequitia inualescente prolabi: ut iã no
stra hæc tẽpora qbus iniquitas & malitia usq; ad summũ gradũ creuit. In illius tamẽ ĩ
sanabilis mali comparatione fælicia & prope aurea possint iudicari. Ita & eni iustitia ra
rescet: ita impietas: & auaritia: & cupiditas: & libido crebrescet: ut si quitum forte fue-

rint boni prædæ sint sceleratis ac diuexentur undiq; ab iniustis soli autẽ mali opulenti
Erratũ sint, Boni uero ĩ oĩbus contumeliis atq; in egestate iacẽtẽter. Cõfundet̃ oẽ ius & leges
primũ peribũt. Nihil tũc quispiã habebit: nisi aut q̃situ: aut defensum manu: audacia & uioĩ
possidebũt. Nõ fides ĩ hõib⁹: nõ pax: nõ hũanitas: nõ pudor nõ ueritas erit: Atq; tanẽ
q; securitas: neq; regimẽ: neq; reges a malis ulla. Oĩs.n. terra tumultuabitur fremẽt un
diq; bella oĩs gẽtes ĩ armis erunt & se inuicem oppugnabũt. Ciuitates finitimæ iter sep
liabũt̃. Et pria oĩum. Aegyptus stultarum superstionum luet poenas: & sanguine uelut
flumine operietur. Tunc peragrabit gladius orbẽ mẽtes oĩa: & tanq̃ messem cuncta p
stemens. Cuius uastitatis & cõfusionis hæc erit cã q; romanũ nomẽ quo nũc regitor
Erratũ bis orret animus dicere sed dicã q̃a futurũ est tolletur de terra & imperium ĩ Asiam re
sedũdũ uertet̃ ac rursus oriens dominabitur at occidens seruiet. Nec uirũ cuiq̃ debet uideri sire
gnũ tanta mole fũdatum ac tam diu p tot & tales uiros actum tantis deniq; opibus con
firmatum aliquãdo tamẽ corruet. Nihil est humãis uiribus labortũ qđ nõ ab humãi
æque uiribus destrui possit. Quoniã mortalia sunt opa mortaliũ. Sic & alia prius regna
cũ diutius floruissent nihilhominus tamẽ occiderunt. Nã Aegiptios: & persas: & græ
cos: & assyrios pditũ est regimẽ habuisse terrarũ q̃bus omnibus destructis ad. Roma
nos quoq; retũ sũma puenit. Qui quãto cæteris oĩbus regnis ante stant tanto maiore
Seneca decident lapsu q̃a plus habẽt põdetis ad ruinam quæ cæteris altiora. Non inscite Se
neca Romanæ urbis tẽpora distribuit p ætates. Primã.n. dixit ĩfantiã sub rege Romu
lo fuisse a quo & genita & quasi æducata sit Roma. Deinde pueritiam sub cæteris regi
bus a q̃bus & aucta sit & disciplinis pluribus institutisq; formata. At uero. Tarquinio re
gnãte cum iã quasi adulta esse cœpisset seruitiũ nõ tulisse: p reiecto superbæ domina
tionis iugo maluisse se legib⁹ obtẽperare q̃ regib⁹ Cũq; esset adoloscẽtia eius fine puni
ci belli terminata tũ peniq; confirmatis uiribus cœpisse iuuenescere. Sublata igitur Car
thagine quæ diu æmula imperio romani fuit manus suas in totum orbem terra maria
porrexit donec regibus cunctis & nationibus subiugatis cum iã bellorum materia de
ficeret uiribus suis male uteret̃ quibus se ipsa cõfecit. Hæc fuit prima eius senectus cũ
bellis lacerata ciuilibus atq; intestino malo pressa rursus ad regimen singularis imperi
recidit quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissa enĩ libertate quã. Bruto duce & au
ctore defenderat ita consenuit tanq̃ sustentare se ipsa non ualeret nisi amminiculo regẽ
tiũ niteret̃. Quod si hæc ita sunt quid restat nisi ut sequat̃ interitus senectutẽ. Et id futu
rum breui cõciones pphetarũ denunciant sub ambage aliorũ nominũ ne facile q̃s intel
ligat. Sybillæ tamẽ aperte interituram esse Romã loquũtur & q̃dẽ iudicio dei q; nomẽ
eius habuerit inuisum & inimica iustiæ alumnũ ueritatis populũ trucidarit. Hydas
pes quoq; qui fuit Medorũ rex antiquissimus: a quo amnis quoq; nomen accæpit: qui
Hydaspex rex nunc Hydaspes dicit̃ admirabilis omnium sub interpretatione uaticinantis pueri ad
memoriam posteris tradidit sublatum iri ex orbe imperium nomenq; Romanum: mul
to ante præfatus q̃ illa troiana gens conderetur.

Quomodo ĩperii uentura sit destructio: & quæ illi signa præcessura sint secundum
uaticinia prophetarum & Sibyllæ. Cap. xvi.

Vomodo autẽ id futurũ sit: ne quis ĩcredibile arbitret̃: ostẽdã. In primis multi
q plicabit̃ regnũ: & summa rerũ potestas p plurimos dissipata & concisa minuet̃
Tunc discordiæ ciuiles in perpetuum serent̃: nec ulla requies bellis exitialibus
erit: donec & reges decẽ pariter existant: q orbẽ terræ nõ ad regendũ sed ad consuman
dum patiantur. Hi exercitibus ĩ imẽsum auctis & agrorum cultibus destitutis: quod

est principiū euersionis & cladis: disperdēt oīa & cōminuēt: & uorabunt. Tūc repēte
aduersus eos hostis potentissimus ab extremis finibus plagæ septētrionalis orietᷣ: qui
tribus ex eo numero deletis: q tunc asiā obtiebunt: assumetᷣ in societatem a cæteris:
ac priceps oīum cōstituetur. Hic insustētabili dominatione uexabit orbem: diuina &
humana miscebit: infanda dictu & execrabilia molietᷣ: noua cōsilia ī pectore suo uolu-
tabit ut ꝓpriū sibi cōstituat ī periū: leges cōmutabit & suas sanciet: cōtaminabit: diri
piet: spoliabit: occidet. Deniq; imutato noīe atq; īperii sede trāslata: cōfusio ac ꝑturba
tio humani generis cōsequetᷣ. Tam uero detestabile atq; abominādū tēpus existet: q
nulli hominū sit uita iucunda. Euertentᷣ funditus ciuitates: atq; interibūt nō mō fer-
ro atq; igni: uerū ēt terremotibus assiduis: & eluuiæ aquarū: & morbis frequētibus: &
fame crebra. Aer. n. uitiabitᷣ: & corruptus ac pestilēs fiet: & mō īportunis ībribus: mō
inutili siccitate: nunc frigoribus: nūc æstibus nimiis: nec terra homini dabit fructum
nec seges quicq̄: nō arbor: nō uitis feret. Sed cū in florem spem maximā dederint: ī fru
ge decipient. Fontes quoq; cū fluminibus arescēt: ut ne potus qdem suppetat: & aq̄ in
sanguinē aut amaritudinē mutabuntᷣ. Propter hæc deficiēt & in terra q̄drupedes: & in
aere uolucres: & ī mari pisces. Prodigia quoq; ī cælo mirabilia mentes hominū maxi
mo terrore cōfundent. Et crines cometarū: & solis tenebræ: & color lunæ: & cadētiū si
derū lapsus. Nec tamē hæc usitato mō fient: sed existēt subito & ignota & inuisa ocu-
lis astra: sol ī perpetuū fuscabitᷣ: ut uix īter noctē diemq; discernat. Luna iam nō trib9
deficiet horis: sed perpetuo sanguine obfusa: meatus extra ordinarios peraget: ut nō sit
homini prōptū aut siderū cursus: aut rationē temporū agnoscere. Fiet. n. uel æstas in
hyeme: uel hyems ī æstate. Tunc annus breuiabitᷣ: & mensis minuetᷣ: & dies ī angustū
coartabitᷣ. Stellæ uero creberrimæ cadent: ut cælū oē cæcum sine ullis luminibus ap
pareat. Montes quoq altissimi decident: & planis æquabuntᷣ mare inauigabile cōstitue
tur. Ac nequid malis hominū terræq; desit: audietᷣ de cælo tuba: qd hoc mō Sibylla de
nūciat dicēs: σαλπιηξ ουρανοθοη φων.. ν πολυθρηνοη αφησει. Idest Tuba de cæ
lo uocē luctuosam emittit. Itaq; trepidabunt oēs: & ad luctuosum sonitum cōtremi-
scent. Tunc uero per irā domini aduersus homines qui iustitiā dei nō agnouerunt: sæ
uiet ferrū: ignis: fames: morbus. Et super omnia metus semp īpendēs. Tunc orabūt de
um & nō exaudiet: optabitᷣ mors & nō ueniet. Ne nox quidē requiē timori dabit: nec
ad oculos somnus accedet. Sed animas hominū sollicitudo ac uigilia macerabit: pra
būt & gemēt & dentibus stridebūt gratulabuntur mortuis & uiuos plangent. His &
aliis pluribus malis solitudo fiet in terra & erit deformatus orbis atq; desertus qd ī car
minibus sybillinis ita dicitur εσ ται κοσ μοσ ακοσ μοσ απολλυμενων ανθρω-
πων. Idest erit mundus immundus pereuntibus hominibus. Ita eni cōficietᷣ humanū
genus: ut uix decima pars hominū relinquatᷣ & unde mille processerant: uix ꝓdiērcē
tū. De cultoribus etiam dei quæ partes interibūt: & tertia q̄ fuerit probata: remanebit

De aduentu magni prophetæ qui Helias dicitᷣ. & quomodo interficietur ab Anti-
christo: & resurget die tertia & ascendet in cælum: Et de persecutione ecclesiæ quam ī
feret antichristus: & de miraculis eius. Cap. xvii.

Ed planius quomodo id eueniat: exponam. Imminente iam temporum cōclu
s sione: ꝓpheta magnus mittetur a deo: qui conuertat homines ad dei agnitionē
& accipiat potestatem mirabilia faciendi. Vbicunq; non audierit eum homi-
nes. claudet cælum: & abstinebit hymbres: & aquam conuertet ī sanguinem: & cru-
ciabit illos siti ac fame. Et quicūq; conabitᷣ eū lædere: ꝓcedet ignis de ore eius atq; cō

buret illum His prodigiis atq; uirtutibus conuertet multos ad dei cultum: per actu-
q; operibus eius alter rex orietur ex Syria malo spiritu genitus: euersor ac proditor ge
neris humani: qui reliqas illius prioris mali cũ ipso simul deleat. Hic pugnabit aduer
sus ꝓpheta͂ dei: & uincet: & interficiet eũ: & isepultũ iacere patiet᷑. Sed post diem ter
tiũ reuiuiscet: atq; inspectãtibus & mirantibus cunctis rapietur in cælũ. Rex uero ille
detertimus erit qdem & ipse: sed mẽdatiorũ ꝓpheta & seipsũ cõstituet ac uocabit deũ
& se coli iubebit ut dei filium. Et dabitur ei potestas: ut faciat signa & ꝓdigia: qbus ui
sis irrætiat homines ut adorent eũ. Iubebit ignẽ descendere de cælo: & solẽ a suis cursi
bus stare: & imaginẽ loqui & fiẽt hec sub uerbo eius: qbus miraculis etiã sapientium
plurimi allicient᷑ ab eo. Tũc eruere dei tẽplũ conabit᷑: & iustũ populũ persequet᷑: & erit
prssura & contritio qualis nũq̃ fuit a pricipio mũdi. Quicunq; crediderint atq; acces
serint ei: signabunt᷑ ab eo tanq̃ pecudes. Qui aũt recusauerint notã eius: aut in montes
fugient: aut cõprehẽsi exquisitis cruciatibus necabunt᷑. Idem iustos homĩes obuoluet
libris prophetarum atq; ita cremabit: & dabitur ei desolare orbem terræ mẽsibus. xlii.
Id erit tempus quo iustitia proicietur: & innocẽtia odio erit quo mali bonos hostiliter
prædabũtur. Nõ lex aũt ordo aut militiæ disciplina seruabit᷑. Nõ canos quisq̃ teuerebi-
tur: Nõ officiũ pietatis agnoscet. Nõ sexus aut infantiæ miserebitur. Cõfũdentur oĩa:
& miscebũtur cõtra fas cõtra iura naturæ. Ita quasi uno cõmuni grauiq; latrocinio ter
rauniuersa uastabitur. Cũ hæc ita erũt tunc iusti & sectatores ueritatis segregabunt se
a malis: & fugiẽt ĩ solitudines. Quo audito impius rex ĩflamatus ira ueniet cũ exercitu
magno: & admotis omnibus copiis circũdabit montem in quo iusti morabuntur ut eos
compræhendat. Illi uero ubi se clausos undiq; atq; obsessos uiderint exclamabũt ad de
um uoce magna: & auxiliũ cæleste implorabunt: & exaudiet eos deus: & mittet regem
magnum de cælo qui eos eripiat & liberet: omnes ꝗ impios ferro igniq; disperdat.

Quomodo hæc pronunciata sint & uaticiniis prophetarum: & oraculis gentilium
uatum: & uersibus sibyllinis .Ca. xviii.

h Aec ita futura esse tum phrophetæ oẽs ex dei spiritu tum etiã uates ex instictu
dæmonũ cecinerunt. Hydaspes. n. quẽ superius nominaui descripta iniquitate
Hydaspes sæculi huius extremi pios ac fideles a nocẽtibus segregatos ait cũ flectu & ge-
mitu extensuros ad cælũ manus & imploraturos fidem iouis. Iouẽ respecturum ad ter
ram: & auditurũ uoces hoĩum: atq; ĩpios extĩcturũ. Quę oĩa uera sũt: pręter unũ q, Iouẽ
dixit illa facturũ: q deus faciet. Sed & illud nõ sine dæmonũ fraude subtractũ est, Mis
Hermes sum iri tunc a patre filium dei: qui deletis omnibus malis pios liberet: qd Hermes tñ
ñ dissimulauit. In eo. n. libro q λογοσ τελοσ ĩscribit᷑: post enumerationẽ malorũ de q
bus dixius: subiecit hæc greco sermõe: εωανΔη ταυτα ωΔ εγενηται ωασκλι ωιε
τοτεοκριοσ και πατηρ και θεοσ και του πρότου και ενοσ θεου Δημιουργοσ ε-
πι φκεψασ τοις γενομενοις και τιρεαυτου φουλυσιν τουτεστι τοαγαθον
αντιρεισασ τηαταξιακαι ανακαλεσαμενοσ την ωλαννην και τηακακιαν
εκκαθηροσ ωημενυΔατη ωολλω καταλυσασ ωιΔε ωυρι οξυτατω Διακαυ
σασ ενιοτεΔε πολεμοισ και λοιμοισ εκπιεσασ ηγαγεν εωι το αρχαιον και
απεκατεστησε τον εαυτου κοσμον. Idest cũ hæc ita facta fuerit o asclepi: tũc do
minus & pater: & deus: & primi: & unius dei creator respiciẽs q̃ facta sũt: & suã uolup
tatẽ ĩ huiusmõi bonũ opponẽs temeritati & erorẽ reuocãs: malitiã purgabit. Partĩ qdẽ
aqua nimia dissoluens partim igne rapido cremãs: interdũ bellis ac pestilẽtiis percuti
ẽs ad statũ pristinũ perduxit: suumq; restituit mundum: Sibillæ quoq; nos aliter fore

ostendunt: q̃ ut dei filius a summo patre mittat: qui & iustos liberet de manibus ĩpio
rũ:& iniustos cum tyrannis seuientibus deleat: e quibus una sic tradidit.

ηξεικαι μακαρων εθελων πολιν εξαλαπαξαι
και κεντησ θεοθεν φασιλευσ πεμφθεισ εσπιδιον
σαντασ ολει φασιλεισ μεγαλουσ και φωταρ αη ιστουσ
ειθουτωσ κρινει και υσαφθητου αντροποισι.

Idest ueniet & beatorũ uolẽs urbẽ
expugnare:& q̃dã a deo missus rex ad suos oẽs p̃det reges magnos & uiros optimos
sic iudicabit ab immortalibus hominibus. Item alia Sibylla:

τοτεξ ηελιοιθεοσ σεμψει φασιλιαοσ
σασαν γαιαν σαυσει εσοολεμοιο κακοιο.

Tunc ex sole deus mittet regem q̃ omnẽ terram placabit a bello malo. Et rursus alia.

ημεθεράσ θεράσ θεξυγονδουλειασ δυσ φασ θακρον εσσι αυκερικει μενον
αρει και θεσ μουσ αθεουσ λυσει δεσ μουσ θεφιαουσ.

Idest iugũ nostræ serui-
tutis intolerabile ĩ collo positum tollet:& leges impias soluet: uinculaq; uiolenta.

Quomodo Christus & quibus signis præcedentibus descendet de cælo: ut intersi
ciat Antichristũ:& tyrannos:& impios deleat de terra. Et q, uigiliæ nocturnæ christia
notum ideo institutæ sunt: q, Christus de nocte uẽturus est. Et q, dii & cultores eorũ
dabuntur incendio: ut Sibylla prædixit. Cap. xix.

Ppresso igit orbẽ terræ cum ad destruẽdã immensatũ uiriũ tyrannidẽ huma
o næ opes defecerint: siquidẽ capto mũdo cũ magnis latronũ exercitibus incu-
babit: diuino auxilio tanta illa calamitas indigebit. Cõmotus igit deus:& an-
cipiti periculo:& miserãda cõploratione iustorũ mittet protinus liberatorẽ. Tunc ape Erratum
rietur cælum medium intempesta nocte & tenebrosa: ut in orbe toto lumen descen- primum
dẽtis dei tanquam fulgor appareat: quod Sibylla his uersibus locuta est.

οποταν ελθη πυρεσται σκοτος εν μεσην υκτι μελαινη.

Idest cũ uenerit ignis erunt tenebræ in media nocte obscura. Hæc est nox: quæ a no-
bis pp aduentũ regis ac dei nostri peruigil celebrat: cuius noctis duplex est rõ: q, in ea
& uitã tũ recæpit cũ passus est:& postea orbis terræ regnum recæpturus est. Hic ẽ. n. Erratum
liberator:& iudex:& ultor: & rex:& deus: quẽ nos Christum uocamus: qui prius q̃ de secundũ
scẽdat: hoc signũ dabit. Cadet repẽte gladius e cælo: ut sciãt iusti ducẽ sãctæ militiæ de
scẽsurũ & descẽdet cõitãtib⁹ ãgelis ĩ mediũ terræ:& p̃cedet eũ flãma inextĩguibilis:&
uirt⁹ ãgelorũ tradet in man⁹ iustorũ multitudinẽ illã: q mõtẽ circũsederit:& cõcidet
ab hora tertia usq; ad uesperũ:& fluet sanguis more torrẽtis: deletisq; oĩbus copiis: ĩpi
us solus effugiet:& p̃ibit ab eo uirtus sua. Hic ẽ ãt q appellat antichristus: sed se ipse
Christũ mentiet:& cõtra uerũ dimicabit:& uictus effugiet:& bellũ sæpe renouabit:
& sæpe uincẽt: donec quarto p̃lio cõfectis oĩbus ĩpiis debellatus & captus tãdẽ scelerũ
suorũ luet pœnas. Sed & cęteri prĩcipes tyranni q cõtriuerũt orbẽ: simul cũ eo uicti ad
ducent ad regẽ:& increpabit eos & coarguet. Et exprobabit his facinora ipsorũ:& dã
nabit eos ac meritis cruciatibus tradet. Sic extincta malitia & ĩpietate cõpressa: reqe
scet orbis q p tot sæcula subiectus errori ac sceleri: nefandã pertulit seruitutẽ. Nõ co
lẽt ulteri⁹ dii manu facti: sed a tẽplis & puluinarib⁹ suis deturbata simulacra igni da-
bũt. Et cũ donis suis mirabilib⁹ ardebũt: qđ ẽt Sibylla cũ p̃phetis cõgruẽs futurũ eẽ
p̃dixit τριφου ςιδειδολα φροτοι και σπλουθοη απαντα. Idest cõterẽt ãr simula-
cra hoĩes & diuitias oẽs. Erythræa quoq; idẽ spopõdit. εργαδ εχει ροποιητα θεωης
νεκκαυςονται. Idest opera autẽ deorũ humanis manibus facta exurentur.

Quomodo aperientur inferi: & resurgent mortui. Et qui iudicandi sunt: & qui nō. Et quomodo hæc Sibylla prædixerit. Et qua ratione anima cum immortalis sit patibilis esse possit secundum stoicos. Cap. xx.

p Ost hæc aperientur inferi: & resurgēt mortui: de quibus iudicium magnum ipse idem rex ac deus faciet: cui summus pater iudicandi & regnandi dabit maximam potestatem: de quo iudicio ac regno apud erithræam Sybbillam sic inuenietur in greco eloquo.

οωοτε δε και τολαφη τελοσ αισιμον ημαρ βροτοισιη
αφιξηται γη κρισισ αθανατοιο θεοιο
ηξει επανθρωπουσ μεγαλη κρισισ ηδε και αρχη

Idest. Cum autem dies iste finem fatalem acceperit: & ad mortales iudicium imortalis dei uenerit: ueniet super homines magnum iudicium & initium. Deinde apud aliā.

ταρταρε ον δε χαοσ τοτε δειξει γαια χανουσα
ηξουσιν δ επι βηματεου βασιληοσ απαντεσ

Idest. Tartareum autem chaos tunc ostendet dehiscens terra. Venient autem ad tribunal dei reges omnes. Et alio loco penes eandem:

ουρανον ειλιξω γαιησ κευθμωνασ ανοιξω
και τοτε αναστησω νεκρουσ μοιραν απαλυσασ
και θανατου κεντρον και υστερον εισ κρισιν αξω
κρινον ευσεβεων και δυσσεβεων βιον ανδρον.

Idest. Cælum uoluens terræ latebras aperiam: & tūc leuabo mortuos: fatū soluens: & stimulū mortis: posteaq̄ i iudiciū ducā iudicās piorū atq̄ impiorū uitā uirorū. Nec tamen uniuersi tūc a deo iudicabūt: sed hi tātū q sunt in dei religione uersati. Nā q deū nō agnouerunt: quoniā sententia de his i absolutionē ferri nō potest iā iudicati damnatiq̄ sunt sanctis litteris cōtestātibus nō resurrecturos esse ipios ad iudiciū. Iudicabunt ergo q deū sciērunt: & facinora eorū in mala opa cū bonis collata pōderabuntur: ut si plura & grauia fuerint bona iustaq̄: dentur ad uitā beatā. Si aūt mala superauerint: condenent ad pœnā. Hic fortasse dixerit qspiā. Si est imortalis anima quomodo passibilis iducit ad pœnā sentiens. Si n. ob merita puniet: sentiet utiq̄ dolorē: atq̄ ita ēt mortē. Si morti nō est obnoxia: nec dolori qdē. Patibilis ergo nō ē. Huic qstioni siue argumēto: ita a stoicis occurrit: Animas qdē hominū permanere: nec interuentu mortis in nihilū resolui: sed eorū q iusti fuerunt: puras & ipatibiles: & beatas ad sedē cælestē unde illis origo ē: remeare: uel i cāpos quosdā fortunatos rapi: ubi fruant miris uoluptatibus. Impios uero quoniā se malis cupiditatibus inquinauerūt: mediā quādā gerere inter imortalē mortalēq̄ naturā: & habere aliqd ibecillitatis ex contagione carnis: cuius desideriis ac libidinibus addictæ: in eluibilem quēdā phucū trahant labemq̄ terrenā Quæ cū tēporis diuturnitate penitus inhæserit: eius naturæ reddi animas: ut si nō extiguibiles i totū quoniā ex deo sūt tamē cruciabiles fiant p corporis maculam: quæ peccatis inusta sensum doloris attribuit. Quam sententiam poeta sic explicauit.

Qui & supremo cū lumine uita reliqt: Nō tamē oē malū miseris: nec funditus oēs
Corporeæ excedūt pestes penitusq̄ necesse ē Multa diu cōcreta modis iolescet miris.
Ergo exercentur pœnis: ueterumq̄ malorum Supplicia expendunt.

Hæc ppemodū uera sunt: Anima. n. cum diuortiū fecit a corpore: ē (ut idē ait poeta)
Par leuibus uentis: uolucriq̄ simillima somno.

Quia spiritus est & ipsa tenuitate incomprehensibilis: sed nobis qui sumus corporales

Deo autem cui subiacet posse omnia comprehẽsibilis.

De potentia dei quæ ꝓmerito cuiusq; potest & homines, & angelos punire. De carnis inmortalitate post resurrectionẽ. De differentia ignis gehẽnalis & ignis communis Et quid in electis: & quid in reptobis operetur. Ca.xxi.

p Rimũ igitur dicimus tantã esse dei potestatẽ: ut etiam icorporalia cõprehẽdat & quẽadmodũ uoluerit: afficiat. Nã & ãgeli deũ metuũt: qa castigati ab eo possunt inenarrabili quodã modo. Et demones reformidãt quia torquent̃ ab eo & puniuntur. Quid ergo mirũ si cũ sint inmortales animæ: tamen patibiles sint deo Nã cũ se nihil habeãt solidũ cõtractabile a solidis & corporabilibus nullam uim pati possunt: sed quia in solis spiritibus uiuũt a solo deo tractabiles sunt: cui uirtus: & substantia spiritalis est. Sed tamẽ docent nos sanctæ litteræ quẽadmodũ pœnas impii sint laturi. Nã qa peccata in corporibus cõtraxerũt: rursus carne induent̃ ut in corporibus piaculũ soluãt & tñ non erit caro illa quã deus homini supieccerit: huic terrenæ similis sed insolubilis ac ꝑmanens in æternũ: ut sufficere possit cruciatibus & igni sempiterno cuius natura diuersa est ab hoc nostro: quo ad uitæ necessaria utimur q nisi alicuius materie fomite alat̃ extinguit̃. At ille diuinus per seipsum semper uiuit: ac uiget sine ullis alimẽtis: nec admixtum habet fumũ sed est purus ac liquidus: & i aquæ modũ fluidus Nõ enim ui aliqua sursũ uersus urget̃: sicut noster: quẽ labes terreni corpis quo tenet̃: & fumus intermixtus exilire cogit: & ad cælestem naturã cũ trepidatiõe mobili subuolare. Idem igitur diuinus ignis una eademq; ui atq; potẽtia & cręabit ipios: & recreabit: & quantũ e corporibus absumet tantũ reponet ac sibi ipse æternũ pabulũ subministrabit quod poetæ i uulturẽ: & Tytiũ trãstulerũt: ita sine ullo reuiuiscẽtiũ corporũ detrimẽto aduret tantũ: ac sensum doloris afficiet. Sed: & iustos cum iudicauerit deus etiã igni eos examinanabit. Tũ quorũ peccata uel põdere uel numero præualuerint: ꝑstigent̃ ac igni atq; amburent̃. Quos autẽ plena iustitia: & maturitas uirtutis icoxerit: ignẽ illũ non sentient. Habẽt enĩ aliqd in se dei quod uim flãmæ repellat ac reiiciat. Tãta uis est inocẽtiæ: ut ab ea ignis ille refugiat inoxiusq; accipita deo hãc potestatẽ: ut impios urat: iustis obtẽperet. Nec tamẽ qsq̃ putet aias post mortem ꝓtinus iudicati. Nã oẽs i una cõiq; custodia detinent̃ donec tempus adueniat quo maximus iudex meritorũ faciat examẽ. Tũ quorũ fuerit ꝓbata iustitia hi præmiũ imortalitatis accipiẽt. Quorũ aũt pctã & scelera detecta nõ r̃surgẽt: sed cũ ipsis i easdẽ tenebras recõdẽt̃ ad certa suplicia (destinati Erratum primum Erratum secundũ

Qđ hæc a qbusdã dicũt̃ eẽ poetica & unde ad notitiã uenerit poetarũ: ꝗbus de causis corrupint ueritatẽ: letheũ amnẽ & alia phãtastica iduxerint. Ca.xxii

f Igmẽta hæc poetarũ qdã putãt ignorãtes unde illa poete accepint: ac negãt hæc fieri posse nec mirũ ita illis fieri. Aliter.n.q̃ res hẽt tradit̃ a poetis q licet sie multo ãtiqores q̃ historici & oratores & cætera genera scriptorũ tamẽ qa misteriũ d iuini sacramẽti nesciebãt & ad eos mẽtio resurrectiõis futuræ obscurorũ ore ꝑuenerat: eã uero temere ac leuiter auditã in modũ cõmẽtitiæ fabulæ ꝓdiderũt. Et tñ idẽ testati sũt: nõ auctorẽ se certũ: sed opinionẽ seq: ut Maro q ait. Sit mihi fas audita loqui Quãuis igitur ueritatis arcana i ꝑte corrupint: tamẽ ipsa res eo uerior inuenit̃: q; cũ ꝓphetis i ꝑte cõsẽtiũt qđ nobis ad ꝓbationẽ rei satis ẽ. Errori tamẽ eorũ subest rõ nõnulla Nã cũ ꝓphetæ assiduis cõcionib⁹ prædicarẽt iudicaturũ eẽ de mortuis filiũ dei: & hęc annũtiatio nõ lateret: quoniã rectorẽ cæli nõ aliũ putabãt q̃ Iouẽ: iudicare apud iferos Iouis filiũ tradiderũt. Sed tamẽ nõ Appollinẽ: aut Liberũ: aut Mercuriũ q cælestes putant̃: sed deum q & mortalis fuerit & iustus uel Minoẽ: Aeacũ: uel Rhadamanthum.

Corruperunt igit̃ poetica licẽtia qđ acceperant: uel opinio ueritatẽ ꝑ diuersa ota sermo nesq; uarios dissipata mutauit. Naq; pactis apud iferos mille annis: rursus ad uitã resti tui cecinerũt: Marone ita dicẽte: Has oẽs ubi mille rotam uoluere pannos

Lethæum ad fluuiũ deus euocat agmine magno

Scilicet immemores supeta incorpora ut cõuexa reuisãt.

Ertatũ primum Rursus: & incipiant uelle reuerti. Hæc eos rõ fefellit: q; resurgent defuncti non potest mille annos mortis suæ sed ut restituti rursus in uita mille annis cũ deo regnent: Deus eni ueñiet ut orbe hoc ab oi labe purgato rediuiuas iustorũ aĩas corꝑib⁹ inouatis sed sẽpitemã beatitudinẽ suscitet. Itaq; ꝑter aquã obliuionis uera sũt cætera: quã icci rco finxerũt neqs illis oponere. Cur ergo non meminerint se aliquãdo uixisse aut q̃ fuerit aut q̃ gesserit: Sed nihilominus tamẽ uerisimile nõ putat̃: & res tota uelut licẽter & fabulose ficta respuit̃. Vobis aũt de resurrectione affirmãtibus atq; docẽtibus aĩas ad alterã uitã nõ oblitas sui: sed in eodẽ sensu ac figura eẽ redituras: illud oponit̃. Tot iã sæcula trãsierũt: qs unq̃ unus ab iferis resurrexit ut exẽplo eius fieri posse credamus: At. n. resurrectio fieri non potest dominãte adhuc iiustitia. Hoc. n. in sæculo necãt̃ hoies ui ferro: isidiis: uenenis afficiunt̃ iniuriis: egestate: carceribus: tormẽtis: proscriptiõib⁹. Eo accidit q; iustitia inuisa est: q; oẽs q̃ deũ seq uolũt nõ tãtũ odio habẽt: sed uexãt̃ omnibus cõtumeliis: & excruciant̃ multiplici generĩ pœnarũ: & ad ipios cultus manufactorum deorũ nõ rõne aut ueritate: sed nefãda corporũ laceratiõe cogũtur. Nũc igit̃ oportet ad hæc eadẽ resurgere ac reuerti hoies ad uitã in qua tuti esse non possint: Cũ ergo iusti tã uiles habeantur: tã facile tollãt̃: qđ putemus futurũ fuisse: siqs ab inferis rediens uitam post liminiũ recepisset: Auferet̃ ꝑfecto ab oculis hominũ: ne uiso eo uel audito deos uniuersi relinquerẽt: & ad unius se dei cultũ religioneq; cõuerterẽt. Ergo semel fieri resurrectionẽ necesse est cũ malum fuerit ablatum: quoniã eos qui resurrexerit: nec mori iã ulterius: nec uiolari ullo modo fas est: ut beatam possint agere uitã: quorũ mors resignata est. Poetæ uero cũ scirẽt hoc seculũ malis oibus redũdare: obliuionis amnẽ induxerũt ne laborũ ac malorũ memores animæ reuerti ad superos recusarent. Vnde Virgilius.

O pater an ne aliquas ad cælum hinc ire putandũ est.

Sublimes animas: iterũq; ad tarda reuerti.

Corpora: quæ lucis miseris tam dira cupido

Ignorabat. n. quõ aut quãdo id fieri cporteret. Itaq; renasci eas putauerũt: & denuo ad uterũ reuolui: atq; ad re infantiã regredi. Vnde & Plato de aĩa differens: ex hoc ait posse
Plato cognosci aĩas esse mortales atq; diuinas: q; in pueris mobilia sunt ingenia: & ad ꝑcipiendũ facilia: q; ea q; discãt: ita celeriter capiãt: uti non tunc primum discedere uideantur sed recognoscere atq; reminisci: in quo uir sapiens poetis ineptissime credidit.

De resurrectione. Et q; pytagoras & alii philosophi inepte locuti sunt & de anastasi mentientes animas in uarias transire corpora. Ca. xxiii.

n On igitur renascentur: quod fieri non potest: sed resurgẽt: & a deo corꝑib⁹ induent̃: & prioris uitæ factorũq; omnium memores erunt: & in bonis cælestibus collocati: ac fruentes iucũditate innumerabilium copiarum præsenti deo gratias agent: q; malum omne deleuerit quo deos ad regnum uitãq; perpetuam suscitarit. Qua de anastasi philosophi quoq; dicere aliquid conati sunt tam corrupte q̃ poete
Pythagoras Nam pythagoras transire animas in noua corpora disputauit: sed inepte quod ex hominibus in pecudes: & ex pecudibus in homines & se ipsum ex Euphorbio esse reparatum
Chrysippus Melius Chrysippus: quem Cicero ait fulcire porticum stoicorum: qui i libris quos de

prouidentia scripsit: cum de innouatione mundi loqueref: hæc intulit: τουτου δου-
τως ἐχοντος δηλον ως ουδεν αδυνατον και ημασ μετα το τελευ τεσα πα
λιν περιοδωτιν ων ει λημε νων χρονου εν ωνυνεσ μεν καταστησεα θαισ
χημα. Idest. Quod cũ ita sit: apparet nil eẽ impossibile: & nos post excessum nostrũ rursus spatiis quibusdã reuolutis temporũ in hunc statũ restitui: in quo nũc esse uidemur. Sed nos ab humanis ad diuina redeamus. Sibylla iterum dicit.

Δυποιστον γαραπαν μεροπων γενοσ αλλοτανηδη
κοσ μον και θρητων ελονκροσιν θεοσ αυτοσ
ποιησ ει κρινωνασ εφεισ θαμαευς εφεσετε
και τοτε δυσσεφεας μενεπη ζοφον εν σπυρι σεμψει
οσ σοιδευσ ε φουσ ιπαλιν ζησουσ επι γαιησ
πνευ μαθεου δοντοσ τιμην αμα και φιον αυτοις

Idest. Etenĩ difficile ad credẽdũ oẽ hominũ genus. Sed ca iã mundi & mortaliũ uenerit iudiciũ: quod deus ipse faciet iudicans pios simul & ĩpios: tũc demũ impios q̄dẽ in ignẽ & tenebras mittet. Qui aũt pietatẽ tenent: iterũ uiuẽt ĩterra: spiritu dei dante honorẽ simul & uitã ipsis. Quod si nõ pphetæ: sed ẽt uates: & poetæ: & philosophi ana stasim mortuorũ futurã esse cõsentiũt: nemo quærat a nobis queadmodum fieri possit. Nec.n. diuinorũ operũ põt reddi rõ. Sed si aprincipio deus hominẽ nescio quo uenerabili modo instituit: credamus ab eodẽ restitui ueterẽ posse: qui nouum fecit.

Quomodo secundum uaticina Sibyllæ post iudicium p mille annos regnabit ĩ terra filius dei cum electis suis in sancta ciuitate quã cõstituet. Et q diabolus uincet mille annis: & omnis creatura mansuescet: & ad iucũditatẽ seruiet homini. Et q Christus ab omnibus coletur ut deus & dominus: Cap. xxiiii.

Vnc reliqua subnectã. Venit igitur summi & maximi dei filius ut uiuos ac
n mortuos iudicet. dicente Sibylla:

πασησ γαργαιησ τοτε θρητων συγχυσισ εσται
αυτ οσ οταν τοκρατωρο ταν ελ[illegible]κριγαι
ζωντων και νεκυων ψυχας μονα παντα

Idest. Totius eni terræ mortaliũ cõfusio tũc erit: & ipse oipotẽs cũ uenerit in tribunali iudicare uiuorũ mortuorũq; animas & mũdũ oẽm. Verũ ille cũ deleuerit iustitiã iudiciq maximũ fecerit: ac iustos qui a pricipio fuerũt: ad uitam restauerit: mille annis inter homines uersabitur: eosq; iustissimo imperio reget. Quod alibi Sibylla uaticinans furensq; proclamat:

κλευτε δε μου με ροπες φασιλευς αι ωνιος αρχει. Erratum
Idest. Audite me homines: rex sempiternus dominabitur. Nunc q̃ erũt in corporibus primum;
uiui non morientur: sed p eodem mille annos infinitã multitudinẽ generabunt: & erit Erratum
soboles eorũ sancta & deo cara. Qui aũt ab inferris suscitabunt: hi præerunt uiuenti- secũdum
bus uelut iudices. Gẽtes uero non extinguẽtur oio: sed quedã relinquetur in uictoriam Erratum
dei: ut triumphentur a iustis ac subiungentur perpetuæ seruituti. Sub idtempus ẽt tertium
priocps dæmonũ qui est machinator oium malorum: uincetur chatenis: & erit ĩ custo Erratum
dia mille annis cælestis ĩperii: quo iustitia in orbe regnabit: nequid malũ aduersu apo- quartum
pulum dei moliatur. Post cuius aduentum cõgregabũtur iusti ex omni terra: peractoq; Erratum
iudicio ciuitas sancta constituet in medio terræ: in qua ipse conditor deus cũ iustis do- quintum
minantibus commoretur: quam ciuitatem sybilla designat cum dicit. Erratum
καιπολιν ην εποιησε θεος αυτην εποιησε sextum

λαμπρο έραν ασ όρων και ηλιου ηδ εσ ελήνησ

Idest urbemq́ quam fecit deus eam clariorem fecit astris: atq́ sole: lunaq́. Tunc auferentur a mundo tenebræ illæ: quibus offendiť atq́ obcæcať cælũ: & luna claritudinẽ solis accipiet: nec minueť ulterius. Sol autem septies tanto q̃ nunc est: clarior fiet. Terra uero aperiet fœcunditatem suam: & uberimas fruges sua sponte generabit: rupes mõtium mille sudabunt: p riuos uina decorrent: & flumina lacte inundabũt. Mundus deniq́ ipse gaudebit: & omnis rerũ natura lætabiť: erepta & liberata domino mali: & impietatis: & sceleris: & erroris. Nã bestiæ p hoc tẽpos sanguine alentur: nõ aues p̃dam sed qeta & placida errũt oĩa: leones & uituli ad præsepe simul stabũt: lupus ouẽ nõ rapiet. Canis nõ uenabiť: aucipitres & aquilæ non nocebunt: ĩfans cũ serpẽtibus ludet. Deniq́ tunc fient illa: q̃ poetæ aureis tẽporibus facta eẽ iã Saturno regnãte dixerunt Quorũ error hinc exortus ẽ: q̃ ,ppbetæ futurorũ pleraq́ sic ,pferunt & enũciãt: quasi iã pacta. Visiones eni diuino spiritu offerebãť oculis eorũ: & uidebant illa i cõspectu suo quasi i fieri ac terminari. Quæ uaticinia eorũ cũ paulati fama uulgasset: quoniã ,p phani a sacramento ignorabant quatenus dicerẽť: cõpleta iã eẽ ueteribus sæculis illa oĩa putauerũt: q̃ utiq́ fieri compleriq́ non poterant homine regnãte. Cum uero delectis religionibus impiis: & scelere compresso: subiecta erit deo terra:

Cedet & ipse mari uector: nec nautica pinus. Mutabit merces: oĩs feret oĩa tellus.
Non rastros patietur humus: non uinca falcem.
Rubustus quoq́ iam tauris iuga soluet arator. Tunc etiam
Molli paulatim flauescet campus arista: Incultisq́ rubens pendebit sentibus una
Et duræ quercus sudabunt rosida mella. Nec uarios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti Murice: iam croceo mutabit uellera luto:
Spõte sua sandyx pascẽtes uestiet agnos. Ipsæ lacte domũ referẽt distẽcta capellæ
Vbera nec magnos metuent armenta leones.

Quæ poeta secundum Cumææ Sibillæ carmina prolocutus ẽ. Erythræa uero sic ait

οιδε λυκαι συν αρνέσιν εν ουρεσ ιν αμα γε εδονται
χορ τον παρδαλισ τερίφοισ αμα φοσκησ ονται
αρκτοι συν μοσ χοισ ιν ομου και ποσι φροθοισι
σαρκαφορος τελεων φαγε ται αχυρον παρα φατναισ
συν φοεφεσι τεδρακοντεσ αματορσι κοιμησ ονται.

Idest nec lupi cum agnis i mõtibus dimicabũt. Herbãq́ lynces pariter cũ hædis pascẽtur. Vrsi cũ uitulis simul oĩbusq́ animalibus carniuorus leo comedet paleas ad præsepia: cũq́ infantibus dracones: siue matribus dormient. Et alio loco de libertate rerum

και τοτε δη χαραν μεγαλην θεοσ ανδρασιν δωσει
και ταρ γη και δενδρα και ασπετα θρεμματα γαιησ
δωσουσι καρπον τον αληθινον ανθρωποισιν
οινου και μελιτος γλυκυτερον λευκου τε γαλακτοσ
καί ςιτου οπερ εαι φροτοισι κάλισον απαντων

Idest & tunc gaudium magnum deus dabit hominibus. Nam & terra: & arbores: & innumerabilia terræ pecora dabunt fructum uerum hominibus uini & mellis dulcissimi & candidi lactis atq́ tritici: quod est hominibus optimum omniũ. Et alia eodẽ modo

ευσ ιφεων δε μονον αγια χθων παντα ταδοισι
α μα μεξλιτοσ απο πετρης ηδε απο πηγης
και γαλα ταφροςινς ρευς ειωαντεςςι γικαιοις.

idest piorũ autẽ sola sancta terra omnia hæc feret fluenta mellis de petra atq; de fonte
lac immortalitatis manabit oĩbus iustis. Viuẽt itaq; hoĩes tranquillissimam uitã & co
piosissimã: & regnabũt cum deo pariter: & reges gẽtium uenient cum donis ac mune
ribus ut adorent: & honorificẽt regem magnum cuius nomẽ erit præclarum ac uenera
bile uniuersis nationibus: quæ sub cælo erũt: & regibus qui dominabuntur in terra.

Quod non restant ex quarũdam scripturarũ assercione nisi ducenti anni usq; ad re-
rum inuocationẽ. Et q; finis nõ aderit nisi. Roma destructa. Ca.xxv.

Aec sunt quæ a prophetis dicuntur: quorum testimonia & uerba ponere opus
b non esse duxi: quoniam esse infinitum nec tantam rerum multitudinem men-
sura libri caperet: tã multis uno spiritu similla dicẽtibus simulq; ne fastidiũ le
gentibus fieret: si ex omnibus collecta & translata cogerẽ. Preterea ut ea ipsa quæ dice
rem non nostris: sed alienis litteris potissimũ confirmarẽ: doceremq; non modo apud
nos uerũ etiam apud eos ipsos qui nos infectãtur ueritatem consignatam teneri quam
recusant agnoscere. Qui autem diligentius uoluerit scire ex ipso fonte hauriat: & plu-
ra q̃ nos in his libris cũplexi sumus admirabilia reperiet. Fortasse nunc quispiam requi Erratum
rat quando ista quę diximus sunt futura: iam superius ostendi. Completis annorum sex primum
milibus mutationem istam fieri oportere: & iam propinquare illum summum conclu-
sionis æternæ diem de signis quæ dicta sunt a prophetis licet noscere. Prædixerunt enĩ
signa quibus consumatio temporum expectanda sit nobis in singulos dies: & timenda.
Quando tamen compleatur hæc summa: docent hi qui de temporibus scripserunt
colligentes ea ex litteris sanctis: & ex his uariis historiis quantus sit numerus annorum
ab exordio mundi: qui licet uarient: & aliquantulum numeri eorum summa dissentiat
omnis tamen expectatio non amplius quam ducentorum uidetur annorum. Etiam res
ipsa declarat lapsum ruinamque breui fore nisi quod incolumi urbe. Roma nihil istius Erratum
uidetur esse metuẽdum. At uero cũ caput illud urbis ciciderit πυρρειεε cœperit quod secũdum
Sybillæ fore aiunt: quis dubitet uenisse iam finem rebus humanis orbiq; terrarum. Illa Erratum
est ciuitas quæ adhuc sustentat omnia: precandusq; nobis & adorandus est deus cæ- tertium
li si tamẽ statuta eius: & placita deferri possũt ne citius quã putemus tyrannus ille abo Erratum
minandus ueniat: quia tantum facinus moliatur: ac lumen illud effodiat cuius interitu quertum
mundus ipse lapsurus est. Nunc ad cætera exequẽda redeamus q̃ deinceps secutura sũt

Quod elapsis mille anni aurei sæculi post iudiciũ soluetur item diabolus & concira
bit gentes: ut sanctam expugnẽt ciuitatem & obsidebunt eam & comodo eam omnino
deus destruet & pœnis æternis tradet electis hominibus translatis ad gloriam angelo-
rum post resurrectionem secundam. Ca.xxvi

Ixi paulo ante in principio regni sancti fore: ut a deo princepes demoniorũ uin
d catur. Sed idem cum mille anni regni hoc est septem milia cæperint determina
ri soluetur denuo & ex custodia missus exibit. Atq; omnes gẽtes quæ tũc erũ
sub ditione iustorũ concitabit: ut inferãt bellum sancte ciuitati. Et colligetur ex omni
orbe terræ innumerabilis populus nationum: & obsidebit & circundabit ciuitatẽ tũc
ueniet nouissima ira dei super gentes: & debellabit eos usq; ad imũ. Ac primum concu-
tiet terrã qua ualidissime & a motu eius scindentur montes. Syriæ & subsident colles
in abruptum: & muri omnium ciuitatũ concident: & statuet deus solem triduo ne oc-
cidat & iflamabit eum: & descendet æstus nimius: & adustio magna supra perduelles
& impios populos: & bymbres sulphuris: & grandines lapidum: & guttæ ignis & li-
quescet spiritus eorum in calore: & corpora contterentur in grandine: & ipsi se inuicem

gladio ferient replebunt᷑ mōtes cadauerib⁹ & cāpi opiēt᷑ ossib⁹. Popul⁹ āt dei trib⁹ illis dieb⁹ sub cūcauis terræ occultatus erit donec ira dei aduersus gētes extremum iudiciū terminet᷑. Tūc exibūt iusti de latebris suis: & inuenīēt oīa cadauerib⁹ atq; ossibus tecta. Sed & gen⁹ oē ipiorū radicitus interibit nec erit i hoc mūdo ulla natio āplius præter solā gētē dei tū p annos septē ppetes itactæ erūt syluæ nec excidetur de mōtibus lignum Sed arma gētium cōburent᷑: & iā nō erit bellū: sed pax; & reqes sempiterna: Cū uero cōpleti fuerit mille anni renouabit᷑ mūdus adeo: & cælū cōplicabit᷑: & terra mutabit᷑: & trāsformabit deus homines i similitudinē angelorū: & erūt cādidi sicut nix: & uersabūt᷑ sēp i cōspectu oīpotētis: & domīo suo sacrificabūt & seruiēt i æternū. Eodē tpe fiet secūda illa & publica omniū resurrectio etiam in qua exterminabuntur impii ad cruciatus sempiternos. Hi sūt q manufacta coluerūt: q dominū mūdi ac parentem uel nescierūt uel abnegauerūt. Sed & dominus illorū cū ministris suis cōprehēdetur ad pœnāq; dānabit᷑ cū quo pariter oīs turba ipiorū p suis facinorib⁹ in cōspectu angelorū atq; iustorum perpetuo igni cremabit᷑ i æternū. Hæc est doctrina scōrū pphetarū quē christiāi sequimur. Hæc sapia nr̄a: quā isti qui fragilia colūt uel inani philosophiā tuent᷑ tāquā stultitiā uanitatēq; derident quia nos defēdere hāc publice atq; asserere non solemus Deo iubente ut quieti ac silētes arcanū eius i abscōdito atq; intra nostrā cōsciam teneamus. Nec aduersus istos uere pphanos qui nō discēdi sed arguēdi atq; illudēdi gratia inclemēter deū ac religionē eius ipugnauit: ptinaci cōtētione certemus. Abscondi enim tegiq; mysterium q̄ fidelissime oportet: maxime a nobis qui nomē fidei gerimus. Verū illi hāc taciturnitatem nostrā ueluti cōsciam malā criminānt᷑. Vnde etiam quasdā execrabiles opiniones de pudicis & innocentibus fingunt: & libenter his quæ finxerint credunt.

Exhortatio ut omnes pperēt ad suscipiēdam cū religione sapiam p quas ad beatissimam puenitur æternæ uitæ beatitudinē. Cap. xxvii.

q Voniā decursus ppositi opis septem spatiis ad metā prouecti sumus superest ut exortemur omnes ad suscipiendam cū uera religione sapientiam cuius uis & officiū in eo uertitur ut contemptis terrestibus quibus antea tenebamur fragilibus seruiētes & fragilia cōcupiscentes ad æterna cælestis thæsauri præmia dirigamur quæ ut capere possimus q̄ primum omittēdæ sunt huius præsentis uitæ illicibiles uoluptates quæ animas hominum perniciosissima suauitatē deliniunt. Q uāta fælicitas existimāda est subtractis his labibus terræ; pficisci ad illū æquissimum iudicem: parētēq; indulgentissimum qui pro laboribus requiem pro tenebris claritatem pro terrenis ac breuibus bonis æterna & cælestia largiatur. Q ua cum mercede acerbitates ac miseriæ quas perpetimur in hoc mūdo facientes opa iustitiæ conferri & coequari nullo modo possūt. Proinde si patientes: si beati esse uolumus cogitanda ac proponēda nobis sunt non tantū terentiana illa. Molendū eē usq; i pristinum uapulandum habendæ compedes. Sed his multo maiora. Carcer: cathenæ: tormenta patienda: sustinendi dolores: mors deniquæ ipsa & suscipienda est: & fereada cum liqueat conscientiæ nostræ nec fragilem istam uoluptatem sine pœna: ac uirtutem sine præmio foret. Vniuersis igitur oportet operam dare ut uel se q̄ primum ad rectam uiam dirigant uel susceptis operatisq; uirtutibus huius uitæ laboribus patienter exactis consolatorem deum habere mereamur. Pater enī noster ac dominus qui condidit firmauitq; cælum qui solem cum cæteris sideribus induxit: qui libratam magnitudine sua terra uallauit montibus mare circundedit: amnibusq; distinxit: & quicquid in hoc opere mundi con

tam ac perficit enihilo pspectis erroribus hominū ducem misit qui nobis iustitiæ uiā panderet. Hunc sequamur omnes hunc audiamus huic deuotissime parcamus: quoniam solus (ut ait Lucretius) Veridicis hominū purgauit pectora dictis Et finem statuit torpedinis atq; timoris: Exposuitq bonū sūmū quo tēdim⁹ oēs Quid foret atq; uiā mōstrauit limite pnō: Qua possemus ad id recto cōtēdere cursu Nec mōstrauit tantū sed etiā præcessit ne quis difficultatis gratia iter uirtutis horreret Deserat (si fieri) potest uia pditionis & fraudis i qua mors uoluptatis illecebris adaptata celat. Et quāto quisq; anniis in senectutē uergētibus appropinquare cernit illū diē quo sit ei hac uita migrādum cogitet q̄ purus abscedat q̄ innocēs ad iudicium ueniat: non ut faciūt quidā cæcis mētibus nixi qui iā deficiētibus corporis uiribus in hoc adtronem tur instātis ultimæ necessitatis ut cupidius & ardētius hauriēdis libidinibus intendant Qua ex uoragine liberet se quisq; dum licet dū facultas adest seq; ad deū totam ēte conuertat ut illū diē seuerus expectet quo præses dominusq; mundi deus de sigulorū factis cogitationibusq; iudicabit. Quecūq; hic expetētur nō tantum negligat sed effugiat potiotemq; aiam suam iudicet q̄ bona ista fallacia quorū incerta & caduca possessio ē Migrant.n. quottidie & multo uelocius exeunt q̄ intrauetant. Et tamē si nobis usq; ad ultimū liceat istis frui aliis certe relinquenda sunt. Nihil nobiscum ferre possumus nisi & tā bene atq; inocēter actā. Ille ad deū copiosus ille opulentus adueniet cū astabūt cōtinētia misericordia paciētia caritas fides. Hæc est æteditas nostra quæ nec etipi cuiquā pōt nec trāsferri ad aliū. Et qs ē qui hæc bona parare ac aqrere sibi uelit. Veniāt q esuriunt ut cælesti cibo saturati sepiternā famē ponāt. Veniāt qui sitiunt ut aquā salutarē de perēni cælesti fonte plenissimis faucibus trahāt. Hoc cibatu atq; potu dei & cæci uidebūt & surdi audient: & muti loquētur: & claudi ābulabūt: & mortui reuiuiscent & stulti sapient & ægroti ualebunt. Quisqs.n. coruptelas terræ uirtute calcauerit hunc arbiter ille summus & uerax ad lucē uitāq; perpetuā suscitabit. Nemo diuitiis nemo fascibus nemno regia potestate cōsisus sit imortalē ista nō faciūt. Nāq; quisq; rationē hois abiecerit ac præsentia secutus in humū se ipse prostrauerit desertor domini & imperatoris & patris sui punietur. Intendamus igitur iusticiæ quæ nos inseparabilibus comes ad eū pducet & dū spiritus hos regit artus isatigabili militia deo militemus staticnes uigiliasq; celebremus cōgrediamur cū hoste quē nouimus fortiter ut uictores ac deuicto aduersario triuphātes præmiū uirtututis quod ipse pmisit a deo cō sequemur.

Lactantii Firmiani diuinarū institutionum libri septimi ac ultimi finis.

Lactantii Firmiani de ira dei ad Donatum liber incipit.

Nima aduerti sæpe. Donate plurimos existimare quod etiā nō nulli philosophorū putauerūt n̄ irasci deū quoniā uel benefica sit tātūmō natura diuina nec cuiq̄ nocere pstantissime atq; optie cōgruāt ptāti uel certe nil curet oīo ut neq; ex beneficētia eius qcquam perueniat ad uos neq; ex maleficētia quicquā mali. Quorū error quia maximus est & ad euertendū uitæ hūanæ statū spectat coarguēdus est a nobis: ne ipse fallaris impulsus auctoritate hoium qui se putāt eē sapiētes nec tamē nos arrogantes sumus ut cōprehēsā nr̄o ingenio ueritatē gloriemur. Sed doctrinā dei seqmur q scire sol⁹ pōt & reuelarē secreta. Cui⁹ doctrīa philosophi exptes existimauerūt naturā rerū olim cōiectura posse dephrendi. Quod nequaq̄ fieri pōt qa mēs hois tenebroso corpis domicilio circūsepta lōge a dei psectōe sūmota ē. Et hoc differt ab hūanitate diuitas q; hūanitatis ē ignoratio diuitatis scia. Vñ nobis aliquo lūie op⁹ ē ad depellēdas tenebras

quibus offusa est hominis cogitatio quoniam in carne mortali agentes nostris sensibus diuinare non possumus. Lumen autem mentis humanæ deus est quem qui cognouerit & in pectus admiserit illum nato corde mysteriũ ueritatis agnoscet. Remoto aũt deo
Socrates cælestiq; doctrina omnia erroribus plena sunt. Recteq; Socrates cum esset oium philosophorũ doctissimus tamen ut cæterorũ argueret ĩsciẽtiã q se aliqd tenere arbitrabãt ait se nihil scire nisi unum q nihil sciret. Intellexit in doctrinã illã nihil hr̃e ĩ se certi nihil ueri nec ut putabant quidã simulauit doctrinam ut alios refelleret. Sed uidit ex parte
Plato aliqua ueritatẽ restatusq; est ẽt in iudicio sicut tradit a. Platone q nulla esset humana sapientia adeo doctrinam quãtum philosopi gloriabantur contempsit derisit abiecit ut id ipsum ꝓ summa doctrina profiteretur q nihil scire didicisset si ergo nulla ẽ sapiẽtia humana ut socrates docuit ut Plato tradidit apparet esse diuinam nec ulli aliũq eo ueritatis noticiam subiacere. Deus igitur noscendus ẽ in quo sola ueritas est. Ille mũdi parens & conditor rerũ qui oculis non uidetur mente uix cernitur. Cuius religio multis modis impugnari olet ab his qui ne q; ueram sapientiã tenere potuerũt neque magni & celestis arcani comprehendere rationem.

De gradibus per quos ad ueritatẽ ascẽdit & qui de ipsis gradibus deiiciãt. Cap. ii.

Am cũ sint gradus multi ꝑ quos ad domiciliũ ueritatis ascẽdit: nõ est facile cui
n liber euehi ad summũ. Caligãtibus enĩ ueritatis fulgore luminibus qui stabilẽ gressum tenere nõ possunt: reuoluunt ĩ planũ. Prius aũt gradus ẽ intelligere falsas religiones & abiicere ĩpios cultus hũana mãu fabricatos: secũdus uero ꝑspicere aĩo q un⁹ sit deus sũmus: cuius ptãs ac ꝓuidẽtia effecerit a pricipio mũdũ & gubernet ĩ posterũ tertius cognoscere ministrũ eius ac nunciũ quẽ legauit ĩ terrã quo docẽte liberati ab errore quo ĩplicati tenebamur formatiq; ad dei cultũ iusticiã disceremus. E qb⁹ oibus gradibus (ut dixi) ꝓnus est lapsus & facilis ad ruinã oisi pedes incõcussa stabilitate figãt. De prio gradu eos excuti uidemus q cũ falsa ĩtelligãt tamẽ uerũ nõ iueniũt cõtemptisq; terrenis fragilibusq; simulacris nõ ad colendũ se deũ cõferũt quẽ ignorãt sed mũdi elemẽta mirantes cælũ: terrã: mare: solẽ: lunã: cęteraquæ astra uenerant. Sed ĩpitiã horũ iã coarguimus in secũdo diuinarum ĩstitutionũ libro. De secũdo uero gradu dicimus cadere q cũ sentiũt unũ esse summũ deum idẽ tamẽ a philosophis irretiti: & falsis argumentationibus capti aliter: de unica illa maiestate sentiunt q̃ ueritas hẽt q aut figurã negant hr̃e ullam deũ: aut ullo affectu cõmoueri putãt: qa sit ois affectus imbecillitatis: q ĩ deo nulla est: De tertio uero hi præcipiãtur. q cũ sciãt legatũ dei: eũdẽq; diuini & ĩmortalis tẽpli cõditorẽ: tamen aut nõ accipiũt eũ: aut aliter accipiunt q̃ fides poscit: quos ex pteiã refutauimus ĩ q̃rto supradicti opis libro: & refutabim⁹ postea diligẽtius cũ respondere ad oẽs sectas cœpimus: quæ ueritatem dũ disputãt ꝑdiderunt. Nũc uero cõtra eos disserem⁹ q̃ de secũdo gradu lapsi praua de sũmo deo sentiũt. Aiũt .n. qdã nec gratificari eũ cuiq̃ nec irasci: sed securũ & quietũ ĩmortalitatis suæ bonis ꝑfrui: alii uero irã tollũt: gratiã relinquũt deo. Naturã .n. sũma uirt⁹te ꝑstantẽ ut nõ malesicã eẽ debere: ita oẽs philosophi de ira cõsẽtiũt: de gratia discrepãt. Sed ut ad ꝓpositã materiã p ordinẽ descendat orõ: hmõi faciẽda nobis & exequẽda ptitio ẽ: cũ diuersa & repugnãtia sint: ira & grã. Aut ira tribuẽda ẽ deo & grã detrahẽda: aut utrũq; pariter detrahẽdũ. Aut ira demẽda ẽ grã tribuẽda: aut neutrũ tribuẽdũ. Aliud amplius ꝑter hæc nihil potest capere natura: ut necesse sit ĩ uno istorũ aliquo uerum quod quæritur inueniri. Consideremus singula: ut nos ad latebras ueritatis & ratio & ordo deducat.

Quod nullus senserit deum irasci: & gratia non moueri. Cap. iii.

p Rimũ illud nemo de deo dixit unq̃ irasci eũ tantummõ & gratia nõ moueri est
enĩ discõueniẽs deo: ut eiusmõi ptate sit prædictus: q̃ noceat & obsit: ꝓdesse ue
ro ac benefacere nequeat. Quæ igitr rõ: q̃ spes salutis hoibus ꝓposita ẽ: si malo
rũ tantũmõ auctor ẽ deus? Q d si sitiã maiestas illa uenerabilis: non ad iudicis prãte:
cui licet seruare ac liberare: sed ad tortoris & carnificis officiũ deducet. Cũ ãt uiddea-
mus nõ mõ mala eẽ i rebus humanis: sed ẽt bona: utiq; si deus nõ ẽ: auctorẽ eẽ alterũ
necesse est: q cõtraria deo faciat & det nobis bona. Si ẽ: quo noie appellãdus ẽ? Cur no
bis q malefecit notior ẽ: q̃ ille q bene? Si autẽ nihil põt esse præter deũ absurdũ ẽ & ua
nũ putare diuinã ptatẽ: q̃ nihil ẽ maius: nihil melius nocere: ꝓdesse nõ posse: & iõ ne-
mo extitit: q auderet id dicere: qa nec rationẽ hẽt nec ullo mõ põt credi. Q d qa cõue-
nit: trãseamus & ueritatem alibi regramus.

Cõtra Epicurũ disputat: q negabat deum irasci: gratificari & oia ꝓuidere. Ca. iiii.

q Vod sequit de schola epicuri: sicut irã in deo nõ eẽ: ita nec gratiã qdẽ. Nã cum
putaret epicurus alienũ esse a deo malũ: qd ex affectu iracũdiæ plerũq; nascit
ademit ei ẽt beneficiẽtiã quoniã uidebat cõsequẽs eẽ. ut si habeat irã deus: ha-
beat & gratiã. Ita ne illi uitiũ cõcederet: ẽt uirtutis fecit ex ptẽ. Ex hoc inqt beatus & i
corruptus ẽ: qa nihil curat: ne q; hẽt ipse negociũ neq; alteri exhibet. Deus igit nõ est
si nec monet: qd ẽ ꝓpriũ uiuẽtis: nec faciat aliqd ipossibile hoi: qd ẽ ꝓpriũ dei: si oio
nullã hẽt uoluptatẽ: nullum actum: nullam deniq; administrationẽ: q̃ deo digna sit:
& q̃ maior: & dignior administratio deo assignari põt: q̃ mũdi gubernatio: q̃ cura ui-
uentiũ: maxieq; generis hũani: cui oĩa terrena subiecta sũt? Quæ igr i deo põt eẽ beati
tudo si sp qetus & imobilis torpet? si precãtib9 surdus: si colẽtibus cæcus? Quid rã di-
gnũ: tã ꝓpriũ deo: q̃ ꝓuidẽtia? Sed si nihil ꝓuidet: amisit oẽm diuinitatẽ. Qui ergo to
tã ut: totã deo substãtiã tollit: qd aliud dicit nisi deũ oio nõ eẽ: Deniq; M. T. a Posside M.T.
nio refert id epicurũ sensisse nullos deos eẽ: sed ea q̃ de diis locutus sit: depellẽdæ Iui
diæ cã dixisse. Itaq; uerbis illũ deos reliqre: re ipa tollere: qb9 nullũ motũ: nullũ tribu
it officiũ. Q d si ita ẽ: qd deo fallaci9: q d a sapiẽte & graui uiro debet eẽ alienũ. Hic ue
ro si aliud sensit & aliud locutus est qd aliud appellandus ẽ q̃ deceptor biliguis malus
& ppterea stultus. Sed nõ erat tã uersutus Epicurus ut fallẽdi studio ita loqret cũ etiã
scriptis ad eternã memoriã cõsignaret: sed ignorantia ueritatis errauit. Inductus. n. a pri
cipio uerisimilitudine unius sentẽtiæ necessario i ea quæ seqbãt incurrit. Pria enim sen
tentia fuit irã ideo nõ cõuenire. Q d cũ illi ueũ & iexpugnabile uideret nõ poterat cõ
sequentia recusari qa uno affectu ãputato etiã cæteros affectus adimere deo necessitas
ipsa cogebat. Ita q nõ irascitur utiq; nec gratia mouet qd ẽ ire cõtrariũ iã sic non ita i
eo nec gratia ẽ: utiq; nec metus: nec lætitia: nec mœror: nec misericordia. Vna ẽ enĩ rõ
cũctis affectibus: una cõmotio: q̃ deũ cadere nõ põt. Quod si nullus affectus i deo ẽ qa
qcqd afficit ibecillũ ẽ: ergo nec cura illius rei nec ꝓuidentia ẽ i eo. Hucusq; peruenit sa
pientis hoĩs disputatio cætera quæ sequnt obticuit scilicet quia nec cura sit i eo nec ꝓui
dẽtia ergo nec cogitationẽ aliquã nec seorsum i eo eẽ ullũ quo efficit ut noo sit oio. Itaq;
cũ gradatĩ descendisset in extremo constitit qa precipitium uidebat. Sed quid prodest
reticuisse ac piculũ dissimulasse. Necessitas illũ uel inuitum cadere coegit. Dixit. n. qd
noluit qa argumẽtũ sic ordinauit ut ad illud qd euitabat necessario deueniret. Vides
igit quo ꝓueniat ira sublata & deo a lẽpta. Deiq; ãt nullus id credidit aut admodũ pau
ci & quidẽ scelerati ac mali q sperãt peccatis suis ipunitatẽ. Q d si & hoc falsum fueni
tur nec iram in deo esse nec gratiã: ueniamus ad illud quod tertio loco positũ est.

Contra stoicos dicentes in deo esse gratiam: sed nō irā. Ca. v.

e Xistimantur stoici: & alii nonnulli aliquanto melius de diuinitate sensisse q aiunt gratiam in deo esse: iram non esse. Fauorabilis ac popularis oratio nō cadere in deum hanc animi pusillanimitatem: ut ab illo se læsum putet: qui lædi non potest: ut quieta illa & sancta maiestas concitetur: perturbetur insaniat quod est terrenæ fragilitatis. Iram enim comotionem mentis esse ac perturbationem: quæ sit a deo aliena. Quod si hominem quoque qui modo sit sapiens & grauis ira non deceat. Siquidem cum in animum cuiusquam incidit: uelut sæua potestas: tantos excitet fluctus: ut statum mentis immutet: ardescant oculi: os tremat lingua titubet dentes concrepent: Alterius uultum maculet nunc suffusus rubor: nunc palor albescēs quanto magis deum non deceat tam fœda mutatio. Et si homo qui habet imperium ac potestatem late noceat: per iram sanguinem fundat urbes subuertat: populos deleat prouincias ad solitudinem redigat quanto magis deum qui habeat totius generis humani & ipsius mūdi potestatem perditum fuisse uniuersa credibile sit si irasceret̃: Abesse igitur ab eo tam magnum: tam pernitiosum malum oportere: & si absit ab eo ira & concitatio: quia & deformis: & noxia est: nec cuiq̃ male facit: nihil aliud superest nisi ut sit lenis: tranquillus: propitius: beneficus: conseruator. Ita enim demum & communis omnium pater: & optimus maximus dici poterit quod expetit diuina cælestisq; natura Nam si inter homines laudabile uidet̃ ꝓdesse potius q̃ nocere uiuificare q̃ occidere: saluare q̃ perdere: nec immerito innocentia inter uirtutes numeratur & q hæc fecerit diligit: præfertur ornatur benedictis omnibus uotisq; celebratur. Deniq; ob merita & beneficia deo simillimus iudicatur: quanto magis ipsum deū patrem diuinis perfectisq; uirtutibus præcellētem atq; ab omni terrena labe summorū: diuinis & cælestibus beneficiis oē genus hominum promereri. Speciose ista populariterq; dicūtur & multos alliciunt ad credendum. Sed qui hæc consentiunt: ad ueritatem qdem propius accedūt sed in parte labuntur naturā rei parum considerātes. Nam si deus non irascitur impiis & iniustis nec pios utiq; iustosq; diligit. Ergo constantior est error illorū qui & iram simul & gratia tollunt. In rebus enī diuersis aut i utranq; partem moueri necesse est aut in neutram. Itaq; qui bonos diligit & malos non odit nec bonos diligit quia & diligere bonos ex odio malorum uenit: & malos odisse ex bonorum caritate descendit: nemo est qui amet uitam sine odio mortis qui appetit lucem nisi qui tenebras fugit. Adeo natura ista cōnexa sunt: ut alterum sine altero fieri nequeat. Si quis dominus habēs in familia seruos bonum ac malum non utiq; aut ambos odit aut ambos beneficiis & honore prosequitur quod si faciet & iniquus & stultus est. Sed bonum & alloqtur amice: & ornat & domui ac familie suisq; oībus rebus præficit. Malū uero maledictis uerberibus nuditate fame siti compedibus punit: ut & hic exemplo cæteris sit ad nō peccandum & ille ad promerendum ut alios metus coerceat alios honor prouocet. Qui ergo diligit & odit: qui odit & diligit: sunt enim qui diligi debeant: sunt qui odio haberi. Et sicut is qui diligit confert bona in eos quos diligit ita qui odit irrogat mala his quos odio habet quod argumentum quia uerum est dissolui nullo pacto potest. Vana ergo & falsa est sententia eorum qui alterū deo tribuūt alterū detrahūt nō minus q̃ illorū q utrūq;. Sed illi (ut ostendimus) ex parte non errant sed id quod melius est ex duobus retinent Hi uero quos ratio & ueritas argumēti huius inducit falsa omnino sententia suscepta in maximum errorem cadunt. Non enim sic oportebat eos argumentari quia deus nō irascitur ergo nec gratia commouetur. Sed ita quia deus gratia mouetur ergo & irasci

Si enim certum & indubitatum fuisset non irasci deum: tunc & ad illud alterum ueniri esset necesse. Cū aūt magis sit ambiguū de ira: pene manifestum de gratia absurdum ē ex incerto certum uelle subuertere: cū sit prōptius de certis incerta firmare.

Quod deus irascitur. Ca. vi.

h Ae sunt de deo philosophorū sētentiæ. Aliud præterea nihil quisq̄ dixit. Q̄d si hæc quæ dicta sunt: falsa esse deprehēdimus: unū illud extremū supest in quo solo possit ueritas inueniri: quod a philosophis nec susceptū est unq̄ nec aliq̄do defensum cōsequēs esse ut irascat deus: quoniā gratia cōmouetur. Hæc tuēda nobis & asserenda sententia est. In eo n. sūma ois & cardo religionis pietatisq; uersat neq; honos ullus deberi pōt deo: si nihil præstat colenti nec ullus metus si nō irascit nō colenti.

Quod philosophi errāt: & quod homines ab aliis animantibus maxime differūt religione quæ hominis est propria. Ca. vii.

c Vm sæpe philosophi p ignorantiā ueritatis a rōne discesserint atq; ī errores inciderit inextricabiles. Id. n. solet his euenire: qd' uiatori uiā nescienti & non fatē ti se ignorare dū uagetur: dū pcontari obuios erubescit. Illud tamē nullus philosophus asseruit unq̄ nō nihil īter hoīem & pecudē interesse: nec oīo quisq̄ mō sapiens q uel leuiter rationale aīal cū mutis & irracionabilibus coæquauit: qd' faciūt qdā imperiti atq; ipsis pecudibus similes: q cū uentri ac uolupatati se uelint tradere aiunt eadē rōne se natos: qua uniuersa q̄ spirāt: qd' dici ab hoīe nefas est. Quis. n. tā indoctus ut nesciat? Quis tā iprudens: ut nō sentiat aliqd' inesse in hoīe diuini? Nōdū uenio ad uirtutes aī & ingenii: in quibus hoīs manifesta cognitio ē. Nōne ipsius corpis status & oris figura declarat nō esse cū mutis pecudibus æquales? Illarū natura ī humū pabulūq; pstrata ē nec hēt quicq̄ cōe cū cælo qd' non intuet. Homo autē recto statu ore sublimi ad cōtēplationē mundi excitatus confert cū deo uultū & rationē rō cognoscit. Propterea nullum est aīal (ut ait Cicero) præter hoīem: quod hēat aliquā notitiā dei. Solus n. sapiētia istructus est: & religionē solus itelligit: & hæc ē hoīs atq; mutorū uel præcipua uel sola distātia. Nā cætera quæ uident hoī esse propria et si non sint talia in mutis tamē similia uideri possunt. Proprius homini sermo est tamē & in illis qdā similitudo sermonis. Nā & dignoscūt se: dum sonū iurgio similem & cū se ex interuallo uident gratulādi officiū uoce declarant. Nobis qdē uoces eorū uident incognitæ: sicut illis fortasse nostræ. Sed ipsis q se intelligūt uerba sunt: deoīq; ī oī affectu certas uocis notas exprimūt qbus habitū mentis ostendit. Risus quoq; est hoī pprius: & tamē uidemus in aliis aīalib9 qdā signa lætitiæ cū ad lusum gestiunt aures admulcent rictū cōtrahūt frōtē serenant oculos in lasciuiam resoluūt. Quid tā pprīū hoī q̄ rō & puidentia futuri. At q sūt aīalia q̄ latibulis suis diuersos & plures exitus pādāt ut si qd' piculū inciderit: fuga pateat obsessis: qd' nō facerēt: nisi inesset illis intelligētia & cogitatio. Alia puidenti futurū: ut īgentē formicæ farris aceruū Cōportāt hyemis memores: tectoq; reponūt: ut apes q̄ patriæ solū & certos mouere penates. Ventureq; hyemis memores: æstate laborē Experiūt: & in mediū quæsita reponūt: lōgū ē si exeq uelim q̄ a singulis generibus animalium fieri debeant humanæ solertiæ simillima. Q d' si horū oīum quæ ascribi homini solēt in multis quoq; deprehēdit similitudo apparet solā esse religionē cuius in mutis uel brutis: nec uestigium aliquod: nec ulla suspitio inueniri pōt. Religionis. n. ē propria iustitia q̄ nullū aliud aīal attingit. Homo. n. solus iperat: cætera sibi conciliata sunt. Iustiæ aūt dei cultus ascribitur: quē q nō suscipit: hic a natura hoīs alienus uitā pecudū sub hūna specie uiuit. Cū uero a cæteris aīalibus hoc pene solo differamus: q soli oīum diuinam uim &

testateq; sentimus. In illis aũt nullus sit intellectus dei: certe illud fieri nõ põt ut in hoc
uel muta plus sapiãt: uel humana natura decipiar. Cũ homini ob sapientiam & cũctaq
spirãt & omnis: rerũ natura subiecta sit. Quare si rõ: si uis hõis hoc præcellit & superat
cæteras aïantes q solus notiam dei cupit apparet religionem nullo modo posse dissolui

Contra Lucrecium religionem subuertentem: & q religio sit habẽda Ca. viii

Issoluitur autem religio si credamus Lucrecio illa dicẽti:
d Omnis enim per se diuina natura necesse est.
Immortalis æuo summa cũ pace fruatur.
Semota a nostris oculis se iunctaq; longe. Nã priuata dolore omni, priuata periclis
Ipsa suis pollẽs opibus nil indigna nostri. Nec bene pro meritis capit nec tangitur ira

Quæ cũ dicit utrũ aliquẽ cultũ deo putat esse tribuendum an euertit oẽm religionem
Si eni deus nihil unq̃ boni tribuit si collẽtis obsequo nullã grãm refert: qd tã uanũ tã stul
tũq̃ tẽpla ædificare rem familiarẽ minuire ut nihil assequamur? At eni naturã excellen
tẽ honorari oportet. Quis honos deberi potest nihil curãti & ingrato? An aliqua ratiõe
Cicero obstricti esse possumus ei qui nihil habeat cõe nobiscũ? Deus igt Cicero si talis ẽ ut nulla
gratia: nulla hominũ caritate teneatur: ualeat. Quid eni facere ppitius homini põt: quid
cõtemptius dici potuit in deum Valeat inqt idest abeat & recedat quando pdesse nulli
põt. Quod si negociũ deus nec habeat: nec exibet: cur nõ ergo delinquamus quotiens
hõium cõsciẽtiã fallere licebit: ac leges publicas circũscribere? Vbicunq; nobis latendi
occasio arriserit: auferamus aliena uel sine cruore uel etiam sanguine si præter leges ni
hil est amplius qd coleodũ sit. Hæc dũ sentit Lucretius: religionẽ funditus delet: qua
sublata cũfusio ac pturbatio uitæ sequtur. Qd si religio tolli non potest ut & sapientiam
retineamus: qua cõisnita sit tutior: quomõ religio ipsa sine metu tueri aut custodiri põt
Qd.n. nõ metuitur: cõtẽnitur: qd cõtẽnit utiq; nõ colitur. Ita fit ut religio: & maiestas
: & honor: & metus constet. Metus autem nõ est ubi nullus nascitur. Siue igitur grati
am deo: siue iram: siue utrũq; detraxeris: religionẽ tolli necesse ẽ: sine qua uita hominũ
stulticia: scelere: inmanitate cõpletur. Multũ.n. refrænat hoïes conscientia: si credamus
nos iucõspectu dei uiuere: si nõ tantũ quæ gerimus uideri desuper: sed etiã q̃ cogitam⁹
aut loquimur audiri ad eo putemus? At eni pdest id credere (ut quida putãt) nõ ucrita
tis gratia: sed utilitate: quoniã leges cõsciẽtiã punire nõ possunt. nisi aliquis desuper ter
ror ĩpediat ad cohibẽda peccata. Falsa est igitur oïs religio: & diuinitas nulla ẽ. Sed a ui
ris prudentibus uniuersa cõfecta sũt: quo rectius innocẽtiusq; uiuatur. Magna & hæc a
materia q̃ pposuim⁹ aliẽa questio ẽ. Sed qa necessaria icidit deber q̃uis breuiter attigi.

Varias opiniones de mundi opificio & gubernatione enumerat. Ca. ix.

Vm sententiæ philosophorũ prioris tẽporis de puidentia cõsensissẽt nec ulla
e esset dubitatio: quin mundus adeo & rõne esset instructus & ratiõe regeretur
Pythagoras Primus oium Pitagoras extitit temporibus Socratis qui sibi diceret nõ liquere
utrũ esset aliqua diuinitas necne. Quæ disputatio eius adeo impia & cõtra ueritatem: &
religionẽ iudicata ẽ ut & ipsum Athenienses expulerint suis finibus: & liberos eius in
Socrates cõcione quibus hæc cõtinebãtur exusserit. De cuius sentẽtia nõ ẽ opus disputare qa ni
Plato hil certi pnũciauit. Post hæc Socrates & auditor eius Plato: & q de scola. Platonis tãq̃
riuuli diuersas ĩ ptes profluxerunt: & pipathatici in eadem fuere sententia qua priores
postea uero Epicurus deũ quidẽ eẽ dixit: qa necesse sit eẽ aliquid ĩ mũdo præstãs & exi
miũ: & beatũ puidentiã tamẽ nullã. Itaq; mundum ipsum nec rõne ulla: nec arte: nec
fabrica istructũ. Sed naturã rerũ quibusdã minutis seminibus & isecabilibus cõgloba

tam: Quo qd repugn̄ātius dici possit nō uideo. Et. n. si est deus: utiq; prouidens est ut de
us: nec aliter ei potest diuinitas attribui: nisi & præterita teneat: & præsentia sciat & fu-
tura ꝓspiciat. Cū igit ꝓuidētiā sustulit: etiā deū negauit esse. Cū aūt deum esse ꝓfessus
est: & ꝓuidētiā simul esse cōcessit. Alterū eni sine altero nec esse ꝓsus nec intelligi pōt
Verū his postea tpibus qbus iā philosophia defloruerat: extitit alius quidā. Diagorasq Diagoras
nullū esse omniuo deū diceret ob eāq; sentētiā nominatus ē atheos. Itē Cirenius Theo dictus
dorus ambo quia nihil noui poterant reperire oībus iā dictis & inuētis maluerunt cōtra atheos
ueritatē id negare i quo pnores uniuersi sine ābiguitate cōsēserat. Hi sunt q tot seculis Dyrene⁹
& ingeniis assertā: atq; defensā prouidētiā calūniati sunt. Quid ergo utrū ne istos mi- Theodo-
nutos & inermes philosophos ratione an uero ueritate præstantium uirorum refelem⁹ rus
an potius utroq;? Sed ꝓperandū est ne longius a materia deuaget oratio.

Quod mūdus dei ꝓuidētia factus sit: & gubernet. Ca. x.

q Vi uolunt diuiña ꝓuidentia factum eē aut principiis inter se tenere coeunti-
bus dicūt eē cōcretū: aut repēte natura extitisse. Natura uero (ut ait Stratō) Straton
habere in se uī gignēdi & uiuēdi: sed eā nec sensum habere ullū nec figurā ut
itelligamus oia quasi sua sponte eē generata nullo artifice nec auctore. Vtrunq; uanū &
īpossibile. Sed hoc euenit ignorātibus ueritatē ut quib⁹ potius excogitent q̄ id sētiant
qd rō deposcit. Primū minuta illa semina quorū cōcursu totū esse mūdū loquūtur: ubi
aut unde sint quero? quis illa uidit unq̄? quis sēsit? quis audiuit? An solus Leucippus ocu Leucipus
los habuit? solus mentem? Quid ꝑfecto solus oīum cæcus: & excors: fuit: qui ea loque
ret q̄ nec æger quisq̄ delirare nec dormiens posset somniare? Quatuor elemētis cōstau
re oia philosophi ueteres disserebāt. Ille nolluit: ne alicuis uestigiis uideret insistere. Sed
ipsorū elemētorū alia uoluit eē primordia: quū nec uideri possint nec tangi: nec ulla cor
pis pte sentiri. Tam minuta sunt iquit: ut nulla sit acies ferri tā subtilis: qua secari ac diui
di possint. Vnde illis nomē iposuit atomorū. Sed occurebat ei q; si una esset oībus eadē
q; natura: nō possēt res efficere diuersas tanta uarietate: q̄ta uidemus inesse mundo. Di
xit ergo leuia esse: & aspa: & rotunda & angulata: & hamata. Quanto melius fuerat tace-
re q̄ i usus tā miserabiles tā inanes habere liguā: & quidē uereor ne nō minus delirat ui
deat q̄ hæc putet refellēda. Respondeamus tamē uelut aliq̄ dicēti. Si leuia sunt: & ro-
tūda utiq; nō possūt iuicem se apprehendere: ut aliqd corpus efficiat ut si quis miliū ue-
lit i unā coagmētationē constringere: leuitudo ipsa granorum in massam coire non si-
nat. Aspera inqt: & angulata sunt & hamata: ut possint cohærere. Diuidua ergo & seca-
bilia sunt. Hamos. n. necesse est: & angulos eminere: ut possit amputari: ita quod am-
putari ac diuelli pōt: & uideri poterit & teneri. Hæc iquit p nane irrequietis moti b⁹ uo
litant: & huc atq; illuc ferūt: sicut pulueris minutias uidemus in sole cum p fenestram
radios ac lumē imiserit. Ex his arbores: & herbæ: & fruges oriūt: ex his aialia: & aqua
& ignis: & uniuersa gignūt: & rursus in eadē resoluūt. Ferri hoc potest quam diu de re
bus paruis agitat ex his etiam mūdus cōpletus est. Impleuit numerū præceptæ isaniæ
ut nihil ulterius adicii posset: sed inuenit tamē ille quid adderet. Quoniam est oē iquit
īfinitū nec pōt quicq̄ uacare: necesse est ergo innumeabiles esse mundos. Quæ tanta uis
fuerat atomorū: ut moles tam inextimabiles ex tam minutis cōglobarentur? Ac primū
requiro q̄ sit istorū seminū: uel rō uel origo. Si. n. ex illis sūt omnia ipsa igitur unde esse
dicemus quæ natura tantā copiam ad efficiendos inumerabiles mundos subministra-
uit: Sed cōcedamus: ut inpune de mundis delirauerit: de hoc loq̄mur in quo sumus: &
quem uidemus. Ait omnia indiuiduis corpusculis fieri: si hoc ita esset: nulla res unq̄ ui

generis semie indigeret: sine ouis halites nascerẽt at oua sine partu. Itẽ cætera uiuẽtia si
ne coitu arbores & quæ gignũt e terra ,ppria semina nõ haberẽt: q̃ nos quotidie tracta
mus & serim9. Cur ex frumẽto seges nascit: & rursus ex segete frumẽtũ? Deniq̃ atomo
rũ coitio & cõglobatio efficeret oĩa in aere uniuersa cõcrescerẽt: siqdem per inane atomi
uolitãt: cur sine terra: sine radicib9: sine hũore: sine semine nõ herbe: nõ arbor: nõ fruges
oriri aut generari possunt? Vnde apparet nihil ex atomis fieri: quãdo qdẽ unaquæq̃ res
habet ,ppriã certãq̃ naturam suũ semen: suam legẽ ab exordio datã. Deniq̃ Locretius
Lucreti9 quasi oblitus atomorum quos asserebat: ut redargueret eos: qui dicũt ex nihilo fieri oĩa
his argumentis usus est: quæ contra ipsum ualerent. sic enim dixit.

Nã si de nihilo fierẽt ex oĩbus rebus: Omne genus nasci posset: nil semine egeret:
Item postea Nil igitur fieri de nihilo posse putandum est.
Semie quãdo opus est reb9 quo quæq̃ creatæ Aeris i teneras possint ,pferrier auras.

Q uis nũc putat habuisse cerebrũ: cũ hæc diceret nec uideret sibi esse cõtraria: Nihil.n.
paramos fieri exinde apparet: q̃ semine cuiusq̃ rei certũ est: nisi forte ignis & aquæ na
turã ex atomis eẽ credemus. Quid q̃ durissimi rigoris materiæ si ictu uehemẽtiore col
lidant ignis excutit? Nã in ferro aut silice atomi latẽt. Q uis inclusit: aut cur sua sponte
emicãt: aut quõ semina ignis in materia frigidissima ,pmanere potuerũt? Omitto silicẽ
ac ferrum. O. bẽ uitreũ plenũ aquæ si tenueris in sole: de lumine qd ab aqua refulget:
ignis accendit: ẽt in durissimo frigore. Nũ ẽt in aqua ignẽ esse credendũ est: atqui de so
le ignis ne æstate qdẽ a ccẽdi põt. Si ceræ inbalaueris: uel si uapor leuis aliqd attigerit
aut crustã marmoris: aut laminã paulatim p minutissimos rores aqua concrescit. Itẽ de
halitu terræ aut maris nebula existit: q̃ aut dispersa humefacit quicqd texerit: aut colle
cta in arduos mõtes in subl me uẽto rapta: stipatur in nubẽ atq̃ hymbres maximos deii
cit. Vbi ergo dicimus liquores natos esse? Nũ in uapore: nũ in halitu nũ in uento. Atqui
nihil põt cõsistere in eo quo d nec tangitur nec uidet. Q uid ergo de aĩalibus loquar: in
quorũ corporibus nihil sine rõne: sine ordine: sine utilitate: sine specie figuratũ uidem9?
Adeo ut solertissima & diligentissima oĩum partiũ mẽbrorũq̃ descriptio casum ac for
tunã depellat. Sed putẽus arctus & ossa: & neruos: & sanguinẽ de atomis posse concre
scere. Q uid sensus: cogitatio: memoria: ingeniũ: quibus seminibus coaugumẽtari pos
sunt: minutissimis inqt. Sunt ergo alia maiora. Q uõ igit insecabilia? Deniq̃ si ex inuisi
bilibus sint quæ ridentur: cur igitur nẽo uidet. Sed siue inuisibilia quæ sunt in homine cõ
sideret: siue Intractibilia q̃ ueniũt sub aspectũ rõne utraq̃ cõstare qs nõ uidet? Q uõ er
go sine rõne coeũtia possunt aliqd efficere rõnale? Videẽus.n. nihil esse in omni mundo:
qd nõ habeat in se maximã mirabileq̃ rationẽ. Q uæ qa supra hominis sensum & inge
niũ est: cui rectius q̃ diuinæ ,puidẽtiæ tribuẽda est. an si simulachrũ hoĩs & staeuã rõ &
ars fingit: ipsũ hominẽ de frustis temere cõcurrẽtibus fieri putabimus? Et qd simile ue
ritatis in ficto: cũ summũ & excellẽs artificiũ nihil aliud nisi umbrã & extrẽa corporis linia
mẽta possit imitari? Nũ potuit humana solertia dare operi suo aut motũ aliquẽ: aut sen
sum. Omitto sensum uidẽdi: audiẽdi: odorãdi: cæterorũq̃ mẽbrorũ: uel apparentiũ: uel
latentiũ mirabiles utilitatẽs. Q uis artifex potuit aut cor hoĩs: aut uocẽ: aut ipsam fabri
care sapientiã. Q uisq̃ne igit sanus existimat: qd hõ rõne & cõscilio facere nõ possit: id
cõcursu atomorũ passim cohærentiũ ,pfici potuisse? Vides in quæ deliramẽta inciderũt
dũ nolũt effectionẽ curãq̃ rerũ deo dare. Cõcedamus tamen his ut ex atomis fiant quæ
terrena sunt: nũ etiã cælestia? Deos aiut incorruptos: æternos: beatos esse: solisq̃ dãt im
munitatẽ: ne cõcursu atomorũ cõcreti eẽ uideant. Si.n. deos quoq̃ ex illis cõstituisset

dissipabiles fierent feminib⁹ aliquãdo resolutis atq; in naturã suã reuertentib⁹. Ergo si
est aliqd qd' atomi nõ effecerint: cur nõ cætera eodem modo intelligamus? Sed quæro
anteq̃ mũdũ primordia ista generarent: cur sibi dii habitaculũ nõ ædificauerunt? Videri
eet nisi atomi coiissent cælũq; fecissent: adhuc dii p mediũ ĩaere pẽderẽt. Quo igit' cõsi-
lio: qua rõne de cõfuso aceruo se atomi cõgregauerũt: ut ex aliis inferius terræ cõglaba
rent: cælũ desup tenderetur: tãta syderũ uarietate distinctũ: ut nihil unq̃ excogitari pos
sit ornatius? Tãta ergo q uideat & talia: põt existimare nullo effecta esse cõsilio: nulla p
uidentia: nulla rõne diuina: sed ex atomis subtilibus exiguis cõcreta esse tãta miracula?
Nõne pdigio simile est aut natũ esse hominẽ q' hæc diceret: aut extitisse q crederent: ut
Democritũ: q auditor eius fuit: uel Epicurũ in quẽ uanitas ois de Leucippi fonte pflu-
xit? At.n. (sicut alii dicũt) natura mũdus effectus est quæ sensu & figura caret. Hoc ue
ro multo est absurdius. Si natura mũdũ fecit: cõsilio & rõne fecerit necesse est. Is eni fa-
cit aliqd: q aut uoluntatẽ faciendi habet: aut sciẽtiã. Si caret sensu ac figura quomõ põt
ab ea fieri: qd' & sensum habeat & figurã? Nisi forte qs arbitret' naturã aialium fabrica-
tã subtilẽa nõ sentiente formari animariq; potuisse: aut istã cæli speciẽ tã pudenter ad
utilitates uiuentiũ tẽperatã: nescio quo casu: sine conditore: sine artifice subito extitisse.
Siqd inqt est Chrysippus qd' efficiat ea: quæ hõ licet rõne sit prædictus: facere nõ possit
id pfecto est maius: & fortius: & sapientius hoie. Hõ ãt nõ potest facere cælestia: ergo il
lud qd' hæc efficiet uel effecerit: superat hoiem arte: cõsilio: prudentia: potestate. Quis
igit' põt esse nisi deus? Natura uero quã ueluti matrẽ esse rerũ putãt: si mentẽ nõ habet
nihil efficiet unq̃: nihil molietur. Vbi.n. nõ est cogitatio: nec motus est ullus: nec efficacia
Si aũt cõsilio utit' ad incipiendũ aliqd rõne ad disponendũ: arte ad efficiendũ: uirtute ad
consumãdũ: potestate ad rigendũ & continendũ: cur natura potius q̃ deus nominetur?
Aut si concursus atomorũ uel carẽs mente natura ea quæ uidemus effecit: qro cur face-
re cælũ potuerit: & in urbem aut domũ nõ potuerit: cur mentes marmoris fecerit: colũ
nas & simulacra nõ fecerit? At qui nõ potuerãt atomi ẽt ad hæc efficienda cõcurrere: si
quidẽ nullã positionem relinquũt: quã nõ experiant'. Nã de natura q̃ mentem nõ habet
nõ est mirãdũ: q hæc facere oblita sit. Quid ergo ẽ? Vtiq; deus cũ incoharet hoc opus
mũdi: quo nihil põt esse nec dispositi⁹ ad ordinẽ: nec aptius ad utilitatẽ: nec ornatissimus
ad pulchritudinẽ: nec maius ad mollẽ: quæ fieri ab hoie non poterãt fecit ipse: in qui
bus et hoiem ipsũ cui particulã de sua sapientia dedit: & instruxit eũ ratione q̃tũ fragili
tas terrena capiebat: ut ipse sibi efficeret: quæ in usus suos essent necessaria. Si uero in hu
ius mundi (ut ita dixerim) republica nulla prouidẽtia est: quæ regat: nullus deus q ad
ministret: nec olo sensus ullus in hac rerum natura pollet. Vnde igitur mens humana
tam sollers: tam intelligens orta esse credetur. Si.n. corpus hois ex humo factũ est un-
de homo nomen accæpit? Aius ergo qui sapit: rector est corporis: cui mẽbra obsequunt'
tanq̃ regi & impatori: q nec aspici: nec cõprehẽdi põt: non potuit ad hoiem nisi a sapiẽte
natura puenire. Sed sicut oẽ corpus mẽs & aius gubernat: ita & mũdũ deus. Nec enim
uerisimile est: ut minora & humilia regimẽ habeãt maiora & sũma non habeãt. Deniq;
M. Cicero in thusculanis & in consolatione: Aiorũ inquit nulla i terris origo ĩueniri põt
Nihil est inqin animis mixtũ atq; concretũ: aut qd ex terra natũ atq; factũ esse uideat'
nihil q humidũ qdẽ aut flabile: aut igneũ. His.n. naturis nihil interest: qd uim mẽoriæ
mentis cogitationis habeat: quo & pterita teneat: & futura prouideat: & complecti pos
sit præsentia: quæ sola diuina sunt. Nec ẽt inueniuntur unq̃ unde ad hoiem uenire pos-
sint: nisi a deo. Exceptis igitur duobus tribusue calumniatoribus uanis: cum constet

diuina ꝓuidẽtia mũdũ regi ſicut & factus ẽ: nec ſit qſq̃ qui Diagoræ Theodoriq; ſen
tentiã: uel Leucippi inane cõmẽtũ: uel Democriti Epicuriq; leuitatẽ præferre audeat
auctoritati uel illorũ ſeptẽ priorũ: q ſũt appellati ſapiẽtes: uel Pythagoræ: uel Socratis
Platonis: cæterorũq; philoſophorũ: q eſſe ꝓuidẽtiã iudicauerũt. Falſa igit̃ eſt illa ſñia: q̃
putant terrores ac metus gratia religiõnẽ a ſapiẽtibus iſtitutã quo ſe hoies impiti a pec
catis abſtinerent: quod ſi uerũ ſit: ergo deriſi ab antiqs ſapientibus ſumus: quod ſi fal
lendi noſtri atq; adeo totius generis humani cã commeotati ſunt religionem: ſapientes
igitur nõ fuerũt: qa i ſapiẽte nõ cadit mendaciũ. Si fuerit ſapientes: quæ tanta fælicitas
mentiẽdi: ut nõ mõ indoctos: ſed Platonẽ quoq; ac Socratẽ fallerẽt: & Pythagorã: Ze
nonẽ: Ariſtotelẽ maximarũ ſectarũ principes tã facile deluderẽt. Eſt igit̃ diuina ꝓuidẽ
tia ut ſenſerunt hi hoies: quos nõiaui cuius ui ac ptãte oĩa q̃ uidemus: & facta ſunt: & re
gunt̃. Nec. n. tãta rerũ magnitudo: tãta diſpoſitio: tãta in ſeruandis ordinibus tempori
buſq; cõſtantia: aut olim potuit ſine prouido artifice oriri: aut cõſtare tot ſeculis ſine in
cola potẽti: aut in ꝑpetuũ gubernari ſine pito: ac ſine rectore: qd̓ rõ ipſa declarat. Quic
quid eſt eni qd̓ habet rõnẽ: rõne ſit ortũ neceſſe eſt. Ratio ãt ſentientis ſapientiſq; natu
ræ: nihil aliud põt eſſe q̃ deus. Mũdus ãt q̃m rationem habet qua & regit̃ & cõſtat ergo
a deo factus eſt. Quod ſi eſt conditor rectorq; mũdi deus: recte igit̃ ac uere religio con
ſtituta eſt. Auctori. n. rerum parentiq; cõi honos uenerationq; debetur.

Vtrũ unius dei an pluriũ deorũ ꝓuidẽtia mũdus regat̃ & conſtet. Ca. xi.

q Voniã conſtitit de ꝓuidẽtia: ſequit̃ ut doceãus utrũ ne multorũ eſſe credẽda
ſit an potius unius. Satis (ut opinor) oſtendimus in nr̃is inſtitutionibus deos
multos eſſe nõ poſſe: q, diuina uis ac ptãs ſi deſtribuat̃ in plures diminuit̃ ut
q & mortalis eſt. Si uero mortalis nõ eſt: nec minui nec diuidi põt. Deus igit̃ unus eſt
quo uis & ptãs cõſumata eſt: nec minui põt nec augeri. Si ãt ſunt multi: dũ habent ſin
guli: poteſtatis aliqd ac numinis: ſumma ipſa decreſcit nec poterũt ſinguli habere totũ
qd̓ eſt cõe cũ pluribus unicuiq; tãtũ deerit: quãtũ cæteri poſſidebũt. Nõ poſſunt igit̃
in hoc mũdo multi eſſe rectores: nec in una domo multi dñi nec in naui una multi guber
natores: nec in armento aut grege duces multi: nec in uno regimie multi reges. Sed ne
in cælo quidem multi ſoles eſſe potuerũt: ſicut ne animæ plures in uno corpore: adeo in
unitate natura uniuerſa conſentit. Quod ſi mundum.

Spiritus intus alit: totãq ĩfuſa per artus Mẽs agitat molẽ: & magno ſe corpẽ miſcet.
Apparet teſtimonio poetæ onũ eſſe mũdi habitatorẽ deũ. Siqdẽ corpus oẽ niſi ab una
mẽte incoli: regiq; nõ põt. Oẽm igit̃ diuinã ptãtẽ neceſſe eſt in uno eſſe cuius nutu &
impio regãtur oĩa: & iõ tãtus eſt ab hoie nõ poſſit aut uerbis enarrari: aut ſenſibus æſti
mari. Vñ igitur ad hoĩes opinio multorũ deorũ pſuaſione puenir. Nimirũ in oẽs q colũ
tur: ut dii hoĩes fuerũt: & idẽ primi ac maximi reges: ſed eos ad uirtutẽ qa ꝓfuerant hu
minũ generi: diuinis honoribus affectos eſſe põſt mortẽ aut ob beneficia & inuenta: q
bus humanã uitã excoluerãt: imortalitatẽ memoriã cõſecutos qs ignorat: Nec tñ ma
res: ſed & fœminas. Quod cũ uetuſtiſſimi Græciæ ſcriptores: quos illi theologos nũcu
Eubemerus pant: tũ ẽt Romani græcos ſecuti & imitari docent: quorũ præcipue Eubemerus ac no
ſter Ennius: q eorũ oĩum natales: cõiugia ꝓgenies: impia: res geſtas: obitus: ſimulacra
Ennius demõſtrãt. Et ſecutus eos Tullius tertio de natura deorũ libro diſſoluit publicas religio
Tullius nes: ſed tñ uerã quã ignorabat: nec ipſe nec alius qſq̃ potuit inducere. Adeo & ipſe teſta
tus eſt falſum quidem apparere ueritatem tñ latere. Vtinã inqt tam facile uera inueni
rẽ poſſem: q̃ falſa conuincere. Quod quidem nõ diſſimulanter: ut Academicus ſed uere

atq; ex animi sententia ,pclamauit:qa ueritas humanis sensibus erui nō pōt:qđ assequi
ualuit humana ,pudētia:id assecutus est:ut falsa detegeret. Quicqd eni fictū & com
mentitiū:quia nulla rōne subnixū ad:facile dissoluitur. Vnus est igitur princeps & ori
go rerū deus. sicut Plato io Timeo & sensit & docuit:cuius maiestatē tātā esse decla- Plato
rat:ut nec mēte cōprehēdi:nec ligua exprimi possit. Idē testat Hermes:quē Cicero ait Hermes
i numero deorū apud Aegyptios haberi:eū scilicet qui ob uirtuti multarūq; rerū sci- Trismegi
entiā Trismegistus noiatus:& erāt nō mō Platone:uerū Pythagora septēq; illis sapiē stus
tibus lōge antiqor. Apud Xenophōtē Socrates disputās ait formā dei nō oportere cō Socrates
quiri. Et Plato in legū libris:Quid oino sit deus nō esse quærēdū:qa nec iueniri possit: apud
nec enarrari. Pythagoras quoq; unū deū cōfitet:dicēs icolporalē eē mentē:q pomē re xenophō
rum naturā diffusa & intētā:uitalē sensum cūctis aiantibus tribuat. Antisthenes aut i tem
physico unū esse naturalē deū dixit:quis gētes & urbes suos habeāt populares. Eādē pythago
fere & Aristoteles cū suis pipatheticis:& Zeno cū suis stoicis. Lōgū ē eni singulorum ras
seotētias exeqi qui licet diuersis noibus sint abusi:ad unā tñ ptātē q mūdū regeret:cōcur antisthe
rerūt. Sed tamen summū deū cū & pilosophi:& poetæ:& ipsi deniq; q deos colūt: sæpe nes
fateant:de cultu tamē & honoribus eios nemo uōq̄ reqsiuit:nemo disseruit ea scilicet aristo.
psuasione:qua semp beneficiū incorruptumq; credētes:nec irasci eū cuiq;:nec ullo cul Zeno
tu indigere arbitrabāt:adeo religio esse nō potest:ubi metus nullus est.

Quod religio sit:& hominis non sit. Ca.xii

n Vnc quoniā respōdimus impiæ quorūdā detestabiliq; prudētiæ uel potius
amētiæ redeamus ad ,ppositū. Diximus religione sublata:nec sapiētiā teneri
posse:nec iustitiā:dū diuinitatis intellectus quo differimus a beluis:in hic solo reperiat
iustitia:qua nisi cupiditates nostras deus q falli nō pōt:coercuerit:scelerateq; ipieq; ui
uiuemus. Spectari ergo actus nostros adeo:nō mō ad utilitatē cōis uitæ attinet:sed
etiā ad ueritatē:qa religione iustitiaq; detracta:uel ad stultitiā pecudū amissa rōnis de
uoluimur:uel ad bestiarū imanitatē:imo uero amplius:siqdē bestiæ sui generis aiali-
bus parcunt. Quid erit i hoīe truculētius:quid imitius si dēpto metu supiore:uim legū
aut fallere potuerit:aut cōtenere? Timor igit dei solus est:q custodit hoium iter se so
cietatē:p quē uita ipsa sustinet:munit:gubernat. His āt timor aufertur:si fuerit hoi p
suasum q iræ sit expers deus:quē moueri & idignari nō mō cū iniusta fuerit cois utili-
tas:sed et ratio ipsa & ueritas psuadet. Rursus nobis ad supiora redeūdū est: ut qa do-
cuimus a deo factum esse mūdum:doceamus quare sit effectus.

Quod omnia tā bona q̄ mala hominis gratia facta sunt. Ca.xiii.

s I cōsideret aliqs uniuersa mūdi administrationē:itelliget ,pfecto q̄ uera sit sē
tētia stoicorū:q aiūt nostra cā mūdū eē cōstructū. Oia.n.qbus cōstat:queq;
generat ex se mūdus:ad utilitatē hoīs accōmodata sūt. Hō utit igni ad usū ca
lefaciēdi:& luminis:& coquēdorū ciborū:ferriq; fabricādi. Vtit fōtibus ad potū:& ad
lauacra:fluminibus ad agros irrigādos terminādasq; regiones. Vtit terra ad pcipiēdā
frugū ubertatē:collibus ad cōseruādā uineta:mōtibus ad usū arborū atq; lignorū. Vti
tur mari nō solū ad cōmertia & copias ex lōgīqs regionibus ferēdas:uerū ēt ad uber-
tatē ois generis pisciū. Quod si his elemētis utit:qbus ē ,pximus: nō est dubiū qn &
cælo:quoniā & cælestiū rerū officia ad fertilitatem terræ ex qua uiuimus:tēperata sūt.
Sol irreqetis cursibus & spatiis ineqbilibus:orbes annuos conficit:& aut oriēs diē:p
ad laborē:aut occidēs noctē supducit ad reqem:& tū abscessu lōgius ad meridiē:tū
accessu ,ppius ad septētrionē:hyemis & æstatis uicissitudines facit:ut & hybernis hu

moribus ac pruinis in ubertatẽ terra piguescat: & æstiuis caloribus ut uel herbidæ fru-
ges maturitate durent̃: uel quæ sunt in humidis: incocta & ferue facta mitescant. Luna
quoq; nocturni tpis gubernatrix: & amissi ac recepti luminis uicibus menstrua spacia
moderat̃: & cæcas tenebris horrẽtibus noctes fulgore suæ claritatis illustrat: ut æstiua
itinera: & expeditiones: & opera sine labore ac molestia cõfici possint. Siquidem.

Nocte leues melius stipulæ: nocte arida prata
Tõdẽt̃.

Astra etiam cætera uel ortu: uel occasu suo certis stationibus oportunitates
temporũ subministrãt: Sed & nauigiis quominus errabũdo cursu p immensum ua-
geor̃ regimeo p̃bẽt: cũ ea rite gobernator obseruãs: ad portũ: destinati littoris ꝓueha
tur. Vẽtorũ spiritu attrahũt̃ nubes: ut sata ibrib⁹ irrigẽt̃: ut uites fœtib⁹: arbusta po-
mis exuberẽt. Et hæc p orbẽ uicib⁹ exhibẽt̃: ne desit aliquãdo quo uita hoium sustinea
tur. Vt.n. cæteras aiantes eadẽ terra nutrit: & eiusdẽ fœtu ẽt muta pascũt̃. Nũ ẽt mu-
torũ cã deus laborauit. Minime. Quia sũt rõnis exptia. Sed itelligimus & ipsa eodem
mõ ad usum hois a deo facta partim ad uestitũ: partim ad opis auxilia: ut clarũ sit diui-
nã ꝓuidẽtiã rerũ & copiarũ abũdãtia hominũ uitã istruere atq; ornare uoluisse: ob eã
q; cãm & aerẽ uolucribus: & mare piscibus: & terrã q̃drupedib⁹ ipleuit. Sed academi
ci cõtra stoicos disserẽtes solẽt q̃rere cur si deus oia hoium cã fecerit: ẽt multa cõtraria
& inimica: & pestifera nobis repiat̃ tã i mari q̃ i terra. Qđ stoici ueritatẽ nõ respiciẽtes
ineptissime reppullerũt. Aiũt.n. multa eẽ in gignẽtibus & in numero aialiũ: quorũ late
at utilitas: sed eã ꝓcessu tẽporũ inueniri: sicut iã plura priorib⁹ sæculis icogoita necessi
tas & usus inuenerit: Quæ tãdẽ utilitas põt in muribus: i blattis: in serpẽtibus repiri:
q̃ hoi molesta & pniciosa sũt: An medicina in his aliq̃ latet: Quæ si ẽ: inuenier̃ aliquã-
do nẽpe aduersus mala: cũ id illi q̃rant̃ eẽ oino malũ. Viperã ferũt exustã in cineremq;
dilapsam: mereri eiusdẽ bestiæ morsui. Quãto melius fuerat ea ꝓrsus nõ esse: q̃ reme
diũ cõtra se ab ea ipsa desiderari: Breuius igit̃ ac uerius respõdere potuerũt in hũc mo
dũ Deus cõformasset hoiem ueluti simulacrũ suũ: qđ erat opificii sũmũ: inspirauit ei sa
pientiã soli: ut oia impio ac ditioni suæ subiugaret: oibusq; mũdi cõmodis uteret̃. Pro
posuit tamẽ ei & bona & mala: qa sapiẽtiã dedit: cuius onus rõ in discernẽdis malis ac
bonis posita est. Nõ potest eni quisq̃ eligere meliora: & scire qđ bonũ sit: nisi siat simul
reiicere acuitare quæ mala sunt. Inuicẽ eni sibi alterutrũ cõnexa sunt: ut sublato alte-
rutro: utrũq; sit tolli necesse. Propositis igit̃ bonis malisq;: cũ demũ opus suũ peragit
sapientia: eqdẽ bonũ appetit ad utilitatẽ: malum reiicit ad salutẽ. Ergo sicut bona innu-
merabilia data sunt hoi quibus frui posset: sic etiã mala q̃ caueret. Nã si malũ nullum
sit periculũq;: nihil deniq; quod lædere hominẽ possit: tollitur ois materia sapiẽtiæ: nec
erit homini necessaria. Positis enim tantũmodo in cõspectu bonis: quid opus ẽ cogita
tione: intellectu: scientia: ratione: Quocũq; porrexerit manũ: id naturæ aptũ & com-
modum sit: ut siquis uelit apparatissimã cœnam infantibus qui nondũ sapiant appone
re: utiq; id appetent singuli: quo unũquẽq; aut impetus: aut fames: aut etiam casus at
traxerit: & quicquid sumpserit: id illis erit utile ac salubre. Quid igitur nocebit eos si-
cuti sunt permanere: & semper infantes ac nescios esse rerum: Si autem admisceas uel
amara: uel inutilia: uel etiam uenenata: decipiuntur utiq; per igoorãtiam boni ac mali
nisi accedat his sapiẽtia: per quã habeant malorum reiectionẽ bonorumq; delectum
Vides ergo magis propter mala opus bonis esse sapiẽtia: quæ nisi fuisset proposita: ra
tionale animal non essemus: Quod si hæc ratio uera est: quam stoici posuerunt: dissol
uitur etiam argumentum illud Epicuri. Deus inquit aut uult tollere mala: & non põt

aut pōt & nō uult: aut neq; uult neq; potest: aut & uult & pōt. Si uult & nō pōt ibecillis ē: qđ in deū non cadit. Si pōt & nō uult: iuidus qđ æque alienū a deo. Si neq; uult neq; pōt: & inuidus & imbecillus ē: ideoq; neq; deus. Si & uult pōt: qđ solū deo conuenit: unde ergo sunt mala? Aut cur illa non tollit? Scio plerosq; philosophorū q puidētiam defendunt: hoc argumēto deturbati solere: & inuitos pene adigi: ut deū nihil curare fateant: qđ maxime quærit Epicurus. Sed nos ratione pspecta: formidolosum hoc argumētū facile dissoluimus. Deus. n. pōt qcqd uelit: & ibecillitas uel iuidia i deo nulla est pōt igit mala tollere: sed nō uult: nec iō tamē inuidus. Iccirco. n. non tollit: qa & sapiētiā (sicut docui) simul tribuit: & plus boni ac iucunditatis i sapiētia q̄ i malis molestiæ. Sapientia etiā facit ut deū cognoscamus: & p eā cognitionē imortalitatē asseq̄mur qđ ē summū bonū. Itaq; nisi prius malū agnouerimus: nec bonū poterimus agnoscere. Sed hoc nō uidit Epicurus nec alius quisq̄: si tollāt mala: tolli pariter sapiētiam: nec ulla i homine uirtutis remanere uestigia: cuius rō sustinēda & superāda malorum acerbitate consistit. Itaq; pp exiguū cōpendium sublatorū malorū maximo: & uero: & pprio nobis bono careamus. Cōstat igit oia pp hominē pposita tā mala q̄ ēt bona.

Cur deus fecerit hominem. Cap. xiiii.

s Equitur ut ostendam cur fecerit hominē ipsum deus. Sicut mūdū ppter hominē machinatus est ita ipsum pp se tāq̄ diuini tēpli antistitē: spectatorē operū rerūq; cælestiū. Solus est enim: q sentiēs capaxq; rōnis itelligere possit deum: q opera eius admirari uirtutē potestatēq; pspicere. Iccirco enī cōsilio: mēte prudētia istructus ē. Ideo solus pter ceteras animātes rectus corpore ac statu factus ē: ut ad cōtēplationē parētis sui excitatus eē uideat. Ideo sermonē solus accepit: ac linguā cogitationis interpretē: ut enarrare maiestatē domini sui possit. Postremo iccirco ei cūcta subiecta sunt: ut factori atq; artifici deo eēt ipse subiectus. Si ergo deus hominē suum uoluit eē cultorē: ideoq; illi tātū honoris attribuit: ut rerū oium dominaret: utiq; iustissimū ē: deū uidelicet eū q tāta pstiterit: amare hominēq; q nobiscū diuini iuris societate cōiūctus. Nec. n. fas est cultorē dei a dei cultore uiolari. Vnde intelligit religionis ac iustitiæ causa esse hominem figuratum: cuius rei testis est. M. Tullius in libris de legibus ita dicens: sed omnium quæ in doctorum hominum disputatione uersant: nihil ē profecto præstabilius: q̄ plane intelligi nos ad iustitiam esse natos. Quod si est uerissimū: deus ergo uult omnes homines esse iustos: idest deum & hominē caros habere deum scilicet honorare tanquam patrem: hominem diligere uelut fratrem. In his enim duobus tota iustitia consistit. Qui ergo aut deum non agnoscit: aut homini nocet: iniuste & contra naturam suam uiuit: & hoc modo irrumpit institutum legemq; diuinam.

Vnde ad hominem peccata perueniant. Ca. xv

h Ic fortasse quærat aliqs unde ad hoiem peccata puenerūt: aut q̄ prauitas diuini instituti regulam ad peiora detorserit: ut cū sit ad iustitiam genitus: opa tamē efficiat iniusta. Iā supius explanaui simul deū proposuisse bonū ac malū: & bonū quidē diliger: ac malū qđ huic repugnat odisse. Sed ideo malū præmisisse ut & bonū emicaret: qđ alterū sine altero (sicut sæpe docui) intelligimus cōstare non posse. Deniq; ipsum mundū ex duobus elemētis repugnantibus & inuicem copulatis esse cōcretū: igneo & humido: nec potuisse lucē fieri: nisi & tenebræ fuissent: qa nec superum pōt esse sine infero: nec oriens sine occidente: nec calidum sine frigido: nec molle sine duro. Sic & nos ex duobus æque repugnantibus cōpacti sumus: aīa & corpo-

re: quorũ alterũ cælo ascribit̃: q̃a tenue ẽ & ĩtractabile: alterũ terræ q̃a cõprehẽsibile ẽ
Alterũ solidũ & æternũ ẽ: alterũ fragile atq; mortale. Ergo alteri bonũ adhæret alteri
malũ. Alteri lux: uita: iustitia. Alteri tenebræ: mors: iniustitia. Hic extitit ĩ hoĩbꝰ naturæ
suæ deprauatio: ut eẽt necesse cõstitui legẽ: q̃ possent & uitia ꝓhiberi & uirtutis officia
ĩpari. Cũ igit̃ sint ĩ rebus hũanis bona & mala: quorũ rõnẽ declaraui necesse ẽ ad utrã
q; ptẽ moueri deũ: & ad gratiã cũ iusta fieri uidet: & ad irã cũ cernit iniusta. Sed occur
rit nobis Epicurus ac dicit: Si ẽt ĩ deo lætitiæ affectus ad gratiã: & odii ad irã necesse
ẽ hẽat & timorẽ: & libidinẽ: & cupiditatẽ cæteros affectꝰ q̃ sũt ĩbecillitatis hũanæ. Nõ
ẽ necesse ut timeat q̃ irascit̃: aut mœreat q gaudet: deniq; iracũdi minus timidi sũt: &
natura læti minus mœrẽt. Quid opus ẽ de hũanis affectibꝰ dicere: qbꝰ fragilitas nr̃a
succũbit: Cõsiderẽus diuinã necessitatẽ. Nolo. n. naturã dicere: q̃a deus nũq̃ credit̃ na-
tus. Timoris affectus hẽt ĩ hoĩe materiã: ĩ deo ñ hẽt. Hõ q̃a multis casibꝰ piculisq; sub
iectus ẽ: metuit ne q̃ quis maior existat q̃ illũ uerberet: spoliet laceret: affligat: interimat
deꝰ aũt ĩ quẽ nec egestas: nec ĩiuria: nec dolet: nec mors cadit tĩere nullo pacto põt quia
nihil ẽ q̃d ei ui possit ĩferre: itẽ libidinis rõ ĩ hoĩe mãifesta ẽ. Nã q fragilis & mortalis ẽ
effectus: necesse fuit altrũ sexũ diuersũq; cõstitui: cuius ꝑmixtione soboles effici pos-
set: ad cõtinẽdã generis ꝑpetuitatẽ. Hæc aũt libido ĩ deo locũ nõ hẽt quid & fragilitas:
& ĩterit̃ꝰ ab eo alienꝰ ẽ: nec ulla ẽ apd̃ eũ fœmina: cuiꝰ possit cõpulatiõe gauderẽ nec suc
cessione indiget q sempfuturꝰ ẽ. Eadẽ de ĩuidia & cupiditate dici possũt q̃ certis mani
festisq; de causis ĩ hoĩ cadũt: ĩ deũ nullo mõ. At uero & gratia: & ira: & miseratio hẽnt
in deo materiã: recteq; illis utit̃ sũma illa & singularis potestas ad rerum cõseruatõem

Quæ materia sit in deo miserationis gratiæ uel iræ. Cap. xvi.

Quærit q̃spiã q̃ sit ista materia: primũ accidẽtibꝰ malis afflictiꝰ hoĩes ad deũ ple
rũq; cõfugiũt: mitigãt obsecrãt: credẽtes eũ posse ab his ĩiuriis ꝓpulsar̃. Hẽt igr̃
cãm miserãdi nec. n. tã imitis ẽ hoĩum cõtẽptor: ut auxiliũ laborãtibꝰ deneget
Itẽ plurimi qbus ꝑsuasũ ẽ deo placere iustitiã eũq; q sit dominꝰ ac parẽs oĩum uenerãt̃
cũ p̃cibus assiduis ac frequẽtibꝰ uotis dona & sacrifitia offerũt nomẽ eius laudibꝰ ꝓse
quũt̃: iustis ac bonis opibus demereri eũ laborãtes. Ergo ẽ ꝓp q̃d deus & possit & de-
beat gratificari. Nã si nihil ẽ tã cõueniens deo: q̃ beneficentia nihil aũt tã alienũ q̃ ut si
ĩ gratus necesse ẽ ut officiis optimorũ sancteq; uiuẽtiũ prestet aliq̃d ac uicẽ reddat ne
subeat ĩgrati culpã: q̃ ẽ ẽt hoĩ criminosa. Cõtra aũt sũt alii facinorosi & nefarii: qui libi
dinibus oĩa ꝑluãt: cædibus uexent: fraudẽt: rapiãt: ꝑierent: nec cõsanguineis nec pa
rẽtibus ꝑcãt: leges & ipsũ ẽt deũ negligãt. Hẽt igit̃ ira in deo materiã: nõ est. n. fas eũ
cũ talia fieri uideat: nõ moueri & insurgere ad ultionẽ sceleratorũ & pestiferos nocen
tesq; delere ut bonis oĩbus cõsular. Adeo & in ipsa ira ĩẽ gratificatio: Inania ergo & fal
sa repiũt̃ argumẽta uel eorũ q cũ irasci deũ nolũt gratificari nolũt q̃a nec hoc quidam
fieri sine ira põt: uel eorum qui nullũ aĩmorũ eẽ in deo putãt. Et quia sũt aliq̃ affectus
q nõ cadũt ĩ deũ: ut libido: timor: auaritia: mœror: inuidia: oĩ ꝓrsus affectus eũ uacare
dixerũt. His. n. uacat quia uitiorũ affectus sũt: eos aũt qui sũt uirtutis. i. ira malos: cari-
tas ĩ bonos: miseratio ĩ afflictos: quoniã diuina ꝑtãte sũt digna: ꝓprios & iustos & ue
ros hẽt. Quæ ꝑfecto nisi hẽat: hũana uita turbabit̃ atq; ad tãtã cõfusionẽ deueniet sta
tus rerũ ut cõtẽptis supatisq; legibus sola regnet audacia: ut nemo deniq; tutus eẽ pos
sit: nisi q uiribus p̃ualeat: itaq; q̃si cõi latrocinio terra oĩs depopulabit̃. Nũc uero q̃ñ &
mali pœnã & boĩ gr̃am: & afflicti opẽ spãt: & uirtutibꝰ locꝰ: & scelera rariora sũt. At. n
plerũq; &: scelerati fœliciores sũt: & boni miseriores: & iusti ab iniustis impune uexãt̃

Considerabimus postea cur ista fiant. Interim de ira explicemus an sit aliqua in deo utrũ nihil curet omnino: nec moueatur ad ea quæ impie geruntur.

Quod deus administrat mũdũ: & regit hoium actus. Et p cõsequẽs irascit̃. Ca. xvii.

d Eus inqt Epicurus nihil curat: nullam igit̃ habet ptãtem. Curare. n. necesse ẽ eũ: q hẽt potestatẽ: uel si hẽt & nõ utit̃: quæ tãta est cã: ut ei nõ dicã nostrũ genus: sed ẽt mundus ipse sit uilis. Ideo inqt corruptus ẽ ac beatus: qa semp qetus. Cur ergo administratio tantarũ rerũ cessit: si hæc a deo negligãt̃ quæ uidemus rõne summa gubernari: Aut quietus esse quo potest qui uiuit & sentit: Nã quies aut sũni res est aut mortis: sed nec somnus habet qetẽ. Nã cũ soporati sumus: corpus qdẽ quiescit: animus autẽ irrequietus agitat̃: imagines sibi quas cernat: effingit: ut natura sẽ suum motũ exerceat uarietate uisorũ: auocatq; se falsis dũ mẽbra saturent̃ ac uigorẽ capiãt de quiete. Quis igitur sempiterna solius mortis est. Si aũt mors deum oõ attĩgit: deus igitur nunq̃ quietus est. Dei uero actio quæ potest esse: nisi mũdi administratio. Si uero mundi curam gerit: curat igitur homĩoũ uitã deus: ac singulorũ actus animaduertit: eosq; sapiẽtes ac bonos eẽ desiderat. Hæc ẽ uolũtas dei: hæc diuina lex: quã qui sequitur: qui obseruat: deo carus est. Necesse est igitur ut ira moueatur aduersus eum qui hãc æternã diuinãq; legẽ aut uiolauerit: aut spreuerit: si nocet alicui deus: iã bonus nõ ẽ. Nõ exiguo fallũt̃ errore. q censurã siue humanã: siue diuinam acerbitatis noĩe ĩfamãt putãtes nocẽtẽ dici oportere: q nocẽtes afficit pœna. Quod si est: nocẽtes igit̃ leges babemus quæ peccãtibus supplica sanxerũt: nocẽtes iudices q scelere conuictos pœna capitis afficiũt. Quod si & lex iusta est: quæ & nocenti tribuit qđ meret̃ & iudex integer ac bonus dicit̃: cũ malefacta uindicat. Bonorũ. n. salutẽ custodit: q malos punit: ergo & deus cũ malis obest: nocens oõ est: ipse est aũt nocens: qui aut ĩnocẽti nocet: aut nocenti parcit: aut pluribus noceat. Licet quærere ab his qui deũ faciunt ĩmobilẽ. Si quis hẽat rẽ: domũ: familiã: seruiq; eius cõtẽnẽtes patiẽtiã domini oĩa eius uastauerint ipsi bonis eius fruãtur ipsos familia eius honoret. Dominus autẽ cõtemnatur ab omnibus derideatur relinquat̃: utrũ ne sapiẽs eẽ possit q cõtumelias non uindicet: suisq; rebus eos perfrui patiat̃: in quos habeat ptãtem. Quæ tanta in quoq̃ põt patientia repiri: si tamen patientia noianda est: & nõ stupor qdẽ ĩsensibilis. Sed facile est ferre contemptũ. Quid si fiant illa quæ a Cicerone dicũtur. Etenim quero siqs paterfamilias liberis suis a seruo interfectis: uxore occisa: incensa domo: suppliciũ de seruo nuoq̃ accerrimũ sumpserit: utrũ is clemens ac misericors an ĩhũanus & crudelissimus eẽ uideat̃. Quod si eiusmoĩ facinoribus ignoscere crudelitatis est potius q̃ pietatis nõ ẽ ergo uirtutis in deo ad ea q̃ iniuste fiũt nõ cõmoueri. Nã mũdus tanq̃ dei domus ẽ: & homines tãq̃ serui: qbus si ludibrio sit nomẽ eius: qlis aut q̃ta patientia ẽ ut honoribus suis cedat: praua & iniq̃ fieri uideat & nõ ĩdignet̃ iqđ ꝓpriũ & naturale ẽ ei cui peccata nõ placeãt. Irasci ergo rõnis ẽ: auferũt̃ licẽtiæ: qđ utiq; iuste sapiẽterq; fit. Sed stoici nõ uiderũt eẽ discrimẽ recti & praui: eẽ iram iustam & iniustam: & qa medellã rei nõ ĩuenibãt: uoluerũt eã penitus excidere. Peripathetici uero nõ excidẽdã sed tẽpandã eẽ dixerũt qb9 ĩ sexto libro ĩstitutionũ satis respõdim9. Nescisse ãt philosophos q̃ rõ eẽt iræ apparet ex diffinitiõib9 eorũ quas Seneca enumerauit ĩ libris quos de ira eũ posuit ira ẽ iqt cupiditas ulcil cẽdæ ĩiuriæ. alii (ut ait possidonius) cupiditas puniẽdi eius: a quo te iniq; putes læsũ. Quidã ita definierũt. ira ẽ ĩcitatio aĩ ad nocendũ ei q aut nocuit aut nocere uoluit: Aristotelis definitio nõ multũ a nostra abest Ait eni iram esse cupiditatem doloris repreben di. Hæc est ira de qua superius diximus quæ etiam mutis inest. Possidonius

In homine uero cohibenda ē:ne ad aliquid maximū prosiliat p furorē. Hæc in deo esse nō potest:quia illesibilis est:in homine autē quia fragilis est:in enitur. Inurit.n.læsio dolorē:& dolor facit ultionis cupiditatē: Vbi est ergo illa ira aduersus delinquētes:q ntiq̃ nō est cupiditas ultionis:quia nō præcedit iniuria:nō dico de his qui aduersus legespeccant:quibus & si iudex sine crimine irasci potest. Fingamus tamen eum sedato animo esse debere:cum subiicit pœnæ nocētem: quia legum sit minister nō animi aut potestatis suæ. Sic enim uolunt qui iram conāť euellere:sed de his potissimū dico:qui sunt nostræ potestatis:ut serui:liberi:cōiuges:& discipuli: quos cū delinquere uidemus incitamur ad coercendum:necesse est enī bono ac iusto displicere quæ praua sūt cui malū displicet:mouetur cū id fieri uidet. Ergo surgimus ad uindictā: nō quia læsi sumus:sed ut discipl na seruet mores corrigantur:licētia cōprimať: Hæc est ira iusta quæ sicut in homine necessaria est ad prauitatis correctionē: sic utiq̃ in deo a quo ad hominem peruenit exemplum:nam sicuti nos potestati nostræ subiectos coercere debemus:ita etiam peccata uniuersorum deus coercere debet:quod ut faciat: irascatur necesse est:quia naturale est bono ad alterius peccatum moueri & incitari ergo definite debuerunt. Ira est motu animi ad coercenda peccata insurgentis:nam definitio Ciceronis:ira ē libido ulciscēdi:nō multū a superioribus distat. Irā āt quā possumus uel furorē:uel iracundiā nominare:hæc nō in hoīe qdem debet esse quæ tota uitiosa est. Ira uero quæ ad correctioné uitiorū pertinet:nec hoī adimi debet:nec deo potest:quia & utilis ē rebus humanis:& necessaria.

Quod sine ira peccata non corriguntur. Cap.xviii.

q Vid opus ē inquiūt ira:cū sine hoc affectū peccata corrigi possint: At qui nullus ē:qui peccatorē possit uidere tāq̃ lle. Possit fortasse qui legibus præsidet q̃a facinus non sub oculis eius admittitur moueri aduersus eum qui pōt inoceēs inueniri. Cumq̃ detectum facinus in lucē uenerit:iam nō sua sed legū sentētia utitur:pōt concedi ut sine ira faciat:habet.n.quod sequať. Nos certe cū domi peccatur a nostris siue id cernimus siue sentimus:indignari necesse est. Ipse enī peccati aspectus īdignus ē. Nā qui non mouetur omnino:aut pbat delicta quod est turpius & iniustius:aut molestiā castigādi fugit quā sedatus animus & quieta mēs aspernatur ac renuit nisi stimulauerit. Qui aūt commouetur tā intēpestiua leuitate uel sæpius q̃ necesse est uel etiā semp irascit:is plane & illorum uitam pdit quorū audaciam nutrit ad facinora maiora & sibi ipsi æternam molestiarū materiā subministrat. Vitiosa est ergo in peccatis iræ suæ cohibitio. Laudatur Archyta Tarētinus:qui cum i agro corrupta esse omnia cōperisset: uillici sui culpam redarguēs:Miserū te inqt:quem iā uerberibus necassem:nisi iratus essem. Vnicū hoc exemplū temperātię putant:sed auctoritate ducti non uident q̃ inepta & locutus fuerit:& fecerit. Nam(sicut ait Plato)nemo prudēs punit:q̃a peccatū ē:sed ne peccet: Apparet q̃ malū uir sapiēs pposuerit exēplum Si enim senserint serui dominū sæuire cum nō irascitur suum:tum pecari cū irascitur non peccabūt utiq̃ leuiter ne uerberentur. Sed q̃tum potuerint grauissime: ut stomachum eius incitent atq̃ impune discedant. Ego uero laudarē:si cum fuisset iratus:dedisset iræ suæ spaciū:ut residente p interuallum tpis animi timore haberet modū castigatio. Non ergo ppter iræ magitudinē donanda erat pœna:sed differenda:ne aut peccanti maiorē iusto dolorem inureret:aut castiganti furorem nūc uero quæ tandē æquitas:aut quæ sapiētia ēnt aliquis ob exiguū dolorē puniatur:at ob maximū nō puniatur. Quod si naturā rerū causasq̃ didicisset nunquā tā īportunā cōtinentiā pfiteref:

ut unq̃ seruus iratū sibi fuisse dominū gratulet̃. Nā sicut corpus humanū deus multis & uariis sensibus ad usum uitæ necessariis īstruxit; sic & aīo uarios attribuit affectus: q bus uitæ rō cōstaret: ut libidinē ꝓducēdæ grā sobolis dedit: sic irā cohibēdorū cā delictorū. Verū hi q nesciūt fines bonorū ac malorū sicut libidine utunt̃ ad corruptelas & ad uoluptates: sic irā & affectū ad nocēdū: dū his quos odio hēt: irascūt̃ ēt paribus: aut ēt supbiorib⁹. Hic quotidie ad maxima facinora ꝓsiliūt̃; hic tragœdiæ sæpe nascūt̃. Esset igit̃ laudād⁹ Archytas: si eū alicui ciui & pari faciēti sibi iniuriā fuisset iratus: repsisset se tamē: & patiētia furoris īpetū mitigasset. Hæc sui cohibitio gloriosa ē: qua cōpescit̃ aliqd īminēs magnū malū. Seruorū āt filiorūq; peccata nō coercere peccatū ē. Euadēt eni ad maius malū p īpunitatē: hic nō cohibēda ira: sed etiā: si iacet: excitāda ē. Quod autē de hoīe dicimus: sed ēt de deo: q hoīem similē sui fecit. Omitto de figura dei dicer̃ qa stoici negāt hr̃e ullā siue aīa deū & īgēs alia materia nascit̃ si eos coarguere uellimus: de aīo tantū si deo subiacet cogitare sapere: intelligere: ꝓuidere: præstare. Ex oībus aūt animalibus hō̃ solus hoc hēt. Ergo ad dei similitudinē factus ē. Sed iō ꝓcedit in uitiū; qa de terrena fragilitate ꝑmixtus: nō pōt id qđ a deo sumpsit: incorruptū purūq; seruare: nisi ab eodē deo iustitiæ præceptis imbuatur.

Quod homo ex corpore uitia: & ex anima uirtutes habeat. Et ꝙ cum uelit deus homines bonos: eorum uitiis irascitur. Cap. xix.

Ed quoniā cōpactus est (ut diximus) e duobus: aīo & corpe: i altero: uirtutes
s ī altero uitia cōtinēt̃: & īpugnāt inuicē. Aī. n. bona q̃ sūt ī cōtinēdis libidinib⁹
cōtraria sūt corpori: & corporis bona quæ sūt ī oī genere uoluptatū: inimica sunt aīo. Sed si uirtus animi repugnauerit uoluptatibus easq; compresserit: erit uere deo similis. Vnde apparet aīam hoīs q̃ uirtutē diuinā capit: nō esse mortalē. Sed discrimen illud ē qđ cū uirtus habeat amaritudinē: & sit dulcis illecebra uoluptatis: uincunt̃ plurimi & abstrahūtur ad suauitatē. Hi uero qa se corpori rebusq; terrenis addixerunt premūt̃ in terrā: nec assequi possunt diuini numinis gratiam: quia se uitiorum labibus inquinauerūt. Qui aūt deo secuti eiq; parētes corporis desideria cōtēpserint: & uirtutē præferētes uoluptatibus innocentiā iustitiāq; seruauerint: hos deus ut sui similes recognoscit. Cur igit̃ sanctissimā legē posuerit: uelitq; uniuersos innocētes ac beneficos esse: pōt ne nō irasci: cū uidet cōtenni legē suā: abiici uirtutē appeti uoluptatē? Quod si est mūdi administrator: sicut esse debet: nō utiq; cōtennit id: qđ est in omni mūdo uel maximū. Si est ꝓuidus (ut oportet) de⁹: cōsulit utiq; generi humano: quo sit uita nostra & copiosior: & melior: & tutior. Si est pater ac deus uniuersorū: certe & uirtutibus hominū delectat̃: & uitiis cōmouet̃: ergo & iustos diligit: & impios odit. Odio inqt op⁹ nō est: semel. n. statuit bonis p̄miū: & malis pœnā. Quod si aliqd iuste innocēterq; uiuat: & idē nec colat: nec curet oīno: ut Aristoteles cæteris philosophorū: cedet ne huic pune? Quod cū legi dei obtēperauerit: ipsū tamē spreuit: ē igit̃ aliqd pp qđ deus possit irasci: tanq̃ fiducia integritatis aduersus eū rebellādi. Si huic pōt irasci ꝓpter supbiam cur nō magis peccatori q legē cū ipso pariter latore cōtempserit? Iudex peccatis ueniā date nō pōt: qa uolūtati seruit alienę de⁹ āt pōt: qa ē legis suæ ipse disceptator & index: quā cū poneret: nō ademit sibi omnem ptātem: sed habet ignoscendi licentiam.

Quod malorū fælicitas iræ dei nō cōtra dicat. Et ꝙ si deus aparentissimus. Ca. xx.

I pōt igit̃ irasci: cur ergo inqt̃ aliqs & q̃ peccāt sæpe fælices sūt: & qui pie ui
s uūt sæpe miseri? Quia fugitiui & abdicati libere uiuunt: & qui sub disciplia
patris aut domini sūt: strictius & frugalius. Virtus. n. per ma la & ꝓba & cō

stat uitia per uoluptatẽ: nec tamẽ ille qui peccat: sperare debet perpetuam impunitatẽ quia nulla est perpetua fœlicitas. Sed scilicet ultima semper.
Expectãda dies hoi est: diciq; beatus Ante obitũ nemo: supremaq; funera debet.
Vt ait poeta nõ insanus. Exitus est q arguit fœlicitatem: & nemo iudiciũ dei põt nec uiuus effugere: nec mortuus. Habet eni potestatẽ & uiuos ꝑcipitare de summo. & mortuos æternis afficere cruciatibus. Immo iqt si irascit̃ deus statim debuit uindicare: & ꝓ merito quẽq; punire. At eni si id faceret: nemo supesset. Nullus ẽ eni q nihil peccet: & multa sunt q̃ ad peccãdũ irritẽt. Aetas: uiolẽtia: egestas: occasio: premiũ. Adeo subiecta est peccato fragilitas carnis qua inducti sumus: ut nisi huic necessitati deus parceret: nimium fortasse pauci uiuerent: propter hanc causam patiẽtissimus ẽst: & iram suã cõtinet. Nã quia perfecta est in eo uirtus necesse ẽ patientã quoq; eius esse ꝑfectã quæ & ipsa uirtus est. Q uã multi ex peccatoribus iusti posterius effecti sunt: ex malis boni & ex iprobis cõtinẽtes. Q uã multi i prima ætate turpes & oium iuditio damnati: postmodũ tãmẽ laudabiles extiterũt: qđ utiq; nõ fieret: si oẽ peccatũ pœna sequeret̃. Leges publicæ manifestos reos dãnant: sed plurimi sunt quorũ peccata occultãt̃: plurimi q delatorẽ cõprimũt ac ꝑcibus aut ꝑmio: plurimi q iudicia eludunt ꝑ gratiã uel potẽtiã. Q uod si eos oẽs q humanã pœnã effugiũt: cẽsura diuina dãnaret: eẽt homo aut rarus: aut nullus i terra. Dẽiq; uel una illa cã delẽdi generis humani iusta eẽ potuisset: q, hoies cõtẽpto deo uiuo terrenis fragilibusq; figmẽtis honorẽ diuinũ tãq̃ cœlestibus deferũt adorãtes opa hũanis digitis laborata. Cũq; illos deus artifex ore sublimi statu recto figuratos: ad cõtẽplationẽ cœli & notitiã dei excitauerit: curuare sed ad terrã maluerũt pecudũ mõ. Humilis.n.& curuus: & ꝓnus ẽ: qui ab aspectu cœli deiq; patris aduersus: terrã q̃ calcare debuerat.i.de terra ficta & formata uenerãt̃. In tãta igit̃ ipietate hoium tãtisq; peccatis id assequit̃ patiẽtia dei: ut se ipi hoies dãnatis uiræ prioris erroribus corrigãt. Deniq; & boni sũt iustiq; multi: & abiectis terrenis cultibus: maiestatẽ dei singularis cognoscũt. Sed cũ maxima & utilissima sit dei patiẽtia: tamẽ q̃uis sero noxios punit: nec patitur longius procedere: cum eos inemendabiles esse peruiderit.

Si deus irascitur: cur hominem irasci prohibuit? Ca. xxi.

S Vperest una & extrema quæstio. Nã dixerit fortasse qspiã adeo nõ irasci deũ: ut & i ꝑceptis hoiem irasci uetet. Possem dicere q, ira hois refrenãda fuerit: qa iniuste sæpe irascit̃: & præsentẽ habet motũ: qa tpalis est. Itaq; ne fierẽt ea q̃ faciũt ꝑ irã: & humiles: & mediocres: & magni reges tẽperari debuit furor eius: & comprimi ne mẽtis ipios aliqđ inexpiabile facinus admitteret. Deus aũt & nõ ad præsens irascit̃: & qa æternus est ꝑfectæq; uirtutis nunq̃ nisi merito irascit̃. Sed tamẽ nõ ita res se habet. Nã si oino ꝓhiberet irasci: ipse quodãmõ reprehẽsor opificii sui fuisset: qa in principio irã iecori hois ididisset: siqdẽ credit̃ causam huius cõmotionis in humore fellis cõtineri. Nõ igit̃ totũ ꝓhibet irasci: qa is effectus necesario datus est: Sed ꝓhibet in ira ꝑmanere. Ira eni mortaliũ debet esse mortalis: nã si maneat: cõfirmãt̃ inimicitiæ ad perniciẽ sempiternã. Deinde rursus cũ irasci qdẽ: sed tamen nõ peccare præcepit: nõ utiq; euellit irã radicitus sed tẽperauit: ut ioi castigatione modũ ac iustitiã teneremus qui ergo irasci nos iubet: ipse utiq; irascit̃: qui placari celerius præcepit: est utiq; ipse placabilis. Ea.n.præcepit: quæ sunt iusta: & rebꝰ utilia cõibus. Sed qa dixerã nõ esse irã dei tpalẽ: sicut hois q ꝑsentanea cõmotiõe feruescit: nec facile regere se põt ꝓpter fragilitatẽ itelligere debemꝰ: qa sit æternus deus: irãq; eius in æternũ mãere sed rursum qa uirtute sit maxia prædítꝰ: in potestate habere irã suã: nec ab ea regi: sed ipsum illã quẽ

admodũ uelit moderari: qđ utiq; nõ repugnat sũpiori. Nã si prorsus ĩmortalis fuisset: ira eius nõ esset satisfationi aut gratiæ post delictũ locus: cũ ipse hoies ante solis occasũ recõciliari iubeat. Sed ira diuina in æternũ manet aduersus eos: q peccãt ĩæternũ. Itaq; deus nõ thure: nõ hostia: non p̃ciosis muneribus: quæ oia sunt corruptibilia: sed morũ emẽdatione placat᷑: & qui peccare desinit: irã dei mortalẽ facit. Icirco.n.non ad præsens noxiũ quẽq; punit ut habeat hõ resipiscẽdi sui salutem.

Epilogus & iductio auctoritatũ Sibyllæ Erythreæ ad irã dei ꝓbandã. Ca.xxii.

b Aec babui q̃ de ira dei dicerẽ Donate carissime: ut scires quẽadmodũ refelleres eos: q deũ faciũt ĩmobilẽ. Restat more Ciceronis utamur epilogo ad perorãdũ sicut ille in thusculanis de morte disserẽs fecit. Ita nos in hoc ope testimonia diuina: qbus credi possit adhibere debemus: ut illorũ psuasionẽ reuicamus: q sine ira deũ esse credẽtes: dissoluũt oẽm religionẽ: sine qua (ut ostẽdimus) aut immanitate bæluis: aut stultitia pecudibus adæquamur. In sola.n.religione.i.in dei sũmi notiõe sapiẽtia ẽ. Prophetæ uniuersi diuino spiritu repleti: nihil aliud q̃ de gratia dei erga iustos & de ira eius aduersus ĩpios loquũt᷑: quorũ testimõia nobis qdẽ satis sũt. Verũ his quoniã nõ credũt isti q sapiẽtiã capillis & habitu iactãt: rõne quoq; & argumẽtis fuerãt a nobis refellẽdi. Sic.n.ꝑpostere agit᷑: ut humana diuinis tribuãt auctoritatẽ: cũ potius humanis diuina debuerint. Quæ nũc sane omittamus: ne nihil apud istos agamus & infinitũ materia ꝓcedat. Ea igit᷑ quæramus testimonia: qbus illi possint aut credere: aut certe nõ repũgnare. Sibyllas plurimi & maximi auctores tradiderũt: græcorũ Aristarchus & Appollodorus Erythræus: nostrorũ Varro & Fenestella. Hi oẽs præcipuã & nobilẽ præter cæteras Erythræã fuisse cõmemorãt. Apollodorus quidem ut de cui ac populari sua gloriaret᷑. Fenestella uero ẽt legatos Erythreas a senatu esse missos refert ut huius Sibyllæ carmina romã deportarentur: & ea consules Curio & Octauius ĩ capitolio quod tunc erat curante. Q u. Catullo restitutum: ponenda curarent. Apud hãc de summo & conditore rerum deo huiusmodi uersus reperiuntur.

Aristarchus
Appollodorus
Varro
Fenestella

αφθαρτοσ κτισ τησ αιωνιοσ αιθερα ναιων
τοισ τα κακοισ τα κακον προφερων αολυ μειζονα μισ τον
τοισ δεκακοισ αδικοι σ εχολον και θυμονεγειρων.i.incorruptibilis & conditor æternus: ĩ aere habitãs: bonis bonũ p̃ferẽs iustis multo maiorem mercedẽ: iniustis autem & malis iram & furorem excitans. Rursus alio loco enumerans quibus maxime facinoribus incitetur deus: hæc retulit.

φευγε δε λατρειασ τανομουστ θειοζοντι λατρευε
μοιχειασ τε φυλασσε.και αρρενοσ ακρι τον ευνην
ιγιαν γενεαν ο παιλων τρεφε μηδε φονευε
και γαρ αθανατοσ κεχολωσεται οσ κεν αμαρτη. Idest fuge sceleratas religiones & uiuo deo serui: ab adulterio te abstine & masculi p̃mixtione praua: ꝓpriã generationẽ crea & ne occidas. His.n. deus ĩmortalis irascit᷑: q hæc agũt: idignat᷑ ergo aduersus peccatores.

Auctoritatibus aliarũ Sibyllarũ irã dei probat. Cap.xxiii.

u Erum quia plures (ut ostendi) Sibyllæ a doctissimis auctoribus fuisse tradũtur unius testimoniũ satis nõ sit ad cõfirmãdã sicut ĩtẽdimꝰ ueritatẽ. Cumeæ qdẽ uolumina: quibus romanorũ facta cõscripta sunt: in arcanis habentur. Cæterarũ tamen fere oium libelli: quo minus ĩ usu sunt oibus non utant᷑. Ex quibus alia denuncians uniuersis gentibus irã dei ob ĩpietatẽ hominum: hoc modo exorsa est

ερχομενησ οργησ μεγαλησ επι κοσμον απαθη

εσχατονεις αιωνα θεον μυνηματαφερμ μασι προφητευσ ασ ακαταπολιν σνθροποισι. i. Venier̃ iræ magnæ ſop mũdũ dei ꝓnũciationes enarrãs oib⁹ hoibus ĩurbis ꝓphetãs. Alia quoq; per ĩdignationẽ dei aduerſus iniuſtos cataclismũ priore ſæculo factũ eẽ dixit: ut malitia generis humãi extigueret̃. εξου μηνησαντοσε σσουρανι ιοιο θε ηακαι αντρωποισ ιηασσασι γηρκαλυ ψεθαλασσα αυταισι πολε εσσι κατακλυσ μοιο ραγεντοΣ. i. Ex quo iraſcẽte cæleſti deo ipſas ciuitates cũ hoibus cũctis & terrã mare coopuit diluuio rupto. ſimili mõ d̃ſlagratioẽ poſtea futurã uaticiata ẽ q̃ rurſ⁹ ĩpietas holum d̃leat̃ και ποτε την οργην θεον ουκετι πραυνοντα αλλεξε μφριοντα και εξολυοντα γενναν ανθρωπαν μασαν οπεμ σπρισ μουπερτουΣ. Vñ apd̃ nasonẽ d̃ ioue ita d̃r

Naſo Eſſe quoq; in ſatis reminiſcitor affore tempus
Q uo mare: quo tellus: corruptaq; regia cæli.
Ardeat: & mundi moles operoſa laboret:

Q uod tũc fiat neceſſe ẽ: cũ honor & cultus dei ſũmi apud hoies ĩteriẽrit. Eadẽ tñ placari eũ pœnitẽtia factorũ & ſi emẽdatõe cõteſtãs hæc addidit αλλεαπαυημεταθεσθε φροτοιλημηλε προστοργην παντοιν αγαγοτεθεον μεγαρ. Oẽs ergo hoies trãſferte uos: oeq; ad irã ducite deũ magnũ. Itẽ paulo poſt ουκολεσει σαυσειλεπαλιν χολονετιαν απαντεστευσεφε ειν περ ιθυμω ενιφρεστι νασκησητε: Neq; ꝑdet: iræ ãt parcet: cũ oẽs pietatẽ ex mẽte ꝑcipiatis. Deide alia Sibylla cæleſtiũ terrenorũq; genitorẽ diligi oportere denũciat: ne ad ꝑdendos hoies ĩdignatio eius inſurgat. μησοτεθυμοθεισ· τεος αφθιτοστ εξαλολεση πανγενοΣ ανθρωσσωνφιοσον και φυλονα ναιαεΣ. λεις τεργειν γερε τηρα θεον σοφονεοντα. Ne forte iratus ĩcorruptibilis deus oẽ genus hoium ꝑdat: uitã tribuẽs ĩprobã. Oportet. n. genitorẽ deum amari: q̃ plenus ẽ & ſapiẽs. Ex his apparet uanas eẽ rõnes philoſophorũ: q deũ putãt ſine: & iter cæteras laudes ei⁹ĩ id poõũt: qđ ẽ cõtra ipſã maieſtatẽ. Regnũ hoc ĩperiumq; terrenũ niſi metus cuſtodiat: ſoluit̃. Aufer irã regi: nõ mõ nemo ei parabit: ſed ẽt de faſtigio ꝑcipitabit̃: imo uero cuilibet humili eripe hũc effectũ. Q ois eũ nõ ſpoliabit: qs nõ deridebit: qs nõ afficiet iniuria: Ita nec idumẽta: nec ſedẽ: nec uictũ poterit habere: aliis qcqđ habuerit diripiẽtibus: nedũ putemus cæleſtis ĩpii maieſtatẽ ſine ira & metu poſſe cõſiſtere. Apollo Mileſius de Iudeorũ religiõe cõſultus: reſpõſo hoc ĩdidit: ηλετεον φαΣιληα γαι γεννητηρα προ παντωνοντρεμεται γαια και ουρανοΣ τηλε ταλασσα ταρταρεοι τε μυχοι και γαιμονεΣτ σσοφριττουΣ. i. Regẽ ãt & genitorẽ ante oia: quẽ terra cõtremiſcit: cæluq;: & mare: & latebræ tartareæ: & dæmones abhorreſcũt. Si tamẽ lenis eſt: q̃ philoſophi oolũt: quõ ad nutũ eius nõ mõ dæmões & miſtri tãdẽ poteſtatis: ſed ẽt cælũ: & terra & rerũ natura oĩs cõtremiſcit. Si eni null⁹ alteri ſeruit niſi coactus: oẽ igr̃ ĩperiũ metu cõſtat: Metus ãt ꝑ irã. Nã ſi non moneat qs aduerſus parere nolẽtẽ: nec cogi poterit ad obſeqũ. Cõſulat unuſqſq; affectus ſuos: iã itelliget neminẽ poſſe ſine ira & caſtigatiõe ĩpio ſubiugari. Vbi uero ira ñ fuerit ĩpiũ quoq; ñ erit. Deus ãt hẽt ĩpiũ: ergo & irã q̃ cõſtat imperiũ: habeat neceſſe eſt.

Concludit deũ amãdũ: uerẽdũ: honorificãdum: & metueadum. Ca. xxiiii.

q Vapropter oemo uaniloquẽtia philoſophorũ inductus: ad cõtentũ ſe dei erudiat: qđ ẽ maximũ nefas. Debemus hũc oẽs & amare: q, pater ẽ: & uereri q, dominus: & hoooriſicare q, beneficus: & metuere q, ſeuerus utraq; ꝑſona ĩ eo uenerabilis. Q uis ſalua pietate nõ diligat animæ ſuæ parẽtẽ: Aut quis ĩpune contẽnat eũ: qui rerũ dominator habeat in oẽs uerã & æternã ꝑtãtem: Si patrẽ cõſideres: ortũ no

bis ad lucē qua fruimur:subministrat:per illū uiuimus: p illū in hospitium huius mundi intrauimus. Si deū cogites:ille nos i numerabilibus copiis alit:ille sustentat:i huius domo habitamus: huius familia sumus:& si minus obsequēs q̄ decebat:minusq̧ q̄ officiosa domini & patentis imortalia merita poscebāt:tamē plurimū pficit ad ueniā cōsequendā:si cultū eius notionēq̧ teneāus:si abiectis humilibus terrenisq̧ tā rebus q̄ bonis:cælestia & diuina sempiterna meditemur. Quod ut facere possimus:deus nobis sequēdus est:deus adorādus:quoniā in eo est materia terū:& rō uirtutū:& fons bonorū. Quid eni deo aut potētia maius ē: aut rōne pfectus:aut claritate luculētius? Qui quoniā nos ad sapiētiā genuit:ad iustitiā pcreauit: nō est fas hoiem relicto deo sensus ac uitæ datore:terrenis fragilibusq̧ famulari:aut quærendis tēporalibus bonis inhærētē ab inocētia & pietate discedere. Nō faciūt beatū uitiosæ ac mortisere uoluptates: non opulentia libidinū incitatrix:nō inanis ambitio:nō caduci honores:quibus illaqueatus aīus humanus & corpori mācipatus:æterna morte dānat᷑:sed inocētia sola:sola iustitia cuius lægitima & digna merces est immortaliras:quā statuit a principio deus sanctis & icorrupris mētibus:quæ se a uitiis & ab omni labe terrena integras uiolatasq̧ cōseruāt. Huius præmii cælestis ac sempiterni pticipes eē nō possunt:q fraudibus:rapinis circūscriptionibus cōsciētiā suā polluerūt:qq̧ iniuriis hoīum nefariis cōmissis ieluibiles sibi maculas imiserūt. Proīde uniuersos oportet:q sapiētes:q hoīes merito dici uolunt:fragilia cōtēnere:terrena calcare:humilia despicere:ut possint cū deo beatissima necessitudine copulari. Auferat᷑ ipietas:discordiæ:dissensiōes pturbulētæ ac pestiferæ sopiant᷑:qbus humanæ societates & publici fœderis diuina cōiunctio itrumpitur:dirimit᷑:dissipat᷑. Quātū possumus boni ac beneficii esse meditemur. Siqd uobis opum:siqd suppetit copiarū:nō uoluptati unius:sed multorū saluti ipartiat᷑. Voluptas .n. tā mortalis ē q̄ corpus:cui exibet ministeriū. Iustitia uero & beneficētia tā imortales q̄ mēs & aīa q̄ bonis opibus similitudinē dei asseqt᷑. Sit nobis deus nō in tēplis: sed i corde nostro cōsecratus. Destructibilia sunt oīa q̄ manu fiūt:mūdemus hoc tēplum qđ nō fumo:nō puluere:sed malis cogitationibus sordidat᷑:qđ nō cæreis ardentibus: sed claritate ac luce sapiētiæ illumiat᷑. In quo si semp deū crediderimus esse præsentē:ei⁹ diuinitatis potētia ita uiuem⁹:ut & ppitiū sp humanus:& nnq̄ uereamur iratū:

Lactātii Firmiani de opificio dei uel formatiōe hoīs liber ad Demetrianū auditorē suū.
Procemium in quo narrat cur hoc opus assumpserit. Cap. i.

q Vam minime sim qetus etiā summis necessitatibus ex hoc libello poteris existimare:quē ad te rudibus pene uerbis prout igenii medioctitas tulit:Demetriane pscripsi:ut & quotidianū studiū meū nosses: & nō deessem tibi pceptor ēt nūc:sed honestioris rei meliorisq̧ doctrinæ. Nā si te i litteris nihil aliud q̄ linguā instruētibus auditorē satis strenuū pbuisti:q̄to magis in his ueris & ad uitā ptinētibus docilior eē debebis:apud quē nūc pfiteor nulla necessitate uel rei:uel tpis ipediri:quominus aliqd excudā:quo philosophi nostræ sectæ quā tuemur:istructiores doctioresq̧ i posterū fiāt:qui snūc male audiāt:castigēturq̧ uulgo:q̧ aliter q̄ sapiētibus cōuenit:uiuāt:& uitia sub obtētu nois celēt:quibus aut mederi oportuit:aut ea psus effugere:ut beatū atq̧ incorruptū sapiētiæ nomē:uita ipsa cū præceptis cōgruēte pstarēt. Ergo tamē ut nos ipsos simul & cæteros istruā:nullū laborē recuso:Neq̧ .n. possum obliuisci mei tū psertim cū maxime op⁹ sit minissime:sic ne tu qdē tui:ut spero & opto. Nē licet te publicæ rei necessitas a ueris &

iustis operibus euertat; tamen fieri nō pōt qn subide ī cælū aspiciat mēs sici cōscia re
cti Ergo qdē lætor oia tibi q̄ ꝓ bonis habent᷑: ꝓspere fluere: sed ita si nihil de statu mē
tis imutēt. Vereor eni ne paulatim cōsuetudo uel iucūditas earū rerū (sicut fieri solet)
in animum tuū repat. Iōq; te moneo: & repetens iterumq; moneo: ne oblectamenta
ista terræ pro magnis aut ueris bonis habere te credas: q̄ sunt nō tantū fallacia q̄ adu-
bia: uerū etiā īsidiosa q̄ dulcia. Nam & ille colluctator & aduersarius noster scis q̄ sit
asturus: & idē ipse uiolētus: sicuti nūc uidemus. Is hæc oia q̄ illicere possūt: ꝓ laqueis
hēt: & quidē tā subtilibus: ut oculos mētis effugiant: ne possint hoīs ꝓuisione uitari.
Sūma ergo prudētia est pedetētim incedere: quoniā utrobiq; saltus insidet: & offensa
cula pedibus latēter opponit. Itaq; res tuas ꝓprias in q̄bus nūc agis: suadeo ut ꝓ tua
uirtute aut cōtēnas si potes: aut nō magnope mireris. Memēto & ueri parentis tui: & i
qua ciuitate nomē dederis: & cuius ordinis fueris: ītelligis ꝓfecto q̄d loquar. Nec eni
te supbiæ arguo cuius in re ne suspicio q̄dē ulla ē: sed ea quæ dico: ad mētē referēda sūt
nō ad corpus: cuius ois rō iō cōparata est: ut aīo tanq̄ domino seruiat & regatur nutu
eius. Vas est eni quodāmodo fictile: quo animus idest homo ipse uerus continetur: &
q̄dem nō a Promethen fictū (ut poetæ loquūt᷑) sed a sūmo illo rerū cōditore ac artifice
deo: cuius diuinā ꝓuidētiā pfectissimāq; uirtutē: nec sensu cōprehendere: nec uerbo
enarrare possibile est. Tentabo tamē quoniā corporis & animi facta mentio est: utriusq;
rōnē q̄tū pusillitas intelligentiæ meæ peruidet: explicare. Quod officiū hac de cau-
M.T. sa maxime suscipiendū puto: q. M. Tullius uir ingenii singularis in quarto de republi
ca libro cū id facere tentasset: nihil ꝓ̄sus fecit: materiā late patētē angustis finibus ter
minauit leuiter sūma quæq; decerpens. Ac ne ulla eēt excusatio: cur eū locū nō fuerit
executus: ipse testatus ē nec uolūtatē sibi defuisse: nec curā. In libro eni de legibus pri-
mo: cū hoc idē summatim stringeret sic ait: Hūc locū satis (ut mihi uidet᷑) in his libris
quos legistis: expressit Scipio. Postea tamē in libro de natura deorū secūdo: hoc idē la
tius exequi conatus. Sed quoniā nec ibi quidē satis expressit: aggrediar hoc munus:
& summā mihi audacter explicādū: q̄d hō disertissimus pene omisit intactū. Forsitan
reprehendas: q. in rebus obscuris coner aliq̄d disputare: cū uideas tanta temeritate ho
mines extitisse: qui uulgo philosophi nominātur: ut ea quæ abstrusa prorsus atq; ab-
dita deus eē uoluit: scrutarēt᷑ ac naturā rerū cælestiū terrenarūq; cōquirerēt: quæ a no
bis lōge remotæ: neq; oculis cōtrectari: neq; tangi manu: neq; percipi sensibus possūt
Et tamen de illarū oium rōne sic disputant: ut ea quæ asserūt ꝓbata: & cognita uideri
uelint. Quid est tandē cur nobis inuidiosum quisq̄ putet: si rōnem corporis nostri īspi
cere cōtēplari uelimus? Quæ plane obscura nō est: q̄a ex ipsis mēbrorū officiis & usi-
bus partiū singularū q̄ta ui ꝓuidentiæ quisq; factus sit: intelligere nobis licet.

Quæ deus homini: & quæ cæteris animalibus dedit. Cap. ii.

Edit enim hoī artifex ille noster ac parēs deus sensū atq; rone: ut ex eo appare
d ret nos ab eo esse generatos: q̄a ipē ītelligētia: ipē sensus ac rō ē. Cæteris aīan
tibus quoniā rōnalē istā uitā nō attribuit: quēadmodū tamē uita eorū tuti-
or esset ante ꝓuidit. Oēs eni suis ex se pellibus texit quo facilius: possēt uim pruinarū
ac frigora sustinere. Singulis autē generibus ad ꝓpulsandos īpetus externos sua ꝓpria
munimēta cōstituit: ut aut naturalibus telis repugnēt fortioribus: aut q̄ sūt ībecillio
ra subtrahāt se periculis ꝑnicitate fugiēdi: aut q̄ simul & uiribus: & celeritate indigent
astu se ꝓtegāt: aut latibulis sapiāt. Itaq; alia eorū uel plumis leuibus in sublime suspē
sa sūt uel suffulta ungulis: uel instructa cornibus: q̄busdā ī ore arma sūt dentes: aut in

pedibus adunci ungues nulliq; munimentũ ad tutelã sui deest. Si qua uero & prædam
maioribus cedũt: ne tamẽ stirps eorũ funditus interiret: aut in ea sunt relegata regio-
ne: ubi maiora eẽ nõ possunt aut acceperãt uberẽ generãdi fœcũditatẽ: ut & bestiis q̃
sanguine alunt̃: uictus sepperet ex illis: & illatã tamẽ clade ad cõseruationẽ generis
multitudo ipsa superaret. Hominẽ ãt rõne cõcessa & uirtute sentiẽdi atq; eloquẽdi da
ta eorũ quæ cæteris aĩalibus attributa sũt: fecit exptem quia sapientia reddere poterat
q̃ illi naturæ conditio denegasset statuit nudũ & inermẽ: qa & ĩgenio poterat armari: &
rõne uestiri. Ea uero ipsa q̃ mutis data: & homini denegata sunt: q̃ mirabiliter homini
ad pulchritudinẽ faciãt: exprimi nõ põt: Nã si homini ferinos dentes. aut cornua aut un
gues: aut ungulas: aut caudã: aut uarii coloris pilos addidisset: qs nõ sentiet q̃ turpe ani
mal esset futurũ sicut muta si nuda & inermia fingerent̃. Quibus si detrahas uel natu
ralẽ sui corporis uestẽ: uel ea q̃bus ex se armãtur nec speciosa poterũt esse nec tuta: ut
mirabiliter si utilitatẽ cogites: ĩstructa: si speciẽ ornata uideãt̃. Adeo miro modo cõsen
tit utilitas cũ decore. Hominẽ uero quoniã æternũ aĩal atq; ĩmortale fingebat: nõ forise
cus ut cætera: sed interius armauit nec munimẽtũ eius in corpore: sed in aĩo posuit quo
niã superuacuũ fuit cũ illi quod erat maximũ tribuisset corporalibus eũ tegere muni
mentis: cũ præsertim pulchritudinẽ humani corporis impedirent.

Contra Epicureos disputat: qui opera naturæ dãnabant: & præcipue q̃ homo cæte
ris animantibus imbecillior oriatur. Ca. iii.

u Nde ego philosophorũ qui Epicurũ sequũtur: amẽtiã soleo mirari: qui natu
ræ opa reprehẽdũt: ut ostẽdãt: nulla ꝑuidẽtia ĩstructũ esse ac regi mundum
sed originẽ rerũ insecabilibus ac solidis corporibus assignãt: quorũ fortuitis
cõcursionibus uniuersa nascũtur & nata sunt. Præterea q̃ ad ipsum mundũ uitio dant:
in quo ridicule insaniũt: id summo: quod ad rẽ de qua nũc agimus ptinet. Queruñt ho-
minẽ nimis ĩbecillũ & fragilẽ nasci: q̃ cætera aĩalia nascũtur: quæ ut sunt ædita ex ute-
ro: ꝓtinus in pedes suos erigi: & gestire discursibus: statimq; aeri tolerãdo idonea esse:
q̃ in lucẽ natu talibus indumẽtis munita ꝓcesserint hominẽ cõtra nudũ & inermẽ tan
q̃ ex naufragio in huius uitæ miserias ꝓiici & expelli: qui neq; mouere se loco ubi effu-
sus est: possit: nec alimentũ lactis apetere: nec iniuriã tẽporis ferre. Itaq; naturã nõ ma
trem esse humani generis: sed nouercã: quæ cũ mutis tã liberaliter gesserit: hominẽ ue
ro sic effuderit: ut iops & infirmus: & oĩ auxilio indigens: nihil aliud possit q̃ fragilita-
tis suæ cõditionẽ ploratu ac fletibus noiari: scilicet cui tantũ in uita restet transire ma
lorũ. Quæ cũ dicũt: uehemẽter sapere credũtur: ꝓpterea q̃ unusq;q; ĩcõsideratæ suæ
cõditioni igratus ẽ. Ergo uero illos nunq̃ magis desipere cõtendo: q̃ eũ hoc loquũtur.
Cõsiderãs eni cõditionẽ rerũ intelligo nihil fieri aliter debuisse: ut nõ dicã potuisse: qa
deus põt oĩa: sed necesse est q̃ illa ꝓuidẽtissima maiestas id effecerit: quod erat melius
& rectius. Libet igit̃ interrogare istos diuinorũ opum reprehẽsores: qd ĩ hoie deesset:
qa ĩbecilliot nascitur: credãt. Nũ iccirco minus educẽt̃ hoies: nũ minus ad sũmũ robur
ætatis prouehãtur: num ĩbecillitas aut ĩcremẽtũ ĩpediat aut salutẽ: quoniam quæ de-
sunt rõ depẽdit. At hoĩs inquiũt educatio maximis laboribus cõstat: pecudũ scilicet cõ
ditio melior q̃ hæ oẽs eũ fœtũ ediderint: nõ nisi pastus sui curã gerũt: ex quo efficitur
ut uberibus sua spõte distẽtis alimẽtũ lactis fœtibus ministret̃: & id cogente natura si
ne sollicitudine appetãt. Quid aues quarũ rõ diuersa est. Nõne maximos suscipiunt
educãdo labores: ut interdũ aliquid humanæ intelligẽtiæ habere uideant̃: Nidos eni
aut luto ædificãt: aut uirgultis & frõdibus cõstrũt: & ciborũ exptes incubãt ouis: &

quoniā fœtus de suis corpibus alere nō datū ē: cibos cōuehūt: & totos dies i huiusmodi discursiene cōsumūt. Noctibus uero defendūt: fouent: ꝓtegūt. Quid amplius facere hoies possūt: nisi hoc solū fortasse: q nō expellūt adultos: sed ꝑpetua necessitudine ac uiculo caritatis adiūctos habēt. Quid q auiū fœtus multo fragilior ē q̄ hois? Quia nō materno corpore ipsum aial edūt: sed qd materni corporis fœtu & calore tepefactū aial efficiat: qd tamē cū spiritu fuerit aiatū. Id uero iplume: ac tenerū nō mō uolandi: sed ambulādi quoq; usu caret. Nū ergo ieptissim⁹ sitq̄s putet male cū uolucribus egisse naturā? primū q bis nascūt: deinde q tam infirmæ: ut sint quæsitis per laborem cibis a parētibus nutriēdæ. Sed illi fortiora eligūt: ibecilliora prætereūt. Quæro igit ab his q cōditionē pecudū suæ præferūt: qd eligāt si deus his deferat optionē: utrū malint humanā sapientiā ibecillitate: an pecudū firmitatē cū illarū natura. Scilicet nō tā pecudes sunt: ut nō malint uel fragiliorē multo q̄ nūc ē: dūmodo humanā: q̄ illā rōnabilem firmitatē: Sed uid-licet prudentes uiri neq; hois rōnē uolūt cū fragilitate: neq; mutorū firmitatē sine rōne. Quod nihil ē tā repugnās tā cōtrariū: q̄ q unū quodq; aial aut rō istruat necesse ē: aut cōditio naturæ. Si naturalibus munimētis instruat: supuacua ratio ē. Quid.n. excogitabit: qd faciet: aut qd moliet? Aut i quo lumē illud igenii ostēdet cū ea quæ possunt eē rōnis: ultro natura cōcedat? Si aūt rōne sit prędictū: qd opus erit sæpimētis corporis: cū semel cōcessa rō naturæ munus possit iplere? Quæ qdem tātū ualet ad ornādū tuēdūq; hoiem: ut nihil potuerit maius ac melius a deo dari. Deniq; cū & corporis nō magni hō: & exiguarū uiriū: & ualitudinis sit infirmæ: tamen quoniā id qd est maius accæpit: & istructior est cæteris aialibus & ornatior. Nā cū fragilis ibecillusq; nascat: tamē & a mutis oibus tutus est: & ea oia q̄ firmiora nascunt: ēt si uim cæli fortiter patiunt: ab homine tamē tuta eē nō possunt. Ita fit ut plus homini cōferat ratio: q̄ natura mutis: quoniā in illis nec magnitudo uiriū: neq; firmitas corporis efficere pōt: quominus aut opprimāt a nobis: aut nostræ subiecta sint potestati. Pōt ne igit aliqs cū uideat etiā boues: uaccas cum immanissimis corporibus seruire hoi: queri de opifice deo: q modicas uires: q paruū corpus accæpit: nec beneficia in se diuina ꝓ merito æstimat: qd ē ingrati: aut (ut uerius loquamur) insani: melius igit Plato ut hos credo ingratos refelleret: naturæ gratias egit: q hō natus eēt: qd & ipsū q̄le sit nō ē huius materiæ pōderare. Quāto melius & sanius q sēsit cōditionē hois eē meliorē: q̄ isti q se pecudes natos eē maluerūt? Quos si de⁹ i ea forte cōuerterit aialia: quorū sortē ꝑferūt suæ: iā ꝑfecto cupiāt remigrarē: magnisq; clamorib⁹ cōditionē pristinā flagitēt: q a nō ē tāti robur ac firmitas corporis: ut officio linguæ careas: aut auiū ꝑ aerē libera discursatio: ut manibus indigeas. Plus enim manus præstant: q̄ leuitas ususq; pennarum: plus lingua q̄ totius corporis fortitudo. Quæ igitur ammentia est ea præferre: quæ si data sint: accipere detrectes.

Plato

Cōtra Epicureos cōquerētes hoies morbis & imaturæ morti subiectos. Ca. iiii.

i

Idē querūt hoiem morbis & imaturæ morti eē subiectū. Indignāt uidelicet nō deos eē natos. Minime inquiūt: sed ex hoc ostēdimus hominē nullla ꝓuidētia eē factū: qd aliter fieri debuit. Quod si ostēdero idipsum magna rōne ꝓuisum esse: ut morbis uexari posset: & uita sua in medio cursus sui spacio rūperetur. Cū.n. deus animal qd fecerat: sua spōte ad mortē trāsire cognouisset: ut mortē ipam q̄ est dissolutio naturæ capere possit: dedit ei fragilitatē quæ morti aditū ad dissoluēdū animal inueniret. Nā si eius roboris fieret: ut ad eū morbus & ægritudo adire non posset: ne mors qdē posset: qm̄ mors sequela morborū ē. Immatura uero mors quomodo

abesset ab eo: cui esset cōstituta natura. Nēpe nullū hoīem mori uoluit: nisi cū cētesimū ætatis cōpleuerit annū? Q uō illis in tāta repugnātia rerū rō poterit constare? Vt eni ań annos cētū mori qsq; nō possit: aliqd' illi roboris qd' sit immortale tribuēdū est. Q uo cōcesso necesse est cōditioē mortis excludi. Id aūt ipsū cuiusmodi pōt eē: qd' hominē cō tra morbos & ictus extraneos: solidū atq; expugnabileq; faciat? Cū eni cōstet ex ossib9 & neruis & uisceribus & sanguie: q horū pōt eē tā firmū ut fragilitatē repellat ac mortē? Vt igiť hō indissolubis sit añ illud tps: qd' illi putāt oportuisse cōstitui: ex qua ei mate ria corpus attribuāt? Fragilia sunt oīa quæ uideri ac tāgi possunt. Supest ut aliqd ex cæ lo petāt: qm̄ in terra nihil est: qd' nō sit infirmū. Cū ergo sic hō formādus esset a deo ut mortalis eēt aliquādo: & p seipsum mobilis semp sunt res ipsa exigebat: ut terrēo & fra gili corpore fingeret. Necesse est igiť ut mortē recipiat quādolibet quoniā corporalis est. Corpus eni quodlibet solubile atq; mortale est. Stultissimi ergo sūt q de morte ima tura querunt quoniā naturæ cōditio locū illi facit. Ita cōsequens erit: ut morbis quoq; subiectus sit. Neq; eni patiť natura: ut abesse possit infirmitas ab eo corpore: qđ aliquā do soluēdū est. Sed putemus fieri posse quēadmodū uolunt: ut hō nō ea cōditione nasca tur: qua morbo mortiue subiectus sit: nisi pacto ætatis suæ spatio: ad ultimā pcesserit se nectutē. Nō igiť uidēt si ita sit cōstitutū: qđ sequať. Hō sutiq; certo tpe mori nullo mo do posse. Sed si phiberi ab altero uictu pōt: mori poterit. Res igiť exigit: ut hoī qui ań certū diē mori nō pōt: ciborū alimētis q̄ subtrahi possunt opus nō sit. Si opus cibo nō erit: iā nō hō ille sed deus fiet. Ego (ut supius dixi) qui de fragilitate hoīs queruntur: id potissimū querunť: quod nō immortales sempiterni sint nati. Nemo nisi senex mori de bet. Nēpe iō mori debet quia deus nō est. At qui mortalitas nō pōt cū imortalitate con iungi. Si eni mortalis est in sectute: imortalis esse in adolescētia nō pōt. Nec est ab eo cō dicio mortis aliena qui quandoq; moriturus est: nec ulla imortalitas est: cui sit terminus cōstitutus. Ita sit ut & imortalitas exclusa in ppetuū: & ad tēpus recæpta mortalitas: ho minē cōstituat in ea cōditione: ut sit in qualibet ætate mortalis. Q uadrat igiť necessitas undiq;: nec debuisse aliter fieri: nec fas fuisse. Sed isti rōnē sequētiū: nō uident: q̄a semel errauerūt ut in ipsa summa. Exclusa eni de rebus hūanis diuina puidentia: necessario se quebať: ut oīa sua sponte sint nata. Hinc inuenerūt illas minutorū seminū plagas & cō cursiones fortuitas: quia retū originē nō uidebāt. In quas se angustias cū coniecissent iā cogebat eos necessitas existimare aīas cū corporibus nasci: & itē cū corporibus extigui. Assumpserāt. n. nihil fieri mēte diuina: qđ ipsum non aliter probare poterāt: q̄ si ondē terēt esse aliqua: in quibus uidereť puidētia: rō claudicare. Reprehēderūt igiť ea: in qui bus uel maxime diuinitatē suā puidentia mirabiliter expressit: ut illa q̄ rettuli: de mor bis & immatura morte: cū debuerint cogitare his assumptis q̄ necessario sequentur. Se quuntur āt illa quæ dixi: si morbū non reciperent: neq; tectis neq; uestibus indigerent. Q uid enim uentos: aut hymbres: aut frigora metuerēt: quorū uis in eo est: ut morbos afferant? Idcirco enim accæpit sapientiam: ut aduersus nocentia fragilitatem suā muni at. Sequitur necesse est: ut quoniam retinendæ rationis causa morbos capit: etiam mor tem semper accipiat: quia is ad quem mors non uenit: firmus sit necesse est. Infirmitas autem habet in se mortis conditionem. Firmitas uero ubi fuerit: nec senectus locum po test habere: nec mors quæ sequitur senectutem. Præterea si mors certæ constituta es set ætati: fieret homo insolentissimus: & humanitate omni careret. Nam fere iura om nia humanitatis: quibus inter nos cohæremus: ex metu & conscientia fragilitatis ori untur. Deniq; imbecilliora & timidiora quæq; animalia congregantur: ut quoniam

uiribus tueri se nequeunt: multitudine tueantur. Fortiora uero solitudines appetũt: qm̃
robore uiribusq; confidũt. Nos quoq; si eodẽ mõ haberet: ad propulsanda pericula sup
petẽs robur: nec ullius alterius auxilio indigeret: quæ societas esset: quæue rõ: q̃ huma
nitas: aut qd esset deterius hoie: qd effetacius: qd immanius: Sed qm̃ imbecilis est: nec
per se põt sine hoie uiuere: societatem appetit: ut uita cõis & ornatior fiat & tutior Vide
igit̃ oẽm hois rõnẽ in eo maxime stare: q̃ nudus fragilisq; nascit̃: q̃ morbis afficitur: q̃
immatura morte multat̃. Quæ si hoi detrahant̃: rõnẽ quoq; ac sapietiã detrahi necesse
est. Sed minus diu de rebus apertis disputo: cũ sit liquidum nihil sine prouidentia nec fa
ctũ esse unq̃: nec fieri potuisse. De cuius operibus uniuersis (si nunc libeat) disputare p
ordinẽ infinita materia est. Sed ego de uno corpore hois tantũ institui dicere: ut in eo di
uinæ prouidentiæ potestatẽ quãta fuerit: ostendã: his dũtaxat in rebus: quæ sunt cõpre
hensibiles & apertæ. Nã illa quæ sunt animæ: nec subiici oculis nec cõprehendi queunt
Nunc de ipso uase hominis loquimur: quod uidemus.

De differãtia creationis aialiũ brutorũ & hois secũdum corpus. Ca. v.

I N principio cũ deus fingeret aialia: noluit ea in rotundã formæ speciẽ cõcloba
te atq; colligere: ut & moueri ad ambulãdũ: & flectere se in quã libet partẽ fa-
cile possent: sed ex ipsa corporis summa ꝓduxit caput. Itẽ ꝓduxit mẽbra quæ
dam lõgius: quæ uocant̃ pedes: ut alternis motibus solo fixa ꝓducerent aial: quo mens
tulisset: aut quo petẽdi cibi necessitas ꝓuocasset. Ex ipso autẽ uasculo corporis quattu-
or fecit extantia: bina posterius: quæ sunt in oibus pedes. Itẽ bina capiti & collo ꝓxima
quæ uarios animãtibus usus præbẽt. In pecudibus sunt posteriores pedes ac similes fe-
ris. In hoie aũt manus: quæ nõ ad ambulandũ: sed ad faciendũ tẽperãdũq; sunt natæ. Est
& tertiũ genus: in quo priora illa neq; pedes: neq; manus sunt: sed alæ: in quibus pennæ
per ordinẽ fixæ uolãdi exhibent usum. Ita una fictio diuersas species & usus habet. Atq;
ut ipsam corporis crassitudinẽ firmiter cõprehenderẽt: maioribus & breuibus ossibus
colligatis quasi carinã cõpegit: quã nos dicimus spinã. Eãq; noluit ex uno ꝑpetuoq; os-
se formare: ne gradiẽdi flectendiq; se facultatem aĩal nõ haberet. Ex eius parte quasi me
dia costas: id est transuersa & plana ossa porrexit in diuersum: quibus clementer curua
tis: & in se uelut in circulum peue cõductis: interna uiscera cõtegant̃: ut ea quæ mollia
& minus ualida fieri opus erat: illius solidæ cratis amplexu possent esse munita. In sum
ma uero constructionis eius: quã simile nauis carinæ diximus: caput collocauit: in quo
Varro esset regnũ totius animãtis. Datũq; illi hoc nomẽ est: ut quidẽ Varro ad Ciceronem scri
bit: q̃ hinc capiãt initiũ sensus ac nerui. Ea uero quæ diximus de corpore uel ambulan-
di: uel faciẽdi: uel uolãdi causa esse ꝓducta: neq; nimiũ longis ꝓpter cælerẽ mobilitatẽ
neq; nimiũ breuibus ꝓpter firmitatẽ: sed & paucis: & magnis ossibus constare uoluit.
Aut bina sunt: ut in hoie; aut quaterna: ut in quadrupede: quæ tamẽ nõ fecit solida: nec
gradiendo pigritia & grauitas retardaret: sed cauata & ad uigorẽ corporis conseruandũ
medullis intrinsecus plena: eaq; rursus nõ æqualiter porrecta finiuit: sed summas eorũ
partes crassioribus nodis cõglobauit: ut & substringi neruis facilius: & uerti tutius pos-
sent: Vnde sunt uertibula nominata. Eos nodos firmiter solidatos leui quodã operculo
texit: qd dicit̃ cartilago: scilicet ut sine attritu & sine sensu doloris aliquo flecterent̃: eos
dem tamen nõ in unũ modũ formauit. Alios enĩ fecit simplices & in orbem rotundos: in
his dũtaxat articulis: in quibus moueri membra in oẽs partes oportebat: ut in scapulis:
qm̃ manus utrũlibet agitari & contorqueri necessariũ est. Alios autẽ latos & æquales
& in unam partem rotundos: & in his utiq; locis: ubi tantummodo curuari membra in

oẽs partes oportebat: ut in genibus & in cubitis & in manibus ipsis. Nam sicut manus ex eo loco unde oriunt᷑: ubiq; uersus moueri speciosum simul & utile fuit: sic ꝓfecto si hoc idẽ ẽt cubitis accideret: & supuacuus esset huiusmodi motus & turpis. Iã.n.man⁹ amissa dignitate quã nũc habet: mobilitate oĩmia ꝓmuscidis similis mirabil ter uidere tur esset q; hõ plane anguimanus. Quod genus in illa imanissima bælua mirabiliter ef fectũ est. Deus.n.qui ꝓuidẽtiã & potestatẽ suã multarũ rerũ mirabili uarietate uoluit ostendere: qm̃ caput eius aĩalis nõ tã lõge porrexerat: ut terrã posset ore cõtingere: qđ erat futurũ horribile atq; tetrũ. Et quia os ipsum profusis dentibus sic armauerat: ut ẽt si cõtingeret: pascẽdi tñ facultatẽ dẽtes adimerẽt ꝓduxit inter eos a summa fronte mol le ac flexibile mẽbrũ: quo prẽdere: quo tenere quodlibet posset rõnẽ uictus capiẽdi: uel dentiũ prominẽs magnitudo: uel ceruicis breuitas nõ impediret.

Contra Epicurum: qui ex atomis fortuito concurrentibus compactum fabricatũq; hominem disputauit. Ca. vi.

Oo possum hoc loco teneri: quomious Epicuri stultitiã rursum coarguam. Il n lius.n.sunt oĩa q̃ delirat Lucretius. Qui ut oñderet aĩalia nõ artificio aliquo di uine mẽtis: sed ut solet fortuito esse nata dixit in principio mũdi alias quasdam innumerabiles animãtes mirãda specie magnitudine fuisse natas: sed eas permanere nõ potuisse: q; illas aut sumẽdi cibi facultas aut coeundi generãdiq; rõ defecisset. Videlicet ut & atomis suis locũ faceret: per infinitũ & inane uolitãtibus diuinã ꝓuidentiã uoluit excludere. Sed cũ uideret in oĩbus quæ spirãt: mirabilẽ ꝓuidẽtiæ inesse rõnẽ: qđ malũ uanitatis erat dicere fuisse aĩalia ꝓdigiosa: in q̃bus rõ cessasset? Quoniã igit᷑ oĩa quæ ui demus: cũ rõne nata sunt id enĩ ipsum nasci efficere: nisi rõ nõ põt: manifestũ est nihil oĩ no rõnis expers potuisse generari. At.n. prouisum est in singulis quibusq; singẽdis: qua tenus & ministeria mẽbrorũ ad necessaria uitæ uterentur: & quatenus adiugaris corpo ribus elata soboles: uniuersas generatim cõseruaret animãtes. Nã si peritus architectus eũ magnũ aliquod ædificiũ facere cõstituit primo oĩum cogitat quæ summa ꝑfecti ædi ficii futura sit: & ante emetiat᷑ quẽ locũ leue põdus expectet: ubi magni oꝑis statura sit moles: quæ colũnarũ interualla: qui aut ubi aquarũ cadẽtiũ decursus & exitus: & rece ptacula? Hæc inq̃ prius ꝓuidet: ut quæcũq; sunt ꝑfecto opꝰ iã necessaria: cũ ipsis funda meñtis pariter ordiatur. Cur deũ q̃sq̃ putet in machinandis aĩalibus non ante prouidisse quæ ad uiuendũ necessaria essent: q̃ ipsam uitã daret? Quæ utiq; cõstare nõ posset: nisi prius effecta essent q̃bus cõstat. Videbat igit᷑ Epicurus in corporibus aĩaliũ diuinæ rõ nis solertiã: sed ut efficeret: quod ante iprudẽter assumpserat: adiecit alius deliramentũ superiori cõgruẽs. Dixit.n. neq; oculos ad uidendũ esse natos: neq; aures ad audiẽdum neq; pedes ad ambulãdũ: qm̃ mẽbra hæc prius nata sunt: q̃ esset usus uidendi & audien di & ambulandi: sed horũ oĩa officia ex natis extitisse. Vereor ne hmõi portenta & ridi cula refutare: nõ minus ineptũ esse uideatur. Sed libet ineptare: qm̃ cum inepto agim⁹ ne se illenimis argutũ putet. Quid ais Epicure? Nõ sunt ad uidẽdũ oculi nati. Cur igit᷑ uidẽt? Postea inquit usus eorũ apparuit. Uidẽdi ergo cã nati sunt: siquidẽ nihil possunt aliud q̃ uidere. Itẽ mẽbra cætera cuius rei cã nata sunt: ipse usus oñdit. Qui utiq; nullo mõ posset existere nisi essent mẽbra oĩa tã ordinata: tã ꝓuidenter effecta: ut usum pos sent hr̃et. Quid.n. si dicas aues nõ aduolãdũ eẽ natas: neq; feras ad sæuiẽdũ: neq pisces ad natãdũ: neq; hoĩes ad sapiẽdũ: cũ appareat ei naturæ officioq; seruire aĩantes: ad qđ ẽ quæq; generata? Sed uidelicet q summã ueritatis amisit: semp erret necesse est. Si enĩ nõ ꝓuideñtia: sed fortuitis atomorũ concursionibus nascũtur omnia: cur nunq̃ fortuito

accidit sic coire illa pricipia: ut efficerent aial eiusmodi: qd' naribus potius audiret: aut
adoraret oculis aurib⁹ cerneret? Si.n. primordia nullũ gẽus positionis expertũ reliquũt:
oportuit eiusmodi quotidie monstra generari: in qbus mẽbrorũ ordo praepostę us: &
us⁹: lõge diuersus existeret. Cũ uero uniuersa genera & uniuersa quoq; mẽbra: leges su
as & ordies: & usus sibi attributos tueant': manifestũ est nihil fortuito ẽe factũ: quoniã
diuinae rõnis dispositio seruat'. Verũ alias refellemus Epicurũ: nũc de ꝓuidentia (ut coe
pimus) disseramus. De dei ꝓuidẽtia circa uniuersalẽ hois fabricã. Ca. vii.

Eus igit' solida mẽbra corporis q̃ ossa dici nt': nodata & adiuncta inuicẽ neruis
d alligauit atq; cõstruxit: qbus mẽs si excurrere aut resistere uelit: tãq̃ retinacu
lis uteret': & quidẽ nullo labore: nulloq; conatu sed minimo nutu totius corpo
ris molẽ tẽperaret ac flecteret. Haec aut uiscerib⁹ opuit: ut quẽcũq; locũ decebat: utiq;
solida ossa cõclusa tegerent'. Itẽ uisceribus ipsis uenas admiscuit: q̃si riuos p corpus oẽ
diuisos: p quae discurreos hũor & sanguis: uniuersa mẽbra succis uitalibus irrigaret: &
ea uiscera formata in eũ modũ q unicuiq; generari ac loco aptus fuit: supiecta pelle cõ
texit. Q uã uel sola pulchritudine decorauit: uel setis adopuit: uel squãmis muniuit: uel
plumis insignibus adornauit. Illud uero cõmẽtũ dei mirabile: q una dispositio & unus
habitus inumerabiles aiantiũ pferat uarietates. Nã in oibus fere quae spirãt: eadẽ series
& ordo mẽbrorũ est. Primũ.n. capue & huic annexa ceruix. Itẽ collo pectus adiũctũ: &
ex eo ꝓminentes armi: adhaerẽs pectori uenter. Itẽ uentri subnexa genitalia. Vltimo lo
co femora pedesq;. Nec solũ mẽbra suũ tenorẽ ac sitũ in oibus seruãt: sed ẽt partes men
brorũ. Nã in uno capite ipso certã sedẽ possident aures: certã oculi: nares irẽ: os quoq; &
in ore dẽtes & lingua. Q uae oĩa cũ sint eadẽ in oibus aiantibus: tamen infinita & multi
plex diuersitas figuratorũ est: q ea quae dixi: aut productiora: aut contractiora liniamẽ
tis uarie differentibus cõprehensa sunt. Q uid illud? Nõne diuinũ q in tanta uiuentium
multitudine unũ quodq; aial in sui genere & specie pulcherrimũ est? Vt siquid uicisim
de altero in alterũ transferatur: nihil impeditius ad utilitatem: nihil deformius ad aspe
ctũ uideri necesse sit. Vt si elephãto ceruicẽ prolixã tribuas: aut camelo breuẽ ut si ser
pentibus pedes aut pilos addas: in quibus porrecti aequaliter corporis longitudo nihil
aliud exhibeat: nisi maculis terra distincti & squãmarũ leuitate suffulti: in lubricos tra
ctus sinuosis flexibus laberent'. In quadrupedibus ãt idem artifex cõtextũ spinae a sum
mo capite deductũ: longius extra corpus eduxit: & acuminauit in caudam ut obscoenae
corporis partes: uel ꝓpter foeditatẽ tegerent': uel ꝓpter teneritudinẽ munient' ut aialia
quaedã minuta & inocentia motu eius arcerent' a corpore. Q uod mẽbrũ si detrahas:
imperfectũ sit aial ac debile. Vbi autem ratio & manus est: tamen nõ est id necessariũ:
q̃ indumentũ pilorũ. Adeo in suo quaeq; genere aptissime congruũt: ut neq; nudo qua
drupede: neq; hoie tecto excogitari quicq̃ turpius possit. Cum tamen ipsa nuditas hois
re ad pulchritudine ualeat nõ tamen etiã capiti cõgruebat. Texit ergo illud pilo. Et qa
in summo futurũ erat: quasi summũ aedificii culmen ornauit. Q ui ornatus nõ est in or
bem coactus: aut i figurã pilei teres factus: ne qbusdam partibus nudis esset informis
sed alibi infusus alibi retractus: pro cuiuslibet loci decencia. Frons ergo uallata per cir
cuitũ: & tẽporibus effusi ante aures capilli: & earũ summae partes in coronae modũ cin
ctae: & in occipitiũ omne cõtectum: speciẽ miri decoris ostentat. Iã barbae ratio incredi
bile est quãtũ cõferat ad dignoscendã corporũ maturitatẽ: uel ad differentiã sexus: uel
ad decorem uirilitatis ac roboris: ut uideatur omnino non constatura fuisse totius cor
poris ratio: si quicq̃ aliter esset effectum.

De forma hominis & omniuꝫ membrorum habitudine: sed specialiter de auribus & oculis. Ca.viii.

n Vnc rationē totius hoīs ostendā: singulorūq; mēbrorū: quæ in corpore aperte
aut operta sunt: utilitates & habitus explicabo. Cū igitur statuisset deus ex oī
bus aīalibus solū hominē facere cæleste: cætera uniuersa terrena: hūc ad cæli
cōtēplationē rigidū erexit: bipedēq; cōstituit: scilicet ut eadē spectaret: unde illi origo ē.
Illa uero depressit ad terrā: ut qa nulla his imortalitatis expetatio ē toto corpore ut i hu
mū proiecta: uentri pabuloq; seruirent. Hominis itaq; solius recta ratio: & sublimis sta
tus & uultus deo patri cōmunis ac proximus: originē suā fictorēq; testatur. Eius prope
diuina mens: quia nō tantū animātiū quæ sunt in terra: sed etiā sui corporis est sortita do
minatū: in summo capite collocata: tanq̄ in arce sublimis speculatur omnia & cōtuetur.
Hanc eius aulā deus nō obductā porrectāq; formauit: ut in mutis aīalibus: sed orbi &
globo similē: q; orbis rotūditas perfectæ rationis est hac figuræ. Eo igitur mēs & ignis
ille diuinus tanq̄ cælo tegitur. Cuius cū summū fastigiū naturali ueste texisset: priorem
partē quæ dicitur facies: necessariis mēbroū ministeriis: & instruxit pariter & ornauit.
Ac primū oculorū orbes cōcauis foraminibus cōclusit: a quo foratu frontem nomiatā:
Varro existimauit: & eos neq; minus neq; amplius: q̄ duos esse uoluit: q; ad specē nul
lus est perfectior nuroerus q̄ duorū: sicut & aures duas: quātū duplicitas īcredibile est uarro
quātam pulchritudinē præferat: q; tū pars utraq; similitudine ornata est: tum ut uenie
tes altrinsecus uoces facilius colligātur. Nā & forma ipsa mirādū in modū ficta: quod
earū foramina uoluit esse nuda & inobscepta: quod & minus decorū: & minus utile fuis
set: quoniā simpliciū cauernarū angustias prætetuolare uox posset nisi & supergi percæ
ptā per cauos sinus & repcussu retentā foramina ipsa cōueherēt: illis similia uasculis: q
bus īpositis solent angustiora uasa cōpleri. Eas igit̄ aures quibus est īductū nomē a uo
cibus hauriendis. Vnde Virgilius: Vocēq; his auribus hausi: quia uocem ipsam græci Virgi.
ακουην uocant ab auditu per imutationē litterarum aures uelut audes sunt noiatæ. Nolu
it deus artifex mollibus pelliculis informare q̄ pulchritudine derent pēdulas atq; fle
ctentes neq; duris ac sollidis ossibus: ne ad usum inhabiles essent: imobiles: ac rigētes:
sed qđ esset horū mediū excogitauit: ut eas cartilago mollior alligaret: & habēt aptā si
mul & flexibilē firmitatē. In his audiendi tantū officium cōstitutū est: sicut in oculis ui
dendi. Quorū præcipue inexplicabilis est ac mira subtilitas: qa eorū orbes gēmarū si
militudinē præferentes: ab ea parte qua uidendū fuit: mēbranis prælucentibus texit: ut
imagines rerū cōtra positarū tanq̄ in speculo resulgentes ad sensum intimū penetrarent
Per eas igit̄ mēbranas: sensus ille qui dicit̄ mēs: ea quæ sunt foris transpicit: ne forte exi
stimes aut imaginum incursione nos cernere (ut philosophi dixerūt) quoniā uidēdi offi
ciū in eo debet esse: qđ uidet: nō in eo quod uidet̄ aut intentione aeris cū acie: aut effusi
onē radiorū: quoniā si ita esset: radium quē oculis aduertimus uideremus donec inten
tus aer cū acie: aut effusi radii ad id qđ uidendū esset peruenirēt. Cū autē uideamus eo
dē momēto tēporis plerūq; uero aliud agētes: nihilominus tamē uniuersa q̄ cōtra sunt
posita: intueamur. Verius & manifestius est mētē esse q̄ per oculos ea quæ sunt opposi
ta: trāspiciat q̄ p fenestras lucēte uitro aut speculari lapide obductas. Et iccirco mens &
uoluntas ex oculis sæpe dignoscit̄. Quod qdē ut refelleret Lucretius ineptissimo usus Lucretiꝰ
est argumēto. Si eni mens inqt per oculos uidet: erutis & effossis oculis magis uideret:
qm euulsæ cū postibꝰ fores: plus inferūt luminis: q̄ si fuerint obductæ. Nimirū ipsi uel
potius Epicuro q eū docuit: effosi oculi erāt: ne uiderēt effusos orbes: & ruptas oculorū

fibras: & fluentẽ per uenas sanguine: & crescentes ex uulneribus carnes & obductas ad
ultimũ cicatrices nihil posse lucis admittere. Nisi forte auribus oculos similes nasci uo
lebat: ut nõ tã oculis q̃ foraminibus cerneremus: quo nihil ad speciẽ fœdius: ad uisom in
utilius fieri põt. Q uãtulũ.n.uidere possemus: si mẽs ab intimis penetralibus capitis ꝑ
exiguas cauernarũ rimulas attẽderet: ut siqs uellet transpicere per cicutã: nõ plus ꝑfe
cto cernat: q̃ cicutæ ipsius capacitas cõprẽdat. Itaq; ad uidẽdũ mẽbris potius in orbem
cõglobãtis opus fuit: ut uisus in latũ spargeret̃: & quæ in primiori faciæ adhærerẽt ut
libere possint oĩa cõrueri. Ergo ineffabilis diuinæ ꝓuidentiæ uirtus fecit duos simillimos
orbes: eosq; ita deuinxit: ut nõ in totũ conuerti, sed moueri tñ ac flecti cũ mõ possẽt. Or
bes ãt ipsos humoris puri ac liquidi plenos esse uoluit: in quorũ media parte scintille lu
minũ conclusæ tenerentur: quas pupillas nuncupamus: in qbus puris ac subtilibus cer
nendi sensus ac ratio continetur. Per eos igitur orbes seipsã meus intendit: ut uideat: mi
raq; rõne in unũ miscetur & cõiungitur amborũ luminũ uisus.

Contra eos qui sensus falsos esse contendunt. Ca.ix.

l Ibet hoc loco illorũ rep̃hendere uanitatẽ: q dũ uolunt ostẽdere sensus falsos eẽ
multa colligũt in qbus oculi fallãtur: inter quæ illud ẽt: quod furiosis & ebri
is oĩa duplica uideant̃. Q uasi uero eius erroris obscura sit cã. Ideo.n.fit. qa duo sũt ocu
li. Sed qũo id fiat accipe. Visus oculorũ intẽtiõe aĩ constat. Itaq; qm̃ mens (ut supradi
ctum est) oculis tanq̃ fenestris utitur: nõ tantum hoc ebriis aut insanis accidit: sed ẽt sa
nis ac sobriis. Nã si aliqd nimis ꝓpius admoueas: duplex uidebit̃. Certũ est.n.interual
lum ac spaciũ quo acies oculorũ coit. Itẽ si retrorsum auoces aĩum: quasi ad cogitandũ
& intẽtiõem mẽtis relaxes: cũ acies oculi utriusq; dicit̃: tũc singuli uidere icipiũt separa
ti. Si ãt rursus intenderis aciẽq; direxeris: coit io unũ q̃cquid duplex uidebat̃. Q uid er
go mirũ: si mens ueneno ac potẽtia uini dissoluta dirigere se nõ põt ad uidendũ sicut ne
pedes qdem ad ambulãdũ neruis stupescẽtibus debiles: aut si uis furoris in cerebrũ sæ
uiens: cõcordiã disiungit oculorũ? Q uod adeo uerum est: ut luscis hoibus si aut insani
aut ebrii fiãt: nullo pacto possit accidere: ut aliquid duplex uideãt. Q uare si ratio appa
ret cur illi fallũtur: manifestũ est nõ esse falsos sensus: q aut nõ falluntur: si sunt puri &
integri: aut si fallũtur: mens tñ non fallitur: quæ illorum nouit errorem.

Ad oculorum fabricam redit & omnium membrorum habitudinem: sed specialiter
quæ usq; ad uentrem per cutem apparent. Ca.x.

Ed nos ad dei opera reuertamus. Vt igitur oculi munitiores essent ab iniuria
s eos ciliorũ tegminibus occuluit: unde oculos dictos eẽ Varroni placet. Nã &
ipsæ palpebræ qbus mobilitas inest: palpitatio uocabulũ tribuit: pilis in ordi
ne stãtibus uallatæ: ceptũ oculis decẽrissimũ ꝓbẽt. Q uarũ motus assiduus incõprehẽ
sibili celeritate cõcurrẽs: & uidẽdi tenorẽ nõ ipedit: & reficit obtutũ. Acies.n.id est mẽ
brana illa perlucẽs: quã siccari & obarescere nõ oportet: nisi hũore assiduo tersa puri ni
teat: obsolescit. Q uid ipsa supciliorũ fastigia pilis breuibus adornata? Nõne quasi agge
ribus & munimẽtũ oculis: neq d superne incidat: & speciẽ simul præstãt? Ex quorũ cõfi
nio nasus exoriẽs: & ueluti equali porectus iugo: ut tãq; aciem simul & discernit: & mu
nit. Inferius quoq; genarum nõ indecens tumor in similitudinẽ colliũ leuiter exurgens
a hoi parte oculos efficit tutiores: ꝓuisũq; est ab artifice sũmo: ut si quis forte uehe
mentior ictus extiterit: eminẽtibus repellat̃. Nasi uero pars superior usq; ad mediũ so
lida formata est. Inferior aũt cartilagine adhæret mollita ut ad usum digitorũ possit esse
tractabilis. In hoc autem quamuis simplici membro trita sunt officia constituta: Vnum

ducendi spiritus. Alterũ capiendi odoris. Tertiũ ut p eius cauernas purgamentá cerebri
defluãt. Quas ipsas deus q̃ mirabili: q̃ diuina rõne molitus est: ut tamẽ hiatus ipse nasci
oris speciẽ nõ deformaret. Quod erat plane futurũ: si simplex foramẽ pateret. Ad id ue
lut pariete p mediũ ducto itersepsit atq; diuisit: fecitq; ipsa duplicitate pulcherrimũ. Ex
quo itelligit᷑ quãtũ dualis numerus una & simplici cõpage solidatus: ad rerũ ualeat pfe
ctionẽ. Nã cũ sit corpus unũ: tñ totũ ex simplicibus membris cõstare nõ poterat: nisi ut
partes uel dextræ uel sinistræ. Itaq; ut pedes duo & itẽ manus: nõ tãtũ ad utilitatẽ aliq̃
usus q; uel gradiendi uel faciendi ualent: sed & habitũ decorẽq; admirabilẽ cõferũt. Sic
& in capite qđ totius diuini opis q̃si culmen est: & auditus in duas aures: & uisus in du
as acies: & adoratio in duas nares a summo artifice diuisa est: qa cerebrũ in quo sentiẽdi
rõ est: q̃uis sit unũ: tamen in duas partes mẽbrana interueniente discretũ est: sed & cor
qđ sapiẽtiæ domiciliũ uidet᷑, licet sit unũ duos tñ intrinsecus sinus hẽt: qbus fontes ui
ui sanguinis cõtinẽtur: septo intercedẽte diuisi: ut sicut in ipso mũdo summa rerũ uel de
simplici duplex: uel de duplici simplex & gubernat & cõtinet totũ: ita in corpore de duo
bus uniuersa cõpacta idissociabilẽ ptederẽt unitatẽ. Oris quoq; species & rictus ex trãs
uerso patefactus: q̃ utilis: q̃ decens sit: enarrari nõ põt: cuius usus in duobus cõstat offi
ciis: sumẽdi uictus & eloquẽdi. Ligua intus inclusa: quæ uocẽ motibus suis in uerba di
stẽdit: & est itetpres ai. Nec tñ sola põt per se eloqnẽdi munus iplere nisi acumẽ suũ pa
lato illeserit: nisi adiuta uel offensione dẽtiũ: uel cõpressione labiorũ: dẽtes tñ plus cõfe
rũt ad loquẽdũ. Nã & infantes nõ añ incipiũt fari: q̃ dẽtes habuerĩt & senes amissis den
tibus ita balbutiũt: ut ad infantiã reuoluti denuo esse uideant᷑: Sed hæc ad hoiem solũ p
tinẽt: aut ad aues: in qbus acuminata & uibrata certis motib᷒ lingua: innumerabiles cã
tuũ flexiones: & sonorũ uarios modos exprimit. Habet p̃terea & aliud officiũ: quo in oĩ
bus: sed tñ solo in mutis utit᷑: q, cõrratios & cõmolitos dẽtibus cibos colligit: & cõglo
batos ui sua deprimit: & trãsmittit ad uentrẽ. Itaq; Varro a ligãdo cibo putat linguæ no Varro
mẽ impositũ. Bestias ẽt potu adiuuat. Porrẽcta. n. cauataq; hauriũt aquã eãq; cõprehen
sam linguæ sinu ne tarditate ac mora defluãt ad palatũ celeri mobilitate cõplodũt. Hæc
itaq; palati cõcauo tãq̃ testitudine tegit᷑: eãq; dẽtiũ ordine deus quasi muro circũualla
uit. Dẽtes ãt ipsos ne nudi ac restricti magis horrori q̃ ornamẽto essent: gingiuis molli
bus q̃ a gignẽdis dẽtibus nominant᷑: ac deinde labiorũ regminibus honestauit. Quorũ
durities sicut immolari lapide maior est & asperior: q̃ in cæteris ossibus: ut ad cõtenen
dos cibos pabulũq; sufficerẽt. Labra ipsa q̃ quasi añ cohærebãt q̃ decẽter itercidit: quo
rũ supius sub ipsa medietate uariũ: lacuna quadã leui quasi ualle signauit: inferius hõe
statis gratia foras mollitet explicauit. Nã qđ attinet ad saporẽ capiẽdũ: fallit᷑ q̃sq̃s hũc
sensum palato inesse arbitrat᷑. Lingua est. n. qua sapores sentiuntur: nec tñ tota. Nã par
tes eius quæ sunt ab utroq; latere teneriores: saporẽ subtilissimis sensibus trahũt. Et cũ
neq; ex cibo qcq̃: neq; potione minuat᷑ tñ inenarrabili mõ penetrat ad sensum sapor ea
dẽ ratione: qua nihil de quacũq, materia odoris decerpit. Cætera q̃ decora sint: uix expri
mi põt. Deductũ clemẽter a genis mẽtũ: & ita inferius cõclusum: ut acumẽ eius extre
mũ signare uideãtur: leuiter ipressa diuisio. Rigidũ ac teres collũ scapulæ uelut molli
bus iugis a ceruice dimissa: ualida & substricta neruis ad fortitudinẽ brachia insignib᷒
toris extẽtũ lacertorũ ingẽs robur utilis ac decens flexura cubitorũ. Quid dicã de mãi
bus rõnis ac sapiẽtiæ ministris? Quas solertissimus artifex plano ac modice cõcauo sinu
fictas: ut siqd tenẽdũ sit aperte possit incidere: in digitos terminauit: in quibus difficile
est expedire: utrũne species an utilitas maior sit. Nã & numerus perfectus ac pleu᷒: &

ordo ac gradus decentessimus: & articulorũ patiũ curuatura flexibilis: & forma unguiũ
rotũda cõcauis tegminibus digitorũ: fastigia cõprehẽdẽs atq; firmãs: ne mollitudo car
nis in tenendo cederet: magnũ præbet ornatũ. Illud uero ad usum miris modis habile:
q; unu sa cæteris separatus: cũ ipsa mãu orit̃ & in diuersum maturius findit̃. Qui se ue
lut obuiũ cæteris præbẽs: oẽm tenẽdi faciẽdiq; rõnẽ uel solus: uel p̃cipue possidet: tãq̃
rector oium atq; moderator. Vnde ẽt pollicis nomen accepit: q; ui & ptãte inter cæte
ros polleat. Duo qdem articulos extãtes hẽt: nõ ut alii ternos: sed unus ad man⁹ camẽ
nectit̃ pulchritudinis gratia. Si eni fuisset tribus articulis & ipse discretus fœda & inde
corã species ademisset manibus honestatẽ. Nã pectoris latitudo sublimis & exposita
oculis: mirabilẽ præsefert habit⁹ sui dignitatẽ. Cuius hæc cã est: q; uidet̃ hominẽ solũ
deus ueluti supinũ formasse. Nã ferre nullũ aial iacere in tergũ põt: Mutas aũt animau
tes quasi alterno latere iacentes finxisse: atq; ad terrã cõpressisse. Iccirco illis angustum
pectus: & ab aspectu remotũ: & ad terrã uersus subiectũ. Hois ãt patẽs & rectũ: q̃a ple
nũ rõnis a cælo datũ humile aut indecẽs esse nõ debuit. Papillæ quoq; leuiter eminẽtes
& fulcioribus ac paruis orbibus coronatæ: nõ nihil addunt uenustatis: fœminis ad alen
dos fœtus datæ: maribus ad solũ decus: ne informæ pectus: & quasi mutilũ uideretur.
Huic subdita est planicies uentris: quã mediã fere umbelic nõ indecenti nota signat:
ad hoc fœtus: ut per eum fœtus dum est in utero: nutriatur.

De uisceribus & intestinis usq; ad membra genitalia. Ca. xi.

Equit̃ necessario ut de itemis quoq; uisceribus dicere icipiã: q̃bus nõ pulchri
s tudo: q̃a sũt abdita: sed utilitas incredibilis attributa est: q̃ñ opus fuerat: ut ter
renũ hoc corpus succo aliquo: de cibis ac potibus aleret̃: sicut terra ipsa hym-
bribus ac pruinis. Prouidẽtissimus artifex in medio eius receptaculũ cibis fecit quibus
cõcoctis & liquefactis: uitales succos mẽbris oibus dispartiret. Sed cũ hõ cõstet ex cor
pore atq; aia: illud qd̃ supra dixi recæptaculũ soli corpori p̃stet alimẽtũ: alæ uero aliã se
dẽ ded t. Fecit. n. genus quoddã uiscerũ molle atq; rarũ: qd̃ pulmonẽ uocãus: in qd̃ spi
rit⁹ reciproca uicissitudie cõmearet: eũq; nõ in uteri modũ finxit: ne effũderet̃ simul spi
ritus aut inflaret simul. Ideoq; ne plenũ q̃dẽ uiscus effecit: sed inflabile atq; aeris capax
ut paulatim spiritũ reciperet: dũ uitalis uentus p illã spargitur raritatẽ: & eũdẽ rursus pau
latim redderet: dũ se ex illo explicat. Ipsa eni uicissitudo flãdi & spirandi respirandiq; tra
ctus: uitã sustẽtat in corpore. Quoniã ergo duo sunt in hoie recæptacula: unũ aeris qd̃
alit animã: alterũ ciborũ quod alit corpus: ut ceruix flexi ac moueri facile possit: duas eẽ
per collũ fistulas necesse est: cibalẽ ac spiritalẽ: quarũ superior ab ore ad uẽtrẽ ferat: in
ferior a naribus ad pulmonẽ. Quarũ rõ & natura diuersa est. Ille. n. qui est ab errore trã
situs: mollis effectus est: & qui semper clausus cohæreat sibi: sicut os ipsum q̃ñ potus
& cibus dimota & patefacta gula: quia corporales sunt: spatiũ sibi transmeandi faciũt.
Spiritus cõtra qui est incorporalis ac tenuis: q̃a spatiũ sibi facere nõ poterat: accepit ui-
am patentẽ: q̃ uocatur gurgulio. Is cõstat ex ossibus flexuosis ac mollibus: quasi ex an-
nulis cicutæ modũ inuicẽ cõpactis & cohærẽtibus: patetq; id semper trãsitus. Nullam
eni requiẽmeãdi habere spiritus põt: q̃a is qui semp cõmeat: demissa utiliter de cerebro
mẽbri portione: cui uua nomen est uelut occursu quodã refrenat̃: ne aut teneritudinem
domicilii cũ impetu ueniens attracta pestilẽti aura corrũpat: aut totã nocendi uiolẽtiã
Internis recæptaculis perferat. Ideoq; ẽt nares breuiter sunt aptæ: quæ iccirco sic nomi
nãtur: quia per eas odor: uel spiritus nare non desinit. Tamen hæc fistula spiritalis non
tantum ad nares: uerũ ad os quoq; iter patet in extremis palati regionibus: ubi se folles

faucium spectātes unā tollere incipiūt in tumorē. Cuius rei causa & tō non obscura est. Loquēdi.n.facultatē nō haberemus: si sicut gulæ iter ados tantū: ita gurgulio ad nares tātū pateret. Aperuit igit̄ uiā uoci diuina solertia ex illa fistula spiritali:ut posset lingua ministerio suo fungi:& uocis ipsius in offensum tenorē:pulsibus suis in uerba cōcidere. Qui meatus si aliquo mō interceptus:sit:mutū faciat necesse est. Etat enī pfecto quis quis aliā causam putat cur hoīes muti sint. Nō enī (ut uulgo credit̄) uīnctā gerunt lin guā:sed hi uocalē illū spiritū per nares quasi mugiētes pfundūt: q̄ uoci transitus ados aut nullus oīno est:aut nō sic patēs:ut plenā uocē possit emittere. Quod plerūq̄ natura fit:aliquādo etiā casu accidit:ut morbo aliquo hic aditus obseptus uocē nō transmit tat ad linguā:faciatq̄ de loquētibus mutos. Quod cū acciderit: auditū quoq̄ obstrui ne cesse est:quia uocē emittere nō pōt ne admittere quidē possit. Loquēdi ergo causa pate factus est hic meatus. Illud quoq̄ præstat:ut in lauacris celebrādis:qa nares calorē fer re nō possunt:aer feruēs ore ducat̄. Itē si forte spiramenta nariū frigoris pituita præclu serit:per os aurā trahere possumus:ne obstructa meādi facultate:spiritus strāgulet̄. Cibus uero in aluū receptus:& cū potus hūore permixtus:cū iā calore percoctū fuerit:tūc eius inenarrabili mō per mēbra diffusus:irrigat uniuersum corpus & uegetat. Intestino rum quoq̄ multiplices spiræ ac lōgitudo in se cōuoluta:& uno tamē substricta uinculo q̄ mirificū dei opus est. Nā ubi maceratos ex se cibos aluus amiserit:paulatim per illos internorū anfractus extrudūtur:ut qeqd ipsis inest succi:quo corpus alit̄ mēbris oībus diuidat̄. Et tū nequi forte obhæreat ac resistāt:quod fieri poterat propter ipsorum uolu minū flexiones in se sæpe redeūtes:& fieri sine pernicie nō poterat. Oppleuit ea intrinse cus crassiore succo:ut purgamēta illa uētris ad exitus suos facilius per lubricū nitere̅t̄. Illa quoq̄ rō subtilissima ē:q. uesica cuius usum uolucres nō habēt:cū sit ab intest nis separata:nec ullā habeat fistulā:qua ex illis utimā trahat:cōpletur tū & hūore diste̅dit̄. Id quō fiat non est difficile peruidere. Intestinorū.n.partes:quæ ab aluo cibū potūq̄ su scipiūt:patētiores sunt q̄ ceteræ spiræ:& multo tenuiores. Hæ uisse ā circūplectūtur & cōtinēt:ad aquas partes cū potus & cibus mixta perueniunt: simū q̄de crassius fit & trāsmeat. Hūor at oīs per illā teneritudinē percolat̄:eūq̄ uesica eui⁹ æque tēuis subti lisq̄ mēbrana est:abfordet & colligit:ut foras quā natura exitū patefecit:emittat.

De mēbris cōceptionis: & ipsius cōceptus physica ratione. Ca.xii.

Eutero quoq̄ & cōceptiōe qm̄ de iternis loqmur:dici necesse ē: neqd ptetisse

d uideatur. Quæ quāq̄ in opto latēt:sensus tū atq̄ itelligētiā latere nō possunt. Vera in marib⁹ q̄ fœmia cōtinet:duplex est paulo iterioriq̄ illud hūoris obscœni recæptaculū. Sicut.n.renes duo sunt:itēq̄ testes:ita & uenæ semiales duæ:in una tū cōpage coherētes:qd̄ uidēus in corporib⁹ aialiū:cū iterfecta patesiūt. Sed illa dexteri or masculinū cōtinet semē:sinisterior feminū:& iō in toto corpe pars dextra masculina est sinistra uero feminina. Ipsum semēqdē aiūt ex omni e orpore ad uenā genitalē cōflu ere:ibiq̄ cōcrescere. Sed hoc hūana mēs quō fiat:nō pōt cōprœhēdere. Itē i fœminis ute rus i duas se diuidit partes:q̄ in diuersum diffusæ ac reflexæ circōplicātur: sicut arietis Varro cornua. Quæ pars in dextrā retorquetur:masculina est:quæ in sinistrā fœminia: Cōce Arist. ptū igit̄ Varro & Arist. sic fieri arbitratur. Aiūt nō tātū marib⁹ inesse semen:uerū etiā fœminis:& inde plerūq̄ matrib⁹ similes pcreari:sed earū semē sanguinē esse purgatū. Quid si recte cū uirili mixtū sit:utraq̄ cōcreta:& simul coagulata iformari. Et primū q̄de corhois cōfingi: q. in eo sit & uita bois:& sapientia. Deniq̄ totū opus q̄dragesimo die cōsumari. Ex abortionibus hæc fortasse collecta sunt. In auiū tamē fœtibus primū

t

oculos fingi dubiū nō eſt: qđ in ouis ſæpe depꝛēhēdimus. Vnde fieri nō poſſe arbitror:
qn fictio a capite ſumat exordiū. Similitudines āt in corporib⁹ filiorū ſic fieri putāt. Cū
ſemina iter ſe pmixta coaleſcāt: ſi uirile ſupauerit: patri ſimilē ꝓuenire ſiue marē ſeu ſœ
minā. Si muliebre pualuerit: progeniē cuiuſq; ſexus ad imaginē reſpondere maternā.
Id āt præualere e duobus qđ fuerit uberius. Alterū.n. quodāmō amplectit ac includit.
Hinc plerūq; fieri: ut unius tantū liniamēta prætēdat. Si uero æqua fuerit ex pari ſemē
te pmixtio: figuras quoq; miſceri: ut ſobolles illa cōis aut neutrū referre uideat: qa totū
ex altero nō hēt: aut utrūq; qa partē de ſingulis mutata ē. Nā in corporibus aialiū uide
mus aut cōfundi parētū colores: ac fieri tertiū neutri generātiū ſimile aut utriuſq; ſic ex
primi: ut diſcoloribus mēbris p oē corpus cōcors mixtura uariet. Diſpares quoq; natu-
ræ hoc mō fieri putant: cū forte in leui uteri partē maſculinæ ſtirpis ſemē iciderit marē
qdē gigni opinatio eſt. Sed qa ſit in fœmina parte cōceptus: aliqd in ſe hr̄e fœmineū: ſu
pra q̄ dec⁹ uirile patiat: uel formā iſignē: uel nimiū cādorē: uel corporis leuitatē: uel ar
ctus delicatos: uel ſtaturā breuē: uel uocē gracilē: uel aīum ībecillū uel ex his plura. Idē
ſi partē in dextrā ſeme fœminini ſexus īfluxerit: fœminā qdē ꝓcreari: ſe qm̄ in maſculia
parte cōcæpta ſit hr̄e in ſe aliqd uirilitatis: ultra q̄ ſextus rō permittat: aut ualida mēbra
aut īmoderatio lōgitudīnē aut fuſcū colorē: aut hyſpidā faciē aut uultū indecorū aut uo
cē robuſtā aut aīum audacē: aut ex his plura. Si uero maſculinū in dexterā: femininū in
ſiniſtrā puenerit utroſq; fœtus recte puenire: ut & fœminis per oīa naturæ ſuæ decus cō
ſtet & maribus tā mēte q̄ corpore robur uirile ſeruet. Illud uero ipſum q̄ mirabile cōſti
tutū dei: qđ ē ad cōſeruationē generū ſingulorū duos ſexus maris ac fœmīæ machinat⁹
eſt: qbus iter ſe p uoluptatis illecebras copullatis ſucceſſiua ſoboles patereť: ne oē ge-
nus uiuētiū cōditio mortalitatis extingueret. Sed plus roboris maribus attributū eſt:
quo facilius ad patiētiā iugi maritalis fœminæ cogerent. Vir itaq; noiatus ē: q maior i
eo uis eſt q̄ in fœmina: & hic uirtus nomē accepit. Itē mulier (ut Varro interptat) a mo
licie ē dicta imutata & detracta littera: uelut molier Cui ſuſcæpto fœtu cū ptus appro-
pinquare iā cœpit: turgeſcētes iā māmæ dulcibus ſuccis diſtēdunt: & ad nutrimēta na
ſcētis fontib⁹ lactis fœcūdū pect⁹ exuberat. Nec.n. decebat aliud q̄ ut ſapiēs aial a cor
de alimoniā duceret. Idq; ipſū ſolertiſſime cōparatū eſt: ut cādēs ac pīguis humor tene-
ritudinē noui corporis irrigaret: donec ad capiēdos fortiores cibos: & dentibus inſtrua-
tur: & uiribus roboretur. Sed redeamus ad propoſitū: ut cætera quæ ſuperſunt: breui-
ter explicemus. Contra illos qui per uoluptatē mēbris genitalibus abutuntur: &
ſubditorum membrorum forma. Ca.xiii.

p Oterā nūc ego ipſorū quoq; genitaliū membrorū mirificā rōne tibi exponere
me pudor ab huiuſmodi ſermōe reuocaret: Itaq; a nobiſ indumēto uerecūdiæ
q̄ ſunt pudēda: uelent. Quod ad hāc rē attinet: queri ſatis eſt: hoies impios ac
ꝓphanos ſūmū oefas admittere q diuinū & admirabile dei opus ad ꝓpagandā ſucceſſi
onē inexcogitabili rōne ꝓuiſum: & affectus uel ad turpiſſimos quæſtus: uel ad obſcœ
næ libidinis pudēda opa cōuertūt: ut iā nihil aliud re ſciſſima petāt: q̄ inanē & ſterilē uo
luptatē. Quæ reliq corpis partes nō carēt rōne ac pulchritudie. Cōglobata in nates ca
ro q̄ ſedēdi officio apta & eadē firmior q̄ in cæteris mēbris: ne præmente corporis mole
oſſibus cederet. Itē fœminū deducta & latioribus toris ualida longitudo quo facilius
onus corporis ſuſtineret: q̄ paulatim deficiētē in anguſtū genua determināt: quorū de
cētes nodi flexurā pedibus ad gradiēdū: ſedēdūq; aptiſſimā pbēt. Itē crura nō æquali
mō ducta: ne indecēs hitudo formaret pedes: ſed teretibus ſuris clemēter extātibus ſen

sim q; tennatis: & firma sunt & ornata. In plãtis uero eadẽ qdẽ: sed tñ longe dispar q̃ in
manib⁹ rõ est. Q uæ qm̃ totius op̃is quasi fũdaméta sunt mirific⁹ eas artifex nõ rotũda
specie: ne hõ stare nõ posset: aut aliis ad stãdũ pedibus idigere : sicut quadrupedes: sed
porrectiores lõgiores q; formauit: ut stabile corpus efficerẽt planicie sua. Vnde illis idi-
tũ nomẽ est: digiti æque totidẽ quot in manib⁹ speciẽ magis q̃ usum præferẽtes. Ideo q;
& iuncti & breues: & gradatim cõpositi. Q uorũ q est maximus: qm̃ illũ sicut in manu
discerni a cæteris opus non erat: ita in ordinẽ redactus est: ut tñ ab aliis magnitudine ac
modico interuallo distare uideatur. Hæc eorũ speciosa germanitas : nõ leui adiumento
nixũ pedũ firmat. Concitari.n. ad cursum nõ possumus nisi digitis in humũ pressis: so-
lo q; nitentibus: impetũ saltũ q; capiamus. Explicasse uideor oĩa: quorũ ratio intelligi po
test. Nunc ad ea uenio: quæ uel dubia uel obscura sunt.

Q uod de multis quæ sunt in corpore ratio sciri nequit. Ca.xiiii.

Vlta eẽ cõstat i corpe: quorũ uim rõnẽ q; perspicere nẽo nisi q̃ fecit: põt. An ali
m qs enarrare se putat posse: q̃d utilitatis: qd effectus habeat tenuis mẽbrana illa
plucẽs : q circũnectit͛ aluus ac tegit͛? Q uid rerũ gemia similitudo? Q uos ait
Varro ita dictos: qa riui ab his obscœni hũoris oriant͛: qd͛ ẽ lõge secus: qa spinæ altrinse
cus spini cohærẽt: & sunt ab itestinis separati. Q uid splen? qd iecur? q̃ d uiscera quasi ex
cõturbato sangue uidentͬ esse cõcreta? Q uid fellis amarissimus liquor? Q uid globus
cordis q unus sanguinis fons est? Nisi forte illis credẽdũ putabimus: q affectũ iracũdiæ
in felle cõstitutũ putãt: pauoris in corde: letitiæ in splene. Ipsius ãt iecoris officiũ nolũt
esse: ut cibos in aluo cõcoquat amplexu & calefactu suo: qdã libidines rerũ uenerearũ i
iecore cõtineri arbitrant͛. Primũ ista prespicere acumẽ hũani sensus nõ põt qa horũ offi
cia in operto latẽt: nec usus suos patefacta demõstrãt. Nã si ita esset: fortasse placidiora
quæ q; aialia uel nihil fellis oĩno: uel minus haberẽt q̃ feræ: timidiora plus cordis solati-
ora plus splenis: lasciuiora plus iecoris habuissent. Sicuti igit͛ nos sentimus audire auri-
bus oculis cernere: naribus adorare: ita ꝑfecto sentiremus nos felle irasci : iecore cupe:
splene gaudere. Cũ ãt unde affectus isti ueniãt: minime sentiamus: fieri nõ põt ut aliun
de ueniãt: & aliud uiscera illa q̃ suspicamur: efficiãt. Nec tñ eõuincere possumus falsa il
los q hæc disputãt: dicere. Sed oĩa q̃ ad motus ai aiæ q; ptineãt : tã obscuræ alte q; rõnis
esse arbitror: ut supra hoiem sit ea liq̃do peruidere. Id tñ certũ & indubitatũ esse debet
res tot tãta uiscerũ genera: unũ & idẽ habere officiũ: ut animã cõtineant in corpore. Sed
quid ꝓprie singulis neruis sit iniunctũ: quis scire nisi artifex potest : cui soli opus suũ no
tum est?

De obscura uocis ratione. Ca.xv.

E uoce ãt quã rõnẽ reddere possumus? Grãmatici q̃dẽ ac philosophi uocẽ esse
d' definiũt: aerẽ: spiritu uerberatũ. Vnde uerba sũt nũcupata: qd ꝑspicue falsũ ẽ.
Nõ.n. uox extra os gignit͛: sed itra. Et iõ uerisimilior est illa sñia stipatũ spiritũ
cũ obstãtia fanciũ fuerit illi sum sonũ uocis exprimere ueluti cũ i patentẽ cicutã labro q;
subiectã dimittimus spiritũ & is cicutæ cõcauo repcussus ac reuolutus a fũdo dũ descẽ
dentẽ occursu suo reddit: ad exitũ nitẽs sonũ gignit: & in uocalẽ spiritũ resiliẽs per se uẽ
tus aiatur. Q uod quidẽ an uerũ sit: deus artifex uiderit. Videt͛ enĩ nõ ab ore: sed ab inti
mo pectore oriri. Deniq; & ore clauso: & naribus emittit͛ sonus qualis põt. Præterea ex
maximo spiritu quo anhælamus: uox nõ efficitur: & leui & nõ coartato spiritu quotiens
nolumus efficitur. Nõ ẽ igit͛ eõprehẽsum quõ fiat: aut qd sit oĩno. Nec me nũc i acadæ
miæ sentẽtiã delabi putes: qa nõ oĩa sunt incõprehẽsibilia. Vt.n. fatẽdũ est multa nesciri
q̃ uluit deus itelligẽtiã hois excedere: sic tamẽ multa esse quæ possint & sensibus per

cipi: & rōne cōprehēdi: Sed erit nobis cōtra philosophos itegra disputatio. Cōstituamus
igit̃ spatiū quo nūc decurrius. Vbi sit mētis sedes: & q̄ rōne corpi coiūgat̃. Ca.xvi.

m Entis quoq; rōnē icōprehēsibilē esse q̄s nesciat: nisi q oino illā nō hēt: cū ipsa
mēs quo loco sit aut cuiusmodi nesciat̃? Varia ergo a philosophis de natua ei⁹
ac loco disputata sunt. An ego nō dissimulabo q̄d ipse sentiā: nō q̄a sic eē affir-
mē: q̄d est insipiētis in re dubia facere: sed ut exposita rei difficultate itelligas quāta sit
diuinorū operū magnitudo. Q nidā sedē mētis in pectore esse uoluerūt: q̄d si ita ē: quā
to randē miraculo dignū est rē in obscuro ac tenebroso hītaculo sitā: ui tāta rōnis atq; in
telligētiæ luce uersari tū q; ad eā sensus ex oi corpis parte cōueniūt: ut i qualibet regiōe
mēbrorū præsens esse uideat̃. Alii sedē ei⁹ in cerebro eē dixerūt. Et sane argumētis pba
bilibus usi sunt: oportuisse scilicet q; totius corporis regimē haberet: poti⁹ in sūmo tāq̄
iarce habitar̃: nec q̄cq̄ esse sublimis: q̄ id q̄d uniuersum rōne moderet̃: sicut ipse mūdi
dñs & rector in summo ē. Deinde q; sensus ois: id est audiēdi: & uidēdi & odorādi mini
stra mēbra i capite sunt locata: quorū oium uiæ nō ad pect⁹: se ad cerebrū ferāt. Alioqn
necesse nos eēt tardius sentire donec sentiēdi facultas lōgo itinere p collū ad pectus usq;
descēderet: Hi uero aut nō multū: aut fortasse nō errāt. Videt̃.n. mēs q̄ dñatū corpis te
net in summo capite cōstituta: tanq̄ in cælo deus. Sed quādo in aliqua sit cogitatione cō
meare ad pectus: & quasi ad secretū aliq̄d penetrale secedere: ut cōsiliū tanq̄ ex thesau-
ro recōdito eliciat ac pferat. Iōq; cū intēti ad cogirādū sumus: & cū mēs occupata i altū
se abdiderit neq; audire q̄ circūsonāt: neq; uidere q̄ obstēt solēus. Id uero sine ita ē: admi
rādū pfecto est quō id fiat: cū ad pectus ex cerebro iter pateat: Siue āt nō: hoc tñ nihil
ominus admirādū est: q; diuina nescio q̄ rōne fiat: ut ita esse uideat̃. An pōt aliqs nō ad
mirari: q; sensus ille uiuus atq; cælestis: q mēs uel aius nūcupat̃: tātæ mobilitatis est: ne
ne tū q̄dē cū sopitus est cōq̄escat: tātæ celeritatis: ut uno tpis pūcto cælū oē collustret:
si uelit: maria puolet: terras & urbes pagret. Oia deniq; q̄ libuerit q̄uis lōge lateq; sum
mota sint: i cōspectu sibi ipse cōstituat. Et mirat̃ aliqs si diuina mēs dei p uniuersas mū-
di partes intēta discurrit: & oia regit. oia moderat̃: ubiq; præsens: ubiq; diffusa: cū tanta
sit uis ac ptās mētis hūanæ itra mortale corpus iclusæ: ut ne septis q̄dē grauis huius ac
pigri corpis cui illigata est: coerceri nullo pacto possit: quominus sibi liberā uagādi fa-
cultatē q̄etis ipatiēs largiat̃. Siue igit̃ i capite mēs hitat: siue in pectore: pōt ne aliqs cō
prehēdere q̄ uis rōnis efficiat: ut sensus ille cōprehēsibilis aut i medula cerebri hæreat:
aut in illo sanguine bibipartito q est inclusus in corde: ac nō ex eo ipso colligat quāta sit
dei ptās: q; aius seipsum nō uidet aut qualis aut ubi sit. nec si uideat tñ perspicere possit:
xenocrates quo pacto rei corporali res incorpales adiūcta sit: siue ēt mētis locus nullus ē sed p totū
corpus sparsa discurrit: & q̄d ēt fieri pōt: & a xenocrate platonis discipulo disputarū ē.
Siq̄dē sensus in qualibet parte corpis præsto est: nec q̄d sit mēs: nec qualis intelligi pōt
Aristoxenus cū sit natura tā subtilis ac tenuis: ut solidis uiscerib⁹ infusa uiuo & quasi ardeti sensu mē
bris oibus misceat̃. Illud āt caue: ne unq̄ simile ueri putaueris q̄d Aristoxenus dixit: mē
tē oīno nullā esse sed quasi armoniā in fidibus ex cōstructiōe corpis & cōpagibus uisce
rū uim sentiēdi existere. Musici.n. intērionē cōcētūq; neruorū in integros modos sine ul
la offēsiōe cōsonantiū armonia uocāt. Volūt igitur aium simili rōne constare i hoīem
qua cōcors modulatio constat in fidibus. s. ut singularū corpis partiū firma coniunctio
mēbrorūq; omniū cōsētiēs in unū uigor motū illū sensibilē faciat aiumq; cōcinnet: sic
ut sunt nerui bene intēti ad cōspirāte sonū. Et sicuti in fidibus cū aliq̄d aut interceptū:
aut relaxatū est: ois canēdi rō turbat̃ & soluit̃: ita in corpore cū pars aliqua mēbrorū du

xerit uitū destrui uniuersa: corruptisq; oībus atq turbatis: occidere sensum: eāq; mortē
uocari. Verū ille si quicq̄ mentis habuisset: nō armoniā de fidibus ad hominē transtulis
set. Non eni canere sua sponte fides possunt: ut sit ulla in his comparatio ac similitudo
uiuentis. Animus aūt sua spōte & cogitat & mouetur. Quod si quid in nobis armoniæ
simile foret: ictu moueref extero: sicut nerui manibus q sine tactu artificis pulsuq; digi
torū: muti atq; inertes iacēt. Sed nimirū pulsandus ille manu fuit: ut aliquādo sentiret:
quia mens eius ex membris male compacta torpebat.

Quod aīa sit æterna: & qd sit secūdū philosophorū uarias opiniones. Ca.xvii.

s Vperest de aīa dicere: q̄q̄ pcipi rō eius & natura nō possit. Nec iō tñ imortalē eē
aīam nō itelligimos: qm̄ qcqd uiget: moueturq; per se semp: nec uideri aut tāgi
pōt: æternū sit necesse est. Quid āt sit aīa nōdū inter philosophos cōuenit: nec
unq̄ fortasse cōueniet. Et alii sanguinē dixerūt: alii ignē: alii uentū: unde aīa uel aīus no-
mē accæpit: qđ græce uētus ανεμοσ dicit: nec illorū tamē quisq̄ dixisse aliqd uidet.
Nō.n. si aīa sanguine aut p uulnus effuso: aut febriū calore cōsumpto uidet extingui cō
tinuo in materia sanguinis aīæ rō ponēda est: ueluti si eueniat in q̄stionē. Lumē quo uti-
mur qd sit: & respōdeat oleū esse: quo cōsumpto illo lumē extinguit: cū sint utiq; diuer
sa: sed alterū sit alterius alimētū. Videt ergo aīa similis esse lumini q̄ nō ipsa sit sanguis
sed hūore sanguinis alitur: ut lumē oleo. Qui āt ignē putauerūt hoc usi sunt argumēto:
q; præsente aīa corpus caleat: recedēte frigescat. Sed ignis & sensu indiget: & uidet: &
tactu cōburit. Aīa uero & sensu aucta & uideri nō pōt: & nō adurit. Vnde apparet aīam
nescio qd esse deo similē. At illi qui uentū putāt: hoc fallunt: q; ex aere spiritū ducentes:
uiuere uideamur. Varro itaq; definit: Aīa ē aer cōceptus: ore deferuefactus: in pulmone
tepefactus: in corde diffusus in corpus. Hæc apertissime falsa sunt. Neq;.n. tā obscurā Varro
nobis huiusmodi dico esse rōnē: ut ne hoc qdē intelligamus qd uerū esse nō possit. An si
mihi qs dixerit æneū eē cælū: aut uitreū (ut Empedocles ait) aerem glaciatū: statim ne
assentiar: quia cælū ex qua materia sit ignorē. Sicut.n. hoc nescio: sic illud scio. Aīa ergo empe-
nō est aer ore cōceptus: qa multo prius gignit anima q̄ cōcipi aer ore possit. Nō.n. post docles
partū insinuant in corpus (ut qbusdā philosophis uidet) sed post cōceptū ptinus: cū
factū in utero necessitas diuina formauit: qa adeo uiuit intra uiscera genitricis: ut & in
eremēto augeat: & cerebris pulsibus gestiat emicare. Deniq; abortū fieri necesse est si
fuerit aīal intus extinctū. Cæteræ definitionis partes eo spect t: ut illis nouē mensibus
qbus in utero fuimus: mortui esse uidemur. Nulla ergo ex his tribus uera snīa est. Nec
tñ in tātū falsos eē dicēdū est q hæc senserūt: ut oīno nihil dixerit. Nā & sanguine simul
& calore: & spiritu uiuimus. Sed cū cōstet aīa in corpore oībus adunatis: nō expresserūt
proprie quid esset: quia tā non potest exprimi q̄ uideri.

Vtrum animus & anima sint idem. Ca.xviii.

s Equitur alia & ipsa inextricabilis q̄stio. Idē ne sit aīa & aīus: an uero aliud sit il
lud quo uiuim⁹: aliud āt quo sentimus & sapimus. Nō desunt argumenta in
utrāq; partē. Qui eni unū eē dicūt: hāc rōnē sequūtur: q; neq; uiui sine sensu
possit: nec sentiri sine uita: ideoq; esse nō posse diuersum id qđ nō pōt separari: sed qcqd
est illud & uiuēdi officiū: & sentiēdi hr̄e rōnē. Iccirco animū & animā indifferēter appel
lāt duo epicurei poetæ. Qui āt dicūt eē diuersa: sic argumētant ex eo posse intelligi ali
ud eē mētē: aliud eē animā: qa incolumi anima mēs possit extingui: qđ accidere soleat
insanis. Itē q; anima morte sopiat: animus somno. Et quidē sic: ut nō tātū quid fiat: aut
ubi sit ignoret: sed etiā rerū falsarū cōtēplatione fallatur. Quod quō ipsum fiat: nō pōt

p̃uideri:eur fiat põt.Nã reqeſcere nullo pacto poſſumus niſi mẽs uiſionũ imaginib⁹ oc
cupata teneatur. Latet ãt mẽs oppreſſa ſomnotanq̃ ignis obducto cinere ſopitus:qué ſi
paululũ cõmoueris rurſus ardeſcit & quaſi euigilat.Auocat̃ ergo ſimulacris donec mẽ
bra ſopore irrigata ugetent̃. Corpus.n.uigilãte ſenſu licet iaceat ĩmobile: tñ nõ eſt qe
tũ:qa flagrat in eo ſenſus:& uibrat ut flãma & arct⁹ oẽs ad ſe aſtrictos tenet. Sed poſtq̃
mes ad cõtẽplandas imagines ab intẽtione traducta eſt: tunc demũ corpus oẽ reſoluĩ
in qetẽ. Traducit̃ ãt mẽs cogitatiõe cæca cũ cogẽtibus tenebris ſecũ tãtũ mõ eſſe cœpe
rit:dũ intẽta eſt in ea:de qbus cogitat:repẽte ſomnus obrepit:& in ſpecies p̃ximas ſen
ſum ipſa cogitatio declinat.Sic ea quæ ſibi añ oculos poſuerat uidere quoq; incipit.De
inde p̃cedit ulterius: & ſibi auocamẽta inuenit: ut ſalubetrimã qetẽ corpis interrũpat.
Nã ut mẽs per diẽ ueris uiſionibus auocat̃ne obdormiat: ita falſis ne excitet̃. Nã ſinul
las imagines cernat:aut uigilare illã neceſſe ẽ:aut perpetua morte ſopiri.Dormiẽdi er
go cã tributa eſt a deo rõ ſomniãdi:& qdẽ in cõe uniuerſis aĩalibus. Sed illud hoĩ præ
cipue q cũ eã rõnẽ deus qetis cã daret facultatẽ ſibi reliqt docẽdi hoĩem futura per ſom
niũ.Nã & hiſtoriæ ſæpe teſtant̃ extitiſſe ſomnia:quorũ p̃ſens & admirabilis fuerit euẽ
tus: & reſponſa uatũ noſtrorũ ex parte ſomnii cõſtiterũt. Quare neq; ſemp uera ſunt:
neq; ſemp falſa Virgilio reſte:qui duas portas uoluit eſſe ſomniorũ. Sed q falſa ſunt dor
miendi cã uident̃:quæ uera immitũt̃ a deo:ut imminẽs bonũ aut malũ hac reuelatione
diſcamus.

De origine animæ an ſit. Ca.xix.

Llud quoq; i q̃ſtionẽ uẽire põt. Vtrũ ne aĩa ex patre an potius ex matre. An ue
i ro ex utroq; generet̃. Sed ego id' meo iure ab ancipiti uẽdico. Nihil.n.ex hiſtri
b⁹ uerũ ẽ:qa neq; ex utroq;:neq; ex alterutroq; ſerunt̃ aĩæ. Corpus.n.ex cor
poribus naſci põt:qm̃ confert̃ aliqd ex utroq;. De aĩs aĩa nõ põt:quia ex re tenui & incõ
prehenſibili nihil põt decidere. Itaq; ſerendarum animatũ ratio uni ac ſoli deo ſubiacet.

Lucreti⁹ Deniq; cæleſti ſumus omnes ſemine oriundi.
Oĩbus idẽ ille pater ẽ (ut ait Lucretius) Nã de mortalibus nõ põt qcq̃ niſi mortale ge
nerari. Nec putari pater debet:q tranſfudiſſe aut inſpiraſſe aĩam de ſua nullo mõ ſentit:
nec ſi ſentiat qñ tũ aut quõ id fiat.hẽat aĩo cõprehẽſum. Ea quo appatet nõ a parẽtib⁹ da
ri aĩas:ſed ab uno eodẽq; oĩum deo patre:q legẽ rõnẽq; naſcẽdi tenet ſolus : ſiqdẽ ſolus
efficit: nã terreni parentis nihil eſt niſi ut humorẽ coporis in quo eſt materia naſcẽdi cũ
ſenſu uoluptatis emittat uel recipiat:& citra hoc etiã opus humoris iſtius homo reſiſtit
nec amplius quicq̃ põt:ideo naſci ſibi filios optãt:qa nõ ipſi faciũt. Cætera iã dei ſunt oĩa
ſcilicet cõceptus ipſe:& corpis informatio:& inſpiratio aĩæ:& partus incolumis & quæ
cunq; deinceps ad hoĩem cõſeruandũ ualẽt:illius munus eſt q ſpiramus:q uiuimus:q
uigemus:Nã præter q̃ q ipſius beneficio incolumes ſumus corpe: & q uictũ nobis ex
uariis rebus ſubminiſtrat:ſapiẽtiã quoq; hoĩ tribuit: qa terrẽus pater nullo mõ dare po
reſt. Ideoq; & de ſapiẽtibus ſtulti:& de ſtultis ſapiẽtes ſæpe naſcũtur: qd' quidã fato ac
ſideribus aſſignãt. Sed nõ eſt nũc locus de fato diſſerendi. Hoc dicere ſatis eſt:q; etiã ſi
aſtra efficiẽtiã rerũ cõtinẽt:nihilominus oĩa a deo fieri:q aſtra ipſa & fecit: & ordinauit.
Inepti ergo q hãc p̃tãtẽ deo detrahũt & operi eius attribuũt. Hoc igit̃ dei munere cæle
ſti atq; præclaro an utamur in noſtra uoluit eſſe p̃tãtẽ. Hoc eni cõceſſo ipſum hoĩẽ uir
tutis ſacramẽtis religauit:quo uitã poſſet adipiſci. Dedit ei & cõſtituit aduerſarium ne
quiſſimũ & fallaciſſimũ ſpiritũ: cũ quo in hac terreſtri uita ſine ulla ſecuritatis requie
dimicaret. Curãt deus hũc uexatorẽ generi hominũ cõſtituit breuiter exponam

Cur deus dedit ſpiritum tentatorem. Ca.xx.

Nte oĩa diuersitatẽ uoluit esse:ideoq̧ uulgo nõ aperuit ueritatẽ: sed eã paucis
a simis reuelauit: quæ diuersitas oẽ arcanũ mũdi cõtinet. Hæc est enĩ quæ faciat
uirtutẽ: quæ scilicet nõ mõ esse: sed ne aparere qdẽ: qa uirtus esse nõ poterit: ni
si fuerit cõpar aliquis. In quo superãdo uim suã uel exerceat: uel ostẽdat. Nã ut uictoria
constare sine certamine nõ põt: sic nec uirtus qdẽ ipa sine hoste. Itaq̧ quoniã uirtutẽ de
dit hoi statuit ei ecõtrario inimicũ: ne uirtus ocio torpẽs naturã suã perderet. Cuius oĩs
ratio in eo est: ut cõcussa & labefactata firmet: nec aliter ad sũmum fastigiũ possit ueni
re: nisi prudenti manu semp agitata: sed ad salutẽ sua dimicãdi tenore fundauerit. Noluit
.n. deus hominẽ ad ĩmortalẽ illam beatitudinẽ delicato itinere puenire datu: us ergo
uirtutẽ: dedit hostẽ prius: qui animis hominũ cupiditates: & uitia ĩmitteret: qui esset au
ctor errorũ malorũq̧ oĩum machinator: ut quoniã deus hominẽ ad uitã uocat. ille cõtra
ut rapiat & traducat ad mortẽ. Hic est qui aut inducit aut decipit eos: qui ueritati studẽt
aut si dolo & studiis nõ quiuerit: uirilẽ gerit animã: qua sublimiũ uigorẽ labefactare co
net: infanda dictu & execrabilia moliẽs: uexat interficit: & tamẽ ut prosternit multos:
sic a multis uictus pstratusq̧ discedit. Magna est enim uis hoĩs: magna ratio: magnum
sacramentũ. A quo siqs non defecerit: nec fidẽ suã deuocionẽq̧ prodiderit: hic beatus:
hic deniq̧ (ut breuiter finiã) similis deo sit necesse ẽ: Errat enĩ qsqs hoiem carne metit.
Nã hoc corpusculũ quo induti sumus: hoĩs recæptaculũ ẽ. Nã ipse hõ neq̧ tãgi: neq̧ as
pici: neq̧ cõprehẽdi põt: quia latet intra hoc qđ uidetur. Qui si delicatus ac tener in hac
uita aliter fuerit q̃ ratio eius exposcit: si uirtute cõtempta desideriis se carnis adpixerit: ca
det & pmetur in terrã. Si aũt (ut debet) statũ suũ quẽ rectũ recte sortitus est: & prom
te cõstanterq̧ defenderit: si terræ quam calcare ac uincere debet: nõ seruerit: uitam me
rebitur sempiternam.

Operis conclusio ueritatem superari non posse. Ca.xxi.

Aec ad te Demetriane interim paucis & obscuris fortasse q̃ decuit: pro rerum
h ac tẽporis necessitate perorauí quibus contentus esse debeas. Plura & melio
ra laturus: si nobis indulgentia cælitus uenerit; tunc & ego ce ad ueræ philo
losophiæ doctrinam & planius & uerius cohortabor. Statui enim quam multa potero
litteris tradere: q̃ ad uitæ beatæ statũ spectẽt. Et quidẽ contra philosophos: quoniã fuere
ad perturbãdã ueritatẽ pnitiosi & graues. Incredibilis est enĩ nis eloquẽtiæ & argumen
tãdi differẽdiq̧ subtilitas: quis facile deceperat: quos partim nostris armis: partim uero
ex ipsorum inter se concertatione sumptis reuincemus: ut apareat eos induxisse potius
errorem q̃ sustulisse fortasse mireris q̧ tantũ facinus audeã. Patiemur ne igit extingui
aut opprimi ueritatem? Ego uero libentius uel sub hoc onere defecerim. Nã si M. Tul
lius eloquentiæ ipsius unicũ exemplar ab indoctis & in eloquentibus quia tamen p ue
ro nitebant: sæpe superatus est. Cur desperemus ueritatem ipsam cõtra fallacem cap
tiosamq̧ facundiã: sua ppria ui & claritate ualituram? Illi quidem sese patronos uerita
tis psiteri solent. Sed quis potest eã rẽ defendere: quã nõ didicit? aut illustrare apud ali
os quã ipse non nouit? Magnũ uideor polliceri: sed cælesti opus est munere: ut nobis fa
cultas ac tẽpus ad pposita psequẽda tribuat. Quod si uita est optanda sapienti: pfecto
nullã aliã ob causam uiuere optauerim: q̃ ut aliquid efficiam: quod uita dignum sit: &
quod utilitatem legentibus. Et si non ad eloquẽtiã: quia tenuis in nobis facundiæ riuus
est: ad uiuẽdũ tamen afferat: quod est maxime necessariũ. Quo perfecto: satis me uixis
se arbitrabor & officiũ hominis implesse: si labor meus aliquos homines ab erroribus
liberatos: ad iter cæleste direxerit.

Lactãtii firmiani de phœnice carmina:
Si locus ĩ primo fælix oriẽte remotꝰ
Qua patet æterni maxĩa porta poli
Nec tñ æstiuos hyemisq; ꝓpiquꝰ ad ortꝰ
In quo sol uerno fundit ab axe diẽ.
Illic planicies tractus diffundit apertos:
Nec tumulus crescit: nec caua uallis hiat
Sed nostros mõres: quorũ iuga celsa putã
Per bis sex ulnas eminet ille locus. (tur
Hic solis nemus ẽ: & cõsitus arbore multa
Lucus: ꝑpetuæ frondis honore uirens.
Cũ phaetõtæis flagrasset ab ignibus axis:
Ille locus flãmis inuiolatus erat.
Et cũ diluuiũ mersisset fluctibus orbem:
Deucalionæas exuperauit aquas.
Nõ hũc exãgues morbi: nõ ægra senectus
Nec mors crudelis: nec metus asper adit.
Nec scelus ĩfandũ: nec opũ uesana cupido:
Aut metus: aut ardẽs cædis amore furor.
Luctꝰ acerbꝰ abest: & ęgestas obsita pãnis
Et curæ ĩsõnes: & uiolẽta fames.
Nõ ibi tẽpestas: nec uis furit horrida uenti
Nec rigido terrã rore pruina tegit.
Nulla super cãpos tẽdit sua uellera nubes
Nec cadit ex alto timidus humor aquæ.
Sed fons ĩ medio est: quẽ uiuũ noĩe dicunt
Perspicuus lucens: dulcibus ubet aquis.
Qui semel erumpẽs ꝑ singula tpa mẽsum
Duodecies undis irrigat oẽ nemus.
Hic genus arboreũ procero stipite surgẽs
Non lapsura solo mitia poma gerit.
Hoc nemꝰ hos lucos auis ĩcolit unica phœ
Vnica sic uiuit morte refecta sua. (nix
Paret: & obseqt Phœbei mẽorãda satelles:
Hoc natura parẽs munus habere dedit.
Lutea cũ primũ surgẽs aurora rubescit
Cũ primum rosea sidera luce fugat.
Ter quater illa pia: ĩmergit corpus ĩ undas
Ter quater e uiuo gurgite libat aquam:
Tollitur: ac sũmo cõsedit in arboris altæ
Vertice: quæ totũ despicit una nemus.
Et cõuersa nouos Phœbi nascẽtis ad ortus
Expectat radios: & iubar exoriens.
Ast ubi sol pepulit fulgẽtis lumina portæ
Et primũ emicuit luminis aura leuis.
Incipit illa sacri modulamĩa fũdere cãtus
Et mira lucẽ uoce ciere nouam.
Quã nec iuleæ uoces: nec tibia possit
Musica cyrrhæis assimilare modis.
Sed neq; dolor moriẽs imitari posse putat
Nec cyllenea fila canore lyræ:
Postq̃ Phœbꝰ equos ĩ apta refudit olympi
Atq; orbẽ totũ ꝓtulit usq; means.
Illa ter alarum repetito uerbere plaudit:
Non errabilibus nocte dieq; sonis.
Atq; eadẽ celeres ẽt discriminat horas:
Igniferũq; caput ter uenerata silet.
Antistes nemorũ luce ueneranda sacerdos
Et sola arcanis conscia phœbe tuis.
Quæ postq̃ uitæ iã mille pegerit annos:
At se reddiderint tpa lõga grauem.
Vt reparet lassum spatiis urgẽtibus euũ.
Assueti nemoris dulce cubile fugit.
Cũq; renascendi studio loca sancta reliqt
Tũc petit hũc orbẽ: mors ubi regna tenet
Dirigit in Syriã celeres lõgæua uolatus
Phœnicis nomẽ cui dedit ipsa uetus:.
Secretosq; petit deserta per auia lucos:
Hic ubi per saltus silua remota latet.
Tum legit aereo sublimem uertice palmã
Quæ gratũ phœnix ex aue nomẽ habet.
Quã nec dẽte potẽs aĩal rumpere possit
Lubricus aut serpẽs: aut auis ulla rapax:
Tũ uẽtos claudit pẽdentibus aeolus antris
Ne uiolent flabris aera purpureum
Neu concreta notho per inania cæli.
Sũmoueat radios solis: & obsit aui.
Cõstruit inde sibi seu nidũ: *siue sepulcrum*
Nam perit ut uiuat: se tamen ipsa creat:
Colligit hinc succos: & odores diuite silua
Quos legit assiriꝰ: quos opulẽtus arabs.
Quos aut Pygmeæ gẽtes: aut India carpit
Aut molli generat terra Sabæa sinu
Cinama dehĩc aurãq; ꝓcul spirãtis amomi
Congerit: & mixto balsama cũ folio.
Nõ casiæ mitis: nõ olentis uimen achanti
Nec thuris lachriæ: utraq; pinguis abest
His addit teneras nardi pubentis aristas:
Et sociat myrrhæ pascua grata nimis.
Protinus in strato corpus mutabile nido:

Vitaliq; thoro membra quieta locat:
Ore cq; dehic succos mēbris circūq; supraq;
Inicit exequiis immoritura suis:
Tūc inter uarios animā comēdat odores
Depositi tanti nec timet illa finem.
Interea corpus genitali morte peremptū
Aestuat: & flāmas protulit ipse calor:
Aereoq; ꝑcul de lumine concipit ignem:
Flagrat: & ambustū soluitur in cinerem.
Hos uelut ī massā cineres ī morte coactos
Cōflat: & effectū seminis instar habet
Hic aīal primū sine mēbris fertur oriri:
Sed fertur uermis lacteus esse color:
Creuerit īmensum subito cū tēpore certo
Seq; oui teretis colligit in speciem.
Inde reformatur qualis fuit ante figura:
Et phœnix ruptis pullulat exuuiis.
Ac uelut agrestes cū filo ad saxa tenentur:
Mutati pēnæ papilione solent.
Non illi cibus est nostro concessus in orbe
Nec cuiq̄ īplumē pascere cura subest.
Ambrosios libat cælesti nectare rores:
Stellifero teneti qui cecidere polo.
Hos legit: his mediis alit̄ in odoribus ales:
Donec maturā proferat effigiem.
Ast ubi primæua cœpit florere iuuenta:
Euolat ad patrias iam reditura domos.
Ante tamē proprio qcqd de corpore restat
Ossaq; uel cineres: exuuiasq; suas.
Vnguīe balsameoq; mirrhaq; & thur̄ solu
Cōdit: & in formā cōglobat ore pio. (to
Quā pedibus gestās cōtēdit solis ad ortus
Inq; ara residens promit in æde sacra.
Mirandā sese præstat: præbetq; uebenti:
Tātus ibi decor est: tātus abundat honor
Principio color est: qualis sub sidere cæli:
Miria quē croceo punica grana legunt.
Qualis inest foliis quæ fert agreste papa-
Cū pēdēs uestit sole rubēte polus. (uer
Hoc hūeri pectusq; decēs uelamie fulgēt:
Hoc caput: hoc ceruix: sūmaq; terga nitēt
Caudaq; porrigit̄ fuluo distincta metallo:
In cuius maculis purpura mixta rubet:
Clarū inter pēnas insigne desuper iris:
Pingere ceu nubem desuper alta solet

Albicat insignis mixto uiridāte smaragdo.
Et puro cornu gemmea cuspis hiat.
Ingētes oculos credas: gēiosq; hiacynthos
Quorū de medio lucida flamma micat.
Aequatur toto capiti radiata corona
Phœbei referens uerticis alta decus.
Crura tegūt squāme flauo distīcta metallo
Ast ungues roseus pingit honore color:
Effigies inter pauonis mixta figuram:
Cernitur & mixtā ꝑ phasidis inter auem
Magnitiē terris arabum quæ gignit̄ ales
Vix æquare pōt: seu fera: seu sit auis.
Nō tn̄ ē tarda ut uolucres: q̄ corꝑe magno
Incessus pigros ꝑ graue pondus habent.
Sed leuis & uelox regali plena decore:
Talis in aspectu se præbet usq; hominū.
Cōuenit Aegyptus tati ad miracula uisus:
Et rarā uolucrem turba salutat ouans.
Protinus isculpūt sacrato ī marmor̄ formā
Et signāt titulo remq; diemq; nouo.
Cōtrahit in cœtū sese genus oē uolantū.
Nec prædæ memor ē ulla: nec ulla met⁹
Alitiū stipata choro uolat illa per altum:
Turbaq; prosequit̄ munere læta pio.
Sed postq̄ puri peruenit ad ætheris auras
Mox redit ista suis cōditor ille locis.
Hæc fortunatæ sortis: natisq; uolucris:
Cui de se nasci præstitit ipse deus:
Fœmia sit: uel mascul⁹ hæc: fortēq; neutrū
Fælix q̄ Veneris fœdera nulla colit.
Mors illi Venus ē, sola ē ī morte uoluptas:
Vt possit nasci: hæc appetit ante mori.
Ipsa sibi ꝓles: suus est pr̄: & suus hæres:
Nutrix ipsa sui: semper alumna sibi:
Ipsa qdē sed nō eadē: qa est ipsa: nec ipa est
Aeternā uitā mortis adepta bono.

Ouidius methamorpho. de phœnice.

Haec tn̄ ex aliis generis primordia ducit
Vna ē q̄ repet: seq; ipsa reseminet ales
Assyrii phœnica uocāt: nō fruge nec herbis
Sed lachrymis thuris: & succo uiuit amo
Hæc ubi qnq; suæ cōpleuit secula uitæ (mi
Illicis in ramis: tremulæq; cacumie palme
Vnguibus ac puro nidū sibi cōstruit ore:
Quo simul ac casias: & nardi leuis aristas

Quassaqꝫ cũ fulua substrauit cinamamir
Se sup ĩpõit: finitqꝫ ĩ odoribus æuũ. (rha
Inde ferũt totidẽ quæ uiuere debeat annos
Corpe de ptimo uolucrẽ phœnica renasci
Dantes
e Ossi per li gran saui se confessa
Che la phœnice muore: e poi renasci
Che al cinquecenteno anno se rapressa
Herba ne biada in sua uita nõ pasce:
Ma sol de incenso lachrymæ & amomo
E nardo e mirrha son le ultime phasce.
Lactãtii fir. de resurrectiõis dñice die:
Salue festa dies toto uenerabilis æuo
Qua deus ĩfernũ uicit: & astra tenet
Tẽpora florigero rutilãt distincta sereno
Et maiore poli lumine porta patet.
Altius ignĩuomum solẽ cæli orbita ducit
Qui uagus oceanas exit & intrat aquas.
Armatus radiis elemẽta liquẽtia lustrans
Hac in nocte breui tendit in orbe diem.
Splẽdida sincerro producũt æthera uultu
Lætitiamqꝫ suã sydera clara probant.
Terra ferax uario fundit munuscula cultu
Cũ bene uernarit reddit & annus opes.
Mollia purpureũ pingunt uiolaria campũ
Prata uirẽt herbis: & micat herba comis.
Paulatim subeũt stellãtia lumina florum
Floribus arridẽt gramina cuncta suis
Semine deposito late seges exilit arnis
Spõdens agricolę uincere posse famem:
Caudice deserto lachrymat sua gaudia pal
Vñ merũ tribuat dat mõ uitis aquã (mes
Cortice de matris tenera lanugine surgẽs
Preparat ad partũ turgida gẽma sinum.
Subqꝫ hyemis tẽpus filiorũ crine reuulso
Iam repatat uiridãs frõdea tecta nemus:
Mixta salix: abies: corilꝰ: siler: ulnus: acer
Plauditqꝫ suis arbor amœna cõis (nux
Cõstructura suos apis hic aluearia liquẽs
Floribus instrepitãs poplite mella rapit
Ad cãtus reuocat̃ auis: quæ carmie clauso.
Pigrior hyberno frigore muta fuit.
Hinc philomena suis attẽpat organa cãnis
Fitqꝫ repcusso dulcior aura melo.
Ecce renascẽtis testatur gratia mundi:
Omnia cũ domino dona redisse suo.
Nãqꝫ triũphãti post tristia tartara Christo
Vndiqꝫ frõde nemus: gramia flore fauẽt.
Legibus ĩferni oppressis: sup astra meantẽ
Laudãt rite deũ lux: polus: arua: fretum.
Qui crucifixus erat deus ecce p oĩa regnat
Dantqꝫ creatori cuncta creata precem.
Mobilitas anni mẽsum lux alma dierum
Horarũ splendor stridula: cũcta fauent.
Hic tibi silua comis: plaudit quoqꝫ cãpꝰ ari
Hic grates tacito palmite uitis agit. (stis
Hic tibi nũc auiũ resonãt uirgulta susurro
Has inter nimio passer amore canit.
Christe salus rerũ: bone cõditor atqꝫ redẽ
Vnica progenies ex deitate pr̃is (ptor
Irrecitabiliter manans de corde parentis:
Verbum subsistens: & patris ore potens.
Aequalis concors: socius: cũ patre coæuus
Quo sumpsit mũdus pricipe principiũ.
Aethera suspẽdis: sola ↄgeris: æquora fũdis
Quæqꝫ locis habitãt: q̃ moderata uigent
Qui genꝰ humanũ cernẽs mersisse pfũdo
Vtqꝫ hoĩem eripes: es quoqꝫ factꝰ homo:
Nec nostro tantũ uoluisti e corpore nasci:
Sed caro quæ nasci pertulit atqꝫ mori.
Funeris exegas pateris nouus auctor: & or
Intra mortis iter dãdo salutis opẽ. (bis:
Tristia cessarũ: infernæ uincula legis:
Expauitqꝫ chaos luminis ore premi.
Depeunt tenebræ Christi fulgore fugatæ:
Aeternæ noctis pallia crassa cadunt.
Sollicitã: sed redde fidẽ precor: alma ptãs:
Tertia lux redit: surge sepulte meus
Nõ decet ut uili tumulo tua mẽbra tegãt̃
Nõ precium mundi uilia saxa premant.
Indignũ est cuius claudũt̃ cũcta pugillo
Vt tegat inclusum rupe uetante lapis.
Litea tolle precor: sudaria lique sepulchro
Tu satis es nobis: & sine te nihil est:
Solue cathenatas inferni carceris umbras:
Et reuoca sursum quicquid ad ima ruit.
Redde tuã faciẽ: uideãt ut sæcula lumen
Redde diem: qui nos te moriente fugit.
Sed plãe ĩplesti remeãs pie uictor olympi
Tartara pressa iacent: nec sua iura tenẽt

Inferius isaturabiliter caua guttura pēdēs
Qui raperet semper sit tua præda deus.
Eripis inumerū populū de carcere mortis:
Et sequitur liber. quo suus autor abis.
Euomit absortā pauida fera bælua plebē:
Et fauce lupi subtrahit agnus oues.
Hic tumulū repetēs post tartara carne rēsū
Belliger ad cælos āpla trophea rfers (pta
Quos būit pœnale chaos: iā reddidit iste:
Et quos mors peteret: hos noua uita tenet
Rex sacer ecce tui radiat ps magna trophęi
Cū puras animas sacra lauacra beant.
Cādidus egredit nitidis exercitus undis.
Atq; uetus uitiū purgat in amne nouo.
Fulgētes aīas uestis quoq; cādida signat:
Et grege deniueo grauida pastor habet.

Addit hac fælix cōcors mercede sacerdos
Qui dare uult domino dupla talēta suo.
Ad meliora trahēs gentili errore uagātes:
Bestia ne raperet munit ouile dei.
Quos pri9 eua nocēs fecerat: hos mō red
Ecclesiæ pastor ubere lacte sinu. (dit

FINIS

Arguit hic hominū sectas Lactancius oēs
Septeno falsas codice uera docēs.
Siue deū tangat turbato lumine cernēs:
Ira furor: gemino pernotat inde libro.
Et uolucrū phœnix uersu cōprehēdit una
Quæ nostro nunq̄ pascit alma solo.
Hicq; redēptoris nostri nō carmia desunt:
Quę positū e tumulo dulce canēdo uocāt
Presserat hūc prio mūdi caput iclyta rama
Post regina premit qppe colēda maris.

Nephytomon Lactanctii Firmiani incipit.

n

Am si iustitia est ueri dei cultus: quid enim tam iustum ad æquitatem: tam pium ad honorem: tam necessarium ad salutem: q̄ deum cognoscere ut parentem: uenerari ut dominum: eiusq; legi aut præceptis obtemperare? Nescierunt ergo iustitiam philosophi: quia nec ipsum deum agnouerunt: & ideo refelli putauerunt a Carneade: cuius hæc fuit disputatio nullum esse ius naturale. Iraque omnes animantes ipsa ducente natura commoda sua defendere: & ideo iustitiam si alienis utilitatibus consulet suas negliget: stultitiam esse dicendam. Quod si omnes populi penes quos sit imperium: ipsiq; Romani: qui orbem totum possedere: iustitiam sequi uelint ac suum cuiq; restituere: quod ui & armis occupauerunt ad casas & egestatem reuertentur. Quod si fecerint: iustos dicemus equidem: sed tamen stultos iudicare necesse est: qui ut aliis prosint: sibi nocere contendant. Deinde si reperiat aliqs hominem: qui aut aurum pro auricalco: aut argentum pro plumbo uendat per errorē: atq; id tenere necessitas cogit: utrū dissimulabit & emet paruo: an potius iudicabit: iustus utiq; dicetur: quia non fefellit: sed idem stultus qui alteri fecerit lucrū: sibi damnū sed facile de danno est. Quid si uita eius i periculum ueniet: ut eum aliquando necesse sit aut occipere: aut mori: quid faciet? Potest hoc euenire: ut naufragio facto inueniat aliquem imbecillem tabulæ inhærentem: aut uicto exercitu fugiens: reperiet aliquem uulneratum equo insidentem: utrum ne aut illum tabula: aut hunc equo deturbabit: ut ipse possit euadere? Si uolet iustus eē nō faciet: sed idem stultus iudicabitur: q dū alterius uitæ parcit: suam perdet. Si faciet qdem sapiens uidebitur: quia sibi cōsulet: sed & idem malus: q, nocebit. Acuta ista sane: sed respōdere ad ea facere possumus. Immitatio eni nominū facit ut sic eē uideatur. Nam & iustitia imaginē habet stultitiæ nō tamē est stultitia. Et malitia imaginem sapientiæ: non tamen sapientia est. Sed sicut malitia ista i cōseruandis utilitatibus suis intelligens redargui uidetur quia non sapientia: sed calliditas & astutia est: ita & iustitia non debet stultitia: sed innocentia nominari: quia

Carneades

necesse est iustum esse sapientẽ :& eũ qui sit stultus; iniustu?. Nã neq; rõ; neq natura ip
sa per mittit; ut is qui iustus est; sapiens nõ sit; quoniã iustus nihil utiq; facit; ?ili qd re-
ctum & bonũ ẽ; prauũ & malũ semp fugit. Quis autẽ discei nere bonũ & malũ; prauũ
& rectũ noterit; nisi qui sapiens fuerit? Stultus autẽ malefacit; quia bonũ & malũ qd sit
ignorat; ideo peccat; quia nõ põt praua & recta discernere. Igitur neq; stulto iustitiam;
neq; iniusto sapiẽtiã cõuenire. Ergo stultus non est qui nec tabula naufragũ: nec equo
sauciũ deiecerit; quia se abstinuit a nocẽdo quod est peccatũ; peccatũ autem uitare sapi
entis est. Sed ut stultus prima facie uideatᷣ illa res efficit qui extingui animã cũ corpo
re existimãt; iccirco omne cõmodũ ad hanc uitã referũt. Si eni post mortẽ nihil est; uti-
q; stulte facit; qui alterius animæ parcit cũ dispendio suæ; aut q alterius lucro magis q̃
suo consuleret; si mors animã delet. Danda est opera: quo iustius cõmodiusq; uiuamus
Si ãt uita post mortẽ superest æterna & beata: hãc utiq; corporalẽ cũ oĩbus terræ bonis
iustus ac sapiens cõtẽnet; quia sciet quale a deo premiũ sit recepturus. Teneamus igitᷣ
innocentiã; teneamus iustitiã; subeamus imaginẽ stultitiæ; ut uerã sapientiã tenere pos
simus. Et si hoibus uideatᷣ ineptũ ad stultũ torqueri: & mori uellet q̃ liberã discet abire
sine noxa. Nos tamẽ omni uirtute omniq; patientia fidem deo exhibere nitamur. Non
mors terreat; nec dolor flagrat: quominus uigor animi & cõstãtia icõcussa seruetᷣ. Stul
tos nocent: dũmodo ipi stultissimi sint; & cæci; & hebetes & pecudibus æquales; q non
intelligunt eẽ mortiferũ relicto deo uiuo prosternere se; atq; adorare terrena; qui nesci-
unt ex illis æternã pœnã manere; qui figmẽta insensibilia fuerint uenerati; & eos q nec
tormẽta; nec mortẽ pro cultu & honore ueri dei recusauerint; uitam ppetuã cõsecutu-
ros. Hæc est fidelissima; hæc est uera sapientia; hæc perfecta iustitia. Nihil ad nos atti
net; quid iudicent stulti; quid homunculi sentiãt. Nos iudiciũ dei expectare debemus:
ut quos postmodũ; q de nobis iudicauerit; iudicemus. Dixiᷣ de iustitia quid esset; sequitᷣ
ut ostendam quid sit uerũ sacrificiũ dei; quis iustissimus ritus colendi; ne quis arbitretᷣ
aut uictimas; aut odores; aut dona præsentia desiderari a deo; a quo si fames; si sitis; si al
gor; si omnium rerũ terrenarũq; cupiditas abest; non ergo utitur his oibus: quæ tem-
plis aliisq; fictilibus inferũtur; sed sicut corporalibus corporale; sicuti incorporalibus i
corporale sacrificiũ necessariũ est. Illis quæ in usum tribuit hoi deus; ipse nõ idiget. Est
omnis terra ipsius sub potestate; nõ idiget tẽplo; cuius domiciliũ mundus est; nõ indi-
get simulacro; qui est & oculis; & mẽte incõprehẽsibilis; nõ indiget terrenis luminibus
qui solem cũ cæteris astris in usum hoibus potuit accẽdere. Quid igitur ab hoie desi-
derat deus: nisi cultũ mentis; qui est primus & sanctus? Nã illa quæ aut digitis fiũt aut
extra hoiem sunt; hoc sacrificiũ uerũ nõ ẽ; nec quod ex arca: sed qd ex corde profertur:
nõ quod manu; sed quod mẽte libatur. Hæc acceptabilis uictima est; quã de seipso ani-
mus imolat. Nã quid hostiæ? qd thura? qd uestes? qui aurũ? quid argẽtum quid precio
si lapides cooferũt; si colẽtis pura mẽs non est? Sola ergo iustitia est quã deus expetit.
In hac sacrificiũ; in hac dei cultus est: de quo nunc mihi disserẽdũ est; docendũq; in qui
bus operibus iustitia necesse sit contineri.

Vas eẽ humanæ uitæ uias; nec philosophis ignotũ fuit; nec poetis; sed eas uti
d q; diuerso modo iduxerũt philosophi. Alterã idustriæ; alterã inertiæ eẽ uolue
re; sed hoc minus recte; cũ eas ad solius uitæ cõmoda rettulerũt; melius poe-
tæ; alterã iustorũ; alterã ipiorũ esse dixerũt. Sed in eo peccãt; qui eas nõ in hac uita; sed
apud inferos esse aiunt. Nos utiq; rectius; qui alterã uitæ; alteram mortis: & hic tamẽ
has uias esse diximus. Sed illa dexterior: qua iusti sunt gradientes nõ in elysium ferre:

has uias esse diximus. Sed illa dexterior: qua iusti sunt gradientes non in elysium sere:
sed in cælum. Immortales enim fiunt. Sinisterior ad tartatum. Aeternis enim cruciati-
bus abducuntur iusti. Veneranda est a nobis iustitiæ uia: quæ ducit ad uitam. Primum
āt iustitiæ officium & deum cognoscere & parentem: eumq; metuere ut dominum: di
ligere ut patrem. Is est enim qui nos genuit: qui uitali spiritu animauit: qui alit: qui sal-
uos facit. Habet in hos non modo ut pater: uerum etiam ut dominus licentiam uer-
berandi: & uitæ ac necis potestatem: unde illi ab homine duplex honos: idest amor cū
timore debetur. Secundum iustitiæ officium est hominem agnoscere uelut fratrem. Si
enim idem deus fecit: & uniuersos ad iustitiam: & ad uitam æternam pari conditione ge
nerauit. Fraterna utiq; necessitudine cohæremus: quam qui non agnoscit: iniustus est.
Sed origo huius mali: q; societas inter se hominum: quo necessitudinis uinculum dis
solutur: est q; ab ignorantia ueri dei nascatur. Qui eni fontem illum benignitatis igno
rat: bonus esse nullo modo potest. Inde est quod ex eo tempore: quo multi dii conse
crati ab hominibus coli q; cœperunt: fugata est (sicut poetæ aiunt) iustitia: sic direptum
est omne fœdus: directa societas iuris humani cum sibi quisq; consulere: ius in uiribus
computare: nocere inuicem: fraudibus aggredi: dolis circumscribere: commoda aliorum
incommodis adaugere: non cognatis: non liberis: nec parentibus parcere: ad necem ho-
minum pocula temperare: obsidere cum ferro uias: mari consestare: libidini autem quo
sutor duxerit fræna laxare: nihil deniq; sancti habere: quod cupiditas infanda non uiola
ret. Cum hæc fierent: tum leges sibi homines condiderunt pro utilitate communi: ut se
interim tutos ab iniuriis facerent. Sed metus legum non scelera comprimebat. sed li-
centia submouebat. Poterant enim leges delicta punire: conscientiam punire non pote-
rant. Itaq; quæ ante palam fiebant: clam fieri cœperunt. Circunscribi etiam siquidem ip
si præsides legum præmiis muneribusq; corrupti uel in remuneratione malorum: uel
pernicie iustorum sententias uendicabant. His accedebant dissensiones: & bella: & mu-
tuæ deprædationes: & oppressis legibus sæuiendi potestas licenter assumpta. In hoc sta-
tu cum essent humana: misertus est nostri deus. Reuelauit se nobis: & ostendit ut
in ipso religionem: fidem: castitatem: misericordiam disceremus: legemque diuinam:
quæ humana cum cælestibus copulauit tradēte ipso domino sumeremus qua lege uni-
uersi: quibus irretiti sumus: errores cum uanis & impiis superstitionibus tollerentur.
Quid enim homini debeamus: eadem illa lex præscribit: quæ docet quicquid homini
præstiteris: deo præstare. Sed radix iustitiæ: & omne fundamentum æquitatis est illud
Vnde ut ne facias ulli: quod pati nolis: sed alterius animum de tuo metieris: si acerbum
est iniuriam ferre: & qui eam fecerit: uidetur iniustus. Transfert in alterius personam
quod in te sentis: & in tuam quod de altero iudicas: & intelliges tam te iniuste facere: si
alteri noceas: q̄ alterum: si tibi. Hæc si mente uoluemus: innocentiam tenebimus: in
qua iustitia uelut in primo gradu consistit. Primus est enim nō nocere proximo: sed offi
cere: prodesse. Et sicutin rudibus agris prius q̄ serere incipias: euulsis sentibus & omni
um stirpiū radicibus amputatis: arua purgā da: sic de nostris animis prius uitia detrahē
da: & tunc demum uirtutes inserendæ: de quibus seminatæ per uerbum dei fruges im-
mortalitatis orianť. Tres affectus uel (ut ita dicam) tres furcæ sunt: quæ in animis ho
minis tantas perturbationes ciunt: & interdum cogūt ita delinquere: ut nec famæ: nec peri
culi sui respectū ut ea habere permittant: circa quæ uindictam cupit a natura: quæ de-
siderat: opes libido quæ appetit uoluptates. His uitiis resistendum est: hæ stirpes eruen
dæ: ut uirtutes seri possint. Hos affectus stoici amputandos: peripatetici temperandos

putant. Neutri eorum recte: quia neq; detrahi possũt: siquidem natura insiti habẽt certã magnamq; rationem: neq; bonum quoniam si mala sunt: carendum est: etiam temperandum mediocribus: si bona integris adutendum est. Nos uero neq; detrahẽdos: neq; minuendos esse dicimus. Non enim per se mala sunt quæ deus homini rationabiliter conseruat: sed cum sint utiq; natura bona: quoniam ad tuendam uitam sunt attributa male utendo fiant mala: sicut si fortissime pro patria dimices: bonum est: si cõtra patriam malum. Sic & affectus si ad usus bonos habeas uirtutes erunt: si ad malos uitia dicentur. Ira igitur ad cohertionem peccatorum: idest ad regendam subiectorum disciplinam data est a deo: ut metus licentiam comprimat & compescat audaciam. Et qui terminos eius ignorat: irascitur paribus aut fortioribus. Inde ad immania facinora prosilitur: inde ad cædes: inde ad bella consurgitur. Cupiditas ad desideranda & conquirenda uitæ necessaria tributa est. Sed qui nesciunt fines eius: insatiabiliter opes congerere nituntur. Hic uenena hinc circunscriptiones: hinc falsa testimonia: hinc omnium fraudũ genera erumpent. Libidinis autem affectus ad procreandos filios insitus & natus est: sed qui limites eius animo non tenent: utuntur eo ad solam uoluptatem. Inde illicitæ iam opes: inde adulteria & stupra: inde omnes corruptelæ oriuntur. Redigendi ergo sunt isti affectus intra fines suos & in uiam rectam redigendi: in qua & si sunt uehementes: culpam tamẽ habere non possunt.

c Ohibenda est ira cum patimur iniuriã: & ut malum cõprimatur: quid ex certamine impendet: & duas maximas uirtutes innocentiam: patientiam teneamus Auatura frangitur: cũ habemus: quod satis est. Quis enim furor est in his congerendis laborare: quæ aut latrocinio: aut furore: aut proscriptione: aut morte ad alios acersit peruenire? Libido extra legitimum thorũ nõ euagetur: sed creandis liberis seruiat. Appetentia enim nimia uoluptatis: & periculum parit: & insaniã generat. Et (quod ẽ maxime cauendũ) mortẽ accurrit æternã. Nihil est enim tã inuisum deo: q̃ mens incæsta & animus ĩpurus. Nec hac sola uoluptate abstinendũ sibi putet: quæ caditur ex fœminei corporis copulatione: sed & cæteris uoluptatibus sensuũ reliquorũ: quia & ipsæ sunt uitiosæ: & eiusdẽ uirtutis ẽ eas contẽnere. Oculorũ uoluptas percipitur ex rerum pulchritudinæ. Auriũ de uocibus canoris & suasionibus. Narium de odore iucundo saporis de cibis dulcioribus: quibus his omnibus uirtus repugnare fortiter debet: ne his illecebris irrætitus animus: a cælestibus ad terrena: ab æternis ad tẽpotalia: a uita ĩmortali ad perpetuã pœnã deprimat᷑. In saporis & odoris uoluptate hoc periculum est: q; trahere ad luxuriam poterit. Qui enĩ fuerit his deditus: aut non habebit ullam rem familiare aut si habuerit: assumet: & aget post modũ uitã detestabilẽ. Qui autẽ rapitur auditu: ut taceam de cãtibus: qui sensus ita sæpe deliniunt: ut etiã status mentis furore perturbẽt᷑ compositis cæteris orationibus: numerosisq; carminibus: aut argutis disputatiõibus ad ĩpios cultus facile traducũt. Inde est q; scriptis cælestibus: qa uidentur incompta: nõ facile creduntur: quia aut ipsi sunt diserti: aut diserta legere nolunt: non quærũt uera: sed dubia: ĩmo illis hæc uidentur uerissima esse: quæ auribus blandiunt᷑: ita respuunt ueritatem: dũ sermonis uarietate capiũtur. Voluptas uero quæ spectat ad uisum: multi formis est. Nã quæ percipitur ex rerũ præciosarũ pulchritudine: auaritiã concitat: quæ aliena esse debet a sapiente atq; iusto. Quæ autẽ capitur de specie mulierũ in alteram capit uoluptatẽ: de qua iã superius locuti sumus.

s Vpereſt de ſpectaculis dicere quæ quoniã potẽtia ſunt ad corrumpendos animos uitãda ſapientibus & contẽnenda ſunt taliter: q ad celebrandos deorũ honores inuenta memorãt. Nã munerũ additiones. Saturno factæ ſũt. Scœna liberi patris eſt. Ludi uero circenſes Neptunno dicati putant. ut iã qui ſpectat intereſt: recto dei cultu: ad pfanos ritus tranſiſſe uideatur. Sed ego de re malo dicere: q̃ de origine Q uid tã horribile: tã terrũ: q̃ hois trucidatio? Ideo ſæuiſſimis legibus uita noſtra muniatur. Ideo bella execrabilia ſunt inuenta: tamẽ cõſuetudo quatenus homicidiũ ſine bello ac legibus faciãt: & hoc ut ſcelus iudicat. Q uod ſi intereſſe homicidio ſceleris coſciẽtia eſt & eodẽ facinore ſpectator obſtrictus eſt: cui & admiſſor: ergo & his gladiatorum ſceleribus nõ minus cruore pfundit qui ſpectat q̃ ille qui facit: nec põt eẽ imunis a ſanguine: qui uoluit effundi: aut uideri nõ interfeciſſe: qui interfectori & fauet: & præmiũ poſtulauit. Q uid ſcœna? Num ſanctior? in qua comœdia de ſtupris & amoribus. Tragœdia de inceſtis & parricidiis fabulatur. Iſtrionici etiã ipudici geſtus: qbus infames fœminas imitatur libidines: quas ſaltando exprimũt docent: nõ minus corruptelarũ diſciplina rũ eſt: in quo fiunt per imaginẽ: quæ nõ ſunt: ut fiãt ſine pudore quæ uera ſunt. Spectãt hæc adoleſcentes: quorũ lubrica ætas quæ frenari ac regi debet: ad uitia & peccata his imaginibus eruditur. Circus nõ innocentior æſtimat: ſed maior hic furor eſt: ſiquidem mentes ſpectantiũ tanta feruntur inſania: ut nõ mõ incõuitia: ſed etiã in rixas: nec nõ & in prælia & cõtentiones ſæpe cõſurgãt. Fugienda igit oia ſpectacula: ut trãquillũ mentis ſtatũ tenere poſſimus. Renũciandũ noxiis uoluptatibus: ne delinit ſuauitate peſtiferam in mortis laqueos incidamus. Placet ſola uirtus: cuius merces immortalis ẽ: cũ uicerit uoluptatẽ. Suppoſitus aũt affectibus: & pdomitis uoluptatibus: facilis in cõprimẽdis cæteris labor ẽ ei: q ſit dei ueritatiſq; ſectaturus: nõ maledicit unq̃: q ſpectabit a deo benedictionẽ. Hinc iurabit ne deũ ludibria hẽat: ſed ne iurabit qde oẽ qñ uel neceſſitate uel cõſuetudine in piuriũ cadat. Nihil ſub dole: nihil diſſimulãter loquat: neq; abnegabit quod ſpoponderat: neq; promittet qd facere nõ poſſet: nõ inuidebit cuiq̃ qui de ſuo cõtentus: nec detrahet: aut male alteri uolet: in quẽ forſitã beneficia dei pniora ſint. Nõ furabit: nec oino qcq̃ cõcupiſcet alienũ: non dabit ĩ uſura pecuniã. Hoc ẽ eni de alienis malis lucra captare: nec tñ negabit: ſi qdẽ neceſſitas cogit mutuari. Nõ erit aſper in filiũ: nec in ſeruũ meminerit: q ipſe patrẽ habeat ac dominũ. Ita cũ his aget queadmodũ ſecũ agi uellet. Munera ſupabũdantia nõ recipiet a tenuioribus: nec enim iuſtũ eſt augeri patrimonia locupletũ p dãna miſerorũ. Vetus præceptũ eſt nõ occidere: qd ſic accipi debet: nõ tãq̃ iubeamur ab homicidio tãtũ: qd ẽt legibus publicis uideretur manus abſtinere: nec iuſſione iterpoſita: nec uerbo licebit piculũ inferre: nec ifantem necare: aut exponere: nec ſeipſum uolũtaria morte dãnare. Idem nõ adulterare: ſed hoc pcepto nõ ſolum corrũpere alienũ matrimoniũ phibet: qd etiã cõi gẽtiũ iure dãnatur uerũ etiã pſtitutis corporibus abſtinere. Supra leges lex eni dei eſt: ea quoq; q̃ pro lucris habet uetat: ut iuſtitiã cõſumet. Eiuſdẽ legis eſt falſum teſtimoniũ nõ dicere: qd & ipſum latius patet: ſi falſum teſtimoniũ mẽdacio nocet ei: cõtra quẽ dicit: & fallit eũ apud quẽ dicit. Nunq̃ igit mẽtiendũ eſt: qa mendaciũ ſẽp aut falit: aut nocet. Nõ eſt uir iuſtus: qa nõ ſine noxa uitioſo ſermone mentitur. Hinc uero adulari licet: pernitioſa eſt enim ac deceptrix adulatio: ſed ubique cuſtodiat ueritatem: quæ licet ad præſens ſit inſuauis: tamen cum fructus eius atque utilitas apparuit: non odium pariet (ut ut ait poeta) ſed gloriam.

d Ixi de his quæ uetantur: dicam nunc breuiter quæ iubent. Innocẽtia proxima eſt miſericordiæ. Illa enim malum non facit: & hæc bonũ operat. Illa ĩchoat iuſtitiã

hæc cōplet. Nā cū inbecilior sit hominū natura q̄ cæterarū animātium: quas deus & instructas ad inferendā: & munitas aduim repellēdā figurat: affectum nobis misericordiæ dedit: ut oē præsidiū uitæ nostræ in mutuis auxiliis poneremus. Si.n. facti ab uno deo: & orti ab uno hoīe cōsanguinitatis iure sociamur. Oēs igitur hominē diligere debemus Itaq; nō tātū inferre iniuriā nō oportet: sed ne illatā quidem uidicare: ut sit ī nobis perfecta innocētia. Ideo iubet nos deus etiā pro inimicis precē facere semper. Ergo animal cōe at cōsors esse debemus: ut nos inuicem præstandis recipiendisq; auxiliis muniamus. In multis enim casibus & incōmodis fragilitas nostra subiecta est. Speres tibi accidere: q, alteri accidit. Ita demū excitaberis ad opē ferēdā: si sumpseris eius animū: qui opē tameo in malis cōstitutus implorat. Si quis uictu indiget impartiamur. Si quis apotentiori iniuriā sustinet: eruamus Pateat domiciliū nostrū: uel pelegrinis: uel indigentibus tecto: Pupillis defensio: uiduis tutela nostra nō desit. Redimere ab hoste captiuos magnū numine opus est. Aegros paupes uisitare: atq; fouere inopes: aut pauperes (si obierint) non patiamur insepultos iacere. Hæc suot opa hæc officia misericordiæ quæ si quis perfecerit uerū & acceptū sacrificiū deo imolabit. Hæc larabilior uictima est apud deū qui nō pecudū sanguine: sed hoīs pietate placatur: quē deū (quia deus ē) suam & ipsum lege sua & cōditione persequitur: miseretur ei quē uiderit misericordē. Iexorabilis ē ei: quē precātibus cernit imite. Ergo ut hæc oīa quæ deo placent: facere possimus: contennenda est pecunia: & ad cælestes transferenda thesauros: ubi furor non est nec rubigo cōsumet nec tyrannus eripiat. Sed nobis ad æternā opulētiā deo custode seruetur.

f

Ides quoq; magna iustitiæ pars est: quæ maxime a nobis qui nomē fideigerimus: cōseruāda est præcipue in religione: qui deus ptior est & potentior q̄ hōs.

Et si est gloriosus pro amicis: pro parētibus: pro liberis. i. pro hoīe suscipe mortem & qui hoc fecerit: diuturnā memoriā laudēq; cōsequitur: q̄to magis pro deo: qui potest æternā uitā pro temporali morte præstare. Itaq; cū inciderit huiusmodi necessitas: ut discedere a deo: atq; ad ritus gentiū transire cogamur: nullus nos metus: nullus terror inflectat quo minus tradat amico: his fidē custodiamus. Deus sit ante oculos: sit in corde cuius interno auxilio dolor uiscerū: & adhibita corpori tormenta superentur. Nihil tunc aliquid q̄ uitæ īmortalis præmia cogitemus. Ita facile & dissipandi aut utendi artus foerint tolerabilibus quæ in nos tyrānicæ dominationis amētia molietur. Postremo ipsam mortē nō inuiti aut timidi: sed libenter & iterriti subire nitamur: ut sciamus qualis apud deū gloria sumus futuri triūphato sæculo ad pmissa ueniētes. Quibus bonis: q̄ta beatitudine breuia hæc pœnarū mala: & huius uitæ dāna pēsemus. Quod si facultas huius gloriæ deerit: habebit fides etiā in pace mercedē. Teneatur ergo ī oībus uitæ officiis teneatur in matrimonio. Non enim satis est: si aut alieno thoro: aut lupanari abstineas. Qui habet coniugē: nihil querat extrinsecus: sed contentus ea sola castiget. In uiolati cubilis sacramēta custodiat. Adulter enī deo & pro incæstus qui abiecto iugo uel in liberā uel in seruā peregrina uoluptate luxuriat: Sed sicut fœmina castitate uinculis obligata est: & ne aliud cōcupiscat: ita uir eadem lege teneatur: quo deus ex uiro uxorē unius corporis cōpage solidauit. Ideo præcepit nō dimitti uxorem: nisi crimine adulteri deuictam & nunq̄ cōiugalis fœderis uinculum: nisi ruperit resoluatur. Illud quoq; ad consumandam pudicitiam iungitur: ut non modo peccatum absit: uerum etiam cogitatio. Pollui enim mentem: q̄uis inani cupiditate manifestum est. Itaq; iustum hominem qui scit se nec facere oportere: nec uelle: Pugnanda est igitur conscientia: quam deus peruidet: qui falli non potest. Euacuetur omni labe pectus: ut templum dei esse possit: quod nō auri

nec eboris nitor:sed fidei & castitatis fulgor illustrat. Sed .n.hæc oia difficilia sunt homini nec patitur cōditio fragilitatis naturæ quenq̄ sine macula. Vlt mū ergo remedium illud est:ut cōfugiamus ad penitētiā: quæ nō minimum locū inter uirtutes habet:quia sui correctio est ut cū forte aut re aut uerbo lapsi fuerimus:statim resipiscamus:ac nos deliquisse fateamur: oremusq; a deo ueniā:quā pro sua misericordia nō negabit:nisi pseuerabimus in errore. Magnū est penitētiæ auxiliū:magnū solatiū. Illa est uulnerum peccatorumq; sanatio:illa spes:illa portus salutis:quā qui rollit:uiā uitæ sibi amputat quia nemo esse tā iustus pōt ut nunq̄ sit ei penitentia necessaria. Nos uero & si nullum sit peccatū:cōfiteri nō debemus:& pro debitis nostris identidē deprecari: gratias agere etiam in malis. Hoc enim semper obsequium domino deferamus.

h Vmilitas eni cara & amabilis deo est:qui eū magis suscipiat peccatorē cōfitentem:quē in regnis cælestibus faciat pro humilitate sublimari. Hæc sūt quæ debet cultor dei exhibere. Hæ sunt uictimæ:hoc sacrificiū placabile. Hic uerus ē cultus: cum homo mentis suæ pignora in aram dei cōfert:summa illa maiestas hoc cultore letatur. Hūc ut filium suscipit sibi:quia domum immortalitatis impartitur:de qua nunc mihi differendū est:& arguēda est psuasio eorum qui extingui animas cū corporibus putauerūt:qui quia nec dum sciebāt:nec arcana mūdi perspicere poterāt ne hominis quidē animæ quæ rationē cōprehēderit. Quomodo enim possent sapientia prouidere:qui scientiam nullo modo habent? Negātes ergo nullā puidentiā utiq; deūq fons & caput eorū est:negauerūt:sequebatur ut ea quæ sunt aut semper fuisse dicerēt: aut sua sponte esse nata. aut minutorū seminū cōglobatione concreta semper fuisse dici potest quod testes ui subiacēt:quia ipsum enim esse sine aliquo uitio nō potest sua spōte: aut i his nasci potest:nulla est sine ratione natura. Semina eni principalia quomodo esse potuerunt.cū & semina exordiis orianē:& uicissim res ex seminibus? Nullū igitur semen est quod originē nō habet. Sic factū est ut cū putarēt mundū nulla prouidētia factū ne hominē quidē putarēt aliqua ratione generari. Quod si nulla esset in fingēndo homini ratio uersata:imortalem igitur animā esse posse. Alii uero ex aduerso & deū esse unū:& ab eo mūdū factū:& hominē eū factū & animas esse imortales existimauere. Sed cū ea senserūt huiusmodi:nō tanti diuini operis atq; consilii:nec causas:nec ratione: nec exitus perspexerunt:ut omne ueritatis arcanū cōsumarent: atq; ueluti fine cōcluderēt. Sed q̄ illi facere nō potuerūt quia ueritatē perpetuo nō tenebāt:nobis faciendū est qui eam cognouimus:deo anūciante. Cōsideremus igitur quæ ratio fuerit huius tanti tamq; immēsi operis fabricādi. Fecit deus mundū sicut Plato existimauit:sed cur fecit non ostendit quia bonus inquit:& inuidēs nulli fecit quæ bona sunt. Aut cū uidemus in rerū natura & bona esse & mala. Potest ergo existere peruersus aliquis qualis fuerit Arheus ille: & Theodotus & platoni respondere:immo quia malus est fecit quæ mala sūt. Quō illū redarguet:si quæ bona sunt defecit? Vnde igitur in mala eruperūt:quæ plerūq; etiā praualent in materia inquit cōtinebantur. Si mala igitur & mala ut aut nihil fecerit deus:aut si bona tātū fecit:æterniora sunt mala quæ facta nō sunt q̄ bona quæ habuerunt exordium. Finē igitur habebūt quæ aliquādo cœperūt:& permanebūt quæ semper fuerūt Mala igitur potiora sunt. Si autē potiora esse nō possunt:ne æterniora quidem possunt. Ergo aut utraq; semper fuerunt:aut deus ociosus:aut utraq; ex uno fonte fluxerunt. Est enim conueniēs ut deus oia fecerit potius:qui nihil ergo secūdū sentētiā Platonis. Ideo deus & bonus est quia bona facit & malus quia mala. Quod si fieri nō potest: apparet non ideo factū esse mundū:quia mundus bonus ē:quoniam eni cōplexus & bona & ma

la: nec fecit propter se quicq̃ sed propter aliud. Domus. n. ædificatur nõ hoc ad solum ut sit domus: sed ut suscipiat & tueatur habitãtem. Item nauis fabricatur non ad hoc ut na uis uideatur: sed ut in eã possint homines nauigare. Vasa autẽ fiũt nõ ut uasa sint solum sed ut capiãt quæ sunt usui necessaria. Sic & mũdũ deus ad usum aliquẽ fecerit necesse est. Stoici autẽ causa hominũ factũ esse & recte. Homines enĩ fruuntur his oĩbus bonis quæ mundus in se cõtinet. Sed ipsi homines cur facti sunt: aut q̃d in illis habeat illa fabri catrix prouidẽtia nõ explicat. Immortales eẽ aĩas idẽ. Plato affirmat: sed cur aut quãdo aut quõ: aut per quẽ ĩmortalitatẽ assequatur aut quid non tãtũ illud mysterium cur hi qui sunt ĩmortales futuri: prius mortales nascãtur. Deinde decurso tpis uitæ spatio atq; abiectis fragiliũ corporũ exuuiis. ad æternã illã beatitudinẽ trãsferãtur: nõ cõprehendit deniq; nec iudiciũ dei: nec discrimẽ iusti & iniusti explicauit: sed aĩas quæ se sceleribus i merserit: hactẽus cõdẽnare putauit: ut ĩ pecudib⁹ renascãtur: & ita peccatorũ suorũ lue re poenas donec rursus ad figuras hominũ reuertãtur. Et hoc fieri semper nec circa finẽ transmeãdi ludum mihi nescio quem inducit somnio similem: cui nec ratio ulla: nec dei gubernatio nec cõsiliũ aliquod inesse uideatur.

d Icam nũc quæ sit illa sententia: quã nec hi quidem qui uera dixerũt: collatis in unũ causis atq; factionibus cõnectere potuerũt. Factus a deo mũdus: ut homi nes nascerẽtur. Nascũtur autẽ hoĩes ut deũ parẽtẽ agnoscant: ut colant in quo iustitia est. Colũt ut mercedem immortalitatis accipiant. Accipiunt immortalitatem: ut in æternũ deo seruiant. Vides ne quẽadmodũ sibi cõnexa sint: & prima cũ mediis: & media cum extremis? Inspiciãtur singula & uideamus utrum ne illis ratio quoq; subsistat: Fe cit ergo deus mũdũ propter hominem. Hoc qui nõ uidet: non multum distat a pecude. Quis cælũ suscipit nisi homo? Quis solem? Quis astra? Quis opera dei miratur: nisi ho mo? Quis colit terrã? Quis ex ea fructũ capit? Quis nauigat mare? Quis pisces? Quis uolatilia? Quis quadrupedes habet in potestate: nisi homo? Cũcta igitur propter homi nem deus fecit: quia usui hominũ cũcta cessere. Recte ergo uiderunt philosophi: sed il lud quod sequitur: nõ uiderũt: q̃ ipsum hominẽ propter se fecerit. Erat enĩ consequens & necessariũ: & piũ: & cum hominis causa totã operã molitus sit. cũ tantum illi honoris tantum illi potestatis: ut dominetur mundo: & homo agnosceretur. dominũ tantorum beneficiorũ auctorem fecit: & mundũ propter ipsum: & ei cultũ & honorẽ debitum red deret. Hæc plato aberrauit: hic perdidit quã primum: arripuerit ueritatem: cum de cultu eius dei que cõditorẽ rerũ ac parentẽ fatebatur: obticuit: nec intellexit hominẽ deo po testatis uinculis esse religatũ: unde ipsa religio notatur. Et hoc est solũ: propter q̃ ĩmorta les animæ fiãt. Sensit tamẽ æternas esse: sed nõ p gradus ad eã sentẽtiam descendit. Am putatis enim mediis: incidit totius in ueritatẽ: quasi p abruptum aliquod præcipitium nec ulterius progressus est: quoniã casu ad eam: nõ ratione peruenerat. Colẽdus est igitur deus ut p religionẽ quæ eadẽ iustitia est accipiat hõ adeo ĩmortalitatẽ: nec est ullũ aliud præmiũ piæ mẽtis: quæ si est ĩuisibilis nõ potest ab inuisibili deo nisi ĩuisibili mercede do nari. Plurimis uero argumẽtis colligi potest æternas eẽ aĩas. Plato ait q̃ p se ipsũ mouet neq; principiũ motus neq; finẽ nõ habere. Animũ autẽ hoĩs per se semp moueri: quia sit ad cogitãdũ mobilis: ad inueniẽdũ solers: ad percipiendum facilis: ad discendum ea pax & qui præterita teneat præsentia cõprehendat: futura prospiciat: multarũq; rerũ & ar tiũ sciẽtiã cõplectatur. Immortale esse siquidẽ nihil habeat in se terreni põderis labe con cretũ. Præterea ex uirtute ac uoluptate intelligitur æternitas animæ: uoluptas omnis cõ munis animalibus. Virtus solius est hominis. Illa uitiosa est: hæc hõesta. Illa secũdũ na

turam.hæc aduersa naturæ.Nisi anima immortalis est:uirtus enim pro fide: pro iustitia nec egestatē timet:nec exiliū metuit :nec carcerem perhorrescit: nec dolorē reformidat: nec mortem recusat.Q uæ quia natura cōtraria sunt:aut stultitia est uirtus:si & cōmoda impedit:& uitæ nocet. Aut si stultitia nō est ergo anima immortalis est: & ideo præsentia bona contēnit:alia quia sunt alia potiora quæ post dissolucionem sui corpis assequatur.Illud autem maximū argumentū immortalitatis:quo deum solus homo agnoscit.In mutis nulla suspitio religionis: quia terrena prospiciunt. Homo ideo rectus cælum aspicit:ut deum quærat.An potest ergo esse mortalis : qui īmortalem desiderat? Non pōt eē solubilis:qui cū deo & uultu:& mente cōmunis est. Deniq; cælesti elemento qd' ē ignis homo solus utitur. Si eni lux per ignem:et uita per lucem: apparet eum qui usum ignis habet nō esse mortalem: quoniā id illi proximū id familiare est : sine quo nō potest nec lux nec uita constare. Sed quid argumentis colligimus æternas esse animas: cū habemus testimonia diuina?Id eni sacræ litteræ ac uoces prophetarū docēt. Q uod si cui parum uideatur:legat carmina Sybillarū. Apollinis quoq; Milesii responsa consideret: ut intelligat delirasse Democritū:& Epicurū & Dicearcū:qui soli omniū mortaliū: quod est euidens negauerūt. Confirmata imortalitate:superest dicere a quo ei tribuatur cū cætera & cōstituta diuinitus tempora cōpleri cœperint:interitū & consumationem rerū fieri necesse est ut innouetur a deo mundus. Id uero tempore in proximo est: quantum de numero annorum:deq; signis quæ prædicta sunt a philosophis colligi potest. Sed cum sit innumerabilia quæ de fine sæculi & consumatione temporū dicta sunt:ea ipsa quæ dicunt' nuda ponenda sunt:quoniā (ut testimoniis utamur)immensum est:si quis illa desiderat:aut oobis minus credit adeat ad sacrarium cælestium litterarum:quarum fide instructior errasse philosophos sentiat: qui aut æternum esse huc mundum: aut infinita esse annorū milia putauerunt:ex quo fuerit instructus. Nondum enim sex milia complera sunt:quo numero consumato:tum demum malum omne tolletur:ut regnet sola iustitia: quod quatenus euenturum sit:paucis explicabo.

h Aec āt probaris sed a nobis futura dicūtur:cū cœperit mūdo finis ultimus ppinquare:malitia inualescet:oia uitiorū & fraudū genera crebrescēt. Iustitia interibit:fides:pax:misericordia: pudor ueritas non erit. Vis & audacia ꝑualebit. Nemo quicq̄ habebit:nisi male partū:manuq; defensum. Si qui erūt boni:prædæ ac ludibrio habebunt'. Nemo pietatē parentibus exibebit. Nemo infantis aut senis miserebitur:auaritia libido uniuersa corrūpet:Erunt cædes & sāguinis effusiones. Erunt bella nō mō externa & finitima:uerū etiā intestina. Ciuitates inter se belligerabunt. Oīs sexus & oīs ætas arma tractabunt. Non imperii dignitas cōseruabitur. Nō militiæ disciplina:sed more latrocinii deprædatio & uastatio fiet. Regnū multiplicabitur & decē uiri occupabunt orbē:& patient'.& uorabunt:& existet longe potētior ac nequior. Q ui tribus deletis Asiam possidebit:cæteris in potestate sua redactis & ascisis:uorabit oēm terrā : leges nouas statuet:ueteres abrogabit. Rempu. suam faciet : nomē imperii sedemq; mutabit. Tunc erit tēpus infandum & execrabile:quo nemini libeat uiuere. Deniq; in eū statū res cadet:ut oēs uiuos lamētatio:mortuos gratulatio sequat'. Ciuitates & oppida interibūt: mō ferro & igni mō terremotibus crebris:mō aquarū inundatione: mō pestilentia & fame. Terra nihil feret aut rigoribus nimiis.aut caloribus sterilis. Aqua omnis partim mutabitur in cruorem:partim in amaritudine uitiabitur :ut nihil sit nec ad cibos utile nec ad potum salubre. His malis accident prodigia hominibus ad timorem: Cometæ crebro apparebunt. Sol perpetuo squalore fuscabitur. Lunam color sanguinis obumbrabit:

nec amiſſæ lucis damna reparabit. Srellæ omnes decident: nec temporibus ſua ratio cõ
ſtabit: hyeme ac æſtate cõfuſis. Tũc & annus: & mẽſis & dies breuiabitur: & hãc eſſe mundi
Triſmegiſtus. ſenectutẽ & defectionẽ Triſmegiſtus elocutus eſt: quæ cum uenerit: adeſſe tempus ſciẽ
dum eſt: quo deus ad cõmutãdũ ſæculũ reuertatur. Inter autẽ hæc mala ſurget rex im-
pius nõ modo generi hominũ: ſed etiã deo inimicus. Hic reliquias illius prioris tyrãni cõ
teret: cruciabit: uexabit: interimet. Tunc etiam lachrimæ. luges & gemitus præpotes: &
ad eum caſſæ preces: nulla requies ad formidinem: & ſomnus ad quietem. Dies cladem
nox metus augebit ſemper. Sic orbis terrarum pene ad ſolitudinem hominum redigetur
Tunc impius iuſtos homines ac diuites deo duobus & quadragiota menſibus per ſeque-
tur: & ſe coli iubebit ut deus. Se enim dicet eſſe deum cum ſit antichriſtus: qui uretit ad-
uerſarius: & ut ei poſſit accipiet poteſtatem mirabilia faciendi: ut ignis deſcendat de cælo
ut ſol reſiſtat a curſu: ut imago quã poſuerit: loquatur. Quibus prodigiis allicet multos
ut adorẽt eũ ſignũq; eius in manu aut fronte ſuſcipiãt. Et qui nõ adorauerit: ſignum q; ſu
ſcæperit: exquiſitis cruciatibus morietur. Ita fere duas partes exterminabit: tertia in de-
ſertas ſolitudines fugiet. Sed ille ueteri uia implificabili furens abducet exercitum & ob
ſidebit montem: quo iuſti confugerint. Qui cũ ſe uiderint circumfoſſos: implorabunt au
xilium dei uoce magna: & audiet eos deus: & immittet eis liberatorem. Tunc cælum intẽ
peſta nocte patefiet & deſcẽdet Chriſtus i uirtute magna: & antecedet eũ claritas ignea:
& uirtus inæſtimabilis angelorũ: & extinguetur omnis illa mulitudo impiorum. & tor
rentes ſanguinis current: & ipſe ductor effugiet: atq; exercitu ſæpe reparato: q̃rtũ præliũ
faciet: quo captus cũ cæteris tyrãnis tradetur exuſtioni. Sed & ipſe dæmonum princeps
auctor & machinator malorũ: catheniſ igneis alligatus cuſtodiæ dabitur: ut pacem mun
dus accipiat: ut uexata ſæculis terra requieſcat. Pace igitur parata: compreſſoq; omni ma
lo: rex ille iuſtus & uictor: iudicium magnũ de uiuis & mortuis faciet ſuper terrã: & uiuẽ
tibus quidẽ iuſtis tradet in ſeruitutẽ gentes uniuerſas. Mortuos autem ad æternã uitã ſu
ſcitabit: & in terra cũ his ipſe regnabit: & condet ſanctã ciuitatẽ. Et erit regnũ iuſtorum
mille annis. Per idem tẽpus ſtellæ candidiores erũt: & claritas ſolis augebitur: & lunã nõ
patietur diminutionẽ. Tunc deſcẽdet a deo pluuia benedictionis matutina & ueſpertina:
& omnem frugem terra ſine labore hominũ procreabit: Srillabunt mella de rupibus: la
ctis & uini fontes exuberabunt. Beſtiæ depoſita feritate manſueſcent. Lupus inter pecu-
des errabit innoxius. Vitulus cũ leone paſcetur. Colũba cũ accipitre cõgregabitur. Ser-
pens uirus nõ habebit. Nullũ animal uiuet ex ſanguine. Omnibus enim deus copioſum
atq; innocentẽ uictum dabit. Peractis uero mille annis: ac reſoluto dæmonũ principe: re-
bellabit gẽtes aduerſus iuſtos: & ueniet innumerabilis multitudo ad expugnãdã deleo-
dãq; ſanctorũ gẽtẽ. Cõcutiet.n. a fũdamẽtis ſuis terrã: & corruẽt ciuitates: & pluet ſup
ĩpios ignẽ cũ ſulfure & grãdine: & ardebũt: & ſe inuicẽ trucidabũt. Iuſti uero paulisp ſub
terra latebũt: donec pditio fiat gẽtiũ: & exibũt poſt diẽ tertiũ: & uidebũt cãpos cadaueri
bus opertos. Tunc fient terremotus: & ſcindent ſe mõtes & ſubſidẽt iu altitudine uallis p
fundæ & cogerent in ea corpora mortuorũ: & uocabitur nomẽ eius Polyandrum. Poſt
hæc renouabit mundũ: & transformabit iuſtos & in figurã angelorũ: ut imortalitatis ue
ſte donati: ſeruiant deo in ſempiternũ. Tunc enim impii reſurgent nõ ad uitã: ſed ad pœ-
nam: eiſq; ſecũda reſurrectio facta deũ excitabit: ut ad perpetua tormẽta damnet æter
nis ignibus traditi merita pro ſceleribus ſuis ſoluant. Hæc oĩa uera: omnium conſona ad
miniſtratione prædicta cũ eadem Triſmegiſtus: eadem Idaſpes: eadem Sybillæ concine
runt: dubitari non poteſt. Curæ ſpes omnes uitæ: ac ſalutis in ſola religione dei ſit poſita.

NEPHYTOMON

Itaq; nisi homo susceperit: quē deus ad liberationē misit: qui missus est: nisi summum deum per eū cognouerit: mādata eius legesq; seruauerit: in eas incidet pœnas de quibus locuti sumus. Proinde fragilia contemnenda sunt: ut solida cōsequamur. Spernenda terrena: ut cælestibus honoremur. Temporalia fugiēda: ut ad æterna ueniamus. Erudiat se quisq; ad iustitiam: format ad continentiā: præparet ad agonem: instruat ad uirtutem: ut si forte aduersarius indixerit bellū: nulla ui: nullo terrore: nullis cruciatibus a recto & bono diuellatur. Nō se substernat insensibilibus figmentis: sed uerum & solum deū rectus cognoscat. Abiiciat uoluptates: quarum illecebris anima sublimis deprimitur ad terrā. Teneat innocentiam. Prosit q̄ plurimis. Incorruptibiles sibi thesauros bonis operibus acquirat: ut possit deo iudice pro uirtutis suæ meritis uel coronā fidei: uel præmiū immortalitatis adipisci.

Lactantii Firmiani in Ephytomon tractatus finit.

Impressum Venetiis per Simonem Beuilaquā papiensem. Anno incarnationis dñi. M.cccc.l.xxxvii. Die quarto Aprilis.

Registrum huius operis sic se habet: cuius qualitas utrisq; litterarum dedit.

a	f	l	q
LACTANTII	ira coherere	li homines	unus
L.COELII	in solo	Vinxerat	est principium
runt ut	& quidem	tes rabidæ	ostendunt
posse			Deo autem
b	g	m	r
minime in	non uenit	catur mala	Si enim
explodunt	erit quo	ēē hoc quidē	tā. Quo quid
titam post	qualia sunt	uolet	dissipabiles
ter fatentur			
c	h	n	s
non exite	abest	uno. Cn.	ut nunq̄
nes esse	subiecimus	sit: Ego	admodum
qui fecit	significat	Ergo	bis ad lucem
		cedem non	pedibus
d	i	o	t
Hi sunt		Quo plane	faucium
sunt poetæ	rusalem	demonstrant	sim q,
multo esset	Dabit	um singulæ	xerit uitium
e	k	p	u
di non licet	nem fudit	tum secuturū	has uias
affirmat	Nimirum	alligatas	s Vperest
ut simulachrum	Lactanti	Quid p̄stant	nec eboris
ipsi se in			

